

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

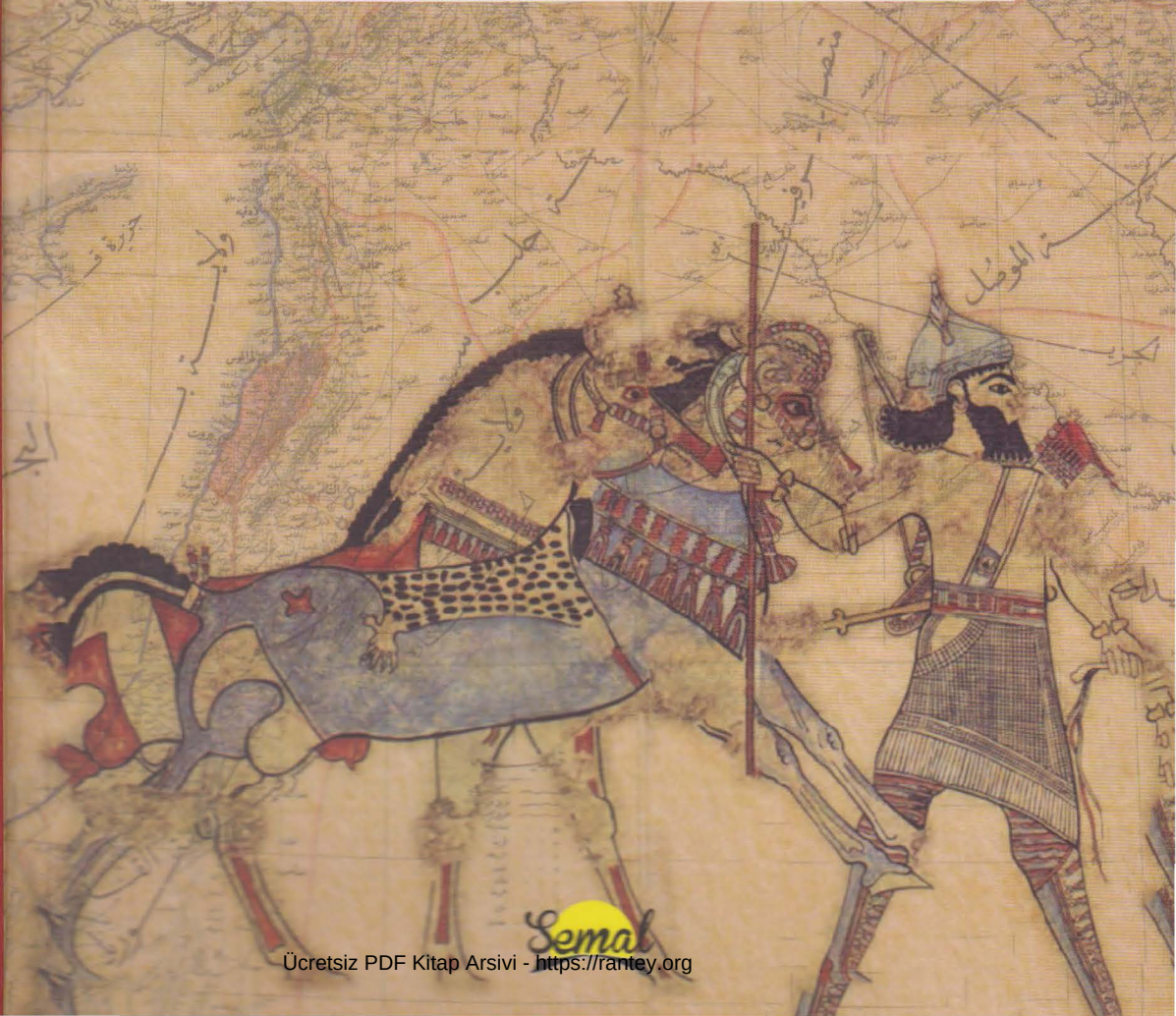
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KÜRT TARİHİ VE COĞRAFYASI-I ROJAVA

Prof. Dr. Kadri YILDIRIM

KÜRT TARİHİ VE COĞRAFYASI-1 ROJAVA

Prof. Dr. Kadri YILDIRIM

KÜRT TARİHİ VE COĞRAFYASI-I: ROJAVA
Prof. Dr. Kadri YILDIRIM

Weşanên Şemal: 4

Tasarım ve Uygulama: Şemal Medya

Sertifika No: 28947
ISBN: 978-605-84782-4-4

Birinci Baskı: 2015, İstanbul
© Kadri Yıldırım

Matbaa:
Sadık Daşdöğen– Berdan Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit.
C Blok No: 215– 216, Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 613 12 11

Weşanên Şemal
Şemal Medya – Kuloğlu Mah. Sadri Alışık Sk.
İdris Bey İşhanı, No: 16/51 Beyoğlu / İSTANBUL
Tel: 0532 173 25 09
E– Mail: semalmedya@gmail. com

KÜRT TARİHİ VE COĞRAFYASI-I

ROJAVA

Prof. Dr. Kadri YILDIRIM

KADRI YILDIRIM: Diyarbakır-Lice doğumludur. İlk ve orta öğrenimini Diyarbakır’da yaptı. Üniversiteyi bitirdikten sonra 1986 yılından itibaren 13 yıl öğretmenlik yaptı. 1994-1998 yılları arasında Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans ve Doktora yaptı. 1999 yılında Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne Yardımcı Doçent olarak atandı. 2010 yılında profesör oldu. Mardin Artuklu Üniversitesi’nde rektör yardımcısı ve Yaşayan Diller Enstitüsü müdürü olarak görev yaptı. İlgi ve araştırma alanı Doğu Dilleri ve Edebiyatıdır. Kürtçe, Arapça, Farsça, İngilizce ve Türkçe bilmektedir. Evli ve dört çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ, 23

GİRİŞ, 25

1. TEMEL KAVRAMLAR, 25

1. 1. Suriye, 25

1. 2. Rojava, 27

2. TEMEL KAYNAKLAR, 29

2. 1. Klasik Arapça Kaynaklar, 29

2. 2. Modern Arapça Kaynaklar, 33

2. 3. Diğer Dillerden Kaynaklar, 35

■ **BİRİNCİ BÖLÜM**

DÖNEMLERE GÖRE SURİYE VE ROJAVA KÜRTLERİ, 37

1. FATİMÎLERDEN (909-1171) ÖNCEKİ DÖNEMLER, 37

1. 1. Hamdanîler Dönemi (905-1004), 37

1. 2. İhşidîler Dönemi (323-358/934-968), 37

1. 3. Mirdasîler Dönemi (1024-1080) ve “Hisnu'l-Ekrad” (Kürtler Kalesi, 37

1. 4. Selçukluklar Dönemi, 38

1. 5. Zengiler Dönemi (1127-1181) ve Kürtler Kalesi'ne Saldırı, 39

2. FATİMÎLER DÖNEMİ (909-1171), 39

2. 1. Şam'da Yaşayan Dunbilî ve Meyyafarîqîn Kürtleri, 40

2. 2. Halep'te Sumak Dağı'nda Yaşayan Yüzden Fazla Kürt Ailesi , 40

2. 3. Şam'daki Askerî Görevlerde Kürtlerin Yeri, 41

2. 4. Dînî ve Siyasî Görevlerde Kürtlerin Yeri, 41

2. 4. 1. Kadılık, 41

2. 4. 2. Valilik, Amillik, Hâkimlik ve Vezirlik, 42

3. EYYÛBÎLER DÖNEMİ (1171-1462), 42

3. 1. Eyyûbîler Devletini Kuran Kürt Hezbanî Aşireti ve Revadî Kolu, 43

3. 2. Eyyûbîler'in Suriye Kolları, 44

3. 3. Eyyûbîler Döneminde Suriye’de Kürtlerin Etkinliği, 44
3. 4. Eyyûbîler Döneminde Suriye’de Kürtlerin Ordudaki Yeri, 45
3. 5. Eyyûbîler Döneminde Suriye Medreseleri ve Kürtler, 45
3. 5. 1. Suriye Eyyûbî Medreselerinin İdarî ve Eğitim Kadrosu, 46
3. 5. 2. Suriye Eyyûbî Medreselerinin Müştemilatı, 47
3. 5. 3. Eyyûbî Medreselerinde Kürt Kadınının Yeri ve Bir Vakıfname Örneği, 48
3. 5. 4. Şam Medreseleri, 49
 - Nasıriye Medresesi, 49
 - Taqewiye Medresesi, 49
 - Salahiye Medresesi, 50
 - Şam Cewwaniye Medresesi, 50
 - Küçük Adiliye Medresesi, 50
 - Azîziye Medresesi, 50
 - Qîmeriye Medresesi, 50
 - Azrawiye Medresesi, 50
 - Esediyeye Medresesi, 51
 - Emcediye Medresesi, 51
 - Burraniye Medresesi, 51
 - Seb’ Mecnân Medresesi, 51
 - Mucahidiye Cewwaniye Medresesi, 51
 - Mucahidiye Burraniye Medresesi, 51
3. 5. 5. Halep Medreseleri, 52
 - Firdews Medresesi, 52
 - Zahiriye Medresesi, 52
 - Esediyeye Medresesi, 52
3. 5. 6. Eyyûbîler Döneminde Suriye’de Kürtlerin İlmiye Sınıfındaki Yeri ve Bazı Ünlü Kürt Müderrisler, 52
3. 5. 6. 1. Muhammed b. Ebû Bekir es-Sincarî (ö. 646/1248), 54
3. 5. 6. 2. Kemaluddîn Abdullah b. Muhammed es-Sincarî (ö. 659/1261), 55
3. 5. 6. 3. Tacuddîn Abdulkadir es-Sincarî (ö. 674/1276’dan sonra), 55
3. 5. 6. 4. Necmuddîn Alî b. İbrahîm el-Hakkârî (ö. 658/1260), 55
3. 5. 6. 5. Bedruddîn Muhammed b. Alî el-Kurdî, 56
3. 5. 6. 6. Mecduddîn Mahmûd Şehrezûrî (ö. 676/1278’den sonra), 56
3. 5. 6. 7. Zahîruddîn Erbilî, 56
3. 5. 6. 8. Mecduddîn Erbilî (ö. 677/1279), 56
3. 5. 6. 9. İzzeddîn Erbilî (ö. 676/1273’ten sonra), 56
3. 5. 6. 10. İbn Salah Şehrezûrî (ö. 643/1246) , 56
3. 5. 6. 11. Bahauddîn Muhammed el-Kurdî (ö. 645/1247), 56
3. 6. Suriye’de Eyyûbî Ribatları, Hankahları ve Kürtler, 57
3. 6. 1. Ribat (Tekke, Zaviye), 57
3. 6. 2. Hankah (Dergah), 57

3. 7. Eyyûbîlerden Günümüze “Dimaşk/Şam Kürtler Mahallesi”, 58
3. 7. 1. Kürtler Mahallesi’nin Sınırları ve Demografisi, 58
3. 7. 2. Kürt Mahallesi’ne Yerleşmiş Aşiret ve Ailelerin Listesi, 59
3. 7. 3. Kürtler Mahallesi’nde ve Şam’da Zaza Varlığının Tarihçesi, 61
3. 7. 3. 1. Hristiyan ve Müslüman Zazalar, 61
3. 7. 3. 2. Zaza Aşiret ve Aileleri, 61
3. 7. 3. 3. Zazalara Nispet Edilen Bazı Yer İsimleri: Qaso Zaza Girişi Örneği, 62
3. 7. 3. 4. Bazı Ünlü Zazalar ve Özellikleri, 62
3. 7. 3. 4. 1. Aydın Bir Zaza Ailesi: Alî Ağa ve Babası Zilfo Medîne Zaza, 62
3. 7. 3. 4. 2. Müezzîn Zazalar: Xalid Numan Zaza ve Selîm Zaza, 63
3. 7. 3. 4. 3. Araştırmacı Yazar Diyadîn Zaza, 63
3. 7. 3. 4. 4. Doktor Zazalar: Dr. Ehmed Nafiz Zaza, Dr. Sebrî Zaza, 64
3. 7. 3. 4. 5. Osmanlıların Sonlarından Fransız Mandasına Kadar Önemli Görevler Üstlenen Bazı Zazalar: Xeyrî Zaza ve Mehmûd Nu’mân Zaza, 64
3. 7. 3. 4. 6. Kulüp ve Cemiyetlerde Yer Alan Zazalar, 64
3. 7. 3. 4. 7. Henano Kulübü ve Kemal Zaza, 64
3. 7. 3. 4. 8. Zaza Cemiyeti, 64
3. 7. 3. 4. 9. “Zaza Evi” ve Xeyrî Zaza, Nûreddîn Zaza, 64
3. 7. 3. 4. 10. Rukneddîn Hayır Cemiyeti ve Xalid Zaza, 65
3. 7. 3. 4. 11. Medrese Âlimi Olan Zazalar, 65
3. 7. 3. 4. 12. Kürtler Mahallesi’nde Muhtarlık Yapmış Zazalar, 65
3. 7. 3. 4. 13. Fransızlara Karşı Direnişte Hayatını Kaybeden Zazalar, 65
3. 7. 3. 4. 14. Birikimleriyle Şam Kürtler Mahallesi’ne Yön Veren Zazalar, 66
3. 7. 3. 4. 15. Enstrüman Çalmada Usta Olan Bazı Zazalar, 66
3. 7. 3. 4. 16. Engelliler İçerisinde Adı Geçen Zazalar, 66
3. 7. 3. 4. 17. Bazı Esnaf Zazalar, 66
3. 7. 3. 4. 18. Ailelerine İsimlerini Veren Ünlü Bazı Kadın Zazalar, 67
3. 7. 3. 4. 19. Fransızlara Karşı Direnen Bazı Kadın Zazalar, 67
3. 7. 3. 4. 20. Fikir ve Hikmetleriyle Ün Yapmış Bazı Kadın Zazalar, 68

4. MEMLUKLAR DÖNEMLERİ (1250-1517), 68

4. 1. Memluklar Döneminde İdarî ve Siyasî Görevlerde Kürtlerin Yeri, 69
4. 1. 1. Niyabet (Sultan Vekilliği) ve Kale Naipliği, 69
4. 1. 2. Hacıblik (Mabeyncilik) ve Divan Deneticiliği, 70
4. 1. 3. Kâşiflik ve Vezirlik, 71
4. 2. Mimarî Alanda Kürtlerin Yeri, 71
4. 3. Orduda ve Askeri Alanlarda Kürtlerin Yeri, 72
4. 3. 1. Kürtlerin Ordudaki Varlığı, Sayısı ve Komutan Rütbeleri, 72
4. 3. 2. Kürtlerin Kullandıkları İlginç Bir Silah: Miqla’ (Sapan), 73
4. 3. 3. Kürtler ve Askeri Rütbelere: Onbaşı, Yüzbaşı, Beşyüzbaşı, Binbaşı, Halka

4. 3. 4. Kürtler ve Valilik: Kale Valiliği ve Şehir Valiliği, 75
4. 3. 5. Kürtler ve Savunma-Karşı Koyma Hareketleri, 76
4. 4. Memluklar Dönemlerinde İlim ve Kültür Alanlarında Kürtlerin Yeri, 77
4. 4. 1. Kıraat ve Tefsir İlimlerinde Kürtlerin Yeri, 77
4. 4. 2. Sünnet/Hadis İlimlerinde Kürtlerin Yeri ve Kürt Kadın Hadisçiler, 77
4. 4. 3. Fıkıh İlminde Kürtlerin Yeri, 80
4. 4. 4. Tasavvuf İlminde Kürtlerin Yeri, 82
4. 4. 5. Arap Dili ve Edebiyatında Kürtlerin Yeri, 84
4. 4. 6. Hat Sanatında Kürtlerin Yeri, 86
4. 4. 7. Tarih ve Tıp İlimlerinde Kürtlerin Yeri, 86
4. 4. 8. Kelam, Felsefe, Matematik ve Müzik İlimlerinde Kürtlerin Yeri, 87

5. OSMANLILAR DÖNEMİ, 88

5. 1. Halep'te Kürt Canbolatlar Ailesi Yönetimi, 88
5. 2. Sykes-Picot Antlaşması (1916), 89
5. 3. Dönemin Suriye/Rojava Kürtlerinden Bazı Şahsiyetler, 90
5. 3. 1. Abdurrahman el-Kewakibî (1855-1902), 90
5. 3. 2. Ahmed b. İlyas el-Kurdî (ö. 1199/1784), 91
5. 3. 3. Alaeddîn Alî b. Mahmûd el-Kurdî, 91
5. 3. 4. Ebûbekir Mela b. Ahmed (ö. 1280/1863), 91
5. 3. 5. Ebûbekir b. İbrahîm el-Cezerî ed-Dimaşkî (ö. 1198/1783), 91
5. 3. 6. Ebûbekir el-Goranî el-Kurdî (ö. 1014/1605), 91
5. 3. 7. Ebûbekir el-Kurdî (ö. 1014/1604), 92
5. 3. 8. Ebûbekir Mela b. Abdurrahman el-Kurdî (ö. 1077/1666), 92
5. 3. 9. İbrahîm b. Abdurrahman ed-Dimaşkî (1012-1078/1602-1667), 92
5. 3. 10. İbrahîm b. Muhammed el-İmadî ed-Dimaşkî (954-1008/1546-1598), 92
5. 3. 11. İbrahîm Şêxanî (1277-1358/1860-1938), 93
5. 3. 12. İbrahîm b. Mela (ö. 1032/1623), 93
5. 3. 13. Süleyman Halebî 1777-1800, 93
5. 3. 14. Şeyh Abdulkadir Abdelanî (ö. hicri 1178), 94
5. 3. 14. Şeyh Ahmed b. Alî Harîrî el-'Esalî (ö. 1048/1639), 94
5. 3. 15. Şeyh Muhammed Emîn Keftarû en-Nakşibendî (ö. 1938), 94
5. 3. 16. Yûsuf Azame (1884-1920), 95

6. FRANSIZ MANDASI DÖNEMİ (1920-1946), BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ (1946-1958) VE KÜRTLER, 95

6. 1. Fransız Mandası Dönemi (1920-1946) ve Kürtler, 95
6. 2. Bağımsızlık Dönemi (1946-1958) ve Kürtler, 97
6. 3. Bağımsızlık Mücadelesine Damgalarını Vuran Bazı Kürt Şahsiyetler, 99
6. 3. 1. Cemîl Kune, 99
6. 3. 2. Ehmedê Rûto, 100

6. 3. 3. Hac Hannan Şeyh İsmail, 101
6. 3. 4. İbrahim Henano (1869-1935), 102
6. 3. 5. Kor Reşîd, 103
6. 3. 6. Miho Îbo Şaşo el-Kurdî, 104
6. 3. 7. Mustafa Çolak, 105
6. 3. 8. Reşîd Hecî Reşîd Resûl, 105
6. 3. 9. Seydê Dîkê ve Henanê Dîkê Kardeşler, 106
6. 4. Askerî Darbeler Dönemi (1949-1954) ve Kürtler, 107
6. 5. Manda ve Bağımsızlık Dönemlerinde Suriye'yi Yöneten Kürt Asıllı Bazı Asker ve Devlet Adamları, 108
6. 5. 1. Muhammed Ali Bey el-Abid (1872-1939), 108
6. 5. 2. Husnî Zaîm (1897-1949), 109
6. 5. 3. Muhsin Berazî (1895-1975), 110
6. 5. 4. Fewzî Silo (1905-1972), 111
6. 5. 5. Edîb Çiçekli (1909-1964), 111

7. SURİYE-MISIR BİRLEŞİK ARAP CUMHURİYETİ DÖNEMİ (1958-1961) VE KÜRTLER, 112

8. SURİYE ARAP CUMHURİYETİ VE KÜRTLER (1961-1963), 113

9. BAAS PARTİSİ VE KÜRTLER (1963.....), 114

9. 1. Genel Bilgiler, 114
9. 2. “Domuz”dan “Aslan”a Esed Ailesi, 114
9. 2. 1. Hafız Esed Dönemi (1970-2000) ve Kürtler, 115
9. 2. 2. Beşşar Esed Dönemi (2000-....) ve Kürtler, 115

10. ÖZERK KANTONLAR DÖNEMİ VE “ROJAVA TOPLUMSAL SÖZLEŞMESİ”, 116

Rojava Anayasası, 119

Rojava Toplumsal Sözleşmesi, 119

■ İKİNCİ BÖLÜM, 131

ROJAVA'NIN EFRÎN/KÜRD DAĞI BÖLGESİ, 131

1. EFRÎN VE KÜRD DAĞI İSİMLERİ VE KAPSAMLARI, 131

1. 1. Genel Bilgiler, 131
1. 2. Efrîn Şehri ve Köyleri, 134
1. 3. Efrîn'in Şeran Nahiyesi ve Köyleri, 137
1. 4. Efrîn'in Mabeta (Ma'betlî) Nahiyesi ve Köyleri, 139
1. 5. Efrîn'in Reco Nahiyesi ve Köyleri, 140

1. 6. Efrîn'in Bilbil Nahiyesi ve Köyleri, 143
1. 7. Efrîn'in Cindîrês Nahiyesi ve Köyleri, 145
1. 8. Efrîn'in Şiyê (Şêx Hedîd) Nahiyesi ve Köyleri, 147

2. EFRÎN BÖLGESİ'NİN ETNİK YAPISI, 149

2. 1. Kürtler ve Kürt Aşiretleri, 149
2. 1. 1. Amikan Aşireti, 151
2. 1. 2. Berazî Aşireti, 154
2. 1. 3. Biyan Aşireti, 155
2. 1. 4. Cûmiyan Aşireti, 156
2. 1. 5. Çeqelî Aşireti, 156
2. 1. 6. Dina Aşireti, 156
2. 1. 7. Hasan Efendi Ailesi (Mala Hesên Efendî), 157
2. 1. 8. Heştîyan Aşireti, 158
2. 1. 9. Kefer Sifre Ağaları Ailesi, 158
2. 1. 10. Koçer Aşireti, 159
2. 1. 11. Kûsî Aşireti, 160
2. 1. 12. Milî Davudî Aşireti ve 'Umer Sefûne Ailesi, 160
2. 1. 13. Reşwan Aşireti, 161
2. 1. 14. Robariyan Aşireti, 164
2. 1. 15. Seydî Mîmê Ailesi, 165
2. 1. 16. Rojkî Aşireti, 166
2. 1. 17. Şêxan Aşireti, 166
2. 1. 18. Şikakan Aşireti, 169
2. 1. 19. Xerzan, 172
2. 1. 20. Xastiyan, 172
2. 1. 21. Diğerleri (Hekarî, Şerqiya, Xendeqî, Pûrî, Kerafî, Hevêdî ve Qîtreş), 173
2. 1. 22. Diğer Kürt Grupları (Krîf, Şêxamok, Bûd ve Sepetçîler), 173
2. 2. Araplar, 175

3. EFRÎN BÖLGESİ'NİN KRONOLOJİK VE ARKEOLOJİK TARİHÇESİ, TARİHİ MEVKİLERİ VE ESERLERİ, 175

3. 1. Efrîn Bölgesi'nin Tarihçesi, 175
3. 1. 1. Huri-Mitani Dönemleri, 175
3. 1. 2. Hititler Dönemi (MÖ 1800-700), 176
3. 1. 3. Medler Dönemi, 177
3. 1. 4. Eski Yunanlılar Dönemi, 178
3. 1. 5. Romalar ve Bizanslılar Dönemleri, 179
3. 1. 6. İslamî Dönemler, 179
3. 1. 6. 1. Dört Halife Dönemi (636-660), 179
3. 1. 6. 2. Emevîler Dönemi (660-750) ve Abbasîler Dönemleri (750-1256), 181

3. 1. 6. 3. Zengîler Dönemi, 181
3. 1. 6. 4. Eyyûbîler ve Memluklar Dönemleri, 181
3. 1. 6. 5. Osmanlılar Dönemi (1516-1918 Süreci), 182
3. 1. 6. 6. Fransız Mandası Dönemi ve Türk Devleti'nin Müdahaleleri, 184
3. 1. 6. 7. Parlamenterlik Dönemleri, 185
3. 1. 6. 7. 1. Bağımsızlık Dönemi, 185
3. 1. 6. 7. 2. Arap Baas Sosyalist Partisi Dönemi, 186
3. 1. 6. 7. 3. Efrîn Temsilcilerinin Meclisteki Etki ve Ekinlikleri, 187
3. 1. 6. 7. 4. Mahallî İdari Seçimler, 188
3. 2. Efrîn Bölgesinin Tarihî Mevkileri ve Eserleri, 188
3. 2. 1. Leylûn Dağı Eserleri, 190
3. 2. 1. 1. Sem'an Kalesi ve Kilisesi, 190
3. 2. 1. 2. Dêr Sem'an Köyü (Tilanusus), 191
3. 2. 1. 3. Berad Köyü ve Kalesi, 191
3. 2. 1. 4. Kefer Nebo, Kîmar, Soxanekê, Birckê Terpê ve Klotê Köyleri, 192
3. 2.1. 5. Dêrmîşmiş, Xirabê Şemsê, Gundê Mezin, Kibêşîn ve Fafirtîn Köyleri, 193
3. 2.1. 6. Bircikê Silêmen, Basûfanê ve Bircê Heyder Köyleri, 193
3. 2. 1. 7. Duderiyê Mağarası, 194
3. 2. 2. Cûme Ovası'nda Yer Alan Tarihî Mevkiler, 194
3. 2. 2. 1. Basûtê Kalesi, 194
3. 2. 2. 2. Êndarê Mevkii, 195
3. 2. 2. 3. Kurzêlê ve Keloşka Qîbar Köyleri, 196
3. 2. 2. 4. Tel Cindîrêş Şiyê (Şêx Hedîd), 196
3. 2. 2. 5. Nebî Hurî (Sirus), 197
3. 2. 2. 6. Canbolat ve Hawar Dağı Kaleleri, 199
3. 2. 3. Eski Yollar, 199
3. 2. 4. Eski Köprüler, 200
3. 2. 5. Demiryolu Hattı, 201
3. 2. 6. Eski Ziyaretler, 201
3. 2. 6. 1. Hannan ve Mennan Ziyaretleri, 202
3. 2. 6. 2. Muhammed Ali Ziyareti, 203
3. 2. 6. 3. Qere Curnê Ziyareti, 203
3. 2. 6. 4. Sultan Şeyhmûs Ziyareti, 203
3. 2. 6. 5. Şeyh Abdurrahman Ziyareti, 204
3. 2. 6. 6. Qaziqlî Ziyareti, 204
3. 2. 6. 7. Şeyh Cemaleddîn, Alî Dede ve Şehîd Murad Ziyaretleri, 205
3. 2. 6. 8. Şêx Hedîd (Şiyê) Köyü Ziyaretleri, 205

4. EFRÎN BÖLGESİ'NİN DOĞAL COĞRAFYASI, 206

4. 1. Birinci, İkinci ve Üçüncü Jeolojik Çağları, 206

4. 2. Sarsıntılar ve Deprem Özellikleri, 206

- ## 5. EFRÎN BÖLGESİ'NİN EKONOMİK YAPISI, 213

- ÜÇÜNCÜ BÖLÜM, 219

1. “CİZÎR” ADI VE KAPSAMI, 219

2. 1. Kürtler ve Kürt Aşiretleri, 220

- 2. 1. 10. Milanê Pasê Asireti** - <https://rantey.org>

2. 1. 11. Milî Aşireti, 231
2. 1. 12. Omerka Aşireti, 232
2. 1. 13. Pinar Eliya Aşireti, 232
2. 2. Araplar, 233
2. 3. Asuriler, 235
2. 4. Ermeniler, 235
2. 5. Keldaniler, 236
2. 6. Çeçenler, 236
2. 7. Yahudiler, 237

3. CİZİR BÖLGESİ'NİN TARİH ÖNCESİ VE SONRASI ARKEOLOJİK VE KRONOLOJİK TARİHÇESİ, TARİHİ MEVKİLERİ VE ESERLERİ, 238

3. 1. Tarih Öncesi Dönemler ve Cizîr Bölgesi, 239
 3. 1. 1. Eski Taş Dönemi (MÖ 2500000-10000) ve Cizîr Bölgesi, 239
 3. 1. 2. Orta Taş Dönemi (MÖ 10000-8500), 240
 3. 1. 3. Yeni Taş Dönemi (MÖ 8500-5500) ve Cizîr Bölgesi, 240
 3. 1. 3. 1. Tel Mureybet, 241
 3. 1. 3. 2. Tel Ebû Hureyre, 241
 3. 1. 3. 3. Tel Buqros, 241
 3. 1. 3. 4. Tel Şêx Hesên, 242
 3. 1. 3. 5. Cûf Ehmer, 242
 3. 1. 4. Bakır Dönemi (MÖ 4500-3200), Ubeyd Medeniyeti (MÖ 4500-3500) ve Cizîr Bölgesi, 243
 3. 1. 4. 1. Tel Halef, 243
 3. 1. 4. 2. Tel Eswed, 243
 3. 1. 4. 3. Tel Ubeyd, 244
 3. 1. 4. 4. Tel Xuweyre, 244
 3. 1. 5. Uruk Dönemi (MÖ IV. Binyılın Ortalarından Sonuna Kadar) ve Cizîr Bölgesi, 245
 3. 5. 5. 1. Tel Berak , 245
 3. 5. 5. 2. Tel Hemko, 245
 3. 5. 5. 3. Büyük Tel Hebûbe, 245
 3. 5. 5. 4. Tel Qennas, 246
 3. 5. 5. 5. 'Erûde Dağı, 246
 3. 5. 5. 6. Tel Hac,Tel Hedîdî ve Diğer Bazı Höyükler, 246
3. 2. Sonraki Dönemler ve Cizîr Bölgesi, 247
 3. 2. 1. Beşinci Nineva Dönemi (MÖ 2900-2350) ve Cizîr Bölgesi, 247
 3. 2. 1. 1. Tel Bdêrî, 247
 3. 2. 1. 2. Tel Selenkehiyê, 247
 3. 2. 1. 3. Tel Beyder, 248
 3. 2. 1. 4. Helawe Mevkii, 248

3. 2. 2. Akadlılar (MÖ 2350-2150), III.Ur Sülalesi (MÖ 2059-1950), II. Marî (MÖ 2200-1850),Eski Asurlular Dönemi (MÖ 2000-1700) ve Cizîr Bölgesi, 249
3. 2. 2. 1. Marî/Tel Harîrî, 249
3. 2. 2. 2. Tel Leylan, 249
3. 2. 2. 3. Terqa/Tel Aşare, 249
3. 2. 2. 4. Emar/Meskene-Bas, 250
3. 2. 2. 5. Tel Bey'a (Totol), 250
3. 2. 3. Huri-Mitani, Orta Asurlular İle Hititler Dönemleri (MÖ 1530-1200-1000) ve Cizîr Bölgesi, 250
3. 2. 3. 1. Tel Mozan (Urkiş), 251
3. 2. 3. 2. Azzo Şehri/Tel Hadîdî, 251
3. 2. 3. 3. Tel Perî (Kehit Şehri), 252
3. 2. 3. 4. Kerkemiş (Cerablus), 252
3. 2. 4. Medler Dönemi ve Cizîr Bölgesi, 253
3. 2. 5. Eski Yunanlılar ve Selûkiler Dönemleri ve Cizîr Bölgesi, 254
3. 2. 6. RomalılarıDönemi ve Cizîr Bölgesi, 254
3. 2. 6. 1. Helebiye ve Zelebiye Şehirleri, 254
3. 2. 6. 2. Tel Hac, 255
3. 2. 6. 3. Dibsî Ferec, 255
3. 2. 6. 4. Tel Abed ve Anab Sefîne, 255
3. 3. İslam Sonrası Dönemler ve Cizîr Bölgesi, 256
3. 3. 1. Cizîr Bölgesi'nin İslamlaşma Süreci, 256
3. 3. 2. Rakka, 257
3. 3. 3. Qırqîsiya/Busayra, 258
3. 3. 4. Rahbe ve Rahbe Kalesi, 259
3. 3. 5. Caber Kalesi, 260
3. 3. 6. Necm Kalesi-Menbic Köprüsü, 260
3. 3. 7. Balis Şehri, 261
3. 3. 8. Xanûqa, 261
3. 3. 9. Daliye, 262
3. 3. 10. 'Ereban Şehri, 262
3. 3. 11. Sikeyr Abbas, 262
3. 3. 12. Caşşiye ve Teleban, Tuneynîr, Ubeydiye, 263
3. 3. 13. Maksîn, Hasîn, Suwer, 263
3. 4. Cizîr Bölgesi'nin İşgali ve Beyandur Savaşı (1923), 264

4. CİZİR BÖLGESİ'NİN ŞEHİRLERİ VE MINTIKALARI, 266

4. 1. Haseke Şehri ve Mıntıkası, 266
4. 1. 1. Genel Bilgiler, 266
4. 1. 2. Tel Temir ve Şedadî Nahiyeleri, 268
4. 1. 3. Merqede Nahiyesi, 268

4. 1. 4. Tel Berak (Biru'l-Huluw), 268
4. 1. 5. Haseke Mıntıkası Nüfus Sayımı (1962), Sayım Sonucunda 150. 000 Kadar Kürdün Kimliksizleştirilmesi, "Ecnebî" -"Mektûm" Muamelesi ve Sonuçları, 269
4. 1. 6. Haseke Cezaevi'nde Çıka(rıla)n Yangın ve Bilançosu (24 Mart 1993), 270
4. 2 Qamişlo Şehri ve Mıntıkası, 274
4. 2. 1. Qamişlo Şehri Hakkında Genel Bilgiler, 274
4. 2. 1. 1. "Qamişlo'nun Adı ve Kuruluş Tarihçesi, 274
4. 2. 1. 2. Qamişlo'nun Bazı Ünlü Mahalleleri, 276
4. 2. 1. 3. Qamişlo'nun Yeni Yerleşim Mıntıkları ve İçerdikleri Mahalleler, 276
4. 2. 1. 4. Qamişlo'nun Değirmenleri, 278
4. 2. 1. 5. Qamişlo'nun Hanları ve Otelleri, 278
4. 2. 1. 6. Qamişlo'nun Caddeleri, 279
4. 2. 1. 7. Qamişlo'da Fransız Mandasından Beri Varolan Bazı Yapılar, 279
4. 2. 1. 8. Qamişlo'nun Camileri ve Kiliseleri, 280
4. 2. 1. 9. Qamişlo Havaalanı, 281
4. 2. 1. 10. Qamişlo Stadyumunda Kürtlere Saldırı Bilançosu (12 Mart 2004), 281
4. 2. 2. Amûdê, 282
4. 2. 2. 1. Amûdê Hakkında Genel Bilgiler, 282
4. 2. 2. 2. Amûdê'nin 1936 Yılında Fransız Bombardımanına Maruz Kalması, 284
4. 2. 2. 3. Amûdê'de 1960 Yılındaki Şehrezad Sineması Yangını ve 280 Kürt Çocuğunun Ölümü, 284
4. 2. 3. Tirbê Sipiyê/Kahtaniye, 284
4. 3. Serê Kaniyê (Rasulyñ) Mıntıkası, 285
4. 3. 1. Serê Kaniyê Hakkında Genel Bilgiler, 285
4. 3. 2. Dirbasiyê Nahiyesi, 287
4. 4. Dêrik Mıntıkası, 287
4. 4. 1. Dêrik Hakkında Genel Bilgiler, 287
4. 4. 2. Çil Axa (Cewadiye) Nahiyesi, 288
4. 4. 3. Girê Koçeran/Tel Koçer (Ya'rubiye) Nahiyesi,, 288

5. CIZÎR BÖLGESİNİN GENEL COĞRAFYASI, 290

5. 1. Toprak Yapısı, 290
5. 2. İklim ve Bitki Örtüsü, 290
5. 3. Su Kaynakları ve Nehirler, 291
5. 3. 1. Habur Nehri, 291
5. 3. 2. Cerceb, Zirkan ve Dicle Nehirleri, 291
5. 3. 3. Çeqçeq Nehri, 291
5. 3. 4. Diğer Nehirler , 292
5. 4. Ünlü Dağlar, 292
5. 4. 1. Abdulaziz Dağı, 292

5. 4. 2. Şengal/Sincar Dağı, 292
5. 4. 3. Qere Çoxî Mîran Dağı, 293
5. 4. 4. Kewkeb Milan, Cibse ve Meaz Dağları, 293
6. CIZÎR BÖLGESİ'NDE OLUŞTURULAN ARAP KUŞAĞI, 293
6. 1. Menazire Yerleşkesi, 294
6. 2. Hermûn Yerleşkesi, 294
6. 3. Qehtaniye Yerleşkesi, 295
6. 4. Hilwa Yerleşkesi, 295
6. 5. Tenûriyê Yerleşkesi, 296
6. 6. Ümmü Fûrsan Yerleşkesi, 296
6. 7. Hîmo Yerleşkesi, 297
6. 8. Sewre Yeleşkesi, 297
6. 9. Hatemiye Yerleşkesi, 297
6. 10. Ümmü Rebî' Yerleşkesi, 298
6. 11. Buheyre Yerleşkesi, 298
6. 12. Cabiriye Yerleşkesi, 299

■ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM, 301

ROJAVA'NIN KOBANÊ BÖLGESİ, 301

1. KOBANÊ'NİN ADI VE İNŞASI, 301

1. 1. "Kobanê" Adı, 301
1. 2. Kobanê'nin XIX. ve XX. Yüzyıllardaki İnşası, 302
1. 3. Kobanê: Celadet Bedirxan ve Osman Sebrî'yi Tanıştıran ve Osman Sebrî Aracılığıyla Seyid Rıza'ya Mektup Ulaştıran Şehir, 302

2. KOBANÊ'NİN SINIRLARI, YÜZÖLÇÜMÜ VE NÜFUSU, 304

3. KOBANÊ'NİN NAHİYELERİ VE KÖYLERİ, 304

3. 1. Şêxler Nahiyesi, 304
3. 2. Serrîn Nahiyesi, 305
3. 3. Kobanê Bölgesi'nin Köyleri, 305
3. 3. 1. Kobanê Çevre Köyleri (100 Tane), 305
3. 3. 2. Serrîn Nahiyesi Köyleri (109 Tane), 308
2. 3. Kobanê'nin Nüfus Göstergeleri, 310
2. 3. 1. Genel Bilgiler, 310
2. 3. 2. Kobanê Bölgesi'nde Nüfus Göçleri, 311
2. 3. 3. Kobanê Nüfusunun 2004 Yılı Yaş ve Cinsiyet İstatistikleri, 312
2. 3. 4. Kobanê Bölesi Nüfus Hareketlerinde Doğum ve Ölüm Oranı, 312

3. KOBANÊ'YE BAĞLI TARİHÎ YERLER: ARSLANTAŞ NAHİYESİ VE HELİNC KÖYÜ, 313

3. 1. Şêran (Arslantaş), 313
3. 2. Helinc Köyü Miştenûr Tepesi, 314

4. KOBANÊ'NİN EKONOMİSİ, 314

4. 1. Tarım, 314
4. 1. 1. Kışlık Ürünler, 315
4. 1. 2. Yazlık Ürünler, 315
4. 1. 3. Tıbbî Ürünler, 316
4. 2. Meyve Ağaçları, 316
4. 3. Hayvancılık ve Hayvan Ürünleri,, 317
4. 4. Tarım Aletleri, 318
4. 5. Sanayi, 318
4. 5. 1. Çimento Sanayi, 318
4. 5. 2. Ekmek ve Gıda Maddeleri Sanayii, 319
4. 5. 3. Mekanik Tamirhaneler, 319
4. 5. 4. Demircilik Atölyeleri, 319
4. 5. 5. Terzihaneler, 320
4. 5. 6. Geleneksel El Sanatları, 320
4. 5. 7. Ticaret, 320
4. 5. 8. Akar/Gayr-ı Menkul, 320
4. 5. 9. IŞİD Saldırıları ve Mültecilerin Geriye Dönüş Takvimine Göre Kobanê Ekonomisinin Tahmini Kaybı, 321
4. 5. 10. Saldırlara Bağlı Gerçekleşen Yaklaşık Ekonomik Kayıp, 321
4. 5. 11. Kobanêli Mültecilerin 2015 Yılıının Ocak Ayında Geri Dönmeleri Takdirde Gerçekleşmesi Beklenen Ekonomik Kayıp, 321
4. 5. 12. Kobanêli Mültecilerin 2015 Yılıının Sonunda Geri Dönmeleri Takdirde Gerçekleşmesi Beklenen Ekonomik Kayıp, 321

5. KOBANÊ BÖLGESİ'NDE İKLİM, SICAKLIK, YAĞIŞ, SU, TOPRAK, BİTKİ VE HAYVANLARI, 322

5. 1. İklim, 322
5. 2. Yağış, 323
5. 3. Sular ve Yeri Bugün Bir Futbol Sahası Olarak Kullanılan Kurumuş Kobanê Gölcüğü, 324
5. 4. Toprak, Bitki Örtüsü ve Hayvanlar , 325

6. KOBANÊ BÖLGESİ KÜRT AŞİRETLERİ, 326

6. 1. Berazî Aşireti, 326
6. 1. 1. Aşiretin İsmi ve Bazı Yerleşim Alanları, 326

6. 1. 2. Berazîlerin Fransızlara Karşı Direnişleri ve Fransızların Bir Kürt Beyliğini Kurma Tekliflerini Kabul Etmemeleri, 327
6. 1. 3. Suriye’de 1949 Darbesinin Lideri Husnî Zaîm, Berazî Aşireti’nden Başbakan Dr. Muhsin Berazî ve “Hirço” Lakaplı Yeğeni Mutafa Berazî, 327
6. 2. Diğer Aşiretler, 327

7. KOBANÊLÎ BAZI KÜRT ŞAHSİYETLER, 329

7. 1. Kobanêli Bazı Kadın Şahsiyetler, 329
7. 1. 1. Vahide Müslim, 329
7. 1. 2. Aîşe Efendi, 329
7. 1. 3. Hîvaron Şerîf, 329
7. 2. Kobanêli Bazı Dengbêjler, 330
7. 2. 1. Mişo Bekebûr û Xidoyê Hindawî, 330
7. 2. 2. Baqî Xido, 330
7. 2. 3. Sofî ve Reşîd Sofî, 331
7. 3. Kobanêli Bazı Siyasiler, 331
7. 3. 1. Findî Efendî, 331
7. 3. 2. Abdulkadir Qatwan, 332
7. 3. 3. Hesen Xelo (Heso), 332
7. 3. 4. Hecî Bilal (Xalo), 332
7. 3. 5. Osman Mustafa (Ebû Xebat), 332

8. KOBANÊ BASINI (GAZETELER), 333

9. KOBANÊ BÖLGESİ’NDE DİN VE İNANÇ, 333

10. KOBANÊ BÖLGESİ’NDE GELENEK VE GÖRENEKLER, 334

10. 1. Evlilik, 334
10. 2. Boşanma, 335
10. 3. Misafirlere, Yaşlılara ve Aşiret Reislerine Saygı, 336
10. 4. Kan Davaları ve İntikam , 336
10. 5. Misafir Köy Odaları ve Şevbêrk, 336

11. KOBANÊ BÖLGESİ’NDE HİZMET ALANLARI: EĞİTİM, SAĞLIK, ULAŞIM, SU, ELEKTRİK, 337

11. 1. Eğitim Öğretim, 337
11. 2. Sağlık, 338
11. 3. Ulaşım, 339
11. 4. Elektrik ve İçme Suyu, 340

12. KOBANÊ'NİN İŞİD/DAİŞ SLADIRISINA UĞRAMASI VE SAVAŞIN 4 AYLIK BİLANÇOSU, 340

■ BEŞİNCİ BÖLÜM, 343

ROJAVA'NIN KÜLTÜREL, ÖRGÜTSEL VE DİNSEL YAPISI, 343

1. ROJAVA'NIN KÜLTÜREL YAPISI, 343

1. 1. Rojava'da Kürt Dili, 343
 1. 1. 1. Anahatlarıyla Kürt Dili, 343
 1. 1. 2. Rojava'da Kürt Dili (Efrîn Bölgesi Örneği), 345
 1. 1. 2. 1. Kuzey Sınırı Mntıkaları, 346
 1. 1. 2. 2. Êzidî Mntıkaları, 346
 1. 1. 2. 3. Cûmê Ovası Güney Mntıkaları, 347
 1. 1. 2. 4. Robarî Yöresi, 347
 1. 1. 2. 5. Şêrewa Dağı Sakinleri, 347
1. 2. Eğitim-Öğretim, 347
 1. 2. 1. Küttab (Dinî İlkokul) Eğitimi, 347
 1. 2. 2. Medrese Eğitimi ve Xeznewîler Medresesi Örneği, 349
 1. 2. 3. Modern Eğitim Kurumları, 352
 1. 2. 4. Kürtçe Eğitim-Öğretim ve Kurslar, 353
1. 3. Rojava Basını (Gazete ve Dergiler), 355
 1. 3. 1. Birinci Merhale: "Hawar", "Ronahî" ve 1950'li Yıllar, 355
 1. 3. 2. İkinci Merhale: 1960-1980 Arası Yıllar, 357
 1. 3. 3. Üçüncü Merhale: 1980-1990 Arası Yıllar, 358
 1. 3. 4. Dördüncü Merhale: 1990'lı ve 2000'li Yıllar, 359

2. ROJAVA'NIN ÖRGÜTSEL YAPISI, 361

2. 1. Kürt Cemiyetleri, Kulüp ve Örgütleri, 361
 2. 1. 1. Xoybûn, 362
 2. 1. 2. Civata Arîkariyê Ji Bona Kurdên Belengaz, 364
(Kürt Fakirlere Yardım Cemiyeti), 364
 2. 1. 3. Komela "Hêvî" (Ümit Cemiyeti), 364
 2. 1. 4. Nadiyê Ciwanên Kurd (Kürt Gençlik Kulübü), 365
 2. 1. 5. Nadî Kurdistan (Kürdistan Kulübü), 365
 2. 1. 6. Yekîtiya Xortan (Gençler Birliği), 366
 2. 1. 7. Civata Azadî û Yekîtiya Kurd, 366
(Kürt Özgürlük ve Birlik Cemiyeti), 366
 2. 1. 8. Selahddîn Eyyûbî Kulübü, 367
 2. 1. 9. Henano Kulübü, 367
 2. 1. 10. Komela Yekîtiya Xortên Dîmokratên Kurd (Demokrat Kürt Gençleri Cemiyeti), 367

2. 1. 11. Encumenê Vejîna Rewşenbîriya Kurdî (Kürt Kültürünü Yaşatma Cemiyeti), 369
2. 1. 12. Komela Zanistî û Arîkariya Kurdî (Kürt Bilim ve Yardımlaşma Cemiyeti), 369
2. 1. 13. Benda Azadî (Özgürlük Fraksiyonu), 370
2. 1. 14. Komeley Xwindkaranî Kurd Li Zanistgay Şam (Şam Üniversitesi Kürt Talebe Cemiyeti), 370
2. 1. 15. Civate Xeyrî (Hayır Cemiyeti), 371
2. 1. 16. Civate Xeyrî ya Mezin (Büyük Hayır Cemiyeti), 371
2. 2. Kürt Partileri, 372
2. 2. 1. Suriye Kürt Demokrat Partisi (SKDP = PARTÎ), 372
2. 2. 2. SKDP'nin Doğrudan ve Dolaylı Türevleri, 375
2. 2. 2. 1. Partiya Paşverû a Demokrat a Kurdên Li Sûriyê (Suriye Kürtleri İlerici Demokratik Partisi = SKİDP), 375
2. 2. 2. 2. Partiya Wekhevî ya Demokrat a Kurd Li Sûriyê (Suriye Kürt Demokrat Eşitlik Partisi = SKDEP), 376
2. 2. 2. 3. Partiya Demokrat a Welatparêz a Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Demokratik Vatansever Partisi = SKDVP), 376
2. 2. 2. 4. Partiya Azadî ya Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Özgürlük Partisi = SKÖP), 376
2. 2. 2. 5. Partiya Çep a Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Sol Partisi = SKSP), 377
2. 2. 2. 6. Partiya Yekîti ya Demokrat a Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Demokratik Birlik Partisi = SKDBP), 377
2. 2. 2. 7. Partiya Yekîtiya Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Birlik Partisi = SKBP), 377
2. 2. 2. 8. Partiya Yekîtiya Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Demokrat Partisi = SKDP), 378
2. 2. 2. 9. Partiya Demokrat a Kurdî ya Sûriyê (Suriye Kürt Demokrat Partisi = SKDP), 378
2. 2. 2. 10. Partiya Demokrat a Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Demokrat Partisi/ Nasreddîm İbrahîm Grubu), 378
2. 2. 2. 11. Partiya Demokrat a Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Demokrat Partisi/ Abdurrahman Alucî Grubu), 379
2. 2. 2. 12. Şepela Pêşerojê ya Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Gelecek Hareketi), 379
2. 2. 3. PKK (Partiya Karkerên Kurdistanê = Kürdistan İşçi Partisi), 380
2. 2. 4. PYD (Partiya Yekîtiya Demokrat = Demokratik Birlik Partisi), 381
2. 2. 5. Rêkeftina Demokrat a Kurd a Sûriyê (Suriye Kürt Demokratik Uzlaş Partisi), 382
2. 3. Rojavalı Bazı Siyasi Şahsiyetler (20. Yüzyıl), 383
2. 3. 1. Abdurrahman Osman, 383
2. 3. 2. Abdulhamîd Derwêş, 383
2. 3. 3. Derwêş Mela Sulayman, 383

2. 3. 4. Ehmed Cafer Şeyh İsmail Zade, 384
2. 3. 5. Faik Ağa, 384
2. 3. 6. Halîl Muhammed, 384
2. 3. 7. Hamid Bedirxan, 385
2. 3. 8. Horîk Ehmed Osman, 385
2. 3. 9. İsmâîl b. Muhammed Hassaf, 385
2. 3. 10. Kenan Agît, 386
2. 3. 11. Mihemed Mela Ehmed, 386
2. 3. 12. Mihemed Elî Xoce, 387
2. 3. 13. Mihemed Mennan Şeyh İsmail Zade, 387
2. 3. 14. Osman Mihemed Osman, 388
2. 3. 15. Remo Şêxo, 388
2. 3. 16. Reşîd Kudro, 388
2. 3. 17. Reşîd Hemo, 389
2. 3. 18. Said Ağa Daqorî (doğumu 1899), 390
2. 3. 19. Samî Mela Ehmed Namî, 390
2. 3. 20. Şewket Hannan, 391
2. 3. 21. Şewket Ne'san, 391
2. 3. 22. Şêx Mihemed Îsa Mela Mehmûd, 392
2. 3. 23. Vahîd Mahmûd, 392

3. ROJAVA'NIN DİNSEL YAPISI, 393

3. 1. İslam, 393
3. 1. 1. Nakşibendilik , 394
3. 1. 1. 1. Rojava/Suriye Nakşibendiliğinde Mevlana Halid'in Yeri, 395
3. 1. 1. 2. Cizîr Bölgesi Nakşibendiliğinde Xeznewî ve İbrahîm Heqî Aileleri, 396
3. 1. 1. 2. 1. Xeznewî Ailesi, 396
 - Şêx Ehmed Xeznewî (1887-1950), 397
 - Şêx Masûm Xeznewî (1915-1958), 398
 - Şêx 'Elaeddîn Xeznewî, 399
 - Şêx İzzeddîn Xeznewî (ö. 2005), 400
 - Şêx Maşûq Xeznewî (1958-2005), 400
 - Şêx Muhammed Xeznewî (ö. 2005), 401
 - Şêx Muhammed Muta' Xeznewî, 402
 - Şêx 'Ebdulxenî Xeznewî, 402
 - Şêx Murşid Xeznewî, 402
3. 1. 1. 2. 2. Şêx İbrahim Heqî Ailesi, 403
 - Şêx İbrahim Heqî, 403
 - Şêx Mihemed Zekî, 403
 - Şêx Ulwan, 403
 - Şêx 'Ednan, 403

- Şêx Xaşi' Heqî, Dr. Suheyl Saban Heqî ve Dr.Mihemed Safa Heqî, 404
3. 1. 1. 3. Efrîn Bölgesi Nakşibendiliği ve Temsilcileri, 404
- Şêx Huseyn, 404
- Şêx Nûreddîn Diyarbekrî, 405
- Şêx Abdullatif el-Kurdî, 405
3. 1. 1. 4. Şeyh İbrahim Halil Soğukoğlu ve Kürd Dağı Mürit Hareketi, 405
- Şêx Êhmo Köyü Şeyhleri, 408
- Meydankê Şeyhleri (Şeyh İsa ve Kardeşleri), 409
- Babilît Şeyhleri (Şeyh Abdulhannan), 409
3. 1. 4. Vehabilik, 410
3. 2. Êzidîlik, 410
3. 2. 1. Genel Bilgiler, 410
3. 2. 2. Êzidîlikte Dinsel Sınıflar, 412
3. 2. 3. Êzidîlikte İbadetler, 414
3. 2. 4. Êzidîlikte Haramlar/Yasaklar, 415
3. 2. 5. Rojava Êzidîleri, 416
3. 2. 5. 1. Efrîn Bölgesi'nde Êzidîler, 416
3. 2. 5. 2. Cizîr Bölgesi'nde Êzidîler, 418
3. 2. 5. 3. Efrîn Ve Cizîr Êzidîlerinin Karşılaştırılması, 419
3. 2. 5. 4. Bazı Êzidî Kürt Şeyhleri, 419
3. 3. Hıristiyanlık, 420
3. 3. 1. Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'nde Hıristiyanlık, 420
3. 3. 2. Cizîr Bölgesi'nde Hıristiyanlık, 422
1. Doğu Hıristiyanlığı: Ortodoks Süryani, Rum, Ermeni ve Nasturiler, 422
2. Batı Hıristiyanlığı: Katolik Süryani, Rum, Ermeni, Keldani ve Protestanlar, 423
3. 4. Yahudilik, 423
3. 5. Alevilik, 424

DÖRDÜNCÜ VE BEŞİNCİ BÖLÜM TABLO DİPNOTLARI, 426
BİBLİYOGRAFYA, 430

EK: ROJAVA'NIN BAZI ARKEOLOJİK VE TARİHİ GÖRSELLERİ, 439

ÖNSÖZ

Elinizdeki araştırma Arapça klasik kaynaklara göre varlıkları en az bin yıl öncesine dayanan Suriye Kürtleri ile Rojava'nın genel tarih ve coğrafyasını inceleme konusu yapmaktadır. Suriye ve Rojava Kürtlerinin edebiyat, folklor ve sanatlarına başka bir çalışma tahsis edilecektir. Araştırma bir giriş, beş bölüm ve bir "ek"ten meydana gelmektedir.

Giriş'te klasik ve modern Arapça kaynaklardan ön plana çıkan bazılarına değinilmiştir. Bu kaynaklar Kürtlerin Suriye'deki ailesel ve kitlesel varlıklarının en az bin yıl öncesine dayandığını kanıtlaması açısından son derece önem taşımaktadır.

Birinci Bölümde "Dönemlere Göre Suriye ve Rojava Kürtleri" araştırma konusu yapılmıştır. Burada kronolojik metoda göre genel Kürt tarihi ve coğrafyası açısından Fatımîlerden önceki dönemler, Fatımîler Dönemi (905-1004), Eyyûbîler Dönemi (1171-1462), Memluklar Dönemleri (1250-1517), Osmanlılar Dönemi (1517-1920), Fransız Mandası Dönemi (1920-1946), Bağımsızlık Dönemi (1946-1958), Suriye-Mısır Birleşik Arap Cumhuriyeti Dönemi (1958-1961), Suriye Arap Cumhuriyeti Dönemi (1961-1963), Baas Partisi Dönemi (1963-2000) ve Kantonlar Dönemi (2011....) ele alınmıştır.

Rojava'nın Efrîn Bölgesi'ne ayrılan İkinci Bölümde Efrîn ve Kürd Dağı isimleri ve kapsamı, Efrîn Bölgesi'nin etnik yapısı ve Kürt Aşiretleri, kronolojik ve arkeolojik tarihçesi, tarihî mevkileri ve eserleri, bölgenin genel coğrafyası ve ekonomisi hakkında detaylı bilgiler verilmiştir.

Üçüncü Bölümün konusu Rojava'nın Cizîr Bölgesi'dir. Bu bölümde Cizîr'in adı ve kapsamı, etnik yapısı ve Kürt aşiretleri, bölgenin tarih öncesi ve sonrası arkeolojik ve kronolojik tarihçesi, tarihî mevkileri ve eserleri, şehir ve mıntıkaları ile genel coğrafyası ve "Arap Kuşağı" hakkında ayrıntılı açıklamalar yapılmıştır.

Dördüncü Bölüm Rojava'nın Kobanê Bölgesi'ne tahsis edilmiştir. Bu bölümde Kobanê'nin adı ve ilk inşası, sınırları ve yüzölçümü, nahiyeleri ve köyleri, ekonomisi, iklimi ve bitki örtüsü ile hayvanları, bölgedeki Kürt aşiretleri ve bazı şahsiyetler, Kobanê basını, Kobanê'de din ve inanç ile gelenek ve görenekler, bölgede hizmet

alanları, IŞİD saldırılarının ekonomik ve can kaybının bilançosu inceleme konusu edilmiştir.

Beşinci Bölüm Rojava'nın kültürel, örgütsel ve dinsel yapısına ayrılmıştır. Bu bağlamda Rojava'da kültürel yapı olarak Kürt dili ve eğitim-öğretim; örgütsel yapı olarak Kürt cemiyetleri, kulüpleri, Kürt örgütleri ve partileri; dinsel yapı olarak da İslam ve tarikatlar (Nakşibendilik, Kadirilik, Rufailik), Êzidilik, Hıristiyanlık, Yahudilik ve Alevilik hakkında detaylı bilgiler verilmiştir.

Ek ise ağırlıklı olarak Rojava'nın tarih öncesi ve sonrası bazı mevkileri ve bu mevkilerde keşfedilen bazı tarihî eserleri içeren görsel bir koleksiyondan oluşmaktadır. Bu ek incelendiğinde Rojava'nın neandertal insanından itibaren insanlık tarihinin önemli bir beşiği olduğu görülecektir. Bu "Ek" in düzenlenmesinde emeği geçen ve danışmanı olduğum Rojavalı yüksek lisans öğrencimiz İbrahim Abbas'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Suriye ve Rojava Kürt Tarihi ve Coğrafyası alanında bir boşluğu dolduracağını umduğumuz bu araştırma hakkında okurlarımızın yapacakları eleştiri ve değerlendirmeler sonraki baskılar için önümüzü aydınlatacağından bu eleştiri ve değerlendirmeleri beklediğimizi ifade etmek isterim.

Mart 2015

Prof. Dr. Kadri YILDIRIM

e-mail: kyildirim21@yahoo.com

GİRİŞ

TEMEL KAVRAMLAR VE KAYNAKLAR

1. TEMEL KAVRAMLAR

Araştırmamızın temelini iki kavram oluşturmaktadır: Suriye ve Rojava. Dolayısıyla araştırmanın ayrıntılı bölümlerine geçmeden önce bu iki temel kavramı ve kapsamalarını özet olarak tanıtmakta yarar vardır.

1. 1. Suriye

Etimolojik olarak “Suriye” isminin nerden geldiğiyle ilgili görüşler şunlardır:¹

1)Eskiden Suriye topraklarında Asur medeniyeti hâkim olduğu için buraya Asurya denilmiş; bu isim daha sonra Suriye şeklini almıştır.

2)Eskiden bu ülkede yoğun bir şekilde Süryaniler yaşadığı için buraya Suriye denilmiştir.

3)Suriye ismi daha önceleri bu coğrafyanın bir parçası olan Lübnan sahilinde yer alan Sur kentinden türemiştir.

Osmanlıların 24 Ağustos 1516 yılında Mercidabık Savaşı’nı kazanmasının önemli sonuçlarından biri de Şam merkezli Suriye bölgesinin Osmanlı hâkimiyetine girmesidir. Önce Halep’e, ardından Şam’a giren Yavuz Sultan Selim Memluklar dönemindeki yapıyı değiştirmede. Bu sultanın fetihlerinden sonra Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz bölgeleri “Arap Vilayeti” adıyla teşkilatlandırıldı. 1520’lerde Şam Vilayeti Adana ve Halep dahil olmak üzere Gazze’ye kadar uzanan bölgeyi içeren 15 sancaktan oluşurdu. Canbirdi’nin 1520 yılındaki isyanından sonra yeni bir düzenlemeye gidilerek günümüzdeki Suriye’nin kapsadığı topraklar kabaca Şam, Halep ve Trablusşam eyaletlerine ayrıldı.²

1904 yılındaki Osmanlı idari sistemine göre Suriye aşağıdaki üç vilayetten ve bağlı livalardan oluşuyordu:³

1 Bkz. *Simayil, Kurd Le Sûrya 1920-1946*, s. 15; Mahalli, *Diren Suriye*, s. 27

2 Bkz. Buzpınar, “Suriye”, *DİA*, cilt 37, 550-553

3 Bkz. Cemil, *el-Osmaniyyûn ve Tekvinu’l-Arab el-Hadis*, Beyrut 1989, s. 178 vd.

1) *Suriye Vilayeti*: Dimaşk, Hama, Havran ve Kerek livalarından oluşuyordu.

2) *Halep Vilayeti*: Halep, Urfa ve Maraş livalarından oluşuyordu.

2) *Beyrut Vilayeti*: Beyrut, Aka, Trablus, Lazkiye ve Nablus livalarından oluşurdu.

Daha sonra 1918 yılına kadar çeşitli düzenlemeleri uygulamaya koyan Osmanlı Devleti'nin Ekim 1918 yılında Mondros Antlaşması'nı imzalamasıyla beraber Suriye'deki yönetimi sona ermiştir.⁴

Rojava dışında kalan bugünkü Suriye, 16 Mayıs 1916 yılında Britanya, Fransa ve Rusya Arasında yapılan ve özünde Osmanlı Devleti'nin topraklarını bu üç devlet arasında bölüştürmeyi amaçlayan Sykes-Picot Anlaşması'yla Fransızlara verilen Suriye'dir. Birleşmiş Milletler 14 Temmuz 1922 yılında Fransa'nın Suriye üzerindeki mandasını onaylamıştır. Bu manda İngiltere'nin Filistin, Doğu Ürdün ve Irak üzerindeki mandasına benziyordu ki bu da ilgili her devleti mandasına verilen ülkeyi bağımsızlığa hazırlamayı ve mahalli ulusal güçlere bazı imtiyazlar vermeyi içeriyordu.⁵

Fransız manda yönetimi Şam ve Halep idaresini ayrı birer muhtar bölge olarak belirlerken, 1922'de de Lazkiye merkez olmak üzere Nusayrî Alevilerin yoğun olduğu kuzey bölgesi ile Dürzilerin yoğun olduğu Havran'ı birer muhtar bölgeye dönüştürerek bugünkü Suriye'yi oluşturan toprakları dört yönetim birimine ayırdı. Fakat parçalanmanın doğurduğu mahalli tepkileri azaltmak için 1924 yılında yeni bir düzenlemeye giden Fransızlar Şam, Halep, Hama ve Humus'u birleştirip tek bir yönetim altında topladı.⁶

Fransızlar, bölgeler arası ciddi farklılıklara rağmen özellikle 1936 yılına kadar adem-i merkezîyetçi ve Sünni olmayan dini azınlık yanlısı bir politika izlediler. Bu doğrultuda Suriye azınlıklarının yaşadığı yerlere göre şu beş idari bölgeye ayrılmıştır:

1) İskenderun Sancağı,

2) Dürzi Sancağı,

3) Alevi Dağı Sancağı,

4) Cizîr Sancağı,

5) Humus, Hama, Halep ve Şam'dan oluşan bölge.

Bu idarenin temel amacı bir yandan manda karşıtı Arap milliyetçi hareketini Sünni Müslümanların çoğunlukta olduğu adı geçen dört şehre hapsetmek ve böylece azınlıkların yaşadığı yerlerden uzak tutmak, bir yandan da kuzey komşu Türkiye'yi küstürmemektir. Çünkü Türkiye devletinin güvenlikçi ve şüpheci gözü hep sınır ötesinde olmuştur.⁷

4 Bkz. Buzpınar, "Suriye", *DİA*, cilt 37, s. 550-553

5 Kasımiye, *el-Hukûmetu'l-Arabîyye Fi Dimaşk Beyne 1918-1920*, s. 198; Mîranî, *el-Hareketu'l-Kavmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistanî Suriye*, s. 22

6 Buzpınar, "Suriye", *DİA*, cilt 37, s. 553

7 Altuğ, "Dünden Yarına Suriye Kürdistanı", *Kürt Toplum Bilimleri*, Ekim-Kasım 2012, sayı: 3, s. 28-29

1. 2. Rojava

Kelime anlamı Batı olan Rojava, halk arasında “*Batı Kürdistan*” anlamında kullanılan “*Rojavayê Kurdistanê*” ya da “*Kurdistana Rojava*”nın kısaltmasıdır. İngiliz ve Fransız belgelerinde Suriye Kürdistanı için Batı Kürdistan terimi kullanılmaktadır.⁸ Bu terim bazı Kürt yazarları tarafından yazılan eserlerde de kullanılmaktadır. Örneğin Salahlı Bedruddîn 1998 yılında Arapça yazdığı bir çalışmasına “*Garbu Kurdistan*” (Batı Kürdistan) adını vermiştir.

Batı Kürdistan isminin kullanıldığı onlarca İngiliz belgesi bulunmaktadır. Örneğin bir istihbarat belgesi şöyledir:

Tarih :10 Ağustos 1930

Konu : Batı Kürdistan’da Kürtlerin Tavrı

*Bize ulaşan son rapora göre Hevêkan Aşireti’nden Haco Ağa bir elçi aracılığıyla Şeyh Ahmed Barazani’ye bir mektup ulaştırmayı ve bu mektubunda Şeyh Ahmed Barzani’yi Türk hükûmetine karşı başlatılan Ağrı Ayaklanması’na katılmaya davet etmeyi düşünmektedir.*⁹

1921 yılında Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile Kürdistan bir kez daha parçalanmış; Rojava parçası Fransa’nın payına düşmüştür. Mandallığın ilk yıllarında Suriye Kürt yerleşim alanlarından sadece “Kürd Dağı” Fransa’nın mandallığı altında bulunuyordu. Fakat Ankara Antlaşması’yla beraber Kuzey Kürdistan’ın bazı mıntıkları ikiye bölünerek bir kısmı Türkiye sınırları içerisinde kalırken bir kısmı Suriye’ye bağlanmış oldu.¹⁰

Rojava’nın toplam yüzölçümü yaklaşık 25,000 kilometre karedir.¹¹ Rojava Kürtlerinin toplam Suriye Kürtleri içerisindeki oranı % 80 kadardır. Geriye kalan % 20’lik oran ise başta Şam ve Halep olmak üzere diğer şehirlerde yaşamaktadır.¹² Bu bağlamda Kürtler 18 milyonluk Suriye nüfusunun en az % 10’unu oluşturmaktadır ki bu da yaklaşık 2, 5 milyonluk bir nüfusa tekabül etmektedir.¹³ Suriye Kürtlerinin bu ülkenin kuzeyi boyunca dağınık halde yaşamaları Kürdistan’ın diğer bölgelerinin aksine gerilla taktiklerine başvuran ve stratejik olarak silahlı mücadeleye giren örgütlü bir Kürt direnişinin ortaya çıkmasını güçleştirmiştir.¹⁴

Ankara Antlaşması’ndan sonra üç idari bölgeye ayrılan Rojava’nın bu üç bölgesi bugün de devam etmektedir ki kendilerine ait müstakil bölümlerde ayrıntılı bir şekilde işleyeceğimiz bu bölgeler şunlardır:

8 Mirani, *el-Hareketu’l-Qawmiyyetu’l-Kurdiyye Fi Kurdistanî Sûriye*, s. 35, dipnot 1

9 Belge için bkz. Mirani, *el-Vesaiku’l-Fikriye ve’t-Tanzîmiye Li’l-Hareketi’s-Siyasiyeti’l-Kurdiyye Fi Sûriye*, s. 99

10 Bkz. Nakşibendî, *Rêkewtnamey Sykes-Picot ve Kurdistan, Govari Senterî Birayeti*, Erbil 1998, sayı: 7, s. 6; Mustafa, *el-Kadiyyetu’l-Kurdiyye Fi’l-Mutemeratîd-Devliyye*, s. 80-82

11 Mirani, *el-Hareketu’l-Qawmiyyetu’l-Kurdiyye Fi Kurdistanî Sûriye*, s. 35

12 Cevad, *el-Eqaliyyetu’l-Kurdiyye*..., s. 6.

13 Altuğ, “Dünden Yarına Suriye Kürdistanı”, *Kürt Tarihi*, Ekim-Kasım 2012, sayı: 3, s. 27

14 Montgomery, *Suriye Kürtleri*, PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

1. EFRÎN
2. CİZİR
3. KOBANÊ

Rojava'nın batı kısmına, yani Halep ve Kürd Dağı tarafına Kürtçe ve Arapçada Efrîn denir. Cizîr ağırlıklı doğu tarafına "Binxet" (Hattın Altı) adı verilir ki hattın maksat demiryolu hattıdır. Efrîn ile Cizîr/Binxet arasında kalan ve yoğun bir Kürt nüfusa sahip olan mıntıka da Urfa'ya bağlı Suruç ilçesinin Rojava'daki izdüşümü olan Kobanê şehridir.¹⁵

Ankara Antlaşması ile Suriye topraklarına katılan Rojava Kürt mıntıkalarını sadece Fransa değil, Suriye siyasi çevreler ve tarafsız Arap tarihçiler de Suriye toprakları olmadığını kabul ederler. Örneğin 2 Haziran 1919 yılında yapılan Suriye Genel Kongresi ile ilgili raporlarda bağımsızlığı ilan edilmeye çalışılan Suriye'nin sınırları tamamen antlaşma öncesi eski sınırlar olarak belirlenmiş, Rojava'nın Efrîn, Cizîr ve Kobanê bölgelerinden hiçbiri Suriye'nin bir parçası olarak bu sınırlar içerisinde gösterilmemiştir. Bundan dolayı doğal olarak Rojava'nın bu bölgelerinden herhangi bir temsilci adı geçen kongreye davet edilmemiş, davet Rojava'nın dışında kalan Şam'ın "Kürtler Mahallesi"nden çağrılan Abdurrahman Yusuf ve Seyyid Ramazan, Halep'ten çağrılan İbrahim Henano ve Hama'dan çağrılan Halit Berazî ile sınırlı kalmıştır. Bunun yanında Kürtlerin yaşadıkları yerleşim birimleri arasından sadece Kürd Dağı Suriye'nin toprakları içerisinde gösterilmiş ve Suriye ismi Şam, Halep ve Deyrezûr ile sınırlı tutulmuştur.¹⁶

Fransız mandası döneminde Rojava'ya bakıldığında Efrîn ile Cizîr arasında sosyal, idari ve siyasi farklılıklar görülmektedir. Efrîn Halep'e bağlı olup daha yerleşik ve müreffeh bir nüfusu var iken; Cizîr Bölgesi ayrı bir sancak olarak örgütlenmiştir. Bu bölge Türkiye-Suriye sınırının resmîyet kazandığı 1921 Adana Antlaşması'ndan sonra Suriye topraklarına katılmış fakat Fransızlar tarafından fiili işgali 1929 yılının sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Aradaki süreç Fransız memurların bölgenin ileri gelen Arap ve Kürt liderleriyle görüştükleri ve güvenlerini kazanmaya çalıştıkları bir geçiş dönemi olarak kabul edilir.¹⁷

Kemalistler Suriye'de Kürtlerin yaşadığı kuzey kesimi üzerinde hak iddia ediyorlardı. Türkiye'nin bu bağlamda Suriye'ye dönük toprak talepleri 1925 Kürt ayaklanmasının bastırılmasından sonra daha da şiddetlendi ve Suriye'de Kürtlerin yaşadıkları toprakların bir bölümünü hem geri almak, hem de mandater topraklarda Kürt kurtuluş hareketinin yeni odaklarının oluşması olanağını ortadan kaldırmak istiyordu. Kürtlerle meskun dar bir toprak şeridini Suriye'ye bırakan ve Türkiye-Suriye sınırına ilişkin Türk-Fransız anlaşmazlığını kısmen düzenleyen anlaşmaya ancak 1929 yılının Haziran ayında varıldı.¹⁸

15 Altuğ, "Dünden Yarına Suriye Kürdistanı", *Kürt Tarihi*, Ekim-Kasım 2012, sayı: 3, s. 27

16 Mirani, *el-Hareketu'l-Kavmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistan Suriye*, s. 24

17 Altuğ, "Dünden Yarına Suriye Kürdistanı", *Kürt Tarihi*, Ekim-Kasım 2012, sayı: 3, s. 28-29

18 Lazarev ve diğerleri, *Kürdistan Dikim*, s. 247 - <https://rantey.org>

2. TEMEL KAYNAKLAR

2. 1. Klasik Arapça Kaynaklar

Araştırmamızın önemli bir temelini oluşturan Klasik Arapça kaynaklarda yer alan veri ve tespitlere göre Kütlarin Suriye'deki varlığı en az 1000 yıl kadar gerilere gitmektedir. Örneğin:

-Fatimîler döneminin tarihçilerinden olan Mes'ûdî (ö. 346/956) hem **Murûcu'z-Zeheb** hem de **et-Tenbih ve'l-İşrâf** adlı eserlerinde Şam bölgesini bazı Kürt kabilelerinin yerleşim alanı olarak göstermekte ve Dunbilî kabilesinin bunların başında geldiğine vurgu yapmaktadır.¹⁹ Mes'ûdî'nin bu tespiti gösteriyor ki Kürtler Eyyübîler döneminden önce de Şam bölgesini yurt edinmişlerdir.

-İbn İbrî'nin (ö. 685/1286) **Tarihu'z-Zaman** adlı eserinde yaptığı tespitlere göre Kürt bölgelerine yönelik Moğol saldırıları Kürtlerde ortak bir lider etrafında bir araya gelip ortak bir savunma hattını oluşturma fikrini doğurmuştur. Bu bağlamda adı ve mıntıkası belirtilmeyen bir Kürt beyinin etrafında bir araya gelen yaklaşık 70.000 Kürt, Moğollara karşı istenen neticeyi elde edemeyince Şam ve Mısır diyarlarına göç etmişlerdir.²⁰

-Yaqût Hamewî'nin (ö. 626/1228) **Mu'cemu'l-Buldan** adlı eserinde belirttiğine göre daha V./XI. yüzyıl gibi çok erken bir süreçte Şam'da bulunan sağlam bir kale "**Kürtler Kalesi**" olarak meşhur olmuştur. Şibluddavle Mirdasî 424/1032 yılında seçkin Kürt askerlerinden oluşan bir fırkayı stratejik öneme sahip bu kaleye yerleştirdikten sonra kale "Kürtler Kalesi" adını almıştır. Kalenin adı daha önce "Safeh Kalesi" idi. Şibluddavle bu kaleye yerleştirdiği Kürt askerlerine maaş, mülk ve ormanlar tahsis etmiş; bunun karşılığında onlardan düşmanların Humus-Hama-Trablus'u birbirine bağlayan yola yönelik saldırılarına karşı koymalarını istemiştir.²¹ Hamewî kendi dönemindeki Meyyafariqîn (bugünkü Silvan) Kürtlerini kast ederek "Günümüzde Meyyafariqîn'de oturan Kürtler Şam Kürtleridir"²² diyor.

-Fariqî (572/1176) **Tarihu Meyyafariqîn ve Amid** adlı eserinde Hamewî'nin bahsettiği Kürtlerin Şam mıntıkasında yoğunlaşan Haçlı saldırıları sonucu Şam'ı terk edip Meyyafariqîn'e göç ettiklerini yazmaktadır.²³

-Gassanî'nin (ö.803/1400) Bağdat'ta Irak Barış Kurumu Kütüphanesinde elyazması olarak yer alan **el-Ascedu'l-Mesbûk...** adlı eserinde yazdığına göre Dimaşk (bugünkü Şam) şehri yakınlarında bir mıntika olan ve birçok köyü içine alan "**Vadi't-Teym**" (Teym Vadisi) 1128 yılında Alî b. Verkâ adında bir Kürdün egemenliğine verilmiştir.²⁴

19 Bkz. Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, II, 135; *et-Tenbih ve'l-İşrâf*, s. 78.

20 Bkz. İbn İbrî, *Tarihu'z-Zaman*, s. 332, 335, 340-341, 353

21 Bkz. Yaqût Hamewî, *Mu'cemu'l-Buldan*, III, 125

22 Yaqût Hamewî, *Mu'cemu'l-Buldan*, "Meyyafariqîn" maddesi.

23 Fariqî, *Tarihu Meyyafariqîn ve Amid*, s. 49 ve devamı

24 Gassanî, *el-Ascedu'l-Mesbûk ve'l-Cevheru'l-Mahkûk fî Tabakâti'l-Hulefâ ve'l-Mulûk*, no: 892/50 (Bağdat'ta Irak Barış Kurumu Kütüphanesinde yer alan elyazması nüshası).

-Makrizî'nin (ö.845/1441) *İttiazu'l-Hunefa...* adlı eserinde verdiği bilgilere göre Fatimiler döneminde (969-1171) ordu içinde varlık gösteren Kürtlerden Emîr b. Ebû Sureyya bu mintakanın Dimaşk şehrinde Emniyet müdürü olarak görevlendirilmiştir.²⁵

-İbn Amîd *Ahbaru'l-Eyyûbiyyîn* adlı eserinde Kürtlerle ilgili önemli bilgiler vermektedir. Örneğin ona göre Moğollar 656/1258 yılında Bağdat'ı işgal ettikten sonra sıranın kendilerine de geleceğini anlayan Şehrezûr Kürtleri birey, aile ve aşiretler halinde Şam'a göç etmişlerdir. "*Emîru'l-Ekrad*" (Kürt Emîri) olarak meşhur olan Emîr Bahaddîn Yakûb eş-Şehrezûrî kendi yönetimindeki 3.000 (üç bin) kadar atlı, ayrıca kadınları ve taşıyabildikleri kadar malları ile birlikte Şam'a gelip Eyyûbî hükümdarlarına iltihak etmişlerdir. ²⁶ Bu bilgiler Makrizî'nin, *es-Sulûk*; Nuveyrî'nin, *Nihayetu'l-Ereb* adlı eserlerinde de verilmektedir.²⁷

-Ketbî'nin *Uyûnu't-Tevarih* adlı eserinde belirttiğine göre Eyyûbîler tarafından aranan bir Kürt şunları söylüyor: "Yanıma bir adam geldi ve Eyyûbî güçlerin bu gece beni yakalamak için aramalar yaptıklarını söyledi. Bunun üzerine mezarlığa gidip açık olan bir mezarın içinde dört gün saklandım. Son gün mezardan çıkıp beklerken, oradan Halep'e dönmekte olan bir Kürt topluluğunu gördüm ve onlarla birlikte Halep'e gittim".²⁸

-Kalkaşendî (ö.821/1418) *Subhu'l-A'sa* adlı eserinde Suriye Kürtleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Örneğin Halep'e bağlı olan ve şehrin kuzeyine düşen Behesnî Kalesi'nden bahseden Kalkaşendî şöyle diyor: "Bu kalede Türkmen ve Kürtlerden oluşan askerler bulunmaktadır".²⁹

-Kürtlerin klasik dönemlerde Halep'te yoğun bir şekilde varlık gösterdikleri yerlerden biri "*Sumaq Dağı*"dır. Hamdullah Mustevfî *Tarih-i Guzîde* adlı eserinde 500/1106 yılında 100 Kürt ailesinin bulunduğunu, bu dağda bu aileler arasında iç anlaşmazlıklar meydana gelince bunların Loristan'a göç ettiklerini yazmaktadır.³⁰

-Ebû Fida'nın (ö.732/1331) *el-Muhtasar Fi Ahbâri'l-Beşer* adlı eserinde yazdığına göre Halîfe b. Cihân el-Kurdî 420/1029 yılında, Emîr Alî el-Kurdî de 504/110 yılında Hama'da hâkimlik yapmış; Emîr Alî ayrıca Zengîler için valilik görevinde de bulunmuştur.³¹ Benzer şekilde bu bilgiler ayrıca İbn Munkiz'in "*el-İ'tibâr*" ve Nuveyrî'nin *Nihâyetu'l-Ereb*" adlı eserlerinde verilmektedir.³²

-İbn Esîr'in (ö. 630/1232) *el-Kamil Fi't-Tarih* adlı eserinde belirttiğine göre 497/1102 yılında Şam diyarına yönelik Haçlı saldırılarına karşı koyan Sekman el-Kutbî

25 Makrizî, *İttiazu'l-Hunefa Bi Ahbari'l-Eimmeti'l-Fatimiyyin el-Hulefa*, s. 212

26 İbn Amîd, *Ahbaru'l-Eyyûbiyyîn*, s. 168

27 Makrizî, *es-Sulûk*, I, 500; Nuveyrî, *Nihayetu'l-Ereb*, XXIX, 247

28 Ketbî, *Uyûnu't-Tevarih*, XX, 356; Hanbelî, *Şezerat*, V, 321

29 Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sa*, IV, 125

30 Hamdullah Mustevfî, *Tarih-i Guzîde*, Tahran 1339, s. 529

31 Ebû Fida, *el-Muhtasar Fi Ahbâri'l-Beşer*, Beyrut ts., IV, 59, 61

32 İbn Munkiz, *el-İ'tibâr*, s. 32; Nuveyrî, *Nihayetu'l-Ereb*, c. 28, s. 270

komutasındaki Ermenia ordusu ile Cegermiş komutasındaki Musul ordusuna katılan Kürt savaşçılar Haçlıları Şam diyarında Berîh Nehri yakınlarında hezimeye uğratmada çok etkin bir rol oynamışlardır.³³

-İbn Munkiz'in (ö.584/1188) **el-İ'tibâr...** adlı eserinde verdiği bilgilere göre değişik süreçlerde Şam'a yerleşmiş olan Kürtler XIII. yüzyılın başlarındaki Haçlı saldırılarına birlikte karşı koymuşlardır. Bu karşı koymada etkili olan bazı Kürt şahsiyetleri ve aşiretlerinin isimleri şunlardır: Humeydan el-Kurdî, Kamil Maştûb el-Kurdî, Hasnûn el-Kurdî ve adı belirtilmeyen bir Kürdün Refûl adındaki kızı.³⁴

-Ravendî'nin **Rahetu's-Sudûr...** adlı eserinde verdiği bilgilere göre ordusu Irak, Azerbaycan, Ermenia ve Cibal bölgelerine yönelik saldırılara geçen Sultan Celaleddîn Harizmî 628/1123 yılında Amid yakınlarında Kürtler tarafından öldürülmüş; bu sultanın güçleri özellikle Van Gölü çevresinde büyük yıkımlar gerçekleştiren Ahlat ve çevresinden birçok Kürt ailesi ve kabilesi Şam'a göç etmişlerdir.³⁵

-el-Aynî (ö.855/1451) **İkdu'l-Cumân...** adlı eserinde Moğol saldırıları sonucu Şam ve Mısır diyarlarına göç etmek zorunda kalan Şehrezûr Kürtlerinin bu her iki diyarda "**Ekradu Şehrezûr**" (Şehrezûr Kürtleri) olarak kümelenendiklerini ve içlerinden "**Şehrezûrî**" nisbesini taşıyan çok sayıda âlim çıktığını beirtmektedir.³⁶ Makrîzî de benzer bilgileri **es-Sulûk li Ma'rifeti Duvelî'l-Mulûk** adlı eserinde vermektedir.³⁷

-İbn Tağrıberdî'nin (ö. 874/1469) **en-Nucûmu'z-Zâhire** adlı eserinde verdiği bilgilere göre Eyyûbîler Devleti'nde askeri ve servis meziyetlerinden dolayı tercih ve istihdam edilen kölemenler özellikle Melik Salih Necmeddîn Eyyûb zamanında (638-647) rakip tanımaz bir konuma gelmiş ve söz dinlemez bir nüfuza sahip olmuşlardır. Melik Salih Necmeddîn'e kadar Eyyûbîler Devleti'nin itimat dayanağı Kürtler iken, bu sultandan itibaren Kürtlerin yerini aşamalı olarak bu kölemenler almıştır.³⁸

-Ömerî Fedlullah (ö.749/1448) **et-Ta'rif Bi'l-Mustalahi's-Şerîf** adlı eserinde Memluklar döneminde yeni başa gelen hükümdarlardan bahsederken şöyle diyor: "Yeni bir hükümdar yönetimi ele aldığı anda ona bağlılıklarını sunmak üzere toplanan devlet görevlileri ordu içindeki Kürtler, Türkler ve diğer kavimler arasında ayırım yapmayacaklarına ilişkin beyanatta bulunurlardı".³⁹ Yazara göre Şam'ın muhtelif yerlerine yerleşen Kürtlere mensup olan ordu içindeki askerlerin çoğu değişik Kürt mıntıkalarından buralara gelen Botî, Dasnî, Zerzarî ve Mihranî aşiretlerine mensuptular. Bu

33 İbn Esir, *el-Kâmil*, VIII, 221-222

34 Bkz. İbn Munkiz, *el-İ'tibâr*, s. 47, 63-64, 85-88, 123-124, 149, 192, 193

35 Bkz. Ravendî, *Rahetu's-Sudûr*, muhtelif yerler; Nesvî, *Siretu Sultan Celaleddîn*, s. 300

36 Aynî, *İkdu'l-Cumân fî Tarihi Ehli'z-Zaman*, I, 181; İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kâmine fî Ayânî'l-Mietî's-Sâmine*, nşr: Seyyid Cade'l-Hakk, V, 212; J.J. Saundres, *A History of Medieval Islam*, P. 183.

37 Makrîzî, *es-Sulûk li Ma'rifeti Duvelî'l-Mulûk*, II, 253, 337, 356, 361

38 İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, VI, 319, 336

39 Ömerî "*et-Ta'rif Bi'l-Mustalahi's-Şerîf*" Kısım 14 ve devamı <http://rantey.org>

Kürt askerlerinden her topluluğun başında o zamanki Kürt aşiret yapılanmasına göre komutan olarak bir “emîr” bulunuyordu.⁴⁰ Ömerî’ye göre emîrin dışında “mukaddem” ve “reîs” unvanları da kullanılmıştır. Bunlardan *Mukaddem* bugünkü “Binbaşı” rütbesine karşılık gelen ve Memluklar ordusunda Kürt komutanlarına verilen yüksek bir rütbeydi. Bu rütbeyi alan Kürt komutanlar “*Mukaddemu’l-Ekrah*” (Kürtlerin Binbaşısı) olarak tescil edilirdi. Sultana karşı Kürt askerlerinden sorumlu olan bu komutanlar sorumluluk alanlarında sultan adına hareket ederler.⁴¹

Aynı yazarın *Mesâliku’l-Ebsâr* adlı eserinde verdiği bilgilere göre 642/1245 yılın-da Moğollar tarafından işgal edilen Şehrezûr’da büyük katliamlar yaşanmış, bunun neticesinde Kürtler kitleler halinde bu şehirden çıkarak Şam ve Mısır diyarlarına göç etmişlerdir.⁴²

-Zahirî (ö.872/1468) *Zubdetu Keşfi’l-Memalik* adlı eserinde Memluklar ordusunun toplam asker sayısının 447. 000, bunlar içerisinde Kürtlerin toplam sayısının 60-70 kadarı komutan olmak üzere 20.000’i geçtiğini belirtmektedir.⁴³

A) *Kale Valiliği*: Kale Valisi olarak atanan kişinin temel görevi askerlerin giriş çıkış yaptıkları büyük kalenin kapısının zamanında açılmasını ve kapatılmasını sağlamaktı.⁴⁴ Aşağıdaki dipnotlarda gösterilen klasik kaynaklara göre bu önemli göreve getirilen Kürt büyüklerinden bazıları şunlardır:

<u>Şehir Savaş Valisi</u>	<u>Görev Yeri</u>
Emîr Şucauddîn Tûrî (675/1276)	Dimaşk ⁴⁵
Emîr Esed el-Kurdî	Dimaşk ⁴⁶
Emîr Nasiruddîn Muhammed b. Şehrî (809/1406)	Halep ⁴⁷
Emîr Alî b. Muhammed el-Kurdî (ö. 882/1477)	Halep ⁴⁸

B) *Şehir Valiliği*: Aşağıdaki dipnotlarda gösterilen klasik kaynaklara göre bu önemli göreve getirilen Kürt büyüklerinden bazıları şunlardır:

<u>Şehir Savaş Valisi</u>	<u>Görev Yeri</u>
Emîr Bedreddîn İbrahîm el-Kurdî (ö. 673/1274)	Halep ⁴⁹
Emîr Nûreddîn Alî b. Ömer et-Tûrî	Dimaşk ⁵⁰

40 Ömerî “*et-Ta’rif Bi’l-Mustalahi’ş-Şerif*”, s. 149; ayrıca 104, 114, 116, 129

41 Ömerî “*et-Ta’rif Bi’l-Mustalahi’ş-Şerif*”, s. 149-150

42 Ömerî, *Mesâliku’l-Ebsâr*, III, 126; Kalkaşendi, *Subhu’l-Aşâ*, IV, 374.

43 Bkz. Zahirî, *Zubdetu Keşfi’l-Memalik*, s. 105

44 Kalkaşendi, *Subhu’l-Aşâ*, IV, 34

45 Zehebî, *Tarihu’l-İslam*, 671-680 arası olaylar kısmı, s. 180

46 İbn Hacer Askalani, *ed-Dureru’l-Kamine*, I, 359

47 Makrizî, *es-Sulûk*, VI, 120

48 Sahavî, *ed-Dav’*, VI, 37

49 Yünini, *Zeylu Miratî’z-Zaman*, III, 90

50 Yünini, *Zeylu Miratî’z-Zaman*, IV, 56p Arsivi - <https://rantey.org>

Emîr İzzeddîn Muhammed el-Erbîlî (ö.700/1300)	Dimaşk ⁵¹
Emîr İmadeddîn Huseyn b. Alî	Dimaşk ⁵²
Emîr Alaeddîn el-Mervanî	Berr-Dimaşk ⁵³
Emîr Şerafeddîn el-Birtasî el-Kurdî (ö. 714/1314)	Berr-Dimaşk ⁵⁴
Emîr Şehabeddîn Ahmed el-Kurdî (ö.771/1369)	Şam diyarı ⁵⁵

Aşağıdaki dipnotlarda gösterilen klasik kaynaklara göre 680/1281 yılında Moğollarla yapılan Humus Savaşı'na büyük bir sayı ile katılan Kürt askerlerinden çok sayıda komutan şehit olmuştur ki bazıları şunlardır:

Emîr Şehabeddîn (ya da Bahaeddîn) eş-Şehrezûrî⁵⁶
 Emîr Alemuddîn el-Erbîlî⁵⁷
 Emîr Şerefuddîn b. Alkan⁵⁸
 Emîr Cemaleddîn Ömer el-Hakkarî⁵⁹
 Kadı Taceddîn Yahya el-Erbîlî⁶⁰

Aşağıdaki dipnotlarda gösterilen klasik kaynaklara göre Memluklar döneminde Suriye'de gelişen hadis ilminde Kürt erkek hadisçiler gibi Kürt kadın hadisçiler de öne çıkmıştır ki bunlardan bazıları şunlardır:

<u>Hadisçi hanımın adı</u>	<u>Yeri</u>
Şemsulmulûk (ö 803/1400)	Dimaşk ⁶¹
Kutlumik (ö. 815/1412)	Dimaşk ⁶²
Aişe bint Sarim İbrahim (ö. 842/1468)	Dimaşk ⁶³

2. 2. Modern Arapça Kaynaklar

Ayrıntılı künyelerini “bibliyografya”da verdiğimiz Modern Arapça kaynaklardan hem genelde Suriye hem de özelde Rojava Kürtlerinin tarih ve coğraları açısından önem taşıyan bazıları şunlardır:

-
- 51 İbn Cezerî, *Tarih*, I, 206
 52 Ketbi, *Uyûnu't-Tarih*, XXII, 345
 53 İbn Cezrî, *Tarih*, I, 206
 54 İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kamine*, III, 286-287
 55 İbn Hacer Askalanî, *ed-Dureru'l-Kamine*, I, 207
 56 Yûnîni, *Zeylu Miratî'z-Zaman*, IV, 96, 108
 57 Makrizî, *es-Sulûk*, II, 148
 58 Makrizî, *es-Sulûk*, II, 149
 59 Yûnîni, *Zeylu Miratî'z-Zaman*, IV, 120
 60 Yûnîni, *Zeylu Miratî'z-Zaman*, IV, 133
 61 Bkz. İbn Hacer, *el-Mecma'*, II, 5-6; Fasî, *Zeylu't-Takyid*, II, 378; Sehawî, *ed-Dav'*, II, 69; Ziriklî, *el-A'lam*, III, 177; İbn İmad, *Şezerat*, VII, 28
 62 İbn Hacer, *el-Mecma'*, II, 437; Sehawî, *ed-Dav'*, XII, 116
 63 Sehawî, *ed-Dav'*, XII, 73

Muhammed Abdo Alî
Cebelu'l-Kurd"Efrîn"
 (Kürd Dağı "Efrîn")⁶⁴

Muhammed Mela Ahmed
Safahatun Min Tarihî Hareketi't-Taharrur el-Vatanî el-Kurdî Fî Sûriye
 (Suriye Ulusal Kürt Özgürlük Hareketinden Sayfalar)

Salah Bedruddîn
Garbu Kurdistan: Dirasetun Tarihiyye, Siyasiye, Vesaikiyye Mûcezetan
 (Batı Kürdistan: Özet bir Tarihsel, Siyasal ve Belgesel Araştırma)

Salah Bedruddîn
el-Hareketu'l-Kavmiyyetu'l-Kurdiyye Fî Sûriye:Ru'yetun Nakdiye Mine'd-Dahil
 (Suriye Ulusal Kürt Hareketi: İçerden Bir Eleştirel Bakış)

Sa'd Nacî Cevad
el-Akaliyyetu'l-Kurdiyye Fî Sûriye
 (Suriye'de Kürt Azınlığı)

Abdulbasit Seyda
el-Meseletu'l-Kurdiyye Fî Sûriye
 (Suriye'de Kürt Sorunu)

Alî Salih Mîranî
el-Hareketu'l-Kavmiyyetu'l-Kurdiyye Fî Kurdistani Suriye 1946-1970
 (1946-1970 Arası Suriye Kürdistanı Ulusal Kürt Hareketi)

Kadir Muhammed Hasan
el-Kurd Fî Mısır ve Biladî'ş-Şam
 (Mısır ve Şam Memleketlerinde Kürtler)

Kadir Muhammed Hasan
İşhamâtü'l-Kurd fî'l-hadâreti'l-İslâmiyye
 (Kürtlerin İslam Medeniyetine Katkıları)

Mervan Berekat
Efrîn Abre'l-Usûr
 (Tarih Boyunca Efrîn)⁶⁵

64 Yazarın bu çalışması Efrîn/Kürd Dağı üzerine yapılmış geniş kapsamlı bir çalışmadır. Araştırmamızda bu çalışmadan geniş bir şekilde yararlandık.

65 Efrîn ile ilgili yapılmış geniş kapsamlı bir çalışmadır/ranter.org

Muhammed Harb Ferzat

Mûceẓ Fî Tarîhi Sûriye el-Kadîm

(Suriye'nin Kısaca Eski Tarihi)

Kamil Esved Kadir

Devru'l-Kurd el-Hadarî Fî Mısır ve Biladî'ş-Şam Hilale Ahdi Devleti'l-Memalik el-

Cerakise

(Çerkez Memluklar Döneminde Mısır ve Şam Medeniyetinde Kürtlerin Rollerini)

Konê Reş

Tarîhu'l-Qamişlî

(Qamişlo Tarihi)

Cemîl Kune

Nebzetun Anî'l-Mezalimi'l-Fransiye

(Fransızların Mezaliminden Bir Kesit)

Berzan Mecîdo

el-Hizamu'l-Arabî Fî'l-Cezîre

(Cizîr Bölgesi'nde Arap Kuşağı)

İzzeddîn Alî Mela

Hayyu'l-Ekrad Fî Medîneti Dimaşk

(Şam Kürtler Mahallesi)

Abdulkadir Rîmawî

Lemhatun 'An Hadareti'l-Cezîreti'l-Furatiye

(Fırat Cizresi Medeniyetinden Bazı Göstergeler)

Hasan Şêx

Aynu'l-Arab/ Kobanê: Diraset Coğrafiye

(Aynu'l-Arab/Konanê: Coğrafi Bir Araştırma, Halep Üniversitesi, Basılmamış Y.

Lisans Tezi)

2. 3. Diğer Dillerden Kaynaklar

Arapça kaynaklara göre sayıları çok az olan bu kaynaklar bibliyografya kısmında ilgili yerlerde görülebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÖNEMLERE GÖRE SURİYE VE ROJAVA KÜRTLERİ

1. FATİMİLERDEN (909-1171) ÖNCEKİ DÖNEMLER

1. 1. Hamdanîler Dönemi (905-1004)

Hamdanîler 905-1004 yılları arasında Musul ve çevresi ile Kuzey Suriye’de hüküm süren bir hanedandır. Bu hanedan Musul ve Halep olmak üzere iki kola ayrılır. 944 yılında Halep’te Hamdanîler Beyliği’ni kuran Seyfüddevle Ali Suriye’nin kuzeyini kendi hâkimiyetine aldı. Bizanslılarla sık sık savaşların yaşandığı Hamdanîler zamanında Kürd Dağı yöresi Hamdanîlerle Bizanslılar arasında merkezi bir temas alanıydı. Hamdanîler burada önemli oranda Kürtlerin gücünden yararlandı. Kürtlerle antlaşma yapan Nasirüddevle Hamdanî, Ahmed adlı bir Kürdün Fatma adındaki kızıyla evlenerek Kürtlerle ilişkilerini akrabalık derecesine çıkardı. Hamdanîler zamanında Efrîn/Kürd Dağı sınır hattı Basûfanê ve Kîmar köylerinden başlayıp Mercidabık yakınlarında son buluyordu.⁶⁶

1. 2. İhşidîler Dönemi (323-358/934-968)

Kürtlerin Suriye’deki varlıklarının tarihçesi bağlamında Makrizî’nin verdiği bilgilere göre Şehrezûr asıllı Kürt şahsiyetlerden Emîr Muhammed b. Yezdad 328/939 yılında Dimaşk (bugünkü Şam şehri) valisi olarak görev yapmıştır. Yazarın tespitine göre bu Kürt şahsiyet 331/942 yılında Mısır’da emniyet müdürü olarak görevlendirilmiş ve vefat ettiği 332/943 yılına kadar bu görevine devam etmiştir.⁶⁷

1. 3. Mirdasîler Dönemi (1024-1080) ve “Hisnu’l-Ekrad” (Kürtler Kalesi)

Mirdasîler 1024-1080 yılları arasında Halep’te hüküm süren bir hanedandır. Mirdasîler yönetimi bir Arap yönetimi olarak biliniyorsa da bu yönetimin kurucusu sayılan Mirdas bir Kürttür. Bakur’da onun ve ailesinin adıyla anılan Mirdêsîler Aşireti vardır ki Osman Sebrî de bu aşirettendir.⁶⁸

66 Ali, *Cebelu’l-Kurd “Efrin”*, s. 36-37

67 Makrizî, *Kitabu’l-Mukaffa el-Kebir*, VII, 248

68 Ali, *Cebelu’l-Kurd “Efrin”*, s. 36 (dipnot 2)

Kürtlerin Suriye'deki varlıklarının ne kadar eskilere dayandığını gösteren yazılı bilgilerin bir kısmı hicrî V. (miladî XI.) yüzyıla kadar, Mirdasîler dönemine kadar gitmektedir. Bu bilgilerin başında Balbek ile Humus arasında yer alan “*Hisnu'l-Ekrad*” (Kürtler Kalesi) ile ilgili malumat gelmektedir. Bu kalenin bölgeye yönelik Haçlı saldırılarına karşı taşıdığı stratejik önemden dolayı Halep hükümdarı Şiblûddeve Mirdasî 424/1032 yılında kalabalık bir Kürt grubu ile bir antlaşma yaparak onları bu kaleye yerleştirmiştir. Antlaşmaya göre bu Kürtler yeterince sağlam olmayan kaleyi muhkem hale getirmiş, Haçlı saldırılarına karşı koymuş ve onların özellikle Humus-Hama-Trablus yolunu ele geçirmelerine engel olmuşlardır. Bunun karşılığında Şiblûddeve onlara bu kalenin çevresinde bulunan arazi ve ormanları tahsis etmiş ve maaş bağlamıştır. Böylece daha önceki adı “*Hisnu Safeh*” (Safeh Kalesi) olan bu kale Kürtlerin buraya yerleşmesinden dolayı “*Hisnu'l-Ekrad*” (Kürtlerin Kalesi) adını almıştır.⁶⁹

Ahmed Vasfî Zekerîya'ya göre adı geçen kaleye yerleştirilen Kürt grubu Berazîler Aşireti'ne mensuptur. Yazara göre Berazîlerin Halep ve Humus'taki varlıkları Eyyûbîler Döneminden öncesine dayanmaktadır. Onları ilk kez 1033 yılında Humus yöneticisi Şiblûddeve Nasr b. Mirdas bu iki şehre getirmiş ve onları Humus-Hama-Trablus yolunu korumak üzere Safeh Kalesi'ne yerleştirmiştir.⁷⁰

1. 4. Selçuklular Dönemi

Selçuklular (1040-1308) Türklerin İslamî devirde kurdukları en büyük hanedanlardan biridir. Bu hanedanın önemli kollarından biri Suriye Selçuklularıdır. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah 1078 yılında kardeşi Tutuş'a Suriye'yi ve ona yakın mıntıkaları “ikta” etti. Tutuş aynı yıl Halep'i kuşattığı sırada bir Fatimî ordusu da Dimaşk'ı kuşattı. 1079 yılına kadar Mirdasîlerle Fatimîler arasında el değiştiren Halep bu yılda Selçukluların kontrolüne geçti ve onların önemli merkezlerinden biri oldu. Müslim b. Kureys 1082 yılında Araplardan ve Kürtlerden oluşturduğu bazı aşiretler sayesinde Halep'i ve bazı kalelerini Selçuklulardan geri aldı ve bu sırada Mahmûd b. Mirdas'ın iki oğlunu tutuklayıp Efrîn Bölgesi'ndeki 'Ezaz Kalesi'ni ele geçirdi.⁷¹

*Efrîn Bölgesi'nde Kurzêlê Savaşı (1085) ve Kürt Aşiretlerinin Desteği*⁷²

Efrîn Bölgesi Selçukluların hâkimiyetine girmişti. Selçuklu hükümdarı Süleyman zamanında yönetime karşı ayaklanan ve amacı Halep'i kurtarıp bir beylik kurmak olan Müslim b. Kureys, Arap ve Türkmenlerden oluşturduğu gücün yetersiz kaldığını

69 Bkz. Yakût Hamewî, *Mu'cemu'l-Buldan*, II, 264

70 Zekerîya, *Aşairu's-Şam*, II, 657

71 Qûsere, *Min İla ila İdlîb*, s. 185

72 Bkz. Damin, *İmaretu Heleb Fi Zilli'l-Hukmi's-Selçûki*, s. 121-122; İbn Adim, *Buxyetu't-Taleb Fi Tarihi Haleb*, I, 395; Überekat, *Efrîn Kültürü*, s. 183-186; <http://www.aydinlik.org>

görünce bölgenin aslî sakinlerinden olan bazı Kürt aşiretlerinden destek istemiş ve bu aşiretler ona istediği desteği vermişlerdir. Müslim'in 6 bin kişiden oluşan güçleri ile Selçuklu güçleri arasında 21 Haziran 1085 yılında Kurzêlê'de meydana gelen şiddetli savaşta Araplar ve Türkmenler Müslim'i terk edip ayrılmış; yanında sadece 600 kadar Kürt savaşçı kalmıştır. Yenilgiyle sonuçlanan bu savaşta 400 kişi hayatını kaybetmiş ve Müslim de öldürülmüştür.

Tel Efrîn Savaşı (1119)⁷³

İlgazi'nin yönettiği Selçuklu ordusu ile Haçlı güçleri arasında meydana gelen bu savaşta her iki taraftan da büyük kayıplar verilmiş, sayıları 15 bin kadar olan bu kayıpların ardından Haçlılar yenilmiş ve içinde Efrîn Bölgesi'nin de bulunduğu Şam diyarı Selçukluların kontrolüne geçmiştir.

1. 5. Zengiler Dönemi (1127-1181) ve Kürtler Kalesi'ne Saldırı

Zengiler Devleti 521/1127 yılında Musul'da Aksungur'un oğlu İmadeddîn Zengî tarafından kurulmuş ve Nûreddîn Mahmûd'un oğlu Salih İsmail ile son bulmuştur 577/1181). Zengîlerin Şam hükümdarları şunlardır:⁷⁴

Nûreddîn Mahmûd	541-569 1146-1174
Salih İsmail b. Nûreddîn	569-577 1174-1181

1105 yılında Antakya'yı ele geçiren Haçlılar burada kendi yönetimlerini kurdukları sırada Efrîn Bölgesi uzun bir süre onların hâkimiyetinde kaldı.⁷⁵ Urfa ve Antakya Haçlıları ile Selçuklular arasında meydana gelen savaşlardan yararlanan İmadeddîn Zengî 1128 yılında Halep'i ele geçirdi ve böylece Halep ve Şam'da Zengîler Dönemi başladı. 1145 yılında Haçlıların o günkü başkenti sayılan Ruha'yı ele geçiren Zengî 1155 yılında Efrîn Bölgesi'nde 'Ezaz, Kurş ve Rawendan Kalelerini ele geçirdi.

Kürtlerin Kalesi ortak bir güç oluşturan Haçlılar tarafından hücumu uğradığı gibi, böyle bir hücumu beklemeyen ve bu kaleyi kaptırmak istemeyen Nûreddîn Zengî karşı bir akın başlatmıştır. Takkûş bu akınla ilgili bilgileri, "Nûreddîn Mahmûd, Kürtler Kalesi'ne Hücum Ediyor" başlığı altında vermiştir.⁷⁶

2. FATİMİLER DÖNEMİ (909-1171)

Fatimîler 909-1171 yılları arasında Kuzey Afrika, Mısır ve Suriye'de hüküm süren, kendilerini Hz. Peygamber'in kızı Fatıma'ya nispet ettikleri için bu isimle anılan ve Şîa'nın İsmailî kolunu esas alan Şîî bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmıştır.

73 Geniş bilgi için bkz. Berekat, *Efrîn Abre'l-Usûr*, s. 188-191

74 Bkz. Takkûş, *Tarihu'z-Zengiyyin*, s.439

75 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrîn"*, s. 37

76 Takkûş, *Tarihu'z-Zengiyyin*, s.266 DFD Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Fatımî Devleti'nin hüküm sürdüğü topraklarda çeşitli ırklara ve mezheplere mensup kavimler yaşıyordu. Fatımîler dönemi boyunca kadılar İsmailî mezhebine mensup âlimler arasından seçilmiştir. Bunun bir tek istisnası Ebû Alî Ahmed b. Efdal zamanıdır ki bu kişi 525/1131 yılında İsmâilî, İmamî, Şâfiî ve Mâlikî olmak üzere dört kadı tayin etmiş ve bu kadılar kendi mezheplerine göre fetva vermişlerdir. Bu devletin Sünnî vezirlerinden Âdil b. Selâr 546/1151 yılında İskenderiye'de Şafiî mezhebinin okutulduğu bir medrese yaptırmış, müderrisliğine de Hâfız Ebû Tâhir es-Silefî'yi getirmiştir.⁷⁷ Bu iki örnekten de anlaşılıyor ki Şafiîlik Eyyûbîler'den önce de Şam diyarında mevcut idi.

2. 1. Şam'da Yaşayan Dunbilî ve Meyyafarîqîn Kürtleri

346/957 yılında vefat eden Mesûdî "*Murûcu'z-zeheb*" ve "*et-Tenbîh ve'l-işrâf*" adlı eserlerinde Şam bölgesini bazı Kürt kabilelerinin yerleşim alanı olarak göstermekte ve Dunbilî kabilesinin bunların başında geldiğine dikkat çekmektedir.⁷⁸ Eski Kürt kabilelerinden biri olan Dunbilîlerin bir kısmı Musul civarını mesken edinirken,⁷⁹ bir kısmı da Tebrîz civarına yerleşmişlerdir.⁸⁰ Fatımîler döneminde yaşayan ünlü bir âlim olan Mesûdî'nin bu tespiti gösteriyor ki Kürtler Eyyûbîler döneminden önce Şam bölgesini yurt edinmişlerdir. Yaqût Hamewî bir şehirler ansiklopedisi olan "*Mu'cemu'l-Buldan*" adlı eserinde "*Meyyafarikîn*" (Silvan) maddesinde bu şehirden bahsederken buradaki Kürtlerden bir kısmının Şam'dan geldiklerine dikkat çekmektedir.

2. 2. Halep'te Sumak Dağı'nda Yaşayan Yüzden Fazla Kürt Ailesi

Hamdullah Mustewfî'nin belirttiğine göre Fatımîler döneminde Sumak Dağı'nda 100'den fazla Kürt ailesi yaşamaktaydı ve bu aileler bu dağdan Loristan'a göç etmişlerdir.⁸¹ Şerefhan Bedlisî bunların göç etmelerine liderleriyle aralarında çıkan anlaşmazlıkların neden olduğuna işaret etmektedir.⁸² Burada sözü edilen Sumak Dağı Halep'in batısına düşmekte ve o zamanlar çoğunluğu Şîânın İsmailî kolundan olan kimselerin yaşadıkları çok sayıda kale ve köyü içine almaktaydı.⁸³ Dolayısıyla burada yaşayan Kürtlerin de İsmailî olmaları kuvvetle muhtemeldir.

77 Eymen, "Fatımîler", *DİA*, XII, 233, 235.

78 Bkz. Mesûdî, *Murûcu'z-zeheb*, II, 135; *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, s. 78.

79 Feyrûzabadi, *el-Kâmûsu'l-muhit*, III, 377

80 Geniş bilgi için bkz. Rojbeyanî, *Cwarde Wletê Kurd*, s. 9-50

81 Mustewfî, *Tarih-i Guzide*, s. 539

82 Bkz. Bedlisî, *Şerefname* (Rojbeyanî nüshası), s. 126

83 Bkz. Yaqût Hamewî, *Mu'cemu'l-Buldan*, "Cebelu's-sumak" maddesi; Kazvinî, *Asâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd*, s. 207. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

2. 3. Şam'daki Askerî Görevlerde Kürtlerin Yeri

Fatımîler Şam'da oluşturdukları ordularda Kürt savaşçılara da yer vermişlerdir. Bu bağlamda kendisinden övgüyle bahsedilen Kürt komutanlardan biri Ahmed b. Dahhak el-Kurdî'dir. Fatımîler Ordusu ile Bizans ordusu arasında 387/997 yılında meydana gelen savaşta büyük kahramanlıklar gösteren bu Kürt savaşçı özellikle Bizans ordu komutanını öldürerek Müslümanların zafer kazanmasında etkili bir rol oynamasıyla büyük övgülere mazhar olmuştur.⁸⁴

Ünlü tarihçi İntakî'ye göre Şam'da lakabı Êmîr" olarak geçen İbn Şelîl adında bir Kürt beyi ise 400/1009 yılında Fâtımîlere bağlı olmayan bağımsız bir oluşum meydana getirmiş ve önemli askerî faaliyetlere girişmiştir.⁸⁵

497/ 1102 yılında Şam diyarına yönelik Haçlı saldırılarına karşı koyan Sekman el-Kutbî komutasındaki Ermenia ordusu ile Cegermiş komutasındaki Musul ordusuna katılan Kürt savaşçılar Haçlıları Şam diyarında Berîx Nehri yakınlarında hezimeye uğratmada çok etkin rol oynamışlardır.⁸⁶

2. 4. Dînî ve Siyasî Görevlerde Kürtlerin Yeri

2. 4. 1. Kadılık

Fatımîler döneminde Şam ve Mısır diyarlarında kadılık görevlerinde bulunan ve kendilerine ev ve araziler tahsis edilen bazı Kürt şahsiyetler şunlardır:⁸⁷

İsim	Muhammed Kasım
Memleketi	Şehrezûr
Kadılık yaptığı yer	Şam
Ölümü	538/1143 X ⁸⁸

İsim	Kemalüddîn Şehrezûrî
Memleketi	Şehrezûr
Kadılık yaptığı yer	Şam, Halep
Ölümü	572/1176X ⁸⁹
İsim	Muhyiddîn Şehrezûrî
Memleketi	Şehrezûr

84 Rûzaravri, *Zeylu Tecaribi'l-Umem*, Mısır 1914, III, 228; Tewfîk, *en-Nufûzu'l-Fâtîmî fî Biladi'l-Kurd*, 1999 yılında Duhok Üniversitesi Dergisinde yayımlanmış bir araştırma, sayı: 3, cilt: 2, s. 454

85 Bkz. İntakî, *Tarihu Yahya b. İntakî*, s. 226

86 İbn Esir, *el-Kamil Fi't-Tarih*, VIII, 221-222.

87 Bkz. Hasan, *İshamâtu'l-Kurd fî'l-hadâreti'l-İslâmiyye*, s. 49, 51.

88 İbn Salâh eş-Şehrezûrî, *Tabakâtu'l-Fukahâi'sh-Şâfiyye*, I, 242; Cevdet, *el-Kuddatu'sh-Şehrezûriyyûn*, s. 6.

89 İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-Ayân*, IV, 342-344; Fettâh, *Kemalüddin eş-Şehrezûrî*, Duhok Üniversitesi Dergisi, yıl: 2006, sayı: 1, s. 81-88. <https://rantey.org>

Kadılık yaptığı yer	Şam, Halep	
Ölümü	586/1190	X ⁹⁰
İsim	Diyâüddîn Ebû Fadl	
Memleketi	Şehrezûr	
Kadılık yaptığı yer	Şam, Hama	
Ölümü	ö.599/1202	X ⁹¹

2. 4. 2. Valilik, Amillik, Hâkimlik ve Vezirlik

1) *Cafer b. Humeyd el-Kurdî*: Şam'ın kuzeyinde hüküm süren ve İsmailî Şîasının bir kolu olan Karmatîlerin daveti üzerine buraya giden Cafer b. Humeyd el-Kurdî 290/901 yılında burada Karmatîler için “amil” olarak görev yapmıştır.⁹²

2) *Emîr Muhammed b. Yezdâd eş-Şehrezûrî*: Şehrezûr'dan Şam ve Mısır diyarlarına giden bu ünlü Kürt şahsiyeti 939-941 yılları arasında Dimaşk valisi, vefat ettiği 332/943 yılına kadar da Mısır valisi olarak görev yapmıştır.⁹³

3) *Emîr Ebû Sureyya el-Kurdî*: Bu şahsiyet Fatımîler döneminde 364/974 yılında Dimaşk valisi olmuştur.⁹⁴

4) *Halîfe b. Cihân el-Kurdî*: Fâtımîler döneminde 420/1029 yılında Hama'da hâkimlik yapmıştır.⁹⁵

5) *Emîr Alî el-Kurdî*: 504/110 yılında Hama'da hâkimlik yapan bu şahsiyet Zengîler için valilik de yapmıştır.⁹⁶

6) *Emîr Mucâhidüddîn Bizan b. Mamîn (ya da Yamîn) el-Kurdî*: 542/1147 yılında Sultan Nureddîn Zengî tarafından Dimaşk yakınlarındaki Surhad Kalesi amilliğine getirilmiş, Haçlı saldırılarına karşı koymada etkin bir rol oynamıştır.⁹⁷

3. EYYÛBÎLER DÖNEMİ (1171-1462)

1171-1462 yılları arasında değişik süreçlerde Mısır, Dimaşk, Halep, Meyyafarikîn, Amid, Sincar ve Hısınkeyfa'da hüküm süren ve Kürt bir hanedan tarafından kurulan Eyyubîler Devleti İslam tarihinin en önemli devletlerinden biridir. Kürtler Şam bölgesinde asıl olarak bu devletin kurucusu olan Selahaddîn Eyyûbî zamanında yoğunluk göstermişlerdir. Hem din hem de etnik olarak kendilerinden olan Selahaddîn'e büyük destek veren Kürtler onun Kudüs'ü ve Filistin'i kurtaran ordunun önemli bir

90 Zehebî, *el-İber*, III, 92; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye* III, 186.

91 İbn Sa'î, *el-Câmiu'l-Muhtasar*, IX, 102-103.

92 Taberî, *Tarih*, X, 100, 105

93 Safedî, *Umerâu Dimaşk*, s. 80.

94 Makrizî, *İttîâz...*, I, 212

95 Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar Fi Ahbârî'l-Beşer*, IV, 59, 61

96 İbn Munkiz, *el-İ'tibâr*, s. 72; Nuveyri, *Nihâyetü'l-Ereb*, cüz 28, s. 270

97 İbn Kalânisi, *Zeylu Tarihi Dimaşk*, s. 282, 304, 359; İbn Vâsıl, *Muferricu'l-Kurûb*, I, 129

sacayağını oluşturmuşlardır. Şam ve Mısır'da askerî ve derebeylik açısından önemli bir sınıf oluşturan Kürtlerin bu durumu kendilerine önemli bir pîrestij sağlamıştır. Bu bağlamda Kürtleri Şam mıntıkasına yerleştiren Selahaddîn Eyyûbî, süregelen Haçlı saldırılarına karşı koymaları için onlara şehirler ve araziler tahsis etmiştir. Bölge Haçlıların saldırı ve işgallerinden kurtarıldıktan sonra 200 yıldan fazla devam eden bir süreçte Kürt savaşçıları ve ailelerinden bir kısmı eski yurtlarına döndülerse de, bir kısmı Şam bölgesinde Dimaşk, Halep, Trablus, Salt, Kahire, Saffed, Gazze, Nablus ve Halîl gibi şehirlerde kendi isimleriyle anılan mahalle ve semtler oluşturmuşlardır.⁹⁸

3. 1. Eyyûbîler Devletini Kuran Kürt Hezbanî Aşireti ve Revadî Kolu

Hicri 367 (Miladi 977) yılında vefat eden İbn Hawqal “*Sûretu'l-Arz*” adındaki eserinde Azerbaycan bölgesinin iki şehri olan Urmiye ve Merağa'nın ticaret ve bereketinden söz ederken bu aşirete atfen “*Hezbanî Kürtler*” ifadesini kullanmaktadır.⁹⁹ Bu aşiretin bilinen en eski yurdu Musul'un doğusundaki dağlık kesimdir. Nitekim İbn Esîr “*el-Kâmil fi'l-Tarih*” adlı eserinde hicri 293 yılında meydana gelen olayların kronolojisini verirken bunlardan birinin de “*Hezbanîlerin Musul'a hücumları*” olduğunu kaydeder.¹⁰⁰ Bu olaydan sonra Hezbanîlerin bir kısmı Cezîre Bölgesinde, özellikle Erbil çevresinde kalıp iki Zap arasını kendine kışlak yapar. Nitekim İbn Hawqal “*Burası Hezbanî Kürtlerin kışlaklarıdır*” tespitinde bulunmaktadır.¹⁰¹ Diğer bir kısmı ise Azerbaycan Bölgesine göç etmiştir ki, İbn Hawqal'ın buna yaptığı atfı yukarıda gördük. Klasik dönem tarihçilerinden İbn İbrî de bu aşiretten bahsederken şöyle der: “Oğuzlar Azerbaycan mıntıkalarına varıp Merağa şehrine girdiler ve Hezbanî Kürtlerini öldürdüler”.¹⁰²

Eyyûbî hanedanından bahseden İbn Hallikan en net ifadeleri kullanarak şöyle der: “Eyyûbî ailesi Rewadî Kürtlerdendir. Rewadîler büyük bir Kürt aşireti olan Hezbanîlerin bir koludur”.¹⁰³ İbn Esîr de “Rewadîler Kürtlerin en soylularıdır” ifadesini kullanmaktadır.¹⁰⁴

Şerefhan Bedlîsî Rewadî ismini “Revende” şeklinde kaydeder.¹⁰⁵ Anlamı ise koşan, gidip gelen demektir. Zaten kaynakların tespitine göre bu aşiret yazlık ve kışlık yurtları arasında gidip gelen bir aşiretti.¹⁰⁶ İbn İbrî ise en can alıcı noktayı şöyle koy-

98 Siwêrekî, *el-Ekrâdu'l-Urduniyyûn*, s. 43

99 İbn Hawqal, *Sûretu'l-Arz*, s. 289

100 İbn Kesîr, *el-Kamil Fi'l-Tarih*, VII, 538, 539

101 İbn Hawqal, *Sûretu'l-Arz*, s. 195

102 İbn İbrî, *Tarihu Muhtasarîd-Duvel*, s. 181

103 İbn Hallikan, *Vefeyât*, VII, 139-140

104 İbn Kesîr, *el-Kamil fi'l-Tarih*, IX, 111; aynı yazar, *el-Bâhir*, s. 119;

105 Bedlîsî, *Şerefname*, s. 173

106 İbn Hawqal, *Sûretu'l-Arz*, s. 259. PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

maktadır: “Eyyûbîler Revadî Kürtlerdendir”.¹⁰⁷ Bilindiği gibi Kürt Şeddadî Devleti’ni 340/951 yılında kuran Muhammed b. Şeddad da bir Rewadî Kürdüdür.

3. 2. Eyyûbîler’in Suriye Kolları

Dimaşk/Şam Kolu

Hükümdar

Melik Efdal Nüreddîn Alî

Melik Adil Seyfeddîn I

Melik Muazzam Şerafeddîn

Melik Nasır Selaheddîn Davud

Melik Eşref Muzafferüddîn Musa I

Melik Salih İmadeddîn (ilk saltanatı)

Melik Kamil Nasiruddîn I

Melik Adil Seyfeddîn II

Melik Salih Necmeddîn Eyyûb (ilk saltanatı)

Melik Salih İmadeddîn (ikinci saltanatı)

Melik Salih Necmeddîn Eyyûb (ikinci saltanatı)

Melik Muazzam Turan Şah

Melik Nasır Selaheddîn Yûsuf II

Hükümdarlık Süreci

582/1186

592/1196

615/1218

624/1227

626/1229

634/1237

635/1238

635/1238

636/1239

637/1239

643/1245

647/1249

648-658/1250-1260

Halep Kolu

Hükümdar

Melik Adil Seyfeddîn I

Melik Zahir Gıyaseddîn

Melik Azîz Gıyaseddîn

Melik Nasır Selaheddîn Yûsuf II

Hükümdarlık Süreci

579/1183

582/1186

613/1216

634/658/1237-1260

3. 3. Eyyûbîler Döneminde Suriye’de Kürtlerin Etkinliği

Kürtlerin Nüreddîn Zengî (ö. 569/1173) zamanında ordu komutanlığına getirilen Eseduddîn Şêrkûh komutasında 559/1169 yılında Fatımîlerle ilişkiler ve Haçlılara karşı cihat için Mısır üzerine yapılan seferlerle birlikte bu ülkeye başlayan akınları Şêrkûh’un Mısır’da Fatımîlere vezir olmasıyla birlikte artarak devam etmiştir.¹⁰⁸ 584/1188 yılında vefat eden ünlü tarihçi İbn Munkiz, Başta Şam bölgesi olmak üzere Haçlılara karşı koymada etkili olan bazı Kürt şahsiyetleri ve aşiretlerinin isimlerini de vermiştir. Humeydan el-Kurdî, Kamil Maştûb el-Kurdî, Hasnûn el-Kurdî ve adı belirtilmeyen bir Kürdün Refûl adındaki kızı bunlardan bazılarıdır.¹⁰⁹

107 İbn İbrî, *Tarihu Muhtasari'd-Duvel*, s. 213

108 Hasan, *İshamâtu'l-Kurd fi'l-hadâreti'l-İslâmiyye*, s. 39-40.

109 Bkz. İbn Munkiz, *el-Fihrist*, s. 47, 68-69, 85-88, 116-124, 149, 192, 193.

Kürtler Eyyûbîler döneminde Şam Bölgesi ve Mısır'da hem nitelik hem de nicelik olarak önemli bir etkinlik kazanmışlardır. Kürtlerin bulundukları çeşitli memleketlerden Mısır'a yoğun göçleri Eyyûbîler döneminde gerçekleşmiştir. Selahaddîn Eyyûbî daha devleti kurar kurmaz Şam üzerinden Mısır'a başlayan bu yöneliş daha sonraki sultanlar döneminde de özellikle yine Şam üzerinden gelişmeye devam etmiştir. Dolayısıyla Şam bu bağlamda çeşitli memleketlerden gelip Mısır'a gitmek isteyen Kürtler için bir geçiş köprüsü görevini görmüştür. Bu bağlamda Eyyûbîlerin ordularında görev alan kalabalık Kürt aşiretlerinin başında Hezbânî, Hamîdî, Mihrânî, Hakkarî, Zerzânî ve Maratî gelmektedir.¹¹⁰

3. 4. Eyyûbîler Döneminde Suriye'de Kürtlerin Ordudaki Yeri

Selahaddîn'in ordusu ve askerî birlikleri büyük bir çoğunlukla Kürt aşiretleri ve beyliklerinin savaşçılarından oluşurdu. Bu Kürt birlikleri onun gerçekleştirdiği tüm savaşlara katılmış ve geniş fetihlerin elde edilmesine katkıda bulunmuşlardır. Hakkarî, Mehranî, Sahranî-Soranî, Humeydî ve Zerzarî Kürtlerini buna örnek verebiliriz.¹¹¹ Selahaddîn'e büyük destek veren ve Şam'da derebeylik açısından önemli bir sınıf oluşturan Kürtlerin bu durumu kendilerine önemli bir pîrestij sağlamıştır. Bu bağlamda Kürtleri Şam mıntıkasına yerleştiren Selahaddîn Eyyûbî, süregelen Haçlı saldırılarına karşı koymaları için onlara şehirler ve araziler tahsis etmiştir. Bölge Haçlıların saldırı ve işgallerinden kurtarıldıktan sonra 200 yıldan fazla devam eden bir süreçte Kürt savaşçıları ve ailelerinden bir kısmı eski yurtlarına döndülerse de, bir kısmı Şam bölgesinde Dimaşk ve Halep gibi şehirlerde kendi isimleriyle anılan mahalle ve semtler oluşturmuşlardır.¹¹² Eseddudîn Şêrkûh'un "Esediye Fırkası" tamamen Kürtlerden oluşan bir askerî fırka idi.¹¹³

Melik Salih Necmeddîn'e kadar Eyyûbîler Devleti'nin itimat dayanağı Kürtler iken, bu sultandan itibaren Kürtlerin yerini aşamalı olarak kölemenler almıştır. Askeri meziyetlerinden dolayı istihdam edilen kölemenler özellikle bu sultan zamanında (638-647 (1240-1249) rakip tanımaz bir konuma gelmiş ve söz dinlemez bir nüfuza sahip olmuşlardır.¹¹⁴

3. 5. Eyyûbîler Döneminde Suriye Medreseleri ve Kürtler

Fatımîler'in yaklaşık iki asır süren hâkimiyetleri sona erdiğinde geride bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar az Sünni medreseler bırakmışlardı. Selahaddîn'in medrese anlayışının bunun tam tersine olduğunu görüyoruz. Zira Selahaddîn Şîî

110 Hasan, *İshamâtu'l-Kurd fi'l-hadâreti'l-İslâmiyye*, s. 44-45.

111 İsfahânî, *el-Fethu'l-Kussî Fi Fethi'l-Qudsî*, s. 302

112 Siwêrekî, *el-Ekrâdu'l-Urduniyyûn*, s. 43.

113 Bkz. Hamilton, *Selahaddîn Eyyûbî*, Beyrut 1996, s. 154.

114 İbn Tagrıberdî, *en-Nucûmü'l-Zâhîde*, Kitap 19, 336- <https://ranteey.org>

medreselerin yerine Sünni medreseler kurmuş, Sünni ekol içerisinde de Şafîî mezhebini hâkim kılmış; kadı ve baş kadı olarak atanan şahsiyetler de büyük çoğunlukla Şafîî uleması içerisinde seçilmişlerdir.¹¹⁵ Eyyûbîler Döneminde Suriye ve Mısır'da yapılan medreselerden 50 küsur tanesi Kürt şahsiyetler tarafından yapılmıştır.¹¹⁶

3. 5. 1. Suriye Eyyûbî Medreselerinin İdarî ve Eğitim Kadrosu

Eyyûbî Medreselerinin idarî heyeti şu görevlilerden meydana gelirdi:

1)Vakıf Nazırı:¹¹⁷ Bugünkü okul müdürüne benzeyen bu unvanı taşıyan kişilere yerine getirecekleri görevlere karşılık vakıf gelirlerinden maaş verilirdi. Bir vakıf nazırının temel görevleri şunlardı:

- Medresenin imarı ile ilgilenmek,
- Medresenin aydınlatma ve mefruşat ihtiyaçlarını gidermek,
- Müderris, talebe ve müezzinlerin maaşlarını dağıtmak

2)Kayyım: Medresenin temizliğini yapan ve aydınlatma araçlarını zamanında yakıp söndürmekle görevli kişi.

3)Müezzin: Namaz vakitlerini bildirmek için ezan okuyan kişi.

4)Bevvab (Kapıcı):¹¹⁸ Görevi medresenin kapısını zamanında açmak ve kapatmak olan kapıcı genellikle medreseye yakın bir yerde kalırdı.

Eyyûbî Medreselerinin eğitim öğretim kadrosu şu kişilerden meydana gelirdi:

1)Müderris:¹¹⁹ Medresede ders veren hocalara müderris denir. Müderrisler ya doğrudan doğruya hükümdara, ya onun vezirine ya da vakıf nazırına karşı sorumluydu. Sadece bir ilimde ihtisas sahibi olan müderrisler olduğu gibi, dönemindeki bütün ilimlerde söz sahibi ansiklopedist müderrisler de vardı ve bunların sayısı bir hayli fazlaydı. Bundan dolayı bu müderrislerin birden fazla ilim dalında eserler verdiğini ve hangi eserine bakılırsa sanki en büyük branşının o olduğu izlenimi edinilmektedir. Bir müderriste aranan şarhların başında şunlar gelirdi:

- İhlâs
- Diyanet
- Adalet
- İffet
- Talebeye şiddet uygulamama

115 Mackenzie, *el-Kahiretu'l-Eyyûbiyye*, s. 184-185

116 Berzenci, *İshamat*, s. 163

117 Hazimi, *el-Hayatu'l-İlmiyye Fi Dimaşk Fi'l-Asri'l-Eyyûbi*, I, 329-330

118 Subki, *Muidu'n-Niam*, s. 110

119 Bkz. Berzenci, *İshamat*, s. 163. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Bir müderris birden fazla medresede müderrislik yapabiliyordu. Ancak medrese vakıfta bulunan yetkili isterse bir müderrisi sadece kendi medresesinde ders vermekle sınırlı tutar, başka medresede müderrislik yapmama şartını getirebilirdi. Müderrislerin maaşları ya genel bütçeden ya da vakıf yetkilileri tarafından ödenirdi.

2)Muîd:¹²⁰ Müderrisin talebelere verdiği dersi talebelerle müzakere edip tekrar eden ve sorularını cevaplandırıp dersi pekiştiren öğretim elemanına muîd denilirdi. Muîdin derecesi müderristen sonra gelir ve müderrisin bir nevi yardımcısı, asistanı sayılırdı.

3)Talebe:¹²¹ Müderristen ders alan medrese öğrencilerine talebe (çoğulu “tullab”) denir. Bir medresenin talebe sayısı o medresenin büyüklüğüne ve vakıf yetkilisinin isteğine göre değişirdi. Örneğin 655/1258 yılında Melik Adil’in kızı Zühre Hatun tarafından Dimaşk’ta Şafiîler için yapılan Küçük Adiliye Medresesi’ne sahip olduğu mal ve köyleri vakfeden Zühre Hatun vakıf sözleşmesine bu medrese için birer müderris, muîd, imam ve müezzinin yanında talebe sayısının 20 olması şartı getirmiştir.

3. 5. 2. Suriye Eyyûbî Medreselerinin Müştemilatı

Eyyûbîler inşa ettikleri medreselerle görev irtibatı olan eğitim ve idarî personel için ilişik ve müştemilatı ihmal etmemişlerdir. Bu bağlamda dikkat çeken bazı iç ve dış ilişikler şunlardır:¹²²

- 1)Müderris odaları,
- 2)Müderris lojmanları,
- 3)Talebe odaları,
- 4)Misafir lojmanları,
- 5)Mutfak,
- 6)Banyo
- 7)Mescit,
- 8)Tekke, zaviye ve hankah,
- 9)Türbe
- 10)İdarî kadro mekânları

Eyyûbîlerin günümüze intikal eden medreseleri genellikle birbirini andıran plan şemalarına sahip iseler de Suriye’dekilerle Mısır’dakiler arasında belirli farklar vardır. Bu bağlamda Suriye’deki medreselerin çoğunlukla tek eyvanlı olmasına ve kible tarafında yer alan mescit kısmıyla irtibatlı bir türbeye sahip olmasına karşılık Mısır’daki örneklerin birbirine bakan çifte eyvanlı oldukları ve türbelerin de ayrı binalar halinde inşa edildikleri görülmektedir. Daha sonra Memluk medreselerinde

120 Subkî, *Muidu’n-Niam*, s. 88; Berzenci, *İshamat*, s. 144

121 Nuaymî, *ed-Daris*, I, 368; Hazimî, *el-Hayatu’l-İlmiye*, s. 338

122 Berzenci, *İshamat*, s. 147-150. Sız PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

de görülen bu farkın nedeni Mısır'daki medreselerin iki veya dört mezhebe göre; Suriye'dekilerin ise genellikle tek mezhep için yapılmasıdır.¹²³

3. 5. 3. Eyyûbî Medreselerinde Kürt Kadınının Yeri ve Bir Vakıfname Örneği

Suriye Eyyûbî medreselerini inşa ve idare etmede en başta Eyyûbî Ailesi'nin kendi kadınları olmak üzere çok sayıda kadın öne çıkmıştır ki bunlardan bazıları şunlardır:

Medrese

Şam Burraniye

Şam Cewwaniye

Küçük Adiliye

Azrawiye

Sahibiye

Firdews

Hatuniye

Kurucusu Olan Kadın

Selahaddîn Eyyûbî'nin kız kardeşi Sitî Şam

Selahaddîn Eyyûbî'nin kız kardeşi Sitî Şam

Melik Adil'in kızı Zühre Hatun

Eyyûb oğlu Şahinşah'ın kızı Sitî Azra

Selahaddîn Eyyûbî'nin kız kardeşi Rabîa Hatun

Melik Adil Seyfeddîn'in kızı Dayfe Hatun

Melik Muzaffer Muhammed'in kızı Munise Hatun

Aşağıda Selahaddîn Eyyûbî'nin kız kardeşi Sitî Şam'ın yaptırmış olduğu Şam Cewwaniye Medresesi ile ilgili düzenlettiği bir vakıfnameyi sunuyoruz:¹²⁴

Bismillahirrahmanirrahim

Şadî oğlu Eyyûb'un kızı ve Husameddîn'in annesi Yüce Sitî Şam Hatun bu medreseyi İmam Şafîî mezhebinden olan talebelere vakfetmiştir. Bu bağlamda medreseye ve onun talebelerine harcanmak üzere vakfedilen şeyler şunlardır:

- Zeyne'deki köyün tümü,
- Curmana'daki mezra hissesinin tümü (24 hisseden 11 hisse),
- Teyne'deki köy hissesinin tümü (14 hisse),
- Kara Muceydel'deki köyün yarısı,
- Muceydel'deki köyün tümü.

Bu medreseye yapılacak olan harcamalar şu yerlere yapılacaktır:

- 1)Medresenin onarım, zeyt, kandil, hasır, sergi, mum ve benzeri giderlerin parası,
- 2)Müderriye bir çuval buğday, bir çuval arpa ve 130 dirhem Nasırî gümüş,
- 3)Vakıf mallarına hizmet edip yorulan Vakıf nazırına geriye kalan onda bir,
- 4)Şaban ayının ortalarında Nazırın uygun göreceği bir gecede dağıtılacak olan kavun, kayısı ve helva giderleri için 300 dirhem Nasırî gümüş,

123 Beksaç, "Eyyûbiler", *DİA*, XII, 31

124 Türkçeye çevirdiğimiz bu vakıfnamenin orijinal Arapça metni için bkz. Berzenci, *İslamın İlk 353-354* Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

5)Geriye kalanı da medresenin fıkıh hocası ve talebeleri, müezzin ve medreseyi temizleyip seren ve lambalarını yakan “kayyım”a verilecektir. Nazır bu görevlilere vakıftan uygun göreceği bir miktar ödeyebilir; o andaki duruma göre bir kısmına eşit, bir kısmına da az veya çok verebilir.

Vakıf sahibi Hatun bu medresede kalacak fakih ve talebelerin, müderrislerin, müezzin ve kayyımların hayırsever, ifteli, geçimli, ehl-i sünnet ve cemaatten sağlam itikatlı olmalarını şart koştuğu gibi medreseye katılacak olanların uygun bir malî seviyede kalmalarını; talebe sayısının 20 kişiyi aşmamasını da şart koşturmuştur. Bu 20 sayısına “muîd” ve “imam” dâhildir fakat “müderris”, “müezzin” ve “kayyım” hariçtir. Ancak vakıfta bir artış ve genişleme olursa “Nazır” bu artış ve genişleme oranında sayıyı arttırabilir.

3. 5. 4. Şam Medreseleri

Büyük Adiliye Medresesi¹²⁵

Nûreddîn Zengî tarafından Dimaşk'ta yapımına başlanmış, Melik Adil tarafından devam edilmiş ve oğlu Melik Muazzam İsa tarafından bitirilmiştir. Medresede tedrisat Şafiî mezhebine göre yapılmıştır. Dimaşk şehrinin içinde Emevî Camii'nin yanında yapılan bu medrese Aqîqî Evi'nin karşısında yer almaktadır. Nûreddîn Zengî'nin Şafiîler için başlattığı ancak tamamlayamadığı bu medresenin yapımına Melik Adil Eyyûbî tarafından devam edilmiş fakat bu melik de onu tamamlayamadan vefat etmiştir. Melik Adil'in bıraktığı yerden devam eden oğlu bu medreseyi tamamlamış ve ona babasının adını vermiştir. Zehebî bu medresenin açılış tarihini 616/1222 olarak vermektedir.

Nasırıye Medresesi¹²⁶

654/1256 yılında Melik Aziz'in oğlu Melik Nasır Yûsuf tarafından Dimaşk'ta Şafiîler için yapılmıştır. Bulunduğu yer Zekî Ma'zamî Evi olarak biliniyordu. Açılış törenine Melik Nasır Yûsuf ile birlikte bir grup âlim ve yöneticinin de katıldığı bu medrese Emevî Camii'nin kuzeyine düşmektedir.

Taqewiye Medresesi¹²⁷

574/1178 yılında Şahinşah'ın oğlu Melik Muzaffer Takyeddîn Ömer tarafından Dimaşk'ta Şafiîler için yapılmıştır. Şam'ın en güzel medreselerinden biri olup Şam Nizamiyesi olarak da adlandırılmaktadır. Emevî Camii'nin doğusunda yapılmıştır.

125 Kurd Ali, *Hitatuş-Şam*, VI, 81; Nuaymî, *ed-Daris*, I, 271; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, s. 58

126 Sibî İbn Cewzî, *Mirâtu'z-Zeman*, II, 792-793; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, XIII, 193; Nuaymî, *ed-Daris*, I, 350, 357; Şumeysani, *Medarisu Dimaşk*, s. 243-247; İbn Şeddâd, *A'laq*, I, 244

127 İbn Şeddâd, *A'laq*, I, 235; Kurd Ali, *Hitatuş-Şam*, VI, 77; İbn Zufer, *Medarisu Dimaşk*, s. 12; Ebû Şame, *Zeyl*, s. 207 Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Salahiye Medresesi¹²⁸

569/1171 yılında Nûreddîn Zengî tarafından başlanan ve Selahaddîn Eyyûbî tarafından bitirilen bu medrese Nûrî Bîmaristanı yanında Şafiîler için yapılmıştır.

Şam Cewwaniye Medresesi¹²⁹

Necmeddîn Eyyûb'un kızı Sıtî Şam tarafından Dimaşk'ta Nûrî Bîmaristanı'nın güneyinde Şafiîler için yapılmıştır.

Küçük Adiliye Medresesi¹³⁰

655/1258 yılında Melik Adil'in kızı Zühre Hatun tarafından Dimaşk'ta Kale Kapısı'nın doğusunda Şafiîler için yapılmıştır. Büyük Adiliye Medresesi'nden ayırt edilmek için "Küçük" sıfatıyla anılmıştır. Sahip olduğu mal ve köyleri bu medreseye vakfeden Zühre Hatun vakıf sözleşmesine bu medrese için bir müderris, bir muîd, bir imam, bir müezzin ve yirmi talebe bulundurma şartını koymuştur.

Azîziye Medresesi¹³¹

590/1193 yılında Selahaddîn'in oğlu Melik Azîz Osman tarafından Dimaşk'ta Şafiîler için yapılmıştır. Bu medresenin yapım emrini ilk olarak Selahaddîn'in oğlu Melik Efdal (ö.622/1224) vermiş, fakat 590/1193 senesinde Şam'a girişi sırasında kardeşi Melik Azîz Osman tamamlamıştır. Emevî Camii'ne bitişik yapılan bu medreseden günümüze sadece eyvan kaidesi ve bazı duvar parçaları ulaşmıştır.

Qîmeriye Medresesi¹³²

665/1267 yılında vefat eden Alî Qîmerî'nin oğlu Nasiruddîn Huseyn tarafından Dimaşk'ta Şafiîler için yapılmıştır.

Azrawiye Medresesi¹³³

580/1183 yılında Eyyûb oğlu Şahinşah'ın kızı Sıtî Azra (ö.593/1196) tarafından Dimaşk'ta iki mezhepli olarak Şafiî ve Hanefîler için yapılmıştır.

128 İbn Şeddad, *A'laq*, I, 245

129 Kurd Ali, *Hitatuş-Şam*, VI, 79-80

130 İbn Şeddad, *A'laq*, I, 243; İbn Zufer, *Medarisu Dimaşk*, s. 12; Nuaymi, *ed-Daris*, I, 280-282

131 İbn Şeddad, *A'laq*, I, 239; Kurd Ali, *Hitatuş-Şam*, VI, 84

132 İbn Şeddad, *A'laq*, I, 239; Ebû Şame, *Zeyl*, s. 361

133 Kurd Ali, *Hitatuş-Şam*, VI, 84; İbn Şeddad, *A'laq*, I, 260; Ebû Şame, *Zeyl*, s. 15

Esedîye Medresesi¹³⁴

Salahaddîn Eyyûbî'nin amcası Eseduddîn Şêrkûh tarafından 560/1164 yılında Dimaşk açıklarında Yeşil Meydan'a bakan bir yerde iki mezhepli olarak Şafiîler ve Hanefîler için yapılmıştır.

Emcedîye Medresesi¹³⁵

Melik Emced Behramşah'ın oğlu Melik Muzaffer Nûreddîn Ömer tarafından babasının 629/1231 yılındaki vasiyeti üzerine Dimaşk'ın batısında Şafiîler için yapılmıştır.

Burraniye Medresesi¹³⁶

Salahaddîn Eyyûbî'nin kız kardeşi Sîti Şam'a nispet edilen bu medrese 582/1189 yılında oğlu Husameddîn b. Laçin tarafından Dimaşk açıklarında Şafiîler için yapılmıştır. Husameddîn'e nispetle Husamiye Medresesi olarak da adlandırılır. İbn Şeddâd'da göre Şam'ın en büyük medreselerinden olup talebe sayısı en çok ve vakfedilmiş mal mülk açısından en gelişmiş medresedir.

Seb' Mecanîn Medresesi¹³⁷

630/1232 yılından sonra Emîr Şerwe Zerzarî tarafından Dimaşk'ta Şam Burraniye Medresesi'nin doğusunda Şafiîler için yapılmıştır. Medreseyi yapan Zerzarî Seb' Mecanîn olduğu için medrese onun bu lakabıyla anılmakta ve Mecnûniye Medresesi olarak da adlandırılmaktadır.

Mucahidiye Cewwaniye Medresesi¹³⁸

Nûreddîn Zengî Devleti'nin ileri gelen Kürt idarecilerinden biri olan Mucahiduddîn Bozan (ö.555/1159) tarafından 529/1134 yılında yapılmıştır.

Mucahidiye Burraniye Medresesi¹³⁹

Mucahiduddîn Bozan'ın vakfettiği bu medrese de Dimaşk'ta Şafiîler için yapılmıştır.

134 Nuaymî, *ed-Daris*, I, 114; İbn Şeddâd, *A'laq*, I, 262

135 Nuaymî, *ed-Daris*, I, 126; İbn Şeddâd, *A'laq*, I, 252; Şumeysanî, *Medarisu Dimaşk*, s. 187

136 İbn Şeddâd, *A'laq*, I, 249; Ebû Şame, *Zeyl*, V, 180; Gassanî, *el-Ascedu'l-Mesbûk*, II, 369; Kurd Ali, *Hitatuş-Şam*, VI, 81

137 Nuaymî, *ed-Daris*, I, 357; İbn Şeddâd, *A'laq*, I, 250

138 İbn Şeddâd, *A'laq*, I, 232; Etrûşî, *el-Kurd Fi Kitabi'l-A'lak el-Hatire*, s. 311

139 Nuaymî, *ed-Daris*, I, 246-247

3. 5. 5. Halep Medreseleri

Eyyübîler Döneminde Halep'te çok sayıda medrese Kürt aileleri ve şahsiyetleri tarafından yapılmıştır. Bunların belli başlıları şunlardır:

Firdews Medresesi¹⁴⁰

Melik Adil Seyfeddîn'in kızı Dayfe Hatun tarafından yapılan ve birkaç hankah da ilave edilen bu medresede çok sayıda talebe okuduğu gibi ona ilave edilen hankahlarda da çok sayıda sofi ve mürit kalırdı.

Zahiriye Medresesi¹⁴¹

601/1203 yılında Halep hükümdarı Melik Zahir tarafından Şafiîler için yapılmış; Halep hükümdarları ve yöneticilerinin defnedilmesi için medreseye bir türbe de eklenmiştir. Medresenin vakıf ve gelirlerini idare etme görevini İbn Şeddad'da veren Melik Zahir ondan sonra bu idarenin Şerefuddîn Ebû Talib'e geçmesini istemiştir. Açılış dersini Diyauddîn Ebû Mealî Muhammed b. Saîd'in verdiği bu medresenin açılış törenine Melik Zahir de katılmış ve çok sayıda âlim ve ileri gelen şahsiyeti davet etmiştir.

Esediyе Medresesi¹⁴²

564/1168 yılında vefat eden Eseduddîn Şêrkûh'a nispet edilen bu medrese Helep'in içinde Şafiîler için yapılmıştır.

3. 5. 6. Eyyübîler Döneminde Suriye'de Kürtlerin İlmiye Sınıfındaki Yeri ve Bazı Ünlü Kürt Müderrisler

Selahaddîn'den sonra gelen aile bireyleri de ilme büyük önem vermiş ve çeşitli ilim dallarında kendilerini yetiştirmişlerdir. Örneğin:

Melik Adil âlimlerle yakınlık kurup hadis ilmine özel ilgi duyar¹⁴³ ve kadılık işleriyle özellikle ilgilenirdi.¹⁴⁴

Sultan Selahaddîn'in oğlu **Melik Efdal Alî** iyi bir şair ve hattat idi. Kendisi aynı zamanda hadis ilmine büyük ilgi duyar ve hadisçilerle yakınlık kurardı.¹⁴⁵

Dimaşk hükümdarı **Melik Muazzam İsa** ünlü bir Hanefî mezhebi bilginiydi. Fıkıh ilminde ihtisas sahibi olan Melik Muazzam İsa bazı fıkıh kitaplarını şerh etmiş, hadis ilmini tahsil etmiş ve hadis ezberlemeyi teşvik etmiştir. Başta Hanefî fıkıh

140 İbn Şeddad, *A'laq*, I, 262

141 İbn Şeddad, *A'laq*, I, 262; İbn Şahne, *ed-Durru'l-Muntaheb*, s. 113

142 İbn Şeddad, *A'laq*, I, 253

143 İbn Hallikan, *Vefeyat*, V, 76

144 Nablusi, *Luma'*, s. 72

145 İbn Esîr, *el-Kamil*, IX, 356; Ebû Şame, *Zeyl*, s. 145; İbn Tağriberdi, *en-Nucûm*, VI, 262

olmak üzere fıkıh kitaplarını ezberleyenlere mükafat vermiş, şiir ve fıkıh alanlarında eserler yazmıştır.¹⁴⁶ Ebû Şame bu konuda şöyle der: “Hükümdarlar arasında cihat işleriyle çeşitli ilim çalışmalarını birlikte yürüten tek kişiydi”.¹⁴⁷ Tacuddîn Kindî (ö.612/1216)’den ders alan bu hükümdar ders kitaplarını koltuğunun altına alarak kaleden hocasının evine kadar yürürdü.¹⁴⁸

Humus hükümdarı **Eseduddîn Şêrkûh** Dimaşk ve Humus’ta hadis ilmini tahsil edip bu ilimde icazetname almış ve Şafîî fıkıhını da okumuştur.¹⁴⁹

Eyyübîler döneminde birçok Kürt âlimi yetişmiş ve bunlar özellikle Şafîî fıkıhında ihtisas derecesinde yüksek bir seviyeye ulaşmışlardır. Aşağıda verdiğimiz örnekler Eyyübîler döneminde yetişmiş “Şafîî Kürt Fakihler”den sadece birkaçı olup, bunlar ölüm tarihlerine göre kronolojik olarak sıralanmıştır:

İsa el-Hakkârî (ö. 585/1189): Aslında Fatımîler döneminde yetişen ve Eyyübîler Devleti’nin kurulduğu ilk on yılı idrak eden bu âlimimiz Eseduddîn Şêrkûh tarafından Halep’ten Mısır’a götürülmüştür. Selahaddîn Eyyübî’nin müsteşarlığını da yapan bu bilgin, Şafîî mezhebinin hararetli bir savunucusu olarak tanınmıştır.¹⁵⁰

Kadı Muhyiddîn b. Şehrezûrî: Dinî ilimlerle birlikte şiir ve edebiyatta da uzman olan bu zat Halep’te kadılık yapmıştır.¹⁵¹

Şerefuddîn Cemalu’l-İslâm b. Şehrezûrî (ö. 602/1205): Şam diyarının meşhur fakihlerinden biridir. Mezheplerin karşılaştırmalı fıkıhında uzman biridir. Birkaç medresede ders verdikten sonra Humus’ta vefat etmiştir.¹⁵²

Kadı Sadreddîn Muhammed el-Kurdî: Halep’te Tağriye Nûriye Medresesi’nde 623/1225 yılından 627/1229 yılına kadar müderrislik yapan bu âlim daha sonra Şam bölgesinde kadı olarak görev yapmıştır.¹⁵³

Muhammed b. Ömer Zeyn el-Kurdî (ö. 628/1230): Şam diyarının ünlü kıraat uzmanlarından olan bu âlim Dimaşk Camii’nde dersler vermiştir.¹⁵⁴

Kemaledîn Salar b. Hasan el-Erbîlî (ö. 670/1271): Şam diyarının en ünlü Şafîî Kürt fakihlerinden biridir. Birçok ünlü fıkıh uzmanının hocasıdır. En ünlü talebelerinden biri İmam Nevevî’dir. İmam Nevevî bu hocasını tanıtırken şu ifadeleri kullanmıştır: إمام المذهب. الرجوع إليه في حلّ المشكلات. المتفق على إمامته وجلالته (= Mezhep imamı, fikhî problemlerin çözümünde müracaat kaynağı, imamlığı ve büyüklüğü hakkında

146 İbn Esir, *el-Kâmil*, IX, 374; Safedî, *Tuhfe*, II, 109-110; İbn Hallikan, *Vefeyat*, III, 494-95

147 Ebû Şame, *Zeyl*, s. 152

148 Ebû Şame, *Zeyl*, s. 97-98

149 Safedî, *el-Vafl*, XVI, 216; Hasan, *İshamat*, s. 62

150 Bkz. İbn Hallikan, *Vefeyât*, III, 497; İbn ‘Adîm, *Zubde...*, s. 396; Nûrî, *Siyâsetu Selahaddîn el-Eyyûbî fi Mısır ve Bilâdi’ş-Şâm*, s. 271; Huseyn, “el-Maştûb el-Hakkârî”, Kürt heyeti tarafından çıkarılan *Irak Bilim Akademi Dergisi*, Bağdat 1981, VIII, 303

151 İbn Hallikan, *Vefeyat*, IV, 246-247

152 Ebû Şame, *Zeyl Ale’r-Ravdeteyn*, s. 54

153 İbn Şeddâd, *A’laq*, I, 101

154 Zehebi, *el-İber*, III, 210

görüş birliği olan bir kişi). Hicrî 502 yılında vefat eden Ebu Mehâsin Abdulvâhid b. İsmâil eş-Şafiî'nin "Bahr" adlı furû kitabını bir kaç cilt hâlinde şerh etmiştir. Onun şerh ettiği bu kitap Katip Çelebî tarafından "ismi gibi bahr (deniz)" şeklinde methedilmiştir.¹⁵⁵

Mecduddîn Abdullah b. Huseyn el-Kurdî (ö. 677/1278): Şafiî fıkhnın Şam otorite-lerinden biri olan el-Kurdî, kendisi gibi Şafiî fıkhu uzmanı olan iki evlat yetiştirmiştir ki bunlardan biri Afifuddîn, öbürü Şihâbuddîn'dir.¹⁵⁶

Necmeddîn Hasan b. Harûn el-Hezbânî (ö. 699/1299): İmam Nevevî'nin ders ar-kadaşlarından biri olan Hezbânî, "mezhepte müctehid" derecesine ulaşmıştır.¹⁵⁷

Davalılar ile davacılar arasındaki problemleri fikhî ölçülerle çözen ve kendisine nâib denilen yardımcılarını tayin etme yetkisine sahip olan adlî otoriteye kadî'l-kudat (baş kadı) denir. Kadî'l-kudat Fatimîler döneminde genellikle Şiîlerden, Eyyûbîler döneminde ise çoğunlukla Şafiîlerden seçilirdi. Nâib ve kadılarda da Şafiilik tercih edilirdi.¹⁵⁸ Bu dönemde baş kadılık yapan bazı Kürt şahsiyetler şunlardır:

Muhammed b. Ebû Bekir el-Ahnaî: 730/1331 yılında Şam'da baş kadılık yapmış ve 732/1332 yılında vefat etmiştir.¹⁵⁹

Erbili Kadı Şihabüddîn Muhammed b. Mecd el-Kurdî: Muhammed b. Ebû Bekir el-Ahnaî'nin vefat etmesinden iki yıl sonra Dimaşk baş kadılığına bu zat getiril-miştir.¹⁶⁰

Eyyûbîler Döneminde Suriye medreselerinde müderrislik ve muîdlik yapan âlimler arasında çok sayıda Kürt şahsiyet bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şun-lardır:

3. 5. 6. 1. Muhammed b. Ebû Bekir es-Sincarî (ö. 646/1248)¹⁶¹

Şengal asıllı olan ve kadılık görevinde de bulunan bu müderrisin müderrislik yaptığı medreseler şunlardır:

- Seyfiye Medresesi
- Hatuniye Medresesi

155 Yünini, *Zeylu Mirâti'z-Zemân*, II, 479; Ketbî, *Uyûnu't-Tevârih*, XX, 424; Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, s. 306; Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, XVII, 55; Zehebî, *el-İber*, III, 321; Esnevi, *Tabakâtuş-Şafiyye*, II, 69; Nevevî, *Tehzibu'l-Esmâ Ve'l-Luğât*, Mısır ts., I, 18; *Tuhfetu't-Tâlibin Fi Tercemeti'l-İmam en-Nevevî*, nşr: Fuad Abdulmun'im Ahmed, İskenderiye 1991, s. 31; Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, I, 226.

156 Yünini, *Zeylu Mirâti'z-Zemân*, III, 321; Esnevi, *Tabakâtuş-Şafiyye*, I, 154.

157 Safedî, *Âyânu'l-Asr*, II, 621; Subkî, *Tabakâtuş-Şafiyye*, IX, 408.

158 Arnûs, *Tarihu'l-Kadâ fi'l-İslâm*, s. 60-61; Ali İbrahim Hasan, *Tarihu'l-Memâlik el-Bahriyye*, s. 370-371.

159 Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, XIII, 336.

160 Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, XIII, 336.

161 İbn Şeddâd, *A'laq*, 282; Ebû Şame, *Zeyl*, s. 280; Şumeysanî, *Medinetu Sincar*, s. 79

- Belxiye Medresesi
- Azîziye Medresesi
- Ferruhşahiye Medresesi
- Dimağiye Medresesi

3. 5. 6. 2. Kemaluddîn Abdullah b. Muhammed es-Sincarî (ö. 659/1261)¹⁶²

Şengal asıllıdır. Eğitimini Şam'da tamamlamıştır. Müderrislik yaptığı medreseler şunlardır:

- Zencariye Medresesi
- Hatuniye Medresesi
- Azîziye Medresesi
- Feruḥşahiye Medresesi
- Belxiye Medresesi

635/1237 yılında Zencariye Medresei'nde müderrisliğe başlayan Kemaluddîn müderrisliğin yanı sıra nazır olarak bu medresenin idaresini de üstlenmiştir. Babası İzzeddîn Sincarî'nin 646/1248 yılında vefatından sonra onun yerine Hatuniye Medresesinin müderrisi olmuştur. Moğolların Şam'ı işgal etmeleri üzerine bu medreseden ayrılmak zorunda kalmış ve 658/1260 yılının sonlarında Moğolların şehirden çıkarılmasıyla birlikte tekrar medresesine dönmüştür. 659/1261 yılında Abbasi halifesi Mustansır ile birlikte Felluce'ye gitmiş ve aynı yıl halife ile birlikte orada şehit olmuştur.

3. 5. 6. 3. Tacuddîn Abdulkadir es-Sincarî (ö 674/1276'dan sonra)¹⁶³

Bu da Şengal asıllıdır. Adı geçen Kemaluddîn Sincarî'nin kardeşidir. Şam'da Seyfiye Medresesi'nde müderrisliğine getirilmiş ancak bir süre sonra medresenin mütevellî heyeti tarafından görevden uzaklaştırılmıştır. Ardından 669/1271 yılında Feruḥşahiye Medresesi'nde müderris olarak göreve başlamış ve 674/1276 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür.

3. 5. 6. 4. Necmuddîn Alî b. İbrahim el-Hakkari (ö. 658/1260)¹⁶⁴

Hakkari Kürtlerindendir. Halep'te Cawliye Medresesi'nde Hanefî mezhebi usûlüne göre müderrislik yapmıştır. Moğolların Halep'e girdikleri 658/1260 yılına kadar bu medresedeki görevine devam etmiş fakat bu yılda Moğollarca şehit edilmiştir.

162 İbn Şeddad, *A'laq*, 206, 220, 221-222; Nuaymi, *ed-Daris*, I, 404-406

163 İbn Şeddad, *A'laq*, I, 217, 220

164 İbn Şeddad, *A'laq*, I, 217, 284

3. 5. 6. 5. Bedruddîn Muhammed b. Alî el-Kurdî¹⁶⁵

Halep açıklarında yer alan Cemaliye Medresesi'nde Hanefî mezhebinin usulüne göre müderrislik yapmıştır.

3. 5. 6. 6. Mecdüddîn Mahmûd Şehrezûrî (ö. 676/1278'den sonra)¹⁶⁶

Nûreddîn Mahmûd'un emir eri Eke tarafından Şam şehrinin içinde yapılan Ekeziye Medresesi'nde müderrisliğe başlamış ve Şafiîler için yapılan bu medresedeki görevini 676/1278 yılına kadar sürdürmüştür.

3. 5. 6. 7. Zahîruddîn Erbilî¹⁶⁷

Erbil Kürtlerindendir. Selaheddîn Eyyûbî'nin hizmetinde çalışan Sarimuddîn Kaymaz (ö. 596/1200) tarafından Hanefîler için yapılan Kaymaziye Medresesi'nde müderrislik yapmıştır.

3. 5. 6. 8. Mecdüddîn Erbilî (ö. 677/1279)¹⁶⁸

Zahîruddîn Erbilî'nin kardeşidir. Abisinin vefatından sonra kendisi Kaymaziye Medresesi'nin müderrisi olmuş ve bu görevine 674/1276 yılına kadar devam etmiştir.

3. 5. 6. 9. İzzeddîn Erbilî (ö. 676/1273'ten sonra)¹⁶⁹

Erbil Kürtlerindendir. Carûx Turkmanî tarafından Şam Emevî Camii'nin kuzeyinde 669/1271 yılında Şafiîler için yapılan Carûxiye Medresei'nde müderrislik yapmıştır. Bir ara yerini başka bir müderrise vermek üzere bu medreseden ayrılmış fakat 671/1273 yılında tekrar görevine dönmüş ve 676/1278 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür.

3. 5. 6. 10. İbn Salah Şehrezûrî (ö. 643/1246)¹⁷⁰

Asıl adı Osman'dır. Şehrezûr Kürtlerindendir. İbn Rewaha tarafından Şam şehrinin içerisinde Şafiîler için yapılan Rewahiye Medresei'nde müderrislik yapmıştır.

3. 5. 6. 11. Bahaüddîn Muhammed el-Kurdî (ö. 645/1247)¹⁷¹

Halep'te Şafiîler için yapılan Rewahiye Medresesi'nde 639/1241 yılında müderrisliğe başlamıştır. 644/1246 yılına kadar sürdürdüğü görevini bu yılda başka bir Kürt âlim olan Necmeddîn Hasan el-Kurdî'ye bırakmıştır.

165 İbn Şeddad, *A'laq*, I, 284

166 İbn Şeddad, *A'laq*, I, 217, 237

167 İbn Şeddad, *A'laq*, I, 212

168 İbn Şeddad, *A'laq*, I, 212

169 İbn Şeddad, *A'laq*, I, 230

170 İbn Şeddad, *A'laq*, I, 241

171 İbn Şeddad, *A'laq*, I, 256

3. 6. Suriye’de Eyyûbî Ribatları, Hankahları ve Kürtler

3. 6. 1. Ribat (Tekke, Zaviye)

Bağlantı anlamını ifade eden bu terim başlangıçta İslam ülkelerinde sınır boylarında cihat için atların bağlandığı karargahlar için kullanılırken, zamanla sofilerin toplanıkları ve eğitim hizmetinin de verildiği tekkeler için kullanılmıştır. Bu isim tasavvufta bir kapsından girilip öbüründen çıkan iki kapılı bir hana benzetilen fani dünyayı sembolize etmektedir.¹⁷² Her ribatın sorumlu ve yetkili bir şeyhi ile orada kalanların ve gelip giden misafirlerin ihtiyaçlarıyla ilgilenen bazı hizmetçileri olurdu.¹⁷³ Kadınlara mahsus ribatlar da vardı ki bunlar zikir ve ibadet için burada kalan kadınlar için bir zikir ve ibadet evi; terk edilen, boşanan ve yaşlanan kadınlar için de bir sığınma evi görevi görüyordu.¹⁷⁴

Ribatlar zikir ve ibadetin yanı sıra ilim okutulan, eser yazılan ve konferans verilen birer eğitim ve kültür merkezi olarak da hizmet vermiş,¹⁷⁵ böylece bir “Sofî Evi”¹⁷⁶ sınırını aşarak bir “Kültür Evi”¹⁷⁷ kimliği kazanmışlardır.

Şam’da 19, Halep’te 3 ribat Kürt şahsiyetler tarafından yapılmıştır ki bunlardan bazıları şunlardır:¹⁷⁸

- 1) Eseduddîn Şêrkûh’un Şam’da evinin önünde yaptırdığı ribat.¹⁷⁹
- 2) Şerwe b. Huseyn el-Mihranî tarafından yapılan “Mihranî Ribatı”.¹⁸⁰

3. 6. 2. Hankah (Dergah)

Makrizî’ye göre Farsça bir kelime olan hankahın sözlük anlamı evdir. Bunun kralın yemek yediği yer anlamına geldiğini söyleyenler de vardır.¹⁸¹ Terim olarak hankah “dervişlerin bir araya geldikleri ve Allah’ı zikrettikleri yer” demektir.¹⁸²

Hankahlar sadece bir zikir evi olmakla kalmamış, aynı zamanda kalacak yerleri olmayan veya misafir olan kimseler için bir konukevi görevini de görmüşlerdir. Hankahkarın bu yönüyle Hz. Peygamber zamanındaki “Suffa”dan etkilenilerek yapıldıkları söylenebilir. Nitekim Kaşanî şöyle der: “Hankahların aslı Resulullah zamanında Suffa’daki fakir sahabilere dayanmaktadır. Kalacak bir yeri olmayanlar bu mekânda kalırlardı ve Medine’ye gelen birisinin kalacak yeri yoksa bu mekânda konaklardı”.

172 Seccadî, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, s. 382

173 Mahcûb, *el-Mevsûatu’z-Zehebiye Li’l- Ulûmi’l-İslamiye*, XVI, 303

174 Mahcûb, *a. g. e.*, XIX, 301

175 Zebîdî, *Melamihu Mine’n-Nahdati’l-İlmiyye Fi’l-Irak*, s. 37

176 Makrizî, *el-Hitat*, III, 601

177 Berzenci, *İshamat*, s. 169

178 Etrûşî, *el-Kurd*, s. 332

179 İbn Şeddâd, *A’laq*, I, 196

180 İbn Şeddâd, *A’laq*, I, 195

181 Makrizî, *el-Hitat*, III, 567

182 Seccadî, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, s. 176

Celaeddîn Humayî de şunları söylemektedir: “Dergahların inşa edilmesinin ana nedeni kimsesizler ve başka şehirlerden gelen dervişler için kalacakları ve yemek yiyebilecekleri bir yer sağlamaktır”.¹⁸³

Eyyûbîler Döneminde Şam’da 19, Halep’te de 28 hankah Kürt şahsiyetler tarafından yapılmıştır. Halep hankahlarından 7 tanesi kadın şahsiyetler tarafından inşa edilmiştir.¹⁸⁴ Bunlardan bazıları şunlardır:

- 1)Şam’da Selahaddîn Eyyûbî’nin babasına nispet edilen Nemciye Hankahı¹⁸⁵
- 2)Şam’da Selahaddîn Eyyûbî tarafından yapılan Nasıriye Hankahı¹⁸⁶
- 3)Şam’da Melik Nasır Yusuf tarafından Qasiyun Dağı’nda yapılan hankah¹⁸⁷
- 4)Şam açıklarında Sitî Şam’ın kızı Hatlecî Hatun tarafından yapılan hankah¹⁸⁸
- 5)Şam’da Eyyûb’un kızı Rabîa Hatun tarafından yapılan Burraniye Hankahı¹⁸⁹
- 6)Halep’te Eseduddîn Şêrkûh tarafından Balis’te yapılan bir hankah¹⁹⁰
- 7)Halep’te Melik Adil’in kızı Dayfe Hatun tarafından yapılan hankah¹⁹¹
- 8)Halep’te Melik Kamil’in kızı Fatma Hatun tarafından yapılan hankah¹⁹²

3. 7. Eyyûbîlerden Günümüze “Dimaşk/Şam Kürtler Mahallesi”

Kürtlerin Suriye’deki eski toplu yerleşim birimlerinin başında hicrî 574/miladî 1250 yılında Eyyûbîler tarafından Dimaşk’ta (Şam) kurulan “*Heyyu’l-Ekrad*” (Kürtler Mahallesi) gelmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi kuruluş tarihinden XX. yüzyılın sonlarına kadar geçen değişik süreçlerde Kürtlerin ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve askerî nedenlerle bulundukları yerlerden göç edip yerleştikleri bu mahalle hakkında İzzeddîn Alî Mela tarafından kaleme alınan ve 1998 yılında Beyrut’ta basılan “*Hayyu’l-Ekrad Fî Medîneti Dimaşk Beyne ‘Ameş 1250-1979*” (1250-1979 Yılları Arasında Dimaşk Kürtler Mahallesi) adlı eser kendi türünün en kapsamlı çalışması ve temel başvuru kaynağıdır. Dolayısıyla bu mahalle ile ilgili temel bilgileri bu eserden almayı uygun gördük.

3. 7. 1. Kürtler Mahallesi’nin Sınırları ve Demografisi

İzzeddîn Alî Mela’nın kaydettiği bilgilere göre Şam Kürt Mahallesi doğuda Berze ve Kabûn ovaları; batıda Ebû Cereş mntıkası; kuzeyda Kasiyûn Dağı; güneyde de bir

183 Seccadi, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, s. 176-177

184 Etrûşî, *el-Kurd*, s. 332

185 İbn Şeddad, *A’laq*, I, 193

186 İbn Şeddad, *A’laq*, I, 193; Nuaymî, *ed-Daris*, VI, 139; Kurd Ali, *Hitatûş-Şam*, VI, 133

187 İbn Şeddad, *A’laq*, I, 194

188 İbn Şeddad, *A’laq*, I, 192

189 İbn Şeddad, *A’laq*, I, 237

190 İbn Şeddad, *A’laq*, II, 28

191 İbn Şeddad, *A’laq*, I, 237

192 İbn Şeddad, *A’laq*, I, 236

bahçeler şeridinden ibaret olan geniş bir mınıtkadır.¹⁹³ Günümüzde de Kürt nüfusunun çoğunlukta olduğu bu mınıtkaya yönelik ilk Kürt dalgası Eyyûbî ordusunda aileleriyle birlikte şehir surunun dışında kamp kuran Kürt askerleri tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁹⁴ Zaman geçtikçe değişik süreçlerde göç alan mahallenin demografik yapısı içerisinde şu etnik ve inançtaki gruplar kümelenmiştir:¹⁹⁵

- 1)Eyyûbî Kürtler
- 2)Irak'tan Göç eden Soranlar
- 3)Türkiye'den göç eden Kurmanc ve Zazalar
- 4)Êzidî Kürtler
- 5)Zerdüşî ve Alevî Kürtler
- 6)Dürzî ve Bahaîler
- 8)Ermeniler

İzzeddîn Alî Mela'nın dikkat çekici bir tespitine göre Selahaddîn Eyyûbî'nin ana lehçesi "Soranî" idi ve Irak Kürdistanı'ndan Şam Kürtler Mahallesi'ne göç edip yerleşen Soran Kürtleri bu ortak lehçeden dolayı kendilerini de "Eyyûbî" saymışlardır.¹⁹⁶

3. 7. 2. Kürt Mahallesi'ne Yerleşmiş Aşiret ve Ailelerin Listesi

Eyyûbî

Eyyûbî	Ebû Rifa'î	Îbo	Bethîş	Bilûrvan	Burdîce
Bîre	Hac Nezer	Herbel	Humisî	Hemo Leylê	Hemîdo
Dikak	Huseyn Hesne	Sitîka	Siltan	Şiko	Taha
'Ecemî	'Erebiye	Xoşnav Firaqî	'Ekaş	'Îşo	Qawûq
Qaymaxlî	Kaka	Gawerdî	Kurd	Kerro	Kurd Misto
Kurd 'Elî	Keçel	Kûs	Loke	Mela Resûl	Sabûno
Taca	Tebîş	Keerkûtî	Gergerlî	'Ekarî	Cirko
Xurfan	Ce'fo	Keşke	Xusref	Zeybeq	Kerx
Hebo	Mosilî	Qasim Zeyneb			

193 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 22

194 Bkz. Mela, *Hayyu'l-Ekrad* s. 13-23; Gewranî, *Min Aman İla İmadiye*, s. 115

195 Geniş bilgi için bkz. Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 37-40

196 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 40

Aşîti

Aşîti	Eskîfî	Bacarî	Berfê	Pîvazo	Tûtincî
Temir	Hewaslî	Heydo	Heyder	Hemze	Heno
Delalê	Cemde Remezan	Resûl	Sîro	Şero	Şe'ban
Sefedî	Qeşme	Kinê Yûsif	Ce'fer	Kihlê	Kelho
Kinik	Mirad	Şerkes	Finco Şakir	Kurdî	Silo Feqîr
Mensûr Siyahiye	Mela Aşîti	Sêwî	Botî	Bedirxan	

Baravî

Baravî	Dîwane	Felo	Koro	Lwleb	Oso Belhe

Berazî

Berazî	Reqawî	Mîro	Nazê	Hedo	Beyreqdar

Bînarlî

Bînarlî	Helaq	Delko	'Ecik	Mîrxan	Hecî Mûsa

Daqorî

Daqorî	Cezo	Şemdîn	'Elîko	Qewas	Keko
Yûnis					

Dêrikî

Dêrikî	'Erbani	Xaûkî	Mencê	Xatûnê	

Reşwanî

Reşwanî	Şemsîkê	'Eyşanê	Werdê		

Şêxanî

Şêxanî	Bozo Paşa	Boqo	Ce'f Kelo	Cerîvan	Helîme
Diyab Axa	Remezan	Teyba	Qurre	Kokeş	Mela Kerşotî
Keleş	Mela Şêxanî	Hîto	Ebû Meriq	Hebeş	Mardîni
Xelîl	Devxwar	Rehme	Şemso	Şawîş	Xelayîni
Xezze	Kemalî	Mîrzo	Belêdî	Hecî Hesên	

Metînî

Metînî	Bêkarî	Se'dûn	Sofî	Kehare	Dendşilo

Millî

Millî	Îzolî	Alarşî	Bulxane	Bîze	Temir Axa
Celo Alarşî	Hecî 'Ebde	Xelûd Dekak	Rîsor	Şûrtexrî	Şêx Mihemed
Tehan	'Ebdo Mihemed	'Îsê	Xezzo	Qefo	Kêrneqş
Marmarkê	Mewwalî	Şemo Şemdîn	Cerûs	Xido	Debîş
Gozelî	Melakoy Alarşî	Husnî	Bêzikî	Dûdikî	Belkê
'Umer Dîbo	Keçik				

Kîkî

Kîkî	Eclîqîn	Îbiş	Bekdaş	Haro	Xursî
Rîkurkî	'Ekê	'Edla Xezalê	Ferxê	Qotreş	Kalo
Morîkê	Xelo	Rimê	Zeynîxîkê	Şêxo	Şêxo Fesle
'Elî Kurdî	Şêx Şebab				

Wanlî

Wanlî	Eyyo	Cezmatî	Heyderî	Dirbas	Diyo
Zînadawo	Şêro	Siddîq	'Usman	'Elûş	Êydê
Xerzî	Kose	Kello	Kelî	Ke'kirlî	Koşkal
Mirad	Mihrab	Melatyelî	Silorkab	Xelo Amine	Kurdî

Omerî

Omerî	Darî	Qeregêçî	Kermî	Keftaro	'Egît
Hec Osman	'Erefat				

3. 7. 3. Kürtler Mahallesi'nde ve Şam'da Zaza Varlığının Tarihçesi

Türkiye'den Şam Kürtler Mahallesi'ne göç eden Kürt aşiret ve ailelerin listesini kaydeden İzzeddîn Alî Mela bunlar içerisinde **Zazalara** da yer vermektedir. Yazara göre bu aşiret ve ailelerin zaman içinde Şam Kürtler Mahallesi'ne göç edip yerleşmelerinin temel üç nedeni şunlardır: ¹⁹⁷

- 1) Ticaret, özellikle de at ve koyun ticareti,
- 2) Aşiret ve aileler arası anlaşmazlıklar ve kan davaları,
- 2) 1925 Şeyh Sait Ayaklanması ve diğer siyasî olaylar.

3. 7. 3. 1. Hıristiyan ve Müslüman Zazalar

İzzeddîn Alî Mela'nın tespitine göre Dimaşk/Şam şehrinde asıllarını inkar etmeyen Zazalar arasında fikir ve kültür erbabı olan bazı Hıristiyan Zaza şahsiyetler vardır. Yazar bu bağlamda Zazaları karşılamak üzere kullanılan "Dumilî" isminin inanç bazında Müslüman ve Hıristiyan olmak üzere "İki Millet", yani iki din anlamına geldiğini; Hıristiyan Zazalara bu inancın Doğu Bizanslılardan geçtiğini; Şam Kürtler Mahallesi'nde asılları "Liho"ya dayanan "Mîqurî" adında bir Zaza grubunun bulunduğunu yazmaktadır.

3. 7. 3. 2. Zaza Aşiret ve Aileleri**Britanya Savunma Bakanlığı'na Göre Suriye'deki 35 Zaza Ailesi**

Britanya Savunma Bakanlığı 1919 yılında yayımladığı bir raporda Suriye'de 26 Kürt aşiretine, bunlardan her birinin o günkü reislerine ve aile/hane sayısına yer vermiştir. Bu listede yer alan aşiretlerden biri de Zazalardır ve Zazalarla beraber ilk beş aşiret şöyledir:

Aşiretin Adı	Aşiret Reisinin Adı	Hane Sayısı
Şêxanî	Mehmûd Paşa Bozo	225
Kîkî	Ehmed Baş 'Ecil Yakîn	60
Miliyan	Hesen Mela	80
Zaza	'Elî Ağa Zilfo Medîne	35
Daqorî	Reşîd Ağa Şemdîn	10

İzzeddîn Alî Mela'nın Verdiği Zaza Aşiret ve Aileler Listesi

İzzeddîn Alî Mela'nın verdiği Kürt aşiret ve ailelerin listeleri içerisinde Zaza listesi şöyledir:

Zaza

Zaza	İsmeîl Heqî	İbrahim	Alûsî	İbiş	Bıçaqsız
Palo	Bozo	Bessê	Cîlo	Heske	Çêrmûklî
Horiye	Hac Huseyn	Xerpûtlî	Deştiya	Diyarbekirlî	Rehhaliya
Zirkî	Ziriklî	Sise	Soreglî	Se'do	Şişbîş
Topalo	'Erebiye	'Eyno	Qaso	Qurto	Qerecolî
Qadirî	Kikla	Keke	Kemergeçî	Gulsûm Ziriklî	Kofiya
Kefûzî	Mela	Zilfo Medîne	Mistoqte	Melikani	Mûşlî
Me'îş	Mîqurî	Mela Misrî	Nu'man	Aso	Weyyis
Xidirkî	Tello	Hemo 'Ereb	Şêxe	Bekir Mîqurî	Şehme
Neyyo	Esse	Ûrfelî	Mela Mala	Feslî	Dana
Xan Hekîme	Beyrem	Madenlî			

3. 7. 3. 3. Zazalara Nispet Edilen Bazı Yer İsimleri: Qaso Zaza Girişi Örneği

Şam Kürtler Mahallesi ve çevresindeki bazı mıntıka ve giriş noktalarına orada yaşamış olan ünlü bazı şahsiyetlerin isimleri verilmiştir. Bu bağlamda 1950'li yıllarda Anayolun kuzeyine düşen bazı mıntıka ve giriş noktalarına verilen isimler arasında "Qaso Zaza Girişi" ismine de rastlanmaktadır.

3. 7. 3. 4. Bazı Ünlü Zazalar ve Özellikleri

3. 7. 3. 4. 1. Aydın Bir Zaza Ailesi: Alî Ağa ve Babası Zilfo Medîne Zaza

Zilfo Medîne'nin oğlu olan Alî Ağa 1871 yılında Diyarbakır'a bağlı Çermik ilçesi-nin Bêdwana Jorîn (Yukarı Bêdwana) Köyü'nde doğmuştur. Babası Zilfo Medîne'nin refakatinde kardeşleri Nasır, Receb, Hesîbe ve Hedla ile amcasının oğlu İbrahim Medîne'yle birlikte Şam Kürtler Mahallesi'ne yerleşmek amacıyla Şam'a göç etmişlerdir. Daha önceleri de başta at ticareti olmak üzere hayvan ticareti için Şam'a gidip gelen babası Zilfo Medîne aşiretler arası bir çatışmadan dolayı atıldığı zindanda hayatını kaybetmiş; akrabalarından İbiş Oğulları Amerika'ya kaçmış; ardından hepsi Qunaytire'ye bağlı Mal ve Helis köylerine dönmüşlerdir.¹⁹⁸

Şam Kürtler Mahallesi'ne yerleşen Alî Ağa hem sahip olduğu kalabalık hayvan sürüleri hem de Haseke şehri ile Helis Köyü arasında kalan toprakların çoğuna sahip oluşuyla Şam'ın varlıklı aileleri arasındaki yerini aldı. Fransız işgaline karşı evini Zazaların direniş merkezi haline getiren Alî Ağa'nın evi aynı zamanda Şeyh Saîd, Dêrsim ve Sason ayaklanmalarından sonra Şam'a göç eden Kürt şahsiyet ve ailelerinin de sığınağı haline gelmişti. Kürdistan'ın bağımsızlığını savunan "Xoybûn" Cemiyetine ve fakir Kürtlere yardım etmek amacıyla kurulan Kürt Hayır Cemiyeti'ne

üye olan ve bu cemiyet vasıtasıyla fakir Kürtlere yardımlarda bulunan Alî Ağa 1957 yılında vefat etmiş ve Mevlana Halid'in Qasiyun Dağı'ndaki mezarlığına defnedilmiştir.

Şam Kürtler Mahallesi'nde bazı ünlü şahsiyetlerin evlerine hem mimarî yapıları, hem de bahçeleri ve bu bahçelerle birlikte 3000 metrekareyi aşan yüzölçümleri açısından dikkat çeken İzzeddîn Mela Alî'nin bu evlere verdiği örnekler arasında bazı ünlü Zazaların evlerini de tanıtmıştır. Bunların başında Britanya Savunma Bakanlığı'nın 1919 tarihli raporunda da ismi bir Zaza aşiret reisi olarak geçen Alî Ağa'ya ait ev gelmektedir. Yazar bu evi şöyle tanıtmaktadır: Büyük bir binadan oluşan bu ev duvarının yüksekliği ve odalarının çokluğuyla tanınmaktadır. Hem üst hem de zemin odaları olan evin bu kategorik odaları arasında iki antre bulunmaktadır. Ortasında Yezîd Nehri'ne doğru uzanan bahçeye bakan bir havuz vardır. Bahçesinde incir ve diğer bazı meyve ağaçları bulunan bu ünlü ev "Osman Zû Nûreyn Okulu"na dönüştürülmüştür.¹⁹⁹

3. 7. 3. 4. 2. Müezzin Zazalar: Xalid Numan Zaza ve Selîm Zaza

Şam Kürtler Mahallesi'nde inşa edilmiş olan 16 camiden bazılarında Zaza Müezzinler görevlendirilmiştir. Örneğin:

1) *Yûnus Axa Daqorî Camii Müezzini Xalid Nu'man Zaza*: Camiye adını veren ve burada medfun olan Yûnus Ağa Daqorî, Nakşibendî/Halidî Tarikatı'nı Kürdistan'da yayan Mevlana Halid'in öğrencisi ve mürididir. Bu caminin imam ve hatipliğini Şêx Mihemed Xalid Kermî yaparken, müezzinliğini Xalid Nu'man Zaza yapmıştır. Zaza'dan başka bu camide Hemo Xatûnê Dêrikî, İbrahîm Wanlî ve Nadir Rîsor da müezzinlik yapmışlardır.²⁰⁰

2) *Hemo-Leyla Camii Müezzini Selîm Zaza*: Hemo, Muhammed'in Kürtçe telafuz şeklidir; Leyla onun kız kardeşidir. Bu iki kardeş Rewanduz'dan Şam Kürtler Mahallesi'ne göç etmişlerdir. Aynı zamanda ünlü bir terzi olan Leyla bu mahalledeki kızlara ve kadınlara dikiş-nakış kursları da vermiştir. Bu iki kardeş 1311/1901 yılında kendi isimlerini taşıyan Hemo-Leyla Camii'ni yaptırmışlardır. Bu camide Selîm Zaza müezzinlik yapmıştır.²⁰¹

3. 7. 3. 4. 3. Araştırmacı Yazar Diyadîn Zaza

Şam Kürtler Mahallesi'nde doğan Diyadîn Zaza, bir araştırmacı, düşünür ve edip olarak tanınmaktadır. Şu iki çalışması meşhurdur:

1) Ehmed Şewqî Emîru's-Şuara	(Şairlerin Emîri Ehmed Şewqî)
2) ed-Diyanetu'z-Zeradeştiyye	(Zerdüştlük Dini)

199 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 57-58

200 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 62-63

201 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 63-64

3. 7. 3. 4. Doktor Zazalar: Dr. Ehmed Nafiz Zaza, Dr. Sebrî Zaza

Hem Suriye genelinde, hem de Şam Kürtler Mahallesi'nde halka tıbbî hizmetler sunan ve bu hizmetleri Şam'ın öbür ınıntıklarına da yayılan doktorlar içerisinde Zaza olan bazı şahsiyetlere rastlanmaktadır. Bunların başında Dr. Ehmed Nafiz Zaza ve Dr. Sebrî Zaza gelmektedir.²⁰²

3. 7. 3. 4. 5. Osmanlıların Sonlarından Fransız Mandasına Kadar Önemli Görevler Üstlenen Bazı Zazalar: Xeyrî Zaza ve Mehmûd Nu'man Zaza

Bu süreçte çeşitli resmî görevler üstlenen Zaza şahsiyetlerin başında Eğitim Bakanlığında Muhasebecilik yapan Xeyrî Zaza ve elektrik uzmanı olan Mehmûd Nu'man Zaza gelmektedir.²⁰³

3. 7. 3. 4. 6. Kulüp ve Cemiyetlerde Yer Alan Zazalar

1949-1954 arası askeri darbeler sürecinden sonra Suriye hem içerde hem dışarıda bir dizi yeni gelişmelere sahne oldu. Ortaya çıkan yeni durum Kürtler arasında bazı cemiyet ve kulüplerin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Zira bu süreçte nispeten özgür bir ortam oluşturulmuştur.²⁰⁴

3. 7. 3. 4. 7. Henano Kulübü ve Kemal Zaza

Daha önce kurulan Selahaddîn Eyyûbî Kulübü bölünüp takımlara ayrıldıktan sonra 1949 yılında Henano Kulübü adıyla yeni bir kulüp kurulmuştur.²⁰⁵ İzzeddîn Alî Mela bu kulübün üyeleri arasında Kemal Zaza'nın adını da kaydetmektedir.²⁰⁶

3. 7. 3. 4. 8. Zaza Cemiyeti

Şam Kürtler Mahallesi'nde maddî durumu iyi olmayan Kürtlere yardımlarda bulunmak amacıyla kurulan cemiyetlerin bir kısmı aşiretsel isimlerle kurulmuştur ki "Zaza Cemiyeti" bunlardan biridir.²⁰⁷

3. 7. 3. 4. 9. "Zaza Evi" ve Xeyrî Zaza, Nûreddîn Zaza

Kürdistan Kültür ve Spor Kulübü üyeleri Celadet Bedirxan, Kamuran Bedirxan, Osman Sebrî, Şewket Zilfo ve Memdûh Selîm Latin Kürt Alfabesi ile Kürtçeyi öğretmek için "Zaza Evi" adıyla kurulan binayı faaliyet merkezi olarak seçmişlerdir. 1938

202 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 151

203 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 150

204 Bkz. Miranî, *el-Hareketu'l-Qawmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistanî Sûriye*, s. 54; Yekiti gazetesi, Haziran 1996, sayı: 37

205 Miranî, *el-Hareketu'l-Qawmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistanî Sûriye*, s. 58

206 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 157

207 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 154

yılında Beşer Alûsiye Sokağı'nda kurulan "Zaza Evi"nin üyeleri arasında Xeyrî Zaza ve Nûreddîn Zaza da bulunmaktadır.²⁰⁸

3. 7. 3. 4. 10. Rukneddîn Hayır Cemiyeti ve Xalid Zaza

Fakir Kürtlere yardım amacıyla kurulan ve disiplinli çalışmalarıyla tanınan bu cemiyetin üyeleri arasında Xalid Zaza da yer almaktadır.²⁰⁹

3. 7. 3. 4. 11. Medrese Âlimi Olan Zazalar

Şam Kürtler Mahallesi'nde çok sayıda medrese kurulmuş ve değişik Kürt gruplarına mensup şahsiyetler bu medreselerden mezun olup hoca olmuşlardır. Bu şahsiyetler arasında Zazalar da bulunmaktadır. Örneğin hocaları arasında Memdûh Selîm'in de bulunduğu ve XX. yüzyıl ilk Kürt kültür öncülerinin mezun olduğu Şam Kürtler Mahallesi'ndeki Kürtler Medresesi mezunlarından aşağıdaki isimler Zazadır:²¹⁰

- 1)Yarbay Hüseyin Avnî Zaza
- 2)Xeyrî Zaza
- 3)Memdûh Nu'man Zaza

Bunun yanında kendisi de Zazaların ileri gelenlerinden biri olan Alî Ağa Zilfo 'nun büyük evi "Osman Zû Nûreyn Medresesi" adıyla görkemli bir medreseye dönüştürülmüş; Xalî Zaza bu medresede hoca olarak görev yapmıştır.²¹¹

3. 7. 3. 4. 12. Kürtler Mahallesi'nde Muhtarlık Yapmış Zazalar

Şam Kürler Mahallesi'nde nikah, evlilik, boşanma, doğum, ölüm ve benzeri kayıtlar muhtar tarafından yürütülürdü. Bunların yanında, muhtar ayrıca aynı zamanda mahalledeki ilgili camide imam ve hatip olarak da görev yapardı. Osmanlı Devleti'nin buradaki ilk muhtarı Salih Arafat, ikinci muhtarı da Qasim Zaza idi. 1921 yılına kadar tek muhtar tarafından idare edilen mahalle bu tarihten itibaren Doğu ve Batı olmak üzere iki muhtarlığa ayrılmıştır. Ayrılma tarihinde mahallenin Doğu kısmına Mehmûd Qasim Omerî muhtarlık yaparken; Batı kısmının muhtarlığına Alî Bayram Zaza seçilmiştir.²¹²

3. 7. 3. 4. 13. Fransızlara Karşı Direnişte Hayatını Kaybeden Zazalar

1891 yılında Şam Kürtler Mahallesi'nde doğan Ahmed b. Muhammed etrafına topladığı direnişçi bir grup arkadaşıyla birlikte Fransızlara karşı direnirken ve bu

208 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 155

209 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 155

210 Ali Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 167-168

211 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 168

212 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 258-259

bağlamda Şam ile Riyaq arasındaki demiryolunu havaya uçurma eyleminden dönerken 12 arkadaşı ile birlikte pusuya düşürülüp öldürülmüşlerdir. Bu pusuda hayatını kaybeden 12 kişiden biri de Yusuf Ehmed Zaza'dır.²¹³

3. 7. 3. 4. 14. Birikimleriyle Şam Kürtler Mahallesi'ne Yön Veren Zazalar

Eğitim, sanat ve fikir birikimleriyle Şam Kürtler Mahallesi'nin gelişmesine katkıda bulunan bazı Zaza şahsiyetler şunlardır:²¹⁴

Ehmed Zaza Xidirka
 Ehmed Efendî Zaza
 Ehmed Kemal Zaza
 Eyyûbe Zaza
 Xalid 'Ebdulxefûr Zaza
 Recep Axa Zilfo Medîne
 Avukat İsmail Zaza
 Diyadîn Zaza

3. 7. 3. 4. 15. Enstrüman Çalmada Usta Olan Bazı Zazalar

Şam Kürtler Mahallesi'nde özellikle düğün, gece düzenlemeleri (şevbêrk) ve diğer bazı eğlence platformlarında ortama renk katan enstrüman ustaları bu tür platformların aranan elemanlarıydı. Aşağıdaki Zaza şahsiyetler de bunlar içerisinde yer alırdı:²¹⁵

1)İbrahim Zaza (Ûd ustasıydı.)
 2)Ağa Ömer Zaza (Keman ustasıydı.)

3. 7. 3. 4. 16. Engelliler İçerisinde Adı Geçen Zazalar

Şam Kürtler Mahallesi'ndeki engelli bazı Kürtlerin listesini veren İzzeddîn Alî Mela, bunlar arasında bazı Zazalara da yer vermektedir ki Mihemed Bakîr Zaza bunlardan biridir. Kamburlaşan bu Zaza, dili dışarıda ve sümüşü akarak yolda yürüdü. Daha önce kambur olmayan Mihemed Bakîr bir gece vakti yatakta iken aniden yüksek bir sesle uykudan uyandırılınca çok korkmuş ve bu korku onun dengesinin bozulmasına ve kamburlaşmasına yol açmıştır.²¹⁶

3. 7. 3. 4. 17. Bazı Esnaf Zazalar

Şam Kürtler Mahallesi'nde değişik alanlarda esnafılık yapan şahsiyetlere ait listede şu Zazaların isimleri de geçmektedir:²¹⁷

213 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 141

214 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 144-148

215 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 200-201

216 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 222-223

217 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 226, 264-267, 272, 274

1)Ehmed Kemal Zaza	(Se'dûn Sokağı'nda brokar dokumacısı)
2)Se'dûn Zaza	(Kel'ûr Sokağı'nda Manav)
3)Ebû Ömer Zaza	(Bakır Körüsü Alanında Manav)
4)Nu'man Zaza	(Tütün ve nargile satıcısı)
5)Eyyûb Zaza	(Tütün ve nargile satıcısı)
6)Ebû Ehmed Zaza	(Mobilya ve yatak satıcısı)
7)Selîm Zaza	(Odun satıcısı)
8)Hesen Se'do Zaza	(Marangoz)
9)Xalid Se'do Zaza	(Terzi)
10)Zeyno Zaza	(Terzi)

3. 7. 3. 4. 18. Ailelerine İsimlerini Veren Ünlü Bazı Kadın Zazalar

Başta ekonomik ve sosyal koşullar olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı bazen evin erkeği uzun süre evinden ayrılabilir veya erken vefat edebilir. Bu durumda geriye kalan çocuklarına sahip çıkmak ve onları yetiştirmek evin reisi olarak öne çıkan anneye veya babaanneye düşmektedir. O denli ki ortaya çıkan ailevî problemleri kendi ferasetleriyle kendileri çözmek zorunda kalan bu kadınların isimleri ön plana çıkar ve toplum artık ailelerini onların isimleriyle anmaya başlar. Aşağıda isimleri verilen Zaza kadınlar ve onların isimleriyle anılan aileler görülmektedir:²¹⁸

<u>Zaza Kadınlar</u>	<u>Onların İsimleriyle Anılan Zaza Aileler</u>
Îme	Deştiya Zaza
Besê	Zaza
Tebaşe	Zaza
Xecê	Ehmed Zaza
'Edûlê	Xarpûtlî Zaza
Zeyno	Zaza
'Ezîze	Şehrûz Zaza
Zerê	Zaza
Fatûma Îbiş	Zaza
Qutê	Zaza
Medîne	Zilfo Zaza

3. 7. 3. 4. 19. Fransızlara Karşı Direnen Bazı Kadın Zazalar

Suriye'de Fransız işgaline karşı direnişte sadece erkekler değil, kadınlar da yerlerini almışlardır. Bu kadınların üstlendiği rol daha çok direnişçilere gıda, silah ve mühimmat ulaştırma; toplumsal gösterilerde yer almak şeklinde olmuştur ki Nefîse Zaza bu rolü oynayan kadınlardan biridir.²¹⁹

218 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 177-179

219 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 160

3. 7. 3. 4. 20. Fikir ve Hikmetleriyle Ün Yapmış Bazı Kadın Zazalar

Şam kadınları arasında fikir ve hikmetleriyle ün yapmış, topluma yol gösterici-likte bulunmuş ve bundan dolayı da toplumda oldukça saygı ve takdirle karşılanmış çok sayıda Kürt kadınının ismi geçmektedir. Bu kategoriye giren aşağıdaki Zaza kadınlar bunların örnekleridir:²²⁰

- 1) Hesîbe Zilfo Medîne Zaza
- 2) Zeyno Zaza
- 3) Ümmü Mehmûd Nu'man Zaza
- 4) Zaviye Zaza
- 5) Zerê Zaza
- 6) Siltana Zaza

4. MEMLUKLAR DÖNEMLERİ (1250-1517)

Eyyûbîler Devleti'nde askeri ve servis meziyetlerinden dolayı tercih ve istihdam edilen kölemenler özellikle Melik Salih Necmeddîn Eyyûb zamanında (638-647 (1240-1249) rakip tanımaz bir konuma gelmiş ve söz dinlemez bir nüfuza sahip olmuşlardır. Melik Salih Necmeddîn'e kadar Eyyûbîler Devleti'nin itimat dayanağı Kürtler iken, bu sultandan itibaren Kürtlerin yerini aşamalı olarak bu kölemenler almıştır.²²¹

Melik Salih Necmeddîn tarafından Kıpçak ülkesi ve Kafkasya'dan getirilip Ravza Adası'ndaki kışlalara yerleştirilen ve çoğu Türk asıllı olan kölelerden "Bahriye Memlukları" adıyla özel birlikler oluşturuldu. Bu birlikler Necmeddîn Eyyûb'un vefatından sonra Fransa Kralı IX. Louis liderliğindeki Haçlı ordusuna karşı kazanılan Mansûre ve Faraskur (648/1250) savaşlarında etkin rol oynadılar. Ancak Eyyûbî hükümdarı Turan Şah bu birliklerin etkinliklerini ve devlet işlerine müdahale etmelerini Eyyûbî Devleti'nin geleceği için tehlikeli gördü ve lider kadrosunu görevden aldı. Bunu hazinedemeyen Baybars Bundukdarî ve arkadaşları düzenledikleri bir suikastla Turan Şah'ı öldürdüler. Turan Şah'ın öldürülmesiyle birlikte Eyyûbî Devleti de yıkıldı ve yerine Memluklar Devleti kuruldu.²²²

Memluklar ya da teknik karşılığıyla Kölemenler 1250/1517 yılları arasında Mısır, Suriye ve Hicaz'da hüküm süren bir devlettir. Bu devlete adını veren "Memlûk" köle anlamına gelmektedir. Zira yukarıda da belirtildiği gibi bu devleti kuranlar esas itibarıyla bir zamanlar Mısır Eyyûbî ordusunda yer alan azat edilmiş köle emîrlerdir ve çoğu Türk asıllıdır. Buradaki memluk terimi siyah değil, beyaz köleler için kullanılır. Bunlar ya bir zamanlar savaş esiri olarak köleleştirilen ya da köle pazarlarında satın alınanlardır. Orta Asya mıntıkları, Baltık Denizi kıyıları ve Doğu Avrupa bu

220 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 182

221 İbn Tağriberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, VI, 319, 336

222 Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, XXIX, 90 vd.

kölelerin başlıca merkezleriydi. Temelini bunların attıkları Memluklar Devleti daha çok Nil Nehri'ne nispetle “*Bahrî Memluklar*” (1250-1382) ve “*Burcî Memluklar*” (1382-1517) olmak üzere iki kategoriye ayrılırlar.²²³

4. 1. Memluklar Döneminde İdarî ve Siyasî Görevlerde Kürtlerin Yeri

4. 1. 1. Niyabet (Sultan Vekilliği) ve Kale Naipliği

Memluklarda en önemli makam niyabet makamıdır. Bu makama getirilenler “*naib*” unvanı alırlardı. Naipler devlet başkanı olan sultanlar adına törenlere katılır, imza yetkisini kullanır, kanunların yayımlanmasını sağlar ve mıntukasında ikinci sultan gibi muamele görürdü.²²⁴ Memluklar Devleti'nde naiplik makamına ulaşan bazı Kürt büyükleri ve naiplik yaptıkları yerler şunlardır:

- 1) Emîr Nüreddîn Alî el-Hakkarî (ö.678/1279): Halep'te 19 yıl naiplik yapmıştır; fakirlere düşün biriydi.²²⁵
- 2) Emîr İmadeddîn b. Bedreddîn el-Hakkarî (ö. 700/1300): Caber Kalesi'nde naiplik yapmıştır.²²⁶
- 3) Emîr Bedreddîn b. Ezkiş el-Kurdî (ö.735/1315): Rahbe'de naiplik yapmış; Rakiplerinin iftiralari yüzünden azledilmiştir.²²⁷
- 4) Emîr Seyfeddîn el-Babîrî (ö. 756/1355): Caber Kalesi'nde birkaç kez naiplik yapmıştır.²²⁸
- 5) Alemuddîn Suleyman el-Babîrî (ö.764/1363): Halep-Bîre'de naiplik yapmıştır. Emîr Seyfeddîn'in oğludur.²²⁹
- 6) Emîr Alaeddîn b. Şêrko (757/1356): Humus'ta naiplik yapmıştır. Eyyûbî ailesindendir.²³⁰
- 7) Emîr İzzeddin Aybek el-Kurdî (ö.672/1273): Humus'ta naiplik yapmıştır.²³¹
- 8) Emîr Şehabeddîn Ahmed b. Qîmerî: Halep'te naiplik yapmıştır. Birkaç kez azledilmiş, yine göreve getirilmiştir.²³²
- 9) Emîr Şerafeddîn Musa el-Kurdî (ö. 780/1378):Sis-Halep'te naiplik yapmış, aynı zamanda kâtiplik görevinde de bulunmuştur.²³³

223 İbadi, *Kıyamu Devleti'l-Memalik el-Üla fi Mısır ve Şam*, s. 98-99

224 Kalkaşendî, *Subhu'l-Aşâ*, IV, 17, 94; İbn Kenan, *Hadâik*, s.122-123; İbrahim Hasan, *Tarihu'l-Memalik*, s. 281

225 Ketbi, *Uyûnu't-Tevârih*, XXI, 235; Aynî, *İkdu'l-Cumân*, II, 239; İbn Tağriberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, VII, 290

226 Safedî, *el-Vafl*, XIII, 494

227 Davdarî, *ed-Duru'l-Fâhır*, s. 59; Makrizî, *es-Sulûk*, II, 513

228 Safedî, *A'yânu'l-Asr*, I, 475; İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kamine*, III, 164

229 Hasan, *İshamatu'l-Kurd*, s. 94

230 İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kamine*, I, 504

231 İbn Şeddâd, *Tarihu'l-Melik Zahir*, s. 87

232 Makrizî, *es-Sulûk*, IV, 268, 317; İbn Tağriberdî, *en-Nucûmu'z-zâhire*, XI, 51-52

233 Makrizî, *es-Sulûk*, V, 61; İbn Tağriberdî, *en-Nucûmu'z-zâhire*, XI, 195

Memluklar dönemlerinde idari ve siyasi olduğu kadar askeri de olan kale naipliği sultan naipliğinden ayrıdır. İnşa Divanı tarafından çıkarılan bir kararname ile atılan kale naibinin temel görevi kaleyi korumak ve sultanın izni olmadan kalenin anahtarlarını kimseye vermemektir. Kale naibinin maiyetinde ona hizmet eden askerler bulundurulurdu.²³⁴ Şam diyarında kale naipliği yapan Kürt şahsiyetlerden biri Emîr Cemaleddîn Yusuf el-Hezbanî el-Kurdî (ö. 802/1399)'dir. el-Kurdî iki kez Dimaşk Kalesi Naibi olarak görev yapmıştır.²³⁵ Sahavî onu "hükümdarların çok sevdikleri şakacı biri" olarak tanıtmaktadır.²³⁶

4. 1. 2. Haciblik (Mabeyncilik) ve Divan Deneticiliği

Sultan ile diğer insanlar arasında teşrifatçı ve protokol adamı olan hacib kendinden izin alınmadan sultan ile görüşmeyi engeller ve sultan ile askerler arasındaki görüşmelerde aracılık yapar. Kendisi hazır değilse vekili bu işi yürütür. Hacib "emîr"ler içerisinde seçilir.²³⁷ Bu amirliğe getirilenlere "hacib" denilirdi. Hacibin temel bazı görevleri şunlardı:²³⁸

- Sultan ile sivil halk arasında mabeyncilik yapmak
- Ordu komutanları ile askerler arasında arabuluculuk yapmak
- Tasarruf sandığında biriken ve çıkan kontrol etmek
- Fakir ve dulların maaşlarının dağıtılmasına öncülük etmek

Haciblik görevine getirilen bazı Kürt büyükleri ve görev yerleri şunlardır:

<u>İsim</u>	<u>Ölüm Tarihi</u>	<u>Yer ve Kaynak</u>
Ömer b. Muzafer el-Hakkarî	(ö.680/1281)	Dimaşk ²³⁹
Dirbas b. Yûsuf el-Humeydî	(ö. 710/1310)	Dimaşk ²⁴⁰
Emîr Cemaleddîn Ömer el-Hakkarî	(ö. 680/1281)	Dimaşk ²⁴¹
Şehabeddîn Ahmed b. Qîmerî	760/1359	Dimaşk ²⁴²
Emîr b. Subh el-Kurdî	(ö.771/1369)	Dimaşk ²⁴³
Emîr Ahmed b. Alî el-Kurdî	(ö. 771/1369)	Dimaşk ²⁴⁴
Emîr Husameddîn b. Yûnus el-Humeydî	(ö.1310)	Halep ²⁴⁵

234 Yûsuf Derwîş, *et-Tarihu'l-Hadari*, s. 34

235 Makrizî, *es-Sulûk*, VI, 36

236 Sahavî, *ed-Dav'*, X, 341

237 Kalkaşendî, *Subhu'l-Aşa*, IV, 23-24; Ömerî "*et-Ta'rif Bi'l-Mustalahi'sh-Şerîf*", s. 194

238 İbn Kinan, *Hadâik*, s. 119; Hasan, *İshamatu'l-Kurd*, s. 105

239 Moğolların Şam'a yönelik saldırılarında şehit edilmiştir. Bkz. Yûnîni, *Zeylu Mir'ati'z-Zemân*, IV, 120

240 Safedî, *Ayânu'l-Asr*, II, 687

241 Yûnîni, *Zeylu Mir'ati'z-Zaman*, IV, 120

242 İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kamine*, II, 191

243 Hasan, *İshamatu'l-Kurd*, s. 106

244 İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kamine*, I, 207

245 Safedî, *Ayânu'l-Asr*, II, 687; İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kamine*, II, 101

Divan dneticiliği görevine atanan kişiler askeri rütbeliler arasından seçilirdi. Görevlerinin başında vezire yardımcılık etmek ve çeşitli divanları denetlemek gelirdi.²⁴⁶

Divan deneticiliğine seçilen bazı Kürt büyükleri ve görev yerleri şunlardır:

<u>İsim</u>	<u>Yıl</u>	<u>Şehir</u>
Emîr Seyfeddîn el-Babîrî	8./14. yüzyıl	Dimaşk ²⁴⁷
Emîr Alemuddîn el-Babîrî	8./14. yüzyıl	Dimaşk ²⁴⁸

4. 1. 3. Kâşiflik ve Vezirlik

“Kâşif” unvanıyla bu makama getirilen kişilerin temel görevi kendi sorumluluk sınırları içerisinde yer alan arazi ve köprü işlerine bakmaktı.²⁴⁹ Kâşiflik görevine getirilen bazı Kürt büyükleri ve görev yerleri şunlardır:

<u>İsim</u>	<u>Yıl</u>	<u>Şehir/bölge</u>
Emîr Şehabeddîn b. Subh el-Kurdî	745/1344	Şam ²⁵⁰
Emîr Alaeddîn Ali b. El-Goranî	747/1346	Şam ²⁵¹
Emîr Mwcduddîn el-Hizbanî	753/1352	Şam ²⁵²

Toplumsal statüsü yüksek kişiler arasından seçilen ve sultanın en büyük müsteşarı ve yardımcısı olan vezirlere Memluklar Devleti’nde büyük önem verilmiştir. Bu sultan müsteşarları arasına bazı Kürt büyükleri de girmeyi başarmışlardır. Bunlardan biri Ebû Abdullah Muhammed el-Amidî’dir. Amidî daha önce Halep’te kadı iken Dimaşk’ta vezirlik makamına getirilmiş; 695/1296 yılında vefat etmiştir.²⁵³

4. 2. Mimari Alanda Kürtlerin Yeri

Memluklar döneminde mimari alanda göz kamaştırıcı eserler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yapılan cami, medrese, tekke, ilim evleri, türbe, “bîmaristan” (hastane) ve hamamlarda üstün bir estetik zevk, sanat ve yaratıcılık görülmektedir.²⁵⁴

Kürtler açısından konuya bakıldığında onların daha çok tekke ve ilim evlerini yapmakta kendilerini gösterdiklerini görüyoruz. Bu konuda göze çarpan bazı örnekler şunlardır:

246 İbn Sarsarî, *ed-Durretu’l-Mudie*, s. 2

247 Safedî, *Âyânu’l-Asr*, I, 475

248 Safedî, *Âyânu’l-Asr*, II, 735

249 Kalkaşendî, *Subhu’l-Aşâ*, IV, 25; Baklı, *et-Tarîf*, s. 283

250 İbn Hacer, *ed-Dureru’l-Kâmine*, I, 220

251 Makrizî, *es-Sulûk*, III, 278, 295

252 Makrizî, *es-Sulûk*, IV, 121, 159

253 Makrizî, *es-Sulûk*, II, 270

254 Aşûr, *Mısır ve Şam Fî Asri’l-Eyyübiyyin Ve’l-Memalik*, s. 294

1) Kadı Şemseddîn Muhammed b. Fahreddîn (ö. 817/1413) Şam'da bir "*Daru'l-Kur'an*" (Kur'an Evi, Kur'an Kursu) inşa etmiştir.²⁵⁵

2) Burhaneddîn İbrahim b. Mubarek el-İs'irdî (ö. 826/1422) Dimaşk'ta bir medrese inşa etmiştir. Tarihçi Naîmî bu medreseyi "Şam mimari eserlerinin en iyisi" olarak tanıtmaktadır.²⁵⁶

3) Şeyh Şemseddîn Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (ö. 833/1424) tarafından 790/1388) yılında yapılan "Cezeriye Kur'an Evi" Şam'ın en güzel ve en ünlü Kur'an evi olarak kabul edilmektedir.²⁵⁷

4) Şeyh Muhammed b. Mûsa el-Mavsili el-Hezbanî (ö. 860/1455) adlı tasavvuf şeyhi tarafından Dimaşk'ta yapılan bir zaviye, yöre insanlarının her hafta gelip toplandıkları bir yapı olmuştur.²⁵⁸

5) Halep'te oturan Şeyh Alî b. Muhammed el-Kurdî (ö 896/1490) Halep civarında yaptırdığı cami ve medreselerle meşhur olmuştur.²⁵⁹

4. 3. Orduda ve Askeri Alanlarda Kürtlerin Yeri

Memluklar döneminde Kürtler ordunun içinde ve muhtelif askeri alanlarda gerek emîr ve komutan olarak, gerekse normal asker ve savaşçı olarak önemli bir yer tutmuşlardır.

4. 3. 1. Kürtlerin Ordudaki Varlığı, Sayısı ve Komutan Rütbeleri

Klasik kaynaklar Memluklar ordusunda Kürtlerin bulunduğuna ilişkin önemli bilgiler içermektedir. Örneğin İbn Mematî Memluklarda ordu teşkilatının Kürt, Türkmen Arap ve diğer bazı taifelerden oluştuğunu belirtmektedir.²⁶⁰ Makrizî de Memluklar ordusunu oluşturan askerlerin kökenlerini sayarken Kürtlere de yer vermekte ve şunları söylemektedir: "Memluklar ordusu yapı olarak Türkmen, Kürt ve bir miktar da Rum, Yunan ve Çerkezlerin karışımından oluşurdu".²⁶¹ Ömerî "*et-Ta'rif Bi'l-Mustalahi's-Şerif*" adlı eserinde Memluklar döneminde yeni başa gelen hükümdarlardan bahsederken şunları yazmaktadır: "Yeni bir hükümdar yönetimi ele aldığı anda ona bağlılıklarını sunmak üzere toplanan devlet görevlileri ordu içindeki Kürtler, Türkler ve diğer kavimler arasında ayırım yapmayacaklarına ilişkin beyanatta bulunurlardı".²⁶²

255 Nuaymî, *Dîru'l-Kur'an Bi Dimaşk*, s. 13-14

256 Nuaymî, *ed-Daris Fi Tarihi'l-Medaris*, I, 113

257 Sehavi, *ed-Dav'u'l-Lami*, IX, 252; Nuaymî, *Dîru'l-Kur'an Bi Dimaşk*, , s. 1-2

258 Sehavi, *ed-Dav'u'l-Lami*, X, 65

259 Sehavi, *ed-Dav'u'l-Lami*, VI, 29

260 İbn Mematî, *Kitabu Kavanini'd-Devanin*, s. 369

261 Makrizî, *Hitat*, III, 379-380

262 Ömerî "*et-Ta'rif Bi'l-Mustalahi's-Şerif*", s. 148 ve devamı

Memluklar Ordusundaki toplam asker sayısının ne kadar olduğunu ve bunların kavimlere göre dağılımını hesaplayan bazı yazarlara göre Memluklar ordusunun toplam asker sayısı 447. 000 olup, bunlar içerisinde Kürtlerin toplam sayısı 60-70 kadarı komutan olmak üzere 20.000'i geçmekteydi.²⁶³

Şam'ın muhtelif yerlerine yerleşen Kürtlere mensup olan ordu içindeki askerlerin çoğu Kürdistan'dan buralara gelen Botî, Dasnî, Zerkarî ve Mihranî aşiretlerine mensuptular. Bu Kürt askerlerinden her topluluğun başında o zamanki Kürt aşiret yapılanmasına göre komutan olarak bir "emîr" bulunuyordu.²⁶⁴ Emîrin dışında "mukaddem" ve "reîs" unvanları da kullanılmıştır. Şöyle ki:

Mukaddem: Bugünkü askeri literatür içerisinde "*Binbaşî*" rütbesine karşılık gelen ve Memluklar ordusunda Kürt komutanlarına verilen yüksek bir rütbeydi. Bu rütbeyi alan Kürt komutanlar "*Mukaddemu'l-Ekrad*" (Kürtlerin Binbaşısı) olarak tescil edilirdi. Sultana karşı Kürt askerlerinden sorumlu olan bu komutanlar sorumluluk alanlarında sultan adına hareket ederlerdi.²⁶⁵

X.yüzyıla kadarki kaynaklarda Kürt aşiret liderleri hakkında kullanılan "mukaddem" rütbesini taşıyanlar savaş ve ayaklanmalarda aşiret veya kabilelerini sevk ve idare ederlerdi.²⁶⁶

Reîs: Bu terim babadan oğula geçen geleneksel bir liderliği ifade ederdi. Bu unvanı taşıyan liderlere mahsus kaleler ve bu kaleleri bekleyen belirli sayıda muhafız bulunurdu.²⁶⁷

4. 3. 2. Kürtlerin Kullandıkları İlginç Bir Silah: Miqla' (Sapan)

Memluklar ordusunun kullandığı silahlar daha önce kullanılan kılıç, bıçak, hançer, balta, kalkan, zırh, ok, sapan ve mancınık gibi geleneksel silahlardan ibaretti.²⁶⁸ Kaynaklar bu silahlar içerisinde yer alan "sapan"ı en iyi kullanan kesimin Kürt askerleri olduğunu yazarlar. Örneğin İbn Menkelî "*el-Hiyel Fi'l-Hurûb*" (Savaşlarda Hileler) adlı eserinde şunları yazmaktadır: "Kürtlerin geneli sapan kullanmada usta oldular. Kürt askerleri hızları okların hızını geçecek şekilde sapanla attıkları taşlardan düşmanın korunması ve onlara doğru ilerlemesi çok zordu. Bu şekilde sapan kullanan Kürt askerlerine doğru ilerlemek ancak sağlam kalkanlar kullanarak ve onlardan daha yüksek bir yere çıkarak mümkün olabiliyordu".²⁶⁹

263 Bkz. Zahirî, *Zubdetu Keşfi'l-Memalik*, s. 105

264 Ömerî "*et-Ta'rif Bi'l-Mustalahi's-Şerif*", s. 149; ayrıca 104, 114, 116, 129

265 Ömerî "*et-Ta'rif Bi'l-Mustalahi's-Şerif*", s. 149-150

266 Erşak Buladyan, *el-Ekrad*, s. 188

267 Erşak Buladyan, *el-Ekrad*, s. 188

268 Bkz. Huseyn, *el-Kurd Fi Ceyşid-Devleti'l-Memlûkiyye el-Bahriyye*, s. 70-72

269 İbn Menkelî, *el-Hiyel Fi'l-Hurûb*, s. 371

4. 3. 3. Kürtler ve Askeri Rütbelere: Onbaşı, Yüzbaşı, Beşyüzbaşı, Binbaşı, Halka Emîri

Memluklar ordusunda büyük başarı gösteren Kürt askerleri bu başarılarından dolayı onbaşı, yüzbaşı, beşyüzbaşı, binbaşı ve diğer bazı rütbelere yükseltilmiştir.

Onbaşı: Kılıç erbabına mahsus olan bu rütbenin verildiği çok sayıda Kürt komutanlarından biri Emîr Seyfeddîn el-Bapîrî (ö.764/1362)'dir. Bapîrî bu rütbeyi Dimâşk'ta almıştır.²⁷⁰

Beşyüzbaşı: Hezbanîaşıretinden Husameddîn b. Alî 650/1252 yılında Şam'da Melik Nasır Yusuf tarafından kendisine Beşyüzbaşı rütbesi verilmiştir.²⁷¹

Binbaşı: Dimâşk'ta binbaşılık rütbesi alan Kürt komutanlardan biri 742/1341 yılında Eyyûbî hanedanından Melik Efdal;²⁷² biri de 771/1369 yılında Emîr Şehabeddîn Ahmed b. Alî el-Kurdî'dir.²⁷³ Bir binbaşının yıllık maaşı seksen bin ile yüz bin arasındaydı.²⁷⁴

Halka Emîri: Halka, Memlukî olmayan ve her bin kişiye bir emîrin komutanlık ettiği bir askeri fırkadır. Bu fırkaya halka denilmesinin nedeni seferlere çıkıldığında sultanın etrafında bir halka oluşturmalarıdır. Bu fırka sultan'ın değil, devletin olduğu için sultanın değişmesiyle değişmiyordu.²⁷⁵ Eyyûbîler döneminde de kullanılan bu rütbe çok sayıda Kürt komutanına verilmiş, yönetim Eyyûbîlerden Memluklara geçtiğinde de bu komutanların çoğundan bu rütbe ile yararlanılmış; bunlara yeni Kürt komutanlar da eklenmiştir.²⁷⁶

Bu rütbenin verilmesinde etkili olan özelliklerin başında askeri tecrübe, cesaret sabır, güvenilirlik ve fedakarlık geliyordu. Kürt askerlerinin bu özelliklerin tümüne sahip olmaları nedeniyle özellikle Dimâşk Halka Emîrliği onlara veriliyordu.²⁷⁷ Örneğin:

1) Emîr Cemaleddîn Alî b. Dirbas el-Humeydî (ö. 676/1277) Şam Halka Emîri olarak görevlendirilmiştir.²⁷⁸

2) Emîr Cemaleddîn el-Hakkarî (ö. 680/1281) Dimâşk Halka Emîri rütbesiyle Hums yakınlarında Moğol saldırılarına karşı savaşırken öldürülmüştür.²⁷⁹

3) Halka Emîri rütbesine yükselen diğer bazı Kürt komutanlar şunlardır:

270 Safedî, *A'yanu'l-Asr*, II, 734-735; İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kamine*, II, 96

271 Aynî, *İkdu'l-Cuman*, I, 68

272 Makrizî, *es-Sulûk*, III, 340; İbn Tağriberdî, *en-Nucûm*, X, 24

273 İbn Hacer Askalanî, *ed-Dureru'l-Kamine*, I, 207

274 İbrahim Ali Tarhan, *en-Nuzumu'l-İkta'iyye*, s. 159-160

275 Ömerî "et-Ta'rîf Bi'l-Mustalahi's-Şerîf", s. 105

276 Hasan, *Tarihu'l-Memalik el-Bahriyye*, s. 146

277 Huseyn, *el-Kurd Fi Ceyş'id-Devleti'l-Memlûkiyye el-Bahriyye*, s. 86

278 Sekaî, *Tali Vefeyatu'l-A'yan*, s. 173-174

279 Yüninî, *Zeylu Miratî'z-Zaman*, IV, 120

Halka Emîri

Emîr Seyfeddîn Ezkeşî (ö. 715/1315)

Nasiruddîn b. Melik Muazzam (ö. 727/1326)

Abdullah b. Ebû Heyca el-Kurdî (ö. 731/1330)

Görev yeriŞam Mansûriye²⁸⁰Dimaşk²⁸¹Dimaşk²⁸²**4. 3. 4. Kürtler ve Valilik: Kale Valiliği ve Şehir Valiliği**

Memluklarda valilik daha çok askeri bir unvan sayılırdı ve iki tür valilik vardı: Kale valiliği, şehir savaş valiliği.²⁸³ Kürtler bu her iki valilik görevinde de bulunmuşlardır. Örneğin:

A) *Kale Valiliği*: Kale Valisi olarak atanan kişinin temel görevi askerlerin giriş çıkış yaptıkları büyük kalenin kapısının zamanında açılmasını ve kapatılmasını sağlamaktır.²⁸⁴ Bu önemli göreve getirilen Kürt büyüklerinden bazıları şunlardır:

1) *Emîr Şucauddîn Tûrî* (675/1276): Dimaşk Kalesi Valisi olan Tûrî aynı zamanda büyük bir âlm ve dindar bir şahsiyetti. Kalenin çevresindeki güzel burçlar onun eserleridir.²⁸⁵

2) *Emîr Esed el-Kurdî*: Dimaşk Kalesi Valisi olarak görev yapmıştır.²⁸⁶

3) *Emîr Nasiruddîn Muhammed b. Şehrî* (809/1406): Halep Kalesi Valisi olarak görev yapmıştır.²⁸⁷

4) *Emîr Alî b. Muhammed el-Kurdî* (ö. 882/1477): Cesaretiyle meşhur olan el-Kurdî 888/1476 yılında Halep Kalesi Valisi olarak atanmış ve vefatına kadar bu görevi sürdürmüştür.²⁸⁸

B) *Şehir Savaş Valiliği*: Şam mintikasında değişik şehirlerde Şehir Savaş Valisi olarak çok sayıda Kürt büyükleri atanmıştır. Aşağıda bazı örnekler veriyoruz:

Şehir Savaş Valisi

Emîr Bedreddîn İbrahîm el-Kurdî (ö. 673/1274)

Emîr Nûreddîn Alî b. Ömer et-Tûrî

Emîr İzzeddîn Muhammed el-Erbîlî (ö.700/1300)

Görev YeriHalep²⁸⁹Dimaşk²⁹⁰Dimaşk²⁹¹

280 Nuveyrî, *Nihayetu'l-Ereb*, 32/176-177

281 Safedî, *A'yanu'l-Asr*, I, 62

282 İbn Cezerî, *Tarihu Havadisiz-Zaman*, II, 500

283 Kalkaşendî, *Subhu'l-Aşa*, IV, 23-24

284 Kalkaşendî, *Subhu'l-Aşa*, IV, 34

285 Zehebi, *Tarihu'l-İslam*, 671-680 arası olaylar kısmı, s. 180; Yünîni, *Zeylu Mirati'z-Zaman*, IV, 174

286 İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kamine*, I, 359

287 Makrizî, *es-Sulûk*, VI, 120

288 Sahavî, *ed-Dav'*, VI, 37

289 Yünîni, *Zeylu Mirati'z-Zaman*, III, 90

290 Yünîni, *Zeylu Mirati'z-Zaman*, IV, 56

291 İbn Cezerî, *Tarih*, I, 206

Emîr İmadeddîn Huseyn b. Alî

Dimaşk²⁹²

Emîr Alaeddîn el-Mervanî

Ber-Dimaşk²⁹³

Emîr Şerafeddîn el-Birtasî el-Kurdî (ö. 714/1314)

Berr-Dimaşk²⁹⁴

Emîr Şehabeddîn Ahmed el-Kurdî (ö.771/1369)

Şam²⁹⁵

4. 3. 5. Kürtler ve Savunma-Karşı Koyma Hareketleri

Kürtler gerek Şam sahillerine yönelik Moğol ve Haçlı saldırılarında gerekse diğer bazı savaşlarda büyük savunma ve karşı koyma hareketlerinde bulunarak sonucu tayin eden başarılar göstermişlerdir.²⁹⁶ Örneğin:

1) Moğollar VI/XII. yüzyılda Halep, Humus ve Dimaşk'a yönelik ciddi kuşatma ve saldırı hareketleri içine girdikleri sırada Sultan Baybars Kürt Emîr'i Tekle b. Hezresp el-Lorî ile yazışarak Moğol saldırılarını durdurmada ondan aldığı takviye güçten yararlanmıştı.²⁹⁷

2) Ayn Calut Savaşı'nda (658/1259) maiyetindekilerle birlikte büyük yararları görülen Emîr Mucîruddîn Xwoşterîn b. İsa el-Kurdî (ö. 661/1263) bu başarısından dolayı Seyfettin Kutuz tarafından Dimaşk vali yardımcılığına atanmış ve Şam'da kendisine araziler tahsis edilmiştir.²⁹⁸

3) Moğollarla yapılan Humus Savaşı'nda (659/1260) büyük başarılarla imza atan Kürt emîrlerden biri olan Emîr Bedreddîn Muhammed el-Qîmerî bu savaşta kuşların da kanatlarıyla Moğol askerlerinin yüzlerine vurduğuna şahit olduğunu belirtmiştir.²⁹⁹

4) Humus mağlubiyetinin intikamını almak için Halep'e saldıran ve onlarca kişiyi öldürüp halkı şehirden dışarı çıkaran Moğollar, Kürt Emîr Nüreddîn Alî'nin Mısır'dan getirmeyi başardığı takviye güç sayesinde durdurulmuş ve Dimaşk'ta da hakimiyet sağlanmıştı.³⁰⁰

5) Moğolların 659/1260 yılında Şam'a yönelik saldırılarına karşı koyan Melik Salih Nüreddîn İsmail b. Şêrkûh büyük yararlıklar gösterdikten sonra bizzat Hülagu tarafından kılıçla şehit edilmiştir.³⁰¹

6) 680/1281 yılında Moğollarla yapılan Humus Savaşı'na büyük bir sayı ile katılan Kürt askerlerinden çok sayıda komutan şehit olmuştur ki bazıları şunlardır:

292 Ketbî, *Uyûnu't-Tarih*, XXII, 345

293 İbn Cezerî, *Tarih*, I, 206

294 İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kamine*, III, 286-287

295 İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kamine*, I, 207

296 Tewfiq, *Kurdekanî Supay Memlûki*, s. 49

297 İbn Anduzzahir, *Siretu Melik Zahir*, s. 149

298 Baybars Devadar, *Zubdetu'l-Fikre*, s. 52

299 Yüninî, *Zeylu Miratî'z-Zaman*, I, 435; Nuveyrî, *Nihayetu'l-Ereb*, 30/22

300 Yüninî, *Zeylu Miratî'z-Zaman*, II, 126

301 Safedî, *el-Vafl*, IX, 74; Makrizî, *es-Sulûk*, I, 539

Emîr Şehabeddîn (ya da Bahaeddîn) eş-Şehrezûrî³⁰²

Emîr Alemuddîn el-Erbîlî³⁰³

Emîr Şerefuddîn b. Alkan³⁰⁴

Emîr Cemaleddîn Ömer el-Hakkarî³⁰⁵

Kadı Taceddîn Yahya el-Erbîlî³⁰⁶

4. 4. Memluklar Dönemlerinde İlim ve Kültür Alanlarında Kürtlerin Yeri

4. 4. 1. Kıraat ve Tefsir İlimlerinde Kürtlerin Yeri

Kıraat ilmi tecvit kurallarına göre Kuran'ı doğru okumanın ve okuma çeşitlerinin esaslarını konu edinen bir ilimdir. Tefsir ise Kuran'ı yorumlamak ve şerh etmektir. Suriye/Şam bölgesinde bu ilimlerde ihtisas sahibi olan bazı Kürt âlimleri şunlardır:

Adı ve Ölüm tarihi

Muhammed b. Mukrî el-Cezerî (814/1411)

Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (ö. 833/1429)

Ahmed b. Muhammed el-Cezerî (ö. 835/1431)

Selma bint Muhammed el-Cezerî (ö. 835/1431)

Abdurrahman b. Muhammed (ö. 836/1432)

Yusuf b. Yakûb el-Kurdî (ö. 852/1448)

Yer ve kaynak

Dimaşk³⁰⁷

Dimaşk³⁰⁸

Dimaşk³⁰⁹

Şam-Mısır³¹⁰

Halep³¹¹

Halep³¹²

4. 4. 2. Sünnet/Hadis İlimlerinde Kürtlerin Yeri ve Kürt Kadın Hadisçiler

Sünnet Hz. Peygamber'in söz, eylem ve onaylarından bahseden ilim iken; hadis onun sözlerinden bahseden ilimdir.³¹³ Ancak zamanla oluşan anlam genişliği çerçevesinde hadis sünnetin kapsamını da ifade etmek üzere kullanılmış ve kullanılmaktadır. Hadis uzmanlarını karşılamak üzere standartlaşmış bazı terimler şunlardır:³¹⁴

302 Yünîni, *Zeylu Miratî'z-Zaman*, IV, 96, 108

303 Makrizî, *es-Sulûk*, II, 148

304 Makrizî, *es-Sulûk*, II, 149

305 Yünîni, *Zeylu Miratî'z-Zaman*, IV, 120

306 Yünîni, *Zeylu Miratî'z-Zaman*, IV, 133

307 İbn Cezerî, *Gayetu'n-Nihaye*, II, 220-221

308 Bkz. İbn Cezerî, *Gayetu'n-Nihaye*, II, 217-220; Gazi, *Behcetü'n-Nazirîn*, s. 98, 989; Sehavi, *ed-Dav'u'l-Lami'*, IX, 256-257; İbn Tolon, *el-Kalaidu'l-Cevheriyye Fi Tarihi's-Salihiyye*, II, 505

309 Sehavi, *ed-Dav'u'l-Lami'*, II, 193; Taş Kuprîzade, *Miftahu's-Saade*, II, 51; İsmail Paşa, *Hediyetu'l-Arifîn*, I, 123; Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, II, 147-149

310 İbn Cezerî, *Gayetu'n-Nihaye*, I, 281-282; Ömer Rıza Kehhale, *A'lamu'n-Nisa*, II, 254

311 İbn Hacer, *İnba*, III, 506; Sehavi, *ed-Dav'u'l-Lami'*, IV, 154-155; İbn İmad, *Şezerat*, V, 217

312 Sehavi, *ed-Dav'u'l-Lami'*, X, 337

313 Harizmi, *Mefatihü'l-Ulûm*, Beyrut 2008, s. 19

314 Subhi Salih, *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 75-76

1) *Müsned*: Hadisleri isnatlarıyla rivayet eden kişilere denir. İsnat zincirindeki şahıslar hakkında bilgi sahibi olup olmaması fark etmiyor.

2) *Muhaddis*: İsnat zincirindeki şahıslar hakkında ve ilgili hadisin söylenme neden ya da nedenleri hakkında bilgi sahibi olan hadis uzmanlarına denir.

3) *Hafız*: En yüksek unvan olan hafız, diğer iki unvan olan müsned ve muhaddis olmanın şartları yanında sahih hadisleri ezberleyen âlimlere denir.

Kürt Erkek Hadisçiler

1) *Emîr Selahaddîn Muhammed b. Kâmil* (ö. 789/1387): Dimaşk hadis uzmanlarından olan bu âlim birçok hadis bilgininden hadis icazetnamesi almıştır.³¹⁵

2) *Ebû Hasan Alî b. Omer* (ö. 789/1387): Müsned unvanına sahiptir. Aslen Cizreli olup 700/1300 senesinde Cizre’de doğmuştur. Hadis ilmini tahsil etmek amacıyla Cizre’den Dimaşk’a göç etmiş ve orada çok sayıda âlimden ders almış ve “musned” unvanı aldıktan sonra “Sahîh-i Buharî”nin rivayet ve isnadı üzerinde yoğunlaşmıştır.³¹⁶

3) *Ebûbekir b. Muhammed es-Sincarî ed-Dimaşkî* (ö. 790/1388): Muhaddis unvanına sahiptir. Şengalli bir aileden gelmektedir. Hanbeli mezhebindendir. Önce Bağdat’a gidip orada hadis dersleri almış; ardından Dimaşk’a gidip orada hadiste uzmanlaşmıştır.³¹⁷

4) *Ebûbekir Ahmed b. İbrahîm el-Kurdî* (ö. 803/1400): Aslen Hakkarilidir. Hanbeli mezhebindendir. Dimaşk’ın tanınmış hadis şeyhlerinden biridir. İbn Hacer ondan Ebû Naîm İsfahanî’nin “Sifetu’l-Cenne” adlı eserini ders almıştır.³¹⁸

5) *Şeyh Şemseddîn Muhammed b. İbrahîm el-Kurdî* (ö. 803/1400): Aslen Cizreli-dir. Hadis ilmini tahsil etmek için Dimaşk’ta ikamet etmiş ve başta İbn Habbaz (ö. 756/1355) olmak üzere buranın hadis âlimlerinden hadis dersleri almıştır.³¹⁹

6) *Hasan b. Alî el-İsirdî* (ö. 809/1406): Siirtli bir aileden gelmektedir. Bu aile Dimaşk’ta tanınan bir ailedir. Dimaşk âlimlerinden hadis dersleri almış ve kendisi de Muhaddis unvanına yükselerek Dimaşk’ta hadis dersleri vermiştir.³²⁰

7) *Şeyh Zeyneddîn Abdurrahman b. Yûsuf el-Kurdî* (ö. 819/1516): Dimaşk’ta hadisle birlikte fıkıh ilminde de uzmanlaşmıştır. Yaklaşık kırk sene ders vermiş ve halkı vaazlarıyla irşat etmiştir.³²¹

315 İbn Hacer, *Enbau’l-Ğumr*, I/3346; İbn İmad, *Şezerat*, VI, 310

316 Fasi, *Zeylu’t-Takyîd*, II, 206-207; İbn Kadi Şehbe, *Tarih*, III, 231; İbn Hacer, *ed-Dureru’l-Kamine*, III, 162

317 İbn İmad, *Şezerat*, VI, 313

318 İbn Hacer, *el-Mecma’*, I, 255; Sehawî, *ed-Dav’*, I, 196

319 İbn Hacı, *Tarihu İbn Hacı*, I, 498; Sehawî, *ed-Dav’*, VI, 276

320 Makrizî, *Dureru’l-Ukûd*, II, 39; İbn Hacer, *el-Mecma’*, III, 103; Sehawî, *ed-Dav’*, III, 112; İbn İmad, *Şezerat*, VII, 83

321 Gazzi el-Amîrî, *Behcetü’n-Nazîrîn*, s. 196; İbn Hacer, *Enbau’l-Ğumr*, III, 1090; İbn İmad,

8) *Abdullah b. İbrahîm es-Sincarî ed-Dimaşkî* (ö. 820/1417): Şengal asıllı bir aileden gelmektedir. Şafii mezhebindedir. Dimaşk ve Mısır diyarlarının tanınmış hadisçilerindendir. Kahire’de İbn Hacer ve Bilqînî gibi hadis âlimlerinden ders aldıktan sonra Dimaşk’a dönüp burada yerleşmiş ve bundan dolayı da ed-Dimaşkî nisbesiyle anılmıştır. Tirmizî’nin “Cami’”, Ebû Davud’un “Sunen” ve Ahmed b. Hanbel’in “Musned” adlı eserleri üzerinde yoğunlaşıp Dimaşk’ın en tanınmış hadisçilerinden biri olmuştur. Vefatına kadar Dimaşk Eşrefiyye Hadisevi’nde tadrîsat ile meşgul olmuştur.³²²

9) *Muhammed b. Ebûbekir el-İsirdî* (ö. 866/1461): Siirtli bir aileden gelmektedir. 777/1375 yılında Siirt’te doğmuştur. İlim tahsili için küçük yaşlarda babasıyla birlikte Dimaşk’a göç edip Salahiye’ye yerleşmiştir. Dimaşk’ta başta Ebû Hevl el-Cezerî (ö. 789/138) olmak üzere bir grup âlimden hadis dersleri almıştır.³²³

10) *Şemseddîn Muhammed b. Davud el-Kurdî* (ö. 925/1519): Cizreli bir aileden gelip 845/1441 yılında Cizre’de doğmuştur. 870/1465 yılında Cizre’den Şam’a göç etmiş ve buranın âlimlerinden ders almıştır. Ardından Hama’ya gidip orada yerleşmiştir. Başta “*Haşiye Ala Şerhi Cemi’l-Cevami Li’l-Mehallî*” olmak üzere hadislerle ilgili eserler yazmıştır.³²⁴

Kürt Kadın Hadisçiler

Memluklar döneminde gelişen hadis ilminde Kürt erkek hadisçiler gibi Kürt kadın hadisçiler de öne çıkmıştır. Bunlardan bir kısmı Mısır’da, bir kısmı da Suriye’de meşhur olmuşlardır. Ancak konumuz Suriye olduğu için burada sadece Suriye hadis uzmanlarından bazı isimleri tanıtmak istiyoruz. Eyyûbî ailesinden gelen hanım hadisçilerin öne çıkması dikkat çekmektedir.

1) *Şemsulmulûk* (ö 803/1400): Eyyûbîler ailesinden Melik Adil b. Eyyûb’un torunu, Nasiruddîn Muhammed’in kızıdır. 730/1329 yılında Dimaşk’ta doğmuş ve burada dönemin ünlü hadis âlimlerinden ders almış ve kendisi de hadiste ihtisas sahibi olduktan sonra bir çok kişiye hadis icazetnamesi vermiştir. Bunlardan en dikkat çekici isim İbn Hacer’dir ki kendisi hadis icazetnamesini bu hanım hadisçiden aldığıını belirtmektedir.³²⁵

2) *Kutlumik* (ö. 815/1412): Eyyûbîler ailesinden Nasiruddîn Muhammed’in kızıdır. 744/1343 yılında Dimaşk’ta doğmuştur. Ünlü hadis uzmanı İbn Habbaz’ın kızı Nefise ve Abdulgalip el-Maksînî’nin hadis meclislerine katılmış ve Dimaşk’ın ünlü

Şezerat, VIII, 137

322 Sehawî, *ed-Dav’*, V, 3; İbn İmad, *Şezerat*, VII, 146

323 Sehawî, *ed-Dav’*, VII, 174; İbn Humusî, *Havadisü’z-Zeman*, I, 93

324 Sehawî, *ed-Dav’*, VII, 240; İbn İmad, *Şezerat*, VIII, 138; Gazzî, *el-Kevakib*, I, 47

325 Bkz. İbn Hacer, *el-Mecma’*, II, 5-6; Fasî, *Zeylu’t-Takyid*, II, 378; Sehawî, *ed-Dav’*, II, 69; Ziriklî, *el-A’lam*, III, 177; İbn İmad, *Şezerat*, VII, 28

hadis bilginlerinden dersler almıştır. Hadiste ihtisas sahibi olduktan sonra kendisi de birçok âlime hadis icazetnamesi vermiştir.³²⁶

3) *Aişe bint Sarım İbrahim* (ö. 842/1468): Şengal asıllı bir aileden gelmektedir. 760/1358 yılında Dimaşk'ta doğmuştur. Kahire ve Dimaşk hadis bilginlerinden "Sunen-i Ebû Davûd" ve "Sunen-i Tirmizî"yi ders alarak bu iki güçlü hadis kaynağı üzerinde yoğunlaşmıştır. Birçok hadis uzmanı kendisine icazetname vermiş ve başta İbn Hacer olmak üzere birçok âlim kendisinden hadis dersleri ve icazetname almıştır.³²⁷

4. 4. 3. Fıkıh İlminde Kürtlerin Yeri

Sözlük anlamı bir şeyi bilmek ve anlamak olan fıkıh, terim olarak "kişinin kendi lehinde ve alryhinde olan şeyleri bilmesidir". Yani yapılması vacip, farz, sünnet, haram ve mekruh olan amellerin neler olduğunu bildiren ve temel dayanağı Kur'an ve sünnet olan hükümler bilgisidir.

Memluklar döneminde Mısır ve Suriye'de birçok Kürt âlimi fıkıh ilminde öne çıkmıştır. Suriye'de öne çıkan bu âlimlerden bazıları şunlardır:

1) *Kadı Taceddîn Abdullah b. Alî es-Sincarî* (ö. 800/1397): Şengal asıllı bir aileden gelmektedir. Hanefî mezhebindendir. 722/1322 yılında Şengal'de doğmuştur. Geldiği Dimaşk'ın en önde gelen fıkıh âlimleri arasında yer almaktadır. Geride bıraktığı eser ve çalışmalardan bazıları şunlardır:

- 1) "el-Bahru'l-Havî Fi'l-Fetava" adlı müstakil bir eser yazmıştır.
- 2) İbn Zafer'in fıkıhla ilgili "Selvanu'l-Muta" adlı kitabını nazına çekmiştir.
- 3) İbn Mevdûd el-Mavsilî'nin Hanbelî fıkıhıyla ilgili "el-Muhtar" adlı kitabını nazına çekmiştir.³²⁸

2) *Şeyh Bahaddîn Davud b. Alî el-Kurdî* (ö. 803/1400): Şafîî mezhebindendir. Haleb'in tanınmış âlimlerinden des almış ve kendisi de Haleb'in ünlü fakihlerinden biri olmuştur.³²⁹

3) *Muhammed b. İbrahîm el-Cezerî ed-Dimaşkî* (ö. 803/1400): Cizre'den Dimaşk'a göç eden bir aileden gelmektedir. Özellikle Hanbelî fıkıhında uzmanlaşmıştır.³³⁰

4) *Şeyh Yusuf b. Huseyn el-Kurdî* (ö. 804/1401): Şam diyarının ünlü fakihlerinden biridir. Kendine mahsus bazı fikhî içtihatlarla meşhur olmuştur. Bu içtihatlardan biri çoraplar üzerine meshetmeyi caiz görmesi ve bu konuda önemli bir eser yaz-

326 İbn Hacer, *el-Mecma*'II, 437; Sehawî, *ed-Dav'*, XII, 116

327 Sehawî, *ed-Dav'*, XII, 73

328 Makrizî, *Dureru'l-Ukûd*, II, 352; İbn Kadî Şehbe, *Tarih*, III, 632-633; İbn Hacer *ed-Dureru'l-Kamine*, II, 383

329 Gazzî el-Amirî, *Behcetü'n-Nazirin*, s. 175; Sehawî, *ed-Dav'*, III, 214; İbn İmad, *Şezerat*, VII, 41

330 Makrizî, *Dureru'l-Ukûd*, III, 276; Sehawî, *ed-Dav'*, VI, 276

ması; diğeri de babası ve dedesi olmayan küçük bir kızın nikâhının kıyılabilceğine ilişkin görüşüdür.³³¹

5) *Hafızuddîn Muhammed b. Muhammed el-Kurdî* (ö. 827/1423): İbn Bezazî olarak meşhur olmuştur. Hanefî mezhebindendir. Dimaşk'ta ikamet etmiş ve buranın ünlü fakihleri arasına girmiştir. Sehavî onun hakkında "Dünyanın en zekilerinden biriydi" tespitinde bulunmaktadır. Bazı fikhî eserleri şunlardır:³³²

- Camiu'l-Fetavî
- Menakibu'l-İmami'l-A'zem
- Kitab Fi'l-Metalibi'l-Aliye

6) *Kadı Huseyn el-Ahlatî* (ö. 858/1454): Ahlatlı bir aileden gelmektedir. Şafîî mezhebindendir. Cizre'de bir süre kadılık yaptıktan sonra Dimaşk'a gidip orada yerleşmiştir.³³³

7) *Muhammed b. Alî el-Haskifî* (ö. 859/1454): Hasankeyfli bir aileden gelmektedir. Şafîîdir. 819/1416 yılında Hasankeyf'te doğmuş, daha sonra ilim tahsili için Şam diyarına gidip Dimaşk alimlerinin yanında okumuştur. Bilahere Kudüs ve Kahire'ye gidip oralarda da ilim tahsil etmiştir. Fıkıhta o denli uzmanlaşmıştır ki kendisine "Döneminin Şafîîsi" denilmiştir. Eserlerinden iki tanesi şunlardır:³³⁴

- Refu'l-Hicab An Munakeheti Ehli'l-Kitab
- Tahkîku'l-Kelam Fi'l-Mevkifi'l-Me'mûmi Ve'l-İmam

8) *Şeyh Şehabeddîn Ahmed b. Yusuf el-Kurdî* (ö. 895/1489): Hasankeyfli bir aileden geliyor. Şafîî mezhebindendir. Halep'e yerleşmiş ve oranın meşhur fakihleri arasında yer almıştır. Fıkıh alanında yazdığı eserlerden bazıları şunlardır:³³⁵

- Tuhfetu'l-Fevaid Li Şerhi'l-Kasaid
- Keşfu'd-Durer Fi Şerhi'l-Muharrer (dört cilt)

9) *Şeyh Abdulkadir b. Şeyh Yusuf el-Kurdî* (ö. 896/1490): Halep fakihlerindendir. Şafîî mezhebindendir. Fıkıh derslerini kendisi gibi Kürt bir âlim olan Şeyh Osman el-Kurdî'den ve Halep'in diğer bazı âlimlerinden almıştır. Daha sonra Halep medreselerinde müderrislik yapmıştır.³³⁶

331 İbn Hacer, Enbau, II, 223; Sehawî, *ed-Dav'*, X, 311-312; İbn İmad, *Şezerat*, VI, 46-47

332 İbn İmad, *Şezerat*, VII, 183; İbn Gazzî, *Divanu'l-Islam*, I, 20

333 Sehawî, *ed-Dav'*, III, 159; İbn Humusî, *Havadisü'z-Zeman*, I, 72

334 Sehawî, *ed-Dav'*, VIII, 220-221; Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemu'l-Muellifin*, XI, 64

335 İsmail Paşa el-Bağdadî, *Hediyetu'l-Arifin*, I, 136; Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1146

336 Sehawî, *ed-Dav'*, IV, 299-300; Muhammed Emîn Zekî, *Meşahiru'l-Kurd*, II, 30

10) *Şeyh Fahreddîn Osman b. Süleyman el-Kurdî* (ö. 898/1492): Cizreli bir aileden gelmektedir. Halep'e yerleşmiş ve buranın en ünlü fakihlerinden biri olmuştur. Şafîî mezhebindendir. Halep medreselerinde yaklaşık on yıl müderrislik yapmıştır.³³⁷

11) *Şeyh Alî b. Muhammed el-Kurdî* (ö. 905/1499): Helep'i yurt edinen Şafîî fakihlerdendir. Fıkıh ilmini Halep'in âlimlerinden aldı. Halep medreselerinde okuttuğu talebelerin masraflarını kendisi karşıladı.³³⁸

12) *Ebûbekir b. İsmâil el-Heskifî* (ö. 920/1514): Turabî lakabıyla meşhur olmuştur. Hasankeyfli bir aileden gelmektedir. Fıkıh deslerini Halep ulemasından almış ve Şafîî fıkıhında ihtisas sahibi olmuştur. "Şerhu'l-Kusarî Fi't-Tarîf" onun tanınan bir eseridir.³³⁹

13) *Bedreddîn Hasan b. Alî* (ö. 925/1519): Aslen Erbilli olan bir aileden gelmektedir. Hasankeyf medreselerinde eğitime başlamış, daha sonra Halep, Dimâşk ve Kahire'ye giderek eğitimini tamamlamıştır. Müderrislik hayatını geçirdiği Halep'te Şafîî fıkıh riyasetine yükselmiştir. "Haşiye Ala Şerhi'l-Minhac Li'l-Mahallî" onun tanınmış eserlerindendir.³⁴⁰

14) *Şemseddîn Muhammed b. Muhammed el-Kurdî* (ö. 926/1519): Hama'nın tanınmış faziletli Şafîî fakihlerindendir.³⁴¹

15) *Şeyh Emînuddîn Cibrîl b. Ahmed el-Kurdî* (ö. 930/1523): Halep'in meşhur Şafîî fakihlerindendir. Halep'te çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Halep'in en önde gelen müderris ve müftüleri arasına girmiştir.³⁴²

16) *İbrahim b. Ahmed el-Kurdî* (ö. 933/1526): Halep'te doğmuştur. Halep'te Kuran-ı Kerim'i ve "el-Havî es-Sağîr" adlı kitabı ezberlemiştir. Ardından Dimâşk ve Kahire'ye giderek fıkıh ilmini tahsil etmiştir. Fıkıh ile birlikte kıraat ve tefsir ilimlerinde de söz sahibi olan bu âlim doğum yeri olan Halep'te vefat etmiştir.³⁴³

4. 4. 4. Tasavvuf İlminde Kürtlerin Yeri

Memluklar döneminde tasavvuf alanında öne çıkan bazı Kürt âlimleri şunlardır:

1) *Şeyh Salih Muhammed el-Kurdî* (ö. 798/1395): Şam diyarının tanınmış mutasavvıflarından biridir. Dimâşk'ta Ömer Şah Hankahı'nda tasavvufî bir yaşam sürmüş ve kerametler sahibi bir zat olarak meşhur olmuştur.³⁴⁴

2) *Şeyh Yakub el-Kurdî* (ö. 813/1410): Şam diyarının meşhur tasavvuf erbabından biridir. Hanbelî mezhebindendir. Züht ve takvasıyla meşhur olmuştur. Haytını

337 Sehawî, *ed-Dav'*, V, 128; İbn Tolûn, *Mufakehetu'l-Hillan*, I, 82

338 Gazzî, *el-Kevakibu's-Saire*, I, 261; Sehawî, *ed-Dav'*, VI, 29

339 İsmail Paşa el-Bağdadi, *Hediyetu'l-Arifin*, I, 238; Tewfîq, *el-Kabail*, s. 114

340 Sehawî, *ed-Dav'*, III, 118-119; Gazzî, *el-Kevakibu's-Saire*, I, 180-182

341 İbn Tolûn, *Mufakehetu'l-Hillan*, II, 108; İbn Humusî, *Havadisü'z-Zeman*, III, 537

342 Gazî, *el-Kevakibu's-Saire*, I, 172; İbn İmad, *Şezerat*, VIII, 172

343 Gazî, *el-Kevakibu's-Saire*, I, 106; İbn İmad, *Şezerat*, VIII, 192

344 İbn Hacı, Trihu İbn Hacı, I, 434; İbn Hacer, *Enba*, II, 129; Sehawî, *ed-Dav'*, X, 124

iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmakla geçirmiştir. Bir zikir halkasında zikir esnasında vefat etmiştir.³⁴⁵

3) *Nasiruddîn Muhammed b. Mûsa el-Hezbanî* (ö. 860/1455): Şam'ın ün yapmış mutasavvıflarından biridir. 777/1375 yılında Dimaşk'ta doğmuştur. Küçük yaşlarda tasavvuf derslerini dedesi Ebûbekir'den alıp hırka giymiştir. Tasavvuf adabı ile ilgili eserleri vardır ki "Futûhu'l-Vehhab ve Delailu't-Tullab İla Menazili'l-Ahbab" bunlardan biridir.³⁴⁶

4) *Şeyh Muhammed b. Alî el-Erbîlî* (ö. 862/1457): Erbilli bir aileden gelmektedir. Dimaşk'ın bazı âlimlerinden temel dinî bilgileri aldıktan sonra tasavvufa ilgi duymuş ve bu ilimde ilerlemiştir. Halkın büyük bir teveccühünü kazanan bu mutasavvıf Dimaşk'ta vefat etmiştir.³⁴⁷

5) *Şeyh Şemseddîn Muhammed* (ö. 863/1458): İbn Şuca' olarak meşhur olmuştur. 791/1388 yılında Hama'da doğmuştur. Babasıyla birlikte Kahire'ye gidip Bilqînî'nin derslerine devam etmiş ve hırka giymiştir. Kahire'den Halep'e dönüp orada ikamet etmiştir. Tasavvuf alanında "Menşeu'l-Eğâlî" adını verdiği bir eser yazmıştır.³⁴⁸

6) *Şeyh Burhaneddîn İbrahim b. Alî el-İsirdî* (ö. 887/1482): Siirtli bir aileden gelmektedir. 806/1403 yılında Siirt'te doğmuş ve dinî ilimleri Siirt ulemasından almıştır. Daha sonra Tebrîz ve Kudüs'e giderek tahsilini tamamlamıştır. Melik Zahir tarafından Kudüs'te Hanbelîlere ait Babu'l-Hadîd Medresesi'nde müderris olarak tayin edilmiştir. Daha sonra Dimaşk'a dönerek burada ikamet etmiş ve burada vefat etmiştir.³⁴⁹

7) *Şeyh Alî el-Kurdî* (ö. 925/1519): Dimaşk'ı yurt edinen Şeyh Alî tasavvuf ilmini Dimaşk âlimlerinden Şeyh Muhammed b. el-İrakî'den almış ve Dimaşk'ın keramet sahibi evliyalarından biri olmuştur.³⁵⁰

8) *Şerefuddîn el-Heskiî* (ö. 933/1526): İbn Şatır olarak tanınmaktadır. Halep'in ünlü mutasavvıflarından biridir. Hasankeyfli bir aileden gelmektedir. Takva sahibi ve hayırsever bir zat olarak tanınmıştır. Dinî ilimleri ihya etme arzusuyla da bilinmektedir.³⁵¹

9) *Şeyh Zeynelabidîn b. Huseyn* (ö. 937/1530): Cizreli bir aileden gelmektedir. Kadirî tarikatına mensuptur. Halep'te doğmuş ve Şeyh Abdulkadir Geylanî zürriyetinden Şeyh Muhyiddîn b. Muhammed el-Kadirî tarafından kendisine tasavvuf hırkası giydirilmiştir. Sünnete bağlılığıyla tanınan bir sofi idi.³⁵²

345 İbn Muberrred, *el-Cevher*, s. 183

346 Sehawî, *ed-Dav'*, X, 65; İsmail Paşa, *Hediyetu'l-Arifin*, II, 200; Tewfîq, *el-Kabail*, s. 174

347 Sehawî, *ed-Dav'*, VIII, 224-225

348 Sehawî, *ed-Dav'*, VI, 142; Zubeydî, *Tervîcu'l-Kulûb*, s. 101; Kadir, *Devru'l-Kurd*, s. 156

349 el-Alimî, *el-Unsu'l-Celil*, II, 202

350 İbn Humusî, *Havadisü'z-Zeman*, III, 534; Gazzî, *el-Kevakibu's-Saire*, I, 284

351 Gazzî, *el-Kevakibu's-Saire*, I, 313-314

352 Gazzî, *el-Kevakibu's-Saire*, II, 144-145

4. 4. 5. Arap Dili ve Edebiyatında Kürtlerin Yeri

Kalsik Arap dili ve edebiyatı kapsamına “lugat” (sözlük), “sarf” (morfoloji), “Nahiv” (sentaks) “belagat” (retorik), şiir ve nesir girmektedir. Memluklar döneminde bu alanlarda öne çıkmış bazı Kürt âlimleri şunlardır:

1) *Şeyh Şemseddîn Muhammed el-Cezerî* (ö. 833/1429): Cizreli bir aileden gelmektedir. Şam diyarının ünlü nahiv âlimlerindendir. Nahiv ilmiyle ilgili “*el-Cevhere Fî'n-Nahvi*” adında bir eser yazmıştır.³⁵³

2) *Muhammed b. Alî el-Eyyûbî* (ö. 854/1450): Eyyûbîlerdendir. Şam diyarının meşhur dâilcilerinden biridir. Fıkıh ve dilbilim derslerini Şeyh Osman el-Kurdî'den ve babasından almıştır. Çok zeki ve güçlü bir hafıza sahibi olarak ün yapmıştır. Kuran-ı Kerîm ayetlerinin irabı (cümle çözümlemesi) alanındaki yeteneğiyle tanınmıştır. Halep'te vefat etmiştir.³⁵⁴

3) *Resûl b. Ahmed el-Kurdî* (ö. 857/1453): Şam diyarının Şafîî fakihlerindendir. Arap dili ve dilbilgisinin yanında fıkıh usulü alanında da meşhur biriydi.³⁵⁵

4) *Kadî Huseyn b. Şeyh İzzeddîn el-Halatî* (ö. 858/1454): Ahlatlı bir aileden geliyor. Botan Cizresi'nde kadılık yapmıştır. Daha sonra Dimaşk'a göç edip orada yerleşmiştir. Nahiv ilminde ihtisas sahibi olmuştur.³⁵⁶

5) *Muhammed b. Davud el-Kurdî* (ö. 925/1519): Şam diyarında nahiv ilmiyle meşhur olmuş bir âlimdir. Nahiv ile ilgili eserler yazmıştır. “Şerhu'l-Kafiye Fi'n-Nahv Li İbni Hacib” adlı eseri bunlardan biridir.³⁵⁷

6) *Alaeddîn Alî b. Muhammed el-Heskifî* (ö. 925/1519): Hasankeyfli bir aileden gelmektedir. Şafîî mezhebindendir. Dimaşk'ta ikamet etmiş ve buranın ünlü nahiv bilginlerinden biri olmuştur. Nahiv ilmiyle ilgili bilmeceleriyle de tanınmıştır.³⁵⁸

7) *Şeyh Bedreddîn Hasan b. Alî el-Erbilî el-Heskifî* (ö. 925/1519): Aslen Erbillidir. Erbil'den Hasankeyf'e, Hasankeyf'ten Halep'e gidip yerleşmiştir. Halep'in önde gelen nahiv âlimlerinden biridir. “Haşiye Ala Şerhi'l-Kafiye el-Mutavassıt” onun nahiv ile ilgili önemli bir eseridir.³⁵⁹

8) *Muftî Emînuddîn Cibrîl b. Ahmed el-Kurdî* (ö. 930/1523): Nahiv ilmiyle beraber fıkıhta da meşhur olmuştur. Halep medreselerinde nahivle birlikte fıkıh dersleri de vermiştir. “Şerhu'l-Acurrumiyye” adlı eseri meşhurdur.³⁶⁰

353 Sehawî, *ed-Dav'*, IX, 256-257; İbn Gazzî, *Dıvanu'l-İslam*, II, 113-114; İsmail Paşa, *Hediyetu'l-Arifin*, II, 187-188

354 Sehawî, *ed-Dav'*, IX, 243

355 Bukai, *İzharu'l-Asr*, I, 290

356 Sehawî, *ed-Dav'*, III, 159; İbn Humsî, *Havadisü'z-Zaman*, I, 72

357 Gazzî, *el-Kevakibü's-Saire*, I, 17; İbn İmad, *Şezeratu'z-Zeheb*, VIII, 138; İbn Gazzî, *Dıvanu'l-İslam*, I, 240

358 İbn Hanbelî, *Durru'l-Habeb*, I, 979; Gazzî, *el-Kevakibü's-Saire*, I, 264-265; İbn İmad, *Şezeratu'z-Zeheb*, VIII, 138

359 Sehawî, *ed-Dav'*, III, 118-119; İbn Hanbelî, *Durru'l-Habeb*, I, 506, 511; Gazzî, *el-Kevakibü's-Saire*, I, 178-180; ; İbn İmad, *Şezeratu'z-Zeheb*, VIII, 133-134

360 İbn Hanbelî, *Durru'l-Habeb*, I, 45; ; Gazzî, *el-Kevakibü's-Saire*, I, 172; İbn İmad, *Şezeratu'z-*

9) *Şeyh Musa b. Huseyn el-Kurdî el-Alanî* (ö. 930/1523): Halep'in meşhur belagat âlimlerindendir. Dinî ilmlerde de derinliği olan bir âlim olarak tanınmıştır. İbn Hanbelî adlı meşhur tarihçi ondan belagat dersleri almıştır.³⁶¹

10) *Alaeddîn Alî b. Muhammed el-Heskîfî* (ö. 925/1519): Hasankeyfli bir aileden gelmektedir. Şafîî mezhebindendir. Sarf (morfoloji) ilminde meşhur olmuştur.³⁶²

11) *Şeyh Bedreddîn el-Erbîlî el-Heskîfî el-Halebî* (ö. 925/1519): Erbil asıllı bir aileden gelmektedir. Aile Erbil'den Hasankeyf'e, oradan da Halep'e göç etmiştir. Sarf ilmiyle ilgili "Şerhu Tasrîfî'l-İzzî Fi's-Sarf" kitabı meşhur olmuştur.³⁶³

12) *Alî b. Muhammed es-Sincarî* (ö. 808/1405): Şengal asıllı olup Dimaşk'ta yetişmiştir. Nesir alanında meşhur olmuş kâtiplerden biridir. Makrîzî onu "Dimaşk Kâtiplerinin Reisi" olarak tanıtmaktadır.³⁶⁴

13) *Şeyh Şemseddîn Muhammed b. Muhammed* (ö. 863/1458): İbn Şemma' olarak tanınmaktadır. Şam diyarının mutasavvıf şairlerindendir. Bir şiirinde şunları söylemektedir:³⁶⁵

"Ruhumun yok olması ya da varlığının ortadan kalkmasıyla sana kavuşabileceğimi bilseydim, dünya sayfasında bana ait olan sayfayı silecektim"

14) *Ömer b. Muhammed el-Qîmerî el-Bîrî el-Halebî* (ö. 871/1467'den sonra): Halep'i yurt edinen bu zat Şam diyarında şiir alanında meşhur olmuş âlimlerden biri sayılırdı. Engin bir aruz bilgisine sahip bir edipti ve aruzla ilgili "Kasîde Fi İlmi'l-Arûz" adıyla bir manzume de yazmıştır.³⁶⁶

15) *Hasankeyfli bazı Kürt Şairler* ve bulundukları yerler:

<u>Şair</u>	<u>Bulunduğu yer</u>
Alî b. Muhammed el-Heskîfî (ö. 925/1519)	Şam diyarı ³⁶⁷
Hasan b. Alî el-Erbîlî el-Heskîfî (ö. 925/1519)	Halep ³⁶⁸
Ebû Fazl Alî b. Muhammed el-Heskîfî (ö. 934/1527)	Dimaşk ³⁶⁹

Osmanlılar Memluklar Devleti'ne son verip Dimaşk'a girdiklerinde Ebû Fazl bu acı karşısında bir mersiye nazmetmiştir. Hasankeyfli bu Kürt şair bu mersiye'nin aşağıya aldığımız iki beytinde şöyle diyor:³⁷⁰

Zeheb, VIII, 172; İbn Gazzî; *Divanu'l-İslam*, II, 61

361 İbn Hanbelî, *Durru'l-Habeb*, II, 504; Gazzî, *el-Kevakibu's-Saire*, I, 308-309; İbn İmad, *Şezeratu'z-Zeheb*, VIII, 178

362 Gazzî, *el-Kevakibu's-Saire*, I, 264-265; İbn İmad, *Şezeratu'z-Zeheb*, VIII, 137

363 Gazzî, *el-Kevakibu's-Saire*, I, 178-179; İbn İmad, *Şezeratu'z-Zeheb*, VIII, 133-134

364 Sehavi, *es-Sulûk*, VI, 164

365 İbn Hanbelî, *Durru'l-Habeb*, II, 83

366 Sehawî, *ed-Dav'*, VI, 118; Ömer Rıza Kehhale, *Mucemu'l-Muellifîn*, VII, 309

367 İbn Hanbelî, *Durru'l-Habeb*, I, 975; Gazzî, *el-Kevakibu's-Saire*, I, 264

368 Gazzî, *el-Kevakibu's-Saire*, I, 180

369 Gazzî, *el-Kevakibu's-Saire*, II, 191-192; İbn İmad, *Şezeratu'z-Zeheb*, VIII, 204; Sehawî, *ed-Dav'*, V, 326-327

370 Gazzî, *el-Kevakibu's-Saire*, II, 191-192; İbn İmad, *Şezeratu'z-Zeheb*, VIII, 204

Şam'da dua edecek kimse var mı, keşke bilseydim!
Keşke kabul olunacak bir samimiyetle dua etseydi!

Bugün Şam'ı karanlık ve vahşet sarmış bulunuyor
Bizler Şam'a ağlıyoruz, Şam da bizim için ağlıyor

4. 4. 6. Hat Sanatında Kürtlerin Yeri

Hat sanatı, harf ve kelimelerin doğru yazılış biçimlerinden bahseden bir ilimdir. Memlûklar döneminde bu ilimde Suriye diyarında öne çıkan bazı Kürt âlimleri şunlardır:

1) *Şeyh Şemseddîn Muhammed b. İsmail es-Sincarî* (ö. 811/1408): Şengal asıllıdır. Dimaşk'a yerleşmiştir. Bir süre Nuriye Darülhadi'sinde kalmış ve hat sanatını icra etmiştir.³⁷¹

2) *Şeyh Şehabeddîn Ahmed el-Kurdî* (ö. 917/1511): Halep'in önde gelen hat uzmanlarından biridir. Bu sanatta birçok talebe yetiştirmiştir.³⁷²

3) *Şeyh Ahmed b. Şems b. Muhammed el-Kurdî* (ö. 934/1527): Kürdistan'dan Şam diyarına göç etmiş ve Dimaşk'ta ikamet etmiştir. Eşrefiye Hadis Evi'nde ders vermiş ve hat sanatı alanında çok sayıda talebe yetiştirmiştir.³⁷³

4. 4. 7. Tarih ve Tıp İlimlerinde Kürtlerin Yeri

Tarih; insanların başından geçen olayları, dinsel gelişimleri, soy ve şehir vakalarını yer, zaman ve sebep göstererek anlatan bir ilimdir.³⁷⁴ Bu ilmin faydası yaşanan olaylardan ders almak, olayların iyi yönlerini örnek alıp devam ettirmek, kötü yönlerinin tekrarından kaçınmaktır.³⁷⁵

Memluklar döneminde yazılmış olan tarih kitaplarının ortak özelliği ansiklopedik bir nitelik taşıyıp çok çeşitli bilgiler içermesi, dolayısıyla çok sayıda ciltten oluşmasıdır. Kalkaşendî (ö. 827/1423), Makrîzî /ö. 845/1441), İbn Hacer (ö. 825/1448), İbn Tağriberdî (ö. 874/1469), Sehavî (ö. 902/1492) ve Suyûtî (ö. 911/1505) bu tür ansiklopedist tarih yazarlarındandır. Tarih alanında eser veren Kürt âlimlerinin çalışmalarını da doğal olarak bu görünüme sahiptir. Aşağıda Memluklar Döneminde Suriye'de öne çıkmış bazı Kürt tarih yazarları görülmektedir:

Adı ve ölüm tarihi

Ahmed b. Abdurrahîm el-Kurdî (ö. 826/1422)

Yer ve Kaynak

Şam³⁷⁶

371 Kadir, *Devru'l-Kurd...*, s. 179

372 İbn Hanbelî, *Durru'l-Habeb*, I, 181; Tabbax (Muhammed Rağıb), *A'lamu'n-Nubela*, V, 353

373 İbn Tolûn, *Mutatu'l-Ezhan*, I, 74

374 Sehavî, *el-l'lan*, s. 7; Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, I, 271

375 Taş Köprüzade, *Miftahu's-Saade*, I, 251

376 Makrîzî, *Dueru'l-Ukûd*, I, 309-310; İbn Hacer, *el-Mecmau'l-Muessis*, III, 42-46; İbn Fehd el-Mekkî, *Lahzu'l-Elhaz*, s. 285-288; Sehavî, *ed-Davu'l-Lami'*, I, 336-342

İbn Cezerî Muhammed b. Muhammed (ö.833/1429)	Şam ³⁷⁷
Ahmed b. Muhammed el-Heskifî (ö. 864/1459?)	Şam ³⁷⁸
Muhammed b. Davûd el-Bazilî el-Kurdî (ö. 925/1519)	Hama ³⁷⁹

Memluklar Dönemi tıp alanında gelişmelerin görüldüğü bir dönemdir. Tabiple-ri devlet ve halk kademelerine çeken Memluk sultanları onlara maddi ve manevi desteklerde bulunmuşlardır. Bu tabipler arasında Kürt şahsiyetler de yer almıştır ki bazıları şunlardır:

<u>Adı ve ölüm tarihi</u>	<u>Yer ve Kaynak</u>
İbrahîm b. Abdullah el-Halatî el-Halebî (ö.799/1396)	Halep ³⁸⁰
Davûd b. Nasiruddîn el-Heskifî (ö. 820/1417'den sonra)	Şam ³⁸¹
Alî b. Ahmed b. Muzaffer el-Erbilî (ö. 826/1422)	Dimaşk ³⁸²
Muhammed b. Hasan el-Kurdî (ö. 843/1439)	Şam ³⁸³
Alaeddîn b. Veliyullah el-Erbilî el-Halebî (ö. 926/1519)	Halep ³⁸⁴

4. 4. 8. Kelam, Felsefe, Matematik ve Müzik İlimlerinde Kürtlerin Yeri

Bu ilimlerde uzmanlaşmış Suriye Kürt âlimlerinin adları, ölüm tarihleri, yerleri ve haklarında bilgi veren kaynakların listeleri aşağıda görülmektedir:

Kelam ve Felsefe Listesi

<u>Adı ve ölüm tarihi</u>	<u>Yer ve Kaynak</u>
Muhammed b. Alî el-Erbilî (ö. 862/1457)	Şam ³⁸⁵
Muhammed b. Muhammed b. Şemma' (ö. 863/1458)	Şam ³⁸⁶
Ahmed b. Yûsuf el-Heskifî el-Halebî (ö. 895/1489)	Halep ³⁸⁷

377 Sehavi, *ed-Davû'l-Lami'*, X, 67; Makrizî, *ed-Dureru'l-Ukûd*, III, 379; İsmail Paşa, *Hediye'tu'l-Arifin*, II, 147; Zirikli, *el-A'lâm*, VII, 122

378 Hacı Xelife, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 933; Şakir Mustafa, *et-Tarihu'l-Arabî*, IV, 186

379 İbn Hanbeli, *Durru'l-Habeb*, II, 203-205; Gazzî, *el-Kevakibûs-Saire*, I, 240; İbn Gazzî, *Divanu'l-İslam*, I, 240; İbn İmad, *Şezerat*, VIII, 138

380 İbn Furat, *Tarihu İbn Furat*, II, 478; İbn Kadi Şehbe, *Tarih*, III, 625; İbn İmad, *Şezerat*, VI, 357; İsa Beg, *Mucemu'l-Etibba*, s. 177

381 Şakir Mustafa, *et-Tarihu'l-Arabî*, IV, 186

382 İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kamine*, III, 13-14; Ahmed İsa Beg, *Mucemu'l-Etibba*, s. 298

383 Sehavi, *ed-Davû'l-Lami'*, VII, 219; Ahmed İsa Beg, *Mucemu'l-Etibba*, s. 374; Marûf, *Mucemu Etibbai Muhafezeti Erbil*, s. 61

384 Tabbax, *A'lamu'n-Nubela*, V, 398; Zeki, *Meşahiru'l-Kurd*, II, 71

385 Sehavi, *ed-Davû'l-Lami'*, VIII, 225

386 Sehavi, *ed-Davû'l-Lami'*, IX, 142; İbn Hanbeli, *Durru'l-Habeb*, II, 82-83; İbn Gazzî, *Divanu'l-İslam*, III, 175

387 Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1146; İsmail Paşa, *Hediiyyetu'l-Arifin*, I, 136; Kehhale, *Mucemu'l-Muelliğin*, II, 210

Matematik Listesi

Adı ve ölüm tarihi

Abdullah b. İbrahim es-Sincarî (ö. 819/1416)
Yûsuf b. Yakûb el-Kurdî (ö. 851/1447)
Hasan b. Alî el-Qîmerî el-Kurdî (ö. 885/1480)
İbrahim b. Ahmed el-Kurdî
Alî b. Muhammed el-Heskifî (934/1528)

Yer ve Kaynak

Dimaşk³⁸⁸
Şam³⁸⁹
Şam³⁹⁰
Halep, Dimaşk³⁹¹
Dimaşk³⁹²

Müzik Listesi

Adı ve ölüm tarihi

Suleyman b. Abdullah el-Kurdî (ö. 790/1388)
Osman b. Şems el-Amidî ed-Dimaşkî (ö. 944/1537)

Yer ve Kaynak

Mısır, Şam³⁹³
Dimaşk³⁹⁴

5. OSMANLILAR DÖNEMİ

5. 1. Halep'te Kürt Canbolatlar Ailesi Yönetimi

Asılları Eyyubîlere dayanan Kürt Canbolat Ailesi'nin Lübnan öncesi memleketi Kilis'tir. Aileye adını veren kişi aynı zamanda İbn Arebû künyesiyle de anılan **Canbolat b. Kasım el-Kurdî**'dir. Çocukluğunda bir süre Osmanlı sarayında kalan Canbolat özellikle Halep civarını eşkiyadan temizlemesi üzerine büyük bir şöhret kazanınca 1570 yılında Osmanlı yönetimi tarafından Kilis Emirliği'ne tayin edilmiş; II. Selim zamanında Kıbrıs seferine de katılmış ve 1572 yılında Kilis'te vefat etmiştir³⁹⁵

Canbolat b. Kasım el-Kurdî'den sonra ailenin başına oğlu **Hüseyin Paşa Canbolat** geçmiştir. Osmanlı hükümeti tarafından ocaklık olarak Kilis Sancağı'na verilmiş ve Halep'te "emîrülümerra" (beylerbeyi) unvanıyla da atanmıştır. Kilis'te kardeşi Emîr Habîb ile bir süre sürtüşmeler içerisine giren Hüseyin Paşa Canbolat Suriye'de çıkan isyanlarda hükümete hizmet etmiş ve Halep'te vali Nasuh Paşa'yı zora sokan Şam isyancılarını bertaraf etmiştir. Ancak Nasuh Paşa ile arası bozulan Hüseyin Paşa daha sonra gönderilmek istendiği İran seferine çıkmada gevşeklik gösterdiği gerekçesiyle 1604 yılında Van'da idam edilmiştir.³⁹⁶

388 İbn Fehd el-Mekkî, *Lahzu'l-Elhaz*, s. 262-265

389 Sehavî, *ed-Dav'u'l-Lami'*, V, 49

390 Sehavî, *ed-Dav'u'l-Lami'*, III, 119

391 İbn Hanbelî, *Durru'l-Habebe*, I, 22-26; Gazzî, *el-Kevakib*, I, 106; İbn İmad, *Şezerat*, VIII, 192

392 Gazzî, *el-Kevakib*, II, 192; İbn İmad, *Şezerat*, VIII, 204

393 Makrizî, *Durru'l-Ukûd*, II, 106; Nassar, *Vesailu't-Terfih...*, s. 154

394 Gazzî, *el-Kevakib*, II, 188-189; İbn İmad, *Şezerat*, VIII, 258

395 Obenheim, "Djanbulat", *Encyclopedia of Islam*, II, 443-444; Tekindağ, "Canbulat", *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, III, 22; Ahmed, *Ekradu Lubnan*, s. 53

396 Krş. Katib Çelebi, *Fezleke*, I, 291; Şedyâk, *Ahbârü'l-A'yân fî Cebeli Lubnan*, s. 132; Muhibbi, *Hulâsetu'l-Eser...*, II, 84-85

1605-1611 yılları arasında Halep valisi olarak görev yapan **Ali Canbolat Paşa** amcası Hüseyin Paşa'nın idam edilmesinin ardından etrafına topladığı 20.000 kişilik bir güçle Osmanlılara karşı başlatılan ayaklanmaya liderlik etmiş ve Osmanlıları epeyce uğraştırmıştır. Kısa süre içinde nüfuz alanını Adana'ya kadar genişleten Ali Canbolat bu isyanda Kilis'ten başlayarak Halep ve Şam'ı ele geçirdi ve bölgeyi hâkimiyeti altına aldıktan sonra kendi adına hutbe okutup sikke kestirdi ve yabancı devletlerle bağımsız bir lider olarak temas kurdu. Bu isyan 1607 yılında Kuyucu Murat Paşa tarafından bastırıldı.³⁹⁷

Ünlü araştırmacı Buls Karelî el-Xûrî'ye göre bu ayaklanma Avrupalıların gözünde erken dönem imparatorluk hâkimiyetine karşı yapılmış ilk ciddi ayaklanma sayılmaktadır. Bu bağlamda başta İtalya olmak üzere bazı Avrupa ülkeleri gönderdikleri heyetler aracılığıyla ayaklanma lideri Ali Canbolat Paşa ile irtibat kurmak istediklerini bildirmiş, ancak Ali Paşa bu teklifi reddetmiştir. Bu ünlü saha uzmanına göre Ali Canbolat Paşa'nın ayaklanmasındaki amacı Suriye ve Güney Anadolu'yu Osmanlı hâkimiyetinden koparıp ayrı bir yönetim kurmaktır.³⁹⁸

Canbolatların büyükleri hakkında verdiği önemli bilgilerle tanınan el-Muhibbî'ye göre başlangıçta büyük başarılar elde eden Ali Canbolat neticede yenilmiş ve bir kaleye sığınmıştır. Kalede yeri tespit edilen ve etrafı kuşatılan bu ayaklanma liderine nasıl davranılacağına ilişkin saltanat merkezinden görüş istenmiş, merkez bunun üzerine onun kaleden sağ çıkarılmaması, mutlaka öldürülmesi yönünde ferman çıkarmıştır. Bu fermana binaen Ali Canbolat Paşa öldürülmüş ve başı kesilerek saltanat merkezine gönderilmiştir.³⁹⁹

Ayaklanmaları bastırılan Canbolat Ailesinin başta **Canbolat b. Emîr Saîd** ve oğlu **Ribâh Canbolat** olmak üzere bazı büyükleri 1630 yılında bu şehirden çıkarılınca bunlar Lübnan'a göç edip Dürziliğin başına geçmişlerdir. Canbolat Ailesinden Lübnan'da Dürziliğin liderliğini yapan ilk kişi Ribâh Canbolat'dır.⁴⁰⁰ İlk 1630 yılında aralarında daha öncelere dayanan dostluklar bulunan Emîr Fahreddîn'in bulunduğu Beyrut'a giden Canbolat b. Emîr Saîd ve oğlu Ribâh burada bu kadim dostu tarafından çok iyi karşılanmış ve Şûf kazasına yerleştirilmişlerdir.⁴⁰¹

5. 2. Sykes-Picot Antlaşması (1916)

Bugünkü Suriye'nin tamamının Fransa'ya verildiği Sykes-Picot, Fransa ile Britanya'nın 16 Mayıs 1916 yılında yaptığı gizli bir antlaşmadır. Antlaşmaya sonradan dâhil edilen Rusya, Bolşevik ihtilalından sonra bu antlaşmanın gizli mad-

397 Bkz. Buzpınar, "Suriye", *DİA*, cilt 37, s. 550-551

398 Bkz. -Hürî, *Ali Başa Canbolat Vali Halep 1605-1611*, s. 11-14

399 Muhibbî, *Hulâsetu'l-Eser...*, II, 84

400 Bkz. Şedyâk, *Ahbârü'l-Ayân fî Cebeli Lubnan*, s. 136; Ma'lûf, *Tarihü'l-Emîr Fahreddîn el-Maânî*, s. 52-53; Avnî, *Arab ve Ekrad*, s. 171

401 Avnî, *Arab ve Ekrad*, s. 171

delerini dünyaya duyurmuştur. Özünde Osmanlı Devleti'nin topraklarını bu üç devlet arasında bölüştürmeyi amaçlayan bu antlaşma ile Fransa'ya düşen geniş pay içerisinde Suriye önemli bir yer alır. Birleşmiş Milletler 14 Temmuz 1922 yılında Fransa'nın Suriye üzerindeki mandasını onaylamıştır. Bu manda İngiltere'nin Filistin, Doğu Ürdün ve Irak üzerindeki mandasına benziyordu ki bu da ilgili devleti mandasına verilen ülkeyi bağımsızlığa hazırlamayı ve mahalli ulusal güçlere bazı imtiyazlar vermeyi içeriyordu.⁴⁰²

Fransız manda yönetimi Şam ve Halep idaresini ayrı birer muhtar bölge olarak belirlerken, 1922'de de Lazkiye Merkez olmak üzere Nusayrî Alevilerin yoğun olduğu kuzey bölgesi ile Dürzîlerin yoğun olduğu Havran'ı birer muhtar bölgeye dönüştürerek bugünkü Suriye'yi oluşturan toprakları dört yönetim birimine ayırdı. Parçalanmanın doğurduğu mahalli tepkileri azaltmak için 1924 yılında yeni bir düzenlemeye giden Fransızlar Şam, Halep, Hama ve Humus'u birleştirip tek bir yönetim altında topladı.⁴⁰³

Sykes-Picot Antlaşması sonuçları itibariyle bir Kürt devletinin kurulmasını engellemiş; bugünkü sorunların temelini oluşturmuş ve Kürdistan'ın Batılıların çıkarlarına göre bölünmesine neden olmuştur. Bu çıkarlar Kürtlerin daha önceki antlaşmalarda kendilerine söz verilen kendi kaderini tayin etme hakkını inkâr etmektedir.⁴⁰⁴

5. 3. Dönemin Suriye/Rojava Kürtlerinden Bazı Şahsiyetler

5. 3. 1. Abdurrahman el-Kewakibî (1855-1902)⁴⁰⁵

1855 yılında Halep'te doğdu. Zengin bir Kürt ailesinden gelmektedir. Reformist ve özgürlükçü görüşleriyle tanınan Kewakibî 1892 yılında Halep Belediye Başkanı oldu. Yaşamının çoğunu Sultan II. Abdülhamit zamanında (1876-1909) geçiren bu düşünür doğal olarak dönemin istibdadına karşı mücadele etti.

Reformist görüşlerini yaymak için Mısır'a gidip ilk kitabı olan “*Ümmü'l-Kura*”yı Kahire'de yayımladı. İkinci kitabının adı “*Tabaiu'l-İstibdad ve Masariu'l-İsti'bad*”dır. Bu iki kitabında düşünce ve ifade özgürlüğünü savunan Kewakibî 1902 yılında Kahire'deyken Abdülhamit'in adamları tarafından kahve içtiği fincana zehir katıldı. Zehir'in etkisiyle kıvrandığı ve kustuğu bir sırada son sözleri “beni zehirlediniz” oldu.

402 Kasımiye, *el-Hukûmetu'l-Arabiyye Fi Dimaşk Beyne 1918-1920*, s. 198; Miranî, *el-Hareketu'l-Kavmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistani Suriye*, s. 22

403 Buzpınar, “Suriye”, *DİA*, cilt 37, s. 553

404 Montgomery, *Suriye Kürtleri*, s. 18

405 Siwêrêkî, http://www.gilgamish.org/viewarticle.php?id=kurdish_persons.

5. 3. 2. Ahmed b. İlyas el-Kurdî (ö. 1199/1784)⁴⁰⁶

Şair ve dilcidir. Küçük Ercanî ve Yürüyen Sözlük lakaplarıyla tanınmaktadır. Şafîî olup Dimaşk sakinlerindendir. Babası Şehrezûr Kürtlerindendir. Temel eğitimi Şafîî usulü üzerine babasından alan bu âlim dinî ve itikadî meselelerde tartışmacı ve eleştirel bir kişiliğe sahip olduğundan bunu kaldıramayacak olan merciler tarafından cezalandırılacağı korkusuyla Şam'dan çıkıp İstanbul'a geçmiştir. İstanbul'dan Trablusşam'a oradan da Mısır'a gitmiş ve neticede Halep'e dönmüştür.

5. 3. 3. Alaeddîn Alî b. Mahmûd el-Kurdî⁴⁰⁷

Hicri 811 yılında Halep'e bağlı Babziye Köyünde dünyaya gelmiştir. Şafîî mezhebinden olup Şerîf-i Kurdî olarak da meşhur olmuştur. Ku'an-ı Kerîm'i kendi köyünde; Şafî mezhebi fıkıhıyla ilgili olan Muharrer kitabını amcası Halîl'in yanında ders olarak okudu. İlim tahsilini sürdürmek için Kahire'ye gitti. Ardından Halep'e döndü ve Halep Kalesi Naibi olarak görev yaptı.

5. 3. 4. Ebûbekir Mela b. Ahmed (ö. 1280/1863)⁴⁰⁸

Fıkıh, tasavvuf ve tefsir âlimidir. Şafîî mezhebindendir. Şam'a yerleşen bir aileden gelmektedir. 1863 yılında Şam'da vefat eden bu âlimin verdiği serlerden iki tanesi şunlardır:

1) Safvetu't-Tefsîr

2) Tenbîhu'l-Gafilîn Ala Men Redde Akvale'l-Mutekaddimîn

5. 3. 5. Ebûbekir b. İbrahîm el-Cezerî ed-Dimaşkî (ö. 1198/1783)⁴⁰⁹

Kıraat âlimidir. Cizre'den Şam'a göç eden bir aileden gelmektedir. Kendisi Şam'da doğdu ve burada yetişti. Güzel bir sesi olan bu âlim Kur'an-ı Kerîm'i çok güzel okurdu. Kıraat ilminde uzman biriydi ve bu ilmi Şam ulemasından almıştı. Aynı zamanda şairdi ve Sarûca Çarşısı'na yakın Suf Camii'nde imam-hatiplik yapmıştır. 1783 yılında Şam'da vefat etmiştir.

5. 3. 6. Ebûbekir el-Goranî el-Kurdî (ö. 1014/1605)⁴¹⁰

Fakih ve tarihçidir. Şafîî mezhebindendir. Çok eser yazdığından dolayı "Musannif" olarak meşhurdur. Aynı zamanda şair olup iki tane şiir divanı vardır. Şam'da oturan bu âlim 1605 yılında Merîwan'da vefat etmiştir. Geride bıraktığı eserlerden bazıları şunlardır:

406 Siwêrekî, *Mu'cem*, s. 48-49; Çağlayan, *Şark Uleması*, s. 82

407 Çağlayan, *Şark Uleması*, s. 100

408 Zirikli, *A'lam*, II, 62; Siwêrekî, *Mu'cem*, s. 27

409 Siwêrekî, *Mu'cem*, s. 27

410 Muhibbi, *Hulasetu'l-Eser*, I, 110; Zirikli, *A'lam*, II, 71; Zeki, *Meşahir*, I, 72

-İdahu'l-Muramî Bi Şerhi Hediyeti'l-Meramî

-Sababetu'l-Meanî

-Texamîsu's-Salet (şîir divanı)

-Dîvanu's-Saletî (şîir divanı)

5. 3. 7. Ebûbekir el-Kurdî (ö 1014/1604)⁴¹¹

Şafîî fıkıh âlimlerindendir. Şam'da otururdu. Birçok âlimden ders almışsa da asıl eğitimini Ahmed el-Kurdî el-İmadî'den almış ve fıkıh alanında ihtisas sahibi olmuştur. Yıllarca Şam Emevi Camii'nde müderrislik yapmış ve birçok talebe kendisinden istifade etmiştir. Şam'da vefat etmiş ve Feradîs Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.

5. 3. 8. Ebûbekir Mela b. Abdurrahman el-Kurdî (ö. 1077/1666)⁴¹²

Aslen Erbil'in Harîr beldesinden olup Şam'a yerleşmiştir. Araştırmacı bir âlim olarak bilinir. Vezir Ahmed Paşa'nın hocasıdır. Kendisinden çeşitli ilim dallarında ders alan bu vezirin dışında devlet adamlarından mümkün olduğu kadar uzak durmayı tercih etmiştir. Vezir Şam'daki görevinden azledilip İstanbul'a gittiğinde kendisi de beraberinde İstanbul'a gitmiş, daha sonra tekrar Şam'a dönmüş ve Şam Emevi Camii'nde tefsir dersleri vermiştir. Derslerine ünlü Kürt şahsiyetlerin katıldığı bu âlim 1077/1666 yılında Şam'da vefat etmiş ve Feradîs Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.

5. 3. 9. İbrahim b. Abdurrahman ed-Dimaşkî (1012-1078/1602-1667)⁴¹³

Şam'ın önde gelen şair ve ediplerinden biridir. 1012/1602 yılında doğdu. İlim tahsiline babasının yanında başladı ve yörenin meşhur âlimlerinin yanında tahsiline devam etti. Eğitimini tamamladıktan sonra Şam'da müderrislik yaptı. İki kez hacca gitti. Ömrünün sonlarına doğru felç oldu 1078/1667 yılında Şam'da vefat etti.

5. 3. 10. İbrahim b. Muhammed el-İmadî ed-Dimaşkî (954-1008/1546-1598)⁴¹⁴

Edip, şair, kıraat uzmanı ve hadis âlimidir. Şam'da doğdu. On kıraat usulünü Şeyhülislam Bedr el-Xezî'den ders aldı. Diğer ilimleri yörenin ünlü âlimlerinden tahsil etti. Mısır'a giderek eğitimini burada geliştirdi. Arap dili ve edebiyatında uzmanlaştı. Şam'a dönüp burada Atabekiye, Büyük Adiliye ve Nariye Cevvaniye Medreselerinde müderrislik yaptı. Emevi Camii'nde bir zaviyesi olan bu zat 1008/1598 yılında vefat etti ve Sabuniye Medresesi'nin karşısında toprağa verildi.

411 Muhibbî, *Hulasetu'l-Eser*, I, 110-111

412 Muhibbî, *Hulasetu'l-Eser*, I, 110

413 Muhibbî, *Hulasetu'l-Eser*, I, 23-25; Zekî, *Meşahir*, I, 61

414 Muhibbî, *Hulasetu'l-Eser*, I, 35-36; Zekî, *Meşahir*, I, 60

5. 3. 11. İbrahim Şêxanî (1277-1358/1860-1938)⁴¹⁵

1277/1860 yılında Şam'da doğdu. Suriye ayaklanmasına katıldı. 1938 yılında 70 yaşındayken Filistin ayaklanmasına da bizzat katılarak destek verdi. Ürdün'ün doğusunda meydana gelen bir savaşta hayatını kaybetti ve Aclun sakinleri tarafından burada defnedildi.

5. 3. 12. İbrahim b. Mela (ö. 1032/1623)⁴¹⁶

Ediptir. Şiir ve edebiyatla ilgili çalışmaları vardır. Hasankeyfli bir aileden geliyorsa da doğum ve ölüm yeri Halep'tir. Babası ve diğer bazı Halep âlimlerinin yanında ilim tahsil etti ve özellikle edebiyatta ihtisas sahibi oldu. Hicrî 995 yılında Şam kadısı Muhibbuddîn'den icazetname aldı ve hicrî 1000 senesinde hacca gitti. Hac farzasını yerine getirdikten sonra Halep'e döndü ve geriye kalan hayatını ilim ve ibadetle geçirdi. Belli başlı eserleri şunlardır:

- Hilyetu'l-Mufadele Fi'l-Mutareheti ve'l-Murasele
- İbkaru'l-Mean'Muhaddere
- İktitafu Şakaiki'n-Nu'man Min Riyadi'l-Vafî Bi Wefeyati'l-A'yan
- Camiu'l-Mufterekat Min Fevaidi'l-Verekat
- ed-Durer ve'l-Ğurer

5. 3. 13. Süleyman Halebî 1777-1800⁴¹⁷

1777 yılında Kürd Dağı'nın Reco nahiyesine bağlı Kokan Köyü'nde doğdu. Halep'te yetişti ve 3 yıl Kahire'de Ezher Üniversitesi'nde eğitim gördü. İki kez hacca gitti ve bu sırada Kudüs ve Gazze'yi ziyaret etti. Bazı Osmanlı yetkilileri ile görüşerek onlara Mısır'daki Fransız komutanı Kreybir'i öldüreceğine ilişkin söz verdi. Bu amaçla Kahire'de 31 gün bu komutanı takip ederek fırsat kolladı.

Süleyman Halebî hakkında "Tarîh-i Cevdet"te özetle şunlar yazılmaktadır: "1800 yılında Haziran ayında General Kreybir evinin bahçesinde kendisine refakat eden ve orduda mimar-mühendis olan bir şahısla görüşürken yanlarına giden bir kişi General'e bir dilekçe uzatır. General dilekçeyi okumaya başladığı sırada ona hançerle saldıran bu kişi onun ölümüne, kendisine müdahale eden mimar-mühendise de bir hançer saplayıp yaralanmasına neden olur ve kaçır. Bir bahçede saklanan katilin yeri olayı evinin penceresinden izleyen bir kadın tarafından askerlere bildirilir ve tutuklanır. Soruşturma sırasında katilin adının Süleyman olduğu ve Halep'te doğduğu veya burada ikamet ettiği ortaya çıkar".

Yapılan araştırmalarda Süleyman Halebî'nin Osman Ağa olduğu, Osman Ağa'nın Efrîn'in Cümê Nahiyesi'ne bağlı Kokan Köyü'nden olduğu ve Kürtler arasında Osê

415 Siwêrekî, *Mu'cem*, s. 23

416 Muhibbî, *Hulasetu'l-Eser*, I, 11; Zirikli, *A'lam*, I, 30; Zeki, *Meşahir*, I, 62

417 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrîn"*, s. 403-405; Zirikli, *A'lam*, III, 133; Siwêrekî, *Mu'cem*, s. 331

Qoper olarak tanındığı; Süleyman'ın da Halep'te ikamet etmesinden dolayı bazen "Halebî", bazen köyüne nispetle "Kokanî", bazen nahiyesine nispetle "Cûmî", bazen de uyruğundan dolayı "Kurdî" olarak anıldığı ortaya çıkmıştır.

Fransız Askerî Mahkeme'de yargılanan Süleyman Halebî idam cezasına çarptırıldı ve idam edildiği yerdeki kazıklara 3 Ezher âliminin başları da asıldı. Zira Halebî adı geçen Fransız komutanını öldüreceğini o üç âlim şahsiyete söylemişti ve onlar bunu ihbar etmemişlerdi. İdam edilmeden önce sağ eli yakılan Süleyman Halebî'nin kemik iskeletini Paris Hayvan ve Bitkiler Müzesi'nde muhafaza eden Fransızlar onun kafatasını da Paris Tıp Fakültesi Anatomi Odası'na koymuşlardır. Halebî'nin komutana saptığı hançer de Fransa'nın Karkason kentinde muhafaza edilmektedir.

5. 3. 14. Şeyh Abdulkadir Abdelanî (ö. hicri 1178)⁴¹⁸

Abdelan'da doğdu. Kadirî tarikatına mensup bir şeyh ve tasavuf âlimidir. Yılında Halep'e göç etti ve oradan Şam'a geçti. Şam'a yerleşen ve ailesini de Şam'a götüren bu zat babasının talebesi olan hocası Şeyh Mahmut el-Kurdî'nin kızı ile evlendi. İlimde daha da ilerlemek için Şam'dan Mısır, Mekke ve Medine'ye gidip oranın âlimlerinden ders ve icazetname aldı. Aynı zamanda şair olan bu âlim 1178 yılında Şam'da vefat etti ve Kasiyun Dağı'nda toprağa verildi.

5. 3. 14. Şeyh Ahmed b. Alî Harîrî el-'Esalî (ö. 1048/1639)⁴¹⁹

Şam Halvetî Tarikatı şeyhlerindendir. Şafîî mezhebindendir. Babası Erbil yakınındaki Harîr beldesinden Şam/Dimaşk açıklarındaki 'Esal Köyü'ne yerleşmiş, oğlu Şeyh Ahmed bu köyde dünyaya gelmiştir. Gençliğinde Şam'ın bazı tasavvuf erbabından temel dersler aldıktan sonra Halep ve Antep yörelerine gidip Halvetî Tarikatının mürcidi Şeyh Şah Velî ile bir araya gelmiştir. Halvetî Tarikatı'nı bu zattan aldıktan sonra Dimaşk'a dönmüş ve burada büyük bir teveccüh ile karşılaşmıştır. Halveti Tarikatı'nı burada yayan bu zat için Şam Valisi Ahmed Paşa tarafından bir dergah açılmış ve 1639 yılında Dimaşk'ta vefat etmiştir.

5. 3. 15. Şeyh Muhammed Emîn Keftarû en-Nakşibendî (ö. 1938)⁴²⁰

Şeyh Mela Mûsa Keftarû'nun oğludur. 1873 yılında Dimaşk'ta doğdu. Arapça ve İslamî ilimleri başta Mela Muhammed İsa el-Kurdî olmak üzere ünlü âlimlerden ders aldı. Şafîî mezhebinde otorite sayılan bu zat bazı yerlerde Şafîîlerin Cuma namazından sonra öğlen namazını da kılmalarının gereksiz olduğu yönünde fetva kabilinden bir risale yayımladı. 1938 yılında Dimaşk'ta vefat etti ve Zeyniye Mezarlığı'nda toprağa verildi.

418 Çağlayan, *Şark Uleması*, s. 45

419 Muhibbi, *Hulasetu'l-Eser*, I, 248-250

420 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 101

5. 3. 16. Yûsuf Azame (1884-1920)⁴²¹

1884 yılında Şam'da doğdu. 1906 yılında İstanbul Harp Akademisi'ni bitirdi. Osmanlı ordusunda yüzbaşı olarak Şam, Lübnan ve İstanbul'da görev yaptı. Askerî eğitim için Almaya'ya gönderildi ve orada iki yıl kaldıktan sonra İstanbul'a döndü. Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'da gönüllü olarak çalıştı ve merkezleri Bulgaristan'da olan 20. ve 25. ordulara komutanlık yaptı.

Osmanlı Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya Anadolu, Suriye ve Irak seferlerinde eşlik eden Yûsuf Azame, Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra Şam'a döndü ve Melik Faysal ile birlikte çalıştı. 1920 yılında Fransızlarla yapılan Meyselûn Savaşı'nda şehit oldu.

6. FRANSIZ MANDASI DÖNEMİ (1920-1946) , BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ (1946-1958) VE KÜRTLER

6. 1. Fransız Mandası Dönemi (1920-1946) ve Kürtler

Kürdistan'ın yeni paylaşımı Kürt halkının ulusal ve ekonomik çıkarları dikkate alınmadan gerçekleştirildi. Keyfi çizilen Türkiye-Suriye sınırının tespiti sonucu aynı aşiretten, aynı boydan, hatta aynı aileden çok sayıda Kürt sınırın farklı yakalarında kaldılar.⁴²²

Suriye'deki Fransız mandası 1920 yılında ilan edildi. Suriye her ne kadar 1943 yılında bağımsızlığını ilan ettiyse de, Fransız birlikleri 17 Nisan 1946 yılına kadar Suriye'de kaldı. Bu süre içerisinde Kürtlerin Fransızlarla ilişkileri karmaşık bir durum arz etmiştir. Örneğin Hristiyan olan bazı aşiretler ve ağalar Fransızları desteklerken, diğer Kürtler Arap aşiretleri ile birlik olup Fransız mandası yönetimine karşı çıkmış ve 1930'larda Suriye bağımsızlık hareketinin yanında yer almışlardır. 1930'lar sürecinde Cizîr Bölgesi'nde özerklik yanlısı bir Kürt Hristiyan hareketi ortaya çıkmıştır. Bu hareket Fransa'nın gözetiminde olmak şartıyla Cizîr Bölgesi'nin ekonomik ve idari anlamda merkezden ayrılması ve Kürtlerle Hristiyanlar tarafından yönetilmesi taleplerini manda güçlerine ve hükümete bildirmiştir. Ancak 1937 Ağustosunda Amûdê'nin Hristiyan mahalleleri pan-islamist bir hareketin destekleyicileri tarafından basılıp Hristiyanlar öldürülmüş, manda yönetimi de Hristiyanları Sünni Arap hükümetle işbirliğine giderek Suriye'deki varlıklarını korumaları yönünde teşvik etmiştir.⁴²³

Kürtlerin mandater Suriye'deki durumu ana hatlarıyla komşu ülkelerdeki gibiydi. Ancak burada Türkiye, İran ve Irak'ta görülen katı baskı uygulanmıyordu. Suriye'de Kürt ulusal kültür yaşamının gelişmesi için belirli koşullar vardı. Kürt

421 Sefercelani, *Faciata Meyselûn*, s. 123; *Mewsîatu A'lamî Sûriye*, III, 317-319; VII, 459; Swêrekî, *Muçem*, s. 772-773

422 Lazarev ve diğerleri, *Kürdistan Tarihi*, s. 246

423 Montgomery, *Suriye Kürtleri*, s. 42-43, 45-46

kültür adamı Celadet Bedirxan bu konuda öncü rol oynadı. Fransa, Suriye'deki Kürt faktörünü Araplar arasında gözlemlenen Fransa karşıtı eğilimleri göğüsleyen kaldıraçlardan biri olarak değerlendiriyordu.⁴²⁴

Fransızlar manda yönetimi boyunca Kürtlerin kimlik ve dil statüleri konusunda zikzaklar çizmiş; Nusayri ve Durzi gibi diğer milli ve dini kimliklere verdiği önemi Kürtlere vermemiş; böylece Kürtler lehine arzulanan sonuçlar ortaya çıkmamıştır.⁴²⁵ Aşağıda belirtildiği gibi başta Türkiye'nin olumsuz tutum ve müdahaleleri olmak üzere bazı iç ve dış nedenler bunda etkili olmuştur.

Milliyetçi Arap çevrelerinin Kürt ulusal haklarını tanımaya yanaşmaması ve Kürtlerin de bu haklardan vazgeçmemesi, Fransa'ya Suriye'deki nüfuzunu korumak amacıyla kimi zaman Arapların, kimi zaman da Kürtlerin yanında yer alma olanağını sağlıyordu. Böyle olmakla birlikte Kürt ulusal-demokrat güçleri Fransa karşıtı hareketlere aktif bir biçimde katılıyorlardı. Arap milliyetçileri Kürt ulusal haklarının sömürgeci Fransızlar ülkeden kovulduktan sonra verileceğini vaat ediyorlardı ve Kürtler bu vaatlere iyi niyetle inanıyorlardı. Bu bağlamda Sultan Atrâş'ın yönettiği ayaklanmaya Ahmed Ağa Beravî, Muhammed el-Kurdî ve Muhyiddîn Kara Ağa'nın Kürt birlikleri de katılmış ve büyük yararlıklar göstermişlerdi. Kürtler bunun yanında Şam, Halep, Haseke ve diğer şehirlerde yapılan grevlere ve protesto gösterilerine düzenli bir şekilde katılıyorlardı. 5 Haziran 1937 tarihinde Haseke'de başlayan grev ve protesto gösterileri kısa bir süre içerisinde Qamişlo, Serê Kaniyê, Ayn Dîwer ve Dirbasiyê şehirlerine de sıçradı. Grev Yürütme Komitesinin başkanlığına bir Kürt şahsiyet olan Tahir el-Mardinî getirilmişti.⁴²⁶

Fransız merkezi hükümeti dediğimiz Beyrut ve Şam'daki Yüksek Komiserlik Kürt bölgelerine idari özerklik verilmesi veya kültürel hakların hukuki güvence altına alınması gibi Kürt yanlısı bir politikaya mesafeli durmuştur. Buna karşılık özellikle Kuzeydoğu Suriye'de görev yapan yerel Fransız memurlarından Pierre Rondot ve Albay Terrier gibi yetkililer Kürt yanlısı bir politika izlediler. Bu da daha çok şu tür uygulamalarda kendini göstermiştir: Kürt aydınlarının entelektüel faaliyetlerine destek olmak; Siyasi özerklik yanlısı Kürt aşiretlerinin taleplerini merkezi yönetime sunmak; bu aşiretlerin kurdukları gençlik okulları gibi projeleri desteklemek; toprak dağıtımında Kürtler lehine bir politika izlemek ve yerel Kürt temsiliyetini artırmak.⁴²⁷

Cizîr Bölgesi'nden Halep'e gidip Fransız general Di Lamut ile görüşen Milî Aşireti ileri gelenlerinden İsmail Beg ile Temir Beg iki taraf arasında Kürt-Fransız İttifakı gibi birkaç maddelik bir sözleşme imzaladılar. Bu ittifaka göre Fransızlar Kürt Bölgelerindeki Kürtlere bir nevi özerklik hakkı verecek, bölgedeki Kürt aşiretleri

424 Lazarev ve diğerleri, *Kürdistan Tarihi*, s. 247

425 Cevad, *el-Ekaliyyetu'l-Kurdiyye*, s. 14

426 Lazarev ve diğerleri, *Kürdistan Tarihi*, s. 247-248

427 Altuğ, "Dünden Yarına Suriye Kürdistanı", *Kürt Tarihi*, Ekim-Kasım 2012, sayı: 3, s. 28-29

bu hakka mukabil Deyrezûr ve çevresinde sorun yaşadıkları Türkiye'ye karşı silahlı kuvvetleriyle birlikte Fransızları koruyacaklardı. Ancak Türkiye ile Fransızlar arasında yapılan görüşmelerin etkisiyle bu ittifak uzun sürmedi ve Fransızlar silahlandırılmış Kürt aşiretlerinden silahlarını bırakmalarını ve Türkiye'yi rahatsız etmemelerini istediler.⁴²⁸

Ayn Dîwer'de Mustafa Bûtî adlı bir Kürt genci beldeden sorumlu Fransız subayından Kürtçe eğitim verecek bir okulun açılması için izin ister, subay da buna izin verir. Ancak bir ay gibi kısa bir süre sonra Fransız makamlarından gelen talimat üzerine Kürtçe okul açma onayını iptal eden bu subay şunları söylemekten kendini alamamıştır: “İnanılacak gibi değil! Nasıl olur da benim hükümetim Kürtlerin anadillerinden yararlanmak istedikleri Kürtçe okuma yazma gibi son derece basit bir hakkı reddediyor?”⁴²⁹

Fransızlar Kürtlere bazı hakların verilmesi konusunda güçlük çektiği noktalar-dan biri de milli duygulardan çok dini duygularla meseleye yaklaşan bizzat bazı Kürt çevrelerinin kendi hakları konusundaki yaklaşımlarıydı. Özellikle bazı şeyh ve mollalar bunun ırkçılık olarak ümmetçiliğe aykırı olduğu yönünde kitleleri etkiliyor-lardı. Bunun yanında Türkiye Kürdistan'ında Şeyh Sait kıyımı başladığı sıralarda Halep'te “Kürdistan Cemiyeti” adıyla bir cemiyet kurulmuş ve bu cemiyet Kürtlerin haklarını korumak için değil, Sultan Abdülhamit'in evlatlarına yardımcı olmak için çalışıyordu.⁴³⁰

6. 2. Bağımsızlık Dönemi (1946-1958) ve Kürtler

Fransızların manda yönetimine karşı verilen bağımsızlık mücadelesine Suriye halkı her yerde ve hemen hemen bütün milli ve dini gruplarıyla destek verdi.⁴³¹ Önemli bölgeleri Suriye'ye bağlanan ve Araplardan sonra ikinci büyük halk olan Kürtler de kendi bölgelerinde Fransızlara karşı Suriye'nin bağımsızlık mücadelesine destek oldular. Amûdê ve Kürd Dağı'ndaki ayaklanma ile İbrahim Henano ve Şam Kürtler Mahallesi'ndeki ayaklanma bunun en bariz örnekleridir.⁴³² Hatta kaynaklar Fransızlar'a karşı başlatılan bağımsızlık mücadelesinde ilk kurşun atanın 1881 Kürd Dağı doğumlu Miho İbo Şaşo adlı bir Kürt olduğunda ittifak ederler.⁴³³ Bu ayaklanmalarda ve Fransızların bunları bastırmak için başvurduğu hamlelerde ve uçak bombardımanlarında doğal olarak birçok Kürt yerleşim birimi tahrip olmuş ve Kürtler çok büyük zarar görmüşlerdir.⁴³⁴

428 Mirani, *el-Hareketu'l-Kavmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistanî Suriye*, s. 61

429 Zaza, *Hayatî el-Kurdiyye*, s. 60

430 Bkz. Mavsili, *Arab ve Ekrad*, s. 466-470; Mirani, *el-Hareketu'l-Kavmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistanî Suriye*, s. 62

431 Ravi, *et-Tetevvuratu's-Siyasiyye Fi Sûriye 1958-1963*, s. 10

432 *el-İştirakî gazetesii*, Nisan 1994, sayı: 95

433 Bkz. Bizi, *Sûriye Sirau'l-İstiqtab*, s. 94

434 Bkz. Mavsili, *Arab ve Ekrad*, s. 455; *Dimokrati gazetesii*, Nisan 1994, sayı: 245

Cizîr Bölgesi'nde Fransızlara karşı mücadele eden Kürtler, Fırat Nehri üzerinde Fransızların Suriye'nin Kuzey mıntıkasını kontrol altına almak için kullandıkları köprüyü iş göremez hale getirdiler. Fransızlar bu eylemden sonra takviye olarak 200 kişilik bir askeri gücü çok sayıda makineli tüfekle birlikte olay yerine gönderdilerse de Kürtler hem bu güçleri hem de Cerablus şehrinden onların imdadına gelen başka bir askeri gücü bertaraf etmeyi başardılar.⁴³⁵

Çevresindeki insanlara zulmettiği bilinen Beyandur Kazası kaymakamı bazı aşiret mensubu Kürtler tarafından öldürülünce Fransızlar Haseke'den bu kazaya bir tabur asker gönderdiler. Bu askerlerin uyguladığı işkenceler neticesinde Dûrikan Aşireti liderinin yeğeni ve Silêmanan Aşireti'nin ileri gelenlerinden biri bu işkenceler sırasında hayatlarını kaybettiler. Bundan dolayı kaza halkı Hevêrkan Aşireti ile başka bazı aşiretlerden yardım istediler. Gelen destekle birlikte saldırıya geçen Kürt güçleri 28 Temmuz 1923 yılında Fransız kışlasına saldırdılar ve çıkan çatışmada Kürtler çok sayıda Fransız askerini öldürdüler ki bunlardan üçü subay idi.⁴³⁶

Fransızlara karşı verilen Suriye bağımsızlık mücadelesinde Kürt âlim ve şeyhlerinin de bağlılarıyla beraber katılımları olmuştur. Bunlardan biri de Qamişlo civarında yerleşmiş olan Şêx Ehmed Xeznewî (1887-1950'dir. Suriyeli vatanseverler Fransız kuvvetlerine karşı mücadele ederken, Fransız komutanlardan biri Şêx Ehmed'e bir elçi göndererek onunla görüşmek istediğini bildirir. Komutanın yanına giden Şêx Ehmed ile komutan arasında şöyle bir diyalog geçer:

Komutan: Bizimle mücadele eden Vatanseverlere karşı bizi desteklemenizi istiyorum. Eğer bize destek verirsiniz ne isterseniz veririm. Aksi takdirde size daha önce verilmiş olan Haseviye Köyü'nü geri alırız.

Şêx: Dini inançlarım sizi Müslüman kardeşlerime karşı desteklememe engeldir.

Bu durumdan rahatsız olan Fransızlar Şêx Ehmed'i önce Tel Marûf'un güneyine, ardından da Deyrezûr'a sürgün ettiler. Fakat sürgün edildiği yerlerde de değişen bir şeyin olmadığını, hatta daha da güçlendiğini görünce yerine geri dönmesine izin verdiler.⁴³⁷

Bağımsızlık sonrası dönem Arap milliyetçiliğinin siyasal, sosyal ve iktisadi alanlarda hâkim olmaya başladığı ve azınlık hakları yanlısı tüm eğilimlerin şiddetle bastırıldığı; Kürtlerin vatandaşlık haklarının ellerinden alındığı; mülk edinme ve eğitim alanlarında ciddi kısıtlamalara maruz kaldıkları bir dönem olmuştur.⁴³⁸

435 Emin Said, *es-Sevretu'l-Arabiyyetu'l-Kubra*, Kahire ts., II, 120

436 Bkz. Enver Abdülhamid eş-Şemmerî, Ma'reketu Beyandur, *Hivar* dergisi, Dimaşk 1966, sayı: 11-12, s. 44; Nûşin Bêcîrmanî, Ma'reketu Beyandur Beyne'l-Cehli ve't-Tecahul, *Hivar* dergisi, Dimaşk 1997, sayı: 15, s. 31

437 Korkusuz, *Nehrîden Hazne'ye Meşayih-i Naqşibendi*, İstanbul 2010, s. 335

438 Altuğ, "Dünden Yarına Suriye Kürdistanı", *Kürt Tarihi*, Ekim-Kasım 2012, sayı: 3, s. 28-29

6. 3. Bağımsızlık Mücadelesine Damgalarını Vuran Bazı Kürt Şahsiyetler

6. 3. 1. Cemîl Kune⁴³⁹

Lakabı Cemîl Bahrî olan Cemîl Kune 1892 yılında Halep'te doğdu. Babası Efrîn'in Cindîrês Nahiyesi'ne bağlı Gorda Köyü'nden, annesi de Efrîn'in Reco Nahiyesi'ne bağlı Hopka Köyü'ndendir.

Henüz 14 yaşındayken babasını kaybeden Cemîl Kune'ye annesi Emîne Alî baktı ve onu 1900 yılında Bahriye İlköğretim Okulunu okuması için İstanbul'a gönderdi. 1910 yılında Bahriye'yi Teknik Üsteğmen olarak bitirdi. Bundan dolayı da Bahrî (Denizci) lakabıyla anılır oldu. Bitirdiği fakültede başarısından dolayı aynı yıl hoca olarak tayin edildi. Yine aynı yıl İstanbul Hukuk Fakültesi'ne kaydoldu. Birinci sınıfı bitirdikten sonra ihtisas için İngiltere'ye gönderildi.

1912 yılında Balkan Savaşı'na katılan Cemîl Kune üstün cesaret madalyası ile ödüllendirildi. Birinci Dünya Savaşı sırasında Birecik'te Buharlı Tekne Yapım Atelyesine müdür olarak tayin edildi. Antep-Urfa-Bağdat arasında dağılan Osmanlı ordularını koordine etmekle görevlendirildi. Binlerce Ermeni, Yunanlı ve bazı İngilizlerin hayatını kurtardığı için aşağıdaki şahsiyetlerden ödül ve takdir belgelerini aldı:

Amerika'nın Halep Konsolosu ve Kızılhaç Başkanı

Halep Türk Yeşilay Kurumu Başkanı

İspanya'nın Halep Konsolosu

Ortodoks Ermeni Patriği Zavîn

1919 yılında Halep Sanayi Okulu'na müdür olarak tayin edilen Cemîl Kune, Fransızların kendi işlerine müdahale ettiği gerekçesiyle iki buçuk yıl sonra buradan emekli oldu. 1921 yılında Halep'te "Eski Muharipler ve Savaş Kurbanları Cemiyeti" adıyla bir cemiyetin kurulmasına destek verdi ve vefat edinceye kadar bu cemiyetin üyesi olarak kaldı. 1923 yılında Kürd Dağı Bölgesi'nde Bilbil Nahiyesi Müdürü olarak tayin edildi ve 1929 yılında da Cizîr Bölgesi'nde Dirbasiyê Nahiyesi Müdürü oldu. Tarım aletleri üzerine yazdığı makaleleri mahalli gazete ve dergilerde yayımlandı.

Cemîl Kune çok yönlü bir aydıındı. 'Ezaz yöresinde bulunan Fransız Müsteşar Notari'nin isteği üzerine Kürd Dağı'nın Tarihçesi üzerine bir eser kaleme aldı ve Haçlı seferlerinden yaşadığı döneme kadar bu bölgede meydana gelen olay ve gelişmeleri bu eserinde özetledi.

Fransız karşıtı bir aydın olarak bilinen Kune bundan dolayı Fransızlar tarafından tutuklanarak Qatime Hapishanesi ile Halep'te Han İstanbul Hapishanesine konuldu.

439 Dimokrati: Suriye İlerici Demokrat Partisi Yayın Organı, yıl: 1997, sayı: 315; Ali, *Cebelu'l-Kurd/Efrîn*, s. 417-419

Ünlü Kürt tarihçisi ve devlet adamı Muhammed Emîn Zekî Bey ile dost olan ve Zekî Bey gibi askerî kabiliyet ile genel kültüre birden sahip olan ender şahsiyetlerden biri olarak bilinen Cemîl Kune 25. 05. 1967 yılında Halep'te vefat etmiş ve geride çok sayıda kıymetli eser bırakmıştır. Bazıları şunlardır:

1) *Kürtçe Atasözleri ve Hikmetli Sözler*: Anlatma dili Arapça olan bu eser 1958 yılında basılmış ve Güneyli Kürt yazar İzzeddîn Mustafa Resûl bu eserle ilgili önemli bir çalışma yapmıştır.

2) *Sanayi Ve Mekanik Tarihi*: Yazar bu eserinde teknik aletleri, bu aletleri bulan kişileri ve icat yerleri, bunların Ortadoğu'ya ulaşma tarihleri ve bunları Halep'e getirip kullanan ilk kişileri inceleme konusu yapmıştır.

3) *Fransızların Cizîr ve Fırat'taki Mezalimleri...*: Kune bu çalışmasında Fransızların Cizîr ve Fırat yörelerinde yapıkları zulümleri, kendisinin de yattığı hapishanedekilerle birlikte anlatmıştır. Bu eserin bir cildi 1967 yılında vefatından kısa bir süre önce Halep'te basılmıştır.

4) Bahriye Nizamları	(Elyazması)
5) Fransızlara Karşı Mürit Hareketi: 1939-1940	(Elyazması)
6) Êzidîler	(Elyazması)

Anadili olan Kürtçe ile birlikte Türkçe, Arapça, İngilizce ve orta seviyede Almanca bilen Cemîl Kune aynı zamanda bir şair ve edipti. Şiirlerinin çoğunu Türkçe, bir kısmını da Kürtçe nazmetmiştir.

6. 3. 2. Ehmedê Rûto⁴⁴⁰

Kazım Karabekir'in Kuva-yi Milliyeyi kurmak için Kürd Dağı Mürit Hareket'nin lideri Şeyh İbrahim Halil ve diğer bazı kimselerden oluşan bir ekiple Afyon Karahisar'da yaptıkları bir toplantıda Ehmedê Rûto da hazır bulunmuş ve bu karar alınmıştır. Karardan sonra Hacı Hannan, Şeyh İsmail ve Meydankê Köyü'nden Ebdo Xoce ile birlikte Ehmedê Rûto da Kuva-yi Milliye adını yazdırmış ve bunlar Kürd Dağı'na dönerek 1919-1920 yılları arasında Kuva-yi Milliye'nin buradaki faaliyetlerine komutanlık etmişlerdir.

1922 yılının sonunda Kor Reşîd'in müdahaleleri sonucunda Kuvva-yi Milliye'nin Kürd Dağı bölgesindeki faaliyetlerinde duraklama olmuş, fakat bazı kimseler bu kuvvetlerin çatısı altında faaliyetlerine devam etmişlerdir ki Ehmedê Rûto da bunlardan biridir. Rûto ile birlikte Aslan Ağa Şorbe ve Ebdo Xoce de Fransız işgaline karşı bu kuvvetlerde kalmaya devam etmişlerdir. Rûto ve Şorbe'nin köylerine karşı büyük bir topçu saldırısı düzenleyen Fransız güçleri bu iki köyü tahrip ettikten sonra Rûto'nun evini yakmış, bütün malvarlığına el koymuş ve onu da yakalaya-

rak Halep'te hapse atmışlardır. Fakat Hannan Hemkî adında bir Kürt subayının ve Halep'teki bazı yurtseverlerin yardımıyla hapishanenin duvarında bir delik açmayı başarmış ve Türkiye'ye kaçmıştır. Onu Kilis'te karşılayan Türk yetkilileri kendisine "Paşa" unvanı vererek bir süreliğine de olsa onu Kilis Belediyesi'ne başkan yapmışlardır.

Fransız istihbarat yetkilileri 'Ezaz Beldesi karşısında yer alan Qotîl Dağı'nda Fransızlara karşı direnmeye devam eden Ehmed Rûto'ya arkadaşı Aslan Ağa'yı göndererek onu Suriye'ye dönmeye ikna etmeye çalışmış; verdikleri zararı 34 bin altın lirayla tazmin etmeye hazır olduklarını bildirmiş ve çok güvendikleri Türklerin er geç kendisine sırt çevirip aleyhine dönecekleri uyarısında bulunmuşlardır. Bu teklifi reddeden Rûto gerçekten de bir grup arkadaşıyla birlikte Kemalistlerin baskısına maruz kalmış ve sınıra uzak Zilîfke Köyü'ne sürgün edilmiştir. Daha sonra köyüne dönen bu efsanevi direnişçi hayatının geriye kalan kısmını köyünde geçirmiş ve 1937 yılında köyünde vefat etmiştir.

6. 3. 3. Hac Hannan Şeyh İsmail⁴⁴¹

Şeyh İsmail Ailesi'nden Ehmed'in oğludur. Bêkê Köyü'nde doğdu. Annesiyle birlikte hacca gittiği için Hac(ı) lakabıyla anılmaktadır. Kuva-yi Milliye'yi kurmak için Afyon Karahisar Köyü'nde Kazım Karabekir öncülüğünde yapılan toplantıya katıldı. Kürd Dağı'na döndükten sonra Kuvva-yi Milliye'ni buradaki komuta ve organize etme işlerini üstlendi ve Fransız güçlerinin birkaç ay içinde Kürd Dağı'ndan çekilmek zorunda kalmasında önemli bir rol oynadı. Bu hizmetlerinden dolayı Türk yetkililer tarafından "Paşa" unvanıyla taltif edildi.

Hac Hannan'ın direnişçi Kürt arkadaşlarıyla birlikte katıldıkları son savaş onun doğum yeri olan Bêkê Köyü yakınlarında meydana gelen Hesarê Savaşı'dır. Kürt savaşçılar bu savaşta sayı ve teçhizat yönünden kendilerinden kat kat üstün olan Fransız güçlerini mağlup etmiş ve teçhizatlarına el koymuşlardır.

Suriye-Türkiye sınırı belirlendikten sonra Fransızlar Kürd Dağı yöresini zorla ele geçirmenin kendilerine pahalıya mal olacağını anladıkları için yeni bir taktik geliştirdiler. Bu bağlamda Hac Hannan'a kardeşi Kor Reşîd'i göndererek şu maddeler üzerinde onu ikna ettiler:

- 1) Kürd Dağı'ndaki aşiret reislerinin hayatını güvenceye almak,
- 2) Kürd Dağı Bölgesi'ne özel bir statü tanımak.

1922 veya 1923 yılında Hac Hannan Kuva-yi Milliye komutanlarından biri olarak Osmanlı Devleti'nin ardından bir hilafet devletini mi yoksa Batı tarzında modern bir devleti mi kurmanın daha uygun olacağı konusunda Mustafa Kemal ile görüşmek

441 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrin"*, s. 412-414

üzere Ankara'ya davet edildi. Hac Hannan diğer Kürt komutanlar gibi tüm halkları şemsiyesi altında toplayacak bir hilafet devleti yönünde tercihini bildirdi ve bu sırada Şeyh Said ile de görüştü.

Mustafa Kemal ile yapılan toplantıda sofraya içki getirildiğini gören Hac Hannan buna kızarak içkiyi sofradan kaldırttı. Onun bu sırada söylediği “şu pisliği sofradan kaldırın” sözlerini duyan Mustafa Kemal buna içerlendi ve Hac Hannan'ı tutuklatmak için fırsat kolladı. Derken Ankara'dan dönüşte 40 arkadaşı ile birlikte tutuklanıp Antep Cezaevine konulan Hac Hannan burada iki yıl (başka bir rivayete göre altı ay) kaldıktan sonra bir Kürt subayının yardımıyla cezaevinden firar etti ve Kürd Dağı'na döndü.

Kemalistlerin hedefinin dinden uzak laik bir devlet kurmak olduğunu anlayan Hac Hannan her türlü desteğini çekerek köyüne gitti. Fakat Mürit Hareketi ile de arası iyi olmayan Hac Hannan bu yüzden 1939 yılında köydeki evine saldıran bu hareketin silahlı adamlarıyla yaşanan çatışmada kızı Soliye yaralandı.

1944 yılında Hac Hannan'ı ziyaret eden Fransız Müsteşar tokalaşmak için elini uzattığında “*benim kâfir olarak mı ölmemi istiyorsun?*” diyerek elini havada bıraktı.

Etrafına topladığı 700 adamıyla Şam'a giden Hac Hannan buradan sınır bölgesine gitti ve kendisinden adamlarını buradaki düzenli orduya katması istendiyse de o buna karşı çıkarak adamlarının kendi komutasında kalmalarında ısrar etti. Fakat daha sonra 100 kadar savaşçısının düzenli orduya katılmasına izin verdi. Burada meydana gelen bir çatışmada bu yüz Kürt mücahitten bir kısmı şehit oldu ve onların anısına Efrîn Hükümet Konağı'nın önünde bir anıt dikildi ki bu anıt günümüze kadar varlığını korumaktadır.

Son yıllarını Suriye tarafında kalan Bekê Köyü ile Türkiye tarafında kalan Qaziqlî köyünde geçiren Hac Hannan 1966 yılında Qaziqlî Köyü'nde vefat etti ve Nebî Hurî'de caminin yanında defnedildi. Onun geride bıraktığı 3500 hektarlık araziden bir kısmına Türk Devleti, bir kısmına da çiftçiler el koydu.

6. 3. 4. İbrahim Henano (1869-1935)⁴⁴²

Süleyman Ağa Henano'nun oğludur. 1869 yılında Halep'in batısına düşen Kefer Teharim beldesinde doğdu. Kürt Berazî Aşireti'ne mensup bir aileden gelmektedir. Ailenin atası yaklaşık üç asır önce Mardin yöresinden bu beldeye yerleşmiştir ki belde o sıralarda bir mezra idi.

İstanbul'da Şahanî Mülkiye Medresesi'nde okudu ve hukuk fakültesini bitirdi. Osmanlılar döneminde nahiye müdürlüğü ve kaymakamlık gibi çeşitli idarî görevlerde bulunduktan sonra 1908 yılında Halep'e döndü ve Halep Genel Meclis üyeliğine seçildi.

Suriye’de Fransız karşıtı direnişin önde gelen liderlerinden biri olan İbrahîm Henano, Fransızlar 1918 yılında Halep’e girdiklerinde bunun karşısında mücadele etmek için 1919-1920 yıllarında Şam’da Suriye Kongresi üyesi oldu ve gizli Genç Araplar Cemiyeti’ne katıldı. Fransızlar Antakya’yı işgal edince onlara karşı Halep merkezli milis güçlerini oluşturdu ve bu güçlerin lideri oldu. Fransızların işgali Şam-Halep arasında genişleyince gönüllü ulusal direniş birliklerini kurdu ve Fransızlara karşı giriştiği 27 savaşın hepsini kazandı. Şerîf Hüseyin’in Suriye’nin özgürlüğü için Hicaz’dan yola çıktığı haberi yayılınca onu karşılamak için bir grup savaşıyla birlikte yola çıktı ve Hama yakınlarında Fransızlara ait bir askerî güçle karşılaştı. Bazı İsmailîlerin de destek verdikleri bu Fransız güçleriyle savaştı ve onları yendi. Filistin’e yaptığı ziyaret sırasında İngilizler tarafından Kudüs’te yakalanıp Fransızlara teslim edildi. Halep’e sevk edilip burada aylarca kamuoyunu meşgul eden bir yargılanma sürecinden geçti. Sonunda serbest bırakıldı fakat direniş güçlerinin başında Fransız karşıtı direnişine devam etti.

1928 yılında Suriye Anayasasını hazırlamak için oluşturulan kurucular kuruluna Halep temsilcisi olarak seçilen İbrahîm Henano 1930 yılında yayımlanan anayasanın komisyon başkanlığını yaptı.

1932 yılında Niyazî Kûsa’nın yönettiği bir operasyon sırasında çıkan çatışmada Niyazî’nin kurşunuyla ayağından yaralanan İbrahîm Henano bu olaydan sonra 3 yıl yaşadı ve 1935 yılında yakalandığı tüberküloz hastalığından Şam’daki evinde vefat etti.

6. 3. 5. Kor Reşîd⁴⁴³

Adı Reşîd, babasının adı Ahmed Ağa’dır. Gözündeki şaşılıktan dolayı Kor Reşîd (Kör Reşit) lakabıyla tanınır. 1928 yılında Suriye Kurucu Meclis’e Efrîn Bölgesi’nin temsilcisi olarak seçildi. Hangi ortama girerse girsin, üzerinden hiç çıkarmadığı Kürt kıyafetiyle dikkat çekmiştir.

Fransızlara karşı Kürd Dağı Bölgesi’ndeki Kürt ayaklanmalarına karşı kesin tutumuyla bilinen Kor Reşîd bu bağlamda Fransızlar idaresinde mahalli milis güçlerini oluşturan ilk kişi olarak tanınmış ve ayda 1000 askerin maaşını yetkililerden almıştır.

Kor Reşîd Fransızlara karşı mücadele eden Mürît Hareketi ve bu hareketin lideri Şeyh İbrahim Halil’in amansız karşıtlarından biriydi. Bundan dolayı bu hareketin müritleri hem onun Cafer adındaki kardeşini, hem de bazı yakınlarını öldürmüşlerdir. Şeyh İbrahim Halil tarafından katlinin helal olduğu yönünde fetva verilen Kor Reşîd bu hareketin yandaşlarından biri olan ve Xilalka Köyü’nden Cirno lakabıyla tanınan biri tarafından suikasta uğramıştır.

443 Ali, *Cebelu’l-Kurd “Efrin”*, s. 420

1925 Şeyh Said Ayaklanmasına karşılıklı olumsuz tutumuyla da bilinen Kor Reşîd, bu bağlamda ayaklanmaya destek bulmak için Türkiye'den Kürd Dağı'na gelen ve üzerinden trenin geçtiği Heşarke Köprüsü'nü yıkmak isteyen Şeyh Said taraftarlarına karşı durmuştur. Şeyh Said taraftarlarından bir ekibin Kürd Dağı Bölgesi'ne bu amaçla geldiğini haber alan Fransız yetkilileri Kor Reşîd ile görüşerek Türkiye-Fransa ilişkilerini olumsuz etkileyecek olan bu tür girişimlere karşılıklı tutumunu sürdürmesini talep etmiş ve Şeyh Said taraftarlarından Emîn Brûsk adlı elçiyi tutuklayıp Halep'te hapse atmışlardır. Eski bir Osmanlı subayı iken Mustafa Kemal'in yanında yer alan, ancak daha sonra Şeyh Said Ayaklanması başlayınca bu ayaklanmaya destek veren Emîn Brûsk bir ara Mustafa Kemal'e başarısız bir suikast da düzenlemiştir. Bu suikasttan sonra hakkında idam kararı çıkarılan Emîn birçok yer değiştirmiş, en sonunda yerleştiği Ürdün'de 1974 yılında vefat etmiştir.

Tüm Kürt ayaklanmalarına karşı katı tutumunu ömrün sonuna kadar sürdüren Kor Reşîd 19. 03. 1939 yılında ölmüş ve Hannan Ziyareti Mezarlığına defnedilmiştir.

6. 3. 6. Miho İbo Şaşo el-Kurdî⁴⁴⁴

Mihê Îbê Şaşê olarak da bilinir. Fransızların Suriye'deki mandasına karşı ilk kurşunu atan kişidir. 1881 yılında Efrîn Bölgesi'nde Basika köyünde doğdu. Dayıları ve köy ağası ile aralarının açılması sonucu ailece köylerinden ayrılıp bugün Türkiye toprakları içinde kalan 'Emq Ovası'nda Ahmed Ağa Genc'in yanında ücretli çiftçi olarak çalıştılar. Ahmed Ağa'nın yanında çalıştığı sırada Osmanlı Posta Nakliyesinin önünü kesip üç askeri öldürmesi üzerine yakalanıp Halep'e gönderildi ve orada cezaevine konuldu. Fakat Osmanlı Devleti'nin 1918 yılında ortadan kaldırılmasından sonra arkadaşlarıyla birlikte İngilizler tarafından serbest bırakıldı.

Fransızlara karşı ilk kurşunu atan Miho ve arkadaşları tarafından kurulan direniş birlikleri daha sonra Fransızlara karşı örgütlü bir şekilde mücadele eden birliklerin çekirdeği olmuştur. Efrîn mıntkasında Xastiya ve Qaziqlî dağlarını mesken edinen Miho ve arkadaşları buralarda Fransız Nakliye Birliklerine hücum edip kayıplar verdirmiş ve Halep yakınlarında bir Fransız uçağını düşürmeyi başarmışlardır.

Halep'te İngilizlerin yerini alan Fransızlara karşı adamlarıyla birlikte saldırma kararı alaln Miho şehrin zarar göreceği endişesiyle bundan vazgeçti. Fakat başka yerlerde Fransızlara karşı savaşılmaya başladı ve onlara attığı ilk kurşunla "Fransızlara ilk kurşunu sıkan Kürt Mücahit Mihê" olarak meşhur oldu. Etrafına topladığı 40 küsur mücahitle birlikte 'Emq Ovası'nın otlu bir mevkiinde bir Fransız askerî nakil aracı geçerken orayı dört bir taraftan ateşe vererek imha etmiştir.

Miho'nun Fransızlara karşı kurduğu silahlı milis gücü daha sonraki Suriye milis güçlerinin teşkil edilmesinde etkili olmuştur. Miho'nun kahramanlığı Halep'teki Arap Hükümetinin kulağına gidince bu hükümet İbrahim Henano, Subhî Berekat, Halep

valisi ve emniyet müdürü toplantı yaparak İskenderun Livası'nda Fransızlara karşı genel bir ayaklanma gerçekleştirmeyi istişare ettiler. Miho yanına aldığı Tek Bıyıklı Hacı adlı Kürt bir mücahit ile birlikte Maraş ve Antep yörelerinde Fransızlara karşı Ulusal Direniş güçlerine katıldı. Tek Bıyıklı bu direniş sırasında öldürüldü; Miho da yeni Türk yöneticileri tarafından "paşa" rütbesiyle taltif edildi ve hudut mıntıkalarını koruma yetki ve sorumluluğu kendisine verildi. Daha sonra sınır bölgesinde bir grup Türk askeriyle aralarında çıkan anlaşmazlık sonucu bazı askerleri öldürmesi üzerine gidip Kürd Dağı'nda saklandı. Zira ikinci hanımı Cindîrês Nahiyesi'ne bağlı Tetera Köyü'ndendi. Kayın biraderi Fransızlarla işbirliği yaparak onun saklandığı mağaraya baskın düzenledi ve Miho'yu öldürerek cesedini Fransızlara teslim etti.

6. 3. 7. Mustafa Çolak⁴⁴⁵

Reco Nahiyesi'ne bağlı Memala Köyü'nden Hemedê Osê'nin oğludur. Çolak onun lakabıdır. Fransızların Efrîn Bölgesi'ne yönelik ilk işgallerine karşı savaş açan bir çete içerisinde mücadele etti ve içinde bulunduğu çete üyeleriyle birlikte Xastiya Dağı, Qaziqlî Köyü ve Lêçe Ovası'nı mesken edindiler. Özellikle Lêçe Köyü civarında Fransızlar için ciddi bir tehlike oluşturan bu çeteyle baş etmek üzere Fransız Müsteşar ek takviye güç talebinde bulundu ve Çeqela Köyü yakınlarında taraflar arasında bir çatışma çıktı. Tam gün devam eden çatışmalar neticesinde Mustafa Çolak ve 11 adamı öldürüldü.

Bu çatışmadan sonra ünü bölgede yayılan Çolak Mustafa hakkında Kürtçe stranlar söylenmeye başlanmıştır ki "*Menal Menal Evdo Kekê!*" (İnleme Abdullah Kardeş İnleme!) parçası bölgede en çok dinlenen parça olmuştur. Bu parçada isimi geçen Evdo (Abdullah) Mustafa Çolak'ın kardeşi olup, bahsi geçen çatışmada yaralanmış ve bir süre sonra vefat etmiştir.

6. 3. 8. Reşîd Hecî Reşîd Resûl⁴⁴⁶

1905 yılında Reco Nahiyesi'ne bağlı Alemdar Köyü'nde doğdu. Abîn Köyü'nde Xoce Reşîd'in yanında okumaya başladı. Arapçayı iyi bildiği için 1931-1932 yılları arasında kendi köyünde talebelere ders verdi.

Fransız askerlerinin yaptığı baskıları gören Reşîd onları ülkeden kovmak için silahlı bir ayaklanma başlatmayı düşündü. Bu amaçla mal mülkünü satarak silah ve güç toplamaya başladı. Ona bu konuda aşağıdaki şahsiyetler de destek verdiler:

Çencelî Köyü'nden Osman Hemo Mistefa

Gewenda Köyü'nden Sîno

Dodê Köyü'nden Şêxo Mistefa

Türkiye'den bazı kimseler

445 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrin"*, s. 415-416

446 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrin"*, s. 416-417

Reşîd ve arkadaşları ayaklanmalarına taraftar bulmak için civar köyleri dolaşırlar ve silah satın aldılar. Eskiden bir çete üyesi olan Bilêlko Köyü'nden Reşîd İbo ile irtibat kurdular.

Reşîd'e bağlı güçler ile Fransız güçleri arasında Zirka Köyü'nde çıkan çatışmada bir Fransız milis öldürülünce takviye olarak gönderilen Fransız güçleri Reşîd teslim olmadığı takdirde köyü yakacakları ve mal mülklerine el koyacakları yönünde halkı tahdit ettiler. Bu tehditler sonucu durumu değerlendiren Reşîd ve bazı arkadaşları teslim oldular ve Beyrut'a götürülüp hapse atıldılar (yıl: 1935). Daha sonra Reşîd 1936 yılında idam edildi. Arkadaşları Osman Hemo Mistefa ve Sîno da ömür boyu hapse mahkum edildiler ve hapiste vefat ettiler. Şêxo Mistefa yaşı küçük olduğu için 20 yıl hapis cezasına çarptırıldı ve o da 1991 yılında vefat etti. Böylece Kürd Dağı'nda Fransızlara karşı bu grubun öncülüğünde başlatılan ayaklanma büyümeden bastırıldı.

6. 3. 9. Seydê Dîkê ve Henanê Dîkê Kardeşler⁴⁴⁷

Seydê Dîkê Efrîn Bölgesi'nin tanınmış şahsiyetlerinden birdir. Cesaret ve kahramanlığı ile ilgili hikâyeler bölgede yayılmıştır. Aynı şey kardeşi Henanê Dîkê için de geçerlidir. XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın ilk çeyreği arasındaki sürete Amikan Aşireti reisliği yapan bu iki kardeş daha Suriye'ye ilk girişlerinden itibaren Fransız güçlerine karşı yoğun bir mücadele vermişlerdir.

Fransızların Suriye'ye girişleri sırasında Amikan Aşireti'nden Seydê Dîkê etrafında toplanan yüzlerce kişi Fransız güçleri ile çatıştılar. Bu çatışmaların en büyüğü 1921 yılında Gelî Tîra Vadisi'nde meydana gelenidir ki Seydê Dîkê başta Ehmed Rûto ve Aslan Ağa gibi şahsiyetler olmak üzere yanlarındaki savaşımlarla birlikte Fransız askerlerini taşıyan bir treni pusuya düşürüp içindekilerden bir kısmını öldürmüş, bir kısmını da esir almışlardır.

Fransızlar Seydê Dîkê ile baş edemeyeceklerini anlayınca Kor Reşîd adlı yakınına devreye koyarak bir oyuna başvurdular. Bu bağlamda Fransız İstihbarat Merkezi'ne götürüldü ve burada Fransız yetkililer kendisine iki seçenekten birini tercih etmesini talep ettiler. Birincisi direniş hareketinden vazgeçmesi, ikincisi de Kobanê'ye sürgün edilmesi. Sürgünü tercih eden bu şahsiyet Kobanê'ye sürüldü.

Seydê Dîkê Kobanê'de iken kendisiyle irtibata geçen Türkiye Kemalistleri ona özel şapkalar gönderdiler ve başlarına takmaları için bunları götürüp Efrîn halkına dağıtmasını istediler. Kemalistler bu şapkaları giydirmekle bölge halkının Türkiye'ye katılmak istedikleri yönünde bir görüntü vermeyi amaçlıyorlardı. Fakat bunu fark eden Seydê Dîkê tüm bu şapkaları yaktı.

Kürd Dağı Mürit Hareketine karşı düşmanca bir tavır takınan Seydê Dîkê bundan dolayı bu hareket tarafından saldırıya uğruyordu. Bir ara evine hücum eden bu

447 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrîn"*, s. 409-410

hareketin mensuplarından bir grup ile Seydê Dîkê ve ona yardım edenler arasında meydana gelen çatışmada Mürit Hareketinden iki kişi öldürüldü.

1943 yılında vefat eden Seydê Dîkê geride dört erkek çocuk bırakmıştır. Bu çocuklarının oluşturdukları aile büyüyerek 300 kişiyi aşmıştır.

6. 4. Askerî Darbeler Dönemi (1949-1954) ve Kürtler

Nurettin Zaza'ya göre Askeri darbeler Suriye'de yalnızca demokrasiyi ayaklar altına almakla kalmamış, aynı zamanda Kürtlerin yararlandıkları hakları da adım adım ortadan kaldırmışlardır.⁴⁴⁸

1) *Husnî Zâim Darbesi ve Kürtler*: Kürt asıllı olan bu şahsiyet ve yaptığı darbe hakkında detaylı bilgiler bundan sonraki başlık altında verilecektir.

2) *Samî Hanavî Darbesi ve Kürtler*: Eski darbe lideri Husnî ve onun başbakanını Kürtçülükle ve Kürt devletini kurmak istemekle suçlayan, dolayısıyla Kürtler için hiçbir şey yapmayan yeni darbe lideri Samî'nin yaptığı ilk işlerden biri bu iki şahsı idam etmek oldu. Ancak kendisine de darbe yapılan Samî altı ay tutuklu kaldıktan sonra Şam'ı terk ederek Beyrut'a gitti. Fakat kendisini takip eden ve idam ettiği Başbakan Dr Muhsin Berazî'nin yeğeni olan "Herço" lakaplı Muhammed Ahmed Berazî 30 Ekim 1950 tarihinde onu öldürerek amcasının intikamını aldı.⁴⁴⁹ Öldürülen Samî'nin cenazesi Halep'e nakledildi.⁴⁵⁰

3) *Edîb Çiçekli Darbesi ve Kürtler*: Hama'nın Kürt asıllı büyük bir ailesinden gelen ve 19 Kanun-i Evvel 1949 yılında darbe yapan Edîb Çiçekli hakkında bundan sonraki başlık altında detaylı bilgiler verilecektir.

Bu darbe zamanında Kürtlere yönelik baskı, Araplaştırma ve Arapçalaştırma politikaları had safhaya vardı. Siyasi partileri lağveden ve şiddetli bir sansür uygulayan bu darbe lideri 25 Ağustos 1952 yılında "Arap Özgürlük Hareketi"ni kurdu ve bunun tek merkezi parti olduğunu ilan ederek Suriye'nin de Arap Özgürlüğü ve Kurtuluşunun Üssü olduğunu duyurdu.⁴⁵¹

Şiddetli bir Arapçı ve sansürcü politika izleyen darbe yönetimi Kürtleri ve onların siyasi faaliyetlerini çok yakından takip ederek özellikle Qamişlo'da istihbarat dairesine bağlı olarak çalışan ve stratejik hedefi Cizîr Bölgesi'ndeki Kürtlerin faaliyetlerini takip etmek olan "İkinci Şube" bizzat oraya giden darbe lideri Edîb tarafından güçlendirildi.⁴⁵² Cizîr Bölgesi'ni 1950 yılında ziyaret eden Britanya'nın Şam Konsolosu'na ait olan bir telgrafta şunlar deniliyor: "Suriye rejimi milliyetçi

448 Zaza, *Bir Kürt Olarak Hayatım*, s. 206

449 Bkz. Hamdanî, *Şahid Ala Ahdasi Sûriye ve ve Arabiyye ve Esrari'l-İnfisal*, s. 91;

450 Medenî, *Haulai Hekemû Sûriye*, s. 68; Kadûre, *Tarihu'l-Arab el-Hadis*, s. 268

451 Muhammed, *el-Hayatu's-Siyasiyye Fi Sûriye ve Lubnan 1947-1967*, değişik yerler; Adûl ve diğerleri, *Tarihu'l-Vatani'l-Arabi el-Muasır*, s. 180-182

452 Hamdanî, *Şahid Ala Ahdasi Sûriye ve ve Arabiyye ve Esrari'l-İnfisal*, s. 98

Kürt liderleri ciddi bir şekilde takip ediyor ki bu liderlerin başında Celadet Bedirxan gelmektedir”.⁴⁵³

Araplaştırma politikasını büyük bir hızla yürüten darbe yönetimi bu bağlamda Kürtlerin aleyhine olan bir dizi teorik ve pratik yollara başvurmuştur. Bunlardan biri 1953 tarih ve 1939 Sayılı Kanundur ki bu kanunun bazı maddeleri şöyledir:⁴⁵⁴

Madde 1: Başta kulüp, otel, oyun yerleri, kahvehane, dükkan ve lokantalar olmak üzere genel ve özel mekanların hiçbirine Arapça olmayan bir isim verilemez.

Madde 2: Adı geçen mekanlardan Arapça olmayan bir isim taşıyanı varsa bu kanun yayımlandıktan sonra üç gün içinde sahibi tarafından Arapça isimlerle değiştirilecektir.

Madde 3: Anılan iki maddeye aykırı davrananlara üç gün kapatma ve para cezası verilecektir.

6. 5. Manda ve Bağımsızlık Dönemlerinde Suriye’yi Yöneten Kürt Asıllı Bazı Asker ve Devlet Adamları

6. 5. 1. Muhammed Ali Bey el-Abid (1872-1939)⁴⁵⁵

Fransız mandası döneminin ilk cumhurbaşkanıdır. Şam diyarının eski valisi ve Hac emîri Holo Paşa el-Kurdî’nin (ö. 1895) torunlarından. 1872 yılında Şam’da doğdu. İlköğretimi Şam’da okuduktan sonra eğitime devam etmek için Beyrut’a gitti. İstanbul’a gidip Galatasaray Okulu’nu bitirdikten sonra Paris’e gitti. Paris Sorbon Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun oldu. İstanbul’a dönüp Dışişleri Bakanlığında müsteşar olarak görev yaptı.

Roma ve Avrupa hukuklarından sonra İslam Hukuku üzerinde çalışan Muhammed Alî Bey bu birikimi sayesinde Sultan Abdülhamid’e müsteşarlık yaptı ve 1905 yılında Osmanlı Devleti için Vaşington’de temsilci bakan olarak çalıştı. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra 1918 yılında Osmanlı Devleti yıkıldıktan ve Suriye Fransızların mandasına girdikten sonra 1920 yılında Şam’a döndü ve 1922 yılında Maliye Bakanı oldu. 11 Haziran 1932 yılında Suriye Cumhurbaşkanı oldu. 4,5 yıl cumhurbaşkanı olarak görev yaptıktan sonra emekliye ayrılıp Paris’e gitti. 1939 yılında Paris’te öldü ve cenazesi Şam’a getirildi.

453 Barzani, el-Mukavemetu’l-Kurdiyye Li’l-İhtilal 1914-1958, s. 334; Mirani, el-Hareketu’l-Kavmiyyetu’l-Kurdiyye Fi Kurdistani Suriye, s. 91

454 *Yekiti* (el-Vahde) gazetesi, Mart 1996, sayı: 36

455 Bkz. *Mewsûatu A’lami Sûriye*, III, 194; Mela, *Hayyu’l-Ekrad*, s. 130; Zirikli, *A’lam*, VI, 304; Siwêrekî, “Şahsiyatun Kurdiyye Hakemet el-Cumhûriyete’s-Sûriye el-Hadise Beyne A’vami 1932-1954”, http://www.gilgamish.org/viewarticle.php?id=kurdish_persons-20120709-207405 (05.02.2015)

6. 5. 2. Husnî Zaîm (1897-1949)

Şam Kürtlerindendir. Osmanlılar zamanında İstanbul'da Harp Akademisi'ni okudu ve orduda görev aldı. Osmanlı Devleti 1918 yılında ortadan kalktıktan sonra 1921 yılında Mandater Fransız ordusuna katıldı ve Fransa'da üst askerî eğitim aldı. Suriye bağımsızlık döneminde albay rütbesine yükselen Husnî Zaîm, Şükrü Kuvvetlî'nin cumhurbaşkanlığı zamanında genelkurmay başkanı oldu.⁴⁵⁶

20 Mart 1949 yılında Suriye'de ilk darbeyi yapan Husnî Zaîm daha darbenin ilk gününde Cumhurbaşkanı Şükrü ve başbakan Halid el-Azem'i tutuklattı fakat kısa bir süre sonra serbest bıraktı.⁴⁵⁷

Husnî'nin gerçekleştirdiği bazı önemli işler şunlardır:

- Suriye ordusunda yeni düzenlemelere gitti.
- Medeni Kanun'u uygulama kararı aldı.
- Kadına seçilme ve seçme hakkını verdi.
- Devletin tarım arazilerini küçük çiftçilere dağıtılmasını önerdi.

Aslen Halepli bir Kürt aileden gelen Husnî bundan dolayı Kürtlere sempati ile bakıyor ve onları bazı önemli görevlere getiriyordu. Bu bağlamda Albay Fevzî Silo, 3. Tugay Komutanı Yardımcısı, Genel Kurmay Başkanı Yardımcısı Albay Ömer Han Temir ve diğer bazı üst düzey subayları orduda görevlendirdi.⁴⁵⁸ Bundan da öteye 26 Haziran 1949 tarihinde kabine kurma görevini Kürt Berazî Aşiretinden Muhsin Berazî'ye verdi ki bu da bazı çevreler tarafından ikisinin güç birliği yaparak bir Kürt Devletini kurmaya çalıştıkları yönünde yorumlandı.⁴⁵⁹ Darbe lideri Husnî Zaîm'in Celadet Bedirxan ile dostane ilişkiler içinde olması bu tür yorumların yapılmasında etkili olan başka bir faktördü.⁴⁶⁰ Darbe lideri Husnî ve Başbakan Muhsin Berazî'yi gizliden bir Kürt devletini kurmaya çalışmakla ve Arap kültürünü hor görmekle suçlayan Samî Hanavî ve çevresi darbe yaparak hem Husnî'yi hem de onun Kürt başbakanı olan Muhsin Berazî'yi öldürdüler.⁴⁶¹

456 Siwêrekî, "Şahsiyatun Kurdiyye Hakemet el-Cumhûriyete's-Sûriye el-Hadise Beyne A'vami 1932-1954", http://www.gilgamish.org/viewarticle.php?id=kurdish_persons-20120709-207405 (05.02.2015)

457 Yahya, *el-Alemu'l-Arabî el-Hadis el-Vakia Beyne'l-Harbeyn*, s. 668-669

458 Bkz. Selame, *el-Muctema' ve'd-Devle Fiş-Şarki'l-Arabî*, s. 162; Azm, *Muzekkîrat*, II, 188;

459 Patrik Sil, *es-Sira'*, s. 88

460 Cevad Mela, *Kurdistan ve'l-Kurd*, s. 78

461 Abdulkadir, *Adva Ala Meşakile Arabiyye ve Devliyye*, s. 84; *er-Raid* gazetesi, Beyrut 1949, sayı: 679

6. 5. 3. Muhsin Berazî (1895-1975)⁴⁶²

23 Haziran 1949 yılında darbe yapan Husnî Zaîm'in kabinesinde başbakan olarak görev yapan Muhsin Berazî kitap haline getirilen anılarında kendisine sorulan bazı soruları ve verdiği cevapları Arapçadan Türkçeye çeviriyoruz ve özet olarak aşağıda sunuyoruz.

• **Soru:** Bize hayat hikâyeni anlatabilir misin? Nerde doğdun, nerde eğitim gördün?

Cevap: 1895 yılında Suriye'nin Hama şehrinde doğdum. Aile büyüğümüz yaklaşık 150 yıl önce Hama'ya gelmiştir. Nüfusu yaklaşık 30 bin olan ve yoğun olarak Cerablus, Kobanê, Urfa ve Suruç'ta bulunan Berazî Kürt Aşireti'nden geliyoruz.

• **Soru:** Kaç erkek ve kaç kız kardeşin vardır?

Cevap: Üç erkek ve üç kız kardeşim vardı. İki erkek, bir de kız kardeşim öldüler.

• **Soru:** Şüphesiz erkek ve kız kardeşlerin de senin gibi öğrencilik yaptılar?

Cevap: Hayır, sadece biri okuyabildi. Ben de üç yıl ilköğretimi okuduktan sonra Rüştüye'ye geçtim ve dört yıl okudum. Rüştüyedeki öğretmenlerin tümü Türk idiler ve Arapça dersimizi de Türkçe öğretiyorlardı. Bundan dolayıdır ki Türkçeme karşılık Arapçam zayıf kaldı ve Arapçamı özel hocalardan aldığım derslerle geliştirdim. Daha sonra İdadiyeyi İstanbul ve Halep'te okudum.

• **Soru:** Neden öbür ülkelere göre Suriye'de bu kadar fazla darbe oluyor?

Cevap: Sebep subayların aldıkları eğitim tarzıdır. Şöyle ki: Suriyeli subaylar Humus'ta Harp Akademisi'nde okuyorlar. Bu akademinin hocaları komünist ve sosyalist oldukları için subaylara darbeleri teşvik eden dersler veriyorlar ve subaylar bu derslerin etkisinde kalıyorlar.

• **Soru:** Baas Partisi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Cevap: Mişel Eflak'ın kurduğu bu parti aslında Alevî bir parti değildi. Ekrem Hewranî, Hama'da Gençlik Partisi adıyla bir fraksiyon kurmuştu. Bu fraksiyonun adı daha sonra Sosyalist Parti oldu ve ardından ikisi Arap Baas Sosyalist Partisi adı altında birleştirildi ve komünistliğe doğru bir seyir izlendi.

• **Soru:** Irak'taki Kürt sorunu hakkında ne diyorsunuz, nereye gidiyor?

Cevap: Bana göre Irak'taki Kürt sorunu sınırlı bir sorundur. Irak Kürtleri rahmetli I. Melik Faysal zamanında kendilerini yabancı görmüyorlardı.

• **Soru:** Senin Mustafa Barzanî ile şahsi münasebetlerin var mıdır?

Cevap: Hayır. Hakkında bildiklerim onun samimi bir Kürt yurtseveri olduğu ve güvenilir bir şeyh ailesinden geldiğidir. Giriştiği başarısız bir ayaklanmadan sonra Irak'taki takibattan dolayı Moskova'ya gitti ve yaklaşık on iki yıl orada kaldı. Yanında iki yüz adamı da vardı. Bunlar Rusya'da askeri eğitim aldıktan sonra memleketlerine döndüler ve ulusal mücadelelerine devam ettiler.

462 Müzekkiratu Devleti'r-Reis Husni Beg el-Berazi Reisu'l-Vuzera es-Sûri el-Esbak 1895-1975, Yayına hazırlayan: Abdülfettah Ali Botani, Erbil 2011

6. 5. 4. Fewzî Silo (1905-1972)⁴⁶³

Şam Kürtlerindendir. 1905 yılında Şam'da doğdu. Temel eğitimini Şam'da aldıktan sonra 1922 yılında Humus Harp Okulu'na girdi. Manda döneminde Fransız Özel Kuvvetlerine (Troupe Speciales) katıldı ve 1924-1932 yılları arasında Suriye Birinci Karma Ordusu'nda ve diğer bazı askerî kademelerde görev aldı. 1934 yılında yüzbaşı oldu ve 1936 yılında Fransa'ya gidip üst askerî eğitim aldı.

1942 yılında binbaşı olan Silo 1944 yılında yarbay oldu ve 1945 yılının ortalarında emekliye sevk edildi.

23.06.1945 yılında tekrar Suriye ordusuna dönen Fewzî Silo aynı yıl Askerî Fakülte'nin müdürlüğüne getirildi. 1946 yılında albay oldu. 1949 yılında Askerî Mahkeme Başkanı oldu. 19.12.1949'da Edîp Çiçekli tarafından gerçekleştirilen darbeden sonra Savunma Bakanlığı Genel Müdürü olarak görev aldı ve 1950 yılında Nazım Kudsi zamanında savunma bakanı oldu. Edîp Çiçekli rejiminin 25.02.1954 tarihinde düşüşünden sonra anayasayı zorla değiştirmek ve seçimlere hile karıştırmak suçlamasıyla mahkemeye verildi ve tutuksuz yargılandı. 1972 yılında öldü.

6. 5. 5. Edîb Çiçekli (1909-1964)⁴⁶⁴

Hamalı bir Kürt aileden gelmektedir. Annesi Münevver meşhur Kürt Berazî Aşireti'ndendir. 1909 yılında Hama'da doğdu. Şam Harp Okulu'ndan mezundur. 1925 yılında büyük Suriye devrimine, 1945 yılında da Fransızlara karşı verilen bağımsızlık mücadelesine katıldı. 1948 yılındaki savaşta Filistin'in kurtuluşu için oluşturulan II. Yermuk Tugayı'nın başında yer aldı ve büyük yararlıklar gösterdi.

Husnî Zaîm'in 30 Mart 1949 yılında yaptığı darbe sırasında Zaîm'in yanında yer alan Edîb Çiçekli darbeye rol oynayan piyade ve zırhlı birliklere komutanlık yaptı ve Emniyet Genel Müdürü olarak görevlendirildi. Kendisi de 19 Kanun-i Evvel 1949 yılında darbe yapan Çiçekli bir süre Suriye Devlet Başkanı olarak görev yaptıktan sonra 1960 yılında vatana ihanetten dolayı hakkında giyabî tutuklama kararı çıktı. 1964 yılında Dürzî olduğu sanılan biri tarafından Brezilya'da öldürüldü ve cenazesi doğum yeri olan Hama'ya getirildi.

463 *Mewsûatu A'lami Sûriye*, II, 450-451; Siwêrekî, "Şahsiyatun Kurdiyye Hakemet el-Cumhûriyete's-Sûriye el-Hadise Beyne A'vami 1932-1954", http://www.gilgamish.org/viewarticle.php?id=kurdish_persons-20120709-207405 (05.02.2015)

464 *Mewsûatu A'lami Sûriye*, II, 450-451, III, 82-84; Siwêrekî, "Şahsiyatun Kurdiyye Hakemet el-Cumhûriyete's-Sûriye el-Hadise Beyne A'vami 1932-1954", http://www.gilgamish.org/viewarticle.php?id=kurdish_persons-20120709-207405 (05.02.2015)

7. SURİYE-MISIR BİRLEŞİK ARAP CUMHURİYETİ DÖNEMİ (1958-1961) VE KÜRTLER

1950'lerin ortalarından itibaren siyasi bir retorik ve popüler bir düşünce olarak Pan-Arabizm tüm Ortadoğu'ya yayılmıştı. 1952 yılında Cemal Abdünnasır'ın kurmaylarının Mısır'da darbe yapması, 1956 yılında İngiltere ve Fransa'nın İsrail ile işbirliği yapmaları ve 1958 Irak Devrimi Arap milliyetçiliğinin fitilini ateşleyen gelişmeler olmuştur. Belirsiz bir kriz içinde olan Suriye'de iktidardaki Ulusal Cephe Başçılarla birlikte Nasır yönetimindeki Mısır'la bir birlik kurulmasına ön ayak oldu ve 22 Şubat 1958 yılında Birleşik Arap Cumhuriyeti ilan edildi. Bu birleşik cumhuriyetin yönetiminde Suriye'deki tüm siyasi partiler yasaklandı ve ülke Nasır'ın ekonomik ve sosyal sömürsünün hâkimiyetine girdi.⁴⁶⁵

Mısır ile birlik Suriye'deki Arap milliyetçiliğini körüklemiş, Kürtler bu bağlamda kendi milli ve kültürel kimliklerinin tehlikeye girdiğini görmüş ve Arap milliyetçiliği dalgasının onları tehdit edecek boyutlara ulaştığını sezinlemişlerdir. Nitekim aynı süreç içerisinde hükümet Kürtlere karşı şu baskıcı yollara baş vurmuştur:⁴⁶⁶

- 1) İhbar ve tutuklama furyalarıyla Kürtleri ve yeni yeni filizlenen siyasi hareketlerini hedef almış,
- 2) Kürtlerin ulusal haklarını talep etmeleri Kürt karşıtı hükümet tarafından Siyonizm ve Batı emperyalizmi ile ilişkilendirilmiş,
- 3) Kürt subaylar ordudan atılmış,
- 4) Kürt siyasi örgütlerine üye olanlar tutuklanmış,
- 5) Kürtçe konuşmak ve Kürtçe müzik çalıp söylemek yasaklanmış,
- 6) Müzik kayıtları ve Kürtçe yayınlar toplatılmış, bunların sahipleri ve dağıtıcıları tutuklanmış,
- 7) Kürtler hükümetçe galeyana getirilen milliyetçi Arapların ırkçı saldırılarına maruz kalmışlardır.

8) Suriye 1960 yılında Kürtlere karşı "Büyük Harekât" adıyla başlatılan bir kampanya dâhilinde Albay Serac tarafından yeni yeni filizlenen Kürtlük bilincinin merkezi sayılan Suriye Kürt Demokrat Partisi'ne karşı bir çökertme harekâtı başlatılmış, partinin 36 lideri ile yüzlerce üye ve destekçisi tutuklanarak parti liderleri Şam'daki Mezê Hapishanesi'ne konulmuşlardır.

1960 yılında tutuklanan Nurettin Zaza mahkemede verdiği ifadede şöyle diyor: "1949 yılında ard arda gelen askeri darbeler Suriye'de yalnızca demokrasiyi ayaklar altına almakla kalmayıp, Kürtlerin yararlandıkları hakları da adım adım ortadan kaldırmışlardır. 1955 yılından itibaren Baasçı şovenizmin egemen olduğu ya da etkilediği yöneticiler Kürt bölgelerindeki kahve ve lokantalarda çalınan müzik plaklarını

465 Montgomery, *Suriye Kürtleri*, s. 51-52

466 Montgomery, *Suriye Kürtleri*, s. 53-54

kırmaya ve kendi dilleriyle yazılı kitapları bulunduran Kürtleri hapis cezasına çarptırmaya kadar işi ilerlettiler. Bu kültürel kırım siyasetinin yolunu kapamaktan uzak olan Suriye ve Mısır'ın birleşmesi daha ırkçı, daha faşist ve daha zorbacı bir siyaset ortamı yaratmıştır. Bugün orduda Kürt subay, devlet dairelerinin üst kademelerinde Kürt memur, Kürt bölgelerinde Kürt polis ve öğretmen bulunmamaktadır. Dilimizi serbestçe konuşmaya cesaret edemiyoruz artık. Gelecek bize karanlık görünmekte ve bizi birleşmeye zorlamaktadır. Baas'ın göklere çıkardığı ve bugün başkan Nasır'ın uyguladığı Pan-Arap görüntüsü altındaki milliyetçilik aslında faşizmden başka bir şey değildir. Çünkü öteki etnik azınlıkları ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Suriye'de Kürt olduğunu söylemenin ve Kürt halkının bir tarihi ve kültürü olduğunu söylemenin bir suç oluşturduğunu çok iyi biliyorsunuz.⁴⁶⁷

Birleşik Arap Cumhuriyeti döneminde Kürtlere yönelik faşizan baskıların gerekçesi her zaman olduğu gibi sorgu teğmeninin Nurettin Zaza'nın şahsında Kürt haklarını savunan tüm Kürtlere yönelttiği şu ithamlardır: “Bugün yalnızca bazı kültürel haklar ve demokratik özgürlükler istemekle yetiniyorsunuz. Bu, stratejinizin yalnızca bir aşamasıdır. Bunu gerçekleştirdikten sonra ikinci aşamaya, yani Kürdistan'ı kurmaya geçeceksiniz. Bunu başarmak için Suriye'nin ya da Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin topraklarından bir bölümünü kurmayı düşündüğünüz ülkeye katacaksınız”.⁴⁶⁸

8. SURİYE ARAP CUMHURİYETİ VE KÜRTLER (1961-1963)

Mısır ile kurulan “Birleşik Arap Cumhuriyeti” 28 Eylül 1961 tarihinde Ürdün, Suudi Arabistan ve Suriye'nin küskün iş çevreleri tarafından desteklenen sağ kanattan Albay Abdülkerim Nahlawî'nin yaptığı darbeyle yıkıldı. Genelkurmaylık personel şefi olan Albay Nehlawî ve süvarilerden sorumlu Haydar Kuzberî'nin komutasındaki Suriye birlikleri Şam'daki Ebû Remmane Sarayı'na baskın düzenlediler ve ertesi gün Suriye-Mısır birliğinin bozulduğunu bildirildi.⁴⁶⁹

Böylece Suriye'de ilk defa Suriye Arap Cumhuriyeti ilam edilip dikkatler “Arap” ismine çekilince Kürtler bunun Suriye içinde tanınmalarına ve eşitlik taleplerine de bir darbe olduğunu anlamakta gecikmediler. Kürtler bu süreçte Cizîr Bölgesi'ne Arapçı bir damga vurma ve Kürt tehdidiyle mücadele çağrısı kapsamında yeni bir harekâta maruz kaldılar. İlerde detaylı anlatılacağı gibi hükümet 1962 yılında aşağı yukarı 150.000 Kürdün yaşadığı Haseke'de istisnai bir nüfus sayımı yaparak Kürtlerin elindeki toprakların Arapların eline geçmesine yol açan bir dizi toprak reformu yaptı. Yürürlüğe konulan bu politikaların amacı Kürt bölgelerinin demografik yapısını Kürtlerin aleyhine değiştirmek, Arapları bölgede çoğunluk hâline getirmek ve Suriye Kürtlerini Türkiye ve Irak'taki akrabalarından koparmaktı.⁴⁷⁰

467 Zaza, *Bir Kürt Olarak Hayatım*, s. 206-207, 209

468 Zaza, *Bir Kürt Olarak Hayatım*, s. 208

469 Zaza, *Bir Kürt Olarak Hayatım*, s. 244

470 Montgomery, *Suriye Kürtleri*, s. 55-56

9. BAAS PARTİSİ VE KÜRTLER (1963....)

9. 1. Genel Bilgiler

Nurettin Zaza şöyle diyor: “8 Mart 1963 yılında Albay Harirî’nin yaptığı darbe Baas Partisi’ni başa getirdi. Çok az üyesi bulunan parti ancak asker ve polis baskısıyla iktidarda kalabilirdi. Bu bağlamda Baasçılar demokrasiye bağlılıkları ve kitleler nazarında popülerlikleriyle tanınan insanların adlarının yer aldığı kara listeler hazırladılar. Listelerde yer alanlar vatandaşlık haklarından yosun bırakılıyor ve hapis ve işkenceye maruz kalıyorlardı. Kara listedeki adları günde birkaç gez radyoda yayınlayıp hem listedekilere gözdağı veriyor hem de halkı etkiliyorlardı. 20 Mart’ta sabah yayınlarında benim adımın da birkaç kez geçtiğini duydum”.⁴⁷¹

Baas Partisi’nin Kürt kimliğini inkardan gelen Arapçı ırkçı yapısını anlamak ve Kürtlere karşı politikasını çözmek için onun önemli iki kurucusu olan Zeki Ersozî ve Mişel Eflak’a bakmak gerekir. Çünkü Baas Partisi’nin 7 Nisan 1947 tarihinde temel aldığı program temelde bu iki kurucunun fikirleri üzerine inşa edilmiştir. Bu iki kurucu savundukları “Üstün Arap Irkı” düşüncesinde tamamen “Üstün Alman Irkı”nı savunan Alman Nazizmini örnek almış ve bu faşizmin etkisinde kalmışlardır ki örneğin Zeki şunları söylemiştir:⁴⁷²

“Araplar, babamız Adem’in bize mirası olarak yeryüzünün üstün değerlerini temsil etmek üzere tarihin derinliklerinden günümüze gelen tek ırktır”.

“Arap milleti sadece Samî kavimlerin değil, bütün dünya kavimlerinin kaynağı olup insanlığın tarih sahnesine çıkışından bu yana yıldızı sönmemiştir”.

Bu Arapçı ırkçı zihniyet üzerine kurulan Baas Partisi Kürdün kimliğini tanımak şöyle dursun, tüm güçleriyle onu ezmek ve Araplık potasında eritmek için hiçbir insanlık dışı uygulamadan çekinmemiştir. 1964 yılında Baas Partisi’nin Kültür Bakanı olan Süleyman Hiş 1953 yılında şöyle demiştir: “Ey Arap kardeşim! Eğer bir gün Siyonistlerle savaşmak zorunda kalırsan tüfeğini ilk önce Kürtlere çevir”. Avukat Mustafa İbrahim 1960 yılında Devlet Güvenlik Mahkemesi önünde ırkçılıkla mücadele konusunda savunma yaptığı sırada bu cümleyi de kanıt göstermiştir.⁴⁷³

9. 2. “Domuz”dan “Aslan”a Esed Ailesi

XX. yüzyılın sonlarında Türk asıllı bir güreşçi Suriye’de gittiği her yerde karşısına çıkan güreşçileri yenerdi. Bu güreşçi bir gün Hafız Esed’in dedesi Süleyman’ın evinin bulunduğu “Qerdahe” köyüne gider ve meydan okur. O sıralarda 40 yaşında olan Süleyman onun karşısına çıkar ve belinden yakaladığı gibi yere devirir. Bunun üzerine güreş izleyenler Arapça “Ya le’l-wehş!” (Ne domuz bel!) diye tezahüratta bulunurlar ve o günden itibaren Süleyman’ın lakabı “wehş” (domuz) olur ve çevrede Süleyman

471 Zaza, *Bir Kürt Olarak Hayatım*, s. 258-259

472 Bkz. Hana, *Mine’l-İtticahati’l-Fikriyye Fi Sûriye ve Lubnan en-Nisfu’l-Evvel Mine’l-Karnî’l-İşrin*, s. 32-33, 85; Mirani, *el-Hareketu’l-Qawmiyyetu’l-Kurdiyye Fi Kurdistani Sûriye*, s. 97

473 Mirani, *el-Hareketu’l-Qawmiyyetu’l-Kurdiyye Fi Kurdistani Sûriye*, s. 97

Wehş (Domuz Süleyman) olarak meşhur olur. Fakat oğlu, yani Hafız Esed'in babası Alî Süleyman 1927 yılında dostlarının kendisine "sen domuz değil, aslansın; soyismini aslan olarak değiştir!" demeleri üzerine yaptığı resmi müracaatla "Esed" (Aslan) soyismini alır ve aile o yıldan itibaren bu soyisimle kayıtlara geçer.⁴⁷⁴

9. 2. 1 Hafız Esed Dönemi (1970-2000) ve Kürtler

Baas Partisi'nin iktidarı boyunca ordunun siyasetteki ağırlığı gittikçe arttı. Bazı Sünni subaylar önemli görevlerde bulunmakla birlikte ordudaki kritik görevlere Baas eğilimli Nusayrîler ve Dürzîler getirildi. Baasçı subaylar arasında etnik ve dini kökenlere göre gruplaşmalar oldu. Bu gruplaşmaların meydana getirdiği gergin ortamda Hafız Esed 1970 Kasımında bir darbeye iktidara geldi. Mart 1971 yılında yapılan seçimle de yedi yıl süreyle ilk cumhurbaşkanlığı görevini üstlenen Hafız Esed 10 Haziran 2000 tarihindeki ölümüne kadar yedişer yıl arayla yapılan seçimlerin tümünü kazanıp her seferinde yeniden cumhurbaşkanı seçildi.⁴⁷⁵

Ülke içerisindeki dengeleri çok iyi gözetleyen Hafız Esed dışarıda kendine rakip gördüğü Irak Devleti'ni yıpratmak için gerektiğinde Başûr'daki Kürt hareketine destek vermem politikasını takip etti ve içerde de Müslüman Kardeşler'in kendi iktidarına yönelik tehditleri karşısında Kürtleri yanına çekme siyasetini izledi.⁴⁷⁶ Bu bağlamda Abdullah Öcalan liderliğindeki PKK'ye Bekaa Vadisi'nde kamp kurmada destek verdi. Kardeşi Rifat Esed de PKK'nin Suriye ve Lübnan makamları ile olan ilişkilerini düzenlemede yardımcı oluyordu. Ancak Türkiye birçok görüşmeye rağmen PKK'ye verdiği desteği kesmediğini söylediği Suriye üzerinde 1993'ten itibaren baskı kurdu ve 1999 yılında bu ülkeyi savaşa tehdit etti. Bunun üzerine Şam ile Ankara arasında yapılan antlaşma neticesinde Şam Hükümeti PKK'nin Bekaa Vadisi'ndeki kamplarını tasfiye etti ve PKK lideri Abdullah Öcalan Suriye'den çıkmak zorunda kaldı.⁴⁷⁷

9. 2. 2. Beşşar Esed Dönemi (2000-....) ve Kürtler

Hafız Esed 10 Haziran 2000'de öldü. Ölümünden bir gün sonra cumhurbaşkanı seçilme yaşı 40'tan Beşşar'ın o günkü yaşı olan 34'e indirildi. Bir hafta sonra da Baas Partisi genel sekreterliğine getirilen Beşşar genelkurmay başkanı ilan edildi ve bir ay sonra tek aday olarak katıldığı referandumda oyların % 97'sini alarak cumhurbaşkanı oldu. 17 Temmuz 2000'de yaptığı göreve başlama konuşmasında reform ve demokrasiye vurgu yaptı. Beşşar Esed iktidara geldiğinde yaşanan kısa Şam Baharı döneminden Kürtler de yararlandı. Bu bağlamda Kürtçe dil kursları açıldı ve Kürt partileriyle rejim arasında temaslar başladı. Ancak Şubat geldiğinde Beşşar Esed

474 Bkz. Sil, *es-Sira*, s. 13-18

475 Buzpınar, "Suriye", *DİA*, cilt 37, s. 554

476 Bingöl, *Suriye'nin Kimliksizleri-Kürtler*, s. 13; Dağ ve Fecri "1920'den 2012'ye Suriye Kürtleri", *Bingöl Üniversitesi Uluslararası Kürtler Sempozyumu Kitabı* 2013, s. 240

477 Dağ ve Fecri, *a. g. e.*, s. 240-241

reform ve demokrasi adına halkı tatmin edecek bir adım atmamıştı. Derken Tunus ve Mısır'da esen Arap Baharının rüzgârı kendini Suriye'de de hissettirdi ve kargaşa önce küçük gösterilerle başladı; ardından kitlesel gösteriler geldi.⁴⁷⁸

Beşşar Esed 2008 yılı itibariyle siyasi istikrar, demokratikleşme ve ekonomik büyümeyi sürdürme çabalarının yanı sıra dışarıya daha çok açılma ve İsrail ile Amerikan baskısına karşı Türkiye, İran, Rusya ve Çin ile ilişkilerini geliştirme çabalarına girdi.⁴⁷⁹ Ancak bilindiği gibi 2011 yılında Suriye'de başlayan iç ayaklanmalar boyunca Türkiye'de iktidarda bulunan AKP Genel Başkanı ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın açıkça muhalif grupları desteklemesi üzerine Suriye-Türkiye ilişkileri tamamen bozuldu.

Mart 2011 yılında başlayan Suriye iç ayaklanmalarında başlangıçta ortak bir isim ve bir muhalefet lideri olmaksızın daha çok sosyal medyayı kullanarak organize olan göstericiler zamanla Yerel Koordinasyon Komitesi (YKK), Suriye Devrimi Genel Komisyonu (SDGK) ve İslamî özellikleri ağır basan Suriye Devrimi Yüksek Konseyi (SDYK) olmak üzere üç grup halinde örgütlendiler. Bunlardan ilk ikisi sonradan oluşturulan Suriye Ulusal Konseyi (SUK) bünyesinde temsil edildiler. SUK'a giden yolun ilk adımı olarak 31 Mayıs 3 Haziran tarihleri arasında Antalya'da yapılan muhalefet toplantısında atıldı. Toplantının sonuç bildirgesinde şöyle deniliyordu: "Katılımcılar Suriye halkının Arap, Kürt, Keldani, Süryani, Türkmen Çeçen, Ermeni ve diğerleri olmak üzere çok sayıda etnik kökenden oluştuğunu tasdik eder. Konferansın amacı herkesin ulusal birlik, medeni hakları olduğu bir devlet ve çoğulcu, parlamenter ve demokratik rejime dayalı yeni bir Suriye anayasası çerçevesinde meşru ve eşit haklarını tesis etmektedir". Ama bu tanımlama toplantıya katılan 70'e yakın Kürt temsilciyi tatmin etmedi. Antalya'daki toplantıya 70'e yakın temsilciyle katılan Kürtlerin önemli bir bölümü 2012 Mart sonunda SUK'tan ayrıldı. Onlara göre Türkiye'yi memnun etmek isteyen SUK, Kürtlerin ulusal taleplerine kulak tıkıyordu. Haziran'da SUK'un başına başkan olarak bir Kürdün, Abdulbasit Seyda'nın getirilmesi ve Kürtlerin ulusal haklarının Suriye birliği içinde çözülmesine yönelik eylem planı da tatmin edici bulunmayınca Kürtlerin önemli bir kesimi Arap ağırlıklı muhalefetten uzaklaşarak kendi örgütlenmelerini kurma çalışmalarına başladılar.⁴⁸⁰

10. ÖZERK KANTONLAR DÖNEMİ VE "ROJAVA TOPLUMSAL SÖZLEŞMESİ"

2003 yılında kurulan ve örgütlenmesini hızla geliştiren PYD kısa bir sürede en güçlü Kürt partisi olmayı başardı. Şüphesiz onun bu başarısındaki en önemli faktör örgütlenme modelidir. Zira PYD daha ayaklanmalar başlamadan önce kadın hakları, gençlik ve özellikle Kürtçe üzerine çalışan kültür merkezleri gibi işlerden sorumlu

478 Karabat, *Suriye Savaşları*, s. 139, 151-152

479 Buzpınar, "Suriye", *DİA*, cilt 37, s. 554

480 Karabat, *Suriye Savaşları*, s. 88, 101

yerel halk komitelerini kurmuştu. 2011 yılında ayaklanma başlayınca bu komitelere PYD'nin askeri kanadı olan YPG (Yekîneyên Parastina Gel = Halk Savunma Birlikleri) de katıldı. YPG çeşitli kontrol noktaları kurarak polis gibi çalışmak suretiyle kamu düzenini sağlamaya çalıştı.⁴⁸¹

Beşşar Esed rejimi iç savaşın ikinci yılında askerlerini Rojava'dan çekme kararı alıp bunu uygulamaya koyunca PYD güçleri Temmuz 2012'de bölgenin belli başlı şehirlerinin kontrolünü ele geçirdiler.⁴⁸² Bu bağlamda 19 Temmuzda Kobanê'nin yönetimi Kürtlere geçti. Bunu 20 Temmuz'da Efrîn, 23 Temmuz'da da Dirbêsiyê ve Haseke'ye bağlı bazı kasabalar izledi. Yaz bitmeden Qamişlo kenti hariç birçok yer Kürtlerin eline geçti.⁴⁸³

PYD ve onun askeri kanadı olan YPG güçleri Kürt mıntıkalarındaki yerleşim birimlerini hızlı bir şekilde ele geçirdiği sırada KUK (Kürt Ulusal Konseyi) yetkilileri bunun PYD ile Suriye rejimi arasında analaşmalı olarak yapıldığını, rejimin nereden askerlerini çekeceğini PYD'ye önceden haber verdiğini ve dolayısıyla PYD'nin terk edilecek yerleri önceden bilerek harekete geçtiğinin öne sürüyordu. PYD'nin eline geçen bölgeler bağlamında dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan da PYD'nin buraları rejimle danışıklı dövüş neticesinde aldığını ve rejimin PYD ile koordineli bir biçimde hareket ettiğini öne sürüyordu: "Buradaki yapılanma oradaki Kürtlerin yapılanması olarak değerlendirilemez. O, PKK ile PYD'nin yapılanmasıdır ki, bu da bizim hassas dengelerimiz arasında yer alacaktır. Burada bu oluşuma kalkıp da eyvallah edecek halimiz yok". Başbakan "ne yapacaksınız?" sorusuna da şu cevabı vermiştir: "Şu anda muhalif güçler kuzeyde bir yapılanmaya sıcak bakmadıkları gibi, biz orada muhalif güçlerin bu yaklaşımını destekleriz. Olacak olan budur".⁴⁸⁴

PYD Rojava'da hâkimiyetini tesis ettikten sonra 2014 yılında Efrîn, Cizîr ve Kobanê olmak üzere üç özerk kanton ilan edildi. Rojava'da 52 parti, sivil toplum örgütü, gençlik ve kadın hareketleri ile 15 bağımsız şahsiyetten oluşan Yasama Meclisi, 6 Ocak 2014 tarihinde Amûdê'de toplanarak kantonların anayasası hükmünde olan "Rojava Toplumsal Sözleşmesi"ni kabul etti. Sözleşmede Cizîr Kantonu'nda Kürtçe, Arapça ve Süryanice olmak üzere 3 resmi dil kabul edildi ve bölgedeki tüm diğer dillerin öğretilmesi karara bağlandı. Yasama Meclisi'nin 67 üyesinden 61'inin hazır bulunduğu basına kapalı toplantısında açılış konuşmasını yapan Dr. 'Ebdulkerîm Umer konuya şöyle dikkat çekti: "Bu projemizin tüm Suriye'nin demokratikleşmesinin projesi olmasını diliyoruz. Bölgemize karşı yapılan saldırılar aynı zamanda projemize yapılan saldırılardır".

481 Karabat, *Suriye Savaşları*, s. 256-257

482 Aydınoglu, *Fis Köyü'nden Kobanê'ye Kürt Özgürlük Hareketi*, s. 2002

483 Karabat, *Suriye Savaşları*, s. 264

484 Karabat, *Suriye Savaşları*, s. 265

Daha önce İsviçre’de de uygulanan kantonlar sistemi farklı halkların özgürlüğü ve eşitliği temelinde kuruldu. Demokratik özerklik sisteminde kurulan Rojava kanton özerk yönetimleri ve demokratik özerklik bağlamında “Ulus ruhsa, demokratik özerklik bedendir” diyen PKK lideri Abdullah Öcalan şunları söylüyor:

“Demokratik özerklik kurumları kapsamlıdır. Kültürel, ekonomik, siyasi, hukuki, güvenlik ve diplomasi her konuda derin tartışmalar yapılabilir. Demokratik özerklik, demokratik ulusla ruh ve beden gibidir. Demokratik ulus ruhsa, demokratik özerklik bedendir. Yani demokratik özerklik bedense demokratik ulus ruhtur, birbirlerini bu şekilde tamamlarlar, birbirlerinden ayrılmazlar. Ruh-beden ilişkisi de bu şekildedir. Beden olmazsa ruh, ruh olmazsa beden olmaz. Demokratik ulus olmazsa demokratik özerklik olmaz, demokratik özerklik olmazsa demokratik ulus olmaz. Bizim ortaya koyduğumuz demokratik özerklik projesi etnisiteye ve coğrafi sınırlara dayanmıyor. Bizim demokratik özerklik anlayışımızda tek etnisite anlayışı, tek coğrafya anlayışı yok. Bizim ortaya koyduğumuz demokratik özerklik modeli tek başına Kürtlüğe, Türklüğe, Araplığa dayanmıyor. Demokrasiye dayanıyor. Örneğin Hatay’da, Adana’da da bir demokratik özerklik kurulabilir. Orada Araplar kendilerini ağırlıklı ifade ederler. Bizim demokratik özerklik anlayışımız tek bir inanca da dayanmıyor. Halklara dayanıyor, hatta tek başına halklar diye ifade etmem de eksik kalır. Değişik toplumsal tabakalara, toplumsal sınıflara, toplumsal kesimlere dayanır.”

İmzalanan bir Toplumsal Sözleşmeyle 101 sandalyeli bir meclise ve kantonların 20’şer bakanlıkla yönetilmesine karar verildi. Yüzde 40 cinsiyet kotasının uygulandığı bu yönetim modelinde Süryaniler için pozitif ayrımcılık kararı alındı ve tüm kurumlarda eşbaşkanlık sistemi benimsendi. Alınan kararlara göre özerk yönetim meclisi 101 sandalyeden oluşacak. 15 bin oy alan her kişi parlamenter olabilir. En çok oyu alan parti ise yönetimi oluşturma (hükümet) görevini üstlenir. Oy kullanma yaşı 18 olarak belirlendi. Özgür Gündem gazetesinden Ersin Çaksu’nun Kürtçe’den Türkçe’ye çevirdiği bu sözleşmenin tam metni şöyledir:⁴⁸⁵

Rojava Anayasası Rojava Toplumsal Sözleşmesi

Giriş

Din, dil, ırk, inanç, mezhep ve cinsiyet ayrımının olmadığı, eşit ve ekolojik bir toplumda adalet, özgürlük ve demokrasinin tesisi için. Demokratik toplum bileşenlerinin siyasi-ahlaki yapısıyla birlikte çoğulcu, özgün ve ortak yaşam değerlerine kavuşması için. Kadın haklarına saygı ve çocuk ile kadınların haklarının kökleşmesi için. Savunma, özsavunma, inançlara özgürlük ve saygı için. Bizler demokratik özerk bölgelerin halkları; Kürtler, Araplar, Süryaniler (Asuri ve Arami), Türkmenler ve Çeçenler olarak bu sözleşmeyi kabul ediyoruz.

Demokratik Özerk Bölge Yönetimleri; ulus-devleti, askeri ve dini devlet anlayışını, aynı zamanda merkezi yönetimi ve iktidarı kabul etmez.

Demokratik Özerk Bölge Yönetimleri; bütün etnik, toplumsal, kültürel ve ulusal oluşumların kendilerini kurumları aracılığıyla ifade etmeleri için toplumsal mutabakata, demokrasiye ve çoğulculuğa açıktır. Demokratik Özerk Bölge Yönetimleri; ulusal ve uluslararası barışa, Suriye'nin sınırlarına ve insan haklarına saygılıdır.

Toplumsal Sözleşme'nin oluşması, demokratik toplumun inşasının aracı ve toplumsal adaletin güvencesi olan Demokratik Özerkliği'nin tesisi ve bilimsel bir toplumun inşası için; Demokratik Özerk Yönetimler'deki Kürtlerin, Arapların, Süryanilerin, Ermenilerin ve Çeçenlerin istemleri ile Suriye'nin diğer halklarının istemleri demokratik bir Suriye ve Demokratik Özerk Yönetimler'in siyasi-toplumsal bir sistem olmasında birleşti. Bu amaçlar ve böyle bir yönetim için bu sözleşme kabul edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Temel unsurlar:

1. Madde: Bu anlaşmanın adı, Demokratik Özerk Kanton Yönetimleri'nin (Cezîrê, Kobanê ve Afrin) Toplumsal Sözleşmesi'dir. Demokratik Özerk Yönetimlerin Toplumsal Sözleşmesi'nin işlemesi ve ilerlemesi bu sözleşmenin bir parçasıdır ve ondan ayrılamaz.

2. Madde:

a) İktidarların kaynağı halktır, halk iktidarın sahibidir, seçimle belirlediği kurumları ve meclisleri aracılığıyla yönetimini sağlar. Demokratik Özerk Yönetimler'in Toplumsal Sözleşmesi'nin dışında kalan yönetimlerin hiçbirisi meşru değildir.

b) Demokrasi temeli üzerinde kurulmuş olan meclis ve yürütme kurullarının kaynağı halktır. Bunların tek elde veya zümrede toplanması kabul edilemez.

3. Madde:

a) Suriye özgür, demokratik ve bağımsız bir devlettir. Suriye, parlamenter, federal, çoğulcu ve demokratik bir sisteme sahiptir.

b) Demokratik Özerk Kanton Yönetimleri (Cezîrê, Kobanê ve Afrin) Suriye topraklarının bir parçasıdır ve Qamişlo kenti de Demokratik özerk Cezîrê Kantonu'nun merkezidir.

c) Cezîrê Kantonu ortak kantondur ve içerisinde Kürtler, Araplar, Süryaniler, Ermeniler ve Çeçenler ile İslam, Hıristiyan ve Êzîdî inançları birlikte yaşarlar. Bu da kardeşlik ve ortak yaşam temelinde gerçekleşir.

d) Bu sözleşme Demokratik Özerk kantonların Yönetimleri için temel teşkil ediyor ve Geçici Yasama Meclisi tüm kantonların temsilciliğini yapar.

4. Madde: Kantonlarda Demokratik Özerk Yönetim sistemi

a-YasamaMeclisi,

b-YürütmeMeclisi

c-Yüksek Seçim Komiserliği,

d- Yüksek Anayasa Meclisi,

e- Bölge Meclisleri'den oluşur.

5. Madde: Qamişlo kenti Cezîrê kantonunun merkezidir ve yönetimidir.

6. Madde: Demokratik Özerk Yönetimlerde her şahıs ve oluşum erk ve haklar bakımından yasalar önünde eşittir.

7. Madde: Toplumsal Sözleşme'yi kabul eden Suriye'deki bütün kentler ve bölgeler, Demokratik Özerk Yönetimlerin kantonlarına dahil olma hakkına sahiptir.

8. Madde: Demokratik Özerk Yönetimlerin tüm kantonları; her türlü bölgesel faaliyetlerini yürütme, özgür iradeleriyle yönetim ve meclislerini kurma ve Toplumsal Sözleşme'ye aykırı olmayan her türlü hakkı kullanma hakkına sahiptir.

9. Madde: Cezîrê Kantonu'nun resmi dilleri Kürtçe, Arapça ve Süryanice'dir. Aynı zamanda diğer tüm oluşumların anadillerini kullanma ve anadillerinde eğitim görme hakkı vardır.

10. Madde: Demokratik Özerk Kanton Yönetimleri hiçbir devletin içişlerine karışmaz, komşuluk haklarını savunur ve sorunları da barış yoluyla çözmeyi esas alır.

11. Madde: Demokratik Özerk Kantonlar bayrak, amblem ve marşlarını belirleme hakkına sahiptir. Bunlar ilgili yasalarla düzenlenir.

12. Madde: Demokratik Özerk Yönetim, siyasi merkeziyetçi olmayan, gelecek Suriyesi'nin bir parçası ve örneğidir. Suriye için federal sistem en uygun sistem olduğundan dolayı özerk yönetim ile merkez (merkezi devlet) arasındaki ilişkiler bu temel üzerine kurulur.

İKİNCİ BÖLÜM

Temel unsurlar:

13. Madde: Bu sözleşmede yasama, hukuk ve yönetim erkleri birbirinden ayrıdır. (Güçler ayrılığı ilkesi)

14. Madde: Özerk yönetim; günün adalet ölçülerine göre, rejimin daha önce bölge halkına karşı geliştirmiş olduğu tüm ırkçı projelerini kaldırarak, zarar gören yurttaşların zararlarını telafi eder.

15. Madde:

a- Kürt Halk Savunma Birlikleri (YPG) ulusal bir kurum olarak her üç kantonun güvenliğinden ve toprak savunmasından sorumludur. Halkın çıkarlarına hizmet eder ve halkın güvenliği ile çıkarlarını korur. YPG özsavunma ilkesine göre hareket eder, merkezi ordu ile ilişkilerini Yasama Meclisi'nin çıkardığı yasalar belirler. İç güvenliğe ve merkezi sisteme yönelik tehditlere karşı da sivil yönetimleri destekler. Emirlerini de Halk Savunma Birlikleri'nden (YPG) alır.

b- Asayiş Güçleri İçişleri Bakanlığı'na bağlıdır.

16. Madde: Yönetimleri gözetmeyen, dışarıda bırakan ve adalet ölçülerini aşan yasaların çıkarılması yasaktır.

17. Madde: Toplumsal Sözleşme, tüm yasalarda gençlerin siyasete ve yönetime güçlü bir şekilde katılımlarını güvence altına alır.

18. Madde: Suçlar ve cezalar ilgili yasalarla düzenlenir.

19. Madde: Vergi ve vergilendirme ilgili yasalarla düzenlenir.

20. Madde: İnsan Haklarına dair uluslararası tüm anlaşma ve sözleşmeler Toplumsal Sözleşme'de bir iç hukuk normu olarak geçerlidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Hak ve Özgürlükler:

21. Madde: Yönetimler, uluslararası anlaşma ve sözleşmelere göre insan haklarını ve değerlerini güvence altına alır. Yönetimlerde en değerli şey kişi ve grupların özgürlüğüdür.

22. Madde: Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin sivil, siyasi, kültürel, toplumsal, ekonomik maddeleri ve ilgili tüm bildiriler bu Toplumsal Sözleşme'nin bir parçasıdır.

23. Madde:

a) Herkes etnik, dil, cinsiyet, dini, mezhebi ve kültürel kimliğini yaşama hakkına sahiptir.

b) Herkes ekolojik toplum esaslarına göre yaşama hakkına sahiptir.

24. Madde: Her kişi ve grup; düşünce, inanç, karar ve görüşlerinde özgürdür. Alınan kararların toplumsal barışa, ahlaka aykırı olmaması ve diktatörlüğü savunmaması koşuluyla.

25.Madde:

a) Birey özgürlüğü esastır ve korunur, hiç kimse yasadışı olarak gözaltına alınamaz.

b) İnsan onuru esastır ve korunur, hiç kimseye fiziki ve psikolojik işkence yapılamaz. İşkence yapan kişi cezalandırılır.

c) Tutuklu ve hükümlüler için insani yaşam alanı azami şekilde düzenlenir ve cezaevleri, cezalandırma yerleri değil eğitim ve rehabilite yerleri olarak düzenlenir.

26. Madde: Toplumsal Sözleşme’de siyasi hayat (görüş) hakkı güvence altındadır ve idam cezası kaldırılır (yoktur).

27. Madde: Kadınların siyasi, toplumsal, ekonomik, kültürel ve her türlü yaşam hakkı vardır (güvence altına alınır)

28. Madde: Kadınlar, özsavunma ve her türlü cinsiyet ayrımını kaldırma, reddetme hakkına sahiptir.

29. Madde: Toplumsal Sözleşme, çocuk haklarını güvence altına alır, çocukların çalıştırılması, çocuklara fiziki ve psikolojik işkence yapılması ve çocukların küçük yaşta evlendirilmesini yasaklar.

30. Madde: Toplumsal Sözleşme’de her yurttaşın şu hakları vardır:

- 1) Güvenlik, huzur ve istikrar hakkı
- 2) Temel eğitim hakkı (zorunludur)
- 3) İş, ev, sosyal sigorta ve sağlık hakkı
- 4) Anne ve çocukların korunması ve beslenmesi hakkı
- 5) Yaşlıların ve engellilerin sağlık, korunma ve sosyal hayat hakları güvence altındadır.

31. Madde: Dini inançların yaşanması hakkı güvence altındadır, dinin siyasete alet edilmesi, din üzerinden karşıtlık ve ayrımcılık yaratılması kabul edilemez.

32.Madde:

a) Toplumsal Sözleşme’de parti, dernek, sendika ile sivil toplum örgütü kurma hakkı ve bunların yönetime katılımı yasalarca güvence altına alınır.

b) Toplumsal Sözleşme’de bölgelerdeki toplumun çok renkliliği, zenginleşmesi, kültürel gelişimi, siyasi özgürlüğü ve ekonomik edinimleri güvence altına alınır.

c) Êzidîlik inancı ayrı bir inançtır. Êzidîler her türlü toplumsal ve dini inançlarını yaşama hakkına sahiptir.

33. Madde: Toplumsal Sözleşme’de basın özgürlüğü, iletişim, yayıncılık ve gazetecilik faaliyetleri güvence altına alınmıştır ve düzenlemesi ilgili yasalarla yapılır.

34. Madde: Yurttaşlar görüşlerini ifade etme, grev ve barışçıl eylemler yapma hakkına sahiptir. Bu hak ilgili yasal düzenlemelerle belirlenir.

35. Madde: Herkes bilgi edinme, bilimsel faaliyet yürütme, kültürel ve sanatsal faaliyet yürütme hakkına sahiptir.

36. Madde: Herkesin seçimlerde bütün kurumlara aday olma hakkı vardır. Bu hak ilgili yasal düzenlemelerle belirlenir.

37. Madde: Herkesin siyasi göç (sığınma) hakkı vardır. Siyasi sığınma isteyen hiç kimse isteği dışında geri çevrilemez.

38. Madde: Toplumsal Sözleşme herkese fırsat eşitliği tanır ve güvence altına alır.

39. Madde: Yeraltı ve yerüstü tüm zenginlikler bütün toplumundur. Bunların kullanımı, harcanması ve işletilmesi ilgili yasalarca düzenlenir.

40. Madde: Demokratik Özerk Yönetimler'deki tüm emlak ve topraklar halkındır. Bunların kullanımı ve dağılımı ilgili yasalarca düzenlenir.

41. Madde: Mülkiyet ve özel mülkiyet hakkı güvence altına alınır. Yasadışı olarak hiç kimse mal ve mülklerini kullanım hakkından mahrum bırakılamaz. Hiç kimse- nin toprağı ve mülkü elinden alınamaz. Kamu çıkarı için alınması gerekiyorsa da karşılığı ödenmelidir.

42. Madde: Demokratik Özerk Yönetimler'deki ekonomik sistem; toplumsal gelişim, adalet ve üretimin devamı üzerine kuruludur ve bilimsel-teknolojik imkanlara dayanır. Üretimin geliştirilmesi ve ekonomik icraatların amacı insan ihtiyaçlarını karşılamak ve onurlu bir yaşamı tesis etmektir. Demokratik Özerk Yönetimler "Herkes çalışmasına göre kazanacak" esasına göre ortak bir ekonomi ve meşru bir yarışı kabul eder, tek elde toplamayı (stoklama) yasaklar ve toplumsal adaleti tesis eder. Ulusal üretim araçlarının mülkiyeti tesis edilir, yurttaş, işçi ve doğa hakları korunur ve ulusal egemenlik güçlendirilir.

43. Madde: Her yurttaşın seyahat, yer ve ikamet değiştirme hakkı vardır.

44. Madde: Toplumsal Sözleşme'de belirtilen hak ve özgürlükler -kişiy ve menfaatlere göre- yorumlanamaz.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Yasama Meclisi

45. Madde: Yasama Meclisi, Demokratik Özerk Kanton Yönetimleri'nin yüksek meclisidir. Halk tarafından 4 yılda bir seçimlerle belirlenir.

46. Madde: Yüksek Seçim Komiserliği seçim sonuçlarını açıkladıktan 16 gün sonra, meclisin birinci oturumu gerçekleşir. Oturum çağrısını, Yürütme Meclisi Başkanı yapar. Eğer bazı olağanüstü durumlardan dolayı gerçekleşmezse, Yürütme Meclisi Başkanı 15 gün içerisinde meclisin salt çoğunluğunu (50+1) sağlayarak meclisi toplar. İlk oturuma en yaşlı üye başkanlık yapar. İlk oturumda Meclis Eşbaşkanı ve divanı seçilir. Olağan durumlarda (meclis içtüzüğüne göre) açık oturum yapılır.

47. Madde: Demokratik Özerk Yönetimlerin üye sayısı kentlerin ve bölgelerin nüfusa sayısına (oranına) göre belirlenir ve cinsiyet kotası yüzde 40'tan (%40) az olamaz. Aynı zamanda seçim yasasına göre; Süryani ve gençlik temsiliyeti kotası da özel olarak belirlenir.

48. Madde:

a) Meclis üyeleri (milletvekili, parlamenter) iki defadan fazla meclis üyesi olamaz.

b) Olağanüstü durumlarda; meclisin süresi, meclis üye tam sayısının dörtte birinin (1/4) isteği

ya da meclis divanının üye tam sayısının üçte ikisinin (2/3) oylamasıyla altı (6) ay uzatılabilir.

49. Madde: Seçme (seçmen) yaşının 18'den, seçilme (parlamenter seçilme) yaşının da 22'den küçük olmaması gerekir. Seçme, seçilme ve seçim koşulları ilgili yasalarca düzenlenir.

50. Madde: Meclis üyeleri parlamenterlik süresi boyunca, yüz kızartıcı suçlar dışında, düşüncelerinden dolayı yargılanamaz. Meclis onayı dışında yargılanamaz.

51. Madde: Meclis üyesi, meclis işleri dışında herhangi bir işi yapamaz, meslek icra edemez.

Meclisteyemin ettikten sonra o kişinin diğer işleri ve vazifeleri dondurulur. Meclis üyeliği öncesindeki tüm erkleri ve hakları saklıdır, meclis üyeliği sonlandığında eski haklarını ve erklerini kullanabilir.

52. Madde: Demokratik Özerk Kanton Yönetimleri'nin her bölgesi, bölge meclisi temsilcilerini seçim yoluyla belirler.

53. Madde: Yasama Meclisi'nin erkleri: o Meclisin tüzüğünü, işlerini ve sistemini hazırlar.

Bölge komiteleri ve meclisleri tarafından sunulan yasaları düzenler.

Yürütme kurullarının işlerini gözetler ve soruşturmalarını yürütür.

Uluslararası anlaşma ve sözleşmeleri onaylar.

Yürütme Meclisi'ne ya da bir meclis üyesine yürütme (kabine kurma) yetkisi verilebilir.

Savaş ve barışa karar verir.

Yüksek Anayasa Mahkemesi'nin üyelerini belirler.

Genel bütçe kararı verir.

Genel siyaset ve ekonomik gelişim planlamasını belirler.

Genel af kararı verir

Yürütme Meclisi'nin ilanını (tebligat) yapar.

Demokratik Özerk Bölgeleri'ni belirler ve onların merkez (merkezi hükümet) ile olan ilişkilerini ilgili yasa ile belirler.

BEŞİNCİ BÖLÜM**54. Madde:** Kanton Yöneticisi:

a) Kanton Yöneticisi ve Demokratik Özerklik Yönetimi'nin Yürütme Meclisi Yöneticisi, Toplumsal Sözleşme'de belirlenen ölçülere (yasalara) göre halk adına yürütme görevini yerine getirir.

b) Konton Yöneticiliği'ne aday olacak kişinin;

1- 35 yaşını geçmiş olması gerekir.

2- Suriye yurttaşı olması ve aday olduğu kantonun içerisinde yaşaması gerekir.

3- Herhangi bir yüz kızartıcı suç ile yargılanmamış olması gerekir. İtibarı iade edilmiş olsa bile.

c) Kanton adaylığı şu şekilde gerçekleşir:

1- Meclisin birinci oturumunun ardından 30 gün içerisinde, Yasama Meclisi Başkanı kanton yöneticisinin seçilmesi çağrısı yapar.

2- Adaylık dilekçeleri Yüksek Mahkeme'ye yapılır, mahkeme de 15 günlük soruşturma süresinin sonunda dilekçeleri ya onaylar ya da reddeder.

3- Kanton yöneticisini Yasama Meclisi seçer. Meclis üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyunu (50+1) alan aday kanton yöneticisi olur.

4- Hiçbir aday yeterli oyu alanıyorsa en çok oy alan adayların katıldığı ikinci oylamada meclis üyelerinin en çok oyunu alan aday kanton yöneticisi olur.

5- Kanton yöneticiliği süresi 4 yıldır ve yeminden sonra başlar.

6- Kanton Yöneticisi göreve başlamadan önce Yasama Meclisi önünde yemin eder.

7- Kanton yöneticisi vekilini/vekillerini ve görevlerini belirler. Vekil/vekiller Yasama Meclisi'nin onayını da aldıktan sonra kanton yöneticisinin önünde yemin eder.

8- Kanton yöneticisinin görevlerini yürütemediği durumlarda vekillerden birinin yerine bakar.

d) Kanton yöneticisinin görev ve yetkileri

1- Kanton yöneticisi, Toplumsal Sözleşme'ye saygılıdır, yönetim bölgelerinin işlerini yürütür, ulusal birlik ve egemenliği savunur.

2- Kanton yöneticisi, Yürütme Meclisi'nin başkanını belirler.

3- Kanton yöneticisi, Yasama Meclisi'nin kararlarını onaylar, yasalara göre karar verir.

4- Kanton yöneticisi, seçim sonuçlarının açıklanmasının ardından Yasama Meclisi'nin toplanması çağrısını yapar.

5- Kanton yöneticisi, hediye ve nişanların verilmesine karar verir.

6- Kanton yöneticisi, Yürütme Meclisi'nin önerisi doğrultusunda genel af kararı alır.

e) Kanton yöneticisi, halkın Yasama Meclisi'ndeki temsilcilerinin aracılığıyla halka karşı sorumludur. İhanet, yolsuzluk ve yüz kızartıcı suçlarda, halk onu Yüksek Anayasa Mahkemesi'nde yargılayabilir.

Yürütme Meclisi (Hükümet)

Yürütme Meclisi, kantonda yönetme ve yürütme sistemidir, Yasama Meclisi'ne karşı sorumludur ve Yasama Meclisi ile adalet kurumlarının kanunlarını uygular. Yürütme kurumları arasında çalışmaları koordine eder.

55. Madde: Yürütme Meclisi; başkan, Yasama Meclisi'nin belirlenen üyeleri ve kurullarda (bakanlık) oluşur.

56. Madde: Yasama Meclisi'nde çoğunluğu sağlayan parti ya da grup, bir ay içerisinde Yürütme Meclisi'ni hazırlamakla görevlendirilir. Yürütme Meclisi, Yasama Meclisi'nin üye tam sayısının salt çoğunluğu (50+1) tarafından görevlendirilir.

57. Madde: Yürütme Meclisi başkanlığının görev süresi 4 yıldır ve Yürütme Meclisi başkanı iki defadan fazla başkan olamaz.

58. Madde: Yürütme Meclisi Başkanı, Yasama Meclisi'nin bazı üyelerini kendisine danışman olarak belirleyebilir.

59. Madde: Danışmanlar aynı zamanda yürütme kurularından (bakanlık) birinin başıdır.

60. Madde: Yönetim ve yönetim ile diğer kurumlar arasındaki ilişkiler ilgili yasalarca düzenlenir.

61. Madde: Yürütme Meclisi kurulduktan ve onaylandıktan sonra bir bildiri ile programını (hükümet programı) açıklar. Hükümet programı Yasama Meclisi tarafından onaylandıktan sonra, yürütme meclisi zamanında programını uygulamaya koymalıdır.

62. Madde: Özel görevlendirmeler, bakanlık vekilleri ve Demokratik Özerklik Yönetimi; seçim yoluyla ve Yürütme Meclisi ile Yasama Meclisi'nin onayı ile oluşur.

Bölge Meclisleri Yönetimi

1- Demokratik Özerk Kanton Yönetimleri de yönetim birliğinden oluşur, yönetim onları korur ve ihtiyaçlara göre değiştirir.

2- Yönetim Birliği merkezi olmadan görev ve sorumluluklarını yerine getirir. Buna ilişkin düzenlemeler ilgili yasalarca yapılır.

3- Bölgesel Yönetim Birlikleri meclislerini oluşturur. Meclis, gizli genel oylama ve doğrudan seçimle kurulur.

Adalet Meclisi

63. Madde: Bağımsız yargı adaletin temelidir, o halkın vicdanının ve ahlakının temsiliyetini yapar.

Yargılama hızlı ve özel mahkemeler yoluyla yapılır.

64. Madde: Suçlanan kişinin cezası onaylanmadığı sürece o kişi masumdur (masumiyet karinesi)

65. Madde: Mahkemelerdeki temsiliyette de yüzde 40 (%40) cinsiyet kotası uygulanır.

66. Madde: Soruşturma ve yargılamaların tüm aşamalarında savunma hakkı kutsaldır ve güvenceye altına alınmıştır.

67. Madde: Adalet Divanı'nın kararı olmaksızın hiçbir yargıç görevden alınamaz.

68. Madde: Mahkeme kararları halk adına alınır.

69. Madde: Mahkeme kararlarının uygulanması veya engellenmesi suçtur ve yasalarca belirlenen cezai müeyyide (yaptırım) gerektir.

70. Madde: Sivil insanlar askeri mahkemelerde yargılanamaz, özel mahkeme ve olağanüstü hal mahkemeleri kurulamaz.

71. Madde: Konut ve özel mekânların dokunulmazlığı vardır, bu çiğnenemez ve mahkeme kararı olmaksızın arama veya kontrol yapılamaz.

72. Madde: Herkes açık ve adil bir şekilde yargılanma hakkına sahiptir.

73. Madde: Kişinin özgürlüğünden alıkonulması haklı gerekçeler dışında suçtur ve ilgili yasalarca cezalandırılır.

74. Madde: Yönetici ve hukukçuların yanlışlık ve dikkatsizliğinden ötürü zarar gören herkes ilgili mahkemelerde zararının karşılanmasını isteyebilir.

75. Madde: Adalet Meclisi ilgili yasa ile kurulur.

ALTINCI BÖLÜM

Yüksek Seçim Komiserliği

76. Madde: Bağımsız bir kurumdur ve genel seçim işlerini yürütür. Her kantondan belirlenen üyelerle 18 üyeden oluşur. Üyeler Yasama Meclisi tarafından belirlenir.

1- Komiserliğin kararları 11 üyenin oyuyla alınır.

2- Komiserliğin üyeleri Yasama Meclisi'nin üyesi olamaz.

3- Yüksek Seçim Komiserliği, seçim tarihlerini belirler, tarihleri karara bağlar ve adaylık dilekçelerini kabul eder.

4- Toplumsal Sözleşme'nin 51'inci maddesinde belirlendiği şekliyle Yüksek Seçim Komiserliği adayların dilekçelerini inceler. Aynı zamanda seçimler hakkındaki suç duyurusu ve davalara bakar.

5- Yüksek Seçim Komiserliği'nin çalışmaları; mahkemeler, sivil toplum örgütleri ve Birleşmiş Milletler'in gözetimine açıktır.

6- Yüksek Seçim Komiserliği, Adalet Divanı'nın yardımıyla belirlediği bir tarihte bir toplantı düzenleyerek, adaylıkları Yasama Meclisi tarafından onanan bütün bölge ve ilçe adaylarını açıklar.

YEDİNCİ BÖLÜM

Yüksek Anayasa Mahkemesi

77. Madde:

a- 7 üyeden oluşur ve bunlardan biri başkandır. Üyeler Yasama Meclisi Başkanı tarafından önerilir.

Üyeler yargıç, avukat ve dürüst ve uzman akademisyenlerden seçilir. Uzmanlık süreleri 15 yıldan aşağı olmamalıdır.

b- Yüksek Anayasa Mahkemesi üyesi, aynı zamanda başka bir görevde bulunmaz, Yasama Meclisi'nin üyesi olamaz. Bunlar ilgili yasayla düzenlenir.

c- Yüksek Anayasa Mahkemesi üyelerinin görev süresi dört yıldır, yalnızca bir defaya mahsus olmak kaydıyla uzatılabilir.

Yüksek Anayasa Mahkemesi'nin görevleri:

1- Anayasa'yı yorumlar.

2- Yasama Meclisi'nden çıkarılan yasaların anayasaya uygunluğunu inceler, karara bağlar.

3- Yürütme Meclisleri, Yasama Meclisleri ve kurumlar arasındaki anayasal sorunlara bakar.

4- Kanton yöneticisi, Yasama Meclisi üye ve yöneticilerinin Toplumsal Sözleşme'ye aykırı fiillerinin olması durumunda yargılama yapar.

5- Kararlarını oy çokluğuyla alır.

78. Madde: Yolsuzluk ve ilgili suçlar dışında Yüksek Anayasa Mahkemesi üyeleri görevlerinden uzaklaştırılmaz. İşleri kendi iç tüzüğüne göre yürütülür.

79. Madde: Yüksek Anayasa Mahkemesi, anayasaya aykırı yasal düzenlemeleri şu şekilde belirler:

1) Anayasaya aykırı yasalar hakkında kararların alınması:

a- Bir yasa çıkarılmadan önce eğer Yasama Meclisi'nin üyelerinin yüzde 20'si o yasaya karşı çıkarsa, Yüksek Anayasa Mahkemesi 15 gün içerisinde söz konusu yasa hakkında kararını vermelidir. Eğer yasa aciliyet arz ediyorsa bu süre 7 gündür.

b- Kararname (yasa teklifi) Yasama Meclisi'ne sunulup okunduktan sonraki 15 gün içerisinde eğer meclis üyelerinin yüzde 20'si karşı ise, mahkeme 15 gün içerisinde bunu da karara bağlamak zorundadır.

c- Yüksek Anayasa Mahkemesi, yasanın tamamının ya da bazı bendlerinin (fıkralarının) anayasaya aykırı olduğuna karar verdiyse; anayasaya aykırı olan tüm maddeleri reddedilir/geri çevrilir.

2) Anayasaya aykırı olan yasalarda aykırılık tespit edildikten sonra şu şekilde karar verilir:

a- Bir davada taraflardan biri savunmasında herhangi bir yasanın anayasaya aykırı olduğunu belirtirse Yüksek Anayasa Mahkemesi bunu hemen görmeli ve bunun hakkında kararını vermelidir. O mahkeme de davayı durdurup dosyayı Yüksek Anayasa Mahkemesi'ne havale etmelidir.

b- Yüksek Anayasa Mahkemesi bu savunma hakkında 30 gün içerisinde karar vermelidir.

Genel Kararlar

80. Madde: Bu Toplumsal Sözleşme Demokratik Özerklik Yönetimi'nde geçerlidir. Yasama Meclisi'nin üçte ikisinin (2/3) oylarıyla değiştirilebilir.

81. Madde: Bu sözleşme Yasama Meclisi'nin değerlendirilmesi ve kabul edilmesi için sunulur.

82. Madde: Suriye kimliği dışında herhangi bir kimliğe sahip olanlar; kanton yöneticiliği, meclis başkanlığı, danışmanlık ve Yüksek Anayasa Meclisi üyeliği yapamaz.

83. Madde: Bu sözleşme bir yasayla kararlarını ve olağandışı yasaları düzenler.

84. Madde: Bu sözleşme, Yasama Meclisi tarafından onaylandıktan 4 ay sonra, Yasama Meclisi bu sözleşmenin gözetiminde/güvencesinde ilk seçimlerini de yapar. Şu anda görev gören Geçici Yasama Meclisi şartlara göre bu tarihi uzatabilir.

85. Madde: Demokratik Özerklik Yönetimi'nin hukuki yemini: Tanrı (Allah) adına yemin ederim ki bu Toplumsal Sözleşme'ye ve onun yasalarına saygı duyacağım. Ben halkın özgürlüğü ve çıkarlarını savunacağım. Demokratik Özerklik Yönetimi bölgelerinin güvenliğini, öz savunmasını ve demokrasisini koruyacağım. Demokratik ulusa olan inancımla toplumsal adalet için mücadele edeceğim.

86. Madde: Kadın temsil oranı tüm kurum, yönetim ve kurullarda yüzde 40'tan az olmamalıdır.

87. Madde: Suriye'nin var olan ve toplumsal sözleşmeye aykırı olmayan yasaları (idari ve ceza) kullanılır.

88. Madde: Özerk Yönetim ile merkezi yönetim yasaları arasında uyumsuzluk çıktığı durumlarda konu Yüksek Anayasa Mahkemesi'ne havale edilir.

89. Madde: Bu sözleşme yurttaşların da yardımıyla doğa haklarını savunur ve doğanın korunmasını ahlaki, ulusal ve erdemli bir görev olarak görür.

90. Madde: Eğitim yöntemleri ve müfredatında da siyasetten uzaklaştırma, ırkçı ve şoven kavramları kaldırılır. Bunların yerine toplumsal çok renklilik ve çok kültürlülüğü koyar.

a- Yeni eğitim müfredatında özerk bölgelerin tarihi, kültürleri, halkları, coğrafyaları ve zenginlikleri tanıtılır.

b- Eğitim yöntemleri; iletişim araçlarını, bilimsel kurumları, insan hakları kültürünü ve demokratik, bilimsel kültürü esas alır.

91. Madde:

a- Din ve devleti işleri birbirinden ayrılır.

b- İnanç özgürlüğüne sınır tanınmaz. Yönetimler tüm din, inanç ve mezheplere saygılıdır. Yönetimler ibadet özgürlüğünü savunur.

92. Madde: Kültürel, toplumsal ve ekonomik düzeni sağlamak ve ileriye götürmek yönetimlerin birincil görevidir.

93. Madde: Olağanüstü durumlar: Kanton Yöneticisi'nin belirlendiği Yürütme Meclisi toplantısında üyelerin üçte iki (2/3) oyuyla olağanüstü hal belirlenebilir veya kaldırılabilir. Fakat kararın Yasama Meclisi'nin ilk oturumunda sunulması gerekir ve özel hükümleri de bir yasa ile belirlenir.

94. Madde: Yürütme Meclisi Kurulları (Bakanlıklar)

- Dışişleri Bakanlığı
- Meşru Savunma Bakanlığı
- İçişleri Bakanlığı
- Adalet Bakanlığı
- Bölgesel, Belediye, Nüfus ve Şehircilik Bakanlığı
- Maliye Bakanlığı
- Çalışma ve İşçi Yerleştirme Bakanlığı
- Eğitim Bakanlığı
- Tarım Bakanlığı
- Elektrik, Sanayi ve Yeraltı Kaynakları Bakanlığı
- Sağlık Bakanlığı
- Ticaret ve Ekonomi Bakanlığı
- Şehit Aileleri Bakanlığı
- Aydınlanma ve İletişim Bakanlığı
- Ulaştırma Bakanlığı
- Gençlik ve Spor Bakanlığı
- Turizm ve Arkeoloji Bakanlığı
- Din Bakanlığı
- Kadın ve Aile Bakanlığı
- İnsan Hakları Bakanlık'larından oluşmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ROJAVA’NIN EFRÎN/KÜRD DAĞI BÖLGESİ

1. EFRÎN VE KÜRD DAĞI İSİMLERİ VE KAPSAMLARI

1. 1. Genel Bilgiler

Efrîn Bölgesi Osmanlılar döneminde “*Kürd Dağı*” olarak adlandırılmış ve Efrîn bu bölgenin en önemli şehri sayılmıştır.⁴⁸⁶ Kürd Dağı isminin yerini 1953 yılından sonra Efrîn almıştır. Kürd Dağı 36.33 ve 37 doğu meridyenleri ile 36.20 ve 36.50 kuzey paralelleri arasında yer almaktadır. Fransızlar bölgeye girdikten sonra iki kısma ayrılan Kürd Dağı’nın kuzey kısmı Türkiye topraklarında, güney kısmı ise Suriye topraklarında Fransızlara kaldı ve bu kısım idari açıdan Halep’e bağlanarak Efrîn adını aldı. Kürd Dağı’nı Amanos Dağlarından ayıran alan Lêçe Ovası’dır. Ova topraklarının genişliği 10-20 km. arasında değişmektedir. Bölgenin Akdeniz’e en yakın noktası Şêx Hebîb beldesinin batısına düşen Kırmıtlık’tır ki İskenderun şehri ve limanına 38 kilometrelik bir mesafededir.

Suriye’nin kuzeybatı ucunda yer alan ve hem batıdan hem de Kuzeyden Türkiye ile sınırları olan Kürd Dağı dağlık bir mıntıka olduğu ve çok eski tarihlerden beri Kürtlerin yerleşim alanı olduğu için bu isimle anılmıştır.⁴⁸⁷ Ahmed Vasfi Zekeriya 1930’lu yıllarda buradan bahsederken şunları ifade etmektedir: “Kürd Dağı birçok dağ, höyük ve muhtelif ormanlarıyla ünlüdür. Zeytin ve üzüm bağlarının yanında zengin su kaynaklarına da sahiptir. Bölge sakinleri katıksız Kürtlerden oluşup bir kısmı Êzidî’dir”.⁴⁸⁸

Roger Lescot da Kürd Dağı hakkında şu tespitlere bulunmaktadır:⁴⁸⁹

Toros Dağları sistemine bağlı olan Kürd Dağı’nın batısında Qeresu (Karasu); doğusunda ‘Ezaz Ovası; güneyinde Efrîn; kuzeyinde de Türkiye-Suriye sınırı bulunmaktadır. Kuzey sınırı Ekbes Meydanı’ndan başlayıp Kilis’e kadar devam etmekte

486 Mavsili, *Arab ve Ekrad*, s. 11, dipnot 2

487 M. Nazdr, “the Kurds in Syria”, by A.R Ghassemlou, people with out a country the kurds and kurdistan, Zed Pres, London 1980, p. 212

488 Zekeriya, *Cewletun Eseriyye Fi Ba’di’l-Biladi’ş-Şamiyye*, s. 77

489 Geniş bilgi için bkz. Lescot, *Çiyayê Kurmênc û Tevgera Murûdan*, s. 9-13

ve yüksekliği 700 ile 1200 metre arasında değişmektedir. Genellikle dar ve derin geçitlerden meydana gelen Kürd Dağı'nın bu geçitleri güneybatıdan kuzeydoğuya doğru açılmaktadır. Denize yakın olan Kürd Dağı su kaynakları bakımından zengindir ki bu kaynakların başında Efrîn Nehri gelmektedir. Yazları çok sıcak, kışları da çok yağmurlu ve karlıdır.

Kürd Dağı'nın Gelir Kaynakları: Tarım ürünlerinin başında buğday, arpa, mercimek, nohut, sebze ve meyve gelmektedir. Zeytin ağaçlarının yanı sıra nar ve elma ağaçları da vardır. Son yıllarda tütün de önem kazanmıştır. Eskiden buradan çok miktarda kömür de çıkarılır ve Halep'e gönderilirdi. Hayvancılığın da yapıldığı Kürd Dağı'nda daha çok koyun ve keçi önem taşımaktadır. Sanayi yok hükmündedir.

Kürd Dağı'nın Sakinleri: Kürd Dağı'nda oturanlar Kürt oldukları için buraya bu isim verilmiştir. Burada kullanılan Kürtçede hem kelime hem de cümle bazında Arapça ve Türkçenin etkisi vardır.

Tarihçe: Kürtlerin Kürd Dağı'ndaki varlıkları çok eskilere dayanmaktadır. XVI. yüzyıl kronolojisinde Şerefname'de geçtiğine göre XIII. yüzyılın başlarında "Mendler"den birisi Kuseyr-i Antakya adında bekar bir beyi yanına aldığıında Cûm ve Kilis Kütleri de bu beye eşlik etmişlerdir. Kürd Dağı'nda beş büyük Kürt aşireti bulunmaktadır. Bunlardan Cûmîler güneyde; Şikakan doğuda; Amikan ve Şêxan batıda; Biyan da kuzeyde kalırlar. Şêxan Aşireti Birecik'ten; Şikakan Doğu Kürdistan'dan; Biyan Reşwan'ın bir kolundan; Etmanekan Dersim'den Kürd Dağı'na gelmişlerdir. Bunun yanında, eskiden liderlerinin önemli rolleri olan Êzidîler de muhtelif yerlerden buraya gelmiş ve daha sonraları özellikle Cûmiyan ve Şikakan aşiretlerine bağlanmışlardır.

Suriye'nin kuzeybatısında Türkiye-Suriye sınırında yer alan Efrîn Bölgesi batıda 'Emq Ovası, İskenderun Livası ve Karasu; doğuda 'Ezaz Ovası; güneyde Sem'an Dağı ile komşudur. Bölgenin kuzeyden güneye doğru uzunluğu 75 kilometre; doğudan batıya doğru genişliği 55 kilometre; yüzölçümü de 3850 kilometrekaredir. Bir dağlar zincirine sahip olan Efrîn Bölgesi'ndeki dağların yüksekliği 700-1269 metre arasında değişmektedir. En yüksek yeri Kürtçe adı "Girê Mezin" olan Büyük Dağ'dır.

Suriye Rejimi tarafından ihmal edilen ve geri bırakılan Efrîn'de ekonomik sıkıntıya düşen Kürtlerin önemli bir kısmı iş ve daha iyi bir yaşam için değişik süreçlerde Türkiye Kürdistanı'na, önemli bir kısmı da Halep civarına göç etmiştir.

Efrîn Bölgesi'ni yüzey şekli açısından diğer Kürt mntıkalarından ayıran en önemli özellik Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları tek dağlık bölge oluşudur.

Zeytin ve zeytinyağıyla meşhur olan Efrîn Bölgesi'nde 13 milyon zeytin ağacı bulunmaktadır. Ayrıca başta Halep Fıstığı, kayısı ve üzüm olmak üzere çok sayıda meyve ve bazı sebze çeşitleri yetişmektedir. Bölgede Halep piyasası için et ve süt ürünleri üretimi yapılmakta, aynı zamanda köylüler yan ürün olarak zeytinden ve zeytinyağından çeşitli tıbbi tedavi maddeleri üretmektedirler.⁴⁹⁰

Efrîn Bölgesi'nde MÖ IX. yüzyıldan itibaren kullanılan bazı coğrafi isimler bugün de büyük ölçüde kullanılmaktadır. Örneğin:⁴⁹¹

Abra Nehri: Efrîn Nehri'nin kendisidir.

Ava Reş (Karasu): Efrîn Bölgesi'nin kuzeyinde Recû Nahiyesi'nden geçer.

Qurs Şehri: Romalılar döneminde Efrîn Bölgesi'nin başkenti olan bu şehirdeki kalenin yanında Hitit Kralı Huri'nin mezarı bulunmaktadır. Kralın adı Tevrat'ta "Ûrya Hitti" olarak geçmektedir ki bu kral Hz. Davud zamanında (MÖ 1013-973) yaşamıştır. Kralın mezarının bulunduğu kaleye bugün "Nebî Hurî Kalesi" denir.

Hewar/Hawar Dağı: Efrîn Bölgesi'nin kuzey kısmında yer alan bu dağın ismi MÖ II. Binyıl'da bu bölgede yaşayan ve bir kolları Mitani Devleti'ni kuran Hurilerden kalmadır.

Cûme Ovası: Efrîn şehrinin kuzeyinden 'Emq Gölü'nün güneyine doğru uzanan bir ovadır. Efrîn Nehri'nin de aktığı bu ova Efrîn'in en verimli topraklarını içermektedir. Kürtçe anlamı "düşük" veya "alçak" olan "Cûme" bu bağlamda doğuda Leylûn Dağı ile batıda Heştiya Dağı arasında bir düşük alan teşkil ediyor.

Cindaris: Bugün Efrîn'in bir nahiyesi olan ve "Cindîreys" veya "Cindîrês" şeklinde de telaffuz edilen bu yerleşim birimi Cûme Ovası'nda yer almaktadır. İslamî kaynaklarda Hemme olarak geçen Hemmam Köyü bu nahiyenin yakınındadır. Nahiyenin bir özelliği de insanların bazı hastalıkların tedavisi için yıkandıkları maden su kaynaklarını içermesidir.

Meşhela: Efrîn'in 5 kilometre kuzeydoğusuna düşen bir köy olan Meşhela Kürtçede "Meşalê" olarak telaffuz edilmektedir. Bu köyün tarihî yanlarından biri Hz. Davud'un kardeşleri olduklarına inanılan "Hannan" ve "Mennan" mezarlarının burada bulunmasıdır. Bundan dolayıdır ki bu mıntıkada erkek çocuklara verilen isimler arasında Hannan ve Mennan isimlerine sıkça rastlanmaktadır.

Dağlık bir alana sahip olan Efrîn denize de yakın olduğu için hem dağ hem de deniz iklimine sahiptir. Efrîn Bölgesi idarî açıdan Efrîn merkez ve 6 nahiyeden oluşur. Sınır taksimatından önce Kilis'e bağlı olan Efrîn, Fransızlar tarafından çıkarılan 1922 tarih ve 33 No'lu karar ile yedi nahiyeden oluşturulmuştur. Bölgenin toplam yüzölçümü 2027.75 hektardır. Bu yüzölçümün Efrîn merkez ve 6 nahiyeye dağılımı şöyledir:

Efrîn Merkez	Şeran Nahiyesi	Mabeta Nahiyesi	Bilbil Nahiyesi	Reco Nahiyesi	Cindîrês Nahiyesi	Şiyê Nahiyesi
377.76 h	331.35 h	245.74 h	229.95 h	352.35 h	325.10	165.50 h

491 Xelil, *Siyahetun Fi Zakireti Cebeli'l-Kurd "Kurd Dağ"*, s. 15-16

1. 2. Efrîn Şehri ve Köyleri⁴⁹²

Halep'in 65 kilometre kuzeybatısında yer alan Efrîn bu adını Yunancada "*Efrinos*" (Sabun Küpüğü) olarak geçen "*Efrîn Nehri*"nden almaktadır. Kürtler bu nehre "Kaniya Sabûnê" (Sabun Pınarı) ve "Ava Sabûnê" (Sabun Suyu) de derler. Uzunluğu 139 metreyi bulan bu nehir kuzeyden güneye doğru Efrîn şehrinin ortasından geçmektedir. Yunan tarihçi Strabon'un MÖ I. yüzyılda "*Aprie*" şeklinde kaydettiği "*Efrîn*" ismi bu son şekliyle Klasik İslamî dönemlerde miladî 1086 yılından itibaren şu dört eserde geçmektedir:

Yazar

Yakût Hamevî

Kalkaşendî

Azîmî

İbn Şahne

Eser

Mu'cemu'l-Buldan

Subhu'l-A'şâ

Tarîhu Haleb

ed-Durru'l-Muntahab

Bugün nüfusu yaklaşık 250.000 olan Efrîn'de nüfusun 70.000 kadarı şehir merkezinde yaşamaktadır. Nüfusun büyük çoğunluğu Kürtlerden meydana gelmektedir. Bugünkü Efrîn şehrinin yerinde Romalılar döneminde düzgün bir yol geçiyordu. Cindîrêş Caddesi'nin güneyinde yapılan arkeolojik kazılarda eski büyük bir bina ya ait taşlar ortaya çıkmıştır. Miladî XIV. yüzyılda bugünkü Efrîn şehrinin yerinde "*Qîbar Köprüsü*" adı verilen bir köprü vardı. Osmanlılar Döneminin sonlarına doğru bu köprü'nün yanında ticaret kervanları ve yolcular için yapılmış bir han bulunurdu.

1922 yılında Türkiye ile Fransa arasında yapılan sınır belirleme antlaşmasından sonra Kürd Dağı'nın Suriye tarafında kalan kısmı ilçe yapılırken bugünkü Efrîn şehri bu ilçeye bağlı bir belde olarak Qîbar Köprüsü'nün yanında yapıldı ve bundan dolayı da belde halk arasında uzun bir süre "*Koprî*" (*Köprü*) adıyla anıldı.

1925-1930 yılları arasında Efrîn'de daha çok resmî binalar, karakol, hapishane ve hükümet konağı inşa edildi. Eski Hamam Yolu'nun her iki tarafı cadde haline getirilip iki tarafta dükkanlar ve ticarî mekânlar yapıldı. Bunun yanında iki tane küçük otel yapıldı.

492 Bkz:

- Xelil, *Siyahetun Fi Zakireti Cebeli'l Kurd "Kurd Dağ"*, s. 9-16

- Cemil Kune el-Bahrî, *Nebzetun Ani'l-Mezalimi'l-İfensiyeti Bi'l-Cezîre ve'l-Furat*, I, 5

- Vanlı, *el-Meseletu'l-Kurdiyye Fi Sûriye*, s. 5

- Nidal Yusuf, "el-Ma'betli: el-Medinetu'lleti Tedfinu'z-Zeytûn", *esyria.sy* (22.12. 2014)

- Bavê Siyamend, "Mabetli: el-Beldetu'l-Kurdiye es-Sûriye el-Aleviye el-Vahide", *kurdname.org* (22. 12. 2014)

- *lokmanafirin.com* (22. 12. 2014)

- "Beldetu Ma'betli Rifu Haleb", *ittihadhalap.com* (22. 12. 2014)

- "Nahiye Şêx Hedid/Devera Şiyê", *çiyaye-kurmenc* (22. 12. 2014)

Sivil halktan Efrîn'e ilk taşınan kesim Türkiye'deki baskılardan kaçan Ermeniler oldu. Evlerini hükümet binalarının yanında yapan Ermeniler özellikle demircilik sanatında usta idiler. Fransızların bu alanda kendilerinden yararlandıkları Ermeniler Efrîn'de bir kilise de yaptılar. Ermenileri bölgeden gelen bazı ağa ve ileri gelen aileler takip etti ki bunların başında Seydo Mîmê Ailesi, Xubarî Ailesi ve Êzîdîlerin lideri Derwêş Axa gelmektedir. Sonra bunlara Me'mel Uşağî'den Ehmed Xelîl Axa ve diğer bazı aileler katıldı.

Fransızlar ilk başlarda mahallî liderlerle yaptıkları antlaşma çerçevesinde ilk resmî daire memurlarını mahallî şahsiyetler arasından seçti. Bu bağlamda ilk nüfus kâtibi olarak 1927 yılında Turindê Köyü'nden Mihemed Reşad Qehwe (Xoce Reşîd); İlk muhtar olarak bu köyden Hesikê Silo; ilk Efrîn müftüsü olarak Türk asıllı Şeyh Fazıl Seçildi. Şeyh Fazıl'ı Mîrkan Köyü'nden İbrahîm Ne'so ve Seyyid Mihemed Şamî takip etti.

1960'lı yıllara kadar küçük bir belde olarak yoluna devam eden Efrîn bu yıllardan itibaren aldığı göç nedeniyle önemli gelişmeler gösterdi ve yeni mahalleler yapıldı. Beldenin kuzeybatısında yapılan Mahmûdiye Mahallesi; sonra doğusunda yapılan Eşrefiye Mahallesi ve güneybatısında yapılan Qerac Mahallesi bunlara örnektir.

Efrîn'de "Hal Pazarı" adı verilen ve genellikle tarımsal ve hayvansal ürünlerin satıldığı günlük bir Pazar olduğu gibi, Çarşamba günleri kurulan haftalık bir Pazar da vardır. Ayrıca çok sayıda zeytin ma'sarası ile inşaat ve gıda atelyelerinin de bulunduğu şehirde 1927 yılında yapılan bir meşrubat atelyesi de vardır

Efrîn merkeze bağlı köyler Kürtçe ve Osmanlıca/Arapça isimleriyle şunlardır:

Köylerin Kürtçe İsimleri

Osmanlıca/Arapça İsimleri

Aqîbê	Eqîbe
Bablîtê	Bablît
Beradê	Berad
Başemrê	Başemre
Basilê	Basilhaya
Basûfanê	Basûfan
Basûtê	Basûte
Bênê	Abîn
Birc Hêderê	Birc Heyder
Bircê	Birc 'Ebdalo/Birc 'Ebdullah
Bircilqazê	Burcu'l-Qaz
Bi'îyê	Ba'î
Cidêdê	Cedîde/Cedîde Kirsane
Cilbirê	Cilcil
Coqê	Cuyq/Xedra
Cûmkê	Cûmke/Cemîle

Dêr Mişmiş
 Dundê Atêr
 Fafirtîn
 Gobekê
 Gundê Mezin
 Gazê
 ‘Êndarê
 ‘Endîbê
 ‘Inabkê
 Îska
 Kefer Betrê
 Kefer Zîtê
 Kefer Şîlê
 Kefer Mîzê
 Kefer Nebo
 Keferbêlê
 Keferdelê Jêrîn
 Keferdelê Jorîn
 Keferlab
 Kersanê
 Kifêrê
 Kilotê
 Kîbêşînê
 Kîmarê
 Kokebê
 Kurzêlê
 Maratê
 Mezre’ê
 Me’riskê
 Meyase
 Mêremînê
 Pitêtê
 Qîbarê
 Rotenk
 Soxanekê
 Şehrenlî
 Şewarxa
 Şêx Seydî
 Til Tewîlê
 Tilifê

Deyr Mişmiş (meskun deşil)
 Estarû/Mestûre
 Fafirtîn
 Quble
 Bûyûk Oba/Kebîre
 Ğazî Tepe/Tel Ğazî
 ‘Eyndar
 ‘Eyn Dîbe (meskun deşil)
 ‘Enab
 Îskan
 Kefer Betra
 Kefer Zeyt
 Kefer Şîl
 Kefer Miz
 Kefer Nebû
 Keferbele (meskun deşil)
 Keferdelî Tehtanî
 Keferdelî Fewqanî
 Keferlab (meskun deşil)
 Kersane (meskun deşil)
 Kifîr
 Kîlûte
 Kîbeşîn
 Kîmar
 Kewkebe
 Kurzîhel
 Me’rate
 Şevarişge Eruz
 Me’resetu’l-Xetîb
 Meyase
 Mirîmîn
 Bitîte
 Erş Qîbar/Hewa
 Rûtink (meskun deşil)
 Soşane/Beseliye
 Şehranlî (meskun deşil)
 Şewarixe Cewz
 Şeyx Seydî (meskun deşil)
 Tel Tewîl
 Tilif

Turindê	Turinde/Zerîfe
Xalta	Xaltan/Xalidiye
Xezîwê	Xezawiye
Xelnêrê	Xilnîr/Neyyire
Xirabê Şêx 'Eqîl	Xirbetu Şeyh Eqîl
Xurêbkê	Xirbetu'l-Heyat
Zêdiyê	Ziyade (Efrîn içine alınmış)
Zaretê	Çetel Ziyaret/Ziyaret
Zirêgatê	Zirîqat

1. 3. Efrîn'in Şeran Nahiyesi ve Köyleri⁴⁹³

Yüksekliği 500 metre olan kireçli bir tepe üzerinde kurulan bu nahiyenin Efrîn şehrine uzaklığı 13 kilometredir. Doğuda 'Ezaz Nahiyesi; batıda Mabeta ve Bilibil Nahiyeleri; kuzeyde de Türkiye ile sınırı olan bu nahije ismini Kürtçede savaş ve kavga anlamına gelen "Şer" ("an" çoğul ekidir) veya eski Huri dilinde anlamı kral olan "Şarri"den almaktadır.

Yüzölçümü 331.35 kilometrekare olan Şeran Nahiyesi'ne bağlı 37 köy ve 7 mezra bulunmaktadır. Bunlardan 3-4 tanesi meskun değildir. 2005 yılına göre köyleriyle beraber nahiyenin nüfusu şöyledir:

Erkek	25629
Kadın	25365
Toplam	50994

Halkın genellikle tarımla uğraştığı ve etrafı zeytin ağaçlarıyla çevrili Şeran Nahiyesi ile ilgili bazı iklimsel veriler şöyledir:

Kışın minimum sıcaklık	3.5 derece
Yazın minimum sıcaklık	34.2 derece
Yıllık yağış ortalaması	590

Mevcut kireçli taşlar, mezarlar ve kayalar oyularak hazırlanan kuyular Şeran Nahiyesi'nin Romalılar döneminden beri bir yerleşim birimi olduğunu göstermektedir.

Şeran Nahiyesi'ne bağlı köyler Kürtçe ve Arapçalaştırılmış isimleriyle şunlardır:

<u>Kürtçe İsim</u>	<u>Arapça İsim</u>
Alciya	Alîcî
Baflûnê	Bafliyûn

Berava	‘Elî Bazanlî
Çema	Ceman
Diraqliya	Dûraqa
Dêrsiwanê	Deyr Siwan
Dîkmedaşê	‘Emûd
Dudêrê	Dawudiye (mezra)
Ereb Wêranê	Ereb Wîran/Erûba
Gubêlê	Qetîre
Gundê Elkê	Helûbî Sexîr
Gundê Dewrêş	Qare
Hilûbiyê	Helûbî Kebîr
Îkîdamê	Dame
Keferomê	Keferûm
Kortikê	Hufre
Mersawa	Mersawa
Meşalê	Meş’ale
Metîna	Duha
Meydankê	Meydan
Naza	Naz Uşaxî/Mehebbe
Omera	‘Umranlî
Omer Simo	‘Umer Simo
Pelûsankê	Belûriye
Qerdebe	Tel Eswed
Qerqlîna	Butsan Kebîr
Qestelê	Qestel Cindû
Qestelê Kîşik	Qestel
Qetlebiyê	‘Eynu’l-Cewz
Qitmê	Qatime
Qurtqulaqê Çûçik	Dîb Sexîr
Qurtqulaqê Mezin	Dîb Kebîr
Serê Kaniyê	Kefercene
Serîncek	Se’r
Sînka	Sinkerî
Şeran	Şeran
Şîltetê	Şîltah
Tilîaqê	Tilîlaq Sanewberiyê (mezra)
Xirabê Şera	Xerabetu Şeran
Wêreganê	Wîrkan/Beya’e
Zêtûnekê	Zeytûniye

1. 4. Efrîn'in Mabeta (Ma'betlî) Nahiyesi ve Köyleri

Mabeta Nehri Efrîn şehrinin 15 kilometre kuzeybatsında ve Halep'e 82 kilometre mesafede bulunmaktadır. 650 metre yüksekliğinde bir tepe üzerinde zeytin ve çam fıstığı araçları ortasında kurulmuş turistik bir nahiye olan Mabeta isminin anlamıyla ilgili farklı görüşler varsa da genel kabul görmüş görüşe göre bu isim "Ehl-i Beyt" anlamında kullanılan "Malbeta"dan "l" harfinin düşmüş şeklidir. Nahiye'nin bölgede tek Alevi nahiyesi oluşu bu görüşü destekler mahiyettedir. Doğuda Şeran Nahiyesi köyleri ve Efrîn şehri, güneyde Cindîrê, batıda Şiyê (Şêx Hedîd) ve kuzeyde de Reco (Racû) Nahiyesi ile komşu olan Mabeta'nın yüzölçümü 245.74 kilometre karedir. 2004 yılındaki nüfusu da 12359 olarak tespit edilmiştir.

Fransızlar 1924-1925 tarihleri arasında Kürd Dağı kazası için idarî merkez yaptıkları Mabeta'nın sakinleri çoğunlukla Biyan Aşireti'ne mensup olup şu beş büyük aileden meydana gelmektedir:

- 1) Ala
- 2) Kabizî
- 3) Xozelik
- 4) Ziravkî
- 5) Qirboz

300 haneden oluşan ve yaklaşık 600 yıl kadar ömrü olan Mabeta sakinlerinin kendilerine mahsus bazı gelenek ve görenekleri vardır. Ölülerinin mezarına zeytin dalını koymaları ve ortadan kalkmaya yüz tutmuş olsa da dışarıya kız vermemeleri bunlardan iki tanesidir.

Mabeta Nahiyesi'nde 1994 yılından beri her hafta Pazar günü kurulan ve ev araç gereçleri, gıda maddeleri ve giyim eşyasının haftanın diğer günlerine göre daha ucuza satıldığı bir "semt pazarı" bulunmaktadır. Halkının daha çok zeytincilik ve üzümculükle uğraştığı Mabeta 1975 yılında merkez nahiye olmuş ve kendisine şu 35 köy ile 10 mezra bağlanmıştır:

Köylerin Kürtçe İsimleri

Avraz
Birka
Brîmce
Çomazna
Dargirê
Dela
Ereb Şêxo
Ereba, Erebê Hemşelek
'Elcara
'Emara

Osmanlıca/Arapça İsimleri

Abrez
Qışle/Birke
Birimce/Birmace
Cumazanlî/Belûtiye
Dargîr/Dar Kebîr
Dalyanlî/Daliye
Ereb Şeyxo/Şeyx Ereb
Ereb Uşağî/Ewladu Ereb
Elî Caro
Anbarlî/Enbar

‘Ên Hecer Şerq
 Gemrûkê
 Gobekê, Gulîka
 Hec Qasma
 Hemlorik
 Heyatê
 Kaxrê
 Kêl Îbo
 Kokanê Jorîn
 Kurkê Jêrîn
 Mala Sîno, Goçera
 Mala Xelî Pîrê
 Me’serkê
 Mîrka, Gundî Husê, Hemtato
 Qenterê
 Reca
 Rûta
 Satiya
 Selo
 Sêmalka
 Sêwiya
 Şêtana
 Şêx Kêlê
 Şêxûtka
 Şîtka
 Şorbe
 Xaziyanê Jêrîn
 Xaziyanê Jorîn
 Xirabê Rûtê

‘Eyn Hecer Şerqî
 Gemrûk/Cumrukiye
 Gobik/Surre
 Hac Qasımlî/Hac Qasim
 Hemlûrik/Defle
 Heyat
 İki Axur/Yaxûr
 Kel Îbo/ Mezrea Eqra’
 Kurkan Fewqanî/Cizrûniye
 Kurkan Tehtanî/Zahire Tehtaniye
 ‘Eyn Hecer Xerbî
 ‘Eyn Hecer Wusta
 Me’sercik/Me’sere
 Mîrkan/Emîriye
 Qentere
 Hemû Racû
 Rûtanlî/Me’zûle
 Satyanlî/Etiyye
 Selo/Mezrea Süleyman
 Sîmalk/Simal/Sihal
 Öksüzlî/Yetîme
 Şeytanlî/Rehmaniye
 Şuyûx Kîlû/Şeyx Eqra
 Şeyx Hîtko/Şeyxanî
 Şîrkanlî/Şîrkan
 Şorbe Oğlî/Şûrbe
 Xaziyan Tehtanî
 Xaziyan Fewqanî
 Ruto/Munazile

1. 5. Efrîn’in Reco Nahiyesi ve Köyleri⁴⁹⁴

585 metre yüksekliğinde kireçli bir tepe üzerinde yer alan ve batıda Balya Ovası’na doğru eğilen bu nahije Efrîn şehrine 25 kilometre uzaklıktadır. Batı ve kuzeyde Türkiye; Doğuda Bilbil Nahiyesi; güneyde de Şiyê (Şêx Hedîd) ve Mabeta Nahiyeleri ile sınırlı olan nahiyenin yüzölçümü 352.35 metrekare olup kendisine bağlı 45 köy ve 20 mezra bulunmaktadır. 2005 yılına göre köyleriyle beraber nahiye-nin toplam nüfusu şöyledir:

Erkek	35044
Kadın	34273
Toplam	69317

Nahiye halkı genellikle tarımla uğraşır ve zeytincilik birinci sırada yer alır. 1930'lu yılların başında kurulan ve Cumartesi günleri hizmet veren haftalık bir "Pazar"ı vardır. Nahiye Reco-Meydan Ekbes Demiryolu İstasyonu bulunmaktadır.

2005 yılına göre nahiyeyle ilgili bazı istatistikler şöyledir:

Köy sayısı	45
Mezra sayısı	20
İlkokul sayısı	53
İdadiye sayısı	06
Lise sayısı	01
Öğrenci sayısı	4000 (1500 erkek, 2500 kız)
Okuma yazma oranı	% 80
Ma'sara sayısı	25
Zeytin ağacı sayısı	150000
Değişik Ağaç sayısı	5000
Koyun ve keçi sayısı	7000
İnek sayısı	350

Köylerin Kürtçe İsimleri

Banîkê
Be'dîna
Berbenê
Bilêlko
Cela
Çe'inka
Çeñçeliya
Çêqilme
Çeqmaqê Mezin
Çerxûta
Çiyê
Çobana
Dewrêş
Dodo

Osmanlıca/Arapça İsimleri

Banîk/Ban
Be'denlî/Beyt Edîn
Berbend
Bilalîko/Bilaliye
Ceyanlî/Xızlan
Çe'inklî/Neqşe
Cencelî/Celcele
Ceqilme/Ceqilme
Ceqmaq Seğîr/Siwan Seğîr
Çerxetlî/Musine
Dağ Obesî/Cebeliye
Çobanlî/Ra'î
Derwîş Obesî/ Derwîşiye
Dudu

Dumilya
 Erdê Dolê
 ‘Êdema
 ‘Elbîskê
 ‘Elendara
 ‘Ereblî
 ‘Etmana
 Firfirkê Jêrîn, Şêx ‘Evdal
 Firfirkê Jorîn
 Gazê
 Gewenda
 Goliyê Jêrîn
 Goliyê Jorîn
 Gude Qude
 Gundê Heyder, ‘Eltaniya
 Gundê Şêx
 Gundikê Mûsikê
 Hec Xelîl
 Hêcîka
 Hesên
 Holîlê
 Hopka
 Hucemala
 Kosa
 Kumreşê
 Kûra
 Kurê
 Maseka
 Me’mala
 Memala
 Penêreka
 Qere Baba
 Qêsim
 Qestel
 Qopê Hemşeleke
 Sêmalâ
 Sorkê
 Stesûnê, Meydan Ekbez
 Şediya
 Şêx Bila

Dumbillî/Emsiye
 Erdû Dewle (meskun deşil)
 Edemanlî/Ade
 ‘Elî Biskî/‘Ulya
 ‘Elemdar/‘Elemdar
 ‘Ereblî/‘Urûbe (meskun deşil)
 ‘Etmanlî/‘Etman
 Firfirîk Tehtanî/ Firfire Tehtanî
 Firfirîk Fewqanî/ Firfire Fewqanî
 Tepeköy/Teliye
 Gawende/Betra
 Kûliyan Tehtanî/ Dahak Tehtanî
 Kûliyan Fewqanî/ Dahak Fewqanî
 Qudeköy/Murtefia
 Heyder Obasî/ Heyderiye
 Şeyxler Obesî/Şuyûx
 Mûsik Obesî/Mûsiye
 Hac Xelîl
 Hacîkanlî/Hecîc
 Hesên Kikawî/ Huseyniye
 Hulîlo/Hulîl
 Hobkanlî/Qadiriye
 Hucemanlî/Huceman
 Kûsanlî/Kûsan
 Kumreş/Takiye
 Kûranlî/Kûran
 Kurî/Nasr
 Masikanlî/Masîkan
 Me’mel Uşagî/ Me’amil
 Mamlî/Sedy
 Benîrik/Benderik
 Qere Babe/Sewde
 Çatal Kuyu/Bî’rîn
 Qestel (meskun deşil)
 Hemşelik/Hemşo
 Sîmalik Racû/Sulasîye
 Sûrik/Sûr
 Meydan Ekbes/ Meydan
 Şedyanlî/Şedyan
 Şeyx Bilal/Mezra’a

Şêx Mihemed	Şeyx Muhemmedlî/ Şeyx Muhammed
Tilî Kşûr	Til Kişûr (meskun değil)
‘Umera	‘Umer Uşaxî/‘Umer
Welîklî	Walîklî/Welî
Xirabê Mecî	Xerab Mecîd (meskun değil)
Xirabî Qewala	Xerab Qewalî (meskun değil)
Xirabî Silûg	Xirab Sulûk/Sulûk (meskun değil)
Xirabî Sinaq	Xerab Simaq
Zerka	Zerkanlî/Tele

1. 6. Efrîn’in Bilbil Nahiyesi ve Köyleri⁴⁹⁵

Osmanlılar zamanındaki ismi “Ezê” olan ve 1269 metre yüksekliğinde büyük bir tepenin üzerinde kurulan bu nahiyenin doğuda Şeran Nahiyesi; batıda Reco; güneyde Mabeta; kuzeyde de Türkiye ile sınırı vardır. Rakımı 690 metre olan bu nahie Efrîn şehrine 50 kilometre; Halep’e de 90 kilometre uzaklıktadır. Bu nahie Şêx İsmâil Zade Ailesi’nin etkin olduğu Biyan Aşireti mıntıkasında yer almaktadır.

Bilbil Nahiyesi-sakinleri daha çok tarım ve hayvancılıkla uğraşmakta ve zeytin-cilik onların temel uğraş alanı sayılmaktadır. Demircilik ve inşaatçılık da uğraşılan meslekler arasındadır.

Bilbil Nahiyesi’nin yüzölçümü 229.95 kilometre karedir. 30 köyü ve 13 mezrası vardır. Meskun olmayan iki tanesiyle birlikte sayı 45’i bulmaktadır. 2005 yılına göre bu köy ve mezralarla birlikte toplam nüfusu şöyledir:

Erkek	25111
Kadın	25094
Toplam	50205

Bu nahieyle ilgili bazı istatistiksel veriler şunlardır:

İlkokul sayısı	33
İdadiye sayısı	05
Zeytin ağacı sayısı	90000
Koyun ve keçi sayısı	6000 baş
Kışın minimum sıcaklık	3.6 derece
Yazın minimum sıcaklık	33.2

Bilbil Nahiyesi’ne bağlı köyler Kürtçe ve Osmanlıca/Arapça isimleriyle şunlardır:

<u>Kürtçe İsmi</u>	<u>Omsalıca/Arapça İsmi</u>
Baliya	Balî Köy/Balî

⁴⁹⁵ Tirejafrin.com/site/xx3.htm (23. 12. 2014); lokmanafarin.com/blbol.htm (23. 12. 2014); ciyaye*kurmenc.com/doc?p=61 (23. 12. 2014)

Berkaşê	Berlišlî/Berkişê
Bêkê	Beg Obasî/Ube
Bêlê	Bîlan Köy/Bîlan
Bêxçe	Baqçe Qonaq/Baqce
Bîbaka	Beg Uşağî/Tifle
Cirqa	Cirmiqanlî
Çolaqa	Culaqlî/Ekta'
Dîkê	Dîk Obasî/Dîk
Dûpîra	Dubîru/Dubîr
'Ebûdan	'Ebûdan
'Elî Bego	'Elî Beg
'Elî Kera	'Elîkar/'Elî Etreş
'Eşûnê	'Eşûnê/'Eşanî
Hazira	Hadîrû/Hadîr
Heftêr	Heftaru
Hesen Dêra	Hesen D^rlî/Deyr Hesen
Heyama	Heyamlî/Nûr
Kerê	Sağîr Obasî/Sağîr
Kêla	Kîlanlî/Semha
Kotanlî	Kutanlî/Elmedlillah
Kurdo	Heyoğlî/'Aliye
Kurzêl	Kurzîl/Se'îde
Malê Jarê, 'Elcara	'Elî Caru
Qarşîqa	Qarşîq
Qaş	Qaş Oğlî/Hacib
Qestelê Mîqdêd	Şerqanlî Mîqdad/ Mezre'a Şerqan
Qizilbaş	Qizilbaş/Re's Ehmer
Qomê	Qume
Qorta	Qurt Uşağî/Hûzan
Qota	Qutanlî/Qutan
Qurî Golê	Qurî Gol/Yabise
Şêrqiya	Şerqanlî/Şerqan
Şêxorz	Şeyx Xûrz
Şîngêl	Şînkîl/Şînkîl
Si'riya	Si'riyanlî/Mus'ire
Topel Mehmûd	Mehmûd Obasî/Mehmûdiye
Ubila	Ubil Uşağî/Abil
Uga	Ukanlî/Ukan
Xelîleka	Xelîlak Uşağî/Xelîl
Xidiriya	Xidîryanlî/Xidîr

Xilalka	Sûlaqlî/Merwiye
Ze'rê	Ze'rî/Ze're
Ziving	Zifink/Mezre'a 'Eşanî

1. 7. Efrîn'in Cindîrêş Nahiyesi ve Köyleri⁴⁹⁶

Yüzölçümü 325.10 kilometrekare, deniz yüzeyinden uzaklığı 231 metre olan Cindîrêş'e bağlı 33 köy ve 29 mezra vardır. Kuzeyda Şiyê ve Mabeta Nahiyeleri; doğuda Efrîn Nehri; güneyde de Sem'an Dağı ve Îdlib; batıda da İskenderun ile sınırı bulunmaktadır. Bu nahiyeyi Efrîn'e 20 kilometrelik bir yol bağlamaktadır.

Cindîrêş mevkii mıntıkayı Nebî Hurî ve Antakya'ya bağlayan Eski bir Roma yolu üzerinde kurulan tarihî yerleşim alanlarından biridir. 231 metre yüksekliği olan ve rimli bir ovada kurulan bu nahiyenin etrafında çok sayıda su kaynağı vardır. Efrîn Nehri nahiyenin 5 kilometre güneyinde akmaktadır. Tüm bu faktörler onun çok eski dönemlerden beri bir yerleşim alanı olarak tercih edilmesinde rol oynamıştır.

Bugünkü Cindîrêş gelişip nahiyeye dönüşmeden önce onun kendi adıyla anılan tarihî Tel Cindîrêş Höyüğü'nün karşısında yer alan güney mahallesi buranın eski bir köyü yerine kurulmuş ve 1939 yılında nahiyeye olmuştur.

Ekonomik canlılığıyla bilinen Cindîrêş başta zeytin olmak üzere tarımsal ürünlerle ün yapmıştır. Nahiyede ticarî mekânlar ve zeytin ma'saraları önem taşımaktadır. Demircilik ve inşaatçılığın önem taşıdığı bu nahiyede Pazartesi günleri kurulan haftalık bir pazarı da vardır.

Nahiyenin belli başlı hizmet birimleri şunlardır:

- 1) Nahiyeye Müdürlüğü
- 2) İlkokul, idadiye ve liseler
- 3) Telefon Merkezi
- 4) Sağlık Mekezi
- 5) Polis Merkezi

Cindîrêş Nahiyesi'ne bağlı köyler Kürtçe ve Osmanlıca/Arapça isimleriyle birlikte şunlardır:

<u>Kürtçe İsimleri</u>	<u>Osmanlıca/Arapça İsimleri</u>
Aşkê Şerqî	Aşkan Şerqî
Aşkê Xerbî	Aşkan Xerbî
Axcelê	Ağçele/Beyadiye
Baflor	Baflûr/Zehre
Bircikê	Kumûş Birc/Birc Kûş

Celemê	Celeme
Çamlîbel	Camlîbîl (meskun değil)
Çeqelê Cûmê	Ceqellî Cûrn/Cûm
Çobana	Çobanlî/Cûban
Çolaqa	Cûlqan/Cûlq
Dêrbelûtê	Deyr Belût
Dêwê Jêrîn/Dêwê Hoko	Dîwan Tehtanî
Dêwê Lorîn	Dîwan Fewqanî
Ebû Ke'bê Şerqî û Xerbî	Ebû Ke'b Şerqî ve Ebû Ke'b Xerbî
'Elemdar	'Elemdar (meskun değil)
Faqira	Feqîran/Re's Eswed
Firêriyê	Firîriye
Fîlik	Fîlik (meskun değil)
Gewrika	Kawirkan/Fusha
Gordar	Kurdanlî/Kûrdan
Hecîlerê	Hacîler/Heccac
Hec Hesena	Hacî Hesenlî/Hac Hesen
Hec Îskenderê	Hac Îskender
Hêçikê	Hîkçe/Bedr
Hemamê	Hemam
Hemêlkê	Hemîlk/Cemîl
Hemo Til	Tel Hemo
Hesirkê	Hesîrkî
Kefer Sefrê	Kefer Sufre
Ke'nê Gewrikê	Şeyx Ebdullah
Kora	Kûran
Medaya	Medaya (meskun değil)
Mehmediyê Şeqî û Xerbî	Muhemmediyê Şerqî ve Xerbî
Mele Xelîla	Munla Xelîl/Şeyx Xelîl
Merwanê Jêrîn	Merwane Tehtanî
Merwanê Jorîn	Merwane Fewqanî
Miskê Jorîn û Jêrîn	Miske Fewqanî ve Tehtanî
Nisriyê	Nsriye
Qîlê	Qîle
Qulkê, G. 'Elûş	Qulkî
Qurbê	Qurbe
Remediyê	Remadiye
Remezana	Remedanlî/Remedan
Rif'etiyê	Rif'etiye
Sifriyê	Sifriye

Sindiyankê	Sindiyankî/Zinde
Tetera	Tataranlî/Tatar
Til Silorê	Tel Silûr
Yalan Gozê	Yanankûz/Reyhan
Xerza	Xerzan
Xeltê Şerqî	Xalitan Şerqî
Xeltê Xerbî	Xalitan Xerbî
Zelaqê Şerqî û Xerbî	Zelaqe Şerqî ve Ğerbî
Ziyareta Şêx Evdirehman	Ziyaretu Şeyh Abdurrehman

1. 8. Efrîn'in Şiyê (Şêx Hedîd) Nahiyesi ve Köyleri

Adını nahiyein kuzeyinde bir vadinin adı olan ve elbise yıkama veya banyo yapma anlamına gelen “Şiyê”den alan Şiyê Nahiyesi Suriye rejimi tarafından Şêx Hedîd olarak Arapçalaştırılmıştır. Efrîn şehrinin 40 kilometre batısına düşen Şiyê'nin batıda Türkiye; doğuda Mabeta; kuzeyde Reco; güneyde de Cindîrês ile sınırı vardır. Bu nahiyeyle ilgili diğer bazı veriler şöyledir:

Yüzölçümü	165.50 kilometre kare
Toplam nüfusu	29629 (2004 yılı itibariyle)
Rakımı	324 metre

Köy sayısı	16
Mezra sayısı	03
Boş olanlar	02

İlkokul sayısı	14
İdadiye sayısı	09
Lise sayısı	01

Erkek öğrenci sayısı	1443 (2004-2005 eğitim öğretim yılı)
Kız öğrenci sayısı	1419 (2004-2005 eğitim öğretim yılı)

Zeytin ağacı sayısı	13562 (2010 yılı itibariyle)
Zeytin ma'sarası sayısı	20 (2010 yılı itibariyle)
Zeytinle kaplı alan	10157

Koyun ve keçi sayısı	65200 (2010 yılı itibariyle)
İnek sayısı	350 (2010 yılı itibariyle)
At ve katır sayısı	164 (2005 yılı itibariyle)
Arıkovanı sayısı	2014 (2005 yılı itibariyle)
Tarihi eserler	Romalılardan kalma bir kuyu ve bir çeşme

Yaklaşık 820 hanesi ve 800 yıllık bir ömrü olan Şiyê halkı daha çok tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Zeytin halkın hayatında çok önemli bir yer tutmaktadır. Her hafta Cuma günü kurulan bir semt pazarı vardır. Şiyê 1975 yılında nahiye merkezi olmuş ve 1979 yılında belediyesi yapılmıştır. Nahiyede ayrıca bir nahiye müdürlüğü, ortasında bir cami ve bir polis merkezi vardır. Nahiyenin belli başlı aileleri şunlardır:

-Hebeş	-‘Abidîn Şêx Îsmâil Zade	-Koçer
-‘Elûş	-Haco	-Me’melî
-Şêxo	-Daxlî	

Şiyê’den çıkan ünlü bazı şahsiyetler şunlardır:

-Hamid Bedirxan	(şair)
-Cezawir Hemkoçero	(şair)
-Doxan Rûc	(ressam)
-Cîgerdido	(ressam)
-Cîgerreş	(ses sanatçısı)
-Aslan Can	(ses sanatçısı)
-Exyed Şêxo	(sanatçı)
-Mihemed Ado	(mühendis)
-Mihemed Abdo	(hoca)
-Şêx Ednan Mistefa Bilal	(fizik ve kimya hocası)
-Feyzî Mistefa Bilal	(maliyeci)
-Mistefa Mistefa Bilal	(mühendis)
-Dr. Nurî Şêx Îsmâil Zade	(kimyager)

Köylerin Kürtçe İsimleri

Alkana
Anqelê û Xirabê Anqelê
Baziya
Çeqelê Gulê Xelê
Çeqelê Jêrîn
Çeqelê Mamedê
Erendê
Gulê Xelîl
Hec Bilal
Kela
Mistika
Qermîtliq
Senarê
Şikeftka
Tirmûşa
Xirabî Baziya

Osmanlıca/Arapça İsimleri

Satî Uşaxî/Satî
Enqe ve Xirbetu Enqe
Baziyanlî/Baziye
Suulcık/Sehliye
Ceqelî Tehtanî/ Wadî Sealib
Çeqallî/Tel Sealib
Arende/Muzeyne
Xelîl Kulku/Werdiye
Hac Bilal
Kelanlî/Melsa
Mistikanlî/Mistikan
Qeremitlik/Xezefiye
Senare
Miğarecik/Meğar
Dirmişkanlî/Dirmiş
Xirbe Baziyanlî/Xirbetu Baziye

2. EFRÎN BÖLGESİ'NİN ETNİK YAPISI

2. 1. Kürtler ve Kürt Aşiretleri⁴⁹⁷

Efrîn Bölgesi'ni oluşturan 326 yerleşim biriminde nüfusun büyük çoğunluğu Kürtlerden meydana gelmektedir. Bölgenin 7 nahiyesinden Şiyê, Reco/Racû, Bilbil, Şerran ve Mabeta nahiyesindeki Kürt nüfusun oranı % 100 civarındayken; Efrîn Merkezde ve Cindîrê Nahiyesi'nde Araplar ve diğer bazı etnik kökenler de bulunmaktadır.

Kürtlerin Halep ve Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'ndeki varlıkları yaklaşık 900 yıl öncesine dayanmaktadır. Bu konuda somut olarak verilen bazı bilgiler şöyledir:

1)Hamdullah Mustevfî'nin belirttiğine göre Fatımîler döneminde (909-1171) **Halep**'te Sumak Dağı'nda 100'den fazla Kürt ailesi yaşamaktaydı ve bu aileler bu dağdan Loristan'a göç etmişlerdir.⁴⁹⁸ Şerefhan Bedlîsî bunların göç etmelerine liderleriyle aralarında çıkan anlaşmazlıkların neden olduğuna işaret etmektedir.⁴⁹⁹ Burada sözü edilen Sumak Dağı Halep'in batısında yer almakta ve o zamanlar çoğunluğu Şîanın İsmailî kolundan olan kimselerin yaşadıkları çok sayıda kale ve köyü içine almaktaydı.⁵⁰⁰

2)Bazı Kürt ailelerinin XVI. yüzyılda geldikleri Kürd Dağı Bölgesi'ne aşiret olarak yerleşen en büyük kitle Konya'dan bu bölgeye göç eden "Amikan Aşireti"dir. XIX. yüzyılın başlarında da Şikakan ve Şêxan aşiretleri bölgeye gelmişlerdir.⁵⁰¹

3)Efrîn Bölgesi hakkında geniş kapsamlı bir rapor hazırlayan İsmet Şerîf Wanlî Kürtlerin bu bölgedeki kitlesel varlıklarının 400 yıl öncesinden beri devam ettiğini yazmaktadır.⁵⁰²

Efrîn Bölgesi'nde eskiden beri hüküm süren geleneksel aşiret yapılanması dikate alınarak yapılan taksimatta şu dört büyük aşiretin ismi esas alınmıştır:

Şikaka	Bıyan
Amikan	Şêxan

Bu aşiretlerin sınırlarının güneyine düşen köylerin hemen hepsi Cûmê Ovası kapsamına alınmışlardır ki Êzidî olan Dina Aşireti bunların en büyüğüdür.

Leylûn Dağı düzleminde yer alan mıntıka iki kısma ayrılır: Bunlardan biri kuzeyde yer alan "**Çıyayê Robariya**", öbürü de güneyde yer alan **Çıyayê Şêrewa**'dır. Bunlara ait köyler ise şunlardır:

⁴⁹⁷ Bu konuda geniş bilgiler için bkz. *Tarihu Nidali'l-Fellahin*, s. 158; Mavsili, *Arab ve Ekrad*, s. 471-472; Şewqî Şa's, *Qel'etu Semân*, s. 25; Buls Yetim, *Makalat*, s. 25; Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrin"*, s. 161-163

⁴⁹⁸ Mustevfî, *Tarih-i guzide*, Tahran 1387, s. 539

⁴⁹⁹ Bkz. Şerefhan, *Şerefname* (Rojbeyanî nüshası), s. 126

⁵⁰⁰ Bkz. Yakût Hamevî, *Mu'cemu'l-buldan*, "Cebelu's-sumak" maddesi; Kazvinî, *Asâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-'İbâd*, s. 207

⁵⁰¹ Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrin"*, s. 71

⁵⁰² Wanlî, *el-Meseletu'l-Kurdiye Fi Sûriya*, 1968

Çiyayê Robariya

Bênê
Zrêgatê
Basilê
Kıştiarê
Cilbirê
Dêrmimişê
Xurêbkê
Zaretê
Aqîbê
Xalta
Gobelê

Çiyayê Şêrewa

Soxanekê Başemrê
Kîmarê Gundê Mezin
Beradê Keferlabê
Kefernebo Xirabê Şêx Eqîl
Birc Hêderê Kibêşînê
Basûfanê Meyasê
Klotê Xirabê Şemsê
Birckê Silêmen
Birckê Terpê
Bircilqazê
Fafirtînê

Şêxan Aşireti köylerinin güneyine düşen ve hem güneyden hem doğudan Cûmê Ovası'yla paralel olan dağlık kütleyle gelince, bu da şu iki kısma ayrılır:

1)Çiyayê Xastiya: Kuzeybatı kısmını içine alan bu mıntıkadaki köylerin merkezi“Kaxrê” olup bu köyler şunlardır:

Kaxrê	Tirmûşa	Birka
Ereba	Me'serkê	Çomenza
Şiketka	Marka	Şîtka
Reca	Elcara	Qenterê
Remedana	Qasma	Birîmce
Xaziyana Jorîn	Xaziyana Jêrîn	Şêtana
Dela	Misteşûra	Rûta
Baziya	Tetera	

2)Çiyayê Heştîya: Güney ve doğu kısmını oluşturan bu mıntıkanın içerdği köyler şunlardır:

Coqê	Maratê	Xelnerê
Dargirê	Gewrika	Keferdela Jorîn
Keferdela Jêrîn	Aşkê Şerqî	Kefir Sefrê
Kora	Gorda	Miskê
Satiya	Çolaqa	Çobana
Gazê	Gundê Mezin	Kokana Jorîn
Kokana Jêrîn	Xerza	

2. 1. 1. Amikan Aşireti⁵⁰³

Lescot'a göre Efrîn Bölgesi'nin en eski aşireti sayılan Amikan aslen Dersim'e dayanan Alevî/Kızılbaş bir aşiret olup sonradan Sünnileşmiştir. Aşiretin XVII. yüzyılda soğuk bir kışın ardından Dersim'den buraya geldikleri düşünülmektedir. Vasfî Zekeriya'ya göre Acem sınırlarında göçebe bir hayat süren bu aşiret Yavuz Sultan Selîm tarafından Efrîn Bölgesi'ne getirilmiştir. Bu aşiretin günümüz liderlerinden Al Şorbe ise aşiretlerinin XVI. yüzyılın ortalarında "*Pezê Filik*" adı verilen beyaz keçi sürüleriyle "*Hawar Dağı*"nın eteklerinde yer alan "*Berdîbê*" mevkiine geldiklerinde bugünkü "*Sêmalka Köyü*"nde Çamo adında bir şahıs oturuyordu. Yöreyi nüfuzu altına alan bu şahıs keçi sürüleriyle beraber buraya gelen Amikanlıların buralarda kalmasına başlangıçta itiraz etti ve adamlarına verdiği talimatta onların uzaklaştırılmasını istedi. Fakat daha sonra yapılan yapıcı görüşmeler neticesinde bir kısmının "Mirîşa" (Bugünkü Şorbe) Köyü'ne bir kısmının da daha sonraları 'Emara Köyü'ne yerleşmelerine izin verdi.

Amikan ismiyle ilgili olarak Diyakonof'un "Medya" adlı eserinde belirttiğine göre bu isim Cudî Dağı yöresini içine alan Zamua Memleketinde bir krallığın adıdır. Asurluların MÖ 883 yılındaki saldırıları karşısında kaleleri yıkılan Amikanlılardan onlarca kişi öldürülmüş ve geriye kalanlar göç etmişlerdir. Bugün Van Gölü ve Ararat Dağı çevresinde yaşayan Kürt aşireti Mamikan ile Amikan isimleri arasındaki benzerliğe dikkat çeken bazı araştırmacılar Amikan'ın sonradan Kürtleşen Ermeni asıllı bir aşiret olduğunu söylerler. Zaten bugün Efrîn Bölgesi'nde yaşayan Amikanlar da Van ve Doğubayazıt yörelerinde yaşayan bazı Kürt aileleriyle akraba olduklarını ifade ederler.

Amikan Aşireti'nin toprakları doğuda Şikakan; güneyde Cûmê; batıda Şêxan; kuzeyde de Biyan toprakları arasında yer almaktadır. Bu topraklar tarıma fazla elverişli değildir. Aşiretin ekonomik olarak başlıca gelir kaynakları meyve ağaçları, hayvancılık ve kömürdür.

Temel yerleşme alanları Hawar Dağı ve çevresindeki köyler olan bu aşiretin yaklaşık 40 köyü bulunmaktadır ki, bu köyler şunlardır:

-Avrazê	-Barkas	-Bêlê
-Bîbaka	-Çetelê	-Çêqilme
-Çobana	-Dîkê	-Epila
-Erebê Kerê	-Eşûnê	-'Elendara
-'Emera	-Gola	-Gundê Bêlê
-Gundê Kerê	-Gundê Çiyê	-Gundê Şêx
-Gundê Qêsim ('Emara)	-Hesendêra	-Kalankek
-Kêla	-Kotana	-Kurzêlê

503 Diyakonof, *Medya*, s. 153-154; Lescot, *Çiyayê Kurmênc*, s. 37-38; Zekeriya, *Aşairu-Şam*, s. 56; Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrîn"*, s. 178-182

-Kotana	-Orta	-Qartîn
-Qaşa	-Qermîtlîq	-Qirigolê
-Qizilbaş	-Qorta	-Saxîr Obasî
-Sêmalka	-Şêx Bila	-Şorbe
-Upila	-Xelîleka	-Zerka
-Zivingê		

Amikan Aşireti'nin yaşadığı diğer bazı köyler de şunlardır:

-Şêx Hedîd (Şiyê)	-Sinarê	-Erendê
-Çeqelê Salên	-Tel Silûr	-Hac Bilal
-Xelîl	-Mistika	-Şiketka

Aşiretin tanınmış bazı aileleri ve oturdukları yerler şunlardır:

-Mala Dîko: Seydo ve oğulları	(Çetelê Köyü)
-Aslan Ağa: Şorbe Oğlu	(Türkiye'de)
-Alûs Ağa	(Bêlê ve Qizilbaş Köyleri)
-Bekir Ağa: Mala 'Elî Ağa	(Türkiye'de)
-Mala Dûşar Oğlu: Xelîl ve Ahmed Ağa	(Şiyê)
-Henan Ağa ve Ahmedê Rûto	(Embara)
-Hecî Reşîd Axa	(Kurzêlê)

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Amikan Aşireti'nin liderliği Dîko Ailesi'nin elindeydi. Ailenin Cîhangîr adlı lideri 'Edema Köyü'nden biri tarafından öldürülmesinden sonra aşiretin liderliği Îhoka Ailesi'ne geçmiştir. XIX. yüzyılda Amikan Aşireti'nde Qizilbaş Köyü'nden Êmir ile Şorbe Köyü'nden Şorbe Ailesi arasında liderlik yarışından kaynaklanan iç çatışmalar meydana gelmiştir. Bu yüzyılın ilk yarısında Biyan ile Şêxan aşiretleri arasında meydana gelen çatışmalarda ise Amikan Aşireti çoğu kez Biyan'ı desteklemiştir.

Fransız işgaline karşı düşmanca bir tavır takınan Amikan Aşireti bu işgale karşı liderleri Seydo Dîko, Ehmed Rûto ve Aslan Şorbe önderliğinde ilk silahlı direniş güçleri kuran aşiret olarak bilinmektedir. İki taraf arasında meydana gelen şiddetli çatışmalarda her iki taraftan da onlarca kayıp verilmiştir.

Amikan Aşireti Türkiye Kemalist yönetimine karşı da cephe almıştır. Nitekim 1938 yılında Seydo Dîko üzerinden taban ve taraftar bulmak için Kemalistler tarafından Efrîn yöresindeki Kürtlere giydirilmek üzere gönderilen yüzlerce şapka Seydo tarafından yakılmıştır. Seydo Dîko Ailesi 1930'lu yıllarda Şeyh İbrahim Halil liderliğinde başlatılan Mürîr Hareketi'ne karşı da şiddetle durmuştur.

XVIII. yüzyılın başlarında Amikan Aşireti liderliği bugünkü Qasim Köyü'nden Îhoka Ailesi'ne geçmiştir. Bu ailenin liderliği sürecinde aşiretin nüfuz alanı Kilis ile Amq Ovası arasında geniş mıntokalara yayılmış ve aşiretin 14 bireyine Osmanlılar tarafından "Baybeg" unvanı verilmiştir.

XVIII. yüzyılın sonlarında ve XIX. yüzyılın başlarında Amikan içinde liderlik rekabetten dolayı baş gösteren dâhili mücadelelerde İmer (Ömer) ve Şorbe aileleri yıllarca karşı karşıya gelmiştir. Bu bağlamda 1930'lu yıllarda Şorbe Ailesi'nden çok sayıda kişi Mısır'da hüküm süren İbrahim Paşa güçleri tarafından idam edilmiştir ki bu idamlarla Dîko Ailesi'nin desteklenmesi ve güçlenmesi amaçlanmıştır. İbrahim Paşa güçleri aradan çekildikten sonra rekabet ve çatışmalar bu kez Şorbe Ailesi ile Dîko Ailesi arasında meydana gelmiş ve bu çatışmalardan birinde Bekir Axa Şorbe Ailesi tarafından öldürülmüştür.

Şorbe Ailesi yetkilileri kendi asılları, Efrîn Bölgesi'ne gelişleri ve Amikan Aşireti'yle bağlantıları hakkında şunları söylerler: “Şorbe Ailesi yaklaşık 450 yıl önce Haymana mıntıkasından gelmiştir. Aslen Reşwan Aşireti'nden olan bu aile Amikan Aşireti içerisine girdiği için bu aşiretin ayrılmaz bir parçası olmuştur”.

İsyancı yanlarıyla tanınan Şorbe Ailesi'nin bazı fertleri bundan dolayı Osmanlılar tarafından Şorbe ve Kumruk Köyleri arasında yer alan Tilê Bîrê mevkiinde idam edilmişlerdir. Bu mevkide bulunan bir mezarın şahidesi üzerindeki yazıda burada yatan Bilal Şorbe adlı kişinin 250 yıl önce vefat ettiği yazılmaktadır. Bu aileden gelen Muhammed Emîn Ağa'nın mezar şahidesinde de onun 1230/1814 yılında vefat ettiği yazılmıştır.

Şorbe Ailesinin kendine özgü bazı Kürtçe şarkılar vardır ki aşağıdaki kıta bu parçalardan birinde geçmektedir:

Erdê Cûmê xopan e

Lê digerin du çêlkên şêran e

Yek Emîn yek Aslan e

Cûmê toprağı şendir

Orda iki aslan yavrusu gezer

Biri Emîn, öbürü Aslan'dır

Bu parçada geçen ve XVIII. yüzyılda yaşamış olan Emîn (Muhammed Emîn Ağa) ve Aslan Ağa kendi zamanlarında önemli gelişmelere imza atmışlardır. Örneğin Aslan Ağa Fransızlara karşı verilen “Çete Savaşı”na etkin bir şekilde katılmış; direniş sona erdikten sonra Türkiye'ye iltica etmiş ve direnişçiler için genel af çıktıktan sonra tekrar köyüne dönmüştür. Döndükten sonra kardeşleriyle birlikte Fransızlara karşı savaş açan Mürit Hareketi'ne katıldığı için Fransızlar tarafından idama mahkûm edilince bu kez İskenderun Livası'na sığınmak zorunda kalmıştır. İskenderun'un o zamanki liva reisi olan Tayfur Mursel tarafından misafir edildikten sonra 1942 yılında hakkında çıkarılan aftan yararlanarak tekrar köyüne dönmüş ve 1959 yılında vefat etmiştir.

İmer (Ömer) Ailesi'nin XX. yüzyılın başlarındaki en etkin liderlerinden Ömer Ağa ve onun Alûş ve Mudevver adlı iki oğludur. Mudevver bir Fransız karşıtı ve Mürit Hareketi'nin bir sempatizanı olarak bilinmektedir.

Amikan Aşireti'nin XX. yüzyılın başlarına denk gelen önemli bazı şahsiyetleri ve bulundukları yerler şunlardır:

Seydo Dîko	(Qêsim Köyü)
Hannan Ağa	(Qêsim Köyü)
Aslan Ağa	(Şorbe Köyü)
Alûş Ağa	(Qizilbaş)
Ehmed Ağa Rûto	(Amara Köyü)
Alî Ağa	(Sinare Köyü)
Bekir Ağa	(Sinare Köyü)

Amikan Aşireti Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'nde yaşayan Kürtler arasında ulusal benliklerine en çok bağlı olan Kürtler olarak bilinmektedir. Örneğin bu aşiretten gelen Tahir Dîko 1973 ve 1981 olmak üzere Demokratik Kürt Hareketi listesinden iki kez üst üste Efrîn Bölgesi'nin temsilcisi olarak Halep Meclisi'ne seçilmiştir. Ünlü bir yazar ve edebiyat eleştirmeni olan Haydar Ömer de Arapça ve Kürtçe birçok çalışmaya imza atmıştır.

2. 1. 2. Berazî Aşireti⁵⁰⁴

Bir aşiretler birliği olan Berazîler 300 yıl öncesinden beri Suruç Ovası'nda bulunurlar. Adını Kürtçede "domuz" anlamına gelen "beraz"dan alan ve Kürtçedeki çoğulu "Berazan" olan Berazîler bu isimlerini öteden beri yaşadıkları Domuzlar Vadisi anlamına gelen "Geliyê Berazan"dan almaktadır. Bu vadi Berazîlerin tarihsel merkezi olan Erzurum mıntıkasında yer almaktadır. Berazîler burada miladi VII. yüzyıl gibi erken bir süreçte burayı merkez edinmişlerdir. Bingöl ve Erzurum'da bulunan Berazîler bu mıntikalardan Suruç Ovası ve Cerablus'a gelerek buralarda Reşwan ve Dinan aşiretleriyle ittifak kurmuştur. Beazîlerin buralardaki alt kolları şunlardır:

-Kîtikan	-Bîcan	-Musîkan	-Şêxan
-Bîsikan	-Elî Dînî	-Kîkan	-Dîdan
-Mîran	-Zirwarî		

Nüfusları yaklaşık 7 milyon olan ve bunun yaklaşık 700 bin kadarı Suruç Ovası ve onun bir uzantısı olan Kobanê'de; Cerablus ve Efrîn ile Suriye'nin Halep ve Humus gibi bazı kentlerinde yaşamaktadır. Berazîlerin Efrîn'e giden kesiminin büyük bir kısmı Kobanê'nin güneyine düşen Bîr Reş Köyü'nden gitmişlerdir. Aşiretin hat üstü dediğimiz sınırın Türkiye kısmında ise Suruç'tan başka Birecik, Gaziantep ve Kilis mıntıklarında yaşarlar. Ahmed Vafî Zekerîya'ya göre Berazîlerin Halep ve

504 Zekerîya, *Aşairu's-Şam*, II, 657; Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrîn"*, s. 194 ve devamı; Şêxo, *el-Beraziye*, s. 9-10, 79, 93; Miranî, *el-Hareketu'l-Kavmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistan Suriye*, s. 32

Humus'taki varlıkları Eyyûbîler Döneminden öncesine dayanmaktadır. Onları ilk kez 1033 yılında Humus yöneticisi Şiblûddeve Nasr b. Mirdas bu iki şehre getirmiş ve onları Humus-Trablus yolunu korumak üzere Safeh Kalesi'ne yerleştirmiştir.⁵⁰⁵

2. 1. 3. Biyan Aşireti⁵⁰⁶

Reşwan Aşireti'nin bir koludur. Bulundukları mıntıkada çok sayıda "bî" (söğüt ağacı) bulunduğu için bu ağaçlara nispetle bu aşiret "Biyan" adını almıştır. Osmanlılar döneminde "Okçu İzzeddîn", "Okçu İzzenlî" ve "İzzî" gibi isimlerle de anılan bu aşiretin toprakları doğuda Şikakan; güneyde Amikan; batıda Şêxan torakları arasında yer alır ve sınırla ikiye ayrılır. Geliyê Cûmê'den sonra en verimli topraklar bu aşiretin topraklarıdır.

Biyan Aşireti'nin 95 köyü bulunmaktadır. Bunlardan 45 tanesi Suriye tarafında, 40 tanesi de Türkiye tarafında yer almaktadır.

Suriye tarafındaki bazı köyler:

-İkedan	-Zeytûnekê	-Omer Simo	-Şêx Orozê
-Mehmûd Obasî	-Xay Oxlu	-Ebûdanê	-Jaro
-Oganlî	-Muqded	-Şerqanlî	-Qurnê
-Balî	-Koy	-Bilbilê	-Zara
-Elî Kera	-Heyama	-Baxçe Konak	-Elî Begê
-Solaklî	-Xidriya	-Kurzêlê	-Alçolaq
-Bûkê			

Türkiye tarafındaki bazı köyler:

-Qazıqlî	-Dêlî Osman	-Hesarê	-Çaçilê
-Bûlamac	-Qumurlî	-Kulgîman	-Pêrteklî
-Mam 'Ereb	-Martewan	-'Ekiyanlî	-Qernebiyê
-Qeyebaşê	-Tenûr	-Tesbîh	-Golbaşî
-Maxercak	-Mezar Şêr	-Altî	-Sabqanlî
-Bekira			

1850 yılında reisleri Delî Xelîl olan Biyan aşireti ile Türkler tarafından desteklenen Şêxan aşireti arasında bir savaş meydana gelmiş; savaş neticesinde Delî Xelîl Gavur Dağı'nda yer alan Qaybaşıyê'ye kaçmış ve Türkler tarafından yakalanıp Adana'ya götürülmüştür. Hacı Ömer ailesine mensup olan Delî Xelîl'in bu şekilde devre dışı kalmasından sonra liderlik bu aileden çıkmış ve Şêx İsmâîlzade Ailesi'ne geçmiştir. Lescot kendi zamanındaki bu ailenin önemli şahsiyetlerinin şunlar olduğunu kaydetmektedir:

505 Zekeriya, *Aşairu's-Şam*, II, 657; Şêxo, *el-Beraziye*, s. 9-10, 79

506 Lescot, *Çiyayê Kurmênc*, s. 38-40; Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrin"*, s. 194-197

-Hecî Reşîd Axa	(Kurzêlê, Seceres, Astêr, Kefarîmê)
-Şêxo Axa	(Bilibil, Alciya, Qorn, Meydankê)
-Hecî Henan ⁵⁰⁷	(Bekobasî)
-Faîq Axa ⁵⁰⁸	(Dêrsiwan, Zeytûnekê, Balûrsang..)

2. 1. 4. Cûmiyan Aşireti⁵⁰⁹

Bu aşiretin toprakları güneydoğuda Ezazê'ye kadar uzanmakta; güneyde Sem'an Dağı'ndan bir parça almakta; kuzeyde Şikakan, Amikan ve Şêxan toprakları arasında kalmakta; batıda da Türkiye ile sınırları bulunmaktadır. Aşiretin bazı köyleri şunlardır:

-Heyştîyan	-Xerzan
-Xastîyan	-Rûbarîyan

2. 1. 5. Çeqelî Aşireti⁵¹⁰

Büyük Milan Aşireti'nin bir koludur. Bu aşiretin Efrîn Bölgesi'nde yayıldıkları köylerden bazıları şunlardır:

-Xelnêr	-Kefer Şêl	-Çeqela Jêrîn
-Çeqela Cûmê	-Şiketka	-Kefer Dela Jêrîn
-Çolaqan	-Aşkana Xerbî	-Îkî Dam
-Dêr Siwan	-Dêr Belût	-Çilmê
-Cindîrê		

Bu aşiretin sosyal ve siyasal alanlarda öne çıkmış bazı ünlü şahsiyetleri vardır. Bunlardan biri olan Wehîd Mehmûd (Vahit Mahmut) 1970'li yıllarda 8 yıl boyunca Suriye Millet Meclisi üyesi olarak görev yapmıştır. Aşiretin bölgedeki etkin şahsiyetlerinden biri olan Osman Hedo da Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ilköğretim mesabesinde olan "Küttab"larda dinî hocalık yapmış; Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya Cephesinde esir düşmüş ve bu esaret yıllarında Bolşevik fikirlerden etkilenmiş; bu yüzden de kendisine "Xoceyê Farmason" (Farmason Hoca) lakabı verilmiştir.

2. 1. 6. Dina Aşireti⁵¹¹

Eski büyük Kürt aşiretlerinden biri olan Dina'nın asıl merkezleri Suruç Ovasıdır. Aşiretin Tel Hasil ve Tel 'Eran gibi Halep'in kuzeyinde ve doğusunda bazı köyleri

507 Şêxo Axa'nın kardeşi

508 Halep'te üniversite okumuş ve Fransızca'yı öğrenmiştir.

509 Lescot, *Çiyayê Kurmênc*, s. 42

510 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrin"*, s. 205-206

511 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrin"*, s. 204-205

vardır. Halep'teki Nebehan ve Hayyate aileleri Kîmar ve Birc 'Evdalo köylerindeki "Dina"lıların halalarının çocuklarıdır.

İnanç olarak Êzidî olan Dina Aşireti'nin köyleri Erş Qîbar Köyü'nden başlayıp Cûme Ovası'nın doğu kısmına kadar daha çok Efrîn Nehri'nin doğu yakasında yayılmıştır. Bu köylerin belli başlıları şunlardır:

-Erş Qîbar	-Tirindê	-Kurzêl Cûmê
-Basûtê	-Birc 'Evdalo	-Xezawiye
-Qurbê	-Kîmar	-Gundê Mezin-Şêrewa
-Dîwan	-Basûfanê	

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Efrîn Bölgesi'nde daha çok Cûme Ovası ve Leylûn Dağı yörelerinde bulunan Dina Aşireti'nin adamları XIX. yüzyılın başlarında Basûtanê Kalesi etrafında üstün bir güç oluşturan Kürt lider II. Battal Ağa'nın bu gücü içerisinde önemli bir yer tutmuşlardır.

2. 1. 7. Hasan Efendi Ailesi (Mala Hesên Efendî)⁵¹²

XVIII. yüzyılda ismi duyulan ve "Baybeg" unvanıyla anılan Hasan Efendi'ye nispet edilen geniş bir ailedir. Hasan Efendi Efrîn'in 9 kilometre batısına düşen ve Heştîya Dağı'nın zirvesinde yer alan Gazê Köyü'ne yerleşmiştir. Ailenin bir kısmı Cudî Dağı yöresinde tanınan Aştî Aşireti'nden; bir kısmı da Milan Aşireti'nden gelmektedir.

Hasan Efendi'nin bilinen iki oğlu vardır. Biri Tel Hemo ve Şêx Evdirehman (Şeyh Abdurrahman) Köylerinin sahibi olan ve torunları bugün Gazê Köyü'nde oturan Mistefa Axa (Mustafa Ağa); öbürü de Ömer Ağa ve Ali Bey adlarında iki erkek çocuğu olan İsa Ağa'dır.

Heştîya Dağı'nın önemli bir kısmını kontrolü altında tutan Ali Bey burada mahkemeler kurup halkı yargıladı; bugün Xelîl 'Evdî (Halil Abdi) adlı şahsın oturduğu evinde bir hapishane yaptırıp insanları bu hapishaneye atardı ve haklarında idam kararı verdiği kişileri burada idam ettirirdi. Onun darağacı Heştîyan Dağı üzerinde kurulan ve kilometrelerce uzaktan görülebilen bir servi ağacından ibaretti. Ali Bey'in bu darağacında idam ettirdiği Feqîran Köyü'nden bir Êzidî'nin cesedi günlerce bu ağaçta asılı kalmış, sahipleri cesedi indirip gömmeye cesaret edememiştir.

Genc Ailesi XVIII. yüzyılda Cûme Ovası'na gittiğinde bu ovada yer alan Kefer Delê Köyü'ne yerleşmek için Hasan Efendi Ailesi'nden izin istemiş; daha sonra bu iki aile arasında anlaşmazlık ve çatışmalar çıkmıştır.

1793 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan Hasan Efendi hâkim olduğu mıntikalarda kısa süreli de olsa bağımsız bir beylik kurmuş ve Halep civarına

512 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrîn"*, s. 201-202

uzanacak kadar geniş yerleşim birimlerinin vergilerini beyliği adına toplamıştır. Ancak Osmanlıların Halep Valisi tarafından gönderilen büyük bir güç karşısında tutunamayan Hasan Efendi yakalanıp bugünkü Kefer Cenê denilen mevkide idam edilmiştir.

Hasan Efendi'den geriye kalan torunları XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha çok komünist fikirler benimsemiş ve eğitim öğretime büyük önem vermişlerdir.

2. 1. 8. Heştiyan Aşireti⁵¹³

Bu aşiretin Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'ndeki başlıca köyleri şunlardır:

-Coqê	-Maratê	-Xelnêrê	-Dargirê
-Gewrika	-Kefer Delê	-Çolaqa	-Aşka
-Kefer Sefrê	-Kora	-Gorda	-Xalta
-Miskê	-Gazê	-Buyuk Oba	-Xazî Tepe

Aşiretin tanınmış ailelerinin Lescot zamanındaki reisleri ve oturdukları yerler şunlardır:

-Xelîl Axa&Seydo Mamo	(Misk, Efrîn)
-Hesen Efendî	(Gazê Köyü)
-Qudûr Axa	(Kefer Delê Köyü)
-Hesen Qewas	(Gewrika)
Mihemed Nûrî Paşa	(Maratê)

2. 1. 9. Kefer Sifre Ağaları Ailesi⁵¹⁴

Bu aile, Êzidî iken yaklaşık bir asır önce Müslüman olup Hz. Muhammed'in nine girdikleri için "Mihemediyan" (Muhammetçiler) olarak da adlandırılmaktadır. XIX. yüzyılda bu ağalar ailesinin ataları Hac 'Umer Ailesi'ne karşı 'Emo Ailesi'nden Hewe Xatûn(Hava Hatun)'un yanında yer aldıkları için bu hatun onlara bu kahramanlıklarına karşılık Cindîrês ve Kefer Sifre arasında kalan toprakları hibe etmiştir. Bu toprak bağışından sonra durumları düzelen bu insanlar bundan dolayı XX. yüzyılın başlarından itibaren "Ağa" unvanıyla anılmış ve daha çok Kefer Sifre ve Muhammediye köylerinde hüküm sürmüşlerdir.

Bu aileden gelen Mihemed Mirad (Mihammed Murad) Efrîn Bölgesi'nin en eski Baasçılarının biri olup Suriye Milli Meclisi'nde 8 yıl boyunca görev yaptığı gibi uzun yıllar Arap Baas Sosyalist Partisi'nin Efrîn şubesi başkanlığı da yapmıştır.

Çocuklarını eğitmekle tanınan bu aileden onlarca kişi Avrupa Üniversitelerinden mezun olmuş; içlerinden güzel Kürtçe şiirler nazmeden tabip şair Kamîran Hac Abdo gibi şair ve edipler de çıkmıştır.

513 Lescot, *Çiyayê Kurmênc*, s. 44

514 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrîn"*, s. 204

2. 1. 10. Koçer Aşireti⁵¹⁵

Osmanlılar zamanında değişik Kürt mıntıkalarında hayvancılıkla uğraşan ve konar göçer bir hayat sürdürdükleri için “Koçer” (Göçer) olarak adlandırılan bu Kürt aşiretinin Efrîn Bölgesi’nde olanlara “Koçerên Mîr Şem” adı verilir. 1940’lı yılların ortalarına kadar hayvancılıkla uğraşan ve “Konê Reş” (Siyah Çadır) denilen keçi kılından yapılmış çadırlarda yaşayan bu aşiret Suriye-Türkiye sınırında yayılmış bulunmaktadır.

Koçer Aşireti’nin dünyevî liderleri “Mîr”, dinî liderleri de “Dede” unvanı ile anılır. Kadınları güzellik ve güçlü bir şahsiyetle meşhur olan Koçeran aslında Alevî bir aşirettir. Fakat aşiretin önemli bir kesimi zamanla Sünniliği benimsemiştir.

Osmanlı Devleti’nin yıkılışı ile Fransız Mandası’nın başlangıcı arasındaki süreçte meydana gelen boşlukta Efrîn Bölgesi’nin kontrolü Koçer Aşireti’nden “Çete” olarak adlandırılan aşağıdaki adamlarının elindeydi:

-Îbê Cindêr	-Silêman Pîşo	-Mihê Îbşaşê

Suriye-Türkiye Sınırı çizildikten sonra Koçer Aşireti’nin Suriye tarafında Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi’nde kaldıkları belli başlı köyler şunlardır:

-Gabelekê	-Avraz	-Gobekê	-Gulîka
-Şingêlê	-Çeqmaqa	-Reca	-Hemam
-Çeqela	-Çolaqa	-Kîmar	-Kurzêl
-Cûme	-Dêrsiwan	-Şiltah	-Qurta

Koçer Aşireti’nin bazı aileleri Fransız mandasının ilk yıllarından itibaren Efrîn şehrinde ikamet etmişlerdir. Bu ailelerin başında “Mala Feyo” gelmektedir ki bu ailenin önde gelen şahsiyetlerinden biri olan ve 1970’li yıllarda vefat eden Genco Feyo hiçbir ortamda çıkarmamaya özen gösterdiği Kürt kıyafetiyle meşhur olmuştur.

Koçer Aşireti’nin bir özelliği de 1938 referandumunda İskenderun’un Suriye tarafında kalması yönünde oy kullanmasıdır. Aşiretin bu yönde oy kullanmasında aşiretle sıkı bir ilişkisi olan ve Türkiye Kemalist Siyasetine karşı verilen mücadelenin önde gelen şahsiyetlerinden biri sayılan Dr. Nurî Dêrsimî ve Bedirxanîler Ailesi’nden özellikle Dr. Kamuran Bedirxan’ın etkisi büyük olmuştur.

Koçer Aşireti’nin bugün Efrîn Bölgesi’nde tanınan şahsiyetlerinin başında Almanya’da ikamet eden Dr. Ehmed Resûl ve Dr. Zimçî Feyo ile rahmetli Kadı Osman Muhammed ve siyasilere Muhyiddîn Şeyh Alî gelmektedir.

2. 1. 11. Kûsî Aşireti⁵¹⁶

Reşwan'ın bir koludur. Yaklaşık 2000 kişilik bir nüfusa sahip olan bu aşiret daha çok şu köylerde oturmaktadır:

-Axcelê

-Senarê

-Ebû Ke'b

-Kosa

2. 1. 12. Milî Davudî Aşireti ve 'Umer Sefûne Ailesi

Milî Davudî Aşireti'nin en nüfuzlu ailesi Maratê, Dargirê ve Gundê Mezin köylerinde oturan 'Umer Sefûne Ailesi'dir. Ailenin bu isimle anılmasının nedeni şudur: Ailenin atası Qelender Efendî'nin oğlu Mustafa Ağa komşu Hesên Efendî Ailesi tarafından düzenlenen bir suikasta kurban gidince aile reisliği küçük oğlu 'Umer(Ömer)'e geçti. Ancak Ömer'in yaşı çok küçük olduğu için güçlü bir kadın olan annesi Sefûne ailenin fiilî liderliğini üstlendi. Bundan dolayı da aile bu hanımın adıyla anılmaya başlandı.

'Umer Sefûne Ailesi altın dönemini XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın başlarında yaşamış ve bu dönemde Cûme ve Basûtanê ovaları ile aşağı yukarı tüm Heştîya Dağı yöresinde hâkimiyet kurmuştur. Cûme Ovası'na hâkim olmak isteyen Genc Ailesi liderleri II. Battal önderliğinde 'Umer Sefûne Ailesi ile çatışmaya girmiş fakat mağlup olmuştur. Sefûne'nin aileye reislik yaptığı sürece denk gelen bu olayın ardından Battal gönderdiği elçiler vasıtasıyla Sefûne ile evlenmek istediğini bildirmiş, ancak Sefûne bu talebi şiddetle reddetmiş ve şu meşhur sözünü söylemiştir: *"Eger ez mîz bikim, Kela Betalê Betêl wê li ber lêmiştê here"* (Eğer ben çişimi yapsam, Battal oğlu Battal'ın Kalesi sele kapılacaktır.)

XVIII. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar Cûme Ovası ile Heştîya Dağı yörelerinde hâkimiyet kuran bu ailenin bilinen ilk atası Qelender Efendî (Kalender Efendî)'dir. Osmanlı Devleti'nde okuma-yazması olan veya resmî bir görevi olan kişilere verilen bir unvan olan "efendî" unvanıyla anılan Qelender'in XVII. yüzyılda Ma'ratê Köyü'nün batısına düşen bugünkü Gundê Mezin'de yaşamıştır. Bu köyde Sefûne Ailesi'ne ait bir evin giriş kapısında bu evin 1830 yılında yapıldığını gösteren bir tarih yazılmış; Maratê Köyü'nde de bu aileye ait bir evin girişinde bunun 1274/1857 tarihinde yapıldığı yazılmıştır. Bu evin kapısında ayrıca altıgen bir Davudî Yıldız da bulunmaktadır. Bu yıldızın dinsel açıdan Davudî Ailesi ile Yahudiliğin bir ilişki olduğunu mu gösterdiği, ustasının mı bir Yahudi olduğu yoksa salt bir süs unsuru olarak mı kullandığı konusunda net bilgi yoktur.

'Umer Sefûne Ailesi'nden biri olan; anadili Kürtçe ile birlikte Türkçe, Fransızca ve Arapça da bilen ve 1940'lı yıllarda vefat eden Muhammed Nurî Paşa'nın "Paşa" unvanıyla anılmasının nedeni dayısının Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda "Der'a"da paşalık ve hâkimlik yapmasıdır.

Fransız Mandası Döneminde Efrîn Bölgesi'nde Fransızlara karşı düşmanca tutumlarıyla bilinen bu aile İbrahim Ağa adlı liderlerinin öncülüğünde Fransızlara

karşı savaşıarak Heştiya ve Xastiya mıntıkalarında hâkimiyet kurmuştur. Aile ayrıca Fransızlara karşı savaşıan Mürit Hareketi'ni de desteklemiştir. Bu anti Fransız tutumlarından dolayı Ma'ratê Köyü'nde ailenin kadın erkek birçok bireyini tutuklayan ve işkence eden Fransız güçleri bölgedeki bazı ağaların da yardımıyla hem İbrahim Ağa'yı, hem de oğlunu ve korumasını öldürmüşlerdir.

Bölgedeki diğer birçok Kürt aşireti ve ailesi gibi Hanefî mezhebine bağlı Sünnî Müslümanlar olan 'Umer Sefûne Ailesi'nden Kürt sorunu ile ilgilenen çok sayıda şahsiyet çıkmıştır ki bunların başında Zekerîya Mustafa ve İbrahim Arif gelmektedir.

2. 1. 13. Reşwan Aşireti⁵¹⁷

Berazîler Birliği içinde en kalabalık koldur. Tarihsel merkezleri Şengal olan bu aşiretin fertleri siyah renkli elbiseler giydikleri için "Reşan" (Siyahlar) adıyla anılmışlardır. Bu ismin Reşî, Reşan, Reşvan, Reşîyan ve Reşikî gibi versiyonları da vardır. XIX. yüzyılın başlarında 12 bin aileden oluşuyordu. Bu aşiretin varlık gösterdiği belli başlı yerler şunlardır:

1) Kobanê	2) Diyarbakır	3) Adıyaman
4) Konya	5) Nizip	6) Antep
7) Kilis	8) Efrîn	9) Halep
		10) Hama

Suriye-Türkiye sınırında Türkmenlerle problemler yaşayan Reşwanîler, Milî Aşireti ile Osmanlı güçleri arasında meydana gelen Uzun Alçan Savaşı'nda Türkmenler Osmanlıların yanında savaştıkları ve Milî ordusunun meşhur komutanı Derwêşê Evdî'nin bu savaşta öldürülmesine yol açtıkları için Türkmenlerle aralarında sık sık problem ve kavgalar yaşanmıştır.

Önemli bir kısmı XVI. Yüzyılda Müslüman olan bu aşiretin bazı aileleri ve alt kolları eski inançları olan Êzidîlikte kalmaya devam etmişlerdir. Reşwan Aşireti'nin Efrîn Bölgesi'ndeki en ünlü ailesi Mala Hecî Omer'dir.

Mala Hecî Omer: Ataları yaklaşık 450 yıl önce Konya yöresinden göç eden bu aile Kêla Köyü'ne yerleşmiştir. XVIII. yüzyılda Kilis ve Cûme mıntıkalarında varlık gösteren ailenin lideri Hecî Omer'e Osmanlılar tarafından 1743 yılında "Derebeg" (Mıntıka ya da Nahiye Reisi) unvanı verilmiş ve vefat edinceye kadar Efrîn Bölgesi'nde bu unvanını korumuştur.

Hecî Omer'in vefatından sonra yerine oğlu **Muhammed Ağa** geçti. Kürd Dağı Bölgesi'nden topladığı 100 savaşçı ile Bağdat Seferi'ne katılan Muhammed Ağa bu seferde üstün bir cesaret ve başarı gösterdi.

Muhammed Ağa'nın vefatından sonra yerine geçen oğlu **Welî Ağa** üstün cesaret sahibi ve usta bir okçuydu. Bu özellikleri bazen kendisini Osmanlı Devleti'ne karşı

isyan etmeye bile sevk ederdi. 1823 yılında Welî Ağa üzerine asker gönderen Kilis hükümdarı İbrahim Paşa ilk başlarda sonuç alamadıysa da saldırılarına aralıklarla devam etti ve neticede onu kaçmak zorunda bırakarak mallarını müsadere etti. Hanımı Zeyneb Hatun 1836 yılında Kilis Meclisi'ne müracaat ederek kocasının müsadere edilen mallarından bir kısmının kendisine ait olduğunu iddia etti ve iddiası kabul edilerek belirttiği miktar ona iade edildi.

Paşa unvanlı bir arkadaşına sığınan Welî Ağa bu sığınma günlerinde düzenlenen bir silah yarışmasına "Silahşör" takma adıyla katılıp birinci çıkınca, arkadaşı onun gerçek kimliğini açıklayarak dönemin sadrazamından affedilmesini istedi. Sadrazam da onun Şengal Êzidîleri'ne karşı askerî bir harekât başlatmak şartıyla affedileceğini söyleyince Welî Ağa bu harekâtı gerçekleştirmiş ve çok sayıda Êzidî'yi öldürdükten sonra dönmüştür. Sultan Abdülhamîd döneminde (1839-1861) gerçekleşen bu harekâttan sonra Welî Ağa iki Êzidî kadını da beraberinde getirdi. Bu kadınlardan birini kendine aldı, öbürünü de oğlu Lütîfî Ağa'ya verdi. Lütîfî Ağa'ya verdiği kadın 1894 yılında ölen ve kendi zamanında Şengal Êzidîlerin lideri olan Mîrza Bey ailesindendi.

Welî Ağa bir başka sefer de Dürzîlerle savaşmak üzere Şam'a gönderildi. Bu savaşta da kazanınca Sultan tarafından Kilis Hükümdarı olarak atandı ve 1853 yılında ölünceye kadar yaklaşık 10 yıl bu görevinde kaldı. Geride Lütîfî Ağa, Muhammed Ağa, Mecîd Ağa ve Halîl Ağa adlarında dört erkek çocuk bırakan Welî Ağa'nın ölümü üzerine şair Hakkı Efendi şu Türkçe mersiyei söylemiştir:

Ser-i bevvab-i dergah-i mualla Hec Ömer Zade

Cihanda kamiranlık hayli dem sürmüştü bî perva

(Hacı Ömer Zade'nin evinin kapısı hep yüceydi

Uzun süre hiç korkmadan dünyaya hükmeyleydi)

Mela-i zir-i destanî melce olmuştu mesakine

Nevali her vakitte her kese mebzûl idi hakka

(Mela-yi Cizîrî destanı gibi fakirlere sığınak idi

Elinde ne varsa hepsini Hak yolunda sarf ederdi)

Dokundu gülîstan-i ömrüne bad-i hazan ahir

Kuruttu berki bari işini döktü yere heyfa!

(Sonbahar rüzgârı dokundu onun ömür gülîstanına

Maalesef kurutup döküverdi yere onun yapraklarını)

Aktım ab-i çeşmim söyledin mucemle tarihin

İrup fevze cinane nail oldu hem Welî Ağa

(Göz yaşımı akıtıp verdim tarihi ebced hesabıyla

Cennetin feyzine nail oldu Welî Ağa)

Welî Ağa'nın geride bıraktığı dört oğlundan Halîl Ağa'nın Sultanın gardına uğrayarak İslahiye kazasına bağlı Qeyebaşî (Kayabaşı) Köyü'nde öldürülmesi üzerine hakkında söylenen Türkçe mersiyelerden biri Qadirî'nin "Kilis Tarihi" adlı eserinde şöyle geçmektedir:

Bu yalan dünyada bir aslan yetti
Ömrüne tez günden gitti doymadı
Zalim Derviş Paşa zül kader etti
Düşmana kale idin Hacı Ömer Oğlu

Odasına kara bayrak dikildi
Sarayları güldür güldür yıkıldı
Elini aşiretin bendi küldi
Düşmana kale idin Hacı Ömer Oğlu

Kahveler kaynamaz oldu odasına
Ferfûrî fincanlar oynamaz oldu
Halîl Ağa yaylasın yaylamaz oldu
Düşmana kale idin Hacı Ömer Oğlu

Odasında arzuhaller yazılır
Çatmasında çatal kurban yüzülür
Kendisi giderse meclis bozulur
Düşmana kale idin Hacı Ömer Oğlu

Arabistan ülkesinde bir aslan yetti
Doymadı ömrüne tez günden tutti
Bir oğlu olmadı yurdunu tuta
Düşmana kale idin Hacı Ömer Oğlu

I. Dünya Savaş'ından sonra Fransızlar Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'ne girdiklerinde Hecî Omer Ailesi onlara karşı etkin bir mücadele içerisine girdi ve bu nedenle de bazı önemli adamları Fransızlar tarafından tutuklandı. Ailenin birçok üyesi Fransızlara karşı Mürit Hareketi'ne destek verdiler. Ancak Cemîl Ağa bu hareketin lideri olan Şeyh İbrahim Halîl'in Türkler tarafından kullanılan biri olduğunu savunarak ona destek vermedi. Mezhep olarak Hanefî olan bu aile Ermeni göçmenlere kucak açmış ve onları köylerinde barındırmışlardır.

2. 1. 14. Robariyan Aşireti⁵¹⁸

Yoğun olarak kendi adlarıyla anılan Çiyayê Robariyan ınıntıkasında yaşayan bu aşiretin başlıca köyleri şunlardır:

-Enabê	-Celbûr	-Basilê	-Ibînê
-Xirêbe	-Aqîbê	-Çetel Zaretê	-Xaledî
-Dêr Mişmişê	-Soyanek/Siwênek	-Burd Hêderê	-Zeq el-Kebîr
-Meyasê	-Zanarît	-Cûmkê	-Şêx Seyîdî
-Kersartaş	-Kersanê	-Kefer Betan	-Bênê
-Cilbirê	-Xurêbkê	-Zeretê	

Aşiretin Êzidî olan köyleri de şunlardır ki, Lescot zamanında Êzidîlerin reisleri Qîbarê Köyü'nde oturan Cemîl Axa ve amcası Ömer Ağa idi.

-Qîbarê	-Turindê	-Cidêdê	-Basûtê
-Kîmarê	-Feqîra	-Kefer Zîte	-Bircê(Evdalo)
-Xezîwê	-Beratê	-Şadêrê	-Îska
-Biiyê	-Basfanê	-Kilbêşînê	-Fafertînê
-Keferşînê	-Başemîrê	-Gundê Mezin	-Burd Qas

Kürtçe anlamı “Nehir” olan “Robar”dan gelen Robariyan (Robariler) Aşireti'nin ilk ataları olan ve “Nakîbüleşraf-Baybeg” unvanı olan Muhammed Paşa Robarî aslen Siirtli olup yaklaşık 400 sene önce Osmanlılar tarafından İstanbul'dan Efrîn Bölgesi'ne gönderildi ve Kilis hükümdarlığına atandı. Kendisinden sonra ailesi ve taraftarları Cûme Ovası ve Leylûn Dağı'nda bugünkü Robariler mıntıkasına yerleşip Basûta Kalesi'ni merkez edindiler.

Kilis'ten çıktıktan sonra da bu şehir üzerindeki nüfuzları devam eden Robariler İsmail Ağa Robarî ve Abdîn adında başka bir ağa öncülüğünde 1724-1736 yılları arasında Kilis hükümdarı olan Âşık Ali Ağa zamanında isyan ettiler. Bunun üzerine Robarilerin bulundukları mıntikalara Halep valisince gönderilen büyük bir askerî güçle çıkan çatışmada İsmail Ağa ve Abdîn Ağa öldürüldüler.

1150/1737 yılında Konya yöresinden gelen ve “Gencîler” olarak tanınan bir Kürt grubu Cûme Ovası'na gelip Robarilerle çatışmaya girdiler ve Basûta Kalesi'nde hâkimiyeti ele geçirdiler. Bu Kürt grubunun lideri olan Battal Ağa Genc 1740 yılında Kilis'e hâkim olduysa da Efrîn Kürtleri iki kez Kilis'e düzenledikleri saldırıda bu şehrin ahalisinden çok sayıda kişiyi esir aldılar.

II. Battal Ağa'nın 1832 yılında öldürülmesinden sonra Gencî Kürtlerin Cûme Ovası'ndaki hâkimiyetleri sona erince Robariler rahat bir nefes aldılar ve tekrar bu ovaya dönerek hem civar aşiretlerle hem de Osmanlılarla iyi ilişkiler geliştirdiler.

518 Lescot, Çiyayê Kurmênc, s. 43-44; Ali, Cebelul'l-Kurd "Efrîn", s. 186-189

Fransız Mandası Döneminde Robarilerin bazı liderleri hem Ulusal Fraksiyon hem de Mürîr Hareketi içerisinde Fransızlara karşı gösterilen direniş içerisinde yer aldılar ve Suriye'nin bağımsızlığa kavuşmasından sonra siyasete atıldılar. Bu bağlamda bir kısmı Komünist Partisi, bir kısmı Baas Paartisi, bir kısmı da Kürt Hareketi içerisinde siyaset yaptılar.

Bu aşiretin liderliğini üstlenen ünlü aileler şunlardır:

1) Mala Xubariyan (Ğubariler Ailesi): Cûme Ovası ve Leylûn Dağı civarındaki verimli tarım alanlarını kontrolleri altına alan Robarilere XIX. yüzyılın ortalarında bu aile liderlik etmiştir.

Fransız işgaline karşiki tavırlarıyla bilinen Ğubariler Ailesi siyasî alanda Ulusal Fraksiyon ile ilişkiler geliştirdi ve **Muhammed Arif Ğubarî** adlı liderleri bu fraksiyonun bir şubesini Efrîn Bölgesi'nde açarak başkanlığını da kendisi üstlendi. Ulusal Fraksiyon ile birlikte Mürîr Hareketi ile de ilişki içerisinde olan Muhammed Arif bundan dolayı Fransız makamları tarafından defalarca tutuklandı. Buna rağmen 1947 yılında yapılan seçimlerde Suriye Parlamentosuna girmeyi başardı.

Muhammed Arif Ğubarî'nin kardeşi **Muhammed Zihnî Ğubarî** Suriye-Mısır Birliği zamanında 1958-1961 yılları arasında Suriye Parlamentosuna seçildi. **Avukat İsmet Ğubarî** de 1973 yılında Suriye Halk Meclisi üyeliğine getirildi ve 1990 yılına kadar dört kez üst üste bu meclise seçilmesi devam etti.

Bağımsızlıktan sonra devlet nezdinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olan Robariler özellikle orduda görev verilmeme noktasında Kürtler arasında istisnai bir kesim olarak bilinirler. Nitekim bunlar içerisinde albaylığa kadar yükselen çok sayıda subay orduda görevlendirilmiştir.

Mıntıkları doğuda ve güneyde Araplarla çevrili olmasına rağmen dil ve kimliklerini korumaya özen gösteren Robariler Hanefî mezhebinden olup civardaki diğer etnik ve dinî gruplarla iyi ilişkiler içerisinde dirler.

İçlerinden çok sayıda avukat, doktor, mühendis ve gazeteci çıkaran bu aileden Abdülmecîd Şexo, Efrîn Bölgesi'nde gazetecilik alanında doktora yapan ikinci Kürt olarak bilinmektedir.

2. 1. 15. Seydî Mîmê Ailesi⁵¹⁹

Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi ailelerinden biri olan bu aile aslen Elbistan, Dersim ve Malatya yörelerinden Efrîn Bölgesi'ne gelip burada kömür imalatı için ağaç kesme işleriyle uğraşan ve kendilerine Kokcî adı verilen topluluğa dayanırlar ve Kürtçenin Zazaca lehçesini konuşurlar.

Bu ailenin isminde yer alan “Mîmê” ismi Melek veya Meryem isminin Kürtçedeki telaffuz şeklidir. Seydî de bu kadının oğludur. Başlangıçta Hasan Ailesi komşuluğunda Gazê Köyü’ne yerleşen bu aile daha sonra Ali Bey Ailesi’nin bulunduğu Çolaqa Köyü’ne göç etmiştir.

Başta Kanîgewrkê olmak üzere birçok köyü tamamen satın alan bu aileden Seydo Mîmê’nin torunu Halil Ağa (1877-1958), kardeşi Battal Ağa ve torunu Muhammed Ağa’nın sahip oldukları bazı köyler şunlardır:

-Miskê	-Bircikê	-Sindyankê	-Çeqela
-Çolaqa	-Kanîgewrkê	-Qujûma	

Ancak 1960’lı yıllarda uygulanan toprak reformu kapsamında bu köylerin çoğunun toprakları bu kanun çerçevesinde dağıtılmıştır.

Fransız mandasına karşı düşmanca bir tutum sergileyen Seydî Mîmê Ailesi Şeyh İsmail Zade Ailesi’yle dostane ilişkiler geliştirmiş; seçim ittifakları yapmış ve bu ittifak neticesinde Halil Ağa 1947 yılında parlamentoya seçilirken Avukat Muhammed Nuri Arif de 1961-1962 Kurucu Meclis üyeliğine seçilmiştir. Kendisi gibi avukat olan kardeşi Battal Arif ise 1986-1998 yılları arasında Suriye Milli Meclisi’nde Baas Partisi temsilcisi olarak görev yapmıştır.

Seydo Mîmê Ailesi’nden olan ve Avrupa’da sinema üzerine çalışıp “Siyamend û Xecê” adlı Kürt filminin yönetmeni olan Kemal Cemîl Ağa Efrîn Bölgesi’ndeki Kürt ulusal uyanışın öncülerinden sayılmaktadır. Kız kardeşi Sabah da Efrîn Bölgesi’nden İngiliz Dili ve Edebiyatı programında doktora yapan ilk kişidir.

2. 1. 16. Rojkî Aşireti⁵²⁰

Miladî I. Binyılın başlarından beri Bitlis Beyleri’nin mensup oldukları bu aşirete Şerfxan Bedlîsî de mensuptur. Aşiretin Efrîn Bölgesi’nde mensupları bulunan bazı köyler şunlardır:

-Şêxorz	-Serîncek
-Bîrîmce	-Dıraqlıya

2. 1. 17. Şêxan Aşireti⁵²¹

Urfa, Viranşehir, Karacadağ, Suruç ve Erzurum’un doğusu olmak üzere çok geniş alanlara yayılan bu aşiretin Efrîn Bölgesi’ndeki toprakları doğuda Amikan ve Biyan; güneyde de Cûmê toprakları arasında yer alır ve hem batıda hem de güneyde Türkiye sınırı ile bölünür. Yaklaşık 75 köyü alan bu aşiretin toprakları fazla verimli değildir ve geçim kaynakları biraz tarım, hayvancılık ve kömür çıkarmaya dayanır.

520 Bkz. Bedlîsî, Şerefname, I,65; Ali, *Cebelu’l-Kurd “Efr’in”*, s. 207

521 Lescot, *Çiyayê Kurmênc*, s. 40-42; Ali, *Cebelu’l-Kurd “Efr’in”*, s. 190-194

Aşiretin köyleri şunlardır:

-Reco/Racû	-Hecî Xelîl	-Maseka	-Hopka
-Etmana	-Hecîka	-Mûskê	-Hesen Gulkewê
-Derwîş	-Qodako/Qudo	-Omer Oşaxî	-Mamila
-Kumreşê	-Kurrê	-Şediya	-Çeqela Jêrîn
-Çeqela Jorîn	-Mistika	-Erendê	-Şiyê
-Senarê	-Qermîtliq	-Sorkê	-Kala
-Hecî Bilêl	-Kurka Jorîn	-Kurka Jêrîn	-Dumiliya
-Bedîna	-Hemşeleka	-Şêx Bela/Şêx Bilo	-Kûra
-Holîlo	-Çençelya	-Çeqmaqa	-Huca Mala
-Heyder Obasî	-Cela	-Belalîko	-Ferêrê
-Qere Baba	-Telkeşûr	-Salcek	-Badanlî
-Goliya	-Çarhîtlî	-Hecemanlî	-Kûsa
-Pandêrek	-Şengal	-Edema	-Elbîskê

-Geliyê Meydana (7 gund in):

-Gewenda	-Waleklî	-Sêmalka	-Kurê
-Gazê	-Şêx Mihemed	-Dodo	
-Türkiye'de: Gumît, Encara, Telbîr, Xerab Camûs			

Bu aşiretin aslı Karacadağ'daki Şêxan Aşireti'ne dayanır ve bir kısmı Efrîn ile Suruç Ovası arasında gidip gelirler. 1852 yılında Biyan Aşireti ile yaptıkları bir savaşta Biyan'ı yenen bu aşiretin tanınmış bazı aileleri, Lescot zamanındaki reisleri ve kaldıkları yerler şunlardır:

-Mala Reş Axa: Huseyn Ewnî	
-Mala Cafer: Ehmed Axa	(Mamilan)
-Mala Belê Heşê: Heyder Axa	(Kumrêş)
-Mala Mûsayîn: Mûsa Axa	(Maseka)
-Mala Kor Ahmed: İzet Axa	(Bedîna)
-Mala Duwîk: Mecîd Axa	(Etmana)
-Mala Muqdêd: Bekir Axa	(Qere Baba)

Reşwan Aşireti ile de uzun süren bir mücadele içinde olan Şêxan 1850-1852 yılları arasında Amikan'dan destek alan bu aşiretle çatışmış; Osmanlılara isyan eden Hac Ömer Ailesi'ne karşılık mücadelede Osmanlılardan destek almış; bu mücadelede Reş Axa'nın oğlu Bekir Ağa ve kardeşi Ömer Ağa öldürülmüş ve Racû yakınlarındaki Tel Mezarlığı'nda toprağa verilmişlerdir. Fakat Şêxan Aşireti bu mücadele sırasında Bilbil Nahiyesi'ni ele geçirmeyi başarmıştır.

Bazen Şêxan Aşireti'nin kendi aileleri arasında da başta liderlik rekabeti olmak üzere çeşitli nedenlerle şiddetli mücadele ve çatışmalar yaşanmıştır. Örneğin reislik

üzerine yaptıkları rekabeti çatışmaya dönüştüren Ma'mel Uşaxî Köyü'nden Cafer Ailesi ile Kumêt Köyü'nden Reş Ağa Ailesi arasında meydana gelen çatışma sonucunda Reş Ağa Ailesi galip gelmiştir.

Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'ndeki Şêxan Aşireti'nde liderlik tek elde birleşmeyi genellikle aşağıdaki aileler arasında el değiştirmiştir:

1)Mala Diwîkê: Şêxan'ın Efrîn Bölgesi'ndeki en eski ailesi sayılan bu aile 'Etmana Köyü'nde oturmaktadır. Türkiye tarafında da evleri olan bu aileden Osmanlılar zamanında "Bey" unvanı alan bazı şahsiyetler olmuştur ki Ali Bey ve Davud Bey bunlardandır. Efrîn'in batısına düşen Lêçe Ovası'nda geniş arazileri bulunan bu aile eski ihtişamından çok şey kaybetmiştir.

2)Mala Reş Axa: Aynı zamanda dinî bir hüviyeti olan Reş Ağa'dan başlayan ve merkezleri Türkiye sınırında yer alan Kumêt Köyü olan bu ailenin kaldığı köy güvenlik gerekçesiyle Türk Devleti tarafından boşaltılıp yıkılmıştır. Bu ailenin tanınmış bazı şahsiyetleri şunlardır:

Reş Ağa: Ailenin kendisine dayandığı Reş Ağa, Davud Ailesi'ne çobanlık yaptığı bir sırada evinde süt bulunmuş ve süt hırsızlığı yaptığı ithamıyla gidiş gelişlerinde gizliden gözetlenmiştir. Reş Ağa'nın sürüyü güttüğü sulak bir yere gelen bazı ceylanlardan süt sağdığını ve ceylanların bu sağım sırasında çok uslu durduklarını gören bu gözetleyiciler durumu halka anlatınca halk bunun bir keramet olduğunu kabul ederek Reş Ağa'yı ermiş biri olarak görmeye başladılar.

Bekir Ağa: Ailenin XIX. yüzyıl reislerindendir. Bilbil Nahiyesi'nde Hac Omer Ailesi ile girişilen çatışmada yaşamını yitirmiştir.

Hüseyin Avnî: Ailenin XX. yüzyıl reislerindendir. 1936 yılında Mürit Hareketi'nin de desteğini alarak Suriye Parlamantosuna Efrîn/Kürd Dağı temsilcisi olarak seçilmiştir. İskenderun'un Türkiye'ye verilmesini savunanlardan biri olan Hüseyin Avnî 1994 yılında 90 yaşlarında İskenderun'da vefat etmiştir. Onun geride bıraktığı çocuklarından Fehîme Hatun adlı kızı Mabeta Nahiyesi'ne bağlı Mîrka Köyü'nde ikamet etmektedir.

3)Mala Sîno ve 'Elî Soro: İçinden beylerin çıktığı tanınmış bir ailedir. Bu aileden gelen iki kardeşten Halil Ağa "1937 Mürit Hareketi"ne destek verirken, kardeşi Musa Ağa tam tersine bu harekete düşmanlık etmiştir.

4)Mala Mûsê 'Eynê: Reco Nahiyesi'nde ve Maseka Köyü'nde oturmaktadır. Mürit Hareketi'nin Suriye ve Türkiye'de arta kalanlarına liderlik eden ve Halep'te ikamet eden Mûsa Ne'san bu ailenin tanınmış şahsiyetlerindendir. Ailenin diğer güçlü şahsiyetlerinin başında Hecîkê Şomê ve Kêl Mehmûd gelmektedir.

5)Mala Henîf Axa: Racû/Reco Nahiyesi'nin doğusuna düşen Hac Xelîl Köyü'nde oturan bu ailenin nispet edildiği Hanîf Axa 1923 yılında Şêxan Aşireti'nin reisliğini yapmıştır.

6)Mala Ce'fer: XIX. yüzyılda adını duyurmuş nispeten yeni bir ailedir. Me'mel Uşaxî Köyü'nde oturan bu aile amcaoğulları olan İbîş, Simo ve 'Elî Beg ailelerinden

oluşmaktadır. Ailenin Cısr Şuxûr yöresinde bu amca çocuklarının hala çocukları olan ve Şaban Ailesi olarak tanınan akrabaları vardır. Cafer Ailesi'nin XX. yüzyılın ortalarında öne çıkan liderleri Ehmed Axa'dır. 1984 yılında vefat eden Ehmed Axa'nın Fransızlar Döneminde onlarca silahlı adamı vardı ve 1954 parlamento seçimlerinde adaylığını göstermişti fakat seçilememişti. Ehmed Axa'nın Xelîl adındaki oğlu Me'mel Uşaxî Köyü'nde muhtarlık yapmakta ve dedelerinden kalma 1318/1900 yılı yapımı evde ikamet etmektedir.

7)Mala Simo: Me'mel Uşaxî ve Çiqliyat köylerinde oturan bu ailenin tanınmış lideri Enwer Simo 1976 seçimlerinde Demokrat Kürt Hareketi listesinden Efrîn temsilcisi olarak Halep Meclisi'ne seçildi. Simo Ailesi'nden çıkan başka bir ünlü şahsiyet olan Muhammed Bekir daha çok Kürt siyasetiyle ilgilenmesi ve Kürt dili ve edebiyatına olan ilgisi ile tanınmıştır. 1994 yılında İsveç'te vefat eden Bu şahsiyet doğduğu köy olan Çeqelê Ortê'de toprağa verilmiştir. Etrafına topladığı onlarca silahlı adamıyla Fransızlara karşı gösterdiği direnişle adını duyuran Hasan İbiş de bu ailedendir.

8)Mala Kor Ehmed: Bugün daha çok Mistikê Ailesi olarak tanınan, yıldızı XIX. yüzyılın başlarında ve XX. yüzyılın sonlarında parlayan bu ailenin önde gelen şahsiyetlerinden biri 1954 parlamento seçimlerinde Faîq Mennan ve Ehmed Ce'fer ile birlikte Efrîn temsilcisi olarak seçilen İzzet Xelîl'dir. Aile hala Be'denlî Köyü'nde ikamet etmektedir.

9)Mala Çeqilme: Şêxan Aşireti'nin köklü bir ailesidir. Özellikle IX. yüzyılda nüfuz sahibi olan bu ailenin günümüz liderlerinden Cemîl İho 1971 yılında bazı Suriye Kürtleriyle birlikte Mustafa Barzanî'yle görüşmeye giderken yakalanmış ve Bağdat Nihaye Hapishanesi'nde aylarca yatmışlardır.

2. 1. 18. Şikakan Aşireti⁵²²

Şikakan aynı zamanda İran, Irak ve Türkiye Kürtleri arasında da yaygın olan ünlü bir Kürt aşiretidir. Şikakan dendiği zaman akla gelen ilk isimlerden biri olan ve XX. yüzyılın başlarında İranlılarla Osmanlılara karşı silahlı bir ayaklanma başlatan Simko Ağa gelmektedir. Amacı Urmiye, Türkiye'nin doğusu ve Kuzey Irak'ı içine alan mıntıklarda bir Kürt Devletini kurmak olan Simko Ağa hem Rusya tarafından yalnız bırakılması, hem de bazı Kürt aşiretlerinin gadrine uğraması nedeniyle bu amacına ulaşamadı.

Diyakonof'un "Medya" adlı eserinde belirttiğine göre Asur Kralı Tiglat Plasser MÖ 738 yılındaki olaylarla ilgili takviminde "Uşkakan" adı verilen bir mıntikadan geçtiğini söylemektedir ki, Muhammed Abdo Alî'ye göre buranın Qeresû (Karasu) Nehri'nin Fırat Nehri'ne döküldüğü mıntika olan ve öteden beri Şikakan Aşireti'nin ikamet yeri olan Şikakan mıntikası olması muhtemeldir.

Şikakan Aşireti'nin Efrîn Bölgesi'ndeki toprakları kuzeyde Biyan; batıda Ami-kan; güneyde Cûmê/Cûmikan; doğuda da 'Ezazê toprakları arasında yer almaktadır. Şikakan aşiretinin 36-39 köyü vardır. Bu köylerin toprakları verimlidir ve üzüm ile zeytin ağaçlarının yanı sıra, küçükbaş hayvan olarak koyun ve keçi de bölge eko-nomisine katkı sunmaktadır. Çoğunluğu Hanefî mezhebinden Sünnî Müslüman, bir kısmı da Êzidî olan bu aşiretin köyleri şunlardır:

-Serîncekê	-Ömer Simo	-Zeytûnekê	-Dêrsiwanê
-Îkeda	-Ereb Wêranê	-Omera	-Balûrsangê
-Alciya			
-Bafîlûnê (Êzidîlerin köyüdür.)		-Elî Bazan	-Şera
-Xirabî Şera	-Sînka	-Çema	
-Qitmê (Êzidîlerin köyüdür, Müslümanlar da vardır.)			
-Qestelê Kîşik (Êzidîlerin köyüdür, Müslümanlar da vardır.)			
-Kortikê	-Meşalê	-Metîna	-Meydankê
-Naza			
-Astêr	-Emara	-Kefer Romê	-Qere Coran
-Gobeka	-Elkê	-Kefer Mizê	-Diraqliya
-Gundê Dewrêş	-Me'riskê	-'Elîqîna	-Gabelek
-Gemrûk	-Şêxûtka		

Şikakan Aşireti'nin en eski yerleşim alanlarından biri Xirabê Şeran'dır. Miladî 1415 yılında buraya gelen aşiretin en eski atası Dûmir (veya Dûbir)'dir. Aşiretin Şêx Hedîd (Şiyê) Nahiyesi'nde de mensupları vardır ki bu nahiyenin sınırları içerisinde yer alan ve çok eski bir köy olan Şikak Köyü buna örnektir.

Bu aşiretin tanınmış bazı aileleri ve bulundukları köyler şunlardır:

-Me'an Niyazî =Mala Celûs	(Sêcerazê'de)
-Ahmed Men'an = Mala Celûs	(Şera)
-Ahmed Axa	(Kortikê)
-Îbrahî Xelîl Axa	(Gemrûkê)
-Cemîl Ahmed	(Qitmê)
-Şêx Îs	(Meydankê)

Şikakan Aşireti'nin civar Kürt aşiretleriyle ve Osmanlı Devleti'yle ilişkileri hep zikzaklı olmuştur. Aşiret bu bağlamda Halep valisinin de kışkırtmasıyla anlaşmazlık içerisine girdiği Amikan Aşireti'nden Şorbe Ailesi'nin lideri Şorbe Ağa'yı öldürmüştür. XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyılın başları arasındaki süreçte Şikakan Aşireti'nin bazı nüfuzlu şahsiyetlerine Osmanlı Devleti tarafından "Beg" (Bey) ve "Paşa" unvanı verilmiştir. Örneğin Kürtçede "Kurkê Begîtiyê" denilen "Beylik Kürkü" giydirilerek Bey unvanı alan Osê Hebo ile Paşa unvanı alan Halîl Paşa bu şahsiyetlerden ikisidir.

Celûsî Ailesi'nin XIX. yüzyılda aşiretin liderliğine getirilen **'Elî Begê Kor Osman** (Ali Bey) zamanında Şikakan Aşireti ile civardaki diğer Kürt aşiret ve aileleri arasında anlaşmazlıklar şiddetlenmiştir ki bunların başında 'Emîko Ailesi, Şorbe Ailesi ve 'Amq Kürtleri gelmektedir. Başta Halep valisi olmak üzere Osmanlı yöneticilerinden aldığı destekle yörede vergi vermek istemeyenler üzerinde baskı kurarken ve bazı yörelerin vergi oranlarını yükseltirken işi zorbalık ve zulme varıran Ali Bey bu görevini suiistimal edince Mısır'a sürgüne gönderilmiştir. Mısır'da beş yıl kaldıktan sonra çıkan affın ardından köyü Şeran'a döndüğünde ailesinin nüfuzunda ciddi sıkıntılar ortaya çıkmıştı.

Ailenin XX. yüzyılın ilk yarısındaki lideri ve aynı zamanda kendisinden bahsettiğimiz Ali Bey'in torunlarından olan **Mennan Niyazî** İstanbul'da Genel Kurmay Harp Okulu'ndan teğmen rütbesiyle mezun olmuş ve I. Dünya Savaşı'nın Irak Cephesine katılmıştır. Daha sonra köyü Sêcerazê'ye dönen Mennan Niyazî vefat ettiği XX. yüzyılın sonlarına kadar bu köyde ikamet etmiştir.

Culûsî Ailesi'nin başka bir şahsiyeti olan **Cemîl Ağa Culûsî** 1920'li yıllar ile 1930'lu yıllar arasında Efrîn Belediye Başkanı olarak görev yapmıştır. "Efrîn Pazarı"nı kendi belediye başkanlığı döneminde kuran Cemîl Ağa 1987 yılında vefat etmiştir.

Fransızlar Efrîn Bölgesi'ne girdiklerinde Şikak mıntıkasında yer alan Qitme Köyü'ndeki Tren İstasyonu'nu kendileri için idarî ve askerî merkez yapmış; daha sonra idarî merkezlerini yine Şikakilerin bir köyü olan Meydankê'ye nakletmişlerdir. Şikakilerin başlangıçta Fransızlara karşı tutumu dostane değildi ve Meydankê Köyü'nden 'Ebdo Xoce ve bazı adamları Fransızlara karşı Kemalist Kuva-yi Milliye saflarında savaşıyordu. Fakat daha sonra bölgenin diğer birçok aşireti gibi Şikakiler de Fransızların varlığını bir realite olarak gördüler ve ilişkilerini normal tutmayı yeğlediler.

Şikakilerin Mürit Hareketi'ne karşiki tutumları düşmancaydı. Bundan dolayı da Êzidî olan Qestel 'Elî Cindo adlı köyleri 1938 yılında Mürit Hareketi'ne bağlı silahlı bir grup tarafından saldırıya uğramıştı. Fakat Şikakilerin Rufaî olan şeyhleri Mürit Hareketi'ne destek vermişlerdir.

Parlamente hayat döneminde Efrîn ve 'Ezaz Şikakilerinin bazı şahsiyetleri önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda Mennan Niyazî 1932, Hannan Axa Culûsî de 1947 yılında 'Ezaz temsilcileri olarak Suriye Parlamentosuna seçilmişlerdir. Alî Ekrem Culûsî ise 1954 ve 1961 seçimlerinde aday olduysa da parlamentoya girme şansı olmadı.

Şikakilerden Culûsî Ailesi'nin XX. yüzyıl liderlerinin başında Şerran'da Ehmed Mennan; Kortik'de Ehmed Ağa; Qitme'de Cemîl Ehmed Ağa; Meydankê'de de 1930'lu yıllarda Mürit Hareketi'nin silahlı adamları tarafından öldürülen Cemîl Ehmed Ağa gelmektedir. 1996 yılında Almanya'da vefat eden Dr. Ehmed Culûsî de bu ailedendir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşen sınır tespitleri nedeniyle Efrîn Dağı Şikakileri ile Kürdistan'ın öbür parçalarındaki Şikakiler arasındaki ilişki kesilmiştir. Bilindiği kadarıyla Efrîn Şikakilerinden en son Mîrê Zirav adlı liderleri Bir Kürt Devletini kurmak için İran ve Osmanlı Devletlerine karşı isyan eden Simko Ağa Şikakî'yi ziyaret etmiştir ki Mîrê Zirav aynı zamanda Simko Ağa'nın küçük kardeşidir. Ziyaretin amacı uygun koşullar oluşturarak Efrîn Şikakilerini Simko Ağa'nın başlattığı isyana destek için hazır hale getirmektir.

2. 1. 19. Xerzan⁵²³

Tanınmış ailelerinden biri Mala Xelîl Axa olan bu aşiretin Efrîn Bölgesi'nde şu 6 köyü bulunmaktadır:

- Gundek -Xerza -Qujûma
- Çolaqa -Aşka -Şerqî

2. 1. 20. Xastiyan⁵²⁴

Bu aşiretin Efrîn Bölgesi'ndeki başlıca köyleri şunlardır:

-Kaxurê	-Mîrka	-Birînce	-Rûta
-Şîtka	-Meriskê	-Xaziya Jorîn	Xaziya Jêrîn
-Rehmaniyê/Şeytana	-Dela	-Misto Zxur	-Kefer Mîzê
-Qere Tepe	-Celemê	-Til Silorê	-Dêwa
-Dêr Belûtê	-Xelîla	-Terbêlan	-Nesriyê
-Hecî Îskender	-Alcê	-Cindrêse	-Yalanqozê
-Rif'etiyê	-Amelek	-Hecîlerê	-Ebû Ke'bê
-Firêriyê	-Zelaqê	-Kokebê	-Tilifê
-Til Hemo	-Kanî Gewr	-Qurbê	-Qîlê
-Sendiyan	-Zêdiyê	-Bablîte	

Aşiretin tanınmış bazı aileleri ve Lescot dönemindeki reisleri kaldıkları yerlerle birlikte şunlardır:

-Mala Filekas: Hemîd Axa	(Birînce)
-Mala Husên Hemtat: Silêman Axa	(Mîrka)
-Mala Genc: Ehmed Axa	(Hemam)
-Mala Genc: Rifet Axa	(Firêriyê)
-Mala Genc: Elî Mistefa Axa	(Celemê)
-Mala Erebe Gudê: Sem'an Axa	(Cindrêse)
-Mala Ezdîne Şeref	(Şadêre)

523 Lescot, *Çiyayê Kurmênc*, s. 44

524 Lescot, *Çiyayê Kurmênc*, s. 44-46

Mala Ezdîne Şeref: Bunların bir kısmı Êzîdîdir. Daha önceleri Şadêrê'nin hepsi Êzîdî idiler. Bunlar Xaltan aşiretinden olup Amed'den gelmişlerdir ki nüfusları 45.000 haneden oluşurdu ve reisleri Şêx Mîrzayê Abqos idi. Bu aşiretten bir aile Cûmê'ye gelip yerleştikten sonra Îdê Şeref'in Muhammed adındaki oğlu Fıransızlar için milislik yapmıştır. Muhammed Müslüman olduğu gibi başka bazı kimselerin de Müslüman olmasını sağlar. Sonra milislik gücünden yararlanarak Şadêrêliler üzerinde baskı kurar ve vergilerini toplar. Daha sonra Üsoyê Eliyê Şêxkê Ailesi'ne bir kız verir ve bunu ileri sürerek tüm topraklarını kendi adına tapular ve "ağa" unvanı alır. Fransızlar Suriye'den çıktıktan sonra Mala Şemê'nin birçok erkek çocuğu olur, bu ağanın etkisini kırarlar ve Köylüleri de onun etkisinden kurtarırlar.⁵²⁵

Zirwarîler: Büyük Şêxan Aşireti'nin bir koludur. Kuzeyde Suruç Ovası'ndan güneyde Rakka sınırlarına kadar uzanan geniş bir alanda yayılan bu aşiretin bazı köyleri ve bu köylerde oturan bazı aileleri şunlardır:

Kîkan	(Semî Şarî, Hesûrkan ve Semî Bozî aileleri)
Şeran	(Mûs Axza, Ebasan, Bozî Abdullah aileleri)
Sûsik	(Qol Axasî ailesi)
Xerab Kurt	(Qol Axasî, Derbazin aileleri)

2. 1. 21. Diğerleri (Hekarî, Şerqiya, Xendeqî, Pûrî, Kerafî, Hevêdî ve Qîtreş)⁵²⁶

Muhammed Abdo Alî, Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi aşiretleri arasında şunları da kaydetmektedir:

<u>Aşiretler</u>	<u>Bulundukları Yerler</u>
Hekarî	'Erş Qîbar ve Feqîran köyler
Şerqiya	Feqîran, Şêrewa, Birc Silêman, Turindê köyleri
Xendeqî	Basûfanê Köyü
Pûrî	Kurzêl Cûme, Birc 'Evdalo, Beradê, Birc Heyder köyleri
Kerafî	Birckê Silêman Köyü. Asıl memleketleri Botan Bölgesi'dir.
Hevêdî	Celêmê, Soxanekê, Turindê köyleri
Qîtreş	Cindîrêş Nahiyesi'nde 50 kadar haneleri vardır. Roman yazarı Avukat Abdurrahman Seydo bu aşirete mensuptur.

2. 1. 22. Diğer Kürt Grupları (Krîf, Şêxamok, Bûd ve Sepetçîler)

Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'nde kendilerine mahsus gelenek-görenekleri olan bu gruplar, insanların olumsuz bir gözle baktıkları ve bu nedenle de zamanla halktan kopuk kendi içlerine kapanık bir yaşam süren bu gruplar son 20-30 yılda başta

525 Amed, Lescot'un *Çiyayê Kurmênc* adlı çalışması üzerine düştüğü dipnot:2, s. 45

526 Alî, *Cebelu'l-Kurd "Efrîn"*, s. 206-207

Efrîn ve Cindîrês olmak üzere bölgenin önemli şehir ve nahiyelerine yerleşip halka karışan ve bir kısmı iş olanakları için Halep'e giden bu gruplar böylece kendilerine yönelik olumsuz izlenimleri nispeten bertaraf etmiş ve yavaş yavaş Kürtlerin içerisine girip Kürt sorunuyla ilgilenmeye başlamışlardır. Aşağıda bu dört grup hakkında özet mahiyetinde bazı bilgiler vermek istiyoruz.

Krîf: Efrîn Bölgesi'nde bir kısmı Kürt siyasetiyle ilgilenen bu gruptan bazı şahıs ve gruplar düğün ve karnavallarda icra ettikleri müzik ve oyunlarla geleneksel folklorik Kürt müziğini korumada etkin rol oynamaktadır. Eskiden her ağanın köyünde kadınlı erkekli bir grubun bulunduğu Krîfler bu ağaların maiyetine girerek sanatlarını icra ederlerdi.

Efrîn Bölgesi'nde yaklaşık nüfusları 1000 kişi olan ve evlilikleri kendi aralarında olan Krîfler halen Efrîn şehri ve Cindîrês Nahiyesi ile Kefer Sifre, Kuran ve Bircikê köylerinde otururlar. Daha çok davul ve zurnalarıyla meşhur olan Krîfler içerisinden çıkan XX. yüzyıl şahsiyetlerinden biri olan ve Turindê Köyü'nden olan Selman zurna çalmak üzere 1960'lı yıllarda Suriye Radyosu tarafından davet edilmiştir. Krîflerin ünlülerinden biri olan ve son zamanlarda vefat eden sanatçı Hannan Nasır da Efrîn Bölgesi'nde bilinen hemen hemen tüm üflemeli aletleri kullanma ustalığıyla tanınmıştır.

Şêxamok: 300 kadar ailesi Halep'e göç eden ve geriye kalan 120 ailesi Efrîn şehrinin mesken edinen bu grubun ünlü bazı aileleri şunlardır:

-Şaşoler	-Gemarler	-Serqot
-Kawî	-Derwêş 'Elî	-Şêx Hesên

Şiş batırma ve Ramazan ayında davul çalma gibi kendilerine mahsus özellikleri olan Şêxamoklar özellikle Ramazan gecelerinde çıkardıkları ikişer kişilik ekiplerle halkı sahura kaldırırlardı. Bu iki kişiden biri davul çalar ve söyler, öbürü de söylemeni tekrar ederdi. Fakat son yıllarda bu mesleği bırakmaya başlayan Şêxamoklar artık işçilik, tarım ve ticaret gibi alanlara yönelmişlerdir.

Kürtçe konuşan ve kendilerini katıksız Kürt sayan Şêxamoklar tıpkı Zazalarda olduğu gibi "J" harfi yerine "Z"yi kullanırlar ve "ez jî" (ben de) yerine "ez zî" derler. Bu grup 1990'lı yıllarda PKK'ye verdiği etkin destek ile de tanınmaktadır.

Bûd: Bûdik olarak da adlandırılan bu grubun Efrîn Bölgesi'ndeki aile sayısı 20-30 arasındadır. Bir kısmı Halep'e göç eden grubun geriye kalanları Efrîn şehrinde otururlar. Esmer tenli olan Bûdlar aslen Yavuz Sultan Selim zamanındaki Bitlîs'in Bûdkî Aşireti'nden gelirler. Hem Asur Kralı Tiglat Plasser MÖ 738 yılındaki olaylarla ilgili takviminde Guti esirleri arasında yer alan "Bûd" adlı bir gruptan, hem de Herodot Batı Medya kapsamında bu gruptan bahsetmektedir. Dolayısıyla bir Med grubu olan o zamanki "Bûd"lar ile şimdiki "Bûd"lar arasında bir ilişkinin olması ihtimali vardır.

Sepetçi: Aile sayısı 100 kadar olan ve Efrîn şehrinde oturan bu grup inanç olarak Alevidirler ve birçoğu çekme ve altınla kaplama gibi dışçılık işleriyle meşgul olmaktadır. Asıl meslekleri olan sepetçilik ise plastik ev araç gereçlerinin ortaya çıkmasından sonra ortadan kalkmaya yüz tutmuştur.

2. 2. Araplar⁵²⁷

Bugün Efrîn Bölgesi'ndeki nüfusları 10000 (on bin) kadar olan Arapların bölgeye gelişleri aşağıda belirtilen dört aşamada gerçekleşmiştir.

Birinci Aşama: XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın başları kastedilen bu aşamada Efrîn Bölgesi'ne gelen bazı Arap aileleri daha çok hayvancılık, iş imkânları ya da aileler arası anlaşmazlıklar nedeniyle göç etmişlerdir. Çoğunluğu Nuaym ve Cîs ailelerinden oluşan bu Arapların çoğu Kürtlerle aynı ortamı paylaşmalarından ve aralarında gerçekleşen evliliklerden dolayı Kürtleşmişlerdir. Arap Uşağı, Miskê ve Dîwan köylerindeki Nuaym ailesi ile 'Eyn Hecer Köyü'ndeki Cîs Ailesi bunun en somut örnekleridir. Umeyrat Ailesi Arapları ise nispeten ulusal özelliklerini korumuşlardır.

İkinci Aşama: Cûme Ovası Halep ve Şam çöllerinden gelip İskenderun Livası'na bağlı 'Emq Ovası'na doğru giden Araplar için bir güzergâh idi. XX. yüzyılın ortalarına doğru İskenderun Livası Suriye'den ayrıldıktan sonra bu livadaki bazı Araplar Efrîn Bölgesi'ne özellikle Cûme Ovası'na ve Cindîrê Nahiyesi'ne göç ettiler. Livacılar olarak bilinen bu Arap ailelerinin başında, 'Ecan, Qit ve Herkûk gelmektedir ki bu aileler Alevî olarak bilinirler.

Üçüncü Aşama: 1960'lı yıllara denk gelen bu aşamada tatbik edilen toprak reformu kanunundan dolayı kendilerine toprak tahsis edilen bazı bedevî Arap aileleri özellikle Cindîrê Nahiyesi'ne bağlı bazı köylere yerleştiler ve şu anda ekonomik durumları da iyidir.

Dördüncü Aşama: 1960 sonrasını içeren bu aşamada Bazı Araplar Sem'an Dağı mıntıkasında yer alan bazı köylerden iş ve ticaret amacıyla Efrîn şehrine göç etmişlerdir.

3. EFRÎN BÖLGESİ'NİN KRONOLOJİK VE ARKEOLOJİK TARİHÇESİ, TARİHİ MEVKİLERİ VE ESERLERİ

3. 1. Efrîn Bölgesi'nin Tarihçesi

3. 1. 1. Huri-Mitani Dönemleri⁵²⁸

Subartuların torunları olan ve tarih sahnesine çıkışları MÖ III. binyılın ortalarına dayanan Huriler Kerkük, Mardin ve Urfa'nın yanı sıra Kerkamiş (Cerablus) ve Antep yörelerinde de çok sayıda yönetim kurmuş ve Orta Akdeniz üzerinden Lazkiye mıntıkasına geçmişlerdir. İsimleri kaynaklarda genellikle Hurilerle birlikte zikredilen ve

527 Geniş bilgi için bkz. Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrin"*, s. 211-216

528 Bkz. Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrin"*, s. 9-10;

bu birliktelik bazen “Mitahuriye” şeklinde somutlaşan Mitaniler aslında Hurilerin hâkim bir sınıfına denir. Hâkimiyet alanları Zagros Dağları’ndan Filistin, Suriye/Halep ve Adana ovalarına kadar uzanan bu imparatorluğa MÖ XV. yüzyılın sonunda Hititler tarafından son verilmiştir. Ancak Mitaniler Kazvin Denizi ile Van Gölü arasında kalan coğrafyada bağımsız bir devlet olarak hüküm sürmüş ve Med İmparatorluğu MÖ 612 yılda kurulunca bu yılın başlarında bu imparatorluğa katılmışlardır.

III. Ur Hanedanlığı’nın ortaya çıkmasıyla (MÖ 2111-2003) etkileri azalan Hurler Suriye-Irak sınırında hüküm süren Mari Hanedanlığı’nın düşmesinin ardından kralları Xaşum’un öncülüğünde bugünkü Cerablus yakınlarında küçük yönetimler kurmuşlardır. Bunun yanında MÖ II. binyılın ilk çeyreğinde Efrîn’in güney batısına düşen “Alalax” (bugünkü Tel Etşana) şehri civarında yayılmışlardır.

3. 1. 2. Hititler Dönemi (MÖ 1800-700)⁵²⁹

Hititler Anadolu’da hüküm süren bir devlettir. Hititlerin “Eski Kırallık” dönemine denk gelen M.Ö. XVII. yüzyılın ilk yarısında Kral I. Hattuşili tarafından Hattuşaş başkent olarak seçilmiştir. Eski Hitit Devleti’nin kurucusu I. Hattuşili, Kızılırmak kavisinde içindeki çekirdek ülkede birliği sağladıktan sonra Kuzey Suriye ve Yukarı Fırat Bölgesi’nde Huri ülkesine karşı akınlar düzenlemiştir. Kral Murşili güneyde istilalara devam ederek ve Suriye’deki şehir devletlerini devreden çıkartarak Mezopotamya ticaret yollarını kontrol altına almış ve Halep’i ele geçirmiştir. Hitit Devletinin belli başlı özellikleri şunlardır:

- 1) Hititlerin başkenti Yozgat yakınlarındaki Hattuşaş (Boğazköy) idi.
- 2) Hitit komutanları aynı zamanda başkomutan, baş yargıç ve başrahip idiler.
- 3) Asillerden oluşan “Pankuş” meclisi bir danışma meclisi olarak çalışırdı.
- 4) “Tavananna” unvanlı kraliçeler ülke yönetiminde yetkiliydiler.
- 5) Ekonomik hayatın temelini tarım ve hayvancılık oluştururdu.
- 6) Aile ile ilgili kanunlar yapmışlardır.
- 7) Kölelerine özel mülkiyet hakkı tanımışlardır.
- 8) Krallar tanrılarına hesap vermek için yıllıklar düzenleyerek tarih yazıcılığını başlatmışlardır.

9) M.Ö 1280 yılında Suriye toprakları için savaştıkları Mısırlılarla “Kadeş Antlaşması”nı imzalayarak tarihteki ilk yazılı antlaşmayı yapmışlardır.

Hititler Suriye/Halep ve Yukarı Fırat Bölgelerinde hüküm sürdükleri sırada bugünkü Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi’nde önemli faaliyetlerde bulunmuş ve geride çok sayıda tarihi eser bırakmışlardır. Aşağıda bu faaliyet ve eserlerden bazı örnekler verilmiştir:

529 Bu konuda ayrıntılı bilgiler için bkz. Debs, *Min Tarihi Süriye*, I, 202-206; Sadır, “Hadaretu’l-Hisiye el-Akliyye ve’l-İctimaiyye Kema Tebedu ve Testahlisu Min Asariha”, *el-Muktataf* dergisi, 1 Şubat 1937 sayısı; Kemal, *el-İkdu’s-Semin Fi Mehasini Ahbari ve Bedai’i Asari’l-Ekdamin Fi Mısır*, Mısır 1300, değişik yerler; Berekat, *Efrin Abre’l-Usur*, s. 99-116

*Hititlerin Efrîn Bölgesi'ndeki Faaliyetleri ve Eserleri*⁵³⁰

Hitit Devleti'nin ilk kurucusu sayılan Labarna ordusunun başında Toros Dağları'nı aşarak içine Efrîn Bölgesi'nin de bulunduğu Batı Suriye'nin kuzey mıntıkalarına ulaşmış, oradan da Halep'e geçmiş ve bu bölgelerdeki Babillileri mağlup etmiştir (MÖ yaklaşık 1570). Hitit kralı Murşili başa geçtikten sonra (MÖ 1530-1510) büyük bir ordunun başında güneye doğru harekete geçerek Babillilerin Halep (Halba) üzerindeki hâkimiyetlerine son vermiştir. Böylece içinde Efrîn Bölgesi'nin de bulunduğu Suriye'nin batısı Hititler hâkimiyetine geçmiştir.

Hititler Huri-Mitani güçlerine karşı harekete geçmiş ve bu güçlerin Rojava'daki o günkü başkentleri olan "Waşukanî" (Serêkaniyê) şehrini kuşatarak Tuşrana'nın buradaki hâkimiyetine son vermiştir. Hitit kralı Şubiluliuma bugünkü Cerablus ve Halep mıntıklarının yönetimlerini iki oğluna bırakmış, bu süreçte Efrîn Bölgesi'nde de nispeten bir istikrar sağlanmıştır.

Efrîn Bölgesi'nde Hititlerden kalma belli bazı tarihî eserler şunlardır:

- 1) Efrîn Bölgesi'nin o günkü başkenti olan Elalax'ta Hitit hükümdarlarından Adrimi'nin bir heykeli bulunmuştur ki bu heykel bugün Londra Müzesi'nde bulunmaktadır.
- 2) Hititlerin taptıkları tanrılardan biri olan aşk ve savaş tanrıçası İştâr'ı sembolize eden ve genellikle saray ve mabetlerin kapılarına çizilen "sabah yıldızı"ndan bazı örnekler Efrîn Bölgesi'nde Kefer Nebo ve Kilotê köylerinde bulunmuştur.
- 3) Hitit ve Hurilerin taptıkları dağlar tanrısı Teşub'un bir heykeli Efrîn Bölgesi'nde 'Êndarê Mabedi'nde keşfedilmiştir.
- 4) Hititlerin en büyük tanrılarının biri de Sat'tır. Bugün Efrîn Bölgesi'nde eski çağlardan kalma enkaz ve mezar kalıntıları üzerinde kurulan Satiya Köyü adını bu tanrıdan almaktadır.
- 5) Efrîn Bölgesi'nde 'Êndarê Höyüğü'nde Hititlerden kalma botu andıran bir ayakkabı örneği bulunmuştur.

3. 1. 3. Medler Dönemi

Başta Minorsky olmak üzere birçok araştırmacı tarafından Kürtlerin doğrudan ataları olarak kabul edilen Medler MÖ 612 yılında Asur başkenti Ninova'yı istila ederek büyük bir imparatorluğun temelini atmışlardır. Zamanla gelişen bu imparatorluk Zagros Sıradağları boyunca yayılmış; toprakları doğuda Kazvin Denizinden batıdaki Akdeniz'e kadar uzanmış ve Arap Denizi ile Van Gölü arasında kalan geniş

530 Bu konuda ayrıntılı bilgiler için bkz. Debs, *Min Tarihi Süriye*, I, 202-206; Sadır, "Hadaretu'l-Hisiye el-Akliyye ve'l-İctimaiyye Kema Tebdu ve Testahlisu Min Asariha", *el-Muktataf* dergisi, 1 Şubat 1937 sayısı; Kemal, *el-İkdu's-Semin Fi Mehasini Ahbari ve Bedai'i Asari'l-Ekdamin Fi Mısır*, Mısır 1300, değişik yerler; Berekat, *Efrin Abre'l-Usûr*, s. 99-116

alanlarda hâkimiyet kurmuşlardır ki bu hâkimiyet alanlarının çoğunda şimdi de Kürtler yoğun bir şekilde yaşarlar. Medler yaklaşık bir buçuk asır hüküm sürdükten sonra Ahameniler tarafından mağlup edilerek imparatorluğun adı Ahameniler İmparatorluğu olmuş, fakat Medler bu yeni imparatorlukta da etkin bir askeri ve idari güç olarak yer almışlardır.

Başkentleri "Ekbetana" (Hemedan) olan Medlerin kurucusu Diyago'dur. Bu krallın yaptığı ilk işlerden bir tanesi Asur Devleti'ne karşı Urartu Devleti ile bir antlaşma yapmasıdır. Fakat Asurlular tarafından yakalanıp ailesiyle birlikte Suriye'nin Hama şehrine sürgün edilmiştir.

Medlerin Efrîn Bölgesi'ndeki Faaliyetleri

Hayatının çoğunu savaşla geçiren Med kralı Key Ahsar güçlü bir ordunun başında Küçük Asya, Kilkiya ve Malatya'ya doğru yönelmiş ve batıda Cerablus'tan Efrîn'in güney batısında yer alan Alalax'a kadarki alanları nüfuzu altına almıştır. Alalax'ta yapılan arkeolojik kazılarda Medlerin taptıkları tanrılardan biri olan Mitra'nın bir heykeli tespit edilmiştir.

3. 1. 4. Eski Yunanlılar Dönemi⁵³¹

İsus Savaşı'ndan sonra MÖ 333 yılında Makedonyalı İskender'in komutasındaki Yunan ordusunun gücü karşısında dayanmayan Ahameniler o sıralarda içinde Efrîn mıntıkasının da bulunduğu Şam Bölgesi'ndeki etkinliklerini bu Yunan güçlerine bırakmıştır. İskender'in ölmesinden sonra üç komutanı Yunan İmparatorluğu'nu taksim etmeye başlamış; bu bağlamda Şam Bölgesi Selukiler'in kurucusu olan Se-lukus Nikator'un payına düşmüştür.

İçinde Efrîn Bölgesi de olmak üzere Suriye'de geniş bir etki bırakan Yunanlılar kendi tanrılarının heykellerini Suriye'nin çeşitli tapınaklarına naklederek buralarda dini ayinlerini yapmışlardır. Yunanlılar döneminde Suriye'de birçok şehir yapılmış ve tarım büyük bir gelişme göstermiştir.

Eski Yunanlıların Efrîn Bölgesi'ndeki Faaliyetleri ve Eserleri⁵³²

1) Şam Bölgesi kendi payına düşen Selukus bu bölgedeki ve Rojava'daki yerlerin isimlerini değiştirmiştir. Örneğin:

<u>Şehir ismi</u>	<u>Değiştirilmiş ismi</u>
Helba (Halep)	Bırwa
Huru (Efrîn Bölgesi'nde)	Sirus

2) Selukus meydana gelen bir depremde adı geçen iki şehri yeniden imar etmiştir.

531 Berekat, *Efrîn Abre'l-Usûr*, s. 151 vd.

532 Bkz. Buls Yetim, *Makalat Fî'l-Asari's-Sûriyye*, s. 80

3. 1. 5. Romalar ve Bizanslılar Dönemleri⁵³³

1) Romalılar döneminde Sirus şehri bölgenin idare merkezi olup Birva (Halep) idari açıdan bu şehre tabi idi. Yukarı Suriye bu dönemde üç idari merkezden oluşuyordu. Bunların en önemlisi bölgenin başkenti olan Sirustika'ydı. Sonra Miladi II. ve III. yüzyıllarda Menbic Nahiyesi önem taşıyıp Fırat'ın başkenti olmuş ve Sirus şehri ona bağlanmıştı.

2) Roma İmparatorluğu zamanında istikrarlı bir bölge haline gelen Suriye'de düzen ve barış tesis edilmiş; ulaşım yolları yapılmış; bu bağlamda Antakya-Halep Yolu ayrı bir önem taşımıştır. Bilindiği gibi bu yol Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'nden geçmektedir. Miladi 180 yılına kadar hâkimiyeti ellerinde bulunduranların kabiliyetleri sayesinde ticaret ve tarım büyük gelişmeler göstermiş; Suriye Valisi İmparator Hadriyan zamanında (Miladi 117-138) bölgede asayiş çok iyi bir ivme kazanmıştır. Miladi 175 yılında bu imparatorun öldüğüne ilişkin bir söylenti yayılınca Kuriş (Nebî Hurî) şehrinden olan Kaşius imparator olarak ilan edilmiştir.

3) Tarımın önemli gelişmeler gösterdiği Romalılar döneminde Suriye'nin geneli gibi Rojava'nın özellikle Efrîn Bölgesi de bu gelişmelerden yararlanmıştır. Örneğin bu bölgenin güney ve güneydoğusunda özellikle Leylûn Dağı yöresinde zeytin, nar, incir ve üzüm gibi meyve ağaçları büyük önem taşımıştır. Bu yörede bulunan tarihi eserler içerisinde göze çarpanlardan biri de üzümün sıkıldığı çok sayıdaki ma'saralardır.

4) Bizanslılar döneminde Sirus mıntıkası IV. yüzyılda Fırat Vilayeti'nin bir parçası olmuştur ki bu vilayet bugünkü şu yerleşim birimlerinden oluşuyordu:

1) Şêx Xorus	2) Meydankê	3) 'Ezaz	4) Kilz
5) Cibrîn 'Ezaz	6) Akde	7) Niyara	8) Şêx Rîh

3. 1. 6. İslamî Dönemler⁵³⁴

3. 1. 6. 1. Dört Halife Dönemi (636-660)

Halep Kalesi'nin Fethi

İslam orduları Hz. Peygamber'in 632 yılında vefat etmesinden bir yıl sonra yani 633 yılında Filistin'de elde ettiği başarıların ardından Suriye topraklarına doğru hareket etmiştir. Bu sıralarda Bizanslıların en muhkem kalesi Halep idi. Tarih boyunca hep önem taşıyan Halep o sıralarda Yukanna ve Yuhanna adlı iki kardeşin hâkimiyetinde bulunuyordu. Bu iki kardeşten Yukanna askerî komutan, Yuhanna da Tevrat ve İncil'i iyi bilen bir patrik idi. Kınnesrin şehri'nin 15 bin miskal altın ve aynı miktarda gümüş karşılığında İslam ordusu komutanı Ebû Ubeyde ile ba-

⁵³³ Buls Yetim, *Makalat Fi'l-Asari's-Sûriyye*, s. 80; Berekat, *Efrîn Abre'l-Usûr*, s. 151 vd.

⁵³⁴ Geniş bilgi için bkz. Vakıdı, *Futûhu's-Şam*, I, 342-390; Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrîn"*, s. 35-53; Berekat, *Efrîn Abre'l-Usûr*, s. 163 ve devamı

riş antlaşması imzaladığını duyan Yukanna ve Halep'in bazı ileri gelenleri de Ebû Ubeyde ile anlaşma yoluna gittiler. Buna kızan Yuhanna kardeşi Yukanna'yı kılıçla öldürmüş ve İslam ordusuyla savaşmıştır. Her iki taraftan da önemli kayıpların verildiği savaştan sonra Halep Kalesi 633 yılında İslam ordusunun eline geçmiş, Yukanna da Müslüman olmuştur.

Efrîn Bölgesi'nde Nebî Hurî Şehri, Cûme Ovası, 'Ezaz Kalesi, Parsa Xatûn Dağı, Dêr Sem'an, Cindîrê Nahiyesi, Bilibil Dağı ve Meydankê Yörelerinin Fethi

Müslümanlar Kuzey Suriye mıntıkalarını II. Halife Ömer zamanında (634-644) Ubeyde b. Cerrah zamanında fethettiler. Bu sırada ordu komutanlarından biri olan İyad b. Ğanm şiddetli bir savaştan sonra Antakya'yı fethetti ve 636 yılı itibariyle Antakyalılardan cizye almaya başladı. Daha sonra Antakya yöresinden Kürd Dağı ve Sîrus mıntıklarına yönelen ordu buralarda Cûme'yi aldıktan sonra Nebî Hurî'ye yönelerek bu şehri barış yoluyla fethetti ve şehrin dışında kalan Şerqiya Köyü'nde şehrin rahibi ile bir antlaşma imzaladı. Kısa bir süre içerisinde Nebî Hurî mıntıkasının tümünü ele geçiren ordu 637 yılında bu mıntıka ile birlikte çok sayıda köyden oluşan Cûme Ovası'nı da ele geçirdi.

'Ezaz Kalesi doğudan Efrîn Bölgesi'ne yapılacak olan akınların kapısı sayılırdı ve tarihin birçok sürecinde idari açıdan Nebî Hurî şehrine bağlı olmuştur. Halep Kalesi'nin fethinden sonra Müslüman olan Yukanna İslam ordusunun komutanı Ebû Ubeyde'ye ciddi yardımlarda bulunarak bu ordunun 'Ezaz Kalesi ve yöresini de fethetmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda taraflar arasında meydana gelen savaşta 'Ezaz Kalesi ve yöresinde aşağıda belirtilen sayıda esir alınmıştır:

- 1000 yetişkin genç erkek
- 245 yaşlı erkek ve rahip
- 2000 genç kız ve kadın
- 180 yaşlı kadın

Deyr Sem'an'a yönelen İslam ordusu burayı ele geçirdikten sonra Cindîrê Nahiyesi ve Cûm'un köylerini ele geçirmiştir. Ardından Kurş (Nebî Hurî) şehrine doğru hareket eden ordu bu şehrin sınırına geldiğinde ordu komutanlarını karşılayan şehrin rahibi savaşmadan cizye üzerinden anlaşmayı teklif etmiş ve bu teklif kabul edilmiştir. Kurş şehrinde Bilbil Dağı ve Meydankê'ye doğru hareket eden ordu, yaz olmasına rağmen dağların karla kaplı olduğu bu yörelerde İslam ordusu ile Bizans ordusu arasında meydana gelen savaşta Bizanslılar yenilmiş ve böylece Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi büyük ölçüde İslam ordusu tarafından ele geçirilmiştir.

Savaştan sonra Efrîn Bölgesi'ni gezen İslam ordusu komutanı Ebû Ubeyde bu bölgeye hayran kalmıştır. Bunun için de hemen dönmeyip Kurş şehrinde, Sabunsu Nehri sahilinde ve kiliselerin bulunduğu bazı yerlerde bir süre kalmıştır.

İslamî dönemde Kuzey Suriye'nin idare merkezi Kınnesrîn şehri olmuş ve Bizanslılar ile olan sınır yerleşim birimleri bu merkeze bağlanmıştır. Sirus ve nahiyeleri ise bazen Kınnesrîn'e, bazen de Antakya'ya bağlı olmuştur. Cûme, Şêx Hedîd ve Cidîrêş nahiyeleri ise Antakya'ya bağlanmıştır.⁵³⁵

3. 1. 6. 2. Emeviler Dönemi (660-750) ve Abbasiler Dönemleri (750-1256)

707 yılında Abdülmelik zamanında Curcûme "Maraş" şehrine sefer düzenlenmiş ve bu yöredeki rahiplere İslam kisvesi giydirilerek bunlar Kürd Dağı Bölgesi'nde Hawar Dağları, Sem'an ve Amq yörelerine yerleştirildiler ki bugün Lübnan'da bulunan Maruniler Kürd Dağı'na yerleştirilen bu kesimin torunlarıdır. Mar Marun Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'nde doğmuş, burada yaşamış ve burada vefat etmiştir.

Abbasiler dönemi içinde düşünülen Hamdanî ve İhsidî süreçleri ile Selçuklular dönemi hakkında Birinci Bölümün başında bilgiler verildi.

3. 1. 6. 3. Zengîler Dönemi⁵³⁶

1105 yılında Antakya'yı ele geçiren Haçlılar burada kendi yönetimlerini kurdukları sırada Efrîn Bölgesi uzun bir süre onların hâkimiyetinde kaldı.⁵³⁷ Urfa ve Antakya Haçlıları ile Selçuklular arasında meydana gelen savaşlardan yararlanan İmadeddîn Zengî 1128 yılında Halep'i ele geçirdi ve böylece Halep ve Şam'da Zengîler Dönemi başladı. 1145 yılında Haçlıların o günkü başkenti sayılan Ruha'yı ele geçiren Zengî 1155 yılında Efrîn Bölgesi'nde 'Ezaz, Kurş ve Rawendan Kalelerini ele geçirdi.

3. 1. 6. 4. Eyyûbîler ve Memluklar Dönemleri⁵³⁸

Miladî 1090 yılında Urfa'da Haçlı İmareti kurulduğu zaman Sirus mıntıkası ona bağlıydı. Urfa şehri ve Fırat Nehri'nin doğusundaki kaleleri miladi 1145 yılında İmadeddîn Zengî'nin eline geçinceye kadar bu durum böyle devam etti. Bu tarihten itibaren Haçlılar ile Zengîler arasında sürekli el değiştiren Sirus mıntıkası nihayet XII. yüzyılda Selahaddîn Eyyûbî'nin eline geçti.

1175 yılında Kuzey Suriye'nin hâkimiyeti Eyyûbîlerin kontrolüne geçti. Efrîn Bölgesi bu dönemde emîr ve komutanlara tahsis edilen "tımar"lara dönüştürüldü. Bu bağlamda Leylûn Dağı ve Cûme Ovası'nın güney kısmı Selahaddîn Eyyûbî'nin dayısı yönetiminde olan Harim Nahiyesi'ne bağlandı. O günkü sınırları doğuda Leylûn Dağı'na kadar uzanan Harim Nahiyesi'nin etrafı ağaçlarla çevriliydi ve suları bol kaynakları vardı. Nahiyenin kuzeydeki sınırı Efrîn Nehri üzerindeki Qîbar Köprüsü'nde son buluyordu. Kürd Dağı'nın kuzey kısmı ise Selahaddîn'in Takyeddîn Ömer adındaki yeğeninin idaresinde olan 'Ezaz birimine bağlandı.

535 İbn Şahne, *ed-Durru'l-Muntaheb*, s. 206

536 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrin"*, s. 37

537 Ali, *Cebelu'l-Kurd "frin"*, s. 37

538 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrin"*, s. 38-39

Eyyûbîlerin Halep mıntıkasındaki hâkimiyetlerine 1261 yılında Moğollar zamanında son verildi. Hülagu 1259 yılında Kürd Dağı, ‘Ezaz, Cûme, Amq ve Harim mıntıklarının tümünü işgal etti

Kürt Mend Beyliği

Eyyûbîler döneminin sonlarında Kürd Dağı’nın güney kısmı ve Cûme Nahiyesi bir Kürt Beyi olan Mend Şah’ın yönetimine verildi. Bu Kürt beyinin idare merkezi olan sarayı Harim Nahiyesi’nin batısında yer alırdı. Eyyûbîler Devleti yıkıldıktan ve Memluklar Devleti kurulduktan sonra XIV. yüzyıldan itibaren Kürt Mend Emîrlerinin idare merkezi eski Sirus şehrinin 15 kilometre doğusuna düşen Kilis’e nakledildi. Doğudan kuzeye sınırları genişleyen bu beyliğin sınırları içerisine Cûme ve Kürd Dağı da birer nahiye olarak dâhil edildi.

Kürt Mend Beyliği hakkında en derli toplu bilgileri veren Şerfxan Bedlîsî’ye göre Mendîler Hakkari ve İmadiye hükümdarlarının yeğenleridir. Örneğin Üç kardeşten Şemseddîn Hakkari hükümdarları ailesinden, Bahaeddîn de İmadiye hükümdarları ailesinden gelmektedir. Kilis ve ‘Ezaz Beyliği olarak bilinen Kürt Mend Beyliği’nin kurucusu olan Mend Şah ise etrafına topladığı Kürt aşiretleriyle Eyyûbîlerin hizmetine girmiş ve Mend Beyliği bu hizmetlerinin bir mükafatı olarak kurulmuştur.

Etrafında Êzidî Kürtlerin de toplandığı Mend Şah yavaş yavaş nüfuz alanını genişleterek Kürd Dağı, ‘Ezaz ve Kilis mıntıklarını kontrolü altında tutarak Kilis Beyliği’ni kurmuştur. Burcî Memluklar Döneminin sonlarında Mend Şah’ın torunlarından Kasım Bey bu beyliğin ve civardaki Kürtlerin yönetimini üstlenmişti. Memluk sultanları onu azledip yerine Êzidî şeyhlerinden Şeyh İzzeddîn’i getirmek istediler ve gerekli desteği Şeyh İzzeddîn’e verdiler. Şeyh İzzeddîn de kendi taraftarlarından ve Memlukların bazı askerlerinden oluşan bir güçle Kasım Bey’in üzerine yürüdü. Aralarında çıkan çatışmalarda Kasım Bey galip çıktı ve yönetimini korudu.

3. 1. 6. 5. Osmanlılar Dönemi (1516-1918 Süreci)⁵³⁹

Yavuz Sultan Selim zamanında 1517 yılında Osmanlı ordusu ile Memluklar ordusu arasında Halep yakınlarında meydana gelen Mercidabık Savaşı’nda Memluklar ordusu yenildikten sonra Osmanlı ordusu Halep’e girdi ve içlerinde Efrîn/Kürd Dağı’nın da bulunduğu Halep’e bağlı yerleşim birimleri Osmanlıların hâkimiyetine girmiş oldu. Kürd Dağı yaklaşık dört asır süren Osmanlı hâkimiyeti sırasında idarî açıdan Halep’e bağlanan Kilis Emirliği’ne bağlı kaldı.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında Kürt Canbolat Ailesi’nden Kasım oğlu Canbolat’a verilen Kilis idaresi 1620 yılında Robarî Aşireti’nin bir kolu olan Berwarî Aşireti’nin önde gelen Kürt şahsiyetlerinden birine verildi ve ondan sonra yerine Kürd Dağı’ndaki oğulları ve torunları geçti. Hâkimiyetleri yaklaşık bir ası süren bu

539 Bkz. Ali, *Cebelu’l-Kurd “Efrin”*, s. 49-53; Berekat, *Efrin Abre’l-Usûr*, s. 205 ve devamı

idarecilerin merkezleri Basûta Kalesi idi. 1740 yılında bu yönetim Gencîlerden Battal Ağa'ya verildi. Kürd Dağı Êzidîleri ile iyi ilişkiler kuran Battal Ağa kaldığı Basûta Kalesi'nden Osmanlılar tarafından Halep'e çağrılıp yanındaki Kîmar Köyü'nden Êzidî koruması Süleyman ile birlikte öldürüldü. Bundan dolayı onun öldürüldüğü yerden geçen yola "Ağa Yolu" adı verilmiştir.

1747 yılında Kilis ile 'Ezaz tek sancak altında birleştirildi. Bu tarihe sonra sancak yöneten bazı Kürt şahsiyetler Şunlardır:

-Muhammed Ağa el-Kurdî	(1780)
-Hacı Ömer Ağa	(1801)
-II. Battal Ağa	(1810 sonrası)

Bugün Dêrsiwan mıntıkasında oturan Hacı Ömer Ailesi'nin Kilis tarihinde önemli yerleri vardır. Bu ailenin kurucusu olan ve Reşwan Aşireti'nin önde gelen liderlerinden bir olan **Hacı Ömer** Kilis'e bağlı Koçanlı Köyü'nde oturuyordu. 1742 yılında "Derebey" unvanı alan Hacı Ömer'e hükümet tarafından Kürd Dağı Derebeyliği verilmiştir.

Hacı Ömer'in vefatından sonra yerine oğlu **Hacı Muhammed Ağa** geçerken onun da vefatından sonra yerine oğlu **Veli Ağa** derebeyliğini üstlendi. Kısa sürede nüfuz alanını genişleten ve Kilis Hükümeti'ne karşı isyancı bir tutum takınan Veli Ağa güçleri ile Kilis Hükümeti reisi Antepî Hacı İbrahim güçleri arasında 1832 yılında Kürd Dağı'nda bir savaş yaşandı. Bu savaşta yenilmeyen Veli Ağa hükümet tarafından daha sonra gönderilen daha büyük güçler karşısında tutunamayıp kaçmak zorunda kaldı. Daha sonraları hükümetin yararına savaşıacağı şartıyla affedildi. Veli Ağa bu şarta bağlı kalınca Kilis Hükümeti kendisine verildi ve o da vefat ettiği 1853 yılına kadar hükümeti başarılı bir şekilde yürüttü.

Veli Ağa'nın vefatından sonra aşiret reisi olarak yerine oğlu **Halil Ağa** geçti. Cesaretinden dolayı Deli Halil lakabı verilen ve sevenleri tarafından Zor Halil Ağa olarak anılan Halil Ağa bir süre Kilis Hükümeti işlerine baktı. 1854 yılında Kilis kaymakamlık olunca buraya kaymakam olarak atanan Habip Paşa'nın içişlerine karışmaya başladı ve neticede işi isyan derecesine vardırdı. Bunun üzerine devletin gönderdiği askerî güç karşısında fazla direnemedi ve teslim oldu. Teslim olduktan sonra Halep Valisi tarafından Edirne'ye sürüldü. Fakat sürgün yerinden kaçmayı başardı ve Kürd Dağı'na dönerek güçlerini burada topladı. Bu kez Halep Valisi Derviş Paşa'nın gönderdiği güçler ile kendi güçleri arasında çatışma çıktı. Kendisini seven Kilis Müftüsü Muhammed Efendi'nin araya girmesiyle teslim olmayı kabul etti fakat affedilmeyerek Vali tarafından Kozan'a sürgün edildi. Ve 1866 yılında burada vefat etti. Onun vefat etmesiyle Hacı Ömer Ailesi'nin Kürd Dağı ve Kilis'teki nüfuzları son buldu ve Osmanlılar Kürd Dağı'ndaki hâkimiyet alanlarını sağlamlaştırmış oldular.

3. 1. 6. 6. Fransız Mandası Dönemi ve Türk Devleti'nin Müdahaleleri⁵⁴⁰

İtilaf Devletleri 1916 yılında Osmanlı Devleti'nin topraklarına saldırdılar. İngiliz güçleri içerisinde yer alan Hint Fırkası 1918 yılında Kilis'e girdi ve daha sonra Halep'in öteki mıntıkalarını da işgal ederek kuzeyde Antep ve Maraş'a kadar gitti. 1919 yılında Halep'i İngilizlerden teslim alan Fransızlar birincisi Meydan Ekbes Tren İstasyonundan, öbürü de Hemam Köyü'nden Cindîrê Nahiyesi'ne doğru başlamak üzere açtıkları iki cepheden Kilis ve Efrîn bölgelerine girdiler. Suriye'yi işgal eden Fransızlara karşı ilk direnişi Efrîn halkı gösterdi ve bu bağlamda Miho İbo Şaşo Fransızlara ilk kurşunu attı.⁵⁴¹

Mustafa Kemal komutasında teşkil edilen Kuva-yi Milliye'nin kurucu toplantısına Efrîn Bölgesi'nden ünlü temsilciler de katılmışlardır ki bunların başında şu şahsiyetler gelmektedir:

'Ebdo Xoce	Miho İbo Şaşo
Hac Hannan Şêx İsmâîl	Seydo Dîko
Ehmed Rûto	

Kuva-yi Milliye'nin Efrîn Bölgesi'nde Fransızlara karşı başlattığı saldırılarda adı ni duyuran Saqîb adlı direnişçi Bilbil Nahiyesi'ne bağlı bir köy olan Gundê Bêkê'de meydana gelen bir çatışmada öldürüldü.

Fransızlar Suriye'yi işgal ettikten ve asayiş sağladıktan sonra değişik grupları hoşnut etmek için Suriye'deki bazı nüfuz alanlarını Suriyelilere bırakmak istediler. Bu bağlamda Nisan 1928 yılında yapılan seçimlerle Suriye Kurcu Meclisi teşkil edildi ve Suriyeliler bu meclise 70 üye gönderdi ki Efrîn/Kürd Dağı halkı kendilerini temsilen Reşîd Şêx İsmâîlzade'yi (Kor Reşîd) seçti.

1932 yılında yapılan ilk temsilciler seçiminde Efrîn/Kürd Dağı temsilciliğine Şêxan Aşireti lideri Hüseyin Avni Reşo seçildi. Bu seçimlerde 'Ezaz mıntıkasını da Şikakan Aşireti'nden Sêceraz Köyü'nün sahibi Mennan Niyazî Culûsî Zade temsil etti. 1936 yılında yapılan seçimlerde Mürit Hareketi'nin desteğini alan Hüseyin Avnî tekrar Efrîn temsilcisi olarak seçildi. 1943 seçimlerinde Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'ni temsilen Şêxo Axa, Faîq Mennan Axa ve Cemîl Bafî seçildiler.

Fransız Mandası döneminde Türk Devleti'nin müdahalelerine gelince, Türk Devleti bu konuda şu iki amacı gütmüştür:

- A) Sınır tespitleri ve bölgesel sorunlarla ilgili müzakerelerde elini güçlendirmek,
- B) Koşullar müsait olduğu takdirde Kürd Dağı Bölgesi'ni Türkiye'ye katmak.

Türk Devleti'nin ağırlıklı olarak bu amaçlar doğrultusunda yürüttüğü faaliyetlerden bazıları şunlardır:

540 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrîn"*, s. 55-62

541 Edhem Al Cundi, *Tarihu's-Sewratîs-Sûriye Fi Ahdi'l-İntidabi'l-Frensi*, s. 12

1) Fransız-Türk tarafları arasında yapılan sınır tespitlerinden önce ve sonra Fransızlara karşı direnen bazı Kürt şahsiyetlere Türk makamları tarafından “Paşa” unvanı verilmiştir. Kendi halinde sıradan bir çiftçi iken Fransızlara karşı direnişte ilk kurşunu sıkan Miho İbo Şaşo bu unvanı alan şahsiyetlerden biridir.

2) 1927 yılında direnişçi ünlü Kürt şahsiyetlerinden Mustafa Çolak ve bazı adamlarının arkasına Ay-Yıldızdan oluşan bir bayrak konularak resimleri çekilmiştir.

3) Kürd Dağı merkezli Mürîr Hareketi Türk makamları tarafından teşvik edilmiş; bu hareketin lideri olan Şeyh İbrahim Halil bu makamlarla ilişki içerisinde olmuştur.

4) 1936 yılında Türk Devleti Kürd Dağı sakinlerini başta şapka olmak üzere bazı sembol ve kisveleri kullanmaya teşvik etmiş; bu bağlamda Kemalist devrimin bir sembolü olarak çok sayıda şapkayı bölgenin bazı ileri gelen şahsiyetlerine göndererek halkı şapka takmaya teşvik etmelerini istemiştir ki bu şahsiyetlerin başında Al Dîko ve Şêx İsmâîl gelmektedir. Ancak bölge insanları hem dinî hassasiyetlerinden hem de bunun siyasi amaçla yapıldığını bilmelerinden dolayı bu şapkaları giymeyi reddetmişlerdir.

5) 1936 yılında Kürd Dağı’nda amacı bu bölgeyi önce İskenderun Livası’na, ardından da Türkiye’ye bağlamak olan “Ay-Yıldız Hilal Cemiyeti” kurulmuştur. Efrîn Maliye Müdürü Nuri Tahir Diyarbekirî ve Mustafa Ne’so bu cemiyetin tanınmış üyelerindendir.

3. 1. 6. 7. Parlamenterlik Dönemleri⁵⁴²

3. 1. 6. 7. 1. Bağımsızlık Dönemi

Haziran 1947 yılında yapılan seçimlerde Kürd Dağı kazasını temsil etmek üzere Xelîl Seydo Mîmî ve Arif Xubarî seçildiler. Xelîl Seydo’nun hiçbir dilde okur yazar olmadığı görülünce adaylık formunun ilgili kısmına “Kürtçe okuma yazması vardır” cümlesi yazılmıştır. İlk oturumunu 17 Eylül 1947 yılında yapan meclis iki yıl faaliyetinde bulunduktan sonra Mart 1949 yılında Husnî Za’îm tarafından yapılan askerî darbeyle askıya alındı. Bu darbe liderinin aynı yıl öldürülmesinden sonra meclis tekrar açıldı ve kendisine Suriye için geçici bir anayasa hazırlaması görevi verildi.

1949 yılının sonlarında yapılan parlamento seçimlerinde Efrîn Bölgesi’ni temsil etmek üzere Faîq Mennan Axa ve Mistefa Ehmed Bettal seçildiler. Faaliyetleri iki yıl süren meclis Edîb Çiçeklî tarafından yapılan darbeyle askıya alındı.

1973 yılında yapılan parlamento seçimlerinde Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi’ni Ehmed Cafer Şêx İsmâîlzade ve Faîq Mennan temsil ettiler. Ancak bir yıl devam eden bu meclis de başka bir darbeyle feshedildi.

3. 1. 6. 7. 2. Arap Baas Sosyalist Partisi Dönemi

Toprak Reformu Kanunu çıktıktan ve uygulamaya konulduktan sonra Suriye'nin birçok bölgesinde feodal yapı bundan çok etkilendi. Bu sırada eski feodal ilişkilere karşı uyanan toplumsal bilinç bağlamında toplumda ve devlette siyasal ve dinsel alanlarda yeni bazı oluşumlar ortaya çıktı ki bunlar önceki oluşumlardan tamamen farklı doktrinlerle hareket ettiler. Bu süreçte Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'nde aşiretsel ve feodal yapılar büyük ölçüde çözüldü. Sosyalist ve komünist oluşumların bu çözülmenin hızlanmasında ciddi etkileri olmuştur.

6 Mart 1963 yılında başa geçen Arap Baas Sosyalist Partisi iki yıl sonra mevcut meclisi hükümsüz kılıp Ulusal Devrim Meclisi'ni kurdu fakat Efrîn Bölgesi'nde bu mecliste herhangi bir temsilciye yer vermedi. 16.02.1971 yılına kadar kurulmayan parlamenter sistem bu tarihte "Halk Meclisi" adıyla tesis edildi ve Efrîn temsilcisi olarak bir Kürt köyü olan Tel Zaxîr'den seçilen Abdurrahman Duray'î Berazî bu meclise gönderildi. Aşağıda 1973 yılından 1998 yılına kadarki seçimlerde Halk Meclisi'ne temsilci gönderilen seçimlerin kronolojik bir özetini veriyoruz.

Birinci Yasama Dönemi (Mart 1973): Bu dönemde yapılan seçimlerde Kürt siyasetini temsilen Abdurrahman Osman, Muhammed Emîn, Muhammed Mennan ve Nûrî Arif seçildiler. Efrîn Bölgesi'ni ise Kurzêlê Köyü'nden Abdurrahman Abdî (Baasçı), İsmet Xubarî (bağımsız) ve Vahîd Mustafa (komünist) temsil ettiler.

İkinci Yasama Dönemi (1977): Bu yılın Temmuz ayında yapılan ve Haseke'de binlerce Kürdün kimliksizleştirilmesi ve seçme-seçilme haklarından mahrum edilmesi nedeniyle SKDP ve diğer bazı Kürt partileri tarafından boykot edilen seçimlerde Efrîn Bölgesi'ni temsil etmek üzere İsmet Xubarî, Muhammed Mennan, Muhammed Murad ve Vahîd Mustafa seçildiler.

Üçüncü Yasama Dönemi (1981): Kürtlere yönelik kimliksizleştirme ve seçme-seçilme hakkından mahrum edilme olguları nedeniyle bazı Kürt partilerince boykot edilen bu seçimde Efrîn Bölgesi'ni Arif Seydo Mîmî, İsmet Xubarî ve Muhammed Murad temsil ettiler.

Dördüncü Yasama Dönemi (1986): Birçok Kürt oluşumunun katılmamayı tercih ettikleri bu seçimler neticesinde Efrîn'in Reco Nahiyese'si'nden Kanber oğlu Rıfat Bilal, Battal Arif, Ahmed Muhtar ve İsmet Xubarî seçildiler.

Beşinci Yasama Dönemi (1990): Nispeten demokratik bir ortamda yapılan bu dönemin seçimlerine muhtelif Kürt partileri katıldı. Bu seçimin önemli yanlarından biri de PKK taraftarlarınca iki temsilcinin seçilmesidir. Bunlardan biri Reco Nahiyese'si'ne bağlı Etmanî Köyü'nden Muhammed Saîd; öbürü de Cindîrê Nahiyese'si'ne bağlı Doğu Aşkan Köyü'nden Abdurrahman İbo'dur. Cephe'yi temsilen Efrîn Bölgesi'nden seçilen şahsiyetler ise Abdurrahman Nasır, Battal Arif ve Abdulhamîd Xubarî'dir.

Altıncı Yasama Dönemi (8 Ağustos 1994): Bu yasama döneminde Efrîn Bölgesi temsilcileri olarak Abdurrahman Xubarî, İsmet Ömer, Ahmed Hatîb, Fatine Ahmed ve Battal Arif seçildiler.

Yedinci Yasama Dönemi (1998): Bu dönemde Efrîn Bölgesi'ni Cephe seçilenleri olarak Muhammed Ali Kar'a, Muhammed Cemal Hesoy, Fatine Ahmed ve Abdulhamîd Xubarî temsil ettiler.

1928 yılından 1998 yılına kadar Efrîn Bölgesi'nden seçilip meclise gönderilen ve 1961 yılına kadar gönderilenlerin hepsi Kürt olan temsilcilerin istatistiğı aşağıdaki tablolarda görölmektedir.

1928-1961 Yılları Arası

Yıl	1928	1932	1936	1943	1947	1949	1953	1954	1960	1961
Sayı	1	1	1	2	2	2	2	3	3	4

1973-1998 Yılları Arası

Yıl	Sayı	Kürt	Arap	Baasçı	Komünist	Nasırcı	Bağımsız
1973	3	2	1	1	1	-	1
1977	4	4	-	1	1	-	2
1981	3	3	-	2	-	-	1
1986	4	4	-	1	-	1	2
1990	5	4	1	3	1	-	1
1994	5	4	1	3	1	-	1
1998	5	4	1	3	-	-	2

3. 1. 6. 7. 3. Efrîn Temsilcilerinin Meclisteki Etki ve Ekinlikleri

Efrîn Bölgesi'nden milletvekili olarak seçilip meclise gönderilen temsilcilerin kendi bölgelerinin sorunlarıyla ilgili etki ve etkinliklerinin hepsine ulaşmak mümkün değilse de, özellikle Ehmed Cafer şahsında somutlaşan 1954-1957 dönem tutanakları bize bu konuda bir fikir vermektedir. Şöyle ki:

1) Efrîn Bölgesi'nin parlamentodaki en aktif üyesi sayılan Ehmed Cafer ile bazı yetkililer arasında 11. 12. 1954 tarihindeki oturumda şöyle bir diyalog geçmiştir:

Ehmed Cafer: Bölgede 200 bin kadar nüfus vardır ki bunlar Arapça bilmiyor. Bundan dolayı Sayın Adalet Bakanı'ndan haftada birkaç saat Kürtçe radyo yayını talep ediyorum.

Adalet Bakanı Ali Bozo (Şam Kürtlerinden): Hayır efendim, ben hiçbir şekilde bu görüşe katılmıyorum.

Temsilci Muhammed Mübarek: Ben Sayın Ehmed Cafer'den bölge sakinleri için birkaç saat Arapça eğitim programını talep etmesini bekliyordum!

2) Ehmed Cafer 9 Ağustos 1955 tarihli oturumda sınır mıntıkalarında eğitim-öğretim ve kültürün yaygınlaştırılması bağlamında şunları söylemiştir:

"Sınır mıntıkalarında yaklaşık bir milyon kişi bulunmaktadır ve bunlar Arapça bilmiyorlar. Daha önce bir konuşmamda bu insanlar için Kürtçe yayın yapacak bir radyo programını talep etmişim fakat bu talep bazı kimseler tarafından ırkçılık olarak değerlendirildi. Efendiler! Şunu biliniz ki ben temsil ettiğim bölgede adaletin

tatbik edilmesini isteyen yurtsever bir kişiyim.... Ben burada bu talebimi yineliyorum ve tarih bunu yazacaktır”.

3) 1955 yılındaki başka bir oturumda da Ehmed Cafer şunları dile getirmiştir:

“Okulların Arapça bilen ve konuşan illerde ve bazı ilçelerde yoğunlaştığını; oysa sakinleri Arapça bilmeyen ilçelerde halkın ortaokul ve liselerden mahrum olduğunu görüyoruz. Maalesef bu insanlar için kendi dillerinde yayın ve müzik talep eden herkes ırkçılık, bölücülük ve hatta vatana ihanet ile suçlanmaktadır”.

3. 1. 6. 7. 4. Mahalli İdari Seçimler

1972 yılında çıkan Suriye Mahalli İdareler Kanunu bölge sakinlerine her dört yılda bir kendi bölgelerinden iki temsilciyi seçip İller Meclisine gönderme ve hem bölge merkezlerinde hem de nahiyelede belediye meclisi üyelerini seçme hakkını tanımıştır. 1970’li yıllarda Demokrat Kürt Hareketi taraftarları 1973 ve 1977 olmak üzere peş peşe iki dönemde Halep İl Meclisi’ne temsilci göndermeyi başardılar ki bu temsilciler şunlardır:

Abdurrahman Osman

Tahir Dîko

Enwer Simo

İsmet Şêxo

1990’lı yılların başında PKK tabanı da Halep İl Meclisi’ne ve Belediye Meclislerine temsilci göndermeyi başardı ki İsmet Şêxo ve Hasan Bekir bunlardan ikisidir.

3. 2. Efrîn Bölgesinin Tarihî Mevkileri ve Eserleri⁵⁴³

Efrîn Bölgesi’nde değişik dönemlere ait yüzlerce tarihî mevki bulunmaktadır. Bu bölge en eski çağlardan beri insana beşiklik etmiştir. Şöyle ki:

1) Yaklaşık bir milyon yıl önce insanın selefi olarak kabul edilen “Homo Erectus” doğudan Asya’ya, batıdan Avrupa’ya giderken bu bölgeden geçmiştir.

2) Neandertal insanı yaklaşık 100 bin sene önce Efrîn Bölgesi’nde yer alan “Duderyê Mağarası”nda yaşamıştır.

3) Efrin Bölgesi yaklaşık 40 bin yıldan beri normal akıllı insanlara beşiklik etmektedir.

4) Ortadoğu’da inşa edilen en önemli tarım köylerinden biri Efrîn Bölgesi’nde yer alan “Êndarê”dir..

5) Birbirini takip eden tarihsel süreçler içerisinde MÖ III. Binyılda Yakın Doğu’nun ilk devletlerinden biri olan Alalax Krallığı kurulmuştur ki bu devlet Verimli Hilal’in batı ve kuzeybatı kısmında kurulan ilk örnektir.

6) Efrîn Bölgesi’nde şimdiye kadarki arkeolojik kazılarda etüt edilip sonuca varılan tarihî eserler henüz ortaya çıkmamış olanların yanında denizden damla sayılır ve sonuca ulaşılanların büyük çoğunluğu Eski Yunanlılar Dönemlerinden kalmadır.

7) Makedonyalı İskender ve ondan sonra gelen Selukus Nikatur Ortadoğu'da onlarca şehir inşa ve imar etmişlerdir ki Selukiler döneminde Kürd Dağı mıntıkasında kurulmuş olan Sirus şehri "Nebi Huri" bunların en önemlilerinden biridir.

8) Kuzey kısmı Türkiye sınırından Şeyh Berekat Dağı'na uzanan Kireçsel Kütteleler Mıntıkası kendi alanında Ortadoğu'nun en önemlilerindendir. Bu mıntıkada çoğu Romalılar Döneminin sonlarına ait olan bazı şehirlerde ve 700 kadar köyde yüzlerce tarihî höyük bulunmaktadır.

9) Efrîn Bölgesi'nde ihmal edilen tarihî eserler Fransız Mandası döneminde önem kazanmıştır. Fransız Hükümeti bu bağlamda aldığı bir bakanlar kurulu kararıyla Leylûn Dağı'ndaki bazı yapılar tarihî eseler kapsamında kabul edilip tescil edilmiştir.⁵⁴⁴

10) Kürd Dağı kazasında Fransız Hükümetinin 14 Nisan 1945 tarih ve 220 sayılı bakanlar kurulu kararı ile tescil ettiği bazı tarihî eserler ve mevkileri aşağıda görülmektedir.

Birc Heyder Nahiyesi

Normal kilise	Sinagog	Büyük kilise	Katedral

Kîmar Nahiyesi

Kilise	Cevsak	Mezar eşyası

Xirabê Şemsê Nahiyesi

Küçük kilise	Normal kilise	Cevsak	Mahzen

Kifirnabu Nahiyesi

Kilise	Sinagog	Zeytin sıkma havuzları	Otel
Cevsak			

Kalûta Nahiyesi

Doğu ve Batı kiliseleri	Cevsak	Büyük kapılar

Kalûta Kalesi Nahiyesi

Kilise	Mezar eşyası

Suriye Kültür Bakanlığı 1981 yılında aldığı 244 sayılı kararla bazı mıntıkların tepelerini tarihî eser olarak koruma altına almış ancak tarım alanı olarak kullanılan birçok eski tarihî eserin tescili yapılmamıştır.

Aşağıda Efrîn Bölgesi'nde yer alan belli başlı tarihî mevkiler ve eserleri özet olarak tanıtılmıştır.

544 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrin"*, s. 113

3. 2. 1. Leylûn Dağı Eserleri

Suriye’de âdeta bir tarihî eserler müzesini andıran Leylûn Dağı kadar tarihî eser içeren başka bir mevki yok gibidir. Neandertal insanın yaşadığı ve hem putperestlik hem de Hristiyanlıktan kalma eski mabetlerin yer aldığı bu dağın içerdiği tarihî mevkilerde bugün yerleşik hayatın sürdüğü köyler yapılmış; köylüler evlerini bu mevkilerin höyükleri arasında yapmış ve maalesef buralardaki tarihî eserlerden bir kısmını evlerinin yapımında kullanmışlardır. Leylûn Dağı’ndaki önemli tarihî mevkiler şunlardır:

3. 2. 1. 1. Sem’an Kalesi ve Kilisesi

Leylûn Dağı’nın Şêrewa adı verilen kısmın güney ucunda yer almaktadır. Burası Efrîn şehrine 20, Halep’e 40 kilometre uzaklıktadır. Kale deniz yüzeyinden yüksekliği 564 metre olan bir yükselti üzerinde kurulmuştur. Özellikle Güneş’in akşamki batışının harika bir şekilde izlendiği bu mevki Mar Sem’an tarafından huzurlu bir ibadet için bir inziva yeri olarak seçilmiştir.

Buradaki Mar Sem’an Kilisesi bölgenin en büyük kiliselerinden biri olup ustalar bu kiliseyi Mar Sem’an’ın uzun süre üzerinde oturduğu kazığı esas alarak haç şeklinde yapmışlardır. Yüzölçümü 5000 metrekare olan bu kilisenin yapımına Miladî 476 yılında başlanmış ve 490 yılında tamamlanmıştır. Daha sonra kiliseye aşağıdaki yapılar da eklenerek toplam yüzölçümü 12000 metrekareye çıkarılmıştır. Miladî 528 ve 536 yıllarında meydana gelen şiddetli depremler bu kiliseye büyük zarar vermiştir.

Efrîn Bölgesi’nde İslam dini kabul edildikten sonra Mar Sem’an Kilisesi cizye karşılığında sahiplerinin elinde kalmıştır. Bu durum X. yüzyılın ortalarında Müslümanların iyice zayıfladığı bir süreçte buralar 970 yılında Hamdanîleri Halep’te yenen Bizanslıların eline geçmesine kadar devam etmiştir. Bizanslılar bu kilisenin etrafında 27 burçla desteklenen sağlam bir sur yapmış ve Müslümanlarla yaptıkları savaşlarda kiliseyi müstemilatıyla birlikte sağlam bir askerî kale haline getirmişlerdir. Sem’an Kalesi’nin kronolojik olarak geçirdiği bazı aşamalar şunlardır:

1) Hamadnîler döneminde Sadüddeve zamanında 982 yılında Halep’ten dönen Bizans ordusu bu kaleyi fethetmiş ve kiliseye zarar vermiştir.

2) Seyfüddevle’nin oğlu Sadüddeve 985 yılında kaleyi kısa bir süreliğine ele geçirmiş; rahiplerinden bir kısmını öldürmüş; bazılarını da köle olarak satmıştır.

3) Fatımîler 1017 yılında kale ve çevresini istila etmişlerdir.

4) Miladî XI. ve XII. yüzyıllarda Bölge özellikle Halep ve Antakya’ya hâkim olmak isteyen Bizans ve Haçlıların Zengîler ve Eyyübîlerle yaptıkları mücadelede bir savaş alanına dönüşünce bu kale yavaş yavaş boşalmış, XVI. yüzyılda nüfuz sahibi bazı Kürt şahsiyetlerin eline geçmiş ve bunlar kilisenin sol kenarına iki kat ilave etmişlerdir.

5)Hâlen dünyanın dört bir yanından yılda on binlerce kişi bu kaleyi ziyaret etmeye gelmektedir.

3. 2. 1. 2. Dêr Sem'an Köyü (Tilanisus)

Mar Sem'an'ın ikamet ettiği yerler bölgede kutsal birer dinî mevki olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Sem'an Kalesi'ne 500 metrelik bir mesafede bulunan ve bugün betonarme evlerin yapıldığı küçük bir köy olan Dêr Sem'an bir rahipler şehrine dönüşmüş ve burada her biri bir kilise ve müstemilatını içeren üç alan kurulmuştur. Burada ayrıca gelen önemli ziyaretçilerin ağırlandığı oteller de yapılmış ve burası cizye vermekten ya da askerlik yapmaktan kaçanların sığındıkları bir mevki haline gelmiştir.

İslamî dönemlerde meydana gelen askerî ve siyasî olaylardan olumsuz etkilenen bu köy ve çevresindeki yapılar ayrıca depremlerin meydana getirdiği yıkımlardan da nasibini almış ve bugün burada sadece küçük bir kilise sağlam kalabilmiştir ki bu kilise Mar Sem'an anısına miladî 550 yılında yapılmıştır.

3. 2. 1. 3. Berad Köyü ve Kalesi

Leylûn Dağı'nın önemli merkezlerinden olan; Efrîn şehrinin 15 kilometre güney-doğusuna düşen ve miladî II. ve III. yüzyıllarda iskana açılan Berad Köyü mevkiinde tarihî eser olarak bir mabet, geleneksel birkaç taş mezar ve miladî 202-203 yıllarına ait bazı dükkanlar keşfedilmiştir. Bu dükkanlar o sıralarda burada zeytin işletmeciliğinin yapıldığına işaret etmektedir.

Suriye'nin kuzey bölgelerinde yer alan köyler arasında en büyük tarihî köy olan Berad'da şu tarihî eserlere rastlanmıştır:

1)Romalılar döneminden kalma dağınık taş evler

2)Mezarlar

3)Hamamlar

4)Miladî 399-402 yılları arasında yapılan ve mühendisinin adıyla anılan Culyan Kilisesi. Bu kilise Sem'an ve Krantîn kiliselerinden sonra Suriye'nin üçüncü büyük kilisesidir.

5) Marunilerin lideri Mar Marun'un (340-410) gömüldüğü mezar

Miladî V. ve VI. yüzyıllarda batı mahallesi yapılan Berad Köyü VII. yüzyılda hububat, zeytin ve üzümün işletildiği önemli bir merkez haline gelmiştir. Miladî X. yüzyılda bir Bizans savunma merkezine dönüşen bu köydeki dinsel yapılar askerlerin barındığı birer savunma yeri olarak kullanılmıştır.

Bugün büyük bir köy olarak varlığını koruyan Berad'da Kürtler oturmaktadır. Maruniler 4 Mart 2002 tarihinde bu köyde liderleri Mar Marun'un anısına büyük bir tören düzenlemiş ve bunun her yıl düzenlenecek olan geleneksel bir tören olması kararı almışlardır.

3. 2. 1. 4. Kefer Nebo, Kîmar, Soxanekê, Birkê Terpê ve Klotê Köyleri

Kefer Nebo: Yakût Hamevî'nin "*Mucemu'l-Buldan*" adlı eserinde belirttiğine göre ismi Tevrat'ta da geçen bu köy adını Asurluların tanrısı "Nebo"dan almaktadır. Zira bu köyde Romalılar döneminde miladî I. ve II. yüzyıllarda bu tanrının bir heykeli yapılmıştır. Mar Marun'un girişimleri sonucunda yöre insanları bu tanrıya tapmayı bırakıp Hıristiyan olmuş ve Hıristiyanlığı benimsedikten sonra bu heykeli parçalayıp taşlarını büyük bir kilisenin yapımında kullanmışlardır. Miladî 398 yılına denk gelen ve Kefer Nebo olarak anılan bu kilisenin yanında miladî 525 yılında bir kilise daha yapılmıştır. Bunun yanında inzivaya çekilip kendini ibadete veren kişiler için de bir kilise ile bir burç, misafirler için de bir misafirhane yapılmıştır. Bir kilisenin yanında sandalye üzerinde oturan ve başları kesik olan bir erkek ve kadın heykeli de keşfedilmiştir.

Berad Köyü'nün 3 kilometre kuzeydoğusuna düşen ve taşlık küçük bir köy olan Kefer Nebo'da bugün hayvancılık ve tarımla uğraşan çok sayıda Kürt ailesi yaşamaktadır.

Kîmar: Leylûn Dağı'nda batıda Basûtê Köyü'ne bakan bu köy Roma ve Bizanslılar dönemlerinde yazlık olarak kullanılmıştır. Köyde çok sayıda ev ve saray kalıntıları bugün de varlığını korumaktadır.

Kîmar'da üç kilise bulunmaktadır. Birincisi miladî V. yüzyılda yapılmış ve "Bîma" olarak adlandırılan minberi ile bir sunağa giden merdiven basamaklarından başka ondan geriye bir şey kalmamıştır. Miladî 573 yılında yapılan ikinci kiliseden geriye üzerinde iki tavusun bulunduğu bir kubbe kalmıştır. 15.68 metre uzunluğunda inşa edilen üçüncü kilise de miladî VI. yüzyılda yapılmıştır.

Soxanekê: Bugün küçük bir köy olan Soxanekê Kîmar'ın 2 kilometre kuzeydoğusuna düşmektedir. Bu köyde bulunan tarihî eserler şunlardır:

İki tane kilise	Bir saray	Burç	Su deposu
Sarınc	Ma'sara	Mezarlık	

Birkê Terpê: Küçük bir köydür. Köyde bulunan tarihî eserlerin başında şunlar gelmektedir:

Burçlar

Miladî 393 yılına dayanan bir kilisenin kalıntıları

Miladî 313 ve 494 yıllarına tarihlenmiş bazı kitabeler

Klotê: Gundê Mezin'in 3 kilometre kuzeyine düşen küçük bir köy olan Klotê'de rastlanan bazı tarihî eserler şunlardır:

Miladî 492 yılında yapılmış bir kilise

Miladî VI. yüzyılda yapılmış bir kilise

Miladî 243, 545 ve 386 yıllarına tarihlenmiş bazı evler

3. 2.1. 5. Dêrmîşmiş, Xirabê Şemsê, Gundê Mezin, Kibêşîn ve Fafirtîn

Köyleri

Dêrmîşmiş: Leylûn Dağı'nda Basilhaya Köyü'nün 3 kilometre batısına düşen bu köyde bugün tarım ve hayvancılıkla uğraşan Kürtler oturmaktadır. Bu köyde bulunan bazı tarihî eserler şunlardır:

Miladî III. yüzyıla ait bir Roma mezarlığı

İbadet için inzivaya çekilenler için bir burç

Miladî VI. yüzyıla ait iki kilise

Kayalar oyularak yapılmış ma'saralar

Sarnıçlar

Xirabê Şemsê: Gundê Mezin Köyü'nün 1 kilometre batısına düşen bu köy boşaltılmış olup sakinleri Gundê Mezin'e taşınmışlardır. Hristiyanlığın canlı olduğu IV. ve VI. yüzyıllar arasında ciddi gelişmeler gösteren bu köyde tespit edilen bazı tarihî eserler şunlardır:

Miladî IV. yüzyıla ait bir kilise

Miladî VI. yüzyıla ait başka bir kilise

Öküz motifleri

Güneş diskleri

Gundê Mezin: Xirabê Şemsê'nin doğusuna düşen bu köydeki evler tarihî yapıların arasında yapılmıştır.

Kibêşîn: Gundê Mezin'in 3 kilometre batısına düşen bu köyde şu önemli tarihî eserler tespit edilmiştir:

Bir kilise duvarının kalıntıları

Sütunlar

Mezarlar

Roma ve Bizans dönemlerine ait olan ve kayalar oyularak yapılan kuyular

Fafirtîn: Leylûn Dağı Kürtlerine ait bir köydür. Eskiden Sem'an Dağı ile Halep'i birbirine bağlayan ve Romalılar tarafından yapılan bir yol bu köyden geçirdi ki bu yol bugün de işlek durumdadır. Bu köyde tespit edilen bazı tarihî eserler şunlardır:

Miladî 372 yılına ait olan ve Suriye'de tarihlenenlerin en eskisi olan bir kilise

Bazı evlerin kalıntıları

Mezarlar

3. 2.1. 6. Bircikê Silêmên, Basûfanê ve Bircê Heyder Köyleri

Bircikê Silêmên: Leylûn Dağı'nın küçük bir köyü olan Bircikê Silêmên'in tespit edilen belli başlı tarihî eserleri şunlardır:

Miladî VI. yüzyıldan kalma bir kilise

Romalılar dönemine ait yazlıklar

Kayalar oyularak yapılmış bazı odalar ve depolar

Basûfanê: Sem'an Kalesi'nin 3 kilometre kuzeydoğusuna ve Efrîn şehrinin 19 kilometre güneyine düşen bu köyde şu tarihî eserler bulunmuştur:

Eski dönemlerden kalma bina kalıntıları

Küçük bir kale

Bir Pazar yeri

Zeytin ve şarap ma'saraları

Basûfanê Köyü'nde bugün Êzîdî Kürtler oturmaktadır.

Bircê Heyder: Eski adı "Keferkêla" olan ve eski harabeler arasında yapılan bu köy Basûfanê'nin 3 kilometre kuzeydoğusuna düşmekte ve şu tarihî eserleri içermektedir:

Miladî IV. yüzyıldan kalma küçük bir kilise

Rahiplerin kalması için yapılmış bir oda

İbadet etmek için yapılan ve yüksekliği 11 metreyi bulan bir burç

3. 2. 1. 7. Duderiyê Mağarası

Leylûn Dağı'nın batısında Bircê Evdalo ve Xezawiye köyleri arasına düşen Duderiyê Vadisi'nde yer alan ve Efrîn'e 13 kilometrelik bir mesafede bulunan çok eski bir mağaradır. İki kapısı vardır. Biri 5 metre yüksekliğinde ve 8 metre genişliğinde olup vadiye bakan kuzey kapısı; öbürü de gökyüzüne bakan kapısıdır. Mağaranın kendisi 30 metre derinliğinde ve 8 metre yüksekliktedir. Mağara iki kapılı olmasından dolayı aynı anlamda kendisine "Duderiyê" adı verilmiştir.

1988 yılında bu mağarada incelemelerde bulunan Japon-Suriye Ortak Arkeoloji Ekibi 1989 yılında burada çalışmalara başlamış; iki yıl süren çalışmalar sırasında Eski Taş Dönemi'nden kalma iki yaşlarında neandertal bir çocuğun kemik iskeletini keşfetmiş ve bu çalışmaların sonuçlarını 1993 yılında bir rapor halinde Japonya'da yayımlamıştır.⁵⁴⁵ Dünyanın iskeleti tamamlanmış en eski neandertal insanı olarak kabul edilen bu çocuğa ait iskelet kemiklerinin yaşı 100 bin yıl olarak hesaplanmıştır.

Dünyada eşine az rastlanan bu mağaranın tarihî önemi ortaya çıktıktan sonra Japon ekibi onun ağızını demir kapılarla kapatmıştır.

3. 2. 2. Cûme Ovası'nda Yer Alan Tarihî Mevkiler

3. 2. 2. 1. Basûtê Kalesi

Efrîn şehrinin 9 kilometre güneyine düşen Basûtê Köyü Kalesi köyün ortasında yer alan taşlık büyük bir höyüğün üzerinde kurulmuştur. Kale ortadan kalkmışsa da yöre sakinleri hala burayı "Kale" ismiyle anmaya devam ediyorlar. Kalenin bulunduğu höyüğün yüzey yüzölçümü 7000 metre civarındadır. Höyük üzerindeki kaleden

yazılı olarak bahseden ilk yazar Muhammed b. Alî el-Azîmî (Miladî 1090-1161)'dir. Yazar "*Tarîhu Haleb*" adlı eserinde 1145 yılında cereyan eden olaylar bağlamında bu kale hükümdarının bazı Türkmen güçleriyle giriştiği bir savaştan bahsederken kalenin adını anmıştır.

İbn Şahne zamanında (1402-1485) bu kalenin öneminin yitirdiğini görüyoruz. Bu yazarın "*ed-Durru'l-Muntehab*" adlı eserinde belirttiğine göre bu kale kendi zamanında harap olmaya yüz tuttuğunu belirtmektedir.

XVI. yüzyılda Kürt beyleri tarafından restore edilen bu kale üç asır boyunca Kürt emîrler tarafından yönetilmiştir. Bu emîrlerin başında XVIII. yüzyılın başlarında Rûbarîler; bu yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın başında da Genc Ömer Axa gelmektedir. Fakat II. Mahmûd'un bu kaleyi yöneten Kürt beylerine yönelik saldırıları sonucu bu beyler oradan sürülünce kale tekrar harabe olmaya yüz tutmuştur.

Kaledeki binalar XX. yüzyılın başlarına kadar kısmen de olsa ayakta idiyse de yöre sakinleri bunları daha da yıkarak yaptıkları yeni ev ve köşklerde bu binaların malzemelerini kullanmışlardır. Kalede XVII. yüzyılda 2000-3000 arası bir nüfus oturmaktaydı.

Basûtê Kalesi'nde bir kuyu açılmış; bir su değirmeni yapılmış ve çevresinde savaşlar sırasında suyla doldurulmak üzere savunma amaçlı bir hendek kazılmıştır. Kalenin bulunduğu Basûtê Köyü çok eski çağlardan beri bir yerleşim birimi olarak kullanılmıştır. Köyün kuzeybatısında yer alan Tel Basûtê Höyüğü'nün geçmişte taş devirlerine dayandığı gibi, köyün yakınında bulunan Tel Gomitkê de eski dönemlere dayanmaktadır.

3. 2. 2. Êndarê Mevkîi

Bugünkü Êndarê Köyü'nden 1 kilometre mesafede bulunan tarihî Êndarê mevkîi güney ve kuzey olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. 1 dönümlük yüzölçümüne sahip güney kısım, insanların yaklaşık 10 bin yıldan beri yaşadıkları ve Yeni Taş Dönemi'ne ait bir tarım köyünün yerinde yapılmıştır. Kuzey kısım da kendi içerisinde güney ve kuzey olmak üzere iki alt kısma ayrılır. Êndarê mevkîinde geride eser bırakan bazı kavimlere ait dönemler ve eserleri şunlardır:

Geç Aramîler Dönemi (MÖ 740-530): Bu dönemden geriye kalan bazı eserler şunlardır:

Mezarlar Mühürler Çanak çömlekler Bazı evlerin kalıntıları

Fars Ahamenîler Dönemi (MÖ 530-330): Bu dönemden geriye kalan bazı eserler şunlardır:

Bazı kuklalar

Tanrıça İştâr'ın bir kuklası

Üzerinde "Ahura Mazda"nın nakşedildiği billur taşından bir muska

Bir mabet

Yunan-Selukî Dönemi (MÖ 330-80): Bu dönemde korunaklı ve gelişmiş bir mevkî olan Êndarê'de Yunanlılara ait kap kacak ve çok sayıda selukî gümüş parçaları keşfedilmiştir.

Emevî, Abbasî ve Selçukluklar Dönemleri: Bu dönemlerde yeniden gelişen ve sakinlerinin tarımla uğraştığı Êndarê'de yeni evler, ekmek fırınları ve zeytin ma'saraları yapılmıştır. 1086 yılında Selçukluklar Karşısında tutunamayan Bizanslıların Êndarê'deki evleri yakılmış ve enkazları üzerine yeni evler yapılmıştır. Fakat bir süre sonra yaşanan göçler nedeniyle Êndarê tekrar harabe bir alana dönüşmüş ve bu alanda özellikle arpa ekilmiştir.

1954 yılında Suriye Milli Ekip tarafından Êndarê'de yapılan kazı çalışmalarında bir mabet keşfedilmiş ve bunun bazı parçaları Halep Müzesi'ne nakledilmiştir.

3. 2. 2. 3. Kurzêlê ve Keloşka Qîbar Köyleri

Kurzêlê: Basûtê Köyü'nün 3 kilometre kuzeyine düşen bu köyde ortaçağlardan beri Kürtler oturmaktadır. Bizanslılar Döneminde mamur bir birim olan bu köyde yaklaşık 4000 kişilik bir nüfus otururdu.

Yunanlılar Döneminde dinî bir merkez olan Kurzêlê'de 70 metre uzunluğunda bir kilise yapılmıştır. Bu köyü önemli kılan hususlardan biri de IV. Patrik Yuhanna (miladî 922-910) ve VI. Patrik Yuhanna'yı (miladî 957-945) yetiştirmiş olmasıdır.

Bugün yeşil bahçelerle çevrili mamur ve güzel bir köy olan Kurzêlê'de yaklaşık 2000 kişi yaşamaktadır. Burada oturan Kürtler yörede çalışkanlıklarıyla tanınmaktadır.

Keloşka Qîbar: Cûme Ovası'nın eski ve güzel köylerinden biri olup Efrîn şehrine 3 kilometre mesafede bulunmaktadır. Ortasından geçen bir vadiyle ikiye ayrılan bu köyün kuzey kısmına Qîbar, güney kısmına 'Erşê adı verilir. 'Erşê'nin güneyinde bir kısmı yıkılmış olan çok sayıda geniş ve eski mağara bulunmaktadır. Köyün batısında yer alan Qîbar Ovası'nda bir höyük ve ortaçağa ait oldukları tahmin edilen bazı eski binaların kalıntıları keşfedilmiştir. XX. yüzyılın başlarında bir Êzidî merkezi olan Qîbarê'nin şimdiki sakinlerinin yarısı da Êzidî Kürtlerdir.

3. 2. 2. 4. Tel Cindîrêş Şiyê (Şêx Hedîd)

Tel Cindîrêş: Efrîn Bölgesi'nin çok önemli tarihî höyüklerinden biri olan Tel Cindîrêş'in yüzölçümü 400 X 500 = 20000 metrekaredir. Cindîrêş Nahiyesi'nin güneyine düşen bu höyük 266 No'lu kayıtla Halep'te tarihî höyük olarak tescil edilmiştir.

Efrîn Bölgesi'nde etrafı zeytin ağaçlarıyla çevrili bir merkez nahiye olan Cindîrêş Efrîn şehrine 20 kilometre mesafededir. Efrîn Nehri'ne 5 kilometre mesafede olan Tel Cindîrêş höyüğünün bulunduğu mevkide Romalılar döneminde kuzeyde ve doğuda Nebî Hurî ve Antakya şehirlerini Anadolu'ya bağlayan bir yol geçmekteydi. Miladî ilk yüzyıllarda Kuzey Suriye ruhbanlık merkezlerinden biri olan eski Cindîrêş'te miladî

306-307 yıllarında İmparator Konstantin tarafından bir kilise yapılmıştır. 1993-1996 yıllarında Suriye-Alman Ortak Arkeoloji Ekibi tarafından yapılan çalışmalarda Tel Cindîrês'te tespit edilen eserler arasında bazı çanak çömlekler ve MÖ II. Binyıl'a dayanan bir sur da bulunmaktadır.

Şiyê (Şêx Hedîd): Bugün Efrîn Bölgesi'nin batı ucunda Suriye-Türkiye sınırı üzerinde yer alan bir nahiye merkezi olan Şiyê eski dönemlerde önemli bir kalesi olan sağlam bir köydü. Amq'a bağlı idarî bir birim olan Şiyê 1268 yılında Frenklerle yapılan bir antlaşmadan sonra Zahir Baybars tarafından ele geçirilmiştir. Şiyê'de tespit edilen belli başlı tarihî eserler şunlardır:

Başta Zerê Mağarası olmak üzere çok eski devirlerden kalma mağaralar

Çanak çömlekler

Bir öküz başı

İki başlı bir maymun heykeli

3. 2. 2. 5. Nebî Hurî (Sirus)

Selukis Nîkator zamanında (MÖ 312-280) kurulan, yıkıntı ve kalıntıları Efrîn Bölgesi'nin kuzeydoğu ucuna düşen bu şehir kuzeyde Türkiye sınırına 2 kilometre; Bilbil Nahiyesi'ne 10 kilometre; Efrîn şehrine de 45 kilometre mesafede olup Germikê Irmağı tarafından beslenen Sabunsu'nun 1.5 kilometre doğusuna düşmektedir. Şehir şu isimlerle anılmaktadır:

Nebî Hurî	Hurî Kalesi	Sirus (Yunanca)
Hagiopolis (Azizler Şehri)	Kuzma	Dimyanus
Quriş/Kuriş (İslam Tarihi kaynaklarında)		

Şehir isminde geçen "Hurî" kelimesiyle ilgili iki görüş vardır. Birincisi, bunun MÖ I. Binyıl'da burada hüküm süren Hz. Davud'un bir komutanının adı olan "Urya"dan gelmesi; ikincisi ise bu yörelerde hâkimiyet kuran "Hurî"lerden gelmesidir. Aşağıda bu eski şehrin geçirmiş olduğu bazı dönemlere değinmek istiyoruz.

Yunan, Roma ve Bizans Dönemleri: Selukis Nîkator zamanında (MÖ 323-280) kurulan bu şehir kısa sürede gelişmiş ve para basılacak bir merkez olacak kadar önem taşımıştır. Şehir ayrıca zeytin ağacıyla sembolize edilen Tanrı Asîna ile Yıldırımlar Tanrısı olan Zeus için yapılan bir ibadet merkeziydi. MÖ 188 yılında yapılan Afamiya Antlaşması'yla Küçük Asya Selukiler Devleti'nden ayrıldıktan sonra bir sınır şehri haline gelen bu şehir Antakya hükümdarları için askerî bir merkeze dönüşmüştür. MÖ 83 yılında Ermeni krallarından Büyük Tigran'ın hâkimiyetine geçen şehir MÖ 69 yılında Romalılar tarafından geri alınmıştır.

MÖ 64 yılında Romalı komutan Bombay'ın Suriye'ye girmesinden sonra Suriye bir Roma vilayeti olmuştu. Bu sıralarda konumuz olan Sirus şehri Romalılarla Farslar arasında bir savaş alanına dönüşmüştü. Hâkimiyetlerinin ilk yıllarında Ro-

malılar başta 10. Fırka olmak üzere askerî fırkalarını bu şehirde konuşlandırmış ve bu durum miladî I. yüzyıla kadar devam etmiştir.

Miladî 330 yılında Romalılarla Bizanslılar arasında meydana gelen siyasî bölünmüşlükten sonra kurulan Bizans Devleti zamanında Sirus şehrinin dinî idaresi miladî 423 yılından itibaren Piskopos Teodor tarafından yürütülmüştür. Bu sırada uzunluğu 80 kilometre, genişliği de 50 kilometre olarak 800 kiliseyi içeren bir piskoposluğa sahip büyük bir mıntikanın şehri olan Sirus'a dört tane piskoposluk bağlıydı: Antakya, Antep, Menbic ve Halep. Bu dönemde Sirus mıntıkası idarî açıdan Sirus merkezin yanı sıra Efrîn/Kürd Dağı, Şêx Xorus, Meydankê, 'Ezaz, Kilis ve Cibrîn 'Ezaz'ı da içeriordu.

Eski Sirus şehrinin kalesi, suru ve çok sayıda evleri İmparator Justinan tarafından yapılmıştır. Bizanslılarla Farşlar arasında uzun süreli savaflara sahne olan bu şehir miladî 540 ve 574 yıllarında yıkıma uğramış; Bizans kralı Hirakl nihayet miladî 630 yılında Farşları buradan çıkarmıştır.

İslamî Dönem: Miladî 637 yılında cizye karşılığında İslam ordusunun komutanı İyaz b. Ğanm'a teslim edilen Sirus şehri Bizans sınırında yer alması açısından Emevî ve Abbasî dönemlerinde de stratejik önem taşımıştır.

Emevî halifelerinden Velîd b. Abdulmelik dünyanın en güzel kiliselerinden biri olan Sirus Kilisesi'nden çıkardığı taş ve sütunları Halep'te yaptırdığı Ulu Cami'ye nakletmiştir. Bizanslılar bu caminin yapımında kullanılmak üzere Halep'e götürülen üç sütunun geri verilmesi için her biri için 1000 dinar ödemeyi teklif ettiyseler de Abdulmelik bu teklifi kabul etmemiştir.

Abbasîler Döneminde Harun Reşîd zamanında büyük bir askerî garnizonun bulundurulduğu Sirus şehri idarî açıdan Menbic'e bağlanmıştır. Miladî 905 yılında Bizanslıların geri aldığı Sirus onların da elinden çıkıp Haçlıların eline geçmiş ve Haçlılar Ruha'ya (Urfa) bağladıkları bu şehre Coricee "Kurîsî" adını vermişlerdir.

Nûreddîn Zengî miladî 1150 yılında Haçlılarla yaptığı mücadeleye sonucunda Sirus şehriyle birlikte başta 'Ezaz ve Rawendan olmak üzere Haçlıların elinde olan yöredeki tüm kaleleri de ele geçirmiştir. Nûreddîn şehrin daha sonra tekrar Bizanslıların eline geçeceğinden endişe ettiği 1157 yılında verdiği bir talimatla bu şehirden çekilmiş ve şehrin tahrip edilmesini de istemiştir. Şehir daha önce 1140 yılında meydana gelen bir depremde de zarar görmüştü.

Nûreddîn Zengî'nin şehirden çekilirken verdiği tahrip etme talimatından sonra harabeye dönüşen ve uzun bir süre kullanılamayan hale gelen Sirus şehrinde 1952 yılında Beyrut Fransız Arkeoloji Enstitüsü Müdürlüğü tarafından yedi ayrı noktada yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde birçok tarihî eser keşfedilmiştir ki bazıları şunlardır:

Miladî II. ve III. yüzyıllarda Romalılar Döneminde yapılan büyük bir amfi
Amfinin taştan yapılmış olan oturakları üzerine yazılmış şahıs isimleri

Şehrin ana caddesi

Hamamlar

Mezarlar

Romalı bir komutana ait altıgen burç tarzında bir mezar

1859 yılına tarihlenen bir mescit

1303/1885 yılına tarihlenen ve bugün de yöre sakinleri tarafından ziyaret edilen bir makam.

Not: Her yıl Ekim ayında büyük Kürt şairi Cegerxwîn anısına düzenlenen Şiir Festivalinin ilki 1993 yılında konumuz olan şehrin tarihî Amfisinde yapılmıştır.

Bugün bölgenin en güzel yazlıklarına sahip olan bu tarihî şehre haftalık geziler düzenlendiği gibi burası her yıl yüzlerce turist tarafından da ziyaret edilmektedir.

3. 2. 2. 6. Canbolat ve Hawar Dağı Kaleleri

Canbolat Kalesi: Çiyayê Parsê (Parsê Dağı)'nın 850 metre yükseklikteki zirvesinde bulunan ve 5 kilometre doğusuna düşen 'Ezaz şehrine bakan bu kale ile 1516 yılında Osmanlılarla Memluklar arasında meydana gelen savaşın cereyan ettiği Mercidabık Ovası arasında 13 kilometrelik bir mesafe bulunmaktadır. Geceleyin üzerine çıkıldığında 40 kilometre uzaklıktaki Halep'in ışıklarının görüldüğü bu kale kuzeyden ve batıdan Efrîn Nehri Havzası ile Kürd Dağı'nın yükseltilerine bakmaktadır. Üzerinde bu kalenin yapıldığı dağın zirvesinin yüzölçümü 4 hektardır. Buradaki kale ve sur XX. yüzyılın ortalarına kadar nispeten ayakta idiyse de, yöre halkı peyderpey yıkarak onun inşaat malzemelerini kendi yaptıkları evlerde kullanmışlardır. Kalenin sağlam kalan müstemilatı ise üç su deposundan ibarettir. Bu depolardan birinin doğusunda Êzidî Kürtlerden Parse Xatûn'un mezarı ve ziyareti bulunmaktadır.

Yapılışı eski dönemlere dayanan Canbolat Kalesi'nde özellikle Kilis, 'Ezaz, Cûme ve Efrîn'de XVII. yüzyılın sonlarına kadar hüküm süren Kürt Mend Beyliği döneminde hayat yeniden canlanmış ve kaleye bu beyliğin en etkin şahsiyeti olan ve XVI. yüzyılda beylik yapan Emîr Canbolat'ın adı verilmiştir.

Hawar Dağı Kalesi: Kürtlerin "Keloşkê" dedikleri bu kale Hawar Dağı'nın güney cephesinde ağaçlarla çevrili kayalık bir tepe üzerinde yer almaktadır. Yüzölçümü olarak 2000 metrekarelik bir alan üzerinde kurulan ve temelleri günümüze kadar ulaşan bu kalenin yapılış şekli miladî ilk yüzyılların yapılarını andırmaktadır. Bedreddîn Kalesi oalarak da adlandırılan bu kale Alevî-Kızılbaş Amikan Aşireti ile Sünnî komşuları arasında yaşanan çatışmalara da sahne olmuştur.

3. 2. 3. Eski Yollar

* Suriye'de ilk döşeli yolları yapmakla bilinen Romalılar bir kısmı düzgün, bir kısmı toprak olan bu yolları askerî ve ticarî maksatlarla yapmışlardır. Romalılar

bu yollardan bazılarının yüksek olan kenarlarında her türlü koruma ve gözetleme amacıyla burçlar da yapmışlardır ki Cûme Ovası ve Leylûn Dağı yöresinde adını bu burçlardan alan Bircikê, Bircê Evdalo ve Bircê Qas gibi köyler ve yine isimlerinin bir parçası “Birc” (Burç) olan bzi mevkiller bulunmaktadır. Burada söz konusu eski yollardan bazı örnekler vermek istiyoruz:

1) *Antakya’dan Başlayan Yollar*: Kuzeyde Antakya’dan başlayıp Amq Ovası’ndan geçen bir anayoldan Meydan Ekbes mevkiinde tali bir yol ayrılıp Meydankê ve Qerebêl Dağı’na doğru uzanmaktadır. Başka bir anayol bu günkü Hemam Köyü’nden geçip Şêx Evdirehman Ziyareti’nin yanından Cindîrê’s’e ve Efrîn’e doğru uzanmaktadır. Kürtçede bu yol “*Rêka Bazirganan*” (Tüccarlar Yolu) olarak adlandırılmaktadır.

2) *Sirus (Hurî Nebî) Şehrinden Başlayan Yollar*: Bu eski şehirden başlayan dört tane yol yapılmıştır. Birincisi İslahiye’ye, ikincisi Halep’e, üçüncüsü Sumeysat’a, dördüncüsü de Ezaz’a doğru gitmektedir.

3) *Diğer Yollar*: Sem’an Kalesi’nden başlayan bir anayol Basûfan, Berad ve Kefer Nebo, Klotê ve Xirabê Şemsê köylerinden Halep’e doğru gitmektedir.

3. 2. 4. Eski Köprüler

Uzunluğu yaklaşık 150 kilometre olan Efrîn Nehri ve onu besleyen Sabûn Su Kuzey Suriye’yi Küçük Asya’ya bağlayan önemli bir mıntıkada bulunduğu için bu iki nehir üzerinden bağlantıyı kolay sağlayacak köprülere ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda yapılmış en eski iki köprü miladî I. veya II. yüzyılda Romalılar tarafından yapılmıştır. Bizanslılar tarafından onarımı yapılan bu iki köprü günümüzde de hizmet vermekteyse de ağır trafikten dolayı çökme riski her zaman vardır.

Birinci Köprü: Nebî Hurî Kalesi’nin 1.5 kilometre doğusunda yer alan Sabûn Su Nehri üzerinde kurulan bu köprünün uzunluğu 120 metre olup, her iki tanesi birbirine bakan 6 gözü ve bir de küçük 7. gözü bulunmaktadır.

İkinci Köprü: Birinci Köprü’nün 1 kilometre doğusuna düşen Efrîn Nehri üzerinde kurulan bu köprü’nün uzunluğu 92 metredir ve 3 büyük gözü vardır.

Kefrûm Köprüsü: Yapıldığı taşlar bahsettiğimiz iki köprü’nün taşlarıyla benzerlik teşkil eden, dolayısıyla onlarla aynı yüzyılda yapıldığı tahmin edilen bu köprü Kefrûm Köyü yakınlarında Efrîn Nehri üzerinde kurulmuştur.

Qîbar Köprüsü: Erş Qîbar Köyü’nün batısında Efrîn Nehri üzerinde Romalılar tarafından yapılmış başka bir köprüdür.

Sultan Abdülhamîd Köprüsü: 1300/1882 yılında Sultan Abdülhamîd tarafından Efrîn Nehri üzerinde kurulan bu köprü’nün maliyeti 4480 Osmanlı Atını olup bu maliyet Halep, Kilis, Antakya ve İskenderun belediyelerince karşılanmıştır. Temeli 1298/1880 yılında Kurban bayramının.2. gününde Halep Valisi Cemîl Paşa tarafından atılan bu köprü’nün açılışı da adı geçen valinin katılımıyla yine Kurban bayramının 2. gününe denk gelmiş ve köprüye Sultan Abdülhamîd Köprüsü adı verilmiştir.

Meydana gelen doğal afetler neticesinde büyük ölçüde yıkılan bu köprü, taşların maliyeti nedeniyle ahşap kullanılarak tekrar iş görür hale getirildiyse de bu kez meydana gelen bir yangında yanmış; fakat tekrar ahşap kullanılarak hizmete açılmıştır. Bugün halkın dilinde kullanılan “*Pira Textan*” (Ahşap Köprü veya Tahta Köprü) ile bu köprü kast edilmektedir.

Meydankê Köprüsü: Meydankê Köyü’nün 1 kilometre güneydoğusuna düşen ve Meydankê Gölü’nün suları ile kaplanan bu köprünün yapılış tarihi Romalılar dönemine dayanmaktadır.

3. 2. 5. Demiryolu Hattı

Almanlar tarafından yapılan bu hattın Efrîn Bölgesi’nden geçen kısmı 1911 yılında başlamış ve 1913 yılında bitmiştir. Hattın Qitme ve Meydan Ekbes istasyonları arasında kalan uzunluğu 61.5 kilometre olup toplam istasyon sayısı dörttür: Qitme, Kurt Kulak, Racû, Meydan Ekbes. Bu tren hattı dağlık yükseltilerde yapılan şu dört tünelden geçmektedir:

1) Meşalê Tüneli	(235 metre)
2) I. Racû Tüneli	(540 metre)
3) II. Racû Tüneli	(165 metre)
4) III. Racû Tüneli	(130 metre)

Bu demiryolu hattının üzerinde geçtiği beş demir köprü şunlardır:

- 1) Cûmkê Köprüsü
- 2) Astarû Köprüsü
- 3) Ziravkê Köprüsü
- 4) Kutux Köprüsü
- 5) Hêşargê Köprüsü

3. 2. 6. Eski Ziyaretler

Geleneksel ziyaret dendi mi akla daha çok kubbesi olan, dörtgen şeklinde olup fazla yüksek olmayan ve genellikle kuzeye bakan dar bir giriş kapısı bulunan küçük yapılar gelmektedir. Giriş kapıları kuzeye bakmayan ziyaretlerin sayısı çok az olup Efrîn Bölgesi’nde yer alan aşağıdaki bunlara örnektir:

<u>Ziyaret</u>	<u>Kapısının yönü</u>	<u>Bulunduğu yer</u>
Şêx Hemîd Ziyareti	doğu	Qestel Elî Cindo Köyü
Parse Xatûn Ziyareti	doğu	Çiyayê Parsê
Şerafeddîn Ziyareti	batı	Baflûn Köyü

Fakat ziyaretler bazen bir türbe olabildiği gibi, bazen eski bir bina veya bir ağaç, hatta bir su kaynağı veya bu kaynağın yanında bir kaya da olabilmektedir.

Hemen hemen her ziyaret binasının içinde veya yanında ermiş olduğuna inanılan bir şahsiyete ait normal bir mezar bulunur ve bu mezarın üstü genellikle yeşil bezlerle örtülü olur.

Halk nezdinde önemli yerleri olan ziyaretler kutsal sayılmaktadır. Bu bağlamda teberrük için dokunulmakta, şifa bulmaları ümidiyle bu ziyaretlere çeşitli hastalar ve çocuk sahibi olma ümidiyle çocuğu olmayan kadınlar getirilmekte, bez bağlanıp dilek tutulmakta ve ilgili ziyaretin yanında kurbanlar kesilmektedir. Böylece çoğu kez İslam'ın meşru gördüğü normal bir mezar ziyaretinden çok buralar her türlü bidat ve hurafenin boy gösterdiği yerler hâline gelmektedir.

Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'nde çok sayıda ziyaret yerleri ve kutsal sayılan mekânlar vardır. Bazı köylerde birden fazla ziyaret bulunmaktadır. Genellikle ziyaretlerin yanında birkaç orta boy veya bir büyük boy ağaç bulunmakta ve bu ağaçlar oraların ziyaret olduklarına ilişkin önemli göstergeler sayılmaktadır. Aşağıda Efrîn Bölgesi'nde yer alan bazı ziyaretleri tanıtmak istiyoruz.

3. 2. 6. 1. Hannan ve Mennan Ziyaretleri

Hannan Ziyareti: Hannan ya da Abdulhannan Ziyareti Halep-Efrîn Yolu üzerinde Meşalê Köyü'nün güneyinde yer almaktadır. İbn Şahne kendi zamanında bu köy ve ziyaret hakkında şöyle der: "Meşalê Köyü'nde çok sayıda bahçe ve bir nehir vardır. Köyde bir mezar da bulunur ki Davud Peygamber'in kardeşi bu mezarda yatmaktadır".

1937 Dêrsim Ayaklanmasının liderlerimden olan ve Suriye'ye iltica eden Nurfî Dêrsimî 1964 yılında bu türbe mezarın yanında bir minare yaptırmış, etrafını surla çevirmiş ve üzerinde bir mescit yaptırmıştır. Burada kendisi ve eşi için iki mezar yaptıran ve bu iki mezara gömülmelelerini vasiyet eden Dêrsimî 1973 yılında vefat eder ve vasiyeti gereği kendisi için hazırladığı mezara defnedilir. Vefat eden hanımı da kendisi için belirlenen mezara defnedilir. Nureddîn Zaza bunların mezarları üzerine şiir tarzında Kürtçe şu kıtayı yazmıştır:

*Dilbirîn im bi nalîna welêt
Li ser vê riya dijwar
Min jî kire pir hawar
Da ji bo we jî rojekê
Dunya bibe gulbihar*

Yani:

Vatan hasretinden gönlü yaralıyım
Bu çetin yolda yürürken
Ben de çok çılgınlık attım
Dünya sizin için de bir gün
Bahar gülü olsun diye bunu yaptım

Zamanla ziyaretin etrafında çok sayıda mezar yapılmıştır. Bunlardan üzerindeki yazısı okunabilen en eskisi 1226/1849 yılında vefat ettiği yazılı olan Muhammed b. Hacı Ali el-Kurdî'nin mezarıdır. Yaklaşık 50 metre kuzeybatısında Êzidîlerin pîrlerinden Pîr Cafer'in mezarı da bulunmaktadır.

Mennan Ziyareti: Kifircine Köyü'ne doğru uzanan tepe üzerinde bulunan bu ziyaret ile Hannan Ziyareti arasında bir ilişki bulunmaktadır. Zira Hannan Ziyareti'nin bulunduğu yerdeki mezarın Davud Peygamber'in kardeşine ait olduğuna inanılırken, Mennan Ziyaretinde yatan kişinin de onun başka bir kardeşi olduğuna inanılmaktadır. Bundan dolayıdır ki bölgede erkek çocuklara verilen isimler arasında çok sayıda Hannan ve Mennan isimlerine rastlanmaktadır.

3. 2. 6. 2. Muhammed Ali Ziyareti

Bu ziyaret Racû/Reco Nahiyesi'nde anayola 200 metre kadar uzaklıkta Holilê ve Kûran köyleri arasında ağaçlı bir vadide yer almaktadır. Etrafı zeytin ve palamut ağaçlarıyla çevrili olan bu ziyaretin yanında eski bir mezar daha bulunur. Kuzey kapısının önünde bulunan ağaca ziyaretçiler tarafından binlerce bez parçası bağlanmıştır. Yanında kurbanların kesildiği bu ziyarete gitmek için en makbul gün olarak Çarşamba seçilmiştir ki bu da Çarşamba gününün birçok açıdan değişik Kürt kesimleri arasında özel bir gün olduğunu göstermektedir. Hüviyeti tam olarak bilinmeyen bu ziyarete adını veren Muhammed Ali ismi yöredeki birçok erkek çocuğa verilmektedir.

3. 2. 6. 3. Qere Curnê Ziyareti

Bu ziyaret Qere Curnê Vadisi üzerinde kurulan köprü'nün yanında yer alır. Bu vadi ve ziyaretin etrafında yaklaşık iki kilometrelik bir alanı kaplayan büyük çınar ağaçları bulunmaktadır. Qere Curnê isminde geçen "curn" havan demektir. Ziyaretin yanında siyah bazalttan yapılmış büyük bir havan bulunduğu için ziyarete bu isim verilmiştir. Ancak bu havan vadide meydana gelen şiddetli bir sel sonucu oyulmuştur.

Bu ziyarette yatan kişinin kim olduğu tam olarak bilinmiyorsa da yanı başındaki levhada şunlar yazılmaktadır: "Bu mezar Hogir adlı bir şehide aittir. Êndarê Köyü'nden Zerdüşti bir kâhinin torunu olan Hogir, İmadeddîn Zengî'nin ordusu içerisinde iken XI. yüzyılda Bizanslılar ile savaşmak için Urfa'ya gitmiş ve geri dönerken öldürülmüştür".

3. 2. 6. 4. Sultan Şeyhmûs Ziyareti

Bu ziyaret Meydana Ovası'nda Gewenda Köyü'nün güneyinde palamut ağaçlarıyla çevrili büyük bir mezarlığın ortasında yer almaktadır. Sultan Şeyhmûs'un kendi ismi olan Şeyhmûs, annesinin adı olan Ayşe ve kız kardeşinin adı olan Sultane yöre çocuklarına verilen yaygın isimlerdir.

Ziyaretin kapısında Osmanlıca yazılı olan 1300/1882 tarihli bir kitabede burada yatan kişi “Şeyhmûs Anzelî” olarak geçmektedir. Bununla bağlantılı olarak şunun hatırlanmasında yarar vardır ki “Anzel Sancağı” Êzidîlerin yedi büyük sancağı arasında en büyüğüdür ve Şeyh İbrahim Anzelî de Êzidîlerin Qatanî taifesinden en büyük şeyhlerinden biridir. Dolayısıyla ismi bu ziyaretle anılan ve nisbesi Osmanlıca levhada Anzelî olarak geçen Sultan Şeyhmûs’un da Êzidîlerin Qatanî taifesinden biri olması kuvvetle muhtemeldir.

Zahit ve kendini ibadete veren bir abit olan Sultan Şeyhmûs ile ilgili yörede şöyle bir hikâye anlatılmaktadır: Şêx Hedîd (Şiyê) Köyü’nden olan Sultan Şeyhmûs köyde çobanlık yaptığı bir sırada zina yapmakla suçlanmış ve bundan dolayı da ölüme mahkum edilmiştir. Öldürülmeye götürüldüğünde cezasının infaz edilmesinden sonra cenazesinin Şêx Hedîd Köyü’nden Meydana Ovası’na götürülüp burada defnedilmesi yönünde vasiyette bulunmuştur. Vasiyeti gereği onu istediği yere götüren kimseler cenazesini dağın altında bulunan bu ovada bir yere koyarken dağdan bir kayanın yuvarlanıp cenazesinin etrafında birkaç kez dolandıktan sonra durduğunu görürler. Bunun üzerine bu kimseler onun cenazesini o noktada defnederler. Bunlar defin işini bitirip dönerlerken Qere Baba Köyü yakınlarında Allah tarafından domuzlara dönüştürülürler. Bundan dolayıdır ki onların domuzlara dönüştürüldükleri yerdeki geçide Kürtler “Gêdûka Dongiza” (Domuzlar Geçidi) adını vermiş ve karamet sahibi olduğuna inandıkları Sultan Şeyhmûs’un hatırasına onun için gömülü olduğu yerde yaklaşık 150 yıl önce bir “makam” inşa etmişlerdir.

3. 2. 6. 5. Şeyh Abdurrahman Ziyareti

Efrîn-Cindîres Karayolu’ndan 3 kilometre uzaklıkta Kanî Gewrkê Köyü’nde bulunan bu ziyaretin doğusunda tarihî bir eser; güneyinde eski bir mezar ve kuzeyinde de suyu bol bir kaynak bulunmaktadır.

Ziyaretin yanında yer alan bir taş kitabede Osmanlıca “bu, Abdurrahman b. Avf’ın makamıdır” cümlesi yazılmaktadır ki bundan Hz. Peygamber’in meşhur sahabîsi Abdurrahman b. Avf (581-652) kast edilmektedir. Yörede yaygın olan bir rivayete göre bu sahabî burada katıldığı bir savaşta yaralanmış ve şehit olmuştur. Ancak Abdurrahman b. Avf’ın bu bölgeye gelip burada bir savaşa katıldığı yönünde tarih ve siyer kaynaklarında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Halkın değişik kesimlerinden çok kimsenin ziyaret ettiği bu makam özellikle çocuğu olmayan kadınların çocuk sahibi olmak niyetiyle yaptıkları ziyaretler ile meşhur olmuştur.

3. 2. 6. 6. Qazıqlî Ziyareti

Batıdan Circim Vadisi, güneyden de Cûme Ovası ve Cindîres Nahiyesi’ne hâkim Qazıqlî Dağı’nda yer alan ve adını bu dağdan alan bu ziyaret eski bir mezarlığın ortasında yer alıp dörtgen şeklinde küçük bir oda tarzındadır.

Hem Türkçe hem de kısmen Kürtçede kullanılan “Amûd” (Sütun, Kazık) ismi ile Rahip Sem’an’a verilen Amûdî nisbesi arasındaki ilişki şöyledir: Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi’nde faaliyet gösteren Rahip Sem’an uzun bir süre kazık türü bir sütun üzerinde ibadet ettiği için Amûdî nisbesiyle anılmış; kendisini takip eden bir grup Hristiyan rahip de aynı yöntemle başvurdukları için bunlar da “Amûdîler” olarak meşhur olmuşlardır.

3. 2. 6. 7. Şeyh Cemaleddîn, Alî Dede ve Şehîd Murad Ziyaretleri

1) **Şeyh Cemaleddîn Ziyareti:** Ciwîq Köyü’nün kuzeybatısında bir kilometre mesafede bulunan bu ziyaret Dargirê ve Kokanê gibi civar köyler tarafından da ziyaret edilmektedir. Burada yatan kişinin Mürit Hareketi’nin lideri Şeyh İbrahim Halil’in atalarından dördüncüsü olduğu rivayet edilmekte ve yörede doğan erkek çocuklarının büyük bir kısmına bu isim verilmektedir. Ancak burada yatan kişinin Mürit Hareketi lideri Şeyh İbrahim Halil’in atası olduğuna ilişkin rivayetin bu lidere atfedilmek istenen kutsiyet için yapıldığı ve rivayete ihtiyatla yaklaşılması gerektiği unutulmamalıdır.

2) **Alî Dede Ziyareti:** Doğuda Circim Vadisi’ne hâkim olan ve Hêkiçê Köyü’nün doğusunda yer alan bir dağın tepesinde kurulan bu ziyaretin yanındaki binası İslam öncesi dönemleri göstermektedir. Ziyaretin içinde yer alan mezarın ise Alevî büyüklerinden birine ait olduğu tahmin edilmektedir. Senarê ve Anqelê köylerinin doğusuna düşen bu ziyarete bu iki köyün sakinleri de sık sık giderler.

3) **Şehîd Murad Ziyareti:** Kurkan Köyü yakınlarında Drêmiyê Ovası’nda yer alan bu ziyaret bu köy ile Arap Uşağı, Sariya ve Şêtana köyleri arasında müşterektir.

3. 2. 6. 8. Şêx Hedîd (Şiyê) Köyü Ziyaretleri

Bu köyde ve yakınlarında bulunan belli başlı ziyaretler şunlardır ki bunlar Ale-viliğin buralarda yayıldığını göstermektedir:

<u>Ziyaret</u>	<u>Yeri</u>
Bizimle Dede	Köyün ortası
Sarı Baba	Köye giden genel yolun yakını
Hızır	Büyük mezarlığın ortası

İbn Şahne “*ed-Durru’l-Muntehab*” adlı eserinde Şêx Hedîd Köyü’nde Yûsuf b. Esbat adlı bir şahsiyetin mezarının da olduğunu yazıyorsa da bu mezarın yeri şimdilik bilinmemektedir.

4. EFRİN BÖLGESİ'NİN DOĞAL COĞRAFYASI

4. 1. Birinci, İkinci ve Üçüncü Jeolojik Çağları⁵⁴⁶

500 milyon seneden 200 milyon seneye kadarki zamanı içine alan ve deniz bitkileri ile ilk vertebral/omurgalı karasal hayvanların ortaya çıktığı Birinci Jeolojik Çağında "Titis" adı verilen bir deniz vardı. Avrupa'nın güneyini, Afrika'nın kuzeyini ve uzanarak Çin'in doğusunu kaplayan bu nehir Birinci ve İkinci Jeolojik Çağlarda büyük jeolojik değişimlere uğramış ve yerinde Uzak Doğu'da Himalaya Dağlarına varıncaya kadar Alp, Toros ve Zagros Sıradağları ortaya çıkmıştır.

Memelilerin ayrıştığı 200 milyon seneden 60 milyon seneye kadarki zamanı içine alan İkinci Jeolojik Çağı'nda bugünkü Akdeniz'in doğu bölgesinin çehresi ortaya çıkmıştır. Bu çağda meydana gelen jeolojik değişimler neticesinde içlerinde Kürd Dağı'nın da bulunduğu Suriye'nin sahil dağlarının çoğu yükselmiş ve mevcut sular çekilmiştir.

60 milyon seneden 3 milyon seneye kadarki zamanı içine alan ve coğrafi olarak burun ve çıkıntıların ortaya çıktığı görülen bu çağda Kürd Dağı büyük jeolojik değişimler geçirmiş ve bunun neticesinde çöküntüye uğramış olan bazı önemli su kaynakları günümüzdeki hâllerine yakın bir şekilde fışkırmıştır ki Basûta ve Ayn Dara kaynakları buna örnek verilebilir.

Kürd Dağı'na yönelik ilk jeolojik araştırma ve çalışmalar 1883-1897 yılları arasında Alman jeologlar tarafından yapılmıştır. Almanya ile Osmanlılar arasında yapılan bir sözleşme ile gerçekleşen bu çalışmalar sözleşmede geçen bir maddeye göre yapılmıştır. Bu maddede demiryolu hattı çevresindeki 10 kilometrelik bir alandaki yer altı kaynaklarının Almanlar tarafından iletilmesini şarta bağlanmıştır ki Almanlar bu bağlamda başta ham demir olmak üzere önemli bazı maden kaynaklarını ortaya çıkarmışlardır.

Kürd Dağı'nda incelemelerde bulunan Britanyalı jeologların Baflun Petrol Yatağına yönelik etütlerinde en eski kayalaşmanın 225 milyon öncesine dayandığı ortaya çıkmıştır ve bu çalışmalarda Efrîn-Reco yolunda 180 milyon yıl öncesine dayanan kireçleşmiş kayalar tespit edilmiştir. Kürd Dağı'ndaki kaya oluşumlarının çoğu "Cenoman", "Turon" ve "Seneo" adı verilen jeolojik dönemlerde gerçekleşmiş ve bunun göstergeleri Qatime-Bilbil Kavşağında görülmektedir.

4. 2. Sarsıntılar ve Deprem Özellikleri⁵⁴⁷

Kürdağı Bölgesi'ne yönelik jeolojik araştırmalara göre bu bölgede her 250-300 senede maksimum 6; her yüz yılın sonunda da maksimum 5 şiddetinde depremler meydana gelmekte ve bölgedeki olası en yüksek deprem şiddetinin 7.6 olacağı tah-

546 Kemal Xelil, *İlmü Ciyolociya-Efrin* (Basılmamış Doktora Tezi, Efrin); Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrin"*, s. 14 ve devamı

547 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrin"*, s. 19-20

min edilmektedir. Merkezi Kürd Dağı olmak üzere 1822 yılında bölgede meydana gelen depremin şiddeti 7.3 olarak tespit edilmiştir. 1872 yılında merkezi Efrîn'in güneyi olan bir deprem daha meydana gelmiştir.

4. 3. Yer Altı Zenginlikleri⁵⁴⁸

4. 3. 1. Demir, Petrol ve Fosfat

Kürd Dağı Bölgesi'nde demirin varlığı Eyyûbîler Döneminden beri bilinmektedir. Eyyûbîlerin demirden kılıçlar yaptıkları bu bölgede özellikle Bilbil ve Reco nahiye-lerinin batı mıntıkları bu konuda önem taşımıştır. Demir yatakları uzunluğunun 10-25 metre arasında değiştiği bölgede bu yatakların genişliği 4-10 metre arasında değişmektedir. Halen gereği gibi işletilmeyen bu demirden az bir miktarı Halep'e götürülüp burada çimento fabrikalarında işletilmektedir.

Reco Nahiyesi ile Alemdar ve Meydankê köylerinde yapılan etütlere göre buradaki ham demir miktarı 12-16 ton arasındadır.

Kürd Dağı Bölgesi'nde İngilizler tarafından 1946 yılında Baflun Petrol Yatağı keşfedilmiş, bu bağlamda derinliği 900 metreyi aşan bir petrol kuyusu açılmıştır. 2006 yılında bir Çin şirketi tarafından da bölgede bu yönde önemli bir jeolojik etüt yapılmış, fakat sonuçları henüz ilan edilmemiştir. Bölgede fosfat yatağı ise Dikmetaş Köyü'nde bulunmaktadır.

4. 3. 2. Mermer, Krom ve Bakır

Kürd Dağı Bölgesi'nde daha çok Bilbil Nahiyesi'nde bulunan mermerin beyaz, zehrî ve yeşil türlerine birden rastlanmaktadır.

Bölgede ham krom ve manganez ile ilgili araştırmalar Almanlar tarafından yapılmıştır. Bu araştırmalar neticesinde uzunlukları 1-20 metre; kalınlıkları da 20-30 cm. arasında değişen mercimek şeklindeki ham krom tespit edilmiştir.

Bölgede bakıra Bilbil Nahiyesi'nin doğusunda yer alan Qurne Köyü'nden batıda Baxçe Köyü'ne kadar; güneyde Xidiryanlî Köyü'nden kuzeydeki Türkiye sınırına kadar uzanan alanlarda rastlanmaktadır.

4. 4. Yüzey Şekilleri⁵⁴⁹

Efrîn mıntıkası dağlık bir mıntıkadır. İdari sınırları içerisinde Kürd Dağı ve Sem'an olmak üzere iki dağ kütleli bulunmakta ve bu dağların yükseltileri arasın-da geniş vadiler yer almaktadır. Mıntıkada bulunan önemli ova Cûme Ovası'dır.

548 Bkz. *Coğrafiyetu Sûriye el-Amme*, s. 399; Kemal Xelil, *İlmu Ciyolociya-Efrin*; Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrin"*, s. 22-23

549 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrin"*, s. 23

4. 5. İklim⁵⁵⁰

4. 5. 1. Mevki

Kürd Dağı Bölgesi orta dağlık bir bölge sayılmakta ve denizden ortalama yüksekliği 694.5 metreyi bulmaktadır. Bu yüksekliği maksimumu Bilbil Dağı'nda 1269 metre; minimumu da Circim Vadisi yakınlarında 85 metredir.

Akdeniz'e nispeten yakın sayılan Kürd Dağı ile bu deniz arasına 2226 metre yüksekliği; 100 km. kadar uzunluğu ve 20-25 km. kadar eni olan Amanos Dağları girmekte ve batıdan bu bölgeye doğru gelen alçak basınca engel olmaktadır.

Kürd Dağı kuzeyde Türkiye sınırından itibaren birbirine paralel üç kütleyle ayrılmakta ve deniz iklimi bu kütleler arasından iç kısımlara doğru nüfuz etmektedir.

4. 5. 2. Sıcaklık, Nem ve Rüzgâr

En soğuk ayda ortalama sıcaklık derecesi 3.9 olan Efrîn'de kış mevsiminde ortalama sıcaklık 16.3 derce olarak görülmektedir. Kürd Dağı Bölgesi'nde XX. yüzyılın ikinci yarısında Efrîn bağlamında yapılan sıcaklık ölçümlerine göre ortaya çıkan iki tablo şöyledir:

	Meydan Ekbes	Bilbil	Efrîn	Mabeta	Reco	Şiyê
En düşük (Kış)	4	3.6	3.2	3.7	4	4.3
En yüksek (Yaz)	33	33.2	32	33.5	32.5	33

Yıl	1950	1973	1989	1997
Sıcaklık	23-	17-	11-	18-

Doğal hayat üzerinde büyük etkisi olan nemin XX. yüzyılın ikinci yarısında Efrîn'de yapılan ölçümler bağlamındaki ortalama oranı % 62 olarak belirlenmiştir. Bu oranın Aralık ve Ocak aylarındaki en yükseği % 78; Haziran ve Temmuz aylarındaki en düşüğü de % 49 çıkmıştır.

Rüzgâra gelince:

Efrîn'de yazları Mayıs ayından Ağustos ayına kadar kuzeybatı rüzgârları esmektedir. Orta şiddette esen bu rüzgârların yıllık hız ortalaması 4.2m/s olup, en düşük hız Temmuz ayında 2.8m/s olarak gerçekleşmektedir. Hava durumunun soğukluk ve rüzgâr açısından şiddet kazandığı kış aylarında özellikle ağaçlar büyük zarar görebilmektedir. Örneğin bu hava ve rüzgârların şiddetine bağlı olarak 1989 yılında Cûme Ovası'nda on binlerce zeytin ağacı telef olduğu gibi, 1997 yılında da Efrîn mıntıkasında 3.5 milyon zeytin ağacı zarar görmüştür.

550 Ali Mûsa, Menahu Sûriye, muhtelif yerler; Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrin"*, s. 23

4. 5. 3. Yağış (Yağmur, Kar, Dolu, Sis)

1. Yağmur: Suriye’de İlk Yerleşim Bölgelerinden biri olan ve B Grubunda yer alan Efrîn’de yıllık ortalama yağmur oranı 546.6 mlm. kadardır. Akdeniz’den gelen alçak basınç Efrîn’deki yağmurların temel kaynağını oluşturmaktadır. Eylül ayında başlayan yağmurlar aşamalı olarak artmakta ve Kanun-i Sani ayında en üst seviyeye çıkmaktadır. Genellikle gök gürültüsünün de yaşandığı sonbahar ve ilkbahar yağmurları ekinlere ve meyve ağaçlarına zarar vermekte ve erozyon olarak toprak sürüklenmesine yol açmaktadır. Dağ yükseltilerindeki farklar ve denizden uzaklık nedeniyle batıdan doğuya doğru azalma gösteren yağmurlar, ormanlık alanlarda artış kaydetmektedir. Aşağıdaki tablo bölgedeki yağmurların XX. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen yıllık ortalama oranlarını göstermektedir:

Mabeta	Meydan Ekbes	Şiyê	Reco	Bilbil	Efrîn
655 mlm.	648 mlm.	630 mlm.	615 mlm.	585 mlm.	455 mlm.

2. Kar: Kürd Dağı/Efrîn Bölgesi’nin yüksek yerlerinde kar genellikle Ocak ve Şubat aylarında yağar. Fakat bu iki aydan başka da yağdığı olmuştur. Örneğin 1998 yılında 28 Martta; 2000 yılında 23 Ekimde yağmıştır. 1910 senesinde yağan kar 30 Aralıkta başlamış ve 10 Şubat’a kadar devam etmiştir. Bölge Kürtleri 40 gün devam eden bu kara “*Çil Berf*” (Kırlık Kar), “*Berfa Reş*” (Kara Kar) ve “*Berfa Kûr*” (Derin Kar) adını verirler. Uzun süreli bu kar yağışı sırasında Efrîn Nehri buz tutmuş, halk binek ve hayvanlarıyla beraber üzerinden geçmiştir. Bu arada bölgedeki ceylan, kurt ve sırtlan gibi hayvanlardan epeyce ölen olmuştur. 1858 ve 1878 yıllarında da 40 gün süreyle kar yağmış, fakat 600 yıldan beri yağan karların hiçbirisi 1910’daki bu kar kadar etkili olmamıştır.

3. Dolu: Kürd Dağı/Efrîn Bölgesi’nde dolu genellikle ilkbahar ve sonbahar mevsiminde yağar ve hem ekinlere hem de meyve ağaçlarına büyük zarar verir.

4. Sis: İlgili mevsimlerde daha çok sabah saatlerinde görülen sis bazen çok yoğun olabilmektedir.

4. 5. 4. Havzalar

Efrin Bölgesi’nde suların toplandığı aşağıdaki 6 havza bulunmaktadır:

- 1)Basûta ve Ayn Dar Kaynakları Havzası
- 2)Kefercene Kaynağı Havzası
- 3)Germikê Kaynağı Havzası
- 4)Şêx Hedîd Kaynağı Havzası
- 5)Batman Kaynağı Havzası
- 6)Kara Nehir Kaynağı Havzası

Havzaların değerleri derinlikleri ve beslediği alanların yüzölçümü ile ölçülmektedir. Derinlikleri 150-300 metre arasında değişen adı geçen havzaların suları

temiz olup çözümlenmiş herhangi bir kimyasal unsur içermemektedir. Yıllık olarak yağmur suları ile yenilenen bu havzalardaki kayaların ömrü Üçüncü ve Dördüncü Jeolojik Çağlarına dayanmaktadır.

4. 5. 5. Nehirler (Efrîn Nehri, Sabunsu Nehri, Karasu Nehri)

1)Efrîn Nehri: Kürd Dağı'nın kuzey yükseltilerinde şekillenen Efrîn Nehri'nin yukarı kaynakları Antep'in batısında yer almaktadır. Mecrasıyla güneye doğru akan bu nehir bu istikamette Şiltax Köyü'nün kuzeydoğusunda ve Eski Roma Köprüsü'nün 3 km. kuzeyinde Suriye topraklarına girmekte, daha sonra güneydeki akışını sürdürerek Cûme Ovası'na akmaktadır. Güneyde Efrîn şehrini geçtikten sonra Birc 'Evdalo Köyü yakınlarında batıya doğru bir eğilim gösteren Efrîn Nehri Kara Nehir ile birlikte geniş ve derin bir göl şeklini almaktadır. Ancak Türkiye'nin 1970 yılında Efrîn Nehri'nin mecralarını güneye doğru kanalizetmesi nedeniyle burada kuruma meydana gelmiş ve verimli tarım topraklarına dönüşmüştür.

Yukarı kaynaklarından döküldüğü yere kadarki yaklaşık uzunluğu 149 km. olan Efrîn Nehri'nin Suriye topraklarına girmeden önceki uzunluğu 45 km. kadar; Suriye topraklarına girişinden çıkışına kadarki uzunluğu da 29 km. kadardır.

Efrîn Nehri Havzasının yüzölçümü 2850 kilometre karedir. Bunun 1550 kilometre kareden oluşan % 40'lık bölümü Türkiye toprakları içindedir. Yağışların bol olduğu zamanlarda çok gür akan Efrîn Nehri'nin en görkemli akışı Şubat ayında gerçekleşmektedir.

2)Sabûnsu Nehri: Efrîn Nehri'ne dökülen temel bir kaynak olan Sabunsu Nehri'nin uzunluğu 45 kilometredir. Türkiye topraklarında doğan bu nehir birçok zikzak çizerek ve çok sayıda girinti çıkıntısı olan alanları kat ederek Suriye topraklarına girmektedir. Sabunsu Nehri üzerinde kurulan Roma döneminden kalma eski bir köprü kurulmuştur. Bu, yine Roma döneminden kalan ve Efrîn Nehri üzerinde kurulmuş olan benzerinden 2 km. uzaklıktadır. Bu iki nehir Suriye topraklarında 12 km. kadar geçtikten sonra bu köprü'nün güneyinde birleşmektedir. Bu iki nehrin birleştikleri zaviyede eski bir köyün yanında yer alan tarihî bir tepe bulunmaktadır.

3)Karasu Nehri: Uzunluğu 96 kilometreyi bulan ve Meydan Ekbes Köyü yakınlarından Suriye toprakları içinde kilometrelerce bir mesafe kat eden Karasu Nehri'nin kaynakları Kürd Dağı'nın 560 metrelik yükseltilerinden başlamakta, daha sonra Amanos Dağları'nda çok sayıda kaynak tarafından beslenmektedir. Türkiye, deniz seviyesinden 400 metre kadar yüksek olan bir yerde Suriye topraklarına giren bu nehir üzerinde Meydan Ekbes Köyü'ne birkaç kilometre mesafede bir baraj inşa etmiştir. Suriye toprakları içerisinde bu nehre çok sayıda kaynak dökülmektedir ki bunların başında Batman Kaynağı gelmektedir.

4. 5. 6. Şelaleler

Efrîn Nehri en alçağı 3.33 kilometre olan bazı engebeli alanlardan geçmekte ve sarp kayalık uçurumlarda çok sayıda su şelalesini meydana getirmektedir. İnsanlar eski zamanlardan beri bu şelalelerin önünde su setlerini oluşturarak arazilerini sulamada ve değirmenleri çalıştırmada buradaki sulardan yararlanmışlardır. Kürd Dağı/Efrîn Bölgesi'nde yer alan belli başlı şelaleler şunlardır:

Meydankê Şelalesi	Kemrûk Şelalesi	Batman Şelalesi
Basûta Şelalesi	Qerecurn Şelalesi	

1)Meydankê Şelalesi: Meydankê Köyü'nün 1 kilometre güney doğusunda deniz seviyesinden 3.33 kilometre yükseklikte bir yerde bulunmaktadır. Dikey kesitinin genişliği 50 metreyi bulan bu şelalenin yüksekliği 10 metre kadardır. Bölge halkının büyük ilgi duyduğu Meydankê Şelalesi'nin adı önemli bazı şahsiyetlerle birlikte anılmaktadır. Örneğin bu şelalenin yakınında Keloşkê denilen yerde kendini ibadete veren Mar Yakûp Kurşî bunlardan biridir. Bu şelalenin önünde kurulan setin arkası bir göl görünümü kazanmış ve setin önünde kurulan bir değirmenin suyu buradan akıtılmıştır.

2)Kemrûk Şelalesi: Kemrûk Köyü'nün 2 kilometre güneydoğusuna düşen bu şelale etrafındaki ağaçlarla beraber çok güzel bir manzara oluşturmaktadır. 80 metreden fazla bir yükseklikten muhteşem bir görünümle aşağı akan bu şelale yaklaşık 50 metrelik bir genişlikle akmakta ve önünde biriktirilen su güzel bir göl görünümüyle dikkat çekmektedir.

3)Batman Şelalesi: Karasu Nehri'nin bazalt kayalarının bulunduğu topraklardaki mecrasının eğimli olması nedeniyle bazı mevkillerdeki mecrasında birkaç küçük şelale meydana gelmiştir.

4)Basûta Şelalesi: 6 metre yüksekten Efrîn Nehri'ne dökülen Basûta Köyü kaynaklarının oluşturduğu küçük bir şelale olup bu köyün güney batısında yer almaktadır.

5)Qerecurn Şelalesi: Qerecurn Vadisi üzerinde yer alan ve suyu 7 metre kadar yükseklikten bir havuza dökülmekte ve göz kamaştırıcı bir manzara meydana getirmektedir.

4. 5. 7. Göller

Göller doğal ve yapay olmak üzere ikiye ayrılırlar. Efrîn Bölgesi'nde büyük doğal göller yoktur. Fakat bazı kaynaklarla ve yağmur sularıyla beslenen bazı havuzlar vardır ki bölge halkı bunlara göl adını vermektedir. Bunların belli başlıları şunlardır:

1) Gola Bi'îrê	(Bi'îr Gölü)
2) Gola Cilfikê	(Cilfik Gölü)
3) Gola Gundê Cilme	(Cilme Köyü Gölü)

A)Doğal Göller

Efrîn Bölgesi'nde coğrafi anlamda doğal göl sayılabilen önemli iki tanesi "Ayn Dra Gölü" ile "Hopka Gölü"dür.

1)Ayn Dara Gölü: Ayn Dara Köyü yakınlarında bu köyün pınarı tarafından desteklenen ve bir hektarlık alanı kaplayan küçük bir doğal göldür. Kanallarıyla bu köyün yakınında bulunan tarihî ve kendi adıyla anılan Ayn Dara Tepesi yanında Efrîn Nehri'ne dökülmektedir. Ancak adı geçen pınarın üzerinde bir su projesinin yapılması ve etrafında kuyuların açılması nedeniyle yaz mevsiminde bu göl kurumaya yüz tutmaktadır.

2)Hopka Gölü: Reco Nahiyesi'nin kuzey batısında Hopka Köyü yakınlarında yer almaktadır. Havzasının yüzölçümü 10 hektar olan bu göl aldığı yağmur sularıyla genişlemekte ve bazı senelerde suyu Reco Nahiyesi'ne kadar ulaşmaktadır. Çoğu zaman suyu yaz mevsiminin sonuna kadar kalan Hopka Gölü, yüzölçümü 5 hektardan fazla olan bir alanı kaplamaktadır.

B)Yapay Göller

1)Meydankê Gölü: 2000 yılında Meudankê Barajı'nın arkasında denizden yüksekliği 339 metre olan bir alanda kurulan Meydankê Gölü'nün uzunluğu 14 kilometre, genişliği de 200 ile 500 arasında değişmektedir. Etrafı zeytin ağaçlarıyla çevrili olan bu gölün çevresi özellikle yaz mevsiminde yüzlerce kişinin ziyaret ettiği bir seyrangâha dönüşmüş ve etrafında çok sayıda restoran ve tesis kurulmuştur.

2)Birc Abdalo Gölü: 2001 yılında oluşturulan bu göl Birc Abdalo Köyü'nde Efrîn Nehri üzerinde kurulan setin arkasında teşkil edilmiştir.

4. 5. 8. Bitki Örtüsü: Ormanlar/Ağaçlar ve Otlar)

Bitki örtüsü genel kategori olarak aşağıdaki iki türü kapsamaktadır:

- Ormanlar/Ağaçlar -Otlar

Bir yerin bitki örtüsünün şekillenmesinde iki önemli faktör rol oynamaktadır. Bunlardan biri toprak, öbürü iklimdir. Toprak açısından Efrîn Bölgesi'ne bakıldığında bu bölgenin kuzey, batı ve kuzeybatı dağlık yükseltileri ince toz kabuklu kireçsel kayalıklara sahiptir. Buna karşılık Xastiya ve Heştiya mıntıkalarının yükseltilerinde kayalık kısımlar hemen hemen yoktur. İklim faktörüne gelince: Orta sahil dağlarından oluşan Kürd Dağı yarı kurak ve yarı nemli bir iklime sahiptir. Bu bağlamda Kürd Dağı'nın batı eteklerinin kuzey kısmı ile Reco ve Bilbil nahiyelerinin Türkiye sınırına paralel kuzey yükseltilerde bitki örtüsü yoğun bir şekilde görülmektedir. Bu yoğunluk doğu ve güney yönlerine didildikçe azalmaktadır.

Doğal Orman ve Ağaçlar: Kürd Dağı'nın büyük bir kısmını oluşturan doğal ormanların ağaçları odun-kömür satıcıları ve yöre halkı tarafından kesilmeye maruz kalmıştır. Leylûn Dağı ormanları da XX. yüzyılın başlarında Hızlı Doğu Trenine

yakıt temin etmek için aynı akıbete uğramıştır. Aynı şey Xastiyan yükseltileri için de söz konusu olmuş ve kesimler neticesinde burada yok olan alanlar birer tarım arazisine dönüşmüşlerdir.

Doğal ağaçlara gelince: Bunlardan “*pırnal*”lar bölgenin orta, kuzey ve kuzeybatı yörelerinde; “fıstık çam”ları daha çok bölgenin güneybatı yükseltlerinde bulunmaktadır. Efrîn Bölgesi’nde bulunan belli başlı karasal doğal ağaçlar şunlardır:

1) Kizwan	(Yabani fıstık)
2) Mazî	(Meşe)
3) Givîj	(Ar’ar)
4) Zeytûn	(Zeytin)
5) Sumaq	(Sumak)
6) Tihok	(Dığdığ)
7) Şikoke	(Güneğik)
8) Merx	(Fıstık çamı)
9) Qetleb	(Katlep)
10) Çinar	(Çinar)
11) Dirîreşk	(Emzik)
12) Kenar	(Kenar)
13) Tizbî	(Tespîh)

Doğal Orman ve Ağaçlar: Efrîn Bölgesi’nde dikilen belli başlı ağaçlar şunlardır:

Zeytin ağacı (Bölgede yaklaşık 12 milyon tane bulunur)

Nar ağacı	Elma ağacı	Ceviz ağacı
Ayva ağacı	Erik ağacı	Badem ağacı
Dut ağacı	İncir ağacı	Çınar ağacı
Söğüt ağacı	Akçakavak ağacı	

5. EFRÎN BÖLGESİ’NİN EKONOMİK YAPISI⁵⁵¹

5. 1. Tarım

Efrîn Bölgesi Yunan, Roma ve Bizans dönemlerinden günümüze kadar hem hububat hem de zeytin ve üzümüyle meşhur olmuştur. Bölgenin tarıma elverişli olan sulu ve susuz arazisinin hektar oranı şöyledir:

Sulu Arazi			Susuz Arazi		
Ağaçlı	Ağaçsız	Toplam	Ağaçlı	Ağaçsız	Toplam
4663 h	3250 h	7913 h	101240 h	16800 h	118000 h

Aşağıdaki tabloda Efrîn Bölgesi’nin tarıma elverişli olamayan arazisinin hektar oranı görülmektedir:

⁵⁵¹ Bkz. Ali, *Cebelu’l-Kurd “Efrîn”*, s. 67-79

Binalar ve müstemilatı	Taşlık ve kumluk kısım	Bozkır ve meralar	Ormanlık ve ağaçlık alan	Göllerin kapladığı alan
3526 h	34582 h	19138	18734	1100

5. 1. 1. Tarım Projeleri

Efrîn Bölgesi'nin alt ve üst yapıları son derece uygun olmasına rağmen küçük çaplı tarım projeleri ancak 1980'li yıllardan itibaren uygulamaya konulmuştur. Aşağıda bu projeleri kısaca tanıtmak istiyoruz.

5. 1. 1. 1. Meydankê Barajı

1984 yılında Helûbiye Köyü yanında Efrîn Nehri üzerinde kurulan ve 2000 yılında tamamlanan bu barajın 1000 hektar araziye sulaması planlanmıştır. Bölge ekonomisine ciddi katkılar sağlayacağı düşünülen bu barajın teknik bazı özellikleri şunlardır:

- Yüksekliği 68 metre,
- Genişliği 10 metre,
- Tabanının genişliği 385 metre
- Baraj içi taşlık yığınının uzunluğu 983 metredir,
- Baraj gölünün uzunluğu 14 kilometre,
- Yüzölçümü 9.52 kilometre kare,
- Cindîrê Nahiyesi'ne ulaşan kanal uzunluğu 51 kilometre,
- 6 sifonu 2163 metre uzunluğunda,
- 4 tüneli 4034 metre uzunluğunda,
- 5 köprüsü 434 metre uzunluğunda,
- 13 taksi köprüsü 107 metre uzunluğunda.

5. 1. 1. 2. Racû/Reco Barajı

Reco Barajı: Aşûne Köyü yakınlarında Cirqa Vadisi üzerinde hem içme hem de sulama suyu ihtiyacının temini için kurulan bu barajın bazı teknik özellikleri şunlardır:

- Yüksekliği 30 metre,
- Uzunluğu 340 metre,
- Baraj gölünün yüzölçümü 1050 hektar,
- Dağılmış havza yüzölçümü 86 kilometre kare.

5. 1. 2. Tarım Ürünleri

Bölge çiftçileri başta Cûme Ovası olmak üzere ovalık mıntikalarda daha çok buğday, arpa, mercimek ve nohut ekerler. Bunun yanında bölgede çeşitli sebzeler de yetişmektedir. Efrîn Nehri'nin sol yakasına düşen köylerde üretilen patates meşhurdur. Ayçiçeği ve susam da üretilen ürünler arasında yerlerini alırlar. Bunun yanında şeker pancarı, pamuk ve tütün ürünleri önemli yer tutmaktadır. XX. yüzyılın ilk on

senesinde sadece Çilmê Köyü'nde 100'den fazla tütün kurutma ocakları kurulmuştur. Bölgenin güney kısımlarında ve özellikle Lêçe Ovası'nda pirinç de yetiştirilir.

Tarım ürünlerinin üretimi yağış ve sulama koşullarına bağlı olarak yıldan yıla değişmektedir. Örneğin 1995-2000 yılları arasındaki beş yılda ton üzerinden gerçekleşen buğday, pamuk, şeker pancarı ve tütün üretimi şöyledir:

Buğday	30624.5 ton
Pamuk	1082 ton
Şeker pancarı	55355.83 ton
Tütün	293.17 ton

5. 1. 3. Zeytincilik ve Bağcılık

Zeytincilik: Efrîn Bölgesi dendi mi akla zeytin ağaçları ve zeytincilik gelmektedir. Zeytincilik Yunanlılar Döneminden itibaren yaklaşık 15 asırdır bölgede bilinmektedir. Özellikle XX. yüzyılın başlarında tarıma elverişli ovalık ve dağlık alanların önemli bir kısmını zeytin ağaçları kaplamıştır. Verimli yıllarda yıllık üretimi 180 bin tonu bulan zeytin, verimli olmayan yıllarda 50 bin tonu bulmaktadır. Yeşil, siyah ve utûn olmak üzere üç çeşidi bulunan zeytinin “Kürt Zeytini” olarak meşhur olan kısmı mahalli pazarlarda oldukça rağbet görmektedir. Ekim ayının başında başlayan zeytin toplama mevsimi Kasım ayının başlarına kadar devam etmektedir.

Bağcılık: XX. yüzyıla kadar Efrîn Bölgesi'nde geniş alanlara yayılan bağlardan hem yaş ve kuru üzüm hem de üzümden yapılan pekmez halkın gelir kaynakları arasında önemli bir yer tutardı. Ancak XX. yüzyılın ortalarında kendini gösteren sedef türü bir hastalığın yayılması nedeniyle bağlardaki üzüm ağaçlarının çoğu sökülerek yerlerine zeytin ağaçları dikilmiştir.

5. 1. 4. Meyvecilik ve Meyve Ağaçları

Efrîn Bölgesi'nde yetişen meyvelerin başında daha çok Leylûn Dağı'na paralel ovalık alanlarda yer alan Basûtê, Kurzêl, Cûmê, Birc Evdalo ve diğer bazı köylerde ayva, elma ve nar gelmektedir. Xastiyan mıntıkasında kayısı, ceviz ve badem yetiştirken; Şerran Nahiyesi'ne bağlı köylerde fıstık yetişmektedir. İncir ağaçları ise daha çok zeytinlik alanlarda bulunmaktadır. Aşağıda 2000 yılına ait resmî ağaç dökümü görülmektedir. Ancak resmî kayıtlara geçmeyen önemli bir oran da dikkate alındığında bu dökümün biraz eksik kaldığı söylenebilir:

Zeytin Ağacı	11 milyon
Nar Ağacı	1. 3 milyon
Üzüm Ağacı	220 bin
Elma Ağacı	75 bin
Deraq Ağacı	70 bin
Kayısı Ağacı	22 bin

Badem Ağacı	9 bin
Kiraz Ağacı	5 bin
Fıstık Ağacı	10 bin
Şeftali Ağacı	5 bin
Erik Ağacı	5 bin
Ayva Ağacı	3500
Ceviz Ağacı	3 bin
İncir Ağacı	1000

5. 2. Hayvancılık

Keçi: Bölgenin dağlık kuzey mıntıkalarında daha çok keçi ön plana çıkmakta; Kürtçe de “Fîlik” denilen keçi türü çok rağbet görmekte ve birçok köyde bu keçi türünden sürüler bulunmaktadır. 1950’li yıllarda devletin yürürlüğe koyduğu ormanlık alanlarda keçi yetiştirme yasağı nedeniyle keçi beslemede önemli gerileme görülmüştür.

Koyun: Efrîn Bölgesi’nde koyun başta Cûme olmak üzere ovalık alanlarda daha çok beslenmektedir. Ancak ovalık alanlardaki arazilerin modern tarım araçları da kullanılarak tarıma açılması sonucu koyunların otlanma alanları daralmış ve buna bağlı olarak koyun yetiştiriciliğinde azalma meydana gelmiştir.

İnek: Eskiden birçok köyde birden fazla sürüsü bulunan inekler bugün ailelerin kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kadar az beslenmekte ve bu da daha çok Leylûn Dağı köyleriyle sınırlı bulunmaktadır.

Bal Arısı: Efrîn Bölgesi’nin arıcılık için uygun olması birçok aileyi arıcılık ve balcılık ticaretine sevk etmiş ve 2000 yılının sonlarında bölgede 5372 arı kovanı tespit edilmişti. Ancak tarımda kullanılan haşere öldürücü ilaçlar arıcılığı olumsuz etkilemektedir.

Ev Hayvanları: Bu hayvanların başında at, katır ve eşek gelmektedir. Özellikle dağlık ve sarp arazilerde çift sürmede ve nakliye hizmetlerinde bunlardan yararlanılmaktadır. Ancak modern tarım aletlerinin yaygınlaşmasından sonra bunlara duyulan ihtiyaç da azalmıştır. Bu hayvanların yanında bazı evlerde kedi, köpek, tavşan ve güvercin de beslenmektedir.

1998 yılı itibariyle Efrîn Bölgesi’nde tahmin edilen bazı hayvanların sayısal dökümü şöyledir:

İnek	2556
Koyun	68476
Keçi	34265
At	176
Eşek	2475
Katır	1468
Kümes hayvanları	6700

5. 3. Sanayi

Zeytin Ma'saraları Efrîn Bölgesi'nde zeytinlerin sıkıldığı ma'saralara çok eski tarihlerden beri rastlanmakta ve günümüze kadar devam etmektedir. XIX. yüzyılın sonlarında Efrîn/Kürd Dağı kapsamında sayılan Kilis'te 72 tane zeytin sıkma ma'sarası vardı. Bugün ise teknik bir yapı kazandırılmış ma'saraların sayısı 250'yi aşmıştır. Bunun yanında 68 ton yemeklik zeytinyağının elde edildiği bir atelye de bulunmaktadır.

Botanik Kömür Sanayii: Fransız güçleri Efrîn Bölgesi'ne girdikten sonra kömür imalatını yeni bir düzene koydu ve bazı müteahhitlere özel ruhsatlar vererek onlardan ağaçları kesip botanik kömür imal etmelerini istediler. Ağaç kesiminin bu şekilde ruhsata bağlanması gelişigüzel ağaç katliamının önünü de almış oldu. XX. yüzyılın ortalarına kadar imal edilen kömür resmî sözleşmeler doğrultusunda yapıldıysa da, özellikle kontrol edilmesi güç olan kırsal kesimde kaçak ağaç katliamı ve ruhsatsız kömür çıkarımının önüne geçilememiştir. Bugün Efrîn şehrinin güneyinde ruhsatlı iki kömür imalathanesi bulunmaktadır. Sahipleri veya orman dairesi tarafından kesilen ağaçların kullanıldığı bu imalathanelerde yıllık 1000 ton kömür elde edilmektedir.

Plastik Sanayii: Bugün Kurtik, Serê Kaniyê ve Basûtê mevkilerinde üç plastik fabrikası ve Efrîn ile Êndarê'de iki su hortumları atelyesi bulunmaktadır.

Rakı Atelyeleri: Grek döneminden beri üzüm ma'saralarıyla tanınan Efrîn Bölgesi'nde XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın ilk yarısında küçük çaplı rakı atelyeleri kurulmuştur. En önemli atelye 1927 yılında Efrîn'de kurulan ve halen faaliyette olan atelyedir.

Un Değirmenleri ve Ekmek Fırınları: Efrîn Bölgesi sakinleri Efrîn Nehri ve kanallarından yararlanmak üzere onlarca su değirmenleri yapmıştır. 1903 Halep Salnamesi'nde belirtildiğine göre anılan yılda o sıralarda Efrîn Bölgesi kapsamında olan Kilis'te 31 tanesi su ile çalışan; 25 tanesi hayvanla döndürülen; Leylûn Dağı üzerindeki bir tanesi de rüzgârla dönen toplam 57 değirmen vardı. Yöredeki ekmek fırını sayısı da 32'yi bulmuştur.

5. 4. Ulaşım

Efrîn Bölgesi bir yandan İskenderun Limanı ile Antakya şehri; bir yandan da Halep şehri ile Fırat Nehri şehirleri arasında bir bağlantı kavşağı olması açısından stratejik önem taşımaktadır. Bölgenin anayolu Cûme Ovası boyunca Hemam Köyü, Cindîrê Nahiyesi ve Efrîn'den geçerek Halep ve Kilis'e varmaktaydı. Osmanlılar dönemi boyunca kullanılan bu yol Suriye-Türkiye sınır tespitinden sonra devreye konulan İdlîb-Halep yolu nedeniyle önemini kaybetmiş; bu da bölge sakinlerinin ekonomik ve sosyal yaşamlarını olumsuz etkilemiştir.

Efrîn Bölgesi boyunca 65 kilometre uzanan demiryolu üzerinde şu dört istasyon yapılmıştır:

- 1) Qitmê İstasyonu,
- 2) Qurt Qulak İstasyonu,
- 3) Reco İstasyonu,
- 4) Meydan Ekbes İstasyonu.

Geçen 20-30 yıl içerisinde bölgede karayolu ulaşımı alanında ciddi gelişmeler meydana gelmiş; hem köylerle nahiyeleri, hem de merkez ile civar yerleşim birimleri arasında bağlantıyı sağlayan modern yollar yapılmıştır.

5. 5. Ticaret ve Turizm

Osmanlılar zamanında Efrîn Bölgesi'nin kuzey ve doğu yerleşim birimleri arasında Kilis en önemli ticaret merkeziydi. Bölgede ticareti yapılan unsurların başında tarım ürünleri ve hayvansal ürünler gelmektedir.

Efrîn Bölgesi'nde gıda maddeleri ile giyim ve ev eşyasının satıldığı ve her birisinin belli günlerde açıldığı bazı mahalli pazarlar vardır. Bu pazarların belli başlıları, kuruluş yılları ve haftanın hangi günleri hizmet verdiği aşağıda görülmektedir:

<u>Pazar</u>	<u>Kuruluş yılı</u>	<u>Günü</u>
Efrîn	1927	Çarşmba
Cindîrês	1940	Pazartesi
Şêx Hedîd (Şiyê)	1994	Cuma
Reco	1930	Cumartesi
Ma'betlî (Mabeta)	1994	Pazar
Ba'denlî	2008	Çarşmba
Şeran	2008	Perşembe
Bilbil	2008	Cuma

Tarihî mevkileri, doğal güzellikleri ve manzaraları harika bir görünüm arz eden Efrîn Bölgesi bu yönüyle birçok turist ve yazlıkçıyı kendine çekmektedir. Bölgenin turist çeken belli başlı tarihî mevkileri şunlardır:

Sem'an Kalesi	Tel Êndarê
Nebî Hurî Kalesi	Leylûn Dağı

Efrîn Nehri, onu besleyen kaynaklar ve göller yazlıkçılık ve tesis kurma açısından son derece elverişli ise de, henüz istenilen noktaya gelinmediği ortadadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ROJAVA'NIN CİZİR BÖLGESİ

1. “CİZİR” ADI VE KAPSAMI

Cizîr, Arapçada “Ada” anlamına gelen “Cezîre”nin Kütler arasındaki telaffuz şeklidir. Bölge Dicle ile Fırat arasında bir ada görünümünde olduğu için kendisine ada anlamında bu isim verilmiştir.⁵⁵² Rojava'nın en büyük bölgesi olan Cizîr'in Doğuda Güney Kürdistan, Kuzeyde de Kuzey Kürdistan ile sınırları bulunmaktadır. Bu bölge kuzeyde Doğu Toros Dağları'ndan uzanmakta ve yavaş yavaş eğim göstererek Sincar (Şengal) Dağı'nın güneybatısında son bulmaktadır.⁵⁵³ Yaklaşık 1.000.000 (bir milyon) Kürt bu bölgede yaşamaktadır.

İdari açıdan Deyrezûr, Haseke, Halep ve Rakka olmak üzere dört birimi olan Cizîr Bölgesi kendi içerisinde aşağıdaki mıntikalara ayrılır:

Yukarı Cizîr (yüzölçümü 14500 kilometre kare)

Aşağı Cizîr (yüzölçümü 30000 kilometre kare)

Fırat Vadisi (yüzölçümü 6000 kilometre kare)

Yukarı ve Aşağı Cizîrler birbirinden Sincar ve Abdülaziz Dağları ile ayrılmaktadır.

Suriye'nin kuzeydoğu ucunda yer alan Cizîr kuzeyde ve kısmen kuzeydoğuda Türkiye Kürdistanı; doğuda Irak Kürdistanı; güneyde Deyrezûr; batıda da Rakka ile sınırı bulunmaktadır. Türkiye-Suriye sınırının tespit edildiği 1920 yılına kadar Türk Devleti'ne bağlı idi. Suriye Devleti 1922 yılında oluşunca Haseke ve Serê Kaniyê Deyrezûr Mutasarrıflığına bağlanıp Cizîr'e ilhak edildiler. Haseke'den sonra 1923 yılında Beyandûr Köyü kaza yapıldı ve bu kaza 1925 yılında Qamişlo'ya nakledildi. 1928 yılında Suriye-Türkiye sınırı çizildikten sonra üçüncü olarak 'Eyndîwer kaza yapıldı. 1930 yılında idarî açıdan bağımsız bir mutasarrıflık haline getirilen Cizîr neticede 1944 yılında Deyrezûr'dan ayrıldı.⁵⁵⁴

552 Mirani, *el-Hareketu'l-Qawmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistanî Sûriye*, s. 29; Abdurrahman, *Kaliforniya eş-Şark*, s. 20

553 Abdurrahman, *Kaliforniya eş-Şark*, s. 20

554 Mecido, *el-Hizamu'l-Arabi Fi'l-Cezîre-Sûriye*, s. 8-9

Cizîr Bölgesi idarî açıdan aşağıdaki birimlerden oluşmaktadır:⁵⁵⁵

Mıntıka	04 (Dêrik, Qamişo, Serê Kaniyê, Haseke)
Nahiye	15
Belde	birkaç
Köy	1663
Mezra	1674

Köylerin dört mintıkaya dağılımı şöyledir:⁵⁵⁶

1)Dêrik Mıntıkası

Merkez Nahiye	138
Tel Koçer Nahiyesi	98
Cil Axa Nahiyesi	53

2)Qamişlo Mıntıkası

Merkez Nahiye	121
Amûdê	168
Tel Hemîs Nahiyesi	176
Tirbê Spiyê Nahiyesi	110

3)Serê Kaniyê Mıntıkası

Merkez Nahiye	55
Dirbasiyê Nahiyesi	165

4)Haseke Mıntıkası

Merkez Nahiye	287
Tel Temir Nahiyesi	139
Bi'r Huluw Nahiyesi	113
'Erîşe Nahiyesi	30
Merqede Nahiyesi	11
Şeddadî Nahiyesi	10

2. CIZÎRÎR'İN ETNİK YAPISI

2. 1. Kürtler ve Kürt Aşiretleri

Yaklaşık bir milyon Kürdün yaşadığı Cizîr Bölgesi'nde Süryani, Keldani, Asuri ve Arap gibi azınlıklar da yaşarlar. Nüfusun % 60 kadarı Kürtlerin oluşturduğu Haseke'de geriye kalan % 40 kadarı Arap, Süryani, Keldani, Asuri, Ermeni ve Çeçenlerden meydana gelmektedir.⁵⁵⁷ Bir belde ve 133 köyü olan Tel Temir sakinlerinin önemli bir kısmı

555 Mecido, *el-Hizamu'l-Arabî Fi'l-Cezire-Sûriye*, s. 12

556 Mecido, *el-Hizamu'l-Arabî Fi'l-Cezire-Sûriye*, s. 12-13

557 Seyda, *el-Mes'ele'tu'l-Kurdiyye Fi Sûriye*, s. 19

Irak'tan getirilen Asurilerden oluşmaktadır.⁵⁵⁸ Birinci Dünya Savaşı sırasında Merqede Nahiyesi'ne göç eden bazı Ermenilerin buradaki ölümleri nedeniyle Ermeniler bunun anısına 2001 yılında bir kilise yapmış ve bir anıt dikmişlerdir.⁵⁵⁹ Qamişlo'da yaklaşık % 80'i Kürtlerden oluşan nüfusun geriye kalan % 20'si Arap, Süryani, Keldani, Asuri ve Ermenilerden meydana gelmektedir.⁵⁶⁰ Yaklaşık nüfusu 120. 000 olan Amûdê'nin merkez nüfusu 50. 000, sayıları yüz elli olan köylerde yaşayan nüfus da yaklaşık 70. 000'dir. Toplam nüfus içinde Kürtler % 98 olup, geriye kalan %2'lik nüfus Araplardan ve diğer azınlıklardan oluşmaktadır.⁵⁶¹ Nüfusun yaklaşık % 80'ini Kürtlerden oluşan Dirbasiyê'de Araplar, Süryaniler ve diğer azınlıklar da % 20'yi teşkil etmektedir.⁵⁶² Türkiye'den 1915 yılında göç ettirilen bazı Ermeniler önce Tel Berak Nahiyesi'ne gelmiş ve Ermenistan'a gittikleri 1946 yılına kadar burada kalmışlardır.⁵⁶³

Cizîr Bölgesi'ni ziyaret eden Avrupalı araştırmacı ve yazarlar öteden beri buranın bir Kürt bölgesi olduğuna dikkat çekmişlerdir. Örneğim Kürt aşiretleri hakkındaki araştırma yapan Rus doğubilimcisi Peter Lerx Suriye'nin demografik yapısıyla ilgili tespitlerde bulunurken "Cizîr Bölgesi'nde Kürt varlığı çok fazladır" ifadesini kullanmaktadır.⁵⁶⁴ Kürdistan'a yönelik seyahatlerinde benzer araştırma ve tespitlerde bulunan Micer Son da Cizîr'deki Kürtleri bu ulusun büyük öncüleri arasında saymaktadır.⁵⁶⁵ Kürt Teavun ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olan Kürt Teavun ve Terakki Gazetesi ise "Osmanlı Amerikası" olarak nitelendirdiği Cizîr'in Kürt kimliğine vurgu yaparken "Milî", "Kîkî", "Qere Gêçî" ve "Berazî" gibi köklü Kürt aşiretlerinin buradaki varlıklarına dikkat çekmektedir.⁵⁶⁶ Suriye Kürtleriyle ilgili araştırmalarıyla tanınan Coğrafya bilgini Ahmed Vasfi Zekerîya özellikle Cizîr'in kuzeydoğu kesiminde yaşayan Kürtleri "Araplıktan hiçbir şey almamış katıksız Kürtler" olarak tanıtmaktadır.⁵⁶⁷

Suriye Siyasi Büro ve İstihbarat Şefi Teğmen Muhammed Taleb Hilal, Cizîr'deki Kürt aşiretlerinin Araplaşması için çare olarak düşünülen okullaşma ve kültürlenme silahının ters teptiğine ve bunun Kürt aşiretlerini ulusal bilince daha çok sevk ettiğine üzülerek şöyle dikkat çekmektedir: Cizîr'deki Kürt aşiretleri kendi aralarındaki farklı eğilimler ve iç düşmanlıklara rağmen ulusal bir vatan ümidi ve bilinci hepsinin ortak özelliklerindendir. Araplaşmaları için ellerine verilen ilim ve kültür silahı bu noktada tersine dönen bir silah hâline gelmiştir.⁵⁶⁸

558 Konê Reş, *Tarihu Qamişli*, s. 62-63

559 Konê Reş, *Tarihu Qamişli*, s. 65

560 *Teqaddumi Gazetesi*, Suriye 1994, sayı: 24

561 Konê Reş, *Tarihu Medîneti Qamişlo*, s. 55

562 Seyda, *el-Mesêletu'l-Kurdiyye Fi Sûriye*, s. 22

563 Konê Reş, *Tarihu Qamişli*, s. 63-64

564 Lerx, *Dirasat Havle'l-Ekrad ve Eslafihim*, s. 71

565 Son, *Rihletu Mutenekkirin Îla Biladi Mabeyne Nehreyn ve Kurdistan*, I, 62

566 *Kürt Teavun ve Terakki Gazetesi*, İstanbul 1908, sayı: 1, s. 2

567 Zekerîya, *Cewletun Eseriyye Fi Bâdi'l-Biladi-Şamiyye*, s. 321

568 Hilal, *Dirase*, s 38-39

2 1. 1. Aliyan Aşireti⁵⁶⁹

Asılları Doğubayazıtlı olan ve birçok kola ayrılan bu aşiret Cizîr Bölgesi'nde Qamişlo ile Ava Mezin arasında kalmaktadır. Aşiretin kuzeyden güneye uzanan ve Tîrbê Spiyê'den Rimêl'e doğru genişleyen nüfuz alanlarında zamanla şu iki nedenden dolayı daralma yaşanmıştır:

- 1) Botan Beyi Yezdan Şêr'in 1853-1854 yıllarında bu alandan bir kısmını kontrolü altına alması,
- 2) Bazı köylerinin (Kêşkê, Çil Axa, Tokil) Suriye rejimi tarafından başta Şemmer olmak üzere bazı Arap kabilelerine verilmesi.

Aliyan Aşireti'nin belli başlı köyleri şunlardır:

Essaf ve Mer'ê Aileleri'nin Köyleri

-Dêrûna Axê	-Aleqos	-Simâilê	-'Evdê
-Mûsagewra	-Sêgîrka	-Der'ô	-Ridênî
-Kêşkê	-Salihê 'Evdê	-Girikê Mûrad	-Şêxmûsê Naîfê Merê
-Dêrûna Kevnik	-Hecî Teleb	-Şellal	-Teyîb
-Hecî Hisên	-Badiyan	-Berces	

Diğer Köyler

-Bakirwan	-Hesoyê Dûmanî	-Nebî Sadî
-Lodka	-Xîrbê Cihuyan	-Bekiroğlî
-Hellaq	-İtbê	-Şêtkâ
-Xîrab Reş	-Kevîrê Dinna	-Batirzan
-Xîrbe Belik	-Qerxo	-'Elî Bedran
-Xuşênî	-Girikê Xelo	

Aliyan yöresinde bir zamanlar sularından istifadeyle pirincin ekildiği bazı çeşmeler ve bulundukları köyler şunlardır:

Çeşme

- Kaniya Reş
- Dêrûna Kevnik Çeşmesi
- Kaniya 'Elî Bedran

Bulunduğu köy

- (Teyîb)
- (Dêrûna Kevnik)
- ('Elî Bedran)

Aliyan mıntıkasında Kürtler tarafından 'Êlimê Rimkesk olarak adlandırılan, İslam öncesi bir Kürt tapınağı olduğu söylenen ve Suriye-Türkiye sınırına 7-8 kilometre uzaklıkta olan bir ziyaret vardır.

2. 1. 2. Aşîta Aşireti (Xelef Axa Sancağı)⁵⁷⁰

Cizîr Bölgesi'nde Qamişlo ile Tîrbê Spiyê arasında 30 kilometre uzanan bir mıntıka'da bulunan bu aşiretin adı Xelef Axa (Halef Ağa) ile birlikte anılmaktadır. Osmanlılar zamanında bu mıntıkada hâkimiyet kuran Halef Ağa'nın nüfuzu bu mıntıkayı aşırıyordu ve Şengal'e varıncaya kadar geniş bir yörenin vergisini topluyordu. Halef Ağa hâkimiyet kurduğu mıntıkada bazı köyleri bazı şahsiyetlerin maiyetine vermişti ki bu köyler ve şahsiyetler şunlardır:

<u>Köy</u>	<u>Şahsiyet</u>
Dugîrê	Silêmanê Ebas'ın dedesi olan Yûsuf
Dirêçik	Cerahê Nehri yanında sebze yetiştiren Oslo
Tel Cihan	'Enterê Silo
Gir Dahol	Köyü imar eden Hecî Mido
Tel Şîr	Malbata 'Elîkê
Tîrbê Spiyê	Hesenê 'İço

Hesenê 'İço Dirbasiyê ile Girê Şêra arasında kalan bir araziye Mevlana Halid'in halifelerinden Şêx Ehmedê Xiyalî'ye verdiği için bu araziye Xîrbê Şêx Ehmed adı verilmiştir. Şêx Ehmedê Xeznewî'nin babası Mela Murad burada defnedilmiştir. Aşiretin bugün Halef Ağa Sancağı'nda yer alan bazı kolları ve bu kolların ünlü aileleri aşağıda görülmektedir:

Hecî Silêmanî

-Xidiroka	-Ce'ferka	-Siwarka	-Dekşûriya
-Elîkiya	-Garisa	-Elî Mihema	-Emoka
-Husnî	-Ebasa	-Hisko	-Osê
-Bêkirk	-Sinco		

Hecî Silêmanîlerin belli başlı köyleri şunlardır:

-Tel Zîwan	-Tel Şî'r	-Omerîk	-Dekşûrî
-Beyandûr	-Hulwa	-Hasûd	-Xirbe Dîb
-Şelhûmî	-Gir Dêmê Helîmê	-Türkiye'de bir köy	

Dûrika

-Ebas	-Hîto	-Midoka	-Şemoka	-Dellî

Dûrikalîların belli başlı köyleri şunlardır:

-Dugirê	-Nesran	-Beyaza Mezin	-Beyaza Biçûk
-Ebû Hicêra	-Gir Dahol	-Til Berhem	

Kasika

-Ehmedê Yûsif	-Elîkê Yûsif

Kasikalîların başlıca köyleri şunlardır:

-Siha Mezin	-Siha Biçûk	-Bilêc	-Girê Siwar
-Himara	-Arzana	-Xirab Ebid	-Leylan
-Tel Xernûb	-Girê Zêra	-Xirab Cihâş	-Sûgiya
-Riheyâ	-Zorava		

Mihelmiya

-Xeyda	-Hemê	-Hesenê Xirêckî	-Hecî
-Rico	-Cumhor	-Ehmê	-Hidadka
-‘Itman	-Xelîlê Osman	-Delo	-Es’ed
-Cirdo	-Kejo		

Mihelmiyalîların belli başlı köyleri şunlardır:

-Xezna Mezin	-Xezna Biçûk	-Xezna Osman	-Sihil
-Xirêcka	-Biwêra	-Tel Xezal	-Mircan
-Ni’metiyê	-Farqîn	-Gundikê Xelîl	
-Gundikê Bekirê Xanê		-Xuwêtla	

Kurrisa

-Hesenê Birahîm	(aile)
-Tennûrî	(köy)
-Şorik	(köy)

Cewdika

-Tel Cihan	(köy)
-Getba	(köy)

Şapizniya

-Sifûgê Enter	(aile)
-Cum’ayê	(köy)
-Ni’metiyê	(köy)

Dilmemika

-Girdê mê Jor	(köy)
-Xizemok	(köy)

Halef Ağa ailesinden bugün Qamişlo'da belediye sınırları içinde yer alan Enteriyê Köyü'nde birkaç hane bulunmaktadır. Ağanın bazı torunları Türkiye tarafında Eznarwerê ve Dêrzindîqê köylerinde yaşıyorlar ki bu iki köy de yaklaşık 200 yıl önce Halef Axa'ya aittiler.

2. 1. 3. Daqoriyan Aşireti⁵⁷¹

Cizîr Bölgesi'nde yaklaşık 4.000 aileden oluşan büyük bir Kürt aşiretidir. Yüzyıllardan beri Şırnak ve Botan yörelerinde yeleşen bir kısmı yaklaşık yüz yıl önce Cizîr Bölgesi'ne göç eden bu aşiretin merkezi Qamişlo şehrinin batısında yer alan ve "İkinci Moskova" olarak anılan Amûdê topraklarıdır. Amûdê topraklarının en büyük kısmını elinde bulunduran ve tarımla uğraşan aşiret yaklaşık 120 köyü ile Cizîr Bölgesi'nin en verimli topraklarına sahiptir. Bu aşiretin bir kısmı da Türkiye tarafında bulunmaktadır. Aralarında fiziki olarak sınır varsa da onlar bu sınırı pratikte kaldırmış ve sıkı bir ilişki kurmuşlardır. Aşiretin önemli ailelerinden bazıları şunlardır:

- 1) *Gabare*: Amûdê'ye bağlı yaklaşık 30 köyde kalan bu aile, Türkiye tarafında da bir o kadar köyde kalmaktadır.
- 2) *Gabaka*: Amûdê'ye bağlı yaklaşık 20 köyde kalan bu aile, Türkiye tarafında da bir o kadar köyde kalmaktadır.
- 3) *Seyîdan*: Bu aile Amûdê'ye bağlı yaklaşık 20 köyde kalmaktadır.

Teğmen Hilal şunları ifade etmektedir: Hevêrkan aşireti gibi Daqorî aşireti de bir Kürdistan'ın kurulması için bütün varlığıyla çalışmaktadır. Amûdê'de bu aşirete mensup gençlerin Kürt ulusal varlığı üzerindeki Arapçılığın sona erdirilmesi yönünde ellerinde Kürt bayrağıyla şehirde yaptıkları eylemler ve duvarlara yazdıkları sloganlar bunun en büyük kanıtıdır. Böyle bir olgu karşısında din silahını devreye koymasını beklediğimiz Şeyh Ahmed Haznevî tam tersine hareket ederek bu gençleri desteklemektedir. Zira bu şeyhin düzenlediği zikir meclisleri sadece görünürde zikir meclisleri olup özünde soydaşları olan bu gençlerle Kürtçülük yaptığı meclislerdir ve Şeyh bu gençlere tam bir güven duymaktadır.

Amûdê ile Haseke arasında Milanê Xidir ve Gabara aşiretleriyle beraber tarımsal işbirliği yapan ve bu aşiretlerle birlikte köyler inşa eden Daqorî Aşireti ile bu aşiretlerin toprakları yaklaşık 80 kilometre uzunluğunda ve 30 kilometre genişliğinde bir mıntıkaya yayılmıştır. Bu içiçelikten dolayıdır ki "Girkê Daqoriya" Gabara Aşireti'nin bir köyü olmasına rağmen Daqorîlerin adını taşımaktadır.

2. 1. 4. ‘Ebasa Aşireti⁵⁷²

Cizîr Bölgesi’nde daha çok Dêrik mıntıkasında Hesina ve Koçerê Botan aşiretleri ile birlikte otururlar. Aşiretin kaldığı alanın batıdan doğuya doğru genişliği 25 kilometre kadar; genişliği de 15 kilometre civarında olup bir kısmı Türkiye tarafında kalmıştır. Aşiretin Suriye tarafındaki köyleri şunlardır:

-Tel Ziyaret	-Tel Qafik	-Gundik
-Mustefawiyê	-Gêrê	-Kortepan
-‘Elwanka Ezêm	-‘Elwanka Şêxê	-Kanî Kerkê
-Dekşûriya	-Cîlika	-Sermisaxê

Aşiret şu ünlü ailelerden meydana gelmektedir:

-Rûtan (Malbata Colo)	-Teterka	-Sofika	
-Lîlika	-Xelê	-Hemo	-‘Emo

Aşiretin ünlü şahsiyeti olan Hasan oğlu Colo cesaretiyle ün yapmış biriydi. Dêrik’in petrol yataklarıyla bilinen Rimêlan mıntıkasında mızrağını dikerek belirlediği sınırlarının içerisine kendi aşiretinden olmyanların girmesine izin vermezdi. Bu petrol mıntıkası o zamandan beri “Rimêlan” (Mızrak Kaldırma) adıyla bilinmektedir ki Colo torunlarından birine bu adı vermiştir. Bu mızrak nihayet yeğeni Se’doyê Gerderî’ye ulaşmış ve Se’do babasının intikamını bu mızrakla almıştır. Colo’dan geriye şu eserler kalmıştır:

- 1) *Qesrok (Saraycık)*: Gundik Köyü’nde harabeleri bulunmaktadır.
- 2) *Dara Berû (Palamut Ağacı)*: Gundik’te varlığını korumaktadır.
- 3) *Şopa Cewê (Kanal İzi)*: Türkiye tarafından su çektiği bir kanaldır.

2. 1. 5. Gabaran Aşireti⁵⁷³

Mardin ilinin doğusu Sorikan Aşireti liderinin hâkimiyetindeydi. Dodo adında biri Heydo, Subhan ve Ebdo adlarında üç yeğeni ve bir kız kardeşiyle birlikte bu mıntıkada yaşıyorlardı. Halka zulmeden aşiret lideri zulmünün boyutunu gözüne kestirdiği kadın ve kızları süsleyip kendisine göndermeleri için ailelere baskı kurma derecesine çıkarmıştı. Kız kardeşini kendisine göndermesi için Dodo’ya haber gönderen bu aşiret liderinin isteğini yeğenleriyle istişare eden Dodo kız kardeşi yerine yeğeni Ebdo’yu kadın kılığına sokarak onun yanına gönderdi ve Ebdo onu öldürdü. Öldürme olayından önce göç kararı da alan Dodo verdiği talimatta öküzlerinin ayaklarına keçe sardırması; böylece takip edilmelerine karşı hem ayak izlerinin oluşmaması hem de ses çıkarmaması tedbirini almıştı.

572 Mehmûdê Sebrî, *Nasname*, s. 25-27

573 Mehmûdê Sebrî, *Nasname*, s. 61-64

Sorikan Aşireti'nin lideri Ebdo tarafından öldürüldükten sonra Dodo ve maiyetindekiler Şengal'a göç ettiler; uzun yıllar boyunca kaldıkları Şengal'da çoğalarak "Gabaran" adıyla anıldılar ve şu dört kola ayrıldılar: Mam Dodî, Heydanî, Subhanî, Ebdikî.

1) Mam Dodî: Mam Dodilerden Hemê Heso bir adam öldürdükten sonra ailesiyle birlikte Şengal yöresini terk etmek zorunda kalmış ve Mihemed Axayê Daqorî'den izin alarak onun kontrolünde olan Amûdê'nin güneyinde bir mıntıkaya yerleşmiş ve Mihemed Axa tarafından kendilerine Tel Hebeşê Köyü verilmiştir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru da Daqoriler ile bu Gabariler arasında bir antlaşma yapılmıştır.

Hemê Heso vefat ettikten sonra mıntıkadaki Gabarilerin başına oğlu Mecîdê Hemê Heso geçti ve Daqorîler ile olan antlaşma ve birlikteliğini başarılı bir şekilde sürdürdü. Geride çocuk bırakmadan vefat eden Mecîd'in yerine kardeşi Yûnisê Hemê Heso geçti. Vefat eden Yûnis'in yerine geride bıraktığı Hecî Şêxmûs adlı oğlu seçildi.

Gabaran Aşireti ittifak kurdukları Daqorî Aşireti'yle geliştirdiği yapıcı işbirliği sayesinde büyüyerek Amûdê ile Haseke arasında yaklaşık 80 kilometre uzunluğunda ve 30 kilometre genişliğinde bir alanı paylaştılar. Mam Dodîlerin başlıca aileleri ve köyleri şunlardır:

Heso Ailesi

-Bîrabazin Köyü	-Sîxur Köyü	-Mi'êrikê Köyü
-Qeretepe Köyü	-Çetelê Köyü	-Sebahiyê Köyü
-Kurdo Köyü	-Tel Hebeşê Köyü	-Xalid Köyü
-Marîtê Köyü	-Sinceqa Şêx Köyü	

Revê Ailesi

- Gir Keftar Köyü

2) Heydanî: Gabaran'ın bu koluna mensup ünlü aileler ve köyleri şunlardır:

Ûso Ailesi

- Xirbekejê Köyü
- Hesê Ûso Köyü

Emo Ailesi

- Çox Reş Köyü
- Gir Reş

Reşik Ailesi

- Topo Köyü

Ico ve Remo Aileleri

- Sîçwa Köyü

3)Subhanî: Bu kolun belli başlı aileleri ve köyleri şunlardır:

Aileler

Ebês Ailesi

Elî Sêwî Ailesi

Şindî Ailesi

Köyleri

Werdiyê, Çolmeya Jêrîn

Şîqnê

Tel Hemam

4)Ebdikî: Bu okulun tanınmış aileleri ve köyleri şunlardır:

Aileler

Ebdella Ailesi

Hessûn Ailesi

Xanim (Ğanim) Ailesi

Xelef Ailesi

Kişko Ailesi

Köyleri

Girê Êş

Beko

Mestûra

Mestûra

Gi'êt, Seyîd 'Elî

Günümüzde Gabaran Aşireti'nin durumu hem ekonomik hem de sosyal ve kültürel olarak iyidir. Eğitim öğretime önem veren bu aşiretten yüzlerce üniversite mezunu çıkmış; çok sayıda doktor, mühendis ve öğretmen yetişmiştir. Kızlarını okutmaya ayrı bir önem veren bu aşiret, kızlarını isteklerinin dışında evlenmeye zorlamamak ve evlilikte onların iradelerini dikkate almakla da tanınmakta ve genelde yurtsever bir aşiret olarak bilinmektedir.

2. 1. 6. Hesina Aşireti⁵⁷⁴

Bu aşiret Hesina Ovası'nda oturmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye, Irak ve Suriye arasında paylaşılan bu ovanın 11 köyü Türkiye; 25 köyü de Suriye tarafında kalmıştır.

Daha çok Dêrik ve 'Êndarê'de varlık gösteren ve tarım ve hayvancılıkla uğraşan bu aşireti oluşturan aileler şunlardır:

-Beşika

-Şaweliya

-Qorika

-Hacibka

-Gewre Sera

-'Emer Gewra

-Ale Reşa

-Danhêya

-Baweliya

-Zuhêriya

-'Eyn Sûriya

2. 1. 7. Hevêrkan Aşireti⁵⁷⁵

Muhammed Taleb Hilal'a göre tarihi boyunca yol kesiciliği ve eşkıyalığıyla tanınan bu aşiret Türkiye-Suriye sınırında yer alıp Diyarbakır'da Şeyh Sait İsyanı sırasında bu isyanı destekleyenlerle birlikte hareket etmiş ve reisleri Haco Ağa bu yüzden Türkiye tarafından aranınca Irak'a kaçmıştır. Ancak Irak hükümeti kendisini kabul etmeyince gizliden Türkiye'ye dönmüştür. Türkiye'de kah tutuklanıp hapse konulan

574 Mehmûdê Sebrî, *Nasname*, s.23-24

575 Hilal, *Dirase*, s 39-44

kah hapisten kaçan Haco Ağa Türk istihbaratı tarafından Suriye'de karışıklık çıkarmak için kullanılmış ve bu bağlamda bölgede bir Fransız subayını öldürüp başını Mardin Valisine götürmüştür. Ancak kendisine hiç güvenmeyen ve aşiret gücünün farkına varan Türkiye hükümeti onu ve aşiretini sık sık kovalayınca ailesiyle birlikte Rojava'ya kaçıp Tîrbê Sipiyê'ye yerleşmiştir. Çocuklarından bir kısmı Haseke'ye giden Haco Ağa'nın aşireti daha çok Tîrbê Sipiyê ve Qamişlo'da bulunmaktadır.

Teğmen Muhammed Taleb Hilal'a göre Türkiye, Suriye ve Irak Kürtleri arasında kutsallık derecesinde saygı gören Hevêrkan aşireti SKDP'nin başını çeken bir özelliğe sahip olup Kürdistan'ı kurma yolunda büyük çaba sarfetmektedir. Bu aşiret bini aşan aileden oluşmakta ve her aile Haco Ağa ve şimdi çocukları tarafından verilen bir işaretle kendini feda edecek bir sadakatle hareket etmektedir. Eskiden din silahı devreye konularak bu aşireti öbür Kürt oluşumları hakkında kullanmak mümkün idiyse de, gelişen Kürtlük bilinci şimdi buna engel teşkil etmektedir. Bir zamanlar Türkiye makamları Haco Ağa ve geniş ailesinin Türkiye-Suriye sınırından en az 150 km. kadar iç kısımlara sürülmesini teklif ettiğinde o sıralarda bu teklif yerine getirilmedi fakat şimdi güvenlik açısından bunu yapma ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

2. 1. 8. Kîkan Aşireti⁵⁷⁶

Yaklaşık 3.000 haneden oluşan bu aşiretin tümü Dirbasiyê mıntıkasında yaklaşık 150 köyde bulunmaktadır. Daha önceden Türkiye'den buralara göç eden bu aşiretin kolları arasında Sarûxan, Kûsikan, Omeran, Hîsikan ve Îsamaîlan öne çıkmaktadır. Teğmen Muhammed Taleb Hilal'a göre öbür Kürt aşiretlerine oranla bu aşiret Araplara daha çok dost görünmekte ve Kürtçülük faaliyetlerinde daha gerilerde durmaktadır. Bunun nedeni kültür seviyesinin düşüklüğü ve okumuş eğitimli gençlerinin azlığıdır.

2. 1. 9. Milanê Xidir Aşireti⁵⁷⁷

Daqoriyan ve Gabaran aşiretleriyle beraber Amûdê ile Haseke arasındaki mıntıkada yayılan Milanê Xidir Aşireti bu iki aşiret ile beraber yaklaşık 80 kilometre uzunluğunda ve 30 kilometre genişliğinde bir mıntıkayı paylaşmaktadır. Milanê Xidir Aşireti'nin bu mıntıkada yaklaşık 120 köyü bulunmaktadır.

Milanê Xidir Aşireti adını yaklaşık 300 sene önce adı geçen mıntıkada yerleşen Xidir Axa adlı atalarından almakta ve yerleştiği mıntıkada bugün birçok mevki onun veya çocukları ve torunlarının adıyla anılmaktadır. Bu mevkilerin belli başlıları şunlardır:

Kewkebê Milan: Haseke'nin 7 kilometre doğusuna düşen volkanik bir höyüktür. Etrafında daha küçük bazı höyükler de bulunmaktadır.

576 Hilal, *Dirase*, s. 43-46

577 Mehmûdê Sebrî, *Nasname*, s. 65-67

Girê Xidir: Qamişlo'nun 45 kilometre güneyine düşen bir höyüktür. Tel Hemîs yöresinde yer alan bu höyüğün bulunduğu yerde bir taş Xidir Axa Taşı olarak adlandırılmaktadır.

Girê Mecdel: Adını Xidir Axa'nın torunlarında Mecdel'den alan bir höyük olup, Haseke'nin 8 kilometre doğusuna düşmekte ve Xabur (Habur) Nehri ile Serê Kaniyê ve Evdilezîz Geylanî Dağı arasında yer almaktadır. Mecdel'in sahip olduğu develer güzellikte ceylanları andırdıkları için yörenin Arapları ona "Ra'î Rîmat (Ceylanlar Sahibi) derlerdi.

Qubeya Birahîm: Kewkebê Milan'ın 15 kilometre doğusuna düşen bir türbe olup bu türbe adını Xidir Axa'nın dokuzuncu kuşak torunu Birahîm (İbrahim)'den almaktadır. Türbede yatan İbrahim sağlığında yörenin Araplarına zulmettiği için ölümünden sonra kendisi için yapılan türbe Araplar tarafından beddua kabilinden "Cehennemliğin Türbesi" olarak adlandırılmıştır.

Milanê Xidir Aşireti'nin bir kısmı Müslüman, bir kısmı Êzidî'dir. Müslüman olanlar şu üç koldan meydana gelmektedir:

1)Badînan: Bu kolun belli başlı bazı köyleri şunlardır:

- Sinçeqa Se'dûn -Me'murlê -Girê Xelîl
- Girê Xêlid -Misto Hindî -Xirbê Hisî

2)Xidir Axa Torunları: Bu kolu meydana getiren dört aile ve yerleşim birimleri şunlardır:

<u>Aileler</u>	<u>Yerleşim Birimleri</u>
Şêxmûsê 'Elî Axa	Sê Mitik, Tel Matî, 'Enqirdê köyleri
Evdilqadirê 'Elî Axa	Kodhê ve Efendî köyleri
Îsayê 'Elî Axa	Gundor Köyü
Ehmedê 'Elî Axa	Qamişlo ve Haseke

3)Cemaldînan: Bu kolun önemli bazı köyleri şunlardır:

- Xerezê -Bişêriyê
- Eslo -Cemîliyê

Aşiretin Êzidî olan kısmı şu dört koldan meydana gelmektedir:

- 1)So'anî 2)Şerqî
- 3)Dinna 4)Xalida

Bu Êzidî kolların belli başlı köyleri şunlardır:

- Kerengo -Merkeb -Morîka Jorîn
- Çetela Milan -Hêşerî -Avgîra Jêrîn
- Berzana Jorîn -Berzana Jêrîn

Eğitim açısından bugün orta bir yerde duran ve kadınları arasında eğitim oranı düşük olan Milanê Xidir Aşireti genelde yurtsever kimliğiyle tanınmaktadır.

2. 1. 10. Milanê Paşê Aşireti⁵⁷⁸

Milanê Paşê Aşireti sahip olduğu kolların çokluğu nedeniyle “Hezar Mil” (Bin Kol) olarak adlandırılmıştır. Van’da “Milanê Gawestiyayî” olarak bilinen bir grubu bulunan bu aşiret asıl itibarıyla yaklaşık 400 yıl önce Hakkari ve Urmiye Gölü’nün doğusundan ayrılıp Viranşehir’e ve Mardin’in batısına göç etmiştir. Buralardan yayılmaya başlayan bu kol güneyde Çiyayê Evdilezîz (Abdülaziz Dağı); batıda Fırat Nehri; doğuda da Habur Nehri ve Serê Kaniyê’ye kadar ulaşmış ve şu kollara ayrılmıştır:

-Dodika	-Keja	-Çimika	-Hacîka
-Kora	-Cibika	-Kum Bineqşa	-Ale Reşa
-Ber Guhana	-Xidirka	-Dêwa	-Menda
-Cemaldîna			

2. 1. 11. Milî Aşireti⁵⁷⁹

Bu aşiretin merkezi Serê Kaniyê olup, yaklaşık 1500 aile burada yaşamaktadır. Aşiret mensuplarının % 80 kadarı Türkiye tarafında Viranşehir, Derik ve Siverek ilçelerinde yaşamaktadır ki bunlar yaklaşık 10 bin aileden oluşmaktadır.

Kendi döneminde Milî aşiretinin lideri olan İbrahim Paşa (1845-1909) XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarında Cizîr Bölgesi’ne bağlı olan Viranşehir merkezli bir Kürt Beyliği kurmuştur. Serê Kaniyê’ye 30 km kadar uzaklıkta olan bu beyliğin kendisine sağladığı güçle 1890 yılında Mera anlaşmazlığı nedeniyle Arap Şemmer kabilesiyle giriştiği savaşta bu kabileyi yenmiş ve kabilenin o günkü reisi olan Ferhan Paşa’yı öldürmüştür.

Hamidiye Alaylarının bir kolu olan 1.500 kişilik alayı ile Sultan Abdülhamit adına Bağdat’ı ve Şam’ı işgal eden İbrahim Paşa bu hareketiyle İttihat ve Terakki’nin tepkisine yol açmış ve ittihatçılar tarafından suikastla öldürülmüştür.

Milî aşireti mensupları bugün Arap tarzı giyinmektedir ki bunun nedeni eskiden beri Araplarla yan yana yaşamalarıdır. Bu yakınlık çerçevesinde bu aşiret giyim tarzını Araplardan almış; Araplar da onlardan Kürtçe konuşmayı almıştır. Kürt aşiretleri içerisinde Kürdistanî fikirlerin en az görüldüğü bir aşiret olarak bilinse de, Türkiye’de kalanlar arasında Türkiye’deki gelişmelerden etkilenip bu fikirleri benimseyenler de vardır.⁵⁸⁰

578 Mehmûdê Sebrî, *Nasname*, s. 85-91

579 Hilal, *Dirase*, s. 46; Xidir, *Alu Muhammed el-Cerba ve Dewru Şemmere Fî’t-Tarixi’s-Siyasiyyi’l-Hadis Li İqlimi’l- Cezire el-Furatiyye* 1880-1921, s. 273; Ebûbekir, *Ekradu Milî ve İbrahim Paşa*, s. 56-57

580 Hilal, *Dirase*, s. 45-46

2. 1. 12. Omerka Aşireti⁵⁸¹

Cizîr Bölgesi'nde Türkiye ile Suriye arasında ikiye bölünen ve inanç olarak hem Müslüman hem de Hristiyan aileleri olan bu aşiretin Türkiye tarafındaki yerleşim birimleri/köyleri şunlardır: Kerboran, İwan, Babilê, Ezdîn, Ancik, Fîlê, Batlê, Hes-pist, Gizirê, Xindok, Xêratê, Hedilê.

Suriye'de Hristiyan aileleri şehirlerde yaşayan Omerka Aşireti'nin belli başlı Müslüman köyleri şunlardır:

-Girkê Legê	-Tel Cemalê
-Dugirka	-Girikê Selma
-Sermisaxa Jêrîn	-Gir Zîro
- Girkê Xelo	-Cello
-Carûdî	-Şêro

Aşiretin tanınmış bazı aileleri şunlardır:

Berekat	(Girikê Legê Köyü)
Simaîl	(Tel Cemalê Köyü)
Hecî Sebrî	(Dugirka Köyü)

Arap kabilelerinden Şerabî ile yakın dostluk kuran Omerka Aşireti anlaşmazlık içine girdikleri 'Ebasa Aireti'ne karşı bu Arap kabilesiyle anlaşma yapmıştır. Ekonomik durumları iyi olan bu aşiret eğitim öğretime de büyük önem vermektedir.

2. 1. 13. Pinar Eliya Aşireti⁵⁸²

Yaklaşık 200 yıl önce Viranşehir yöresinden gelip Qamişlo ile Amûdê arasındaki mıntıkaya yerleşen bu aşiret buralarda köyler kurup tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır. Toprakları birçok yerde iç içe giren bu aşiret şu dört koldan oluşmaktadır:

1)Temika: Toprakları Qamişlo'nun doğusundan aşağıya doğru uzanan bu kolun yaklaşık 10 kilometre genişliğinde olan mıntıkalarında şu köyler bulunmaktadır:

-Xerab Kort	-Hîmo	-Tel Şî'îr
-Necm	-Gir Bawî	-Agûlê

Temikalıların tanınmış ailelerinden biri olan **Mi'o Teze Ailesi** 60 yıl öncesinden Cizîr Bölgesi'ndeki sosyal konumlarını güçlendirmiş; Haseke'ye traktör ve biçerdöver getirilmesinde öncülük etmiştir. 1920'li yıllarda aşiretin başka bir kolu olan Bobilana Aşireti ile; 1940'lı yıllarda da Arap Cubûrî Aşireti ile anlaşmazlık ve çatışmalar içerisine giren Mi'o Teze Ailesi'nin Türkiye tarafında kalan mensupları içerisinde Musa Anter önemli bir şahsiyet olarak bilinmektedir.

2)Mîrsiniya: Temika'nın oturduğu mıntıkanın batısına düşen mıntıkada yaşayan

581 Mehmûdê Sebrî, *Nasname*, s. 29-30

582 Mehmûdê Sebrî, *Nasname*, s. 51-54

ve toprakları birçok noktada Temika toprakları ile iç içe giren bu kolun belli başlı köyleri şunlardır:

-Kotiya	-Topiz	-Olçıya
-‘Elî Fero	-Gir Sorê	-Hecî Nasirê
-Xirbê Kuruma		

Mîrsiniya ile Arap Cubûrî Aşireti arasında meydana gelen bir çatışmada üçü Mîrsiniya, beşi de Cubûrî’den olmak üzere 8 kişi yaşamını yitirmiştir ki Cubûrî’nin kayıpları arasında reisleri Ebasu’l-Axewat da vardır.

3)Bobilana: 1944-1945 yıllarında Arap Beggara Kabilesi ile Kürt Kîkan Aşireti arasında meydana gelen savaşlarda 18 savaşçısıyla Kîkan’ı destekleyen bu kolun en tanınmış ailesi yurtsever kimlikleriyle tanınan Qaso Ailesi’dir. Türkiye tarafındaki merkezleri Dara yöresi olan bu ailenin mensup olduğu Bobilana’nın Suriye tarafındaki bazı köyleri şunlardır:

-Doda	-Çamurlê	-‘Elo
-Atêş	-Xaşûga	-Naroz

4)Koceka: Özellikle “Dîlok”larıyla Kürt folkloruna katkı sağlayan, topraklarının büyük bir kısmı Türkiye tarafında kalan ve günümüzdeki en tanınmış ailesi Hemoyê Mihê olan bu kolun Nusaybin yakınlarında yer alan belli başlı köyleri şunlar olup, sulak olan arazilerinde pamuk ve pirinç ekilmektedir:

-Dehla Bû Nisra	-Şanşê	-Bawrinê

2. 2. Araplar⁵⁸³

Suriye Siyasi Büro Şefi Teğmen Muhammed Taleb Hilal Cizîr Bölgesi’ndeki Arap kabilelerini şöyle tanıtmakta ve bir takım önerilerde bulunmaktadır:

Şemmer Kabilesi: Yaklaşık 300 sene önce Hicaz’ın Necid mıntıkasında Şemmer Dağı çevresinden Cizîr Bölgesi’ne gelen bu kabile aşağıdaki iki ana kola ayrılmaktadır.

1) *Şemmer el-Xursa:* Tel Kuçik inıntıkasında yoğunlaşan bu kol belirli bir seviyede yerleşik hayata geçip tarımla uğraşma yoluna girebilmiş ve bedevi hayatı bırakabilmiştir. Kuzeyde Kürtlerle komşu olan bu kol Arap milliyetçiliğini yaymada ve Kürtlere karşı koymada önemli rol oynamaktadır.

2) *Şemmer ez-Zûr:* Yüzölçümü yaklaşık 47 bin dönüm olan Tel Hedlûl’da bulunan bu kola bu topraklar Şukrî Kuvvetlî tarafından verilmiştir. Maddi durum açısından fakir olan bu kolun toprakları fazla verimli değildir ve Şemmer el-Xursa kolu ile tarihsel bir anlaşmazlık içerisindedir. Fakat Kürtlere karşı düşmanlıkta bu kol gibi Kürt karşıtı faaliyetler içerisinde bulunmakta ve Kürtleri vatandaş olarak kabul etmemektedir. Cizîr Bölgesi’nin kuzeyinde Kürt yayılmacılığının önünde önemli bir

set teşkil eden bu kolun bundan dolayı desteklenmesini ve bu bağlamda kuzey topraklarının kendilerine verilerek bu toprakların ıslah edilmesini öneriyoruz (Muhammed Taleb Hilal'in sözleri).

Tay Kabilesi: Aslen Yemenli olan bu kabile yaklaşık 500 sene önce Hicaz'ın Necid mıntıkasına göç edip burada bir buçuk asır kaldıktan sonra kabileler arası savaşlar nedeniyle Irak'a göç etmiş ve 50 yıl kadar da burada kalmıştır. Irak'ta da bazı kabilelerle savaştan Tay kabilesi bu kabileleri yendikten sonra iki kola ayrılmıştır. Bir kolu Irak'ta kalmış, bir kolu da Nusaybin yakınlarındaki Cizre'ye göç etmiş, oradan da Suriye'nin Cizîr Bölgesi'ne geçmiştir. Eğitim öğretim oranının % 5 gibi çok düşük olduğu bu kabile bugün daha çok Qamişlo'da, bir kısmı da Malikiye (Dêrik) ve Haseke mıntıkalarında bulunmaktadır. Kabilenin önemli alt kolları şunlardır:

1) Assaf	2) Harîs	3) Cevvale	4) Raşid Benî Seb'a
5) Yesar	6) Zbeyd	7) Bû Asî	8) Ganame
9) Muamire	10) Bekare		

Nüfusları 10 000'den fazla olan bu kolların Kürtlerle ilişkileri sorunsuzdur.

Şerabî Kabilesi: Bu kabile, Cizîr Bölgesi'ne yerleşen en eski Arap kabilesi olarak kabul edilir. Qamişlo, Dêrik, Haseke ve Serê Kaniyê'de dağınık yaşayan bu kabile, yaşadığı toprakları değerlendirmeyi beceremeyip Kürtlere satmış ve kendileri ücretli olarak bu toprakları işletmiştir. Yarı göçebe olan kabile daha çok tarım ve hayvancılıkla uğraşmakta ve ücretli çiftçilik yapmaktadır. Fakir bir yaşam süren bu kabilenin mensupları hırsızlık yapmaktadır ve hırsızlık onların en belirgin özelliği sayılmaktadır.

Cubûr Kabilesi: Aslen Yemenli olan bu kabile Yemen'den sırayla Arap Dağı'ndaki Havran'a göç etmiş, oradan Halep'e, Halep'ten de Cizîr Bölgesi'ne geçerek Habur Nehri'nin Haseke'ye 20 km uzaklıktaki kıyılarına yerleşmiştir. Osmanlı Devleti'yle iyi ilişkiler içerisinde olan ve bu devlet tarafından liderlerinden birine "paşa" unvanı verilen bu kabilenin Fransız mandası döneminde Fransızlarla ilişkileri gergin geçmiştir. Bu kabilenin Haseke'nin kuzeyine ve Şeddadî'ye göre güneyine kadar uzanan başlıca kolları şunlardır:

1) Mulham	2) Sultan	3) Hezîm	4) Mehasin
5) Muhammed	6) Hawî	7) Bû Muhenna Cahîş	8) Baqa
9) Alî	10) Bû Manî'	11) 'Amir	12) Barî
13) Bû Amre	14) Bû Selame		

Maddi durumu iyi olan Cubûr kabilesinin mensupları tarım ve hayvancılıkla uğraşmakta ve Cizîr Bölgesi'nde yerleşik hayata geçen ilk Arap kabilesi sayılmaktadır. Eğitim öğretim oranı % 10 kadar olan bu kabile başta Şemmer ez-Zûr olmak üzere bazı Arap kabileleriyle toprak yüzünden anlaşmazlıklar içerisine girmişse de Kürt tehlikesine karşı bu anlaşmazlıkları bir tarafa bırakmıştır.

Bekare Kabilesi: Deyrezûr mıntukasından Cizîr Bölgesi'nde Abdülazîz Dağı'nın kuzey eteklerine geçen Bekare kabilesi uzun bir süreden beridir buralarda tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Arap kabileleri içerisinde Şemmer ile araları iyi olmayan bu kabile öbür Arap kabileleri ile iyi ilişkilere sahiptir. Kabile ayrıca Habur Nehri üzerindeki Asuriler ile siyasi anlaşmazlıklar içerisinde.

2. 3. Asuriler⁵⁸⁴

Asıl yurtları Musul açıkları olan Asuriler Suriye'ye 1933 yılında Birleşmiş Milletler kararıyla gelmişlerdir. Bugünkü Asurilerin aslı, MÖ 3 500 yılında Mezopotamya'da kendilerine mahsus bir medeniyet kuran eski Asurilere dayanır. İngilizler Irak'ta Asurilerden oluşan Ninova Birlikleri'ni kurup askeri faaliyetlerde bunlardan yararlandıkları için Irak hükümetinin tepkisini çekmiş ve daha sonraları bu hükümet tarafından Irak topraklarını terk etmeye zorlanmışlardır. Bu bağlamda onlara bir yer arayan İngilizler ve Birleşmiş Milletler Fransızlarla görüşerek onları Feş Habur ve Dêrik mıntukalarına yerleştirdiler. Daha sonra Haseke ve Serê Kaniyê'de kendilerine bazı tapulu araziler tahsis edildi ve tüm ihtiyaçları giderilecek şekilde yerleşim işleri gerçekleştirildi. 1960'lı yıllardaki reisleri Melik Yaqo olan ve 500 aileden oluşan bu Asuriler tarım, bağcılık ve hayvancılıkla uğraşırlar. Kendilerine ait bitişik vaziyette köyler vardır. Bu köylerin başında yaklaşık 300 aileden oluşan Tel Nasrî; 250 aileden oluşan Tel Cuma; 100 aileden oluşan Ümmü Keyf ve yine 100 aileden oluşan Tel Kifçi gelmektedir. Bunun yanında Asurilerin 800 aileden oluşan diğer bazı köyleri ve 2000 aileden oluşan aşağıdaki köyleri de vardır:

1) Tel Hurmüz	2) Ummü Irqan	3) Tel Arbûş
4) Tel Maxade	5) Tel Tal	6) Tel Sukere
7) Tel Şemran	8) Tel Rudyat	

Eski Hıristiyanlık inancını benimseyen bu Asuriler aslında Irak Patrikliğine bağlıdır. Fakat oradaki patriğe vekaleten Cizîr Bölgesi'ndeki Kadim Suryaniler Patriği onların dinsel işlerini yürütmektedir. Hedef bunların Araplaşmasıydı. Fakat yerleşim alanlarının bitişik olması ve dolayısıyla bir arada yaşamaları buna fırsat vermediği için kimliklerini koruyabilmişlerdir. Başlangıçta Çeçen komşularıyla kötü olan ilişkileri daha sonra düzelmiştir. Kendilerine ait yazılı dilleri olan ve İncilleri bu dille yazılan Asurilerin kullandıkları harfler bir ölçüde Arap harflerine benzemektedir.

2. 4. Ermeniler⁵⁸⁵

Başta 1915 olayları ve tehcirler olmak üzere Osmanlı Devleti'yle yaşanan gerginlikler sonucunda bu devletteki topraklarından göç eden Ermeniler Halep, Beyrut, Bağdat ve Kahire gibi büyük Arap kentlerine yerleşmişlerdir. Buralarda kendilerine

584 Hilal, *Dirase*, s. 146

585 Bkz. Hilal, *Dirase*, s. 148-150 ; Konê Reş, *Tarihu'l-Qamişli*, s. 179-181

mahsus okullar açıp kendi dilleriyle eğitim öğretim gören ve dilleriyle gazete ve dergiler çıkaran Ermeniler bu bağlamda varlıklarını ve kimliklerini koruyabilmişlerdir. Ermeniler Cizîr Bölgesi'nde başta Qamişlo ve Haseke gibi ana şehirler olmak üzere değişik mıntıkalara dağılmışlardır. Çalışkan ve aktif bir milletin fertleri olan bu Ermenilerin çoğu teknik işlerde çalışmaktadır. Bunlar sayıları az olduğu ve hepsi bir arada olmadığı için Suriye rejimi için bir tehlike oluşturmazlar fakat güçlü kimlik bağlılıkları nedeniyle onları Araplaştırmak da mümkün gözüküyor. Hristiyan olan bu Ermenilerin bir kısmı Ortodoks, bir kısmı Katoliktir. Kendilerine ait kiliseleri vardır ve çoğunlukla Lübnan Matranlığına bağlıdırlar.

1915 olaylarının ardından Cizîr Bölgesi'ne gelip Qamişlo, Serê Kaniyê, Dêrik, Amûdê, Merqede ve Şadadî yörelerine göç eden Ermenilerden Qamişlo'ya yerleşen ilk grup burada yaptıkları evlerin yanında bir ilköğretim, bir idadiye ve bir de kilise yaptılar ve daha çok tarım, ticaret ve el sanatlarıyla uğraştılar.

1938 yılında Cizîr Bölgesi'nin orta yerlerinde 20 kadar köy yapan Qamişlo Ermenileri 3500 kişilik ilk göç dalgası olarak 1946 yılında Ermenistan'a göç edince bu köylerden bir kısmı boş kaldı. 1965-1966 yılları arasında yaşanan 6500 kişilik ikinci göç dalgasının ardından Ermenistan'a gitmeyip köylerinde kalan Ermeniler de bir süre sonra köylerini boşaltıp Qamişlo şehrine yerleştiler.

Qamişlo'da bugün 1100'ü Ortodoks, 250'si de Katolik olmak üzere toplam 1350 Ermeni ailesi ve anaokulundan orta ve liseye kadar birkaç Ermeni okulu bulunmaktadır. Eğitim öğretim kadrosu 40 kişiyi bulan bu okullarda yaklaşık 1200 öğrenci eğitim görmektedir ve bu bağlamda verilen eğitim yoluyla Ermeni kimliği muhafaza edilmeye çalışılmaktadır. Qamişlo'daki iki Ermeni okulu şunlardır:

- 1)Özel Fırat (ilköğretim mesabesindedir.)
- 2)İttihat (Birlik) (İdadiye mesabesindedir.)

2. 5. Keldaniler⁵⁸⁶

Çoğu Irak'ta yaşayan ve Hristiyan olan Keldanilerle karşılaştırıldığında çok az sayılabilecek bir Keldani grup Cizîr Bölgesi'nde yaşamaktadır ve etnik bir unsur olarak herhangi bir etkiye sahip değildir.

2. 6. Çeçenler⁵⁸⁷

Asılları Çerkez olan bir grup Çeçen de Cizîr Bölgesi'nde yaşamaktadır. Ancak Kütlere olan yakın ilişkileri onları Kürtlerin yanında yer almaya sevk etmiş ve çoğunlukla Kürt dilini konuşarak hem dil hem de gelenek ve görenek açısından Kürtleşmişlerdir. Müslüman olan bu Çeçenlerin sayısı azdır ve büyük bir kısmı Serê Kaniyê'de Kürtler arasında yaşamaktadır.

586 Hilal, *Dirase*, s. 150

587 Hilal, *Dirase*, s.150

2. 7. Yahudiler⁵⁸⁸

Kürdistan'daki Yahudiler kendilerini Eski Asurlular tarafından sürgüne gönderilen ve MÖ VIII. yüzyıl ile VI. yüzyıl arasında meydana gelen önemli üç göç dalgasında Kürdistan'a gelen on aşiretin torunları olduğunu düşünüyorlar.⁵⁸⁹ İbranice İncil'de şunlar yazılmaktadır: "Hoşea'nın krallığının dokuzuncu yılında Asur Kralı Samiriye'yi ele geçirdi ve İsrail halkını Asur'a sürdü. Onları Halah'a, Habur Nehri kıyısındaki Gozan'a ve Med kentlerine yerleştirdi".⁵⁹⁰ Burada geçen "Halah"ın XIX. yüzyılda otuzdan fazla köy için idari bir merkez olan ve önemli bir Yahudi topluluk için vatan haline gelen Hakkari'nin bugünkü adı Çukurca olan "Çelê" ile aynı yerler olup olmadığı araştırılmaktadır. MÖ X. yüzyılda Bit Bahiyani'nin Aram Krallığı'nın başkenti Gozan/Guzana ise Habur Nehri üzerinde daha çok Tel Halef olarak bilinen yere kurulmuştur. Kürtler tarafından "Xabûr" olarak telaffuz edilen Habur Nehri İncil'de geçen Habor Nehri ile aynıdır. Bu nehir Türkiye'den sonra yaklaşık 480 kilometre Suriye'den geçerek Irak Kürdistanı'na ulaşıyor ve Zaxo kentinin ortasından geçiyor ki bu kent başta Sabar Ailesi olmak üzere önemli bir Yahudi topluluğuna vatan olmuştur.⁵⁹¹

Bilindiği kadarıyla tarihte Yahudilerle savaşan ve önemli bir kısmını Mezopotamya bölgelerine süren ilk kişi Asur kralı Plasser'dir. Plasser'in MÖ 740 senesinde Yahudilere karşı yürüttüğü bu savaş ve sürgünü MÖ 721 yılında Asur kralı Sargon tarafından sürdürülmüştür. Ardından gelen Sinharib de Yahudileri ağır vergilere tabi tutmuş ve onlardan bir kısmını Samire ve Kudüs'ten çıkarmıştır. MÖ 605 yılında Asur Devleti yıkıldıktan sonra Keldanilere karşı ayaklanan Yahudiler üzerine büyük bir güç gönderen Buhtunassar onlardan önemli bir kısmını esir alıp Babil'e sürmüştür. Yahudiler MÖ 597 yılında tekrar ayaklanınca Buhtunassar bu kez binlercesini Mezopotamya'ya sürgün etmiştir. Ancak Yahudiler MÖ 586 yılında üçüncü kez bir ayaklanma içerisine girmiş; Buhtunassar bu kez de başkentleri Kudüs'ü tahrip etmiş ve Süleyman Mabedi'nin yakmıştır. Bununla da yetinmeyen Buhtunassar Yahudilerin o zamanki kralları Sıdkıya'yı da esir almış ve onun gözleri önünde çocuklarını katlettikten sonra gözlerine mil çekmiş ve Babil'e sürmüştür ki kral Yahudilerin Kudüs'teki son kralı olarak bilinmektedir. Kuriş komutasındaki Fars ordusu İkinci Babil Devleti'ni ortadan kaldırdıktan sonra Kuriş onların Kudüs ve Samire'ye geri dönmelerine izin vermişse de az bir kısmı dönmüş; dönmeyenler Dicle, Fırat ve Habur mıntukalarına yerleşmişlerdir.⁵⁹²

588 Geniş bilgi için bkz. Amman, "Kürt Yahudi Toplulukları-Sonsuza Dek Kaybolmuş", *Kürdistan'da Dini Azınlıklar*, çeviren brahim Bingöl, İstanbul 2014, s. 399-416; Konè Reş, *Tarihu'l-Qamişli*, s.182-184; Hilal, *Dirase*, s. 150

589 Amman, *a. g. e.*, s. 400-401

590 2 Krallar 17:6

591 Amman, *a. g. e.*, s. 401

592 Konè Reş, *Tarihu'l-Qamişli*, s.182-184

Cizîr Bölgesi'ndeki Yahudilerin aslı 500 sene önce Musul, Zaho ve Botan Cizresi'nden ticaret amacıyla Nusaybin'e gelen Yahudilere dayanmaktadır. Bunlar daha sonra geç bir dönemde Nusaybin'den Qamişlo'ya göç ederek burada Çeqçeq Nehri yakınında konutlar inşa etmiş ve ticari mekânlar açmışlardır. Ticari hayatta etkin bir rol oynayan bu Yahudilerin bir kısmı İsrail'e göç etmiştir.⁵⁹³

Bir zamanlar Qamişlo kentinde ve etrafındaki birkaç köyde bir Yahudi topluluğu yaşamıştı ve bu kent geleneksel olarak Kürtçe konuşan önemli oranda bir Yahudi topluluğuna yurt olmuştur. 1930'lu yıllarda bu topluluğun sayısı aşağı yukarı 3000 idi 1960'e gelindiğinde bu sayı yavaş yavaş azalarak 800 kişiye düştü ve 1967'de Altı Gün Savaşı'ndan sonra bu sayı 150'ye indi. Bugün bu kent de dâhil Rojava'da Yahudilerin kaldığına dair bilgi yoktur. Rojava ve Suriyeli Yahudilerin çoğu İsrail ve ABD'ye göç etmiştir.⁵⁹⁴

Altı Gün Savaşı'ndan sonra yaşanan göçlerin ardından Qamişlo'daki Yahudi nüfusu 10 kişiye düşmüştür. Bu bağlamda Qamişlo'da isimleri malum olan bazı Yahudi şahsiyetler şunlardır:⁵⁹⁵

Azra	(Esansçı)
Eyla	(Kuyumcu)
Halef	(Tüccar)
Abdo Saruki	(Muhtar)
Moşey Nahom	(İlk Qamişlo Belediye Başkanı)

Bugün Qamişlo'da aşağıdaki aileden başka Yahudi hemen hemen kalmamıştır:⁵⁹⁶

Ebû Elbîr	(Suriye Musevilerinin lideri sayılmaktadır.)
Semîha	(Ebû Elbîr'in hanımıdır.)
Musa	(Ebû Elbîr'in oğludur.)

3. CİZİR BÖLGESİ'NİN TARİH ÖNCESİ VE SONRASI ARKEOLOJİK VE KRONOLOJİK TARİHÇESİ, TARİHİ MEVKİLERİ VE ESERLERİ

Tarihçiler tarihi iki genel döneme ayırırlar. Biri tarih öncesi dönemler, ikincisi de tarih dönemleri. İnsanoğlunun yeryüzünde görülmesiyle başlayan ve yazının icadına kadar devam eden dönemlere tarih öncesi dönemler; yazının icadından sonra başlayan dönemlere de tarih dönemleri denir. Bu bağlamda insanların MÖ 3200 yılında yazıyı icat ettikleri süreç bu iki dönem arasındaki ayırıcı süreçtir.

Cizîr Bölgesi'nde keşfedilen tarihî mevki ve eserler bu bölgenin tarih öncesi ve sonrası devirlerde çok sayıda kavim ve medeniyete beşiklik ettiğini göstermektedir. Burada özet olarak bunun üzerinde durmak istiyoruz.

593 Hilal, *Dirase*, s. 150

594 Amman, *a. g. e.*, s. 399, 415-416

595 Konê Reş, *Tarihu'l-Qamişli*, s. 184

596 Konê Reş, *Tarihu'l-Qamişli*, s. 184

3. 1. Tarih Öncesi Dönemler ve Cizîr Bölgesi⁵⁹⁷

Bu dönemler kendi içerisinde taş dönemi ve maden dönemi olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ayrım insanların kullanmış oldukları araç ve gereçlerin niteliklerine göre yapılmıştır.

3. 1. 1. Eski Taş Dönemi (MÖ 2500000-10000) ve Cizîr Bölgesi

Paleolitik (Yontma Taş) Dönemi olarak da bilinen bu döneme bu ismin verilmesi nedeni insanların silah ve araç gereç yapımında kullandıkları temel maddenin taş olmasıdır. Bu dönemde insanlar kullandıkları araç ve gereçlere şekil vermeye başlamış, taştan ve kemikten silahlar yapmıştır. İnsanlar bu dönemde Buzul Çağının yaşanmasından dolayı soğuktan ve vahşi hayvanlardan korunmak için mağara ve ağaç kovuklarında yaşamışlardır. Avcılık ve toplayıcılıkla uğraşan dönemin insanları mevsimlere göre yer değiştiren hayvan sürülerini takip etmiş, bu bağlamda göçebe bir hayatsüzmüşlerdir. İnsanlar bu dönemin sonlarında ateşi kontrol altına almakla hem ısınma ve aydınlanma, hem de korunma ve pişirme gibi bazı temel ihtiyaçlarını karşılamaya başlamışlardır. Kan bağına bağlı olan ve “klan” adı verilen ilk insan toplulukları ve “totemizm” denilen ilk inanış biçimi bu dönemde başlamış ve oluşmuştur. Mağara duvarlarına yapılan resimlerin insanoğlunun ilk sanat etkinliği olarak kabul edildiği bu dönemdeki insanlar için iki yargı söz konusudur. Birincisi bu insanlar tüketicidir ve doğada bulduklarıyla yetinmişlerdir, ikincisi de insanları iklim şartları ile diğer doğal çevre şartları yönlendirmiştir.

Eski Taş Dönemi’nde Cizîr Bölgesi’nde Homo Erectus İnsanı ve Bazı Araç-Gereçler: Uzunluğu 150-160 cm arasında olan ve yaklaşık 1,5 milyon yıl önce Afrika’da ortaya çıkan; ateşi tanıyan ve bunu hem ısınma ve aydınlatmada hem de pişirmede kullanan; avladığı hayvanların etini yiyen; taştan başta el baltaları olmak üzere araç gereç yapan; daha çok doğal mağaralarda yaşayan; basit kulübeler yapabilen ve yaklaşık bir milyon sene önce Afrika’dan Asya ve Avrupa’ya geçen Homo Erectus’un Cizîr Bölgesi’nin özellikle Fırat Havzası’nda görüldüğü yerler şunlardır:

Ebu Cuma	Eyn Tabûs	Hemadîn
Hemam Kebîr	Şuyûx Fewqanî	Rumeyle Vadisi
Ebu Şehrî		

Şacûr Nehri üzerindeki varlığını yansıtan bazı yerler de şunlardır:

Dadat	Muhsinlî	Heluncê	Qere Yaq’ub

Bu taş döneminde Fırat Nehri’yle kesişen Bilîx Nehri’nin batı yakasında ve Deyrezûr mıntıkasında granit ya da çakmaktaşından yapılmış el baltaları keşfedil-

⁵⁹⁷ Bu dönemlerle ilgili geniş iki araştırma için bkz. Tağrîd ve Akla, *el-İnsan, Tecelliyu’l-Ezmine, Tarih ve Hadare...Biladu’rRafideyn: el-Ceziretu’s-Sûriye*, Dimaşk 2001; İbrahim Abbas İbrahim, *el-Cezire ve’l-Fırat Fi Usûri Ma qable’t-Tarih*, 2011, (baskıya hazır çalışma)

miştir. Bunun yanında Serê Kaniyê'ye 15 kilometre mesafedeki Reşo ve Tel Temir'in 7 kilometre kuzeyine düşen *Men'ake* mevkilerinde de granit ve kireçten yapılmış bazı araç gereçlere rastlanmıştır.

Eski Taş Dönemi'nde Cizîr Bölgesi'nde Neanderthal İnsanı ve Bazı Araç

Gereçler: Homo Erectus insanının yaptıklarına ilaveten ilk dinsel ayinler yapan, ölüleri gömen, mağalara çekidüzen veren ve deriden yaptığı elbiseleri giyen Neandertal insanı bu dönemde Cizîr Bölgesi'nde de yaşamış ve bu bağlamda bölgede taştan yapılmış bazı araç gereçler keşfedilmiştir. Bu araç gereçlerin keşfedildiği bazı yerler şunlardır:

Ca'de Mixare

Ebu Şehrî

Heluncê

Dadat

Tel Beqer

Tel Mutesellim

Men'ake

3. 1. 2. Orta Taş Dönemi (MÖ 10000-8500)

Mezolitik Dönem olarak da bilinen bu dönemde “megaron” adı verilen ilk evlerin yapılmasıyla birlikte insanlar sürü yaşamından toplu yaşam tarzına geçiş yapmışlardır. Bu dönem Eski Taş Dönemi ile Yeni Taş Dönemi arasında kaldığı için bu isimle anılmaktadır.

3. 1. 3. Yeni Taş Dönemi (MÖ 8500-5500) ve Cizîr Bölgesi

Neolitik (Cilalı Taş) Dönemi olarak da bilinen bu dönemde insanlar havaların ısınmasıyla birlikte mağalardan çıkmış tarımla uğraşmış ve hayvanları evcilleştirmişlerdir ki bu durum yerleşik yaşama geçişe zemin hazırlamıştır. Bu dönemde ayrıca ilk defa dil kullanılmış; bitki liflerinden ve hayvan postlarından elbiseler yapılmıştır. Daha çok akarsu ve göl kenarlarında ilk köyler bu dönemde kurulmuştur. Köy yaşantısının bir sonucu olarak ilk mesleki işbölümleri başlamış; üretim fazlasının ortaya çıkması takas yoluyla ticaret hayatını beraberinde getirmiştir. Bu dönemde ürünleri saklamak için insanlar toprağı ateşte pişirip çanak-çömlek yapmaya başlamıştır ki bu da seramik sanatının doğmasına zemin hazırlamıştır. Yine bu dönemde korunma ve avlanma amacıyla yapılan araç ve gereçler cilalanarak sivrileştirilmiş ve ilk mühür örnekleri ortaya çıkmıştır. Bunun yanında “menhir”, “dolmen” ve “tümülüs” denilen ilk anıt mezarlar bu dönemde yapılmıştır.

Cizîr Bölgesi'nde Yeni Taş Dönemine ait tarihî mevkiler şunlardır:

1) Tel Mureybet

2) Tel Ebû Hureyre

3) Tel Buqros

4) Tel Şêx Hesên

5) Curf Ehmer

3. 1. 3. 1. Tel Mureybet

Fırat Nehri'nin sol batı yakasına düşen bir höyük olan Tel Mureybet'te 1965 yılında Amerikalı bir ekip, 1972 ve 1973 yıllarında da Fransızlardan oluşan bir ekip tarafından yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde burada MÖ IX. Binyıla ait bir köy keşfedilmiştir ki bu köy şimdiye kadar Suriye'de bilinen en eski köydür. Köy halkı Fırat Nehri çevresinde çok sayıda bulunan karasal öküz, yabani eşek ve ceylan gibi hayvanları avlamış ve çeşitli sebze ve meyveleri toplamışlardır. Burada keşfedilen bazı tarihi eserler şunlardır:

- Cilalı taşlardan yapılmış matkaplar
- Granitten yapılmış tırpanlar
- Hayvan kemikleri
- Oyulmuş salyangozlar
- Süs amacıyla kullanılan delikli dairesel taşlar
- Volkanik özellik taşıyan siyah taşlardan yapılmış bıçaklar
- Muskalar
- Taş ve çamurdan yapılmış basit heykeller

3. 1. 3. 2. Tel Ebû Hureyre

Fırat Nehri'nin sağ yakasına düşen ve Tel Mureybet'e komşu olan bu höyükte 1972 ve 1973 yıllarında bir İngiliz ekip tarafından ve M. Al Magro başkanlığında bir İspanyol ekibi tarafından yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde aşağıdaki eserler keşfedilmiştir:

- Ahşap sütunların kullanıldığı dairesel evler
- Kerpiçten yapılmış odalı evler
- Ocaklar
- Tarım aletleri
- Bazalttan yapılmış öğütme araç gereçleri
- Renkli taşlardan yapılmış taslar
- Süs amacıyla kullanılan halkalar
- Süs amacıyla kullanılan küpeler
- Bazı sedef örnekleri
- Taştan yapılmış kap kacaklar
- Taştan yapılmış oklar, baltalar, tırpanlar
- Ölülerin gömüldüğü kabirler

Tel Mureybet ahalisi gibi bu höyüğün sakinleri de Fırat Nehri çevresinde hayvan avcılığı yapmış; önemli oranda koyun ve keçi yetiştirmiş; karasal bitkilerden yararlanmış; buğday ve arpa gibi tarım ürünlerini tanımıştır.

3. 1. 3. 3. Tel Buqros

Fırat Nehri'nin sağ yakasında, Habur'un Fırat'a döküldüğü noktanın karşısında Deyrezûr'a yaklaşık 40 kilometre mesafede bulunan bir höyüktür. Yüzölçümü

yaklaşık 3 hektardır. Arkeolojik çalışmalara göre burada kurulan bir köyün evleri yan yana ve dikey olarak üst üste yapılmış; kenarlarında sokaklar kurulmuş ve MÖ 6400-5900 yılları arasında buradaki evler birkaç kez yenilenmiştir.

Tel Buqros ahalisi tarımdan çok hayvancılıkla uğraşmış; avcılığı azaltarak bunu ceylan, öküz ve domuzlarla sınırlı tutmuştur. Hayvancılığa göre tarımla fazla uğraşılmamasının nedeni kuraklığa bağlı olarak yağış oranının düşmesidir. Zira buğday ve arpa gibi tarım ürünleri için ihtiyaç duyulan yıllık yağış miktarı 250 milimetre iken bu devirdeki oran 150 olarak gerçekleşmiştir. Arkeolojik çalışmalar neticesinde bu höyükte keşfedilen bazı eserler şunlardır:

- Taştan yapılmış yemek pişirme kapları
- Taslar
- Sahanlar
- Dört kulplu kaplar
- Hububat öğütme değirmenleri
- Oklar
- Matkaplar
- Bıçaklar
- Oturur vaziyette bir kadın kuklası
- Piştirilmiş topraktan yapılmış bir erkek başı

3. 1. 3. 4. Tel Şêx Hesên

Fırat Nehri'nin batı yakasında Tel Mureybet'in 15 kilometre kuzeyinde yer alan bir höyüktür. Yüzölçümü 3 hektardır.

1976 yılında J Cauvin başkanlığında bir Fransız ekibi tarafından, 1984 yılından itibaren de J Boese başkanlığında bir Alman ekibi tarafından yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda burada şu eserler keşfedilmiştir:

- Dairesel evler
- Hububat öğütme değirmenleri
- Granitten yapılmış bazı silahlar
- Piştirilmiş topraktan yapılmış bir insan kuklası
- Bir kısmında başın gövdeden ayrıldığı cesetlerin bulunduğu değişik mezarlar

3. 1. 3. 5. Curf Ehmer

Orta Fırat Nehri'nin sağ yakasında, Tel Şêx Hesên'in kuzeydoğusunda ve Menbic'e 17 kilometre mesafede yer almaktadır. 1989 yılında Dr. Thomas Maklilan tarafından keşfedilen bu mevkide 1991 yılında Suriye-Fransız ortak ekibi tarafından yapılan arkeolojik çalışmalarda keşfedilen bazı eserler şunlardır:

- Taştan yapılmış bir kartal heykeli
- Ceylan modelleri
- Yılan modelleri
- Su mecraları

3. 1. 4. Bakır Dönemi (MÖ 4500-3200), Ubeyd Medeniyeti (MÖ 4500-3500) ve Cizîr Bölgesi

Kalkolitik Dönem olarak da adlandırılan Bakır Dönemi Maden Dönemi'ne geçiş olarak sayılmaktadır. İnsanlar bu dönemde bakırın yanı sıra altın ve gümüşü de işlemişlerdir. Fakat yapılan araç ve gereçlerin çoğu kolay ilenen bakırdan yapıldığı için bu dönem Bakır Dönemi olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde tarım gelişmiş; üretim fazlası elde edilmeye başlanmış; bu da ticaretin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Medeni topluma geçiş sürecinin başladığının kanıtı olarak ilk kasabalar bu dönemde ortaya çıkmıştır. Dönemin sonunda bakır ve kalay karıştırılarak tunç elde edilmiştir.

3. 1. 4. 1. Tel Halef

Tel Halef medeniyeti adını Serê Kaniyê'nin 5 kilometre güneyinde, Habur Nehri yanında Türkiye-Suriye sınırı yakınında yer alan bir höyükten almaktadır. Yeni Taş Dönemi'ne dayanan ve MÖ I. Binyılda terk edilen Tel Halef mevki MÖ 808 yılında burayı istila eden Asuri belgelerinde Cozana şehri olarak geçmektedir. MÖ VI ve VII. Binyıllara denk gelen Tel Halef Medeniyeti batıda Fırat Nehri'nden Büyük Zap'a doğru uzanmakta kuzeyde de bir yay çizerek Toros Dağları sınırını teşkil etmektedir. Mimari alanda çatıları kubbeli olan ve kirecin de kullanıldığı dairesel evleriyle meşhur olan Tel Halef medeniyetinde dinsel mabetler de inşa edilmiştir.

Tarihî çanak çömlekleriyle dikkat çeken Tel Halef'te ilk arkeolojik çalışmalar 1899 yılında Alman arkeolog Fon Obinhaym başkanlığında bir ekip tarafından yapılmaya başlanmış ve 1940 yılına kadar bu çalışmalar devam etmiştir. Bu çalışmalar sonucunda keşfedilen eserlerden bazıları şunlardır:

Çeşitli çanak çömlekler

Yumurta kabuğu olarak nitelenen bir kap kacak türü

Yün dokumacılığından örnekler

Elbiseler

Hasırlar

Silahlar

Muskalar

Mühürler

Tanrıçaların heykelleri

Kutsal sayılan öküzlerin gömülmüş başları

Gövdeden ayırdıkları başları gömmekle bilinen Tel Halefliler başsız cesetleri yakarak bunları küplere koymuşlardır.

3. 1. 4. 2. Tel Eswed

Bilîx Nehrine dökülen Terkeman Nehri'nin sol yakasına düşen Tel Eswed'de hayat Tel Ebû Hrayra ile aynı süreçte başlamıştır. İki zirvesi bulunan yüksek bir höyük

olan Tel Eswed'in deniz yüzeyinden yüksekliği 20 metredir. Bu höyükte yapılan arkeolojik araştırmalar neticesinde şu eserler tespit edilmiştir:

- Höyüğün tepesinde Halef dönemine tarihlenen küçük bir bina
- Höyüğün alt düzlüğünde birkaç ev kalıntısı
- Taş yapımı bazı araç gereçler
- Hayvan kemikleri

3. 1. 4. 3. Tel Ubeyd

Ur şehrine 8 kilometre mesafede bulunan Ubeyd beldesine nispetle Ubeyd Medeniyeti olarak meşhur olan bu medeniyetin en belirgin özelliği çanak-çömlek ve ona refakat eden kültürdür. Burada hem iskan hem de hayvan barınağı olarak bazı kulübeler inşa edilmiş; dört köşe kerpiçlerden evler yapılmış; hayvanların su içmesi için özel kaplar yapılmış; balık avcılığı ve tarımla uğraşmıştır. Burada keşfedilen bazı eserler şunlardır:

- Çanak-çömlekler
- Mabet kalıntıları
- Mühürler

3. 1. 4. 4. Tel Xuweyre

Rakka'nın kuzeydoğusunda Serê Kaniyê ile Tel Ebyad arasında yer alan büyük bir höyüktür. Bölgeyi ziyaret edenlerin dikkatini çeken bu höyük V. F. Oppenheim'in de dikkatini çekmiş ve bu bilgin höyük ile ilgili ilk keşif çalışmalarına başlamıştır. Onun ölümünden sonra 1958 yılında A. Moortgat bir Alam ekibinin başında arkeolojik çalışmalara başlamış ve bu çalışmalar 1977 yılına kadar devam etmiştir. Onun da ölümünden sonra U. Moortgat-Correns, W.F. Orthmann ve Fransız araştırmacı J. Loveri bu çalışmaları sürdürmüştür.

Yapılan arkeolojik çalışmaların sonuçlarına göre bu höyüğün bulunduğu mevki MÖ IV. Binyıl'dan itibaren bir yerleşim alanı olarak kullanılmış ve MÖ II. Binyıl'ın ortalarına kadar bu yerleşim devam etmiş; bu tarihten sonra duraklama göstermiştir. Bu bağlamda arkeolojik çalışmalar ışığında ortaya çıkan sonuçlara göre aşağıdaki tespitler yapılmıştır:

- Burada bir şehir surunun varlığı ortaya çıkmıştır.
- Şehrin dairesel kurulduğu ve iki surla çevrili olduğu ortaya çıkmıştır.
- Mahalle ve caddeler tespit edilmiştir.
- Çok sayıda çanak-çömlek ve ibrik örnekleri bulunmuştur.
- Kerpiçe yapılmış küçük bir mabet tespit edilmiştir.
- Mabet içerisinde 5 abidin heykellerine ulaşılmıştır.

3. 1. 5. Uruk Dönemi (MÖ IV. Binyılın Ortalarından Sonuna Kadar) ve Cizîr Bölgesi

MÖ IV. Binyılın ortalarından itibaren Ubeydî Medeniyetine ait mevkiler tahrip edilmeye başlanmış ve Fırat Nehri üzerindeki Uruk (bugünkü Verka) şehrine nispetle Uruk Dönemi denilen bir dönem başlamıştır. Tarih döneminin tan yeri olan bu dönemde şehirler kurulmaya başlanmış; yazı ortaya çıkmış; silindirimsi mühürler ve bronz kullanılmış; mimari alanda gelişmeler görülmüştür. Bu dönemde Cizîr Bölgesi'nde görülen önemli bazı tarihî mevkiler ve eserler üzerinde durmak istiyoruz.

3. 5. 5. 1. Tel Berak

Haseke şehrinin kuzeydoğusunda Haseke ve Qamişlo'yu birbirine bağlayan yol üzerinde Caxcax Nehri'ne 45 kilometre mesafede bulunan ünlü bir höyüktür. Burada 1937 ve 1938 yıllarında İngiliz ekipler tarafından başlatılan arkeolojik çalışmalar bir süreliğine durdurulmuş ve 1976 yılından itibaren tekrar başlamıştır.

Cizîr Bölgesi'nin en büyük höyüğü sayılan Tel Brak'ın uzunluğu 800 metre, genişliği 600 metre, yüksekliği 43 metredir. MÖ IV. Binyıldaki yüzölçümü 100 hektar civarında olan bu höyüğün bulunduğu yere ilk yerleşme işi MÖ VI. Binyıla dayanmaktadır. Suriye-Anadolu-Mezopotamya arasındaki ticarî güzergâhın merkezi olması açısından stratejik öneme sahip olan Tel Berak aynı zamanda bakır ticareti için Diyarbakır yöresinden gelip Mardin üzerinden Irak'ın güneyine doğru giden ticaret kabilelerin de uğrak yeri olmuştur. Arkeolojik çalışmalar neticesinde aşağıdaki eserler tespit edilmiştir:

Gözler Mabedi

Düz mühürler

Silindirimsi mühürler

Çeşitli çanak çömlekler (Özellikle çanı andıran örnekler)

Hesap işlerinde kullanılan özel taş ve çakıllar

3. 5. 5. 2. Tel Hemko

Tel Koçer'in (Ya'rubîye) 20 kilometre güneydoğusunda Irak-Suriye sınırı üzerinde yer almaktadır. Amerikalı bir ekip tarafından yapılan arkeolojik çalışmaların sonuçlarına göre burada MÖ IV. Binyıla dayanan ve yüzölçümü 20 hektarı aşan etrafı surla çevrili bir şehir tespit edilmiştir.

3. 5. 5. 3. Büyük Tel Hebûbe

Fırat Nehri üzerinde barajın kapladığı bir alanda yer alan bu höyükte alman bir ekip tarafından 1968 yılından 1976 yılına kadar devam eden arkeolojik çalışmalar yapılmıştır. Çalışmalar sonucunda şu eserler keşfedilmiştir:

Yüzölçümü 20000, nüfusu 6000-8000 arası bir şehir
 Şehri çevreleyen ve burçları olan 3 metre eninde kerpiçten bir sur
 İki caddesi olan şehrin merkezinde bir mabet
 Bıçaklar
 Kaşıklar
 Sahanlar
 Tabaklar
 El değirmenleri
 Çanak-çömlekler
 Balık avcılığında kullanılan araç gereçler
 Silindirimsi mühürler
 En eski resim-yazı örnekleri

3. 5. 5. 4. Tel Qennas

Büyük Tel Hebûbe yakınlarında yer alan bu höyükte 1967 yılında Belçikalı bir ekip tarafından arkeolojik çalışmalar yapılmış, çalışmalar sonucunda aşağıdaki eserler keşfedilmiştir:

Eski bir şehrin kalıntıları
 Uruk şehrinde keşfedilen mabetlere çok benzeyen üç mabet
 Hayvan (koyun, keçi, öküz...) resimleriyle süslenen silindirimsi mühürler
 Şehre su götürmede kullanılan bir kanal
 Ocaklar
 Büyük Tel Hebûbe'dekilere benzer kap kacaklar ve çanak çömlekler.

3. 5. 5. 5. 'Erûde Dağı

Bu höyük de Büyük Tel Hebûbe yakınlarındadır. 1974 yılında burada arkeolojik kazıyarak Hollandalı bir ekibin çalışmalarına göre burası Uruk Döneminde bölge hükümdarlarının merkezi imiş. Kazılar sonucu ortaya çıkan bazı eserler şunlardır:

Bir ana salondan ve sıralı bir dizi odadan oluşan bir saray
 Tel Hebûbe ve Tel Qenas'takilere benzer iki mabet
 "Kırmızı Mabet" adı verilen bir mabedin yapımında kullanılan kırmızı kerpiçler
 Çeşitli çanak çömlekler
 İnsan yüzü şeklinde yapılmış bir maske

3. 5. 5. 6. Tel Hac, Tel Hedîdî ve Diğer Bazı Höyükler

Tel Hac, Tel Hebûbe'nin 5 kilometre kuzeyine düşen bir höyüktür. İsviçreli bir ekip tarafından burada yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda keşfedilen bazı eserler şunlardır:

Çanak çömlekler
 Bazı kuklalar

Tel Hedîdî höyüğü Tel Hebûbe'nin 9 kilometre kuzeydoğusunda yer almaktadır.

Bu höyüklerden başka bölgede görülen diğer bazı höyükler şunlardır:

Tel Şuyûx Tehtanî

Tel Cerablus Tehtanî

Tel İber

Tel Ehmer

Tel Qozaq Şimalî

Tel Şêx Hesên

Tel Remadî

Tel Membaqe

3. 2. Sonraki Dönemler ve Cizîr Bölgesi⁵⁹⁸

3. 2. 1. Beşinci Nineva Dönemi (MÖ 2900-2350) ve Cizîr Bölgesi

Habur Nehri'nin merkezi bir rol oynadığı bu dönemde şehir merkezlerinde yoğunlaşan nüfus ekonomik sermaye olgusunu ve çevre kirliliğini beraberinde getirmiştir. İklimin kurak bir seyir gösterdiği bu dönemde Marî ve Kîş gibi önemli krallıklar kurulmuştur. Bu dönemde Cizîr Bölgesi'nde göze çarpan önemli tarihî mevkiler şunlardır:

3. 2. 1. 1. Tel Bdêrî

Habur Nehri'nin doğu yakasında Haseke şehrinin 15 kilometre güneyinde yer alan bir höyüktür. Arkeolojik çalışmalara göre bu höyüğün buradaki varlığı MÖ 2700 yılına dayanmaktadır. Burada orta genişlikte bir şehir kurulmuş, şehrin etrafı kerpiçlerin kullanıldığı bir sur ile çevrilmiştir. İki evin dar bir sokakla birbirinden ayrıldığı bu mevkide tespit edilen bazı eserler şunlardır:

İngilizcede "Scarlet Ware" denilen renkli çanak çömlek kırıntıları

İngilizcede "Metallic Ware" adı verilen metalik çanak çömlekler

MÖ II. Binyıla tarihlenen bir ev

Üzerinde mühürler bulunan iki testi

3. 2. 1. 2. Tel Selenkehiyê

Fırat Nehri'nin sağ yakasında Tel Hebûbe ve Meskene arasında yer alan bir höyüktür. Önce 1965-1967 yılları arasında Şikako Üniversitesi; ardından 1970-1974 yılları arasında Hollandalı bir ekip M.V.Loos başkanlığında yapılan arkeolojik çalışmalardan elde edilen sonuçlar bu mevkide Ur ve Marî'ye benzer bir ticaret şehrinin ortaya çıkarmış ve şu eserler keşfedilmiştir:

⁵⁹⁸ Bu devirlerle ilgili geniş bilgiler için bkz. Haşimî ve Akla, *el-İnsan, Tecelliyu'l-Ezmine, Tarih ve Hadare...Biladu'rRafideyn: el-Ceziretu's-Sûriye*, Dimaşk 2001; Bkz. "Muhafezetu Haseke Ew el-Ceziretu's-Sûriye", *jazerclub.com* (Kasım 2014)

- 2,5 metre derinliğinde dörtgen kuyular tarzında kazılmış mezarlar
- Bu mezarlarda gömülen insanların yanında öbür dünya için bazı kap kacaklar
- Yine bu mezarlarda ölüyle beraber onun giydiği kırmızı yünden elbiseler
- Ölünün başının arkasına konulan süslü elbiseler
- Mezarlarda rastlanan çanak çömlekler
- Höyüğün merkezinde 9 adet evin enkazı
- Ekmek fırınları
- Mezopotamya'ya özgü bazı kadın kuklaları
- At ve öküz kuklaları
- Bir insanın bindiği bir eşek kuklası
- Mühürler
- Bir çoğu kuzu, koyun ve keçilerinkinden oluşan 613 parça hayvan kemiği

3. 2. 1. 3. Tel Beyder

Yüzölçümü 25 hektar olan ve Haseke şehrinin 35 kilometre kuzeydoğusunda yer alan bir höyüktür. Burası hem Halep-İla, hem de Sümer-Akad arasında merkezi bir konuma sahip olması açısından stratejik bir önem kazanmıştır. Höyük şimdi kuru olan ancak Bronz Döneminde yemyeşil olan ve Mardin'in ovalarından beslenip içinde sular akan Ewîc Vadisi'nin yakınında yer almaktadır. Bu mevkide yapılan evlerden bazıları dört odalı olup duvarları beyaz kireç ile boyanmıştır. Burada yapılan arkeolojik kazılarda keşfedilen bazı eserler şunlardır:

- Bazalttan yapılmış el değirmenleri
- Çiviyazılı rakamların yazıldığı 65 tane levha
- Çanak çömlekler
- Büyük aileler arasında yapılmış alışverişlere ait belgeler

3. 2. 1. 4. Helawe Mevkii

Bu mevki Fırat Nehri'nin sol yakasında, Sewre şehrinin kuzeyinde, Tel Selenkehiy'e'nin karşısında yer almaktadır. Burada Alman üniversite çevresinden W. Orthman başkanlığında bir ekip tarafından 1976 yılından itibaren yapılan çalışmalarda bu mevkide şu eserler tespit edilmiştir:

- Eski bir şehrin kalıntıları
- Bronz Dönemine dayanan evler
- Bir mabet
- Birinde 6 kişinin bulunduğu bazı aile mezarlar
- Çok sayıda çanak çömlek
- Yemek pişirme kapları
- Erkek ve kadın kuklaları
- Silindirimsi mühürler
- Taş kireçten yapılmış bazı heykeller

3. 2. 2. Akadlılar (MÖ 2350-2150), III.Ur Sülalesi (MÖ 2059-1950), II. Marî (MÖ 2200-1850),Eski Asurlular Dönemi (MÖ 2000-1700) ve Cizîr Bölgesi

3. 2. 2. 1. Marî/Tel Harîrî

Tel Harîrî, Fırat Nehri'nin 1,5 kilometre batısında Bûkemal beldesinin 10 kilometre kuzeybatısında yer alan bir höyüktür. Marî bu mevkide kurulmuş eski bir şehrin adıdır. Bu şehir bir tesadüf eseri keşfedilmiştir. Şöyle ki: Vefat eden birini bu höyükte defnetmek için mezar kazıyan bazı bedeviler başı olmayan bir erkek heykelini bulmuş ve durumu Fransız yetkililere bildirmişlerdir. Bunun üzerine 1933 yılında Fransız bir ekip tarafından burada arkeolojik çalışmalar başlatılmıştır.

Yapılan arkeolojik çalışmalara göre Marî şehri MÖ III. Binyılda Sümerler tarafından kurulmuştur. Sümerlere karşı savaşan Akad kralı Sargon MÖ 2350 yılında Suriye'nin kuzeyine doğru düzenlediği bir seferde bu şehri işgal edip talan etmiştir ki şehir o sıralarda Ur'a bağlı merkezi bir vilayet idi. Bu şehrin iç ve dış ticaret açısından bir kavşakta kurulmuş olması ona stratejik bir önem kazandırmıştır. Bu şehrin kurulduğu mevkide yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda keşfedilen bazı eserler şunlardır:

- Yaklaşık 25000 parçadan oluşan ve Akadça yazılmış olan bir arşiv
- İdari, siyasi ve iktisadi belgeler ve yazışmalar
- İhtar ve Güneş Mabetleri
- Zîmerî Lîm Sarayı: Yüzölçümü 2,5 hektar, uzunluğu 200 metre, eni 120 metre olan bu saray bir salon ve 300 odadan meydana gelmiştir.
- Bir sanat okulu
- Çanak çömlekler
- Mezarlar

3. 2. 2. 2. Tel Leylan

Qamişlo'nun 25 kilometre güneyine düşen bu tarihî höyükte MÖ I. Binyıla ait bir medeniyet kategorisi tespit edilmiş ve şu tarihî eserler bulunmuştur:

- 1)Şehir suru
- 2)Mabet
- 3)Saray
- 4)Silindirimsi mühürler
- 5)Çeşitli kap kacaklar

3. 2. 2. 3. Terqa/Tel Aşare

Fırat Nehri sahilinde yer alan bir höyüktür. XIX. yüzyılın balarında Fransızlar arkeologlar tarafından burada yapılan arkeolojik çalışmalarda keşfedilen bazı eserler şunlardır:

- Çiviyazılı bazı levhalar
- Çiviyazılı kitabeler

- Burada kurulan şehri çevreleyen geniş bir sur
- Ölülerin gömüldüğü geniş ve büyük çömler
- İki büyük mezar

3. 2. 2. 4. Emar/Meskene-Bas

Fırat Nehri'nin doğusunda doğudan batıya doğru giden ticaret kervanlarının buluştukları bir kavşakta kurulan Emar bu stratejik öneminin yanında Cerablus ve Marî yörelerinden gelen gemilerin barındığı bir liman şehri olması ona ayrı bir önem kazandırmıştır. MÖ III. Binyılda Fırat suyunun çekilmesi ve bu bağlamda bu şehirden biraz uzaklaşması oradaki sakinleri burayı terk edip MÖ II. Binyılda Fırat kıyısında yeni bir şehir kurmaya sevk etmiştir. Fransızlar tarafından yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda burada keşfedilen bazı eserler şunlardır:

- Çiviyazılı bazı kitabeler
- Liman müstemilatı
- Savunma kalesi
- Yüzlerce metre uzunluğunda savunma hendekleri
- Şehri çevreleyen bir sur ve bu surun yapımında kullanılan kireçli taşlar
- Dört mabet
- Bir dizi seramik
- Çeşitli kuklalar

3. 2. 2. 5. Tel Bey'a (Totol)

Bugünkü adı Tel Bey'a olan höyük Rakka şehrinin kuzeydoğusuna düşmektedir. Arkeolojik çalışmalar bu mevkide Totol adı verilen tarihî bir şehrin varlığını ortaya çıkarmıştır. Bu mevkide yer alan şehrin Totol olduğunu 1962 yılında G.Dossin tespit etmiştir. Buradaki arkeolojik çalışmalardan keşfedilen bazı eserler şunlardır:

- Marî arşivi
- Marî arşivine ait bazı mektuplar
- Saray kalıntıları
- Mıntıkada bulunan bazı kabilelerin isimlerini içeren belgeler
- Dinsel metinler
- Şehri çevreleyen bir sur
- Mezarlar

3. 2. 3. Huri-Mitani, Orta Asurlular İle Hititler Dönemleri (MÖ 1530-1200-1000) ve Cizîr Bölgesi

1) Subartuların torunları olan Huriler Kerkük, Mardin ve Urfa'nın yanı sıra Kerke-miş (Cerablus) ve Antep yörelerinde de çok sayıda yönetim kurmuş ve Orta Akdeniz üzerinden Lazkiye mintokasına geçmişlerdir. Aslında Hurilerin hâkim bir sınıfı olarak kabul edilen Mitanilerin hâkimiyet alanları Zagros Dağları'ndan Filistin, Suriye/

Halep ve Adana ovalarına kadar uzanmış ve bu imparatorluğa MÖ XV. yüzyılın sonunda Hititler tarafından son verilmiştir.

2) Huriler kralları Xaşum'un öncülüğünde Kerkemiş (bugünkü Cerablus) yakınlarında küçük yönetimler kurmuşlardır.

3) Huri-Mitani İmparatorluğu'nun Suriye'deki başkentleri Cizîr Bölgesi'nde yer alan ve bugünkü adı Kürtçede "Serê Kaniyê" olan "Waşukanî"dir. Bu ismin başında yer alan "Waşu" Med dilinde "Temiz" anlamına; "Kanî" ismi de Kürtçede pınar anlamına gelmektedir. Dolayısıyla "Waşukanî"nin bir bütün olarak anlamı "Temiz Pınar" demektir.

4) Hititler Anadolu'da hüküm süren bir devlettir. Yozgat yakınlarındaki Hattuşaş (Boğazköy) M.Ö. XVII. yüzyılın ilk yarısında Kral I. Hattuşili tarafından başkent olarak seçilmiştir. Eski Hitit Devleti'nin kurucusu I. Hattuşili Kuzey Suriye ve Yukarı Fırat Bölgesi'nde Huri ülkesine karşı akınlar düzenlemiştir. Kral Murşili de Suriye'deki şehir devletlerini devreden çıkartarak Mezopotamya ticaret yollarını kontrol altına almıştır. M.Ö 1280 yılında Suriye toprakları için savaştıkları Mısırlılarla "Kadeş Antlaşması"nı imzalayarak tarihteki ilk yazılı antlaşmayı yapan

Hititler Suriye/Halep ve Yukarı Fırat Bölgelerinde hüküm sürmüş ve geride çok sayıda tarihi eser bırakmışlardır. Hititler Huri-Mitani güçlerine karşı harekete geçmiş ve bu güçlerin Rojava'daki başkentleri olan "Waşukanî" (Serêkaniyê) şehrini kuşatarak Tuşrana'nın buradaki hâkimiyetine son vermiştir. Hitit kralı Şubiluliuma Cerablus ve Halep mıntıkalarının yönetimlerini iki oğluna bırakmıştır.

3. 2. 3. 1. Tel Mozan (Urkiş)

2001 yılında Amûdê'nin 7 kilometre doğusuna düşen Tel Mozan'da yapılan arkeolojik çalışmalar Hurilerin MÖ 2300-1800 yılları arasında Kuzey Mezopotamya'daki en önemli başkentleri olan Urkiş'in varlığını ortaya çıkarmıştır ki bu şehir Habur Üçgeninde Serêkaniyê-Heseke-Qamişlo arasında kurulmuştur.

Bu mevkide yer alan Urkiş bölgenin en önemli şehirlerinden biri olup MÖ III. ve II. Binyılda Hurilerin bölgedeki dinî ve ticarî başkentleri idi. Dağlık ve ovalık ınıntıkayı birbirine bağlayan önemli bir kavşak olan bu şehrin bulunduğu mevkide keşfedilen bazı tarihî eserler şunlardır:

-Üç aslan heykeli: Bunlardan biri Fransa Lofer Müzesi'nde; biri Birleşik Devletler'in Metropolitan Müzesi'nde; biri de Deyrezûr'daki Suriye Milli Müzesi'nde bulunmaktadır.

-Mühürler

-Diğer bazı eserler.

3. 2. 3. 2. Azzo Şehri/Tel Hadîdî

Fırat Havzası'nın sol yakasında Menbic'in 20 kilometre güneydoğusuna düşen Tel Hadîdî höyüğü bünyesinde bir Mitani şehri olan Azzo'yu barındırmaktadır. 1974

yılında H.R. Dorneman başkanlığında Amerikalı bir ekip tarafından burada ciddi arkeolojik çalışmalar yapılmıştır. Bu höyükte keşfedilen en eski tarihî eserler MÖ V. Binyıla dayanmaktadır. Arkeolojik çalışmalar bu höyükteki yaşamın I. Bronz Dönemine (mö2300-2000) dayandığını ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde etrafı taştan örülmüş bir surla çevrilen Azzo şehrini çevreleyen bu surun genişliği 3 metre idi Orta Bronz Döneminde (MÖ 2000-1550) bu şehrin sakinleri daha önceki surun savaşı ve doğal afetler neticesinde yıkılması üzerine şehrin etrafında başka bir sur daha yapmıştır. Önceki surun eni 3 metre iken, sonradan yapılan surun eni 1,5 metre olarak yapılmıştır.

Azzo şehrinin bulunduğu höyükte keşfedilen eserlerin başında çanak çömlekten yapılmış kuklalar ve mühürler gelmektedir.

3. 2. 3. 3. Tel Perî (Kehit Şehri)

Cağcağ Nehri'nin batı yakasında Tel Berak'a 8 kilometre mesafede bir höyüktür. Höyüğün yüksekliği 32 metre, ortalama yüzölçümü 34 hektardır. Bu tarihî höyükte ilk arkeolojik çalışmalar C.Dossin tarafından yapılmıştır. Bu bağlamda keşfedilen iki taş süsleme burada "*Kehit*" adında bir şehrin var olduğunu ve bu şehrin MÖ XV. ve XIV. yüzyıllarda Hurilerin en büyük şehirlerinden biri olduğunu ortaya çıkarmıştır. Burada ayrıca Asur Kralı II.Tikulti Ninurta (890-884)'ya ait bir kitabeye de rastlanmıştır ki bu kral burada bir saray yapmıştır.

M.Salvini adı geçen şehirde Mitanilere ait merkezî bir dinî mabedin var olduğunu ortaya koymuştur. Buraya yönelik arkeolojik çalışmalar neticesinde ayrıca şu eserler keşfedilmiştir:

Bazı silindirimsi mühürler

Çeşitli çanak çömlek parçaları

Özel çamurdan bilezikler

3. 2. 3. 4. Kerkemiş (Cerablus)

Suriye-Türkiye sınırı üzerinde Fırat Nehri'nin sol yakasında yer alan bir şehirdir. Bu şehrin adı ve resimli mevkii İslam coğrafyacısı İbn Havkal'ın Cizîr Bölgesi yaptığı haritada geçmektedir. Başta 1876'da G.Smith olmak üzere birçok ünlü bu Cerablus'u ziyaret edip incelemiş ve buranın eski Kerkemiş olduğunu tespit etmişlerdir. Daha sonra Britanya'nın Halep Konsolosu P.Hendersson idaresinde bir Britanya ekibi 1898-1881 yılları arasında buradaki süslü levhaları ve heykelleri çıkarmak için arkeolojik çalışmalar başlatmış; G.G.Hogarth başkanlığında başka bir Britanyalı ekip bu çalışmaları sürdürmüş; 1920 yılında da C.Wooley idaresinde başka bir ekip çalışmalarda bulunmuştur. Tüm bu çalışmalar sonucunda buranın eski Kerkemiş şehrinin kurulduğu mevki olduğu ortaya çıkmıştır.

Kerkemiş ile ilgili bilgiler MÖ III. Binyıl'da İla kitabelerinde; MÖ XIX. ve XVIII. yüzyıllarda Mari kitabelerinde ve MÖ XIV. yüzyıl ile XIII. yüzyılın sonlarına tarihlenen Hitit kitabelerinde geçmektedir. Bu kitabelerde geçen bilgilere göre Kerkemiş Tel Halef medeniyeti döneminde VII. ve VI. Binyıllarda büyük bir yerleşim birimi olarak varlık göstermiştir. MÖ II. Binyılın başlarında deniz kavimleri tarafından tahrip edilen bu şehir kısa bir süre içerisinde yeniden imar edildikten sonra MÖ 717 yılında Asurlular tarafından işgal edilmiş; MÖ 605 yılında Buhtunassar tarafından tahrip edilmiştir. Asur-Mari-Halep arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerde önemli bir rol oynayan Kerkemiş birçok kez Hititler tarafından da işgal edilmiş ve Mısır Firavunları da bu şehrin batı tarafına gelip burada heykellerini yaptırmışlardır. Daha sonraki dönemlerde de önemini koruyan bu şehirde yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde keşfedilen bazı eserler şunlardır:

- Yaklaşık 95 hektarlık yüzölçümüne dahil eski şehir kalıntıları
- Şehri çevreleyen sur
- Sağlam burçlar ve korunaklar
- Hititler dönemine ait taş levhalar
- Sütunlu revaka sahip bir mabet
- Hitit hükümdarlarına ve Firavunlara ait heykeller
- Ticari kitabeler

3. 2. 4. Medler Dönemi ve Cizîr Bölgesi

Başta Minorsky olmak üzere birçok araştırmacı tarafından Kürtlerin doğrudan ataları olarak kabul edilen Medler MÖ 612 yılında Asur başkenti Ninova'yı istila ederek büyük bir imparatorluğun temelini atmışlardır. Zamanla gelişen bu imparatorluk Zagros Sıradağları boyunca yayılmış; toprakları doğuda Kazvin Denizinden batıdaki Akdeniz'e kadar uzanmış ve Arap Denizi ile Van Gölü arasında kalan geniş alanlarda hâkimiyet kurmuşlardır ki bu hâkimiyet alanlarının çoğunda şimdi de Kürtler yoğun bir şekilde yaşarlar. Medler yaklaşık bir buçuk asır hüküm sürdükten sonra Ahameniler tarafından mağlup edilerek imparatorluğun adı Ahameniler İmparatorluğu olmuş, fakat Medler bu yeni imparatorlukta da etkin bir askeri ve idari güç olarak yer almışlardır.

Başkentleri "Ekbetana" (Hemedan) olan Medlerin kurucusu Diyago'dur. Bu kralın yaptığı ilk işlerden bir tanesi Asur Devleti'ne karşı Urartu Devleti ile bir antlaşma yapmasıdır. Fakat Asurlular tarafından yakalanıp ailesiyle birlikte Suriye'nin Hama şehrine sürgün edilmiştir.

Hayatının çoğunu savaşla geçiren Med kralı Key Ahsar güçlü bir ordunun başında Küçük Asya, Kilky ve Malatya'ya doğru yönelmiş ve batıda Cerablus'tan Efrîn'in güney batısında yer alan Alalax'a kadarki alanları nüfuzu altına almıştır. Alalax'ta yapılan arkeolojik kazılarda Medlerin taptıkları tanrılardan biri olan Mitra'nın bir heykeli tespit edilmiştir.

3. 2. 5. Eski Yunanlılar ve Selûkiler Dönemleri ve Cizîr Bölgesi

İsus Savaşı'ndan sonra MÖ 333 yılında Makedonyalı İskender'in komutasındaki Yunan ordusunun gücü karşısında dayanmayan Ahameniler o sıralarda Şam Bölgesi'ndeki etkinliklerini bu Yunan güçlerine bırakmıştır. İskender'in ölmesinden sonra üç komutanı Yunan İmparatorluğu'nu taksim etmeye başlamış; bu bağlamda Şam Bölgesi Selukiler'in kurucusu olan Selukus Nikator'un payına düşmüştür.

Suriye'de geniş bir etki bırakan Yunanlılar kendi tanrılarının heykellerini Cizîr Bölgesi de dâhil olmak üzere Suriye'nin çeşitli tapınaklarına naklederek buralarda dini ayinlerini yapmışlardır. Yunanlılar döneminde Suriye'de birçok şehir yapılmış ve tarım büyük bir gelişme göstermiştir.

3. 2. 6. RomalılarDönemi ve Cizîr Bölgesi⁵⁹⁹

1) Romalılar döneminde Sirus şehri bölgenin idare merkezi olup Birva (Halep) idari açıdan bu şehre tabi idi. Yukarı Suriye bu dönemde üç idari merkezden oluşuyordu. Bunların en önemlisi bölgenin başkenti olan Sirustika'ydı. Sonra Miladi II. ve III. yüzyıllarda Menbic Nahiyesi önem taşıyıp Fırat'ın başkenti olmuş ve Sirus şehri ona bağlanmıştır.

2) Roma İmparatorluğu zamanında istikrarlı bir bölge haline gelen Suriye'de düzen ve barış tesis edilmiş; ulaşım yolları yapılmıştır.

3) Tarımın önemli gelişmeler gösterdiği Romalılar döneminde Suriye'nin geneli gibi Rojava da bu gelişmelerden yararlanmıştır. Örneğin bu bölgenin güney ve güneydoğusunda özellikle Leylûn Dağı yöresinde zeytin, nar, incir ve üzüm gibi meyve ağaçları büyük önem taşımıştır. Bu yörede bulunan tarihi eserler içerisinde göze çarpanlardan biri de üzümün sıkıldığı çok sayıdaki masaralardır.

3. 2. 6. 1. Helebiye ve Zelebiye Şehirleri

Deyrezûr'a 50 kilometre mesafede Helebiye ve Zelebiye olarak tanınan iki şehrin kalıntılarına rastlanmıştır.

Helebiye: Arap Tarihçileri ve coğrafyacılar bu şehrin kalıntılarını Kraliçe Zeba zamanına dayandırılar ve şehre Hanûqe adını da verirler. Burada yapılan arkeolojik çalışmalarda 2 kilometre uzunlukta olduğu belirtilen bir surun kalıntıları tespit edilmiştir. Burçlarıyla beraber bazalt taşından yapılan bu sur Helebiye şehrini savunmada temel hat olarak rol oynamıştır.

Zelebiye: Cizîr Bölgesi'nde yer alan bu şehir Helebiye şehrini çevreleyen surla benzer bir surla çevrilmiştir.

599 Bkz. Yetim, *Makalat Fî'l-Asari's-Sûriyye*, s. 80;; Berekat, *Efrin Abre'l-Usûr*, s. 151 vd.

3. 2. 6. 2. Tel Hac

Fırat'ın sağ kıyısında Arûde Köyü'ne fazla uzak olmayan bir mesafede yer alan bir höyüktür. R.Stucky başkanlığında üniversite çevresinden bir İsviçreli ekip tarafından yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde bu höyüğün en derin mevkiinin MÖ IV. Binyıla ait olduğu ortaya çıkmış ve şu eserler keşfedilmiştir:

- Çan şeklinde yapılmış bazı kap kacaklar
- Kırmızı çömlekler
- Kernos adıyla bilinen ayin kapları
- Bronzdan yapılmış bazı paralar
- Evlerin yapımında kullanılan kerpiçler
- Eski şehri çevreleyen iki sur (biri iç, öbürü dış sur)

3. 2. 6. 3. Dibsî Ferec

Roma şehri Athice olduğu sanılan Dibsî Ferec beldesi Fırat Nehri'nin sağ yakasındaki Meskene ve Sora arasında yer almaktadır. Burada yapılan arkeolojik çalışmaların ardından keşfedilen bazı eserler şunlardır:

- Kale ve hendek kalıntıları
- Miladi III. yüzyıla ait bir sur
- Miladi IV. yüzyılın sonlarına dayanan büyük bir kilise
- Miladi 464 ve 452 yıllara dayanan bazı Hamamlar
- Hamamları ısıtmada kullanılan ateş ocakları
- Burçlar

3. 2. 6. 4. Tel Abed ve Anab Sefîne

Tel Abed: Fırat Nehri'nin sol yakasında Arûde Dağı'nın karşısında yer alan bir höyüktür. MÖ I. Yüzyılın ikinci yarısında Romalılar, daha sonraları da Yunan ve Ahameniler tarafından uzun bir süre yerleşim birimi olarak kullanılan bu mevkide keşfedilen bazı eserler şunlardır:

- Kazanlar
- Kırmızı ve siyaha çalan kâseler
- Çanak çömlekler
- Atlı heykeller

Anab Sefîne: Tel Abed ile aralarında sadece bir vadi geçen bir höyüktür. Bu höyüğün isminde Sefîne (Gemi) isminin yer alması Osmanlılar döneminde Fırat'ı geçen gemilerin burada demir atmasıdır. Bu mevkide keşfedilen bazı tarihî eserler şunlardır:

- Tur Ubeyd çanak çömlekleri
- Roma ve Bizanslılara ait mezarlar
- İri göğüslü kadın heykelleri

3. 3. İslam Sonrası Dönemler ve Cizîr Bölgesi⁶⁰⁰

3. 3. 1. Cizîr Bölgesi'nin İslamlaşma Süreci

1)Cizîr Bölgesi'nin İslamlaşma süreciyle ilgili en eski yazılı bilgilere Belazurî'nin "*Fütûhu'l-Büldan*" ve Taberî'nin "*Tarîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*" adlı eserlerinde rastlıyoruz. Belazurî bu konuda şunları söyler: "Cizîr Bölgesi'nin tümü Ebû Ubeyde b. Cerrah'ın vefatından sonra Hz. Ömer tarafından komutan olarak atanan İyad b. Ğanm zamanında 18/639 yılında fethedildi. Dicle ile Fırat arasında kalan bu bölgede Hz. Ömer zamanında fethedilmeyen bir yer kalmadı".⁶⁰¹ Belazurî'nin bu bağlamda fethedildiğini söylediği şehir ve mevkiler şunlardır:

-Menbic	-Aynu'l-Werde (Serê Kaniyê, Rasu'l-Ayn)	
-Qirqîsiya	-Sincar (Şengal)	-Rakka
-Balis	-Ruha	-Harran
-Sumeysat	-Serûc (Suruç)	-Raskeyfa (Hasankeyf)
-Amid (Diyarbakir)	-Meyyafariqîn (Silvan)	-Hisin Kefer Tûta
-Nesîbîn (Nusaybin)	-Tûrabdîn	-Hisin Mardîn (Mardin Kalesi)
-Dara	-Qereda/Baqerda ve Bazeabda (bugünkü Cizre yöresi)	
-Zozan	-Tel Mûzin	-Erzen
-Bedlîs	-Xilat	-Bacedda

Yukarıda sıralanan şehir ve mevkilerden sadece aşağıdakiler bugünkü Rojava'nın Cizîr Bölgesi'nde yer almaktadır. Sincar'ın dışında kalan öbürleri Türkiye tarafında kalırken Sincar da Haseke'nin doğusuna doğru Irak toprakları içerisinde yer alır.

-Menbic	-Serê Kaniyê	-Qirqîsiya
-Rakka	-Balis	-Bacedda
-Nisêbîn'in Qamişlo karşılığı		

Kendi zamanında Fırat Nehri'nin haritasını çizen İbn Hawqel bu nehrin kuzeyden güneye doğru olan batı yakasında bugünkü *Cerablus*'un yeri olan *Cerîblîs* ve *Cereblus* şehirlerini gösterirken; Balis'i bu iki şehrin güneyinde göstermektedir. Yazarın Fırat Nehri'nin doğu yakasında gösterdiği yerler ise Menbic Köprüsü, *Rakka*, *Rafika*, *Xanûqa*, *Qirqîsiya*, *Rahbe*, *Daliye* ve *Hîl*'dir. Habur Nehrini de çizen yazar bu nehir üzerinde kuzeyden güneye doğru şu yerleri göstermektedir: *Serê Kaniyê* (*Rasulayn*), *'Ereban*, *Sukker 'Ebbas*, *Teleban*, *Cehşiye*, *Tuneynîr*, *Ubeydiye*. Haritada Habur'un biraz doğusunda *Maksîn* beldesine yer verilmiştir.⁶⁰²

2)Raşit Halifeler ve Emeviler dönemlerinde değişik mintakalara yönelik fetihlerde Cizîr Bölgesi bir üs olarak kullanılmıştır. Bu bölgeyi tanzim etmeye önem veren

600 Bu dönemlerle ilgili geniş bilgiler için bkz. Rimavî, *Lemha*, s. 49-73; Haşimî ve Akla, *el-İnsan, Tecelliyytu'l-Ezmine, Tarih ve Hadare...Biladu'rRafideyn: el-Ceziretu's-Sûriye*, Dimaşk 2001, s. 315-328

601 Belazurî, *Fütûhu'l-Buldan*, Mısır hicrî 1318, s. 179, 182

602 İbn Hawqel, *Sûretu'l-Ard*, s. 227

Emevilerden itibaren büyük önem taşıyan Rakka'da Emevilerin valisi Saîd b.' Âmir tarafından Rakka Camii kurulmuştur. Kendi halifelîği zamanında bölgede tarım ve sulama projelerini devreye koyan Hişam b. Abdülmelik bu bağlamda Rakka'nın yanı başında "Rakka Vasıtı" adıyla merkezî bir tarım alanını kurmuş ve bu alana Fırat Nehri'nden "Henî" ve "Merî" adlarıyla iki su kanalını çekmiştir.⁶⁰³

3) Abbasilerin birinci dönem halifelerinden Mansur tarafından Cizîr Bölgesi'nde Rafika şehri kurulmuştur. Rakka'ya yakın kurduğu bu şehrin mühendisliğini Edhem b. Muharriz üstlenmiştir.⁶⁰⁴ Abbasi halifelerinden Harûn Reşîd ise ailesiyle birlikte ara sıra Rakka'da kalmış ve saraylarını şehir surlarının dışında yaptırmıştır. Abbasi halifelerinden Harûn Reşîd tahta geçtiğinde Rakka'yı yazlık olarak kullanmıştır. 13 yıl boyunca bu konumunu koruyan Rakka'ya Harun Reşîd'in haremi de taşınmıştır. Bu halife zamanında bir darphane de burada faaliyet göstermiştir. Rahbe şehri de Abbasiler döneminde kurulmuştur. Bizanslılara yakın bir bölge olan Cizîr'de Abbasiler ile Bizanslılar arasında şiddetli savaşlar meydana gelmiş; Abbasiler bölgede askerleri için yazlık ve kışlık kışlalar yapmışlardır. İkinci Abbasiler Dönemi'nde meydana gelen siyasal ve sosyal gelişmelere bağlı olarak Cizîr Bölgesi'nde IV/X. yüzyılda Hamdanîler Devleti ortaya çıkmış ve bu devlet Fatimîlerle savaşmıştır.⁶⁰⁵

4) Eyyübîler ve Memluklar dönemlerinde Cizîr Bölgesi'nin muhtelif mıntıkalarının sağlam kaleler kurulmuştur. Caber, Necm ve Meskene Kaleleri bunların başında gelmektedir. Eyyübîler döneminde gelişme kaydeden şehirlerden biri olan Meskene şehrinde bu döneme ait çeşitli sınıflara göre kategorize edilmiş evler yapılmıştır.⁶⁰⁶

5) Moğollar dönemindeki saldırılarda, özellikle Timurleng tarafından miladi 1400 yılında başlatılan saldırılardaki tahribatlardan Cizîr Bölgesi de nasibini almış ve bölgede bu saldırılardan sonra ciddi gerilemeler meydana gelmiştir.

3. 3. 2. Rakka⁶⁰⁷

Makedonyalı İskender tarafından kurulan ve Niceforiom adı verilen bu eski şehre Roma-Bizans dönemlerinde Calinicos adı verilmiş; Arap İslam döneminde şehir Rakka adını almıştır. Süryani tarihçiler de Calinicos'un bugünkü Rakka olduğunu savunurlar. İslamî dönemlerde Cizîr Bölgesi'nde en önemli şehir Rakka idi. Abbasiler döneminde coğrafi, ticari ve stratejik açıdan büyük önem taşıyan ve bu doğrultuda gelişme gösteren Rakka'nın Fırat ve Bilîx Nehirleri arasında yer alması ona ayrı bir önem atfetmiştir.

603 Belazuri, *Fütûhu'l-Buldan*, s. 187

604 Bkz. Yakûbî, *Tarih*, III, 95, 106

605 Rîmavî, *Lemha*, s. 53

606 Haşimî, *el-Ceziretu's-Sûriye*, s. 315-316

607 Haşimî, *el-Cwziretu's-Sûriye*, s. 316

İslami fetihler sırasında Beyaz Rakka olarak adlandırılan bu şehirdeki Bizans eserleri İslami dönemler boyunca ayakta kalmıştır. Bu dönemlerde yapılan imar faaliyetlerine paralel olarak bu şehre bitişik yapılan diğer bazı şehirlerle birlikte çeşitli isimler kullanılmıştır. Örneğin:

- 1) Emeviler Rakkası (Hişam b. Abdülmelik tarafından yapılmıştır.)
- 2) Rafika (Abbasi halifesi Mansur tarafından yapılmıştır.)
- 3) Beyaz Rakka
- 4) Siyah Rakka

Bugünkü Rakka şehrinin doğu yanında eski bir şehrin kalıntıları bulunmaktadır. Tuğla ve kerpiçlerin kullanıldığı bir sur ile çevrilen bu şehir Halife Mansur tarafından inşa edilen Rafika şehridir. İbn Hawqel'in belirttiğine göre Rakka ve Rafika bitişik iki şehir olup her birisinde büyük bir cami yapılmıştır. Yakût Hamewî de "Mu'cemu'l-Buldan" adlı eserinde Siyah Rakka ve Beyaz Rakka olmak üzere iki Rakka'dan bahsetmektedir.⁶⁰⁸

Emeviler dönemi ile Abbasilerin birinci döneminde büyük gelişmeler gösteren Rakka özellikle Abbasilerin ikinci döneminden itibaren sahne olduğu askerî, siyasal ve sosyal olaylar neticesinde Hamdanî ve Zengîlerin kontrolüne geçmiş; ardından Eyyübîlerin eline geçmiştir. 658/1259 Hulagü saldırıları neticesinde harabeye dönen ve terk edilen şehir ancak XIX. yüzyılın ortalarında yeniden yaşama dönmeye başlamış ve XX. yüzyılın ortalarında tekrar gelişmeler göstermiş ve bugünkü gelişmişliğiyle önemli bir şehir haline gelmiştir.⁶⁰⁹

Bugünkü Rakka'nın doğu yanı başında etrafı tuğla ve kerpiçten yapılmış bir sur ile çevrili eski bir şehrin kalıntıları bulunmaktadır. Abbasi halifesi Ebû Cafer Mansûr tarafından kurulan Rafika şehri olan bu şehrin güneydoğu kapısı büyük bir kapı olup adı "Bağdat Kapısı"dır. Şehrin ortasında Nûredîn Zengî zamanından kalma bir cami ve sarayın kalıntıları bulunmaktadır. Camiden geriye silindirimsi minaresi ve hariminin dış yüzü kalmıştır. Nûredîn Zengî tarafından yapılan bir "Bîmaristan" (Hastane) ile bazı medrese ve mescitlerden ise eser kalmamıştır.⁶¹⁰

3. 3. 3. Qırqîsiya/Busayra⁶¹¹

İslamî fetihlerden önceki adı Circessium olan Qırqîsiya'nın yeri Habur'un Fırat'a döküldüğü mevkide bugünkü Busayra Köyü'dür. Qırqîsiya İbn Hawqel tarafından çizilen haritada Fırat'ın doğu yakasında gösterilmiş; Yakût Hamewî de Habur'un Fırat'a döküldüğü yer olarak gösterdiği bu yerleşim birimini belde olarak kaydet-

608 Yakût Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldan*, II, 732

609 Rîmavî, *Lemha*, s.56

610 Rîmavî, *Lemha*, s. 56

611 Yakût Hamewî, *Mucemu'l-Buldan*, I, 153, VII, 59; Rîmavî, *Lemha*, s. 62-63; Haşîmî, *el-Ceziretu's-Sûriye*, s. 321-322

miştir. Yakût'un tespitlerine göre bir tarafı Habur, bir tarafı Fırat üzerinde yapılan Qırqîsiya mevki olarak Malik b. Tawq Rahbesi'ne yakın bir yerdedir.

Babilliler Döneminde mamur olan ve MÖ XIX. yüzyılda Asur Kralı I. Sargon zamanında meydana gelen savaşlarda tahrip olan bu şehrin adı "Şubura"dan "Circessi"(Sirki)'ye dönüştürülmüştür. Aynı anlama gelen Şubura ile Habura, Habur üzerindeki şehir demektir. MÖ 878 yılında haraç vermek istemeyen Sirki ve diğer Habur şehirleri Asur kralı Nasirbal tarafından tahrip edilmiş, gemiler yakılmış ve buraların sakinleri kılıçtan geçirilmiştir. 300 yıl sonra Fars kralı I. Dara bu mıntıkeyi kendi hegemonyasına almış, tarım yönünden çok geliştirmiş ve buradan topladığı tarımsal ürünleri gemilerle Fars bölgelerine transfer etmiştir. Romalılar burayı işgal ettikleri zaman şehre "Circassium" adını vermiş ve Fırat'ı Habur'a bağlayan yerden başlamak üzere şehrin etrafını sur ve burçlarla çevirmişlerdir. Romalılar zamanında 60 bin kişilik nüfusu olan bu şehrin ismi Arap İslam fetihlerinden sonra "Qırqîsiyan" olmuş ve askerî açıdan stratejik bir önem taşımıştır

Hicrî VI. yüzyılda Nüreddîn Zengî zamanında önemli bir ticaret merkezi olan Qırqîsiya'da çok sayıda Yahudi bulunurdu.

3. 3. 4. Rahbe ve Rahbe Kalesi⁶¹²

Malik b. Tawq Rahbesi olarak da adlandırılan ve Arap İslam fetihleri sırasında mevcut olmayan Rahbe'nin yeri Fırat Nehri'nin sağ yakasında Deyrezûr ile Borkemal arasında yer alan bugünkü Meyadîn Beldesi'nin yeridir. Abbasilerin ilk dönemlerinde halife Memun zamanında Tağlib Kabilesi'nden Malik b. Tawq tarafından kurulduğu için "Malik b. Tawq Rahlesi" olarak da adlandırılan ve yanında Rahbe Kalesi adıyla bir kale inşa edilen Rahbe hicrî IV. yüzyılda Makdisî tarafından ayvalarıyla meşhur büyük bir şehir olarak kaydedilmektedir.

Selçuklular zamanında mıntıkanın derebeyleri arasında önemli bir mücadele alanına dönüşen Rahbe 453/1060 yılında Fatımîlerin hâkimiyetine geçmiştir. Şam atabeylerinden Alpaslan oğlu Tutuş 485/1092 yılında Halep ve Antakya beylerinden de yardım alarak buraya hâkim olmuştur. 500/1106 yılına kadar Şam yöneticilerinin elinde kalan Rahbe bu yılda Selçukluların Bağdat sultanı Muhammed b. Melikşah güçleri tarafından ele geçirilmiştir.

Eyyübîler zamanında Irak'tan gelip Şam bölgesine gitmek isteyen kervanların önemli durak ve konaklarından biri olan Rahbe o sıralarda Selahaddîn'in amcası olan Şërko ailesinden Humus hükümdarlarının hâkimiyetindeydi. Moğollar 702/1302 yılında Şam'a yönelik Kazan Han saldırısında Moğolların eline geçmiştir. Moğollar tarafından tahrip edilen Rahbe'nin yerine Torun Şërko yeni bir şehir kurmuştur.

612 Makdisi, *Ahsenu't-Teqasim*, s. 183, 132, 135, 227; İbn Tağriberdi, *en-Nucûmu'z-Zahire*, V, 66; Reşiduddin Hemezanî, *Camiu't-Tevarih*, I, 17; Rimawî, *Lemha*, s. 63-64; Haşimî, *el-Ceziretu's-Sûriye*, s. 322-324

42 metre yükseklikte bir höyük üzerinde kurulan ve rakımı 244 metre olan Rahbe Kalesi'nin etrafında güvenlik amacıyla hendekler ve siperler kazılmıştır. Hendekleri günümüzde de varlığını sürdüren bu kalenin bazı kalıntıları da günümüze kadar gelmiştir. 1978 yılında Fransa-Suriye Ortak Arkeoloji Ekipleri tarafından yapılan kazılar neticesinde Rahbe ve onun kalesine ait çok sayıda tarihî eser keşfedilmiştir.

3. 3. 5. Caber Kalesi⁶¹³

Fırat Nehri'nin Rakka'nın batısına doğru sol yakasında yer alan bu kale yüksek bir kayalık kütle üzerinde kurulmuştur. İbn Xellikan'a göre daha önceki adı "Dewser Kalesi" olan bu kale bu adını Hîre kralı Numan b. Munzir'in hizmetçisi Dewser'den almıştır. "Caber" adını ise burada hükümdarlık yapan Caber b. Sabik el-Kuşeyrî'den almaktadır. Selçuklu sultanı Melikşah 479/1086 yılında Halep'e doğru sefere çıktığı zaman bu kaleyi işgal etmiş ve Ukayloğullarını buraya yerleştirmiştir. Ukayloğullarının buradaki hâkimiyetleri Melik Adil Nüreddîn'in burayı Şehabeddîn Malik el-Ukaylî'den aldığı 564/1168 yılına kadar devam etmiştir. Melik Adil'in babası İmadeddîn de 541/1146 yılında bu kaleyi istila etmek için girişimde bulunmuş fakat buna muvaffak olamadan henüz kuşatma sırasında kendisine düzenlenen suikast sonucu öldürülmüş ve cenazesi Rakka'ya nakledilip burada gömülmüştür ki mezarı hala buradadır.

İbn Kalanisî'nin belirttiğine göre 516/1122 yılında meydana gelen şiddetli bir sel neticesinde Caber Kalesi'nde bulunan 800 kadar ev yok olmuştur. Bu sel burada bulunan bir atı surun üzerinden Fırat Nehri'ne fırlatacak kadar şiddetli olmuştur. Kalenin geriye kalan harabeleri arasında etrafları hendek ile çevrili iki sur, bazı burçların kalıntıları ve mühendislik yönü harika olan bazı binaların kalıntıları tespit edilmiştir ki bunlar Sultan İbn Kalavun zamanından kalmıştır.

Caber Kalesi'nin yanında 699/1299 yılında Küçük Asya'ya geçmek isterken Fırat Nehri'nde boğulan Osmanlı atalarından Sultan Süleyman Şah'ın türbesi bulunmaktadır. Türbe bugün bir Türk Karakolu tarafından korunmaktadır.

3. 3. 6. Necm Kalesi-Menbic Köprüsü⁶¹⁴

Menbic Köprüsü Hz. Osman zamanında inşa edilen ve Hz. Ali zamanında da Fırat Nehri üzerinde kendisinden istifade edilen tek köprü olarak bilinmektedir. Emevi halifesi II. Mevan 132/749 yılında giriştiği savaşta mağlup olduğu sıralarda bu köprüden geçmiş ve geçtikten sonra köprüyü yakmıştır.

613 Ebû Şame, *Rawdeteyn*, I, 25, 27, 152; İbn Xellikan, *Wefeyatu'l-A'yan*, Mısır 1649, I, 314; İbn Adim, *Zubde*, I, 259, II, 285; İbn Kalanisî, *Zeylu Tarihi Dimaşk*, s. 207

614 Belazuri, *Fütûhu'l-Buldan*, s. 157; Taberi, *Tarih*, V, 237; İbn Adim, *Zubde*, I, 53; Rimavi, *Lemha*, s. 61-62; İbn Cubeyr, *Rihle*, s. 236; Yakût Hamewî, *Mu'cemu'l-Buldan*, VII, 151

Necm Kalesi, II. Mervan tarafından yakıldıktan sonra onarılmadığı anlaşılan ve bugün kendisinden eser kalmayan Menbic Köprüsü'nün doğusunda yer almaktadır. Bu kalenin yanında hicrî VII. ve VIII. yüzyıllardan kalma bazı binaların kalıntıları bulunmaktadır. Bugün güzel binalarıyla Fırat'a bakan Necm Kalesi'nde görülen kitabeler bu kalenin Selahaddîn Eyyûbî'nin oğlu Melik Zahir Gazî zamanında onarım geçirdiğini göstermektedir. Bu kitabelerden bir kısmı 605/1208; bir kısmı da 612/1215 tarihlerini taşımaktadır.

3. 3. 7. Balis Şehri⁶¹⁵

Eski Meskene olarak bilinen ve Yeni Meskene'ye 5 kilometre mesafede bulunan Balis bugün harabelerden ibaret bir mevkidir. Eski tarih ve coğrafya kaynaklarında rastlanmayan "Meskene" isminin XIX. yüzyılda kullanıldığı tahmin edilmektedir.

İslamî fetihlerden önce "Barbalissus" adıyla bilinen Balis'te inşa edilen caminin minaresinin yüksekliği 22 metredir ve 4 kaide üzerinde kurulmuştur. Minarenin üzerindeki Kûfî Kitabelerden ve 607/1219 tarihinden bunun Nûreddîn Zengî'den birkaç yıl önce yapıldığı ve Selahaddîn Eyyûbî'nin kardeşi Melik Adil zamanında restore edildiği anlaşılmaktadır.

Balis'te cami ve minarenin yanı sıra, şehrin kuzeyinde yüksek bir sarayın kalıntıları ve Romalılar döneminden kalma bir surun bazı parçaları keşfedilmiştir.

Balis şehri Hz. Ömer zamanında Cizîr Bölgesi komutanı olan Ebû Ubeyde tarafından fethedilmiş; Ebû Ubeyde Şam'dan getirdiği bazı Arap ailelerini buraya yerleştirmiştir. Emeviler zamanında Abdülmelik b. Mervan'ın Mesleme adındaki oğlu Bizanslılarla savaşmak üzere Cizîr Bölgesi'ne doğru sefer düzenlediğinde Balis'te kamp kurmuştur. Bu sırada Balis halkı ve bağlı köylerin sakinleri Mesleme'ye başvurarak ondan arazilerinin sulamaları için Fırat'an bir kanal çekmesini talep etmiş, Mesleme bu talebi yerine getirmiş ve Mesleme Kanalı olarak adlandırılan bir kanalla su çekmiştir. Şehrin surunu da muhkem hale getiren Mesleme öldükten sonra Balis ve bağlı köylerin idaresi onun varislerine geçmiş ve Abbasiler Devleti'nin kuruluşuna kadar onların elinde kalmıştır.

Hicrî V. yüzyılda Hamdanîler ile Fatimîler arasında bir mücadele alanına dönüşen Balis 516/1122 yılında Frenkler tarafından kuşatılmış ve hicrî VI. yüzyılda Zengîlerle Eyyûbîler tarafından da önemsenmiştir. Fakat Moğolların 658/1259 yılındaki saldırı ve tahriplerinden sonra kendisinden artık söz edilemez hale gelmiştir.

3. 3. 8. Xanûqa⁶¹⁶

Arap İslam fetihleri bağlamında adı geçmeyen ve bugün kendisinden bir eser kalmayan eski Xanûqa şehri İnb Hawqel'in haritasında Qirqîsiya ile Rahbe arasında

615 Belazurî, *Futûhu'l-Buldan*, s. 157; Rimavî, *Lemha*, s. 64-65

616 İbn Hawqel, *Sûretu'l-Ard*, s. 227; Makdisî, *Taqwimu'l-Buldan*, s. 136; Rimavî, *Lemha*, s. 67

gösterilmektedir. Makdisî ve Yakût Hamevî gibi klasik dönem Müslüman coğrafyacılar da burayı Rakka'nın bir şehri veya kasabası olarak gösterirler.

Fırat Nehri'nin Rakka'nın doğusuna doğru uzanan sol yakasında yer alan Xanûqa'nın Rakka'dan uzaklığı 65 kilometredir. Şehir bu adını aynı adla yanından geçen nehirden almaktadır. Bu isim Bizans dönemi tarihçilerinden Procope tarafından "Annoucas" şeklinde kaydedilmiştir. Önce Habur Nehri üzerinde bulunan 'Ereban, sonra da Musul'a ayrılan yolların kavşakları buradan birbirinden ayrılmaktadır.

3. 3. 9. Daliye⁶¹⁷

Fırat Nehri'nin batı yakasında Suriye-Irak sınırında kurulan ve nokta yeri henüz belirlenemeyen bu şehrin İlk Arap İslam fetihleri bağlamında isminin geçmemesi onun bu fetihlerden sonra kurulduğu anlamına gelmektedir. İstaxrî tarafından Rahbe ile 'Ane arasında gösterilen bu şehir İbn Hawqel tarafından Rahbe ile Hît arasında gösterilmektedir.

3. 3. 10. 'Ereban Şehri⁶¹⁸

Habur Nehri üzerinde yer alan ve Abbasiler Döneminde gelişmiş bir şehir olan 'Ereban, İbn Hawqel tarafından pamuğu bol olan, pamuktan yapılmış elbiseleri Şam'a ve diğer bazı yerlere ihraç eden ve bir de suru bulunan bir şehir olarak tanımlanmaktadır. 'Ereban'ı Habur Nahiyesi'nin bir kasabası olarak tanıtan Makdisî de buranın bahçelerle çevrili yüksek bir tepe ve mezraları çok olan ucuz bir kasaba olduğunu belirtmektedir. Yakût Hamewî ise burayı kısaca "Cizîr Bölgesi'nde Habur'un küçük bir beldesi" olarak sunmaktadır.

Yapılan arkeolojik çalışmalarda 'Ereban'ın bugünkü Haseke'nin güneyine düşen tarihi "Tel Acece" olduğu ortaya çıkmıştır. Nüreddîn Zengî Fırat Nehri'ni geçmek için burada bir köprü yaptırmış; köprüden geriye üç payende destek kalmıştır.

3. 3. 11. Sikeyr Abbas⁶¹⁹

Klasik dönem Habur Nahiyesi'nde kurulmuş bir belde olan ve Abbasiler döneminde küçük bir barajla beslenen önemli bir tarım alanına sahip olan bu şehir Yakût Hamewî tarafından "bir tahıl ambarı ve bir çarşısı bulunan küçük bir belde" olarak tanımlanmaktadır. Şehrin isminde geçen "Sikeyr" burada kurulan barajın ağızını kapatan "küçük kapak" demektir.

617 İstaxrî, *el-Mesalik ve'l-Memalik*, s.52; Makdisî, *Ahsenu't-Teqasim*, s. 36; Yakût Hamewî, *Mu'cemu'l-Buldan*, III, 393; Rimavî, *Lemha*, s. 67-68

618 İbn Hawqel, *Sûretu'l-Ard*, s. 222; Makdisî, *Ahsenu't-Teqasim*, s. 136; Yakût Hamewî, *Mu'cemu'l-Buldan*, VI, 137; Rimavî, *Lemha*, s. 69

619 Yakût Hamewî, *Mu'cemu'l-Buldan*, V, 99; Le Strange, opş cit, P. 98; Rimawî, *Lemha*, s. 69-70

Nokta yeri tam olarak bilinmeyen Sikeyr Abbas bazı araştırmacılara göre bugün Habur kıyısında yer alan ve Tel Acace'nin güneyine düşen Tel Şedade yakınlarında kurulmuştur. Le Strange ise onun Haseke'nin kuzeydoğusuna düşen Hermaş (Cax-cax) Nehri'nin bir kolu olan Sersar Nehri üzerinde kurulmuştur ki bu nehir bugün mevcut değildir.

3. 3. 12. Caşşiye ve Teleban,⁶²⁰ Tuneynîr,⁶²¹ Ubeydiye⁶²²

Caşşiye: Yaqût Hamewî'ye göre bir şehri andıracak kadar büyük bir köy olan Caşşiye klasik Habur Nahiyesi köylerinden biri olup Muceddel ile aralarında 4 mil kadar mesafe bulunmaktadır. Yakût'un tarif ettiği bu mevki Serê Kaniyê'nin güneydoğusunda Serê Kaniyê ile İslam'dan önce "Magdalanum" adı verilen Tel Muceddel beldesi arasındaki yolun ortasında bulunan Tel Cehaş ile örtüşmektedir.

Teleban: İbn Hawqel tarafından Sikeyr Abbas ile Caşşiye arasında gösterilen Teleban tercih edilen görüşe göre Habur'un sol yakasında Haseke ile Serê Kaniyê (Rasulayn) arasında yer alan "Telaba" harabeleridir.

Tuneynîr: Makdisî tarafından "Tenanîr" adıyla kaydedilen Tuneynîr, Haseke'nin 6-7 kilometre güneydoğusuna düşen Tel Tuneynîr Höyüğü ile aynı yerlerdir. İbn Fakîh'in Yukarı Tuneynîr ve Aşağı Tuneynîr olmak üzere ikiye ayırdığı Tuneynîr arkeologlar tarafından "Thannouris" adı verilmektedir.

Ubeydiye: İbn Hawqel'in çizdiği haritada Tuneynîr'in güneyinde gösterilen Ubeydiye'nin yeri henüz tespit edilmiş değildir.

3. 3. 13. Maksîn,⁶²³ Hasîn,⁶²⁴ Suwer⁶²⁵

Maksîn: Makdisî ve İbn Hawqel tarafından Habur Nahiyesi şehirlerinden biri olarak gösterilen ve "Mîksîn" şeklinde de kaydedilen Maksîn'in yeri Yakût Hamewî tarafından Malik b. Tawq Rahbesi'ne yakın bir mevki olarak gösterilmektedir. Arkeologlar tarafından bugünkü "Tel Merqede" ile aynı yerler olduğu tespit edilen Maksîn, Qırqîsiya'nın kuzeyinde Habur Nehri'nin sağ yakasında yer almaktadır. Sincar'a geçmek amacıyla gemiler için bir köprüünün kurulduğu bu mevkide bir pamuk pazarı kurulmuş ve zeytinlerin işletildiği bir ma'sara yapılmıştır. İbn İbrî bu şehri Selahaddîn Eyyûbî tarafından fethedilen şehirler arasında göstermektedir.

Hasîn: Klasik dönem Habur mıntıkasında kurulan küçük bir belde olan Hasîn, Habur Nehri'nin sağ yakasında Belîx Nehri'nin güney kısmına düşen Tel Hasîn ile aynı mevkidir.

620 Yakût Hamewî, *Mu'cemu'l-Buldan*, III, 62; Rimavî, *Lemha*, s. 70

621 İbn Fakîh, *el-Buldan*, s. 133; Rimavî, *Lemha*, s. 70

622 Rimavî, *Lemha*, s. 70

623 Yakût Hamewî, *Mu'cemu'l-Buldan*, I, 137; Rimavî, *Lemha*, s. 70

624 Yakût Hamewî, *Mu'cemu'l-Buldan*, I, 345; Rimavî, *Lemha*, s. 71

625 İbn Fakîh, *el-Buldan*, s. 133

Suwer: Klasik dönem Müslüman coğrafyacılarından İbn Fakîh'ten başka kimse- nin bahsetmediği Suwer, Qırqîsiya'nın kuzeydoğusuna düşen küçük bir köy olarak geçmektedir.

3. 4. Cizîr Bölgesi'nin İşgali ve Beyandur Savaşı (1923)

Fransızlar 1922 yılının Mart ayında askerleri daha çok Senegallilerden oluşan üsteğmen Terrier komutasında Cizîr Bölgesi'nin işgal ettiler.⁶²⁶ Bu bölgede ilk ilhak edilen yerler Haseke ve Serê Kaniyê oldu. Fransızlar bu ilhak neticesinde Haseke'yi Deyrezûr Mutasarrıflığı'na bağladılar.⁶²⁷

Fransızlar 1923 yılında Qamişlo'nun 20 kilometre doğusuna düşen ve Hacı Silêmanan Aşireti'ne ait olan Beyandur Köyü'nü ilçeye dönüştürdüler ve Halep asıllı Salim Nuh'u buraya kaymakam, üsteğmen Roğan'ı da askerî komutan olarak tayin ettiler. Bu komutan Abdullah Şahin'e ait olan ve Tel Beyandur Höyüğü üzerinde yer alan bir binayı kiralayarak kendine hareket merkezi yaptı. Kaymakam da kendisine yardımcı oluyordu ve birlikte halkı rahatsız ediyorlardı. Bundan dolayı Haco Ağa'dan yardım isteyen halkın yardım talebini yerine getiren Haco Ağa Türkiye'den gönderdiği bir grup silahlı adam Tel Beyandur'a giderek burada uyumakta olan Kaymakam Salih Nuh'u öldürdüler. Kaymakamın öldürülmesinden sonra halka yönelik baskı ve işkencelerini artıran komutan Roğan bununla da yetinmeyerek Beyandur'da bir çok evi yaktı ve çok sayıda insanı tutuklatarak Deyrezûr Hapishanesi'ne attırdı. Bunların içerisinde Beyandur'un muhtarı Yusuf Heso, Kasikan Aşireti ileri gelenlerinden Ahmed Ağa Yusuf ve Hecî Silêmanan Aşireti ileri gelenlerinden biri de vardı. Bunun yanında Hakse'de bulunan bir Fransız askerî birliği de takviye amacıyla Beyandur'a gönderildi. Askerler kaymakamın katillerini söylemeleri için halkı işkenceye tabi tutuyor ve bu işkenceler neticesinde ölümler yaşanıyordu. Örneğin Dorikan Aşireti lideri Süleyman Abbas'ın yeğeni Abbas Muhammed Abbas ve Hecî Silêmanan Aşireti'nden Halil Ahmed bu işkenceler sonucunda öldüler. Bunun üzerine halk Haco Ağa'dan tekrar yardım istedi ve Haco Ağa tekrar onlara silahlı bir güç gönderdi. Bu silahlı güç tarafından üç gün kuşatılan ve su ikmal kanalları tutulan Fransız askerleri ağır silahlarını da bırakarak karargahlarını terk etmek zorunda kaldılar. Bilahere gelen Fransız güçleriyle direniş birlikleri arasında 31 Temmuz 1923 yılında şiddetli çatışmalar yaşandı. Çatışmalar neticesinde 80 Fransız askeri ve üç komutanları öldürüldüler.⁶²⁸

Anılarında Beyandur Savaşı'na da yer veren Cegerxwîn şunları yazmaktadır:

626 Abdulkadir Halef, "en-Nidalu'l-Kavmi Bi Muhafazati Haseke", *Umran Dergisi Haseke Özel Sayısı* 1972, s. 47

627 Edhem Cundi, "Suvarun Min Hayati'l-Cezîre", *Umran Dergisi Haseke Özel Sayısı* 1972, s. 53

628 Cundi, "Suvarun Min Hayati'l-Cezîre", *Umran Dergisi Haseke Özel Sayısı* 1972, s. 53 ve devamı; Halef, "en-Nidalu'l-Kavmi Bi Muhafazati Haseke", *Umran Dergisi Haseke Özel Sayısı* 1972, s. 47-48

“Fransızlar Cizîr’e gelerek ana karargahlarını Qiregero Köyü’nde kurdular. Yerleşir yerleşmez yöre halkına karşı şiddete başvurdular. Birçok Kürt ileri gelenlerine hakaret edip yerlerde süründürüyorlardı. Bu zulüm esnasında ilk olarak Dorika Köyü’nden Abbas’ın ölümüne neden oldular. Bütün bu eziyetlerden dolayı Kürtlerin nefretini kazandılar ve Kürtler onlardan alacakları intikamı bekliyorlardı.”⁶²⁹

Beyandur Savaşı ile ilgili gelişmeler 1918-1923 yılları arasında Doğu Ordusu Komutanı olan Hotzencer’in anılarını içeren ve 1938 yılında yayımlanan “Zeheb” adlı kitapta şöyle anlatılıyor:

“1921-19123 yılları arasında ordumuz Cizîr Bölgesi’ni işgal etti. 1922 yılının Mayıs’ından 1923 yılına kadar Haseke inintikası denetimimiz altındaydı. Albay Bigo ve Grant’ın askerlerini Cizîr’e (Nukilêbetê) dağıttık. Bu işgal Beyandur olayının da başlangıcı oldu. Beyandur kaymakamı iyi bir Fransız dostuydu ve bu nedenle haziran ayında öldürüldü. Kaymakamın öldürülmesi üzerine Beyandur’da bir karargah inşa ettik ve askerlerimizi oraya yerleştirdik. O günden sonra Kürtler karargahımıza saldırmaya başladılar. Ayın 28’inde bin kişiye yakın keskin nişancı Kürt Beyandur’daki ordumuzu kuşatıp gün boyu çatıştılar. Bu çatışmada 9 Kürt öldürüldü, 14’ü de yaralandı. İbrahim Henano kendi komutasındaki çetelerle Cisirisixur Taburunu ele geçirdi. Biz ise Afrika Alayı olarak bilinen 22. Topçu Alayına güveniyorduk. Ancak halkın düşmanlığı bizim için dezavantajdı. İbrahim Henano’nun emrinde yedi alaya yakın çete gücü, bir de süvari alayı vardı ki İbrahim Bey bizzat bu alayın başında idi. İbrahim Bey’in komutasındaki bir alay Kevirtixarım Kürtlerinden, bir alay Kurmanc Dağlarındaki Kürtlerden, diğerleri de civardaki Kürtlerden oluşuyordu”.

Beyandur olayında Kürtlerin Komutanı Hevêkan ağası Haco idi. Türklerin sınır bölgesindeki sorumlu valisi İsmail Hakkı’nın emriyle Fransızlara karşı savaşması için Kürtlerin başına getirilmişti.

Haco Ağa Cizîr’de hem Fransızlara hem de diğer Kürt aşiretlerine karşı Türkler adına savaşıyordu. Arapların Cewala Aşireti de Haco Ağa ile birlikteydi. Haco Amûdê’ye geldiği zaman yaklaşık iki bin askeri vardı.

Suriye resmi tarihi Kürtlerin Fransızlara karşı olan direnişini anlatmıyor. Çünkü Kürtleri kendilerine düşman sayıyor. Oysa Beyandur olayında olduğu gibi Fransızlar tamamen Kürtler tarafından durdurulmuş ve yenilgiye uğratılmıştır. Arap olan Beyandur kaymakamı Fransız işbirlikçisi olduğu için öldürülmüştür. Oysa Arap şovenistleri şimdi bile “Kürtler başka yerden gelmiştir” diyerek Fransızlara karşı savaşanların yalnız Araplar olduğunu iddia ederler.

Haco Ağa binlerce askeriyle Fransızlara karşı savaştı, Beyandur’u yıktı; işbirlikçi Arap kaymakamını, Fransız komutanları ve yüze yakın askeri öldürdü; Fransızları Cizîr’den sürdü. Bu nedendir ki Cizîr birkaç yıl Kürtlerin egemenliğinde kaldı.

4. CİZİR BÖLGESİ'NİN ŞEHİRLERİ VE MINTIKALARI

Cizîr Bölgesi aşağıda şehir isimleriyle gösterilen 4 mıntıka ve bu mıntikalara bağlı bazı nahiyelerden oluşmaktadır:

<u>Şehir/Mıntıka</u>	<u>Mıntıkanın Nahiyeleri</u>
1)Haseke	1)Tel Temir, 2)Şedadî, 3)Merqede, 4)Tel Berak/Bir Huluw
2) Qamişlo	1)Tel Hemîs, 2)Amûdê, 3)Tirbê Sipiyê (Qehtaniye)
3) Serê Kaniyê	1)Dirbasiyê
4) Dêrik	1) Çil Axa (Cewadiye), 2)Tel Koçer (Ya'rubiye)

4. 1. Haseke Şehri ve Mıntıkası⁶³⁰

4. 1. 1. Genel Bilgiler

Cizîr Bölgesi'nin batı kısmını oluşturan Haseke Mıntıkası'nın merkezi Haseke şehridir. Türkiye-Suriye-Irak üçgeninde yer alan Haseke'nin 2011 rakamlarına göre toplam bölgesel nüfusu 1. 512.000 olup, şehir merkezinin nüfusu 190.000 kadardır. Daha önceleri idari açıdan Deyrezûr'a bağlı olan ve 1930 yılında bağımsız bir birim olarak oluşturulan Haseke kuzeyde Türkiye sınırından Abdulaziz Dağları'nın arkalarına kadar, doğuda da Sincar'a (Şengal) kadar uzanan geniş düzlüklerden meydana gelmektedir. Habur Nehri kuzey batıdan güneydoğuya doğru Haseke'de akar. Kuruluş tarihi 1900 yılına denk gelen Haseke şehrinin temeli Osmanlı Devleti'nin Çöl Kuvvetleri Komutanı olarak görevlendirdiği Bosnalı Binbaşı Fevzi Bey tarafından atılmış; 1912 yılında başka aileler de burada evler yapmaya başlamıştır.

150 kadar merkez köyü bulunan ve nüfusun % 60 kadarı Kürtlerden oluşan Haseke'de geriye kalan nüfusun % 40'ı Arap, Süryani, Keldani, Asuri, Ermeni ve Çeçenlerden meydana gelmektedir. Şehrin kuzeyinde yer alan köylerde çok belirgin olan Kürt nüfusu doğu ve güney taraflarına düşen köylere gidildikçe azalma göstermektedir. Kuruluşu nispeten yeni olan Haseke şehri Suriye rejimi tarafından Qamişlo'nun aleyhine olacak şekilde bilinçli olarak önemsenmiş ve sahip çıkılmıştır. Yaklaşık 800 hektarlık bir alana sahip olan Haseke'yi ünlü kılan Habur Nehri bu şehrin ortasından geçmekte, fakat ne yazık ki bu nehir son yıllarda kurumaya yüz tutmuş bulunmaktadır. Habur Nehri üzerinde Fransızlar tarafından bir köprü kurulmuştur.

En eskisi milattan 8 bin yıl öncesine, birçoğu MÖ III. Binyıla dayanan 800 kadar tarihi mevki içeren Haseke Mıntıkası'nda bu konuda göze çarpan bazı örnekler şunlardır:

Hamukar
Tel Xelef
Tel Berak

(Dünyanın en eski şehirlerinden biridir)

630 Abdurrahman, *Kaliforniya eş-Şark*, s. 16; Mîranî, *el-Hareketu'l-Qawmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistanî Sûriye*, s. 29; Konê Reş, *Tarihu Qamişli*, s. 66; jazerclub.com (Kasım2014)

Tel Çaxe Bazar

Tanrı Şems'in heykeli

(Keldani Kilisesi'nin alt kısmında)

Kral Misilim Sarayı

(Süryani Katolik Kilisesi'nin alt kısmında)

Arkeolojik araştırmalar bugünkü Haseke şehrinin üst kısımlarında toprağın altında Subar, Sümer, Akad, Keldani, Babil, Asur ve Arami dönemlerine tanıklık etmiş “*Nehreyn*” adı verilen bir şehrin varlığını ortaya koymuştur. İki Nehir anlamına gelen bu şehre bu ismin verilmiş nedeni Habur Nehri ile Çeqçeç Nehri'nin burada karşılaşmasıdır.

Çağdaş Haseke şehrinin tarihine gelince, bu konuda aşağıdaki unsurlar üzerinde durmakta yarar vardır:

Filistin Caddesi: XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarında bu cadde Osmanlılara ait bir askeri kışladan ibaretti. Sultan Abdülhamit zamanında 1907 yılında burada askeri fırka merkezi olarak kullanılan bir bina yapılmıştır. Bundan bir yıl sonra Arapça konuşan Mardin'in kuzeydoğusuna düşen Meraviye Kalesi Köyü'nden gelen ve bundan dolayı da Meraviler olarak tanınan yedi hanelik bir Ortodoks Süryani grubu Haseke'ye yerleşmiş; 1915-1923 yılları arasında Süryanilerin buradaki varlığında önemli artış olmuştur. Daha sonra 1920'li yıllarda Fransızlar kendi mandaları zamanında bu caddenin etrafında çok sayıda bina yapmışlardır. Şehrin etrafına bazı bedevi Arap kabileleri yerleşirken, Kürtler de hem Suriye'nin muhtelif mntıkalarından, hem de başta Nusaybin olmak üzere Türkiye'nin değişik yerlerinden buraya yerleşmişlerdir.

Aziz Mar Corcis Katedrali: Ortodoks Süryanilere ait olan bu güzel bina 1956 yılında Haseke'nin merkezinde dikilmiştir. Bu katedral şehir sakinleri ve yöre halkı tarafından “Büyük Kilise” olarak adlandırılmaktadır:

Ünlü Bazı Cami, Tekke, Kilise, Bina ve Alanlar: Bu konuda göze çarpan belli başlı yapıtlar şunlardır:

Ulu Cami

Muaz b. Cebel Camii

Ukbe b. Nafi Tekkesi

Hükümet Konağı

Keldani Katolik Kilisesi

Futbol Sahası (20000 kişilik)

Pazarlar/Çarşılar: Haseke'nin pazarlarını eski ve yeni olmak üzere iki kategoriye ele almak mümkündür. Yeni pazarların başında Filistin Çarşısı gelmektedir. Eski pazarların başlıcaları şunlardır:

Memûn Pazarı

(1940 yılında yapılmıştır)

Saxe Pazarı

Hal Pazarı

Ekonomi: Haseke'yi önemli kılan faktörlerden biri en önemli Suriye petrol yataklarının bu mntıkada bulunmasıdır. Sakinlerinin çoğunun tarımla uğraştığı Haseke mntıkasında buğday, arpa, susam ve pamuğun yanı sıra elma ve üzüm gibi meyveler ve çeşitli sebzeler de yetişmektedir. Hayvancılığın da önem taşıdığı Haseke Mntıkası'nda süt, peynir ve yün gibi hayvansal ürünlerden yararlanılmaktadır. Ticaretin fazla gelişmediği mntıkada var olan ticaret daha çok gıda maddeleri ve hayvansal ürünlere dayanmaktadır. Mntıkada birkaç atelyeden başka sanayi kuruluşları bulunmamaktadır.

4. 1. 2. Tel Temir ve Şedadî Nahiyeleri

Tel Temir Nahiyesi Orta Habur Nehri üzerinde tarihi bir yerde 1933 yılında kurulmuş ve Derwêşê Evdî'nin sevgilisi olan Adûl Hanım'ın babası Zor Temir Paşa'ya atfen bu ismi almıştır. 133 köyü kapsayan Tel Temir Haseke'den 40 km; Serê Kaniyê'den de 35 km uzaklıktadır. Sakinlerinin çoğu Irak'tan getirilen Asurilerden oluşmaktadır.⁶³¹

Haseke'den yaklaşık 54 km uzaklıkta olan ve Habur Nehri havzasında kurulan Şeddadî'de Petrol Kaynakları Müdürlüğü yer almakta ve buranın sakinleri tarım, hayvancılık ve petrol işleriyle uğraşmaktadır.⁶³²

4. 1. 3. Merqede Nahiyesi

Haseke şehrine bağlı olan ve bu şehirden yaklaşık 100 km uzaklıkta bulunan bu nahiyeye ölüm veya ölüm yeri anlamında Merqede denilmesinin nedeni Birinci Dünya Savaşı sırasında buraya göç eden bazı Ermenilerin buradaki ölümleridir. Ermeniler bunun anısına 2001 yılında bir kilise inşa etmiş ve bir anıt dikmişlerdir. Nahiye halkı tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır.⁶³³

4. 1. 4. Tel Berak (Biru'l-Huluw)

Bugün bir merkez nahiye olan ve eski adı Naçar olan Tel Barak, güneybatısına düştüğü Qamişlo'dan 45 km uzaklıkta bir höyük olup yüksekliği 40 metredir. 1937-1939 yılları arasında burada arkeolojik çalışmalar yapan arkeolog Malwan'ın çalışmaları sonucunda bu mevkide Akad kralı Naram Sîn'in saray kalıntılarına rastlanmıştır. Bunun yanında yapılan çeşitli kazılarda değişik çömlekler, süs eşyası ve heykelticikler bulunmuştur. Tarım ürünleri ve pamuğuyla meşhur olan bu nahiyenin nüfusu yaklaşık 13.000 olup kendisine bağlı köy ve mezraların sayısı 247'dir. Nahiyenin ortalama yıllık buğday üretimi 172.000 ton; arpa üretimi 30.000 ton; mercimek üretimi 500 ton; pamuk üretimi de 2.500 tondur. Türkiye'den 1915 yılında

631 Konê Reş, *Tarihu Qamişli*, s. 62-63

632 Mirani, *el-Hareketu'l-Qawmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistani Sûriye*, s. 29; Konê Reş, *Tarihu Qamişli*, s. 65

633 Konê Reş, *Tarihu Qamişli*, s. 65

göç ettirilen bazı Ermeniler önce bu nahiyyeye gelmiş ve Ermenistan'a gittikleri 1946 yılına kadar burada kalmışlardır.⁶³⁴

4. 1. 5. Haseke Mıntıkası Nüfus Sayımı (1962), Sayım Sonucunda 150. 000 Kadar Kürdün Kimliksizleştirilmesi, “Ecnebî” -“Mektûm” Muamelesi ve Sonuçları⁶³⁵

Suriye Hükümeti İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden itibaren Türkiye'den Suriye'ye kaç kürdün girdiğini belirlemek gerekçesiyle 23 Ağustos 1962 tarihinde 93 No'lu kanun hükmünde kararnameyle Haseke Mıntıkası'nda bir gün içinde istisnâî bir nüfus yapımına karar verdi. Bilindiği gibi 1920'lerde birçok Kürt Irak ve Türkiye'deki kovuşturmalardan kaçarak Suriye'ye göç etmiş ve Suriye'de zaten var olan Kürtlerin içine yerleşmişlerdir. Bu şekilde Suriye'ye giden Kürtlerin sayısı kesin olarak bilinmemekle beraber 25.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir. Bunlardan bir çoğuna Suriye adına kimlik kartları verilmiş ve bazı aşiret reisleri bu yolla gelen Kürtlere toprak yardımında bulunmuştur.⁶³⁶

Bölgenin demografik dokusu hakkında endişe duyan Suriye Hükümeti gerek politik nedenlerle gerekse ekonomik ve diğer nedenlerle Suriye'ye göç eden Kürtlerden çoğunun yasadışı yollarla Suriye kimliğini edindiğini iddia ederek sadece bir günde, 5 Ekim 1962'de Hakse Bölgesi'nde bir nüfus sayımı gerçekleştirmiş ve ardından 120 bin ile 150 bin arasında değişen sayıda büyük bir Kürt kitlesi Suriye vatandaşlığından çıkarılmıştır. Nüfus sayımı Kürt köy ve kasabalarında kapı kapı dolaşan devlet görevlileri tarafından yapılmıştır. Görevliler halktan 1945 tarihinden önce Suriye'de ikamet ettiklerini gösteren üç belgenin hepsini göstermelerini istemiştir ki bu üç belge şunlardır: Suriye kimlik kartı, bir aile kartı ve/veya 1945 yılından önce arazi sahibi olduğunu gösteren tapu. Ancak birçoğu geleneksel bağlarla büyük Kürt toprak sahiplerinin topraklarında çalıştığı için onların bu topraklara sahip olduklarını gösteren tapu doğal olarak yoktu. Bu da binlerce Kürdün vatandaşlıktan çıkarılması için Suriye makamları için yeterli bir neden olmuştur.⁶³⁷

1945 yılından önce Suriye'de doğan ve çeşitli makamlara getirilen Kürtler de anılan sayım sonucunda vatandaşlıktan çıkarılmışlardır. 1956 yılında Genel Kurmay Başkanı olan General Tefvik Nizameddin ve 1928 yılında Suriye Parlamentosu'nun kurucularından biri olan İbrahim Paşa buna örnektir. Daha beteri, çoğu kez aynı ailenin üyeleri hatta kardeşler bile farklı kaydedilmiştir. Örneğin 1881 yılında Suriye'de doğan bir kişi Suriye vatandaşı olarak kaydedilirken, 1935 yılında Suriye'de doğan oğlu Suriye ordusunda görevli olmasına rağmen ecnebi olarak kaydedilmiştir.⁶³⁸

634 Koné Reş, *Tarihu Qamişli*, s. 63-64

635 Bkz. Montgomery, *Suriye Kürtleri*, s. 115-126

636 Montgomery, *Suriye Kürtleri*, s. 107-108 (Eva Savelsberg ve Siyamend Haco 2004: Die Situation staatenloser Kurden in Syrien 'den naklen)

637 Montgomery, *Suriye Kürtleri*, s. 108-109

638 Montgomery, *Suriye Kürtleri*, s. 114

Ecnebi-Ecnebiye (Yabancı): Suriye vatandaşlığından çıkarılan Kürtlerden erkek olanlar yabancı anlamında “ecnebi”, kadın olanlar da aynı anlamda “ecnebiye” olarak kayıt altına alınmış ve vatandaşlık haklarından mahrum bırakılmışlardır. Ecnebi bir ailede doğan çocuklar da ecnebi sayılmıştır. Yaklaşık 200.000 kadarı ecnebi Ecnebi sayılan Suriye Kürtlerine standart vatandaşlık belgeleri yerine, durumlarının yazılı olduğu kırmızı bir belge verilmiştir. Bu statüde olan Kürtler pasaport alma, mülkiyet ve toprak edinme, devlet desteğinden faydalanma, devlet hastanelerinden yararlanma, araç sahibi olma ve kamu sektöründe çalışma gibi haklardan yoksun bırakılmışlardır.⁶³⁹

Mektûm-Mektûme (Kayıtsız, Gizli): Ecnebi Kürtlerin Suriye vatandaşları ile evlenmesi yasadışı sayıldığı için bu evliliklerden doğan erkek çocuklar kayıtsız ve gizli anlamında “mektûm”, kız çocuklar da aynı anlamda “mektûme” sayılmış ve gayri meşru muamelesi görmüşlerdir. Sayıları 100.000’i aşan mektûm Kürtlerin bu statüye girmeleri için aşağıdaki durumlardan birinin olması yeterli görülmüştür:⁶⁴⁰

- 1) Anne ve babanın ikisinin de mektûm olması,
- 2) Anne ve babadan birinin mektûm olması,
- 3) Annenin Suriye vatandaşı, babanın ecnebi olması.

Statüleri “ecnebi”lerden de kötü olan mektûm Kürtler hiçbir haktan yararlanmıyor ve bazıları ancak yerel muhtarlıklardan alabildikleri fotoğraflı beyaz bir kâğıt parçasını taşıyabiliyorlardı. Ancak bu belge bile her mektûma verilmiyordu. Bu belgeye sahip olmak için güvenlik soruşturmasında sabıkasız çıkmak ve bu bağlamda eyalet kararı gerekiyordu. Bu belgeyi elde etmeyi başaran mektûm ailenin çocukları ancak altıncı sınıfa kadar eğitim görüyor, fakat kendilerine herhangi bir mezuniyet belgesi veya diploma verilmiyordu. Bu mektûmlar üst seviyede eğitim görme, devlete bağlı herhangi bir sağlık kuruluşunda tedavi görme, devlet dairelerinde istihdam edilme, mülk satın alma veya kiralama ve pasaport çıkarma gibi en temel haklara bile sahip değillerdir.⁶⁴¹

4. 1. 6. Haseke Cezaevi’nde Çıka(rı)ın Yangın ve Bilançosu (24 Mart 1993)⁶⁴²

24. 03. 1993 tarihinde gece saat 23.000 sularında Haseke Cezaevi’nde bir koşuşturma yangın çıkmış; yangın kısa sürede öbür koşuhalara da sıçramış ve 60’tan fazla kişi can vermiştir. Bu olayla ilgili hem Suriye Kürt Ulusal Birlik Partisi hem de İçişleri Bakanlığı adına Haseke Emniyet Müdürlüğü resmi açıklamalarda bulunmuştur.

639 Montgomery, *Suriye Kürtleri*, s. 109-110

640 Montgomery, *Suriye Kürtleri*, s.110-111

641 Montgomery, *Suriye Kürtleri*, s.112-113

642 Bkz. Bedruddin, *Garbu Kurdistan*, s. 134-148

Suriye Kürt Ulusal Birlik Partisi yangınla ilgili yayımladığı ilk basın açıklamasında şunları yazmaktadır:

1) Yangının meydana geldiği koşutta ve sıçradığı diğer koşullarda cezaevi yönetimi koşulların kapılarını açmamış ve itfaiye araçları da ancak sabah vakti olay yerine intikal etmiştir.

2) Yangının meydana geldiği cezaevinin bulunduğu Haseke Kütlerin büyük çoğunlukta oldukları bir mıntika olup yangının kurbanı olan 60'ş aşkın ölülerin ve 30'u aşkın yaralıların çoğu Kürtlerden oluşuyor.

3) Rejim güçleri çelişkili açıklamalarla dezenformasyona baş vurarak gerçeklerin üstünü örtmeye çalışmaktadır.

4) Partimiz ve içerde veya dışarıdaki diğer demokratik Kürt ve Arap çevreleri gerçekleri ortaya çıkarmaya çalışacaklardır. Bu bağlamda rejimin kanuni temsilcilerinden, kurbanların ailelerinden ve Haseke'de bulunan partilerin temsilcilerinden oluşan tarafsız ortak bir komisyonun olayı araştırmasını talep ediyoruz. Rejim bu talebi kabul etmediği takdirde artarak devam edecek olan gerginliğin sonuçlarından kendisi sorumlu olacaktır. Aynı zamanda dünya kamuoyunu, insan hakları örgütlerini ve özgür basın temsilcilerini sorululuklarını yerine getirerek harekete geçmeye ve bu korkunç olayla ilgili gerçeklerin ortaya çıkması için rejim üzerinde baskı kurmaya davet ediyoruz.

30. 03. 1993

Suriye Kürt Ulusal Birlik Partisi

Parti ikinci basın bildirgesinde şunları ifade etmektedir:⁶⁴³ Haseke Cezaevi yangınıyla ilgili yeni bazı ayrıntılar ortaya çıktığı için 30. 03. 1993 tarihli bildirimimize ek olarak kamuoyunu bu korkunç facia ve nedenleri hakkında bilgilendirmek istiyoruz. Şöyle ki:

1) Haseke Emniyet Müdürü Muhammed Yusuf Mansur İçişleri Bakanlığına sunmuş olduğu 27. 03. 1993 tarih ve 1321 sayılı raporda bir grup uyuşturucu bağımlısı kimselerin yangına neden olduklarını iddia etmektedir.

2) Yangın gününden beş gün önce Haseke'de toplanan güvenlik komisyonu emniyetle ilişki içinde olan bir kişiyi öldüren şahsın mensup olduğu aileyi toplu bir şekilde vatandaşlıktan çıkarıp kimliksizleştirme kararı almıştır.

3) Yangın kurbanlarından beş kişi bu ailedendir.

4) Kurbanların çoğu 60 kişilik kapasiteye sahip olmasına rağmen 160 kişinin tıka basa doldurulduğu koşuşturdır.

5) Haseke Cezaevi'nde adi suçlulardan uyuşturucu suçlularına ve siyasi tutuklulara kadar her seviyede mahkumların karma olarak tutuldukları bir cezaevidir.

643 Bedruddin, *Garbu Kurdistan*, s. 137-142

6) Olay günü silahlı müfrezelere ilaveten rejim güçlerinden 40 kişi gösterileri önlemek için Halep'ten Dirbasiyê beldesine gelip müdahale etmişlerse de yangın kurbanlarından 23 kişinin memleketi olan bu beldede 30.000 kişilik bir kitlenin toplanıp gösteri yapmasına engel olamamışlardır.

7) Yangından kurtulan berber Abdurrahman Ramazan'ın anlattıklarına göre yangının meydana geldiği gece saat 19.00'da cezaevi idaresi haşereleri öldürme bahanesiyle yangının çıktığı koğuşa beyaz pudra serpmiş ve on iki dakika süren yangın her şeyi kül etmeye yetmiştir.

8) Yangın kurbanlarının isimleri, doğum tarihleri ve doğum yerleri listesi şöyledir:

<u>Adı</u>	<u>Doğum Tarihi</u>	<u>Doğum Yeri</u>
1. Muhammed Arif Muhammed	1960	Serê Kaniyê
2. Faxir Quzeh	1954	Amûdê
3. Huseyn Kamil Kasım	1971	Cebele
4. Riyad el-Amavî	1960	Lazkiye
5. Abbas Macid Kerkûtî	1970	Haseke
6. Kemal Feyyad Ferhan	1943	Dirbasiyê
7. Ferhad Ferhan Alî	1972	Serê Kaniyê
8. Abdulkadir Remî	1970	Dirbasiyê
9. Nurs Kablavî	1967	Dirbasiyê
10. Muhammed Zekî Abbûd	1957	Haseke
11. Muhammed Hayr Ferhan Alî	1977	Serê Kaniyê
12. Casim Muhammed el-Hayr	1937	Tel Hamîs
13. Abd Ferhan Heso	1941	Dirbasiyê
14. Mahmûd Hıdır Abdî	1938	Serê Kaniyê
15. Seyyid Şeyhmûs Seydo	1948	Serê Kaniyê
16. Cemal Şa'lan	1975	Haseke
17. Bedran Esved Alî	1952	Deyrezor
18. Halef Muhammed Alî	1944	Malikiye (Dêrik)
19. Ramazan Muhammed Cerv	1970	Haseke
20. Cihad İsa Kabîl	1960	Dirbasiyê
21. Abdulmecîd Heso	1969	Dirbasiyê
22. Abdulbari Şêxî	1969	Dirbasiyê
23. Muhammed Hasan Alî	1965	Dirbasiyê
24. Velîd Fevzî Şair	1963	Suveyda
25. Halef Şêxo Biro	1928	Haseke
26. Suleyman Azîz Halef	-	Irak uyruklu
27. Abdulhakîm Cerv	1964	Haseke
28. Muhammed Birho Ahmed	1956	Serê Kaniyê
29. Muhammed Riyad Halef	1973	Serê Kaniyê

30. Rudeynî Alî Eyyûb	1975	Dirbasiyê
31. Yusuf Îwaz	1971	Malkiye (Dêrik)
32. Mustafa Ferhan	1977	Dirbasiyê
33. Abdulkerîm Sabat	1967	Îdlib
34. Ahmed Abdulazîz Emîn	1960	Malkiye (Dêrik)
35. Alî Avva Huseyn	1968	Tel Temir
36. Bilind Ferhan	1964	Dirbasiyê
37. Huznî Osman	1955	Amûdê
38. Halef Îd	1972	Haseke
39. Abdurrahman Dêrikî	1951	Dirbasiyê
40. Ramazan Şeyhmûs	1960	Dirbasiyê
41. Cemîl Cewzatî	1951	Dirbasiyê
42. Abdulvehhab Abdullah	1971	Dirbasiyê
43. Ahmed Abdullah	1975	-
44. Tûman Abdullah	1962	Haseke
45. Abdulgafûr İbrahîm	1967	Haseke
46. Fırat Ferhan Heso	1958	Dirbasiyê
47. Ahmed Huseyn Hasan	1931	Tel Temir
48. Muhenned Bekir	1958	Amûdê
49. Mahmûd Berekat Beyrem	1966	Ayn Arab
50. Celal Gazî el-Kurdî	1958	-
51. Hıdır Ahmed Îso	1971	Dirbasiyê
52. Heysem Da'dûş	1977	Dirbasiyê
53. Ahmed Yûsuf	1976	Dirbasiyê
54. Faysal Îso Îsa	1976	Dirbasiyê
55. Tarık Da'dûş	1977	Dirbasiyê
56. Muhammed Şêxo Hemê	-	Dirbasiyê
57. Kemal Suleyman	1955	-

1993 Nisan Sonu

Suriye Kürt Ulusal Birlik Partisi

Yangınla ilgili Haseke Emniyet Müdürlüğü'nün 25. 03. 1993 tarih ve 1321 sayısı açıklaması ise şöyledir:

24. 03. 1993 tarihinde saat 21.30'da Haseke Merkez Cezaevi'nde yatan bazı mahkumlar yerlere yanıcı gaz serpmek suretiyle 2. ve 5. koğuşları ateşe vermiş; koğuşların kapılarını kapatmış; böylece özellikle 2. koğuş tüm içindekilerle yangına maruz kalmıştır. Kapıların kapatılmasına rağmen emniyet güçleri ve bazı mahkumlar kapıları kırarak içeri girmiş ve kurtarabildikleri kadarıyla mahkumları kurtarmışlardır. İtfaiye araçları da yangına müdahale etmiş ve ambulanslar gelip yaralıları

Milli Hastane'ye nakletmişlerdir. Çıkan yangında 57 kişi vefat etmiş, ağır yarıkları olan 4 kişi hastanede tedavi altına alınmış ve olayla ilgili soruşturma başlatılmıştır. Soruşturma neticesine göre yangına şu kişilerin sebep oldukları ortaya çıkmıştır:

- Uyuşturucu ve firar suçlarından 7,5 yıla mahkum olan Hasan Ferhan Sekfan,
 - Yankesicilik ve livataya teşebbüs suçundan mahkum Karman Şerîf İbrahîm,
 - Firar suçundan bir yıllık cezaya çarptırılan Ferîd Mahmûd,
 - Uyuşturucu satışından bir yıla mahkum edilmiş Ferîd Mahmûd,
 - Hırsızlık suçundan mahkum Muhammed Emîn Ahmed Emîn.
- Yangında vefat edenlerin isim listesi şöyledir: (Parti'nin verdiği listeye aynı)

4. 2 Qamişlo Şehri ve Mıntıkası

4. 2. 1. Qamişlo Şehri Hakkında Genel Bilgiler⁶⁴⁴

4. 2. 1. 1. "Qamişlo'nun Adı ve Kuruluş Tarihçesi

Nusaybin'in tam karşısında yer alan ve Haseke şehir merkezinin 80 kilometre kuzeydoğusuna düşen Qamişlo'mum yaklaşık toplam nüfusu 400.000 kadardır.

Adını şehri Doğu ve Batı olarak ikiye bölen Çeqçeq Nehri'nin kıyılarında yoğun bir şekilde bulunan "Kamış"tan alan Qamişlo, Tirbe Sipiyê'nin yaklaşık 30 km batısına düşmektedir. Cizîr mıntıkasının başkenti konumunda olan ve inşa edilmiş tarihi 1923 yılına dayanan Qamişlo'da bu tarihte ilk evleri yapan kişi Kürt ileri gelenlerinden Seyit Abdülkadir Ali Bey'dir ki bu zat ilk inşaat işlerini Çeqçeq Nehri'nin doğusunda gerçekleştirmiştir. Bu Kürt büyüğünün ardından başka Kürtler de burada ev yapmaya başlamıştır. Fransızların 1926 yılında burada askeri kışlalar ve idari bürolar kurması Kürtlerin buraya yerleşmesinde etkili bir faktör olmuştur.

Şehir merkezi yaklaşık 400. 000 nüfusa sahip olan Qamişlo'ya bağlı köyler de yaklaşık 150. 000 kişilik bir nüfusu barındırmaktadır ki toplam nüfus beş yüz elli bin kişiyi bulmaktadır. Yaklaşık % 80'i Kürtlerden oluşan nüfusun geriye kalan % 20'si Arap, Süryani, Keldani, Asuri ve Ermenilerden meydana gelmektedir. Nispeten yeni sayılan Qamişlo burayı Botan Cizresi, Nusaybin ve Mardin'den ayırmak üzere idare merkezi olarak Fransızlar tarafından kurulmuştur. Cizîr mıntıkası ile Suriye'nin iç mıntıkları arasında etkin ulaşımı sağlaması açısından stratejik bir öneme sahip olan Qamişlo bu önemini hem havaalanına sahip oluşu hem de kendisini Deyrezûr, Rakka ve Haleb hatlarıyla Şam'a bağlayan demiryolunun mevcudiyeti ile pekiştirmektedir. Qamişlo sağlık, ticaret ve sanayi açısından da Cizir mıntıkasının merkezi sayılmaktadır. Yaklaşık 2.000 hektarlık bir alana sahip olan İdari açıdan Qamişlo'ya bağlı şu ünlü nahiyeler bulunmaktadır:

1) Amûdê

2) Dirbasiyê

644 Bkz. Konê Reş, *Tarihu Qamişli*, muhtelif salsalar; Gul Nar, el-Qamişli: Arûsu's-Şimal", kobanizat.net (01. 12. 2014); Mirani, *el-Hareketu'l-Qawmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistanî Suriye*, s. 30; et-Teqaddumi Gazetesi, Suriye 1994, sayı: 24; Zaza, *Bir Kürt Olarak Hayatım*, s. 246

Bu iki nahiyein yanında Qamişlo'ya bağı yaklaşık 200 köy vardır. Bu köyler arasında Nakşibendî/Halidî tarikatının merkezi olan Tel Marûf gibi büyük köyler bulunmaktadır. Kuzeyde Türkiye, doğuda Dêrik (Malikiye) ile sınır olan Qamişlo Cizîr Bölgesi'nin en güzel şehri sayılmaktadır.

Nuredîn Zaza 1961 yılında Suriye Arap Cumhuriyeti yönetimi ele aldığıında kendisini milletvekili adayı olarak göstermek isteyenlerle Qamişlo'da bir araya geldiği sırada Qamişlo'nun seçmen profili hakkında şunları söylemektedir: "Qamişlo Nüfus İdaresi'nin kayıtlarına göre çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu 50.000 seçmen arasında yalnızca 4.000 Arap, 5.000 de Gayr-i Müslim vardı".

1925 yılına kadar kendisinden bahsedemeyeceğimiz bugünkü Qamişlo'nun etrafında, özellikle Çeqçeq Nehri kıyılarında sadece konar göçer bazı aşiret ve kabileler ara sıra çadırlarını kurarlardı.

Qamişlo'nun kuruluş hikâyesi 1923 yılında Beyandur, 1925 yılında da Tîrbê Spiyê kazalarındaki gelişmelerle gündeme gelmiştir. Qamişlo'nun yaklaşık 20 kilometre doğusuna düşen Beyandur Köyü bilahere Fransızlar tarafından kaza yapılarak burada bir garnizon yapılmışsa da, Fransızlar güvenlik açısından buradan 1925 yılında Tîrbê Spiyê civarına gitmiş; yine güvenlik nedeniyle burayı da bırakıp bugünkü Qamişlo'nun yerini tercih etmiş ve burada ilk binalarını yapmışlardır.

Fransızların 1925 yılında bazı binaları yapmakla temelini attıkları Qamişlo'ya taşınan ilk sivil aile Qudûr Beg Ailesi'dir. Qudûr Beg'den sonra ailesini buraya getiren Seyid Hasan önce bugünkü şehrin merkezi sayılan noktada bir çadır kurmuş, ardından bugünkü Xeyme Lokantası'nın yanında ev yapmıştır. Seyid Hasan'dan sonra gelen Zeki Çelebi de onun evinin arkasında bir ev yapmıştır. Zeki Çelebi'den sonra Abdurrezzak Hemo ve kardeşi Süleyman da aileleriyle geldikleri Qamişlo'da adı geçen şahısların evlerine yakın bir yerde kendileri için evler yapmışlardır.

Kuruluş aşamasında değişik yerlerden Qamişlo'ya göçler hızlanmıştır. Örneğin 1932 yılında Davud Haddad ve Eso Aileleri Mardin Midyat'tan Qamişlo'ya göç ederken; 1930'lu yıllarda kurulan Qamişlo Belediyesi'nin başkanlığını yapan Mişel Dom da Mardin'den Halep'e göç etmiş ve ardından Qamişlo'ya yerleşmiştir. Aynı zamanda Mimarbaşı Ailesi de Qamişlo'ya göç ederek burada kendi isimleriyle anılan ve halen varlığını koruyan ilk oteli yapmışlardır. Qamişlo'ya bu erken dönemde yerleşen Bû Xûs da bugünkü Ümeyye Otel'i'nin alt kısmında bir sinema ve bir tiyatro yapmıştır.

Qamişlo'ya elektrik hizmetlerinin götürülmesi 1929 yılına denk gelmektedir. 1954 yılına kadar kuyulardan temin edilen içme suyu bu tarihten itibaren arıtma sistemine tabi tutulmuş ve basit şebekeler kurulmuştur.

1925 yılındaki kuruluşuyla birlikte planlanması yapılan Qamişlo şehrinde bilahere düzgün caddeler yapılmaya başlanmış ve şehir git gide gelişerek yüzölçümü 1985 yılında 2000 hektarı bulmuştur.

Başlangıçta ahşap ve çamurun kullanıldığı tek katlı evler daha sonra yerlerini tek ve çift katlı betonarme evlere bırakmış; toplu yerleşim binaları ise çok katlı olarak

devreye girmiştir. Yaşanan göçler neticesinde yapım alanında hızlı gelişmeler kaydeden Qamişlo özellikle 1970'li yıllarda doğuda Anteriye Mahallesi; batıda Hilaliye Mahallesi; güneyde de Havaalanı'na doğru hızlı bir şekilde gelişme göstermiş ve 1981-1985 yılları arasındaki daire sayısı 3251'e ulaşmıştır.

4. 2. 1. 2. Qamişlo'nun Bazı Ünlü Mahalleleri

Yahudiler Mahallesi: 1927 yılında Çeqçeq Nehri'nin batı kıyısında kurulan bu mahalle, Qamişlo'da kurulan en eski mahalledir. Başlangıçta Nusaybin'den göç eden Yahudilerin yerleştiği bu mahalleye daha sonra Cizîra Botan ve Zaxo'dan göç eden Yahudiler de yerleşmiştir. Buradaki Yahudilere önce Muşî Nahum, ardından da Muhtar Sîmeh başkanlık etmiştir.

Qudûr Beg Mahallesi: Çeqçeq Nehri'nin doğusunda Qudûr Beg ailesine ait binalar yanında kurulan bu mahalleye Türkiye'den ve Qamişlo'nun özellikle doğu köylerinden gelen Kürtler ve Mahalmiler yerleşmişlerdir.

Beşirililer Mahallesi: Çeqçeq Nehri'nin doğusunda ve Qudûr Beg Mahallesi'nin güneyinde Şeyh Hüseyin adlı bir zata ait arazi üzerinde kurulan bu mahallede konut inşa eden ilk kişi 1933 yılında Şukrî Emîn Axa Birîxanî'dir. Şukrî Emîn Axa'nın babası ve Beşiri mıntıkasında yoğun bulunan Reman Aşireti'nin lideri olan Emîn Axa'nın Türk güçleri tarafından öldürülmesi üzerine ve babasının öldürülmesinden kendisinin sorumlu tutulması üzerine Beşiri yöresinden göç edip Qamişlo'nun bu mahallesinde ilk konutları yapmıştır. Kısa bir süre sonra Beşiri'den göç eden diğer bazı Kürtler ve Hristiyanlar da Qamişlo'ya gelip onun komşuluğunda kendilerine evler yapmış, bundan dolayı da bu mahalleye Beşirililer Mahallesi adı verilmiştir.

Orta Mahalle (Süryaniler Mahallesi): Fransız Garnizonu tarafından el konulan arazi üzerinde kurulan askeri kışanının güneyinde inşa edilen bu mahalle ifraz işlerinden sonra sembolik bir fiyat karşılığında Mardin ve Tur Abdin'den göç eden Hristiyanlar arasında paylaşılmıştır.

Asuriler Mahallesi: Irak'tan göç eden Asuriler için 1933 yılında kurulan bu mahalle Beşirililer Mahallesi'nin doğusunda ve anayolun güneyinde yer almaktadır.

Ermeniler Mahallesi: Yahudi Mahallesi'nin güneyinde ve Çeqçeq Nehri'nin batı yakasında kurulan bu mahallede I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki katliamlardan kaçan Ermeniler iskan edilmiştir.

Batı Mahallesi (Ali Fero Mahallesi): Hasan Çelebi, İsmail Alo ve Hüseyin Adiy'e ait arazi üzerinde kurulan bu mahalle Amûdê'den ve Qamişlo'nun batı ve güney köylerinden göç eden Hristiyanlar için iskana açılmıştır.

4. 2. 1. 3. Qamişlo'nun Yeni Yerleşim Mıntıkaları ve İçerdikleri Mahalleler

Yeni bir yerleşim planına oturtulan ve bu plana göre yüzölçümü 38 kilometre kare olan Qamişlo bugün 8 ana mıntıkaya ve bu mıntıkların içerdikleri 28 mahalleye ayrılmaktadır ki bu mıntika ve mahalleler şunlardır:

1) Cela Mıntıkası (Dört Mahalleden oluşur):

Nasıra (Qudûr Beg) Mahallesi
 Kindî (Asurî-Beşîrî) Mahallesi
 Rusafe (Erboye) Mahallesi
 Mezraa Mahallesi

2) Ticaret Mıntıkası (Dört Mahalleden Oluşur):

Zehra Mahallesi
 Tay Mahallesi
 Zunûd Mahallesi
 Şehir Spor Mahallesi

3) Eski İstasyon Mıntıkası (Dört Mahalleden Oluşur):

Devrim Mahallesi (Mehemqiya Mahallesi)
 Mustewdeat Mahallesi
 Yermûk Mahallesi
 Süveyş Kanalı Mahallesi

4) Şehitler Mıntıkası (Dört Mahalleden Oluşur):

Liwa Mahallesi
 Şedwan (Kurnîş) Mahallesi
 Qusûr Mahallesi
 Basil Esed Mahallesi

5) Sanayi Mıntıkası (İki Mahalleden Oluşur):

Sanayi Mahallesi
 Hittîn Mahallesi

6) Urûbe Mıntıkası (Üç Mahalleden Oluşur):

Mansûr Mahallesi
 Hilaliye Mahallesi
 Selahaddîn Mahallesi

7) Havaalanı Mıntıkası (Üç Mahalleden Oluşur):

Cewlan Mahallesi
 Tişrîn Mahallesi
 Malikî Mahallesi

8) Merce Mıntıkası (Dört Mahalleden Oluşur):

Dahiye Esed Mahallesi
 Zuhûr Mahallesi
 Hamdaniye Mahallesi
 Qasiyûn Mahallesi

4. 2. 1. 4. Qamişlo'nun Değirmenleri

1) Aşê Kanîka (Pınarlar Değirmeni): Nusaybin'in güneyinde yer alan bu değirmen bölgenin en eski değirmeni olup Çeqçeq Nehri'ne dökülen Xenîs Çayı'nın suyu ile çalışırdı.

2) Aşê Şêx (Şeyh Değirmeni): Eski değirmenlerden biri olan bu değirmen Aşê Kanîka'nın doğusuna düşmektedir.

3) Aşê Qudûr Beg (Qudûr Bey Değirmeni): Qamişlo'da geçen yüzyılda Çeqçeq Nehri üzerinde bugünkü köprüden hemen sonra kurulmuştur.

4) Aşê Mala Beg (Bey Ailesi Değirmeni): Qamişlo'nun kuzeydoğusuna düşen Mehemqiya Köyü'nde yapılan bu değirmen Çeqçeq Nehrine dökülen Birabic Çayı'nın suyu ile çalışmaktaydı.

5) Aşê Mala Esfer û Necar (Asfer ve Necar Aileleri Değirmeni): Asfer ve Necar Aileleri tarafından yapıldığı için bu isimle anılan bu değirmen Çeqçeq Nehri'nin batı yakasında yapılmış ve dört pınarıyla meşhur olmuştur.

6) Aşê Mala Nizamedîn (Nizamedin Ailesi Değirmeni): Xenîs Nehri üzerindeki köprü'nün kuzeyinde yer alan Hilaliye Köyünde yapılan bu değirmen Nizamedin Ailesi tarafından yapılmış ve Seyid Salih tarafından idare edilmiştir.

7) Aşê Fermo (Fermo Değirmeni): Ewîce Köyü'nde Çeqçeq Nehri üzerinde kurulan bu değirmen onu çalıştıran kişinin adıyla anılmaktadır.

8) Aşê Zenda (Zenda Değirmeni): Nizamedin Ailesi'ne ait Zenda Köyü'nde yapılan bu değirmen bu köyün adıyla anılmaktadır.

9) Aşê Tel Afer (Tel Afer Değirmeni): Ali Necîb Efendi'ye ait Tel Afer Köyü'nde yapılan bu değirmen yapıldığı köyün adıyla anılmaktadır.

10) Aşê Enteriyê (Anteriye Değirmeni): Hacı Faris Berazî idaresindeki Anteriye Köyü'nde yapılmıştır.

11) Aşê Mehemqiya (Mehamkiya Değirmeni): Mehemqiya Köyü'nün kuzeyinde yapılan bu değirmen 200 metre kadar Türkiye sınırları içerisinde yapılmıştır.

4. 2. 1. 5. Qamişlo'nun Hanları ve Otelleri

1) Xana Hecî Remezan (Hacı Ramazan Hanı): Qamişlo'nun doğusuna düşen ve anayol üzerinde yer alan bu han Hacı Ramazan Muhacir tarafından yapılmıştır.

2) Xana Qûmî (Kûmî Hanı): Qamişlo'nun önemli hanlarından olan bu han Qûmî tarafından yapılmıştır.

3) Xana İbrahîm Heyo (İbrahim Heyo Hanı): Genel Cadde'nin güneyinde Asuriler Mahallesi'nde yapılmıştır.

4) Xana İbrahîm Mencê (İbrahim Mencê Hanı): Asuriler Mahallesi'nin karşısında Qudûr Beg Mahallesi'nde yapılmıştır.

5) Xana Şem'ûn (Şem'ûn Hanı): Bersûm Hanı olarak da bilinmekte olan bu han Genel Cadde'nin kuzeyinde yapılmıştır.

6) Xana Mirad (Murat Hanı): Genel Cadde üzerinde Qudûr Beg Mahallesi'nde Azm Kahvehanesi'nin karşısında yapılmıştır.

7) Xana Sofî Biro (Sofî Biro Hanı): Anteriye Köyü açıklarında yapılmıştır.

8) Xana Êsif Mîrza (Yusuf Mirza Hanı): Anteriye Köyü'nde Sofî Biro Garajı karşısında yapılmıştır.

9) Xana Mala Berekat (Berekat Ailesi Hanı): Anteriye Köyü'nde yapılmıştır.

10) Mimar Oteli: Adı geçen hanlardan sonra Qamişlo'da yapılan en eski otel olup, 1944 yılında Mimarbaşı Ailesi tarafından yapılmıştır.

11) Firdews Oteli: Manok Xaçadoryan ve Mûsa Eso tarafından Qamişlo'nun ikinci oteli olarak yapılmıştır.

12) Nasr Oteli: Xeyme Lokantası mevkiinde Seyid Hasan tarafından yapılan bu otel Qamişlo'nun üçüncü otelidir.

13) Şehba Oteli: Qamişlo'nun eski otellerinden biridir. Baho Ailesi tarafından yapılmıştır.

14) Hedaya Oteli: 1950'li yıllarda Hedaya Ailesi tarafından yapılmış olan bu otel yapıldığı zamana göre Qamişlo'nun en modern oteli olarak kabul edilmektedir.

15) Semîr Umeys Oteli: Baho Ailesi'ne aittir.

4. 2. 1. 6. Qamişlo'nun Caddeleri

Seyid Reis Caddesi: İki Köprü Caddesi ve Genel Cadde olarak da bilinen bu cadde Qamişlo'nun ilk ticari caddesi olup Haseke-Amûdê Yol Kavşağına kadar uzanmakta ve şehrin doğusu ile batısı arasında bir irtibat şeridi sayılmaktadır.

Şukrî Kuvvetli Caddesi: Qamişlo'nun güneyi ile kuzeyi arasında bir irtibat şeridi sayılan bir caddedir. Resmi Meclis, Zeki Ersözü Okulu ve Devlet Hastanesi bu cadde üzerinde yer almaktadır.

Vahdet (Birlik) Caddesi: Manok Caddesi olarak da bilinen ve Şukrî Kuvvetli Caddesi'nin doğusuna düşen bu caddede ünlü Manok Değirmeni de tanınmaktadır.

Belediye Caddesi: Birlik Caddesi ile aynı hizada olan ve bu caddenin doğusuna düşen Belediye Caddesi burada bulunan şehrin eski hamamı ile tanınmaktadır.

Tağlib Caddesi: Batıda Birlik Caddesi'ne paralel olan bu cadde ticari ve ekonomik faaliyetlerin canlılığı ile ün yapmıştır.

4. 2. 1. 7. Qamişlo'da Fransız Mandasından Beri Varolan Bazı Yapılar

1) Eski Tren İstasyonu: Tel Zîwan'da yer almaktadır.

2) Şehir Merkezindeki Arasa: 1926'da kerpiçten yapılmış; 1938'de demir ve cam kullanılarak yenilenmiştir.

3) Fransız Kışlası: 1926 yılında yapılmıştır.

4) Hükümet Konağı (Sray): 1930 yılında Taceddîn Hüseyin zamanında yapılmıştır.

5) *Hapishane*: 1926 yılında yapılmış ve 1940'lı yıllarda siyah taşlar kullanılarak restore edilmiştir

6) *Rahipler Kilisesi (Kadisiye Medresesi)*: 1934 yılında yapılmıştır.

7) *Belediye Binası*: 1035 yılında Belediye Başkanı Mişel Dom zamanında yapılmıştır.

8) *Eski Sular Şirketi*: Qudûr Beg Mahallesi'nde Ana Yol üzerinde kurulmuştur. Qamişlo'nun ilk gazlık şirketi olup vatandaşlara gaz tenekeleri burada satılırdı.

4. 2. 1. 8. Qamişlo'nun Camileri ve Kiliseleri

1) **Ulu Cami**: Qamişlo'nun ilk dinî yapılarından biridir. 1926 yılında Seyid Hasan adına yapılmıştır. Toprak kerpiç ve ahşaptan yapılan bu camiye 1946 yılında "Beden"den nakledilen beyaz taşlarla yapılan güzel bir minare ilave edilmiştir. Bu minarenin mimarlığı aynı zamanda Nusaybin Zeynelabidin Camii'nin mimarlığını üstlenen Midyatlı Hristiyanlardan Mimar İlyas Usta üstlenmiştir.

2) **Şelah Camii**: 1950 yılında Bedreddîn Şelah hayratı olarak Anayol üzerinde Qudûr Beg Mahallesi ile Beşirililer Mahallesi arasında yapılmıştır.

3) **Qasimo Camii (Vahdet Camii)**: 1958 yılında Bedreddîn Şelah hayratı olarak Batı Mahallesi'nde Amûdê Yolu üzerinde yapılmıştır. Mela Ehmed Bezkurî imam olarak, rahnetli Qasimo da müezzin olarak görev yapmıştır.

4) **Nusaybinli Azîz Yakûb Kilisesi**: Qamişlo'da inşa edilen ilk kilisedir. Qamişlo'nun ik kuruluş yılından bir yıl sonra 1927 yılında Ortodoks Süryaniler için yapılmıştır. Kuzeyde Ana Cadde üzerinde toprak kerpiç ve ahşaptan yapılan bu kilise için 1943 yılında beyaz taşlardan meydana gelen bir çanlık yapılmıştır. 1953 yılında Ana Cadde'den kaldırılan bu kilisenin kuzeyinde betonun kullanıldığı bugünkü kilise inşa edilmiş; eski yerinde bir dizi dükân yapılmıştır.

5) **Mar Butrus Buls Kilisesi**: Qamişlo'da yapılan ikinci kilisedir. 1928 yılında toprak kerpiç ve ahşaptan yapılan bu kilise Ana Cadde'nin güneyinde Katolik Süryaniler için yapılmıştır.

6) **Nusaybinli Mar Yakûb Kilisesi (Keldaniler Kilisesi)**: 1936 yılında şehrin ortasında ticaret merkezinde Vahdet Caddesi üzerinde bugünkü Darüşşifa Hastanesi'nin güneyinde Keldanilere mahsus olmak üzere yapılmıştır.

7) **Azîz Mar Efram Kilisesi (Asuri Kilisesi)**: 1942 yılında Asuriler Mahallesi'nde toprak ve ahşaptan yapılan bu kilise Asuriler için inşa edilmiştir.

8) **Protestan Kilisesi**: Geçen yüzyılın ilk çeyreğinde Quvvetli Caddesi üzerinde toprak kerpiç ve ahşaptan yapılan bu kilise Protestan taifesine mahsus olmak üzere inşa edilmiştir.

9) **Azîz Surb Hakop Kilisesi**: Qamişlo'da Ortodoks Ermeniler için yapılan ilk kilise olarak 1926 yılında toprak kerpiç ve ahşaptan yapılmış; 1940 yılında taşların kullanıldığı bir restorasyon geçirmiş ve 1943 yılında betonarme olarak yeniden restore edilmiştir. Kilise Ermeniler Mahallesi'nde yer almaktadır.

10) Azîz Mar Yusuf Kilisesi: 1935 yılında toprak kerpiç ve ahşaptan Kuvvetli Caddesi üzerinde Milli Hastane'nin karşısında Katolik Ermeniler için yapılan bu kilise 1937 yılında taş ve beton kullanılarak restore edilmiştir.

11) Azra Kilisesi: 1960'lı yıllarda inşa edilen bu kilise Qamişlo'nun en büyük kilisesi olma özelliğini taşımaktadır.

12) Yahudi Mabedi: 1938 yılında Filistin Caddesi üzerinde Yahudiler Mahallesi'nde toprak kerpiç, taş ve ahşap kullanılarak yapılan bu mabet Yahudiler için inşa edilmiştir.

4. 2. 1. 9. Qamişlo Havaalanı

1943 yılında Haseke ile Dimaşk (Şam) arasında bir havayolu hattını açmaya başlayan bir Fransız şirketi 1945 yılında bu çalışmasını durdurmuştur. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra 1947 yılında Suriye Havayolları Şirketi Haseke'yi Şam'a bağlayan bir hat üzerinde çalıştıysa da finansal problemlerden dolayı bundan vazgeçti. Hükümet daha sonra Suriye Havayolları Şirketi ile anlaşma yapıp Qamişlo ile Şam arasında bir havayolları hattını kurmaya karar verdi ve Qamişlo'ya 2 kilometre mesafede bir uçağın kalkış yapabildiği bir havaalanını inşa etti. Başlangıçta Qamilo-Şam arasında haftada iki kez yapılan uçuşlar daha sonra haftada altı güne çıkarıldı. Daha sonraları sadece Çarşamba günleri ile sınırlandırılan uçuşlar bilahere Pazartesi gününe alındı. Havaalanını genişleten Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü onu uluslar arası bir konuma getirdi.

6 Haziran 2011 yılında açılışı yapılan Uluslar Arası Qamişlo Havaalanı'na ilk uluslar arası iniş yapan uçak Qamişlo vatandaşlarını Stokholm'dan getiren bir uçak oldu. 100-150 kişilik bir kapasitesi olan havaalanı salonu 300 kişiyi barındıracak bir genişletmeye ihtiyaç duymaktadır.

4. 2. 1. 10. Qamişlo Stadyumunda Kürtlere Saldırı Bilançosu (12 Mart 2004)⁶⁴⁵

12 Mart 2004 tarihinde öğlen saat 13.000 sularında Qamişlo Stadyumunda Deyrezûr Arapları ile Qamişlo Kürtleri arasında düzenlenen futbol maçında Deyrezûr Arap holiganlarından 2000 kadar bir grup çeşitli silahlar ve Kürt karşıtı Saddam yanlısı pankartlar taşıyarak Qamişlo şehir merkezinden stadyuma kadar yürümüş ve maçı izlemeye gelen Kürt seyircilere saldırmışlardır. Qamişlo belediye başkanı da güvenlik güçlerinin stadyuma girmelerini emretmiş ve kalabalığa ateş açma izni vermiştir. Bu bağlamda açılan ilk ateşte 7 Kürt seyirci ölmüş, onlarcası da yaralanmıştır. Aynı gece Amûdê, Dêrik, Haseke, Serê Kaniyê ve başkent Şam'da kitlesel gösteriler düzenlenmiş; birçok hükümet binası tahrip edilmiş; saldırı ve tahripten Qamişo'daki Baas Partisi binası ile Hafız Esed'in heykeli de nasibini almıştır.

645 Bkz. Montgomery, *Suriye Kürtleri*, s. 33-36

Bu sırada hükümet güçleriyle çarpışan çok sayıda sivil de öldürülmüştür. Haseke Bölgesi valisi Qamişlo'ya helikopter ve çok sayıda tank göndermiş; Qamişlo'da sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Ertesi gün bir önceki gün öldürülen Kürtlerin cenazeleri 100.000 insanın katıldığı bir konvoy eşliğinde Qamişlo sokaklarından geçerken polis halka ateş açmış ve 5 kişiyi öldürmüşlerdir. Karanlık çöktüğünde Deyrezûr'da 6 kişi, Şam'da 3 kişi ve Dêrik'te de Hasan Nuri adında 16 yaşında bir genç öldürülmüş ve 80 kişi de yaralanmıştır. Bu arada 12 Mart akşamı Şam Üniversitesi'nde okuyan Kürt öğrenciler bir gösteri düzenlemiş, gösterinin ardından başlayan baskı ve soruşturmalar neticesinde kolejlere ve yurtlara zarar vermek, bildiri dağıtmak ve siyasi olaylara karışmak gibi gerekçelerle 18 Martta birçok Kürt öğrenci üniversiteden atılmıştır.

4. 2. 2. Amûdê⁶⁴⁶

4. 2. 2. 1. Amûdê Hakkında Genel Bilgiler

Adını önemli bir tarihi tepe olan ve varlığı Asurlular dönemine kadar gittiği bilinen Tel Amada'dan alan bu şehre adını veren Amada "Hazır" anlamına gelmektedir. Zira burada konuşlandırılan askeri birlikler düşmanların saldırılarına hep hazır halde bulunmuşlardır. Kürtçede bugün de "Hazır" anlamında "Amade" kelimesi kullanılmaktadır. Bu ismin Medler için kullanılan bir versiyon olan "Amad" ile irtibatlı olduğu da söylenmektedir.

Qamişlo'nun batısına düşen ve Dirbasiyê 'den 36 km uzaklıkta bulunan Amûdê Cizîr bölgesinin en eski şehirlerinden biri olup bugün bazı mezralarla birlikte kendisine bağlı 172 köy bulunmaktadır. Yaklaşık nüfusu 120. 000 olan Amûdê'nin merkez nüfusu 50. 000, köy ve mezralarda yaşayan nüfus da yaklaşık 70. 000'dir. Toplam nüfus içinde Kürtlerin oranı % 98 olup, geriye kalan %2'lik nüfus Araplardan ve diğer azınlıklardan oluşmaktadır. Burada şuna da işaret etmekte fayda vardır ki Fransız-Türkiye Antlaşması gereği Tel Amûda Türkiye tarafına düşmüştür. Amûdê'yi Mardin'e bağlayan ve halk arasında "Riya Bajêr" (Şehir Yolu) olarak bilinen yol sınır taksimatı neticesinde işlek olmaktan çıkmıştır. Bunun yanında Amûdê'yi tarihi eserleriyle meşhur Darê köyüne bağlayan "Riya Darê" (Darê Yolu) da Türkiye tarafına düşmüştür.

Amûdê'nin kurulduğu mıntıkada yer alan tarihî Tel Amada, Tel Mozan ve Tel Hittî (Şaxir Bajar) höyüklerinde yapılan arkeolojik çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre bu mıntikanın tarihi 3 bin yıl öncesine dayanmaktadır.

646 Konê Reş, Tarihu Medîneti Qamişlo, s. 55-58; Huseynî, *Kitabu Amûda*, , s. 13; İshak, *Suverun Mine'n-Nidalî'l-Vatanî Fi Sûriye*, s. 10-11; Miranî, *el-Hareketu'l-Qawmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistanî Sûriye*, s. 31; "Amûda: Aqdemu Muduni ve Menatîqî'l-Cezîreti's-Sûriye", adarpress.net (01.12.2014, saat 11.39)

Eskiden beri Tel Amada dış saldırılara uğramış ve bu saldırılar neticesinde tahribat olmuştur. Miladi 360 yılındaki II. Şabur istilas, İslami fetihler, Eyyûbîlerin eline geçişi ve Moğol Tatar saldırıları buna örnektir. Özellikle Hulagu'nun 1259 yılında Suriye'ye girişi ve Timurleng'in 1394-1405 yılları arasındaki Suriye saldırıları buraları adeta insansızlaştırmıştır. Kürtlerin Osmanlıların yanında yer aldıkları Çaldıran Savaşı'ndan sonra Tel Amada civarına getirilen bazı Kürt aşiretleri buralarda İpek Yolunun ve Hac Güzergahının güvenliği için kendilerinden yararlanılmıştır ki bu aşiretlerin başında İran-Türkiye sınırından getirilen Dakorî Aşireti gelmektedir. O zamandan beri mıntıkada yaşayan bu aşiretin içinden Said Ağa Ailesi ve Şemdin Ağa Ailesi gibi ünlü aileler çıkmıştır ki bunlardan bir kısmı hac kabilelerinin güvenliğini sağlamak için Şam'a gitmiş ve "Hac Emîrleri" olarak meşhur olmuşlardır.

Hicri 1267 yılında Amûdê'ye bir ziyaret gerçekleştiren İslam âlimi Mahmûd Alusî bu sıralarda Arapça yazmış olduğu "Neşvetu'l-Medam Fi'l-Avdeti İla Dari's-Selam" adlı eserinde burayı 70 haneden oluşun ve bir camisi bulunan bir köy olarak tanıtmaktadır. Bu kayıt Amûdê'nin 150 yıl önce mamur bir yerleşim birimi olduğunu göstermektedir.

Osmanlılar zamanında Mardin'e bağılı olan Amûdê, Fransız güçleri Suriye'ye girdikten sonra sınır tespitiinin ardından Haseke'ye; 1926 yılında ise merkez nahiye olarak Qamişlo'ya bağlanmıştır. Fransız mandası döneminde ve sonrasında 1946 yılına kadar Qamişlo'ya bağılı bir merkez nahiye olan Amûdê 1983 yılında Mahalli İdareler Kanunu doğrultusunda şehir olmuştur. Fransız işgaline karşı verdiğı etkin mücadele ile bilinen bu şehrin ahalisi genellikle tarım ile uğraşmaktadır.

Qamişlo ile arasında yaklaşık 23 km bulunan ve 300 yıl kadar önce eski Tel Amara'nın yanında kurulan Amûdê'nin tarihi eserlerinin başında "Girê Şermola" (Şermola Tepesi) ve "Ulu Cami" gelmektedir. Ayrıca 1920'li yıllardan 1960'lı yıllara kadar büyük âlimlerin yetiştiğı bir medrese de eğitim kurumu olarak önem taşımaktadır. Özellikle "Seyda" lakabıyla anılan Hizanlı Şeyh Ubeydullah'ın müderris olduğı sıralarda bu medrese altın sürecini yaşamıştır ki bu zat 1929 yılında vefat etmiş ve mezarı Amûdê'de bulunmaktadır. Bu medresenin bir özelliğı de asıl adı Mela Şeyhmus olan ünlü Kürt şairi Cegerxwîn'in de burada okumasıdır.

Türkiye-Suriye sınır tespitinden sonra aşamalı olarak gelişmeye devam eden Amûdê'de 1911 yılında Mardin ileri gelenlerinden Salih Ferûx idaresinde bir "İdadiye" okulu açılmış, bu okulda Kürt çocuklarına Türkçe ve Kürtçe eğitim verilmiştir. Bu okulda okuyan şahsiyetlerden biri olan Said İshak şunları söyler: "Tam iki yıl devam ettiğim bu okulda Kur'an-ı Kerim'i, İslam'ın rûkûnlerini ve dil olarak da Türkçe ve Kürtçeyi öğrenerek diploma aldım".

4. 2. 2. 2. Amûdê'nin 1936 Yılında Fransız Bombardımanına Maruz

Kalması

Amûdê halkı 1936 yılında bazı Kürt aşiretlerinin Said Axa Dakorî öncülüğünde Fransızlara karşı başlattıkları ayaklanmaya destek vermiş, bu da Fransızları oldukça kızdırmıştır. Fransız hava kuvvetleri bundan dolayı Amûdê'ye karşı bombardıman uçakları ile saldırıya geçmiş; bu bağlamda 5 uçak şehri bombalarken diğer bazı uçaklar da şehre bağlı bazı köyleri bombalamışlardır.

4. 2. 2. 3. Amûdê'de 1960 Yılındaki Şehrezad Sineması Yangını ve 280 Kürt Çocuğunun Ölümü⁶⁴⁷

Nasır yönetimi altında Kürtlere karşı girişilen harekâtlarla bağlantılı olduğuna inanılan olaylardan biri de 30 Kasım 1960 tarihinde Amûdê Sinemasında çıkan ve 280 Kürt çocuğunun hayatına mal olan yangındır ki bu yangından yönetim sorumlu tutulmuştur. Cezayir Devrimi ile ilgili bir filmi izlemek amacıyla sinemaya gelen bu Kürt öğrencilerin ölümüne yol açan ve sinemayı yok eden bu yangının kasıtlı çıkarıldığına inanılmaktadır. Zira püroleksiyon görevlileri ve diğer görevliler yangın başlamadan önce sinemayı terk etmiş ve sinema kapılarını dışarıdan kilitlemişlerdir.⁶⁴⁸

Nurettin Zaza bu konuda şunları yazıyor: “ Amûdê eski kaymakamı Teğmen Muhammed Ramazan, Kürtler tarafından “Amûdê Celadı” olarak tanınmaktadır. Bir gün Amûdê'deki bir sinemada Cezayir üzerine bir propaganda filminin gösterimi sırasında birden yangın çıkmış ve tüm salonu sarmıştı. Kendi kaderlerine terk edilen çocuklar çıkış kapısına doğru koşmuşlardı. Oysa kapılar ne hikmetse dışarıdan kilitlenmişti. Paniğe kapılan çocuklar gözü kapalı bir biçimde başka bir çıkış aramak üzere çırpınmışlarsa da bunlardan dört yüz tanesi yardım gelinceye kadar cayırcayırcı yanmışlardı. Bu sırada kaymakam bürosunda oturmuş, rahat rahat çayını içiyormuş”.⁶⁴⁹

4. 2. 3. Tirbê Sipiyê/Kahtaniye

Bugün Qamişlo'ya bağlı bir merkez nahiyedir. Qamişlo ile Çil Axa arasında yer almaktadır. 140 köyden oluşup toplam nüfusu 125. 000 kadardır. Burayı küçük bir köy olarak inşa eden ilk aile Cûdikan Aşireti'nden Eco Ailesi'dir. Haco Ağa buraya 1926 yılında Kürt, Süryani ve Êzîdîlerden oluşan aşiretiyle beraber geldikten sonra belde statüsünde büyümüş ve gelişmiştir. Adı iki kez Arapçalaştırılan bu nahiye ilkinde Kürtçe isminin tercümesi olan “Kubûrûn Bîd” (Beyaz Mezarlar) adını almış; Arapçalaştırma yönünde bu isim yeterli görülmeyince “Kahtaniye” ismiyle yeniden Arapçalaştırılmıştır. Dêrik'ten 70 km. kadar uzaklıkta olan bu nahiye halkı tarım

647 Bkz. Mela Ahmed Namî, *Kıssatu Hariqi Sinema Amûda*, www.amude.com 12. 02. 2003

648 Montgomery, *Suriye Kürtleri*, s. 54-55

649 Zaza, *Bir Kürt Olarak Hayatım*, s. 298-299

ürünleri ve pamuk yetiştiriciliği ile uğraşmaktadır. Nahiye de petrol de bulunmuş ve Cerah Nehri yakınından geçmektedir⁶⁵⁰

4. 3. Serê Kaniyê (Rasulyn) Mıntıkası

4. 3. 1. Serê Kaniyê Hakkında Genel Bilgiler⁶⁵¹

Pınarbaşı anlamında “Rasul’-Ayn” olarak Arapçalaştırılan ve sınır taksimatından önce Wêran Şar (Viranşehir) ile birleşik olan Serê Kaniyê’ye bu ismin verilmesi nedeni Habur Nehri’ne dökülen pınarlardan en büyüğünün başında yer almasıdır. Serê Kaniyê’nin stratejik önemi ve konumu tarihsel açıdan sırayla Taş Devri, Sümer, Akad, Asur, Med, Roma, Emevi, Abbasi ve Osmanlı dönemlerine beşiklik etmesinden kaynaklanmaktadır. Kökenlere göre bilinen bazı isimleri şunlardır:

<u>İsim</u>	<u>Köken</u>
Kabara	Aramice
Razîna	Asurice
Reş Eyno	Süryanice
Serê Kaniyê	Kürtçe
Rasulayn	Arapça

Serê Kaniyê’nin tarihsel yanlarından biri de yazı öncesi tarihe dayanan bir takım çanak çömlek ve diğer buluntuların keşfedildiği “*Tel Halef*” (*Waşûkanî*)’in bu mevkide yer almasıdır. Nüfusu 120. 000’i aşan Serê Kaniyê’de yaklaşık 30. 000 kişi şehir merkezinde, 90. 000 kadarı da köylerde yaşamaktadır ki bu köylerin sayısı 100 kadardır. Nüfusun çoğunluğu Sünni Kürtlerden oluşan Serê Kaniyê’de Êzîdî Kürtler ile bazı Hristiyanlar ve sonradan yerleştirilen bazı Sünni Araplar da vardır.

Haseke’den 98 kilometre, Dirbasiyê nahiyesinden de 60 kilometre uzaklıkta olan Serê Kaniyê tatlı ve maden sularının çokluğuyla tanınmakta, bu yüzden de kendisine “Cizîr’in Çiçeği” denilmektedir. Bugün Qamişlo’dan sonra Haseke’de ikinci büyük mıntika olan Serê Kaniyê’nin toprakları Habur Nehri kaynaklarından beslenmekte ve tarım ürünleri ile pamuk açısından verimli topraklar içermektedir.

Hicri 17 senesinde Müslümanlar tarafından fethedilen Serê Kaniyê miladi XIV. yüzyılda Timur güçleri tarafından yakılıp yıkılmıştır. XX. yüzyıla kadar ihmal edilmiş; bu yüzyılda önemli imar faaliyetlerine tanıklık etmiştir.

Osmanlılar zamanında özellikle Sultan II. Abdulhamit yıllarında İbrahim Paşa Milî ailesinin merkezlerinden biri olan; 1900 yılında Osmanlı askeri alanlarından biri sayılan ve Fransız Mandası Döneminde merkez nahiyeye dönüştürülen Serê Kaniyê 1962 yılında mıntika merkezi olmuştur. Bu özet bilgilerden sonra şimdi onun tarihsel kronolojisine bir göz atalım.

650 Konê Reş, *Tarihu Qamişli*, s. 64-65

651 Mirani, *el-Hareketu'l-Qawmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistanî Sûriye*, s. 29; Konê Reş, *Tarihu Qamişli*, s. 61-62; “Amûda: Aqdemu Muduni ve Manatiqî'l-Cezîretî's-Sûriye”, *adapress.net* (01.12.2014, saat 11.39); “Muhafezetu Heseke”, *laeraclub.com* (Kasım 2014)

Bugünkü Serê Kaniyê'nin kurulduğu eski tarihî bir şehir olan Tel Halef'te 1899 yılından beri yapılan arkeolojik çalışmaların sonuçlarına göre Habur'a dökülen kaynaklar sisteminin bulunduğu alan buralarda uzun bir süre hâkimiyet kuran **Subarilerin** kontrolünde kalmıştır. Bir ara kuzeybatıdan gelen bazı kabileler Subartu'nun bir parçası olan bu alanları istila etmişlerse de bu durum uzun sürmemiştir. Zira MÖ III. Binyılın ilk yarısına denk gelen bu tarihte kuzeydoğudan gelen ve Arî kökenli olan **Mitaniler** Tel Halef'i hâkimiyetleri altına almayı başarmışlardır. Daha sonra Mitanilerle savaşan **Asurlular** bugünkü Serê Kaniyê'nin kurulduğu alanda kurulan başkentleri Waşukanî'yi tahrip etmişlerdir. Ancak Asurlularla **Hittitler** arasında meydana gelen çatışmalardan istifade eden **Aramiler** sahneye çıkarak hükümdarları Kabara'nın öncülüğünde burada Aramiler Devleti'ni kurmuş ve Tel Halef'i merkez edinmişlerdir. MÖ X. yüzyılda Asur Kralı I. Tiglat Plaser Aramiler Devleti'ne karşı savaş açarak Tel Halef'i bu kez de o tahrip etmiştir. Bu noktadan hareketle Cizîr Bölgesi'ni kontrolleri altına alan Asurluların bu hâkimiyetlerine **Farslar** tarafından son verilmiş; burada Farslarla önce **Yunanlılar**, ardından da **Romalılar** savaşmış; mıntika bu güçler arasında bir savaş alanına dönüşmüş ve neticede Farslar 602 yılında İmparator Fukas zamanında tekrar hâkim duruma geçmişlerdir.

İslam'dan sonra Cizîr Bölgesi'nin öbür şehirleri hicri 17. yüzyılda sulh yoluyla Müslüman olmuş, ancak Serê Kaniyê halkı İyad b. Ğanm komutasındaki İslam ordusuna karşı savaşmayı tercih etmiş ve bir ara Halid b. Velid'i esir bile almışlardır. O sıralarda Halid b. Velid'den başka Dırar b. Ezver ve Abdurrahman b. Ebûbekir gibi ünlüler de İslam ordusu içerisinde etkin bir şekilde rol oynuyorlardı. **Abbassiler Döneminde** Mutevekkil ve diğer bazı halifelerin uğrak yerlerinden biri olan Serê Kaniyê daha sonra Timurleng zamanında **Moğolların** saldırılarına maruz kalmış ve büyük bir yıkıma uğramıştır.

Serê Kaniyê'de hüküm süren eski devlet ve kavimlerden geriye birçok tarihî mevkî ve eser kalmıştır. Bunlardan bir kısmı şunlardır:

- 1) Büyük Mitani Devleti'nden bazı mühürler.
- 2) Aramilerden kalan ve bronztan yapılan bazı gerdanlık, bilezik ve mühürler.
- 3) Kötü ruhların nüfuzunu önlemek amacıyla ölünün ağız üzerine konulan tabaklar.
- 4) Birinci Asuriler Döneminden kalma bir mabet.
- 5) Subarilerden kalma yüz adet taş levha.
- 6) Savaşçıları taşıyan ve atlarca çekilen arabalar.
- 7) Bazı av araç gereçleri.

1962 yılında Serê Kaniyê'ye 6-7 kilometre mesafede yeşil suyun aktığı küçük bir krater tespit edilmiş, buradan aşamalı olarak önemli miktarda artış kaydeden maden suyu bir gölet oluşturup 43200 metre küp/saat oranına ulaşmıştır. Sıcaklık derecesi 27'yi bulan bu su başta cilt ve böbrek hastalıkları olmak üzere birçok hastalığın tedavisinde kullanılan bir unsur olmuştur.

4. 3. 2. Dirbasiyê Nahiyesi

Kürtçede geçiş yeri anlamına gelen Dirbasiyê, Mardin Dağı ile Karacadağ arasında bir geçiş noktası olduğu ve kuzeydeki dağlık mıntıkayı güneydeki ovalık mıntıkaya bağladığı için kendisine bu isim verilmiştir. Bu ismin bir nevi Asya Kapısı anlamında Derb Asya ile ilişkilendirilmesi yanlıştır. Zira Derb Asya buradan değil, İstanbul'dan başlamaktadır.⁶⁵²

Amûdê'nin 26 km batısına düşen bu nahiye "*Dirbasiya Binxetê*" olarak da bilinmektedir. Karşısında Türkiye tarafına düşen "*Dirbasiya Serxetê*" yer almaktadır. Belde demiryolu hattıyla ikiye bölünmüştür. Birinci derecede bir tarım beldesi olan Dirbasiyê aynı zamanda Kikan Aşireti'nin yurdu olarak da bilinmekte ve sınır taksimatı gereği doğal olarak bu aşiretler de her iki Dirbasiyê'de de bulunmaktadır. Dirbasiyê'nin toplam nüfusu yaklaşık 120. 000 olup bunun 30. 000 kadarı merkezde, 90. 000 kadarı da yüzü aşkın köyler arasında dağılmış bulunmaktadır. Demiryolu paralelinde uzanan bir karayolu Dirbasiyê'yi Amûdê'ye; bir başka yol onu yaklaşık 70 km uzağındaki Haseke'ye bağlamaktadır. Nüfusun yaklaşık % 80'ini Kürtlerden oluşan Dirbasiyê'de Araplar, Süryaniler ve diğer azınlıklar da % 20'yi teşkil etmektedir.⁶⁵³

Merkez nahiye olarak Haziran 1929 yılında yörenin Kürt ağalarından biri olan Temo Ağa tarafından Qeremaniye Köyü yanında kurulan ve gelişen Dirbasiyê merkezi daha sonra 1931 yılında Halep-Nusaybin Demiryolu güzergahında Tren İstasyonu'nun yanına nakledilmiştir.⁶⁵⁴

Bugün Serê Kaniyê'ye bağlı olan, Doğu ve Batı Mahallesi olmak üzere iki ünlü mahallesi olan ve tarihî Tel Eylûl Tepesi yakınlarında yer alan Dirbasiyê'de hemen hemen tüm tarım ürünleri ve pamuk yetişmektedir.⁶⁵⁵

4. 4. Dêrik Mıntıkası

4. 4. 1. Dêrik Hakkında Genel Bilgiler

"Küçük Kilise" anlamına gelen Dêrik, bu adını doğusunda bulunan küçük bir kiliseden almış ve adı "Malikiye" olarak Arapçalaştırılmıştır. Adnan Malikî ailesinden olan mıntika müdürü Macid Malik buraya kendi ailesine atfen "Malikiye" adının verilmesini yetkili makamlara teklif etmiş ve bu teklif 24.03.1957 tarih ve 346 sayılı kanun ile kabul edilmiştir. Macid Malik'in bu teklifinin kabul edilmesinde onun burada yaptığı imar faaliyetleri etkili olmuştur ki bu faaliyetlerin başında hükümet konağını inşa etmesi, Dêrik ile Qamişlo arasındaki yolu genişletmesi ve şehri elektriğe kavuşturması gelmektedir.⁶⁵⁶

652 Konê Reş, *Tarihu Qamişli*, s. 59-60

653 Seyda, *el-Meseletu'l-Kurdiye Fi Sûriye*, s. 22

654 Kune, *Nebzetun Anî'l-Mezalimi'l-İfensiyeti Bi'l-Cezîre ve'l-Furat*, I, 78.

655 Konê Reş, *Tarihu Qamişli*, s. 59-60

656 Taribe, *el-Başu'l-İslahi Fi'l-Cezîre*, s. 38

Başta Meryem Ana Kilisesi olmak üzere yörede bulunan kiliseler üzerinde yapılan arkeolojik çalışmalara göre Eski Dêrik'in kuruluş tarihi miladi IV. yüzyıla dayanmaktadır. Dêrik 1938 yılında Cizîr mıntıkasının merkezi olmuştur. Bu tarihten önce mıntikanın merkezi Batı Dicle kıyısında yer alan ve turistik bir mahal olan Ayn Dîwer idi ki burada bir kaymakamlık kurulmuş ve Dicle Mıntıkası olarak adlandırılmıştır. Haseke'ye 185 kilometre, Qamişlo'ya 98 kilometre uzaklıkta bulunan Dêrik'in 1930-1950 yılları arasında kerpiç ve ahşaptan olan tek katlı evleri yavaş yavaş yerlerini betonarme ve çok katlı evlere bırakmıştır. Dêrik'in etrafında 16 tane kilise inşa edilmiştir. Ağırlıklı olarak eski civar köylerde bulunan bu kiliselerin inşa tarihi miladi IV. yüzyıla dayanmaktadır. Bu kiliselerin en eskisi ve ünlüsü Meryem Ana Kilisesi'dir. 1954 yılında yapılan restorasyon kapsamında bu kilise eski yapısını yansıtmak üzere yeniden restore edilmiştir.⁶⁵⁷

Tepelik bir yüzey şekline sahip olan ve bol yağış alan Dêrik 250 hektarlık bir alana sahiptir. Yaklaşık toplam nüfusu 200.000 kadar olup, bunun yaklaşık 50.000 kadarı merkezde yaşamaktadır. Merkez nüfusunun % 60'ı Kürtlerden; % 30'u Hristiyan, % 10'u da Sünni Araplardan oluşmaktadır. Dêrik'te yarısı merkezde yarısı da köylerde olmak üzere aşağı yukarı 150. 000 Kürt yaşamaktadır. Yaklaşık 150 köyden oluşan Dêrik aşağıda ele alacağımız nahiyeleri içine almaktadır.⁶⁵⁸

4. 4. 2. Çil Axa (Cewadiye) Nahiyesi⁶⁵⁹

2004 yılındaki sayıma göre nüfusu 6630 kişi olarak tespit edilen bu nahiyeye Dêrik'e 40 kilometre; Qamişlo'ya da 60 kilometre uzaklıktadır. Nüfusun yaklaşık yarısı Kürtlerden, yarısı da Sünni Araplardan oluşmaktadır. Tarım ürünleri ve pamuk ile meşhur olan Çil Axa, Aliyan Aşireti'nin yerleşim alanlarından biridir. Adı "Cewadiye" olarak Arapçalaştırılan ve Kürtlerle birlikte bazı Arap ve çok az sayıda Hristiyanın da yaşadığı bu nahiyede 1974 yılında yapılan ve 1820 metreküpten fazla su kapasitesi olan bir baraj da inşa edilmiştir. Bunların yanında nahiyede bir belediye, bir polis merkezi, bir klinik ve 75-100 arası ticari mekândan oluşan bir çarşısı bulunmaktadır.

4. 4. 3. Girê Koçeran/Tel Koçer (Ya'rubiye) Nahiyesi⁶⁶⁰

Suriye-Irak sınırında yer alan bu nahiyeye Qamişlo'ya 90 km uzaklıktadır. Irak sınırı ile aralarında sadece 200 metre bulunmaktadır. Halep-Qamişlo-Musul güzergâhını takip eden tren yolu buradan geçmektedir. Tarıma elverişli ovalara

657 "Dêrik", kamishli.com (Kasım 2014)

658 Seyda, *el-Meseletu'l-Kurdiye Fi Sûriye*, s. 19-20; Konê Reş, Tarihu Qamişli, s. 64-65

659 "el-Mektebu'l-Merkezi Li'l-İhsa" 2004; Konê Reş, Tarihu Qamişli, s. 64-65; "el-Cewadiye" (Heseke), wikipedia.org

660 Seyda, *el-Meseletu'l-Kurdiye Fi Sûriye*, s. 19; Konê Reş, Tarihu Qamişli, s. 64-65; "Taaruf Ala Tarihi Beldeti'l-Ya'rubiye (Tel Koçer)", almuhallamia.com (Kasım 2014)

sahiptir. Adı “Yarubiye” olarak Arapçalaştırılmıştır. Kendisine Kürtçede Girê Koçer/Tel Koçer (Göçerler Höyüğü) denilmesinin nedeni özellikle Dêrik mıntıkasından gelen Kürtlerin daha çok sonbahar mevsiminde buradaki tepenin yanında bir alış veriş mekânı oluşturup hem koyunlarını hem de et, süt ve peynir gibi hayvansal ürünlerini burada satışa sunmalarıdır.

80 küsur yıl önce kurulan bu nahiyenin 2004 yılındaki nüfusu 40 bin olarak tespit edilmiştir. Nahiyede Kürtlerle birlikte bazı Mahalmi aileler de yaşarlar ki bunların çoğu 1930’lu yıllarda Mardin yöresinden buraya göç etmişlerdir. Şavîş Aileleri olarak tanınan bu ailelerin başında Ebdo Şavîş, İsmail Şavîş, Hasan Şavîş, Esad Şavîş ve Sadun Şavîş gelmektedir.

Bu nahiyenin ilk sakinleri Fransız mandası döneminde buradaki demiryolunda çalışmak için gelen işçilerdi. Demiryolu tamamlandıktan sonra nahiyede bir tren istasyonu ve müstemilatı yapılmış, bu resmi yapıların tamamlanmasının ardından buraya çok sayıda Kürdün yanında bazı Ermeniler, Süryaniler ve Türkmenler de göç etmiş ve kendileri için konutlar inşa etmişlerdir. Daha çok işçilik, tarım ve ticaretle uğraşan bu yerleşimcilerden bazı aileler şunlardır:

<u>Aile</u>	<u>Uyruğu</u>
Şêxmûs Hecî Silêman	Kürt
Ehmed Hacî	Kürt
Sofî	Botan Kürtleri
Qedrî Etselînî	Mahalmi
Muhammed Manû	Mahalmi
Nazar Qelaciyan	Ermeni
İbrahim Topal	Ermeni

Bu kitlelerin ardından birçoğu ticaret, çiftçilik ve inşaatçılık yapan bazı Kürt aileleri Qamişlo, Tîrbê Sipiyê, Dêrik ve Der’a mıntıklarından bu nahiyeye göç etmişlerdir.

Bu nahiyenin ünlü binalarından biri Ümmü İsmail Otelî binasıdır. 1960’lı yıllarda yapılan bu otel Ümmü İsmail adlı Halepli bir kadın tarafından yapılmış ve işletilmiştir. Abdülkerim Kasım’a suikast girişiminin ardından bu nahiyeye gelen Saddam Hüseyin bu otelin müdavimlerinden biriydi.

Qere Çox: Petrol yataklarının bulunduğu Rimêlan civarına düşer.

Qamişlo’nun yaklaşık 116 km doğusuna düşen Dêrik’in 1931 yılında ilk ilçe merkezini oluşturan Ayn Dîwer şekil benzerliğinden dolayı “Ördek Gagası” olarak anılmaktadır.⁶⁶¹

661 Kune, *Nebzetun Ani’l-Mezalimi’l-İfensiyeti Bi’l-Cezire ve’l-Furat*, 1, 78

5. CİZİR BÖLGESİNİN GENEL COĞRAFYASI

5. 1. Toprak Yapısı

Cizîr topraklarından tarıma elverişli olan miktar 1393180 hektardır. Bunun bilfiil ürün vermekte olan kısım 1286857 hektar, ürününden yararlanılmayan kısım da 106323 hektardır. Tarıma elverişli olmayan miktar ise 87843 hektardır. Bunun 44584 hektarı bina ve müştemilatından; 10574 hektarı deniz ve göllerden; 32685 hektarı kumluk ve kayalık alanlardan; 742479 hektarı bozkır ve meralardan; 109857 hektarı da ormanlık alanlardan oluşmaktadır.⁶⁶²

5. 2. İklim ve Bitki Örtüsü⁶⁶³

Bölgenin ovalık kesimlerinde iç karasal bir iklim hâkimdir. Bu bağlamda yazları sıcak, kışları soğuktur. Çeşitli rüzgârlara rastlanmaktaysa da kuzey rüzgârları bölgeye hâkimdir. Yağışlar her yıl normalde Ekim ayında başlar ve Nisan ayının sonuna kadar devam eder. Yağış oranı aşağıda kategorize edilen mıntıklara göre değişmektedir:

1. Mıntıka: Kuzey sınırından ve kuzeydoğuda Dêrik'ten başlayan bu mıntıkaya düşen yıllık yağış miktarı 500 mm'yi geçmektedir.

2. Mıntıka: Kuzeyde 1. Mıntıka'dan başlayıp güneyde Haseke'ye kadar uzanan bu mıntıkaya düşen yıllık yağış miktarı 300-500 mm arasında değişmektedir.

3. Mıntıka: Haseke'nin güneyine düşen mıntıkadır. Buraya düşen yıllık yağış miktarı 200-300 mm arasında değişmektedir.

4. Mıntıka: Suriye Cizîri'nin doğusuna düşen ve Irak ile sınırı olan bu mıntıkaya yıllık 200 mm'den biraz az yağış düşmektedir.

Cizîr Bölgesi özellikle hayvan sürülerinin otlandıkları karasal otlar açısından zengin bir bölge sayılmaktadır. Bölge daha yakın geçmiş zamana kadar normal ve boz ceylanların meraları görünümündeydi.

Orta iklimin hâkim olduğu Cizîr'in kışları soğuk ve yağışlı, yazları ise kuru ve sıcak geçmektedir. 1988-1998 yılları arasında bölgede kaydedilen yağış oranı şöyledir:

Dêrik	598,24 mm
Qamişlo	402,51 mm
Amûdê	443, 36 mm
Dirbasiyê	411,43 mm
Serê Kaniyê	277, 82 mm
Haseke	277, 92 mm

662 Mecido, *el-Hizamu'l-Arabi F'il-Cezîre-Sûriye*, s. 10-11

663 Mecido, *el-Hizamu'l-Arabi F'il-Cezîre-Sûriye*, s. 10-11

5. 3. Su Kaynakları ve Nehirler⁶⁶⁴

Cizîr Bölgesi'nin su serveti 4,28 milyar metreküptür. Bunun sadece 1,49 milyar metreküpünden yararlanılmaktadır. Cizîr'de şu nehirler akmaktadır:

5. 3. 1. Habur Nehri

Serê Kaniyê'de (Rasulayn) bulunan birkaç pınardan beslenmektedir. Bu pınarların başında Ayn Kibrit, Ayn Hisan, Ayn Zerka ve Ayn Banûs gelmektedir. Türkiye tarafından da bir miktar su güneyden bir seyirle bu nehre dökülmektedir. 15 kilometreden sonra Tel Temir'de bu nehre Zirkan Nehri; Haseke'de de Çeqçeç Nehri karışmaktadır. Güneye doğru akışında Busayra civarında Fırat Nehri ile birleşen bu nehrin uzunluğu 460 km'dir.

5. 3. 2. Cerceb, Zirkan ve Dicle Nehirleri

Cerceb Nehri Türkiye topraklarından çıkıp Sefah Köyü civarında Habur Nehri'ne dökülmektedir. Uzunluğu 120 km olan bu nehir yazın sıcak aylarında kurumaktadır.

Adını Zirkan aşiretinden alan ve uzunluğu 95 km olan Zirkan Nehri Türkiye topraklarından çıkıp Tel Temir civarında Habur'a dökülmektedir. Yazın sıcak aylarında bu nehir de kurumaktadır.

Türkiye Kürdistanı'nın dağlarından çıkan Dicle Nehri yaklaşık 50 kilometrelik bir mesafe ile Irak-Suriye-Türkiye sınır hattını belirlemektedir. Hızlı akışından dolayı Medler tarafından "Tigre" (Hızlı Akan ya da Ok) olarak adlandırılmıştır.

5. 3. 3. Çeqçeç Nehri

Romalılar döneminde "Mygdonius" ve "Saocoras" adı verilen bu nehir İslami fetihlerden sonra önce "Hermas", ardından Çeqçeç olarak adlandırılmış ve nehir halen bu isimle anılmaktadır. Özellikle kayalıklar arasında ve üstünde geçerken çıkardığı "çak çak" seslerinden dolayı kendisine bu isim verilmiştir. Başûr'da Süleymaniye yakınlarında da bu isimle anılan bir nehir bulunmaktadır.

Bu nehir Türkiye tarafında biri "Beyaz Kaynak", öbürü "Siyah Kaynak" olarak adlandırılan iki kaynaktan beslenmektedir. Tur Abdin ya da Bakok Dağı'nda yer alan bu iki kaynak "Balûse" olarak da adlandırılmakta ve ikisi birlikte bu nehrin oluşturmaktadır. Bonsera Vadisi veya Sîseban Vadisi olarak adlandırılan vadi boyunca Nusaybin güzergahından güneye doğru akan bu nehir Qamişlo'yu Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Nehir Zenda ve Curmuz köyleri civarında 7 km kadar bir mesafe kat ettikten sonra batıya doğru akarak Haseke civarında Serê Kaniyê tarafından gelen Habur Nehri ile birleşmektedir. Çıkış yerinden Haseke'nin kuzeyinde Habur Nehri'ne döküldüğü yere kadarki uzunluğu 124 km olan nehrin 100 km kadarı Suriye topraklarında, 24 km kadarı da Türkiye tarafında yer almaktadır.

Fransızlar 1930'lu yılların başlarında bu nehrin üzerinde Qamişlo'nun Doğu ile Batısını birleştiren ve ancak bir taksinin geçebileceği dar bir köprü yapmışlardır. 1960'lı yılların başlarına kadar devam eden bu köprü ortadan kaldırılarak yerine daha geniş ve sağlam bir köprü yapılmıştır. Daha sonraları bunun güneyinde adı geçen nehir üzerinde üç, kuzeyinde de bir köprü daha yapılmıştır.

Qamişlo halkının hem içmede hem de sulamada yararlandığı bu nehrin suyu 1950'li yıllarda Türkiye tarafındaki sulama alanlarına çekilince özellikle yaz aylarında ciddi bir su azalmasıyla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'nin 1950 yılının başlarında bu nehir üzerinde bir baraj inşa etmeye başlaması Türkiye ile Suriye devletleri arasında anlaşmazlığa yol açmış, bu bağlamda 1953 yılında yapılan müzakereler neticesinde nehrin suyu bu iki devlet arasında paylaşılması kararı alınmıştır. Ancak Türkiye barajı tamamladıktan sonra nehrin suyuna tamamen el koymak amacıyla biri Doğuya, öbürü Batıya doğru olmak üzere iki ana kanal vasıtasıyla nehrin suyunu kendi tarafına çekmiş ve Suriye tarafında yer alan nehir 1958 yılında kurumaya yüz tutmuştur.

5. 3. 4. Diğer Nehirler

Cizîr bölgesinde adı geçen ünlü nehirlerden başka daha çok “vadi” ismiyle anılan birkaç küçük nehir daha bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Vadi Abbas

Vadi Cerrah

Vadi Seblağ

Vadi Sefan

Vadi Red

Vadi Hül

Vadi Ahmer

5. 4. Ünlü Dağlar⁶⁶⁵

5. 4. 1. Abdulaziz Dağı

Habur ve Belîx Nehirleri arasında yer alan bu nehir Haseke'ye 20 kilometre uzaklıktadır. 90 kilometre uzunluğunda ve 8-15 kilometre genişliğinde olan dağın ortalama yüksekliği 700 metredir. En yüksek noktası (Xare zirvesi) 920 metredir ve yüzölçümü 84050 hektardır. Cizîr'in güneybatısına düşen bu dağın deniz yüzeyinden yüksekliği 930-950 metre arasındadır.

5. 4. 2. Şengal/Sincar Dağı

Qamişlo'dan güneydoğuya doğru bakıldığında görülebilen bu dağ Êzîdî Kürtlerin kalesi sayılmaktadır. Bir sıradağlardan oluşan Sincar Dağları ağırlıklı olarak Irak, kısmen de Suriye toprakları içinde yer almakta ve batıdan doğuya doğru uzanmaktadır. Uzunluğu 50 kilometre kadar olan bu dağ silsilesinin deniz yüzeyinden yüksekliği 646 metredir.

5. 4. 3. Qere Çoxî Mîran Dağı

Dêrik Mıntıkası'nda yer alan bu dağın yüksekliği 769 metreye kadar çıkmaktadır.

Küçük bir sıradağ görünümündedir. Siyah taşlarla süslüdür. Uzunluğu 20 kilometre, ova yüzeyinden yüksekliği 250 metre, deniz yüzeyinden yüksekliği 769 metre kadardır. Cizîr'in kuzeydoğu ucuna düşen bu dağ batıda Dicle Nehri ile paralel uzanmakta ve Irak'taki Bêxêr Dağı'yla yakınlaşmaktadır. Eski Êzîdî kabilelerinden biri olan "Mûsîsana"ya nispetle bu dağa Mûsîsana Dağı adı da verilmektedir.

5. 4. 4. Kewkeb Milan, Cibse ve Meaz Dağları

Kewkeb Milan Dağı Haseke'nin kuzeydoğusunda yer alıp deniz yüzeyinden yüksekliği 534 metredir. Ünlü Kürt aşiretlerinden Milan'a nispetle bu dağa Kewkeb Milan (Milan Yıldızı) adı verilmektedir. Volkanik bir dağdır.

Şedadî Nahiyesi'nde yer alan Cibse Dağı Haseke'nin güneyine, Habur Nehri'nin doğusuna düşmektedir. Taşları kireçli olan bu dağın deniz yüzeyinden yüksekliği 392 metredir.

Meaz Dağı'na gelince: Merqede Nahiyesi'nde yer alan bu dağ Haseke'nin güneyine, Habur Nehri'nin batısına düşmektedir. Deniz yüzeyinden yüksekliği 264 metredir. Volkanik bir dağdır.

6. CIZÎR BÖLGESİ'NDE OLUŞTURULAN ARAP KUŞAĞI⁶⁶⁶

Geniş bir alanı kaplayan Arap Kuşağı'yla beraber 335 köyde sayıları 150 bini bulan Kürt çiftçilerin toprakları ellerinden alındı. Amûdê Emniyet Müdürü olan üsteğmen Ramazan Ubeyd 1966 Haziranında bizzat harekete geçerek aşağıdaki köylerin sakinlerine tebliğde bulunarak bu köyleri boşaltmaları ve bölgenin güneyinde kendilerine bir yer bulmaları yönünde talimat verdi:

Sokra	Xezalikê
Moza	Hasdê
Qereqûbê	Babxêrê
Sêmitik	

1966 yılının sonları ile 1967 yılının başlarında sınır karakolları Cizîr'in doğu ucunda yer alan Sêmalika Köyü'nden batısındaki Serê Kaniyê'ye kadarki köyleri do- laşarak sakinlerine artık bu köyler üzerinde herhangi bir haklarının kalmadığını, bu köylerdeki arazilerin artık devlet arazileri olduğunu ve kendilerine tebliğ edilecek uygun bir zamanda bu köyleri boşaltmaları ve yerlerine Arapların yerleştirilmesi gerektiğini bildirdiler. Rejimin tehditlerine rağmen köylerini ve arazilerini terk etmek istemeyenler gözaltına alınıyor, işkencelerden geçiriliyor ve tutuklanıyorlardı.

Derken 1973 yılına kadar hazırlıklar tamamlandı ve 1974 yılından itibaren Kürtlerden alınan topraklara yerleştirilecek Araplar için mevcut yerleşim birimlerine ilaveten yeni inşaat alanları yapıldı. 1974 yılının soğuk kış mevsiminde Qamişlo Havaalanı'nda bir araya getirilen Arap yerleşimciler buradan kendilerine tahsis edilen yerleşim birimlerine nakledildiler. Mıntıkalara göre bu yerleşim birimlerinin beli başlıları şunlardır:⁶⁶⁷

6. 1. Menazire Yerleşkesi

Bu yerleşke Girdêm Köyü'nün kuzeyine düşmektedir.
Qamişlo-Dêrik Karayolu'nun 5 kilometre kuzeyindedir.
İdarî açıdan Tîrbê Sipiyê'ye bağlıdır.
Suriye-Türkiye sınırına 8 kilometrelik bir mesafededir.
Buraya 145 Arap aile ve bu ailelere mensup 695 kişi yerleştirilmiştir.
Ev sayısı 164'dür.
Tahsis edilen arazi 24750 dönümdür.
Yerleşimcilere verilen destek tutarı 77800 Suriye Lirasıdır.
Bu yerleşim alanı kapsamına giren 5 köyle ilgili tablo şöyledir:

Köy	Akar Rakamı	Toplam dönüm	İkta edilen dönüm
Girdêm	619	9880	4000
Alereşê	754	10840	9660
Otilce	578	5000	3090
Qitraniya Jêrî	235	8300	6500
Qitraniya Jorî	234	3841	1800

6. 2. Hermûn Yerleşkesi

Bu yerleşke Mizgeft Köyü'nün 2 kilometre güneybatısına düşmektedir.
Hiwa Köyüne sadece 2 kilometre mesafededir..
İdarî açıdan Tîrbê Sipiyê'ye bağlıdır.
Suriye-Türkiye sınırına 4 kilometrelik bir mesafededir.
Buraya 131 Arap aile ve bu ailelere mensup 646 kişi yerleştirilmiştir.
Ev sayısı 144'dür.
Tahsis edilen arazi 21600 dönümdür.
Yerleşimcilere verilen destek tutarı 36600 Suriye Lirasıdır.
Bu yerleşim alanı kapsamına giren 5 köyle ilgili tablo şöyledir:

Köy	Akar Rakamı	Toplam dönüm	İkta edilen dönüm
Tilxatûnkê	577	7100	6192
Mizgeft	616	6550	6460
Mele Ebas	617	7220	1800
Xizêmok	615	5440	2800
Qubik ve Mîr Diham	755	570	4348

6. 3. Qehtaniye Yerleşkesi

Bu yerleşke Tîrbê Sipiyê yakınlarındadır.

Buraya 100 Arap aile ve bu ailelere mensup 553 kişi yerleştirilmiştir.

Ev sayısı 112'dir.

Tahsis edilen arazi 16950 dönümdür.

Yerleşimcilere verilen destek tutarı 25300 Suriye Lirasıdır.

Bu yerleşim alanı kapsamına giren 5 köyle ilgili tablo şöyledir:

Köy	Akar Rakamı	Toplam dönüm	İkta edilen dönüm
Tîrbê Sipiyê	614	15000	11350
Dirêjîkê	613	5080	1500
Tel Berhem	630	6000	1800
Tel Nesran	606	4130	1300
Miherkan	610	8710	1000

6. 4. Hilwa Yerleşkesi

Bu yerleşke Tîrbê Sipiyê'nin 12 kilometre batısına düşmektedir.

Hiwa Köyüne sadece 2 kilometre mesafededir.

Qamişlo-Dêrik Karayolu üzerindedir.

İdarî açıdan Tîrbê Sipiyê'ye bağlıdır.

Suriye-Türkiye sınırına 5,5 kilometrelik bir mesafededir.

Buraya 123 Arap aile ve bu ailelere mensup 668 kişi yerleştirilmiştir.

Ev sayısı 124'dür.

Tahsis edilen arazi 25200 dönümdür.

Yerleşimcilere verilen destek tutarı 27500 Suriye Lirasıdır.

Bu yerleşim alanı kapsamına giren 11 köyle ilgili tablo şöyledir:

Köy	Akar Rakamı	Toplam dönüm	İkta edilen dönüm
Hilwa	604	9510	4980
Dugîr	607	6230	1180
Miherkan	610	8710	1700
Hasûda	632	6330	3140
Rûtan	608	4760	2610
Zorava	609	5400	3800
Gîrkê Şamo	596	6800	5000
Tel Cîhan	595	8480	400
Tel Bişk	594	7330	335
Tel Şihîr	597	10750	1500
Xuwêda Jorî	598	3040	555

6. 5. Tenûriyê Yerleşkesi

Bu yerleşke Qamişlo'nun 10 kilometre doğusuna düşmektedir.

Tenûriyê Köyüne sadece 1 kilometre mesafededir.

Qamişlo-Tirbê Spiyê Karayolu üzerindedir.

İdarî açıdan Tirbê Sipiyê'ye bağlıdır.

Suriye-Türkiye sınırına 6 kilometrelik bir mesafededir.

Buraya 148 Arap aile ve bu ailelere mensup 613 kişi yerleştirilmiştir.

Ev sayısı 152'dir.

Tahsis edilen arazi 30600 dönümdür.

Yerleşimcilere verilen destek tutarı 85400 Suriye Lirasıdır.

Bu yerleşim alanı kapsamına giren 10 köyle ilgili tablo şöyledir:

Köy	Akar Rakamı	Toplam dönüm	İkta edilen dönüm
Tenûriyê	476	12350	6390
Xezna Biçûk	490	5950	825
Xezna Mezin	479	11730	11200
Buwêra	601	4410	2050
Xîrêçka	470	4730	1250
Qere Hesên	471	4280	2730
Şorik	465	3760	1815
Tel Xernûf	473	8710	1700
Tel Birêş	478	4680	1380
Xirbê Xelîl	602	3150	1280

6. 6. Ümmü Fûrsan Yerleşkesi

Bu yerleşke Qamişlo'nun 5 kilometre doğusuna düşmektedir.

Qamişlo-Tirbêsiyê Karayolu'nun kuzeyindedir.

İdarî açıdan Qamişlo'ya bağlıdır.

Buraya 106 Arap aile ve bu ailelere mensup 647 kişi yerleştirilmiştir.

Ev sayısı 120'dir.

Tahsis edilen arazi 31000 dönümdür.

Yerleşimcilere verilen destek tutarı 17400 Suriye Lirasıdır.

Bu yerleşim alanı kapsamına giren 10 köyle ilgili tablo şöyledir:

Köy	Akar No	Toplam dönüm	İkta edilen dönüm
Nametiye	767	6300	3000
Deyyo	477	2300	2000
Dadûşiyê	463	2240	1500
Çirko	464	1780	650
Cûxa ve Şêx Îcêl	458	5370	1875
Dibanê	487	2690	2025
Cinêdiya Biçûk	510	2770	225
Cinêdiya Mezin	459	3770	150
Tel Birêş	478	4680	500
Reşwaniyê	457	470	75

6. 7. Hîmo Yerleşkesi

Bu yerleşke Qamişlo'nun 5 kilometre batısına düşmektedir.

Qamişlo-Amûdê Karayolu'nun kuzeyindedir.

İdarî açıdan Qamişlo'ya bağlıdır.

Buraya 180 Arap aile ve bu ailelere mensup 900 kişi yerleştirilmiştir.

Ev sayısı 170'dir.

Tahsis edilen arazi 30600 dönümdür.

Yerleşimcilere verilen destek tutarı 49500 Suriye Lirasıdır.

Bu yerleşim alanı kapsamına giren 2 köyle ilgili tablo şöyledir:

Köy	Akar No	Toplam dönüm	İkta edilen dönüm
Hîmo	414	7050	5100
Tel Faris	416	14310	12850
Nîcim	410	7820	4540
Demxiya Mezin	415	10900	4100
Inbara	409	5290	3050
Nîqare	413	10560	2700
Herem Şero	399	3860	1685
Elîfero	412	11450	1675

6. 8. Sewre Yeleşkesi

Bu yerleşke Qamişlo'nun 7 kilometre batısına düşmektedir.

Qamişlo-Amûdê Karayolu'nun güneyindedir.

İdarî açıdan Qamişlo'ya bağlıdır.

Buraya 28 Arap aile ve bu ailelere mensup 148 kişi yerleştirilmiştir.

Ev sayısı 112'dir.

Tahsis edilen arazi 6800 dönümdür.

Yerleşimcilere verilen destek tutarı 8000 Suriye Lirasıdır.

Bu yerleşim alanı kapsamına giren 2 köyle ilgili tablo şöyledir:

Köy	Akar No	Toplam dönüm	İkta edilen dönüm
Tel Şîîra Şêxan	400	7210	3000
Xerab Kortê	402	8450	3800

6. 9. Hatemiye Yerleşkesi

Bu yerleşke Qamişlo'nun 15 kilometre batısına düşmektedir.

Qamişlo-Amûdê Karayolu'nun kuzeyindedir.

İdarî açıdan Qamişlo'ya bağlıdır.

Suriye-Türkiye sınırına 8 kilometrelik bir mesafededir.

Buraya 89 Arap aile ve bu ailelere mensup 532 kişi yerleştirilmiştir.

Ev sayısı 112'dir.

Tahsis edilen arazi 22400 dönümdür.

Yerleşimcilere verilen destek tutarı 24600 Suriye Lirasıdır.

Bu yerleşim alanı kapsamına giren 5 köyle ilgili tablo şöyledir:

Köy	Akar No	Toplam dönüm	İkta edilen dönüm
Hermê Şêxo	398	5500	1680
Herem Reş	411	4000	2825
Bilêqiyê	397	4720	2040
Çoldara	352	6400	700
'Elîfero	412	11450	7155
Topiz	354	4840	3200
Birîva	348	3880	2000
Şerîflo	355	3400	2800

6. 10. Ümmü Rebî' Yerleşkesi

Bu yerleşke Qamişlo'nun 20 kilometre batısına düşmektedir.

Qamişlo-Amûdê Karayolu'nun güneyindedir.

Suriye-Türkiye sınırına 7 kilometrelik bir mesafededir.

Buraya 56 Arap aile ve bu ailelere mensup 262 kişi yerleştirilmiştir.

Ev sayısı 72'dir.

Tahsis edilen arazi 12400 dönümdür.

Yerleşimcilere verilen destek tutarı 26100 Suriye Lirasıdır.

Bu yerleşim alanı kapsamına giren 5 köyle ilgili tablo şöyledir:

Köy	Akar No	Toplam dönüm	İkta edilen dönüm
Muza	337	8200	7100
Sêmitikê Jorî	309	6000	1500
Birîva	348	3880	400
Gulîca	347	2350	1200
Hasda Jorî	345	5640	2200

6. 11. Buheyre Yerleşkesi

Bu yerleşke Amûdê'nin 7 kilometre batısına düşmektedir.

Amûdê-Dirbasiyê Anayolu'nun kuzeyindedir.

Türkiye-Suriye sınırına sadece 600 metrelik bir mesafededir.

İdarî açıdan Amûdê'ye bağlıdır.

Buraya 102 Arap aile ve bu ailelere mensup 521 kişi yerleştirilmiştir.

Ev sayısı 108'dir.

Tahsis edilen arazi 21800 dönümdür.

Yerleşimcilere verilen destek tutarı 16600 Suriye Lirasıdır.

Bu yerleşim alanı kapsamına giren 9 köyle ilgili tablo şöyledir:

Köy	Akar No	Toplam dönüm	İkta edilen dönüm
Hemdûn	317	5520	5520
Mîhêrîk	318	5430	2900
Tel Hebeş	346	9730	4900
Marît	314	6690	2530
Qezembûk	320	4590	2800
Uwênîkê	321	4760	1883
Dîkê	325	6140	427
Qijlê	323	4120	750
Soxana Jorî	240	9690	90

6. 12. Cabiriye Yerleşkesi

Bu yerleşke idarî açıdan Amûdê'ye bağlıdır.

Amûdê'nin 12 kilometre doğusuna düşmektedir.

Amûdê-Dirbasiyê Anayolu'na 3 kilometre uzaklıktadır.

Türkiye sınırına uzaklığı 2 kilometredir.

Buraya 93 Arap aile, bu ailelere mensup 441 kişi yerleşmiştir.

Hane sayısı 100'dür

Yerleştirilen Arap ailelerine tahsis edilen arazi 20800 dönümdür.

Yerleşimcilere verilen destek tutarı 12 bin Suriye Lirasıdır.

Bu yerleşim alanı kapsamına giren 10 köyle ilgili tablo şöyledir:

Köy	Akar No	Toplam dönüm	İkta edilen dönüm
Xasîkê	322	5200	4791
Kodeh	230	4440	1820
Qerenguz	229	6330	2424
Eynqirdê	228	6440	2250
Xanîkê	229	4740	270
Qijlê	228	4220	750
Eyn Emşa	236	6000	725
Uwênîkê	321	4760	1880
Tor Îlyas	235	6040	1250
Îtêşan	233	4730	4730

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ROJAVA'NIN KOBANÊ BÖLGESİ

1. KOBANÊ'NİN ADI VE İNŞASI⁶⁶⁸

1. 1. “Kobanê” Adı

Kobanê, adını 1912 yılında burada hızlı tren hattını inşa eden Alman şirketi **Kompanie/Company**'den almıştır. Almanlar buradaki demiryolu hattı için gerekli olan siyah taşları da Kobanê'nin güneydoğusuna düşen Helinc Köyü'ne yakın Mištenûr Tepesi'nden getirmişlerdir. Daha sonra Hafız Esed zamanında resmi adı “*Aynu'l-Arab*” (Arap Pınarı) olarak değiştirilmiştir.

Kobanê 1910 yılından önce iki köyden ibaretti. Kürtler bunlardan birine “*Kaniya Mürşid*” adını vermişlerdir ki Osmanlı kayıtlarında bu ismin Türkçe çevirisi olan *Mürşitpınar* geçmektedir. Kürtler öbürüne “*Kaniya Ereban*” (Arap Pınarı) adını verdiler. Kürtler tarafından bu çeşmeye bu adın verilmesinin nedeni Rakka çölünden kuzeye doğru hareket eden bazı konar-göçer Arapların yaz seyahatlerinde kendileri ve hayvanları için su ihtiyaçlarını temin etmek için bir süre bu çeşmenin başında kalmalarıdır. Arapların bu çeşme etrafında mola vermelerinden dolayı Kobanê Kürtleri bu çeşmeye “*Kaniya Ereban*” (Arap Pınarı) adını vermişlerdir. Rejim daha

668 Bu konuda aşağıdaki kaynaklara bakılabilir:

-Lerx, *Dirasat Havle'l-Ekrad ve Esıafıhim el-Halidiyine eş-Şimaliyyin*, s. 71

-Seyda, *el-Meseletu'l-Kurdiyye Fi Sûriye*, s. 23-24

-Eyhem el-Yusuf, “Kobanê Teşrebu Min Aynu'l-Arab ve Tehlümü Bi'l-İntisar Ale't-Tanzım”, *Orient-news.net*

-“Kobanê/Aynu'l-Arab Dahiyetu't-Tesmiye”, *mojez.com*

-Maksım Mansûr, “Tarihu Ayn'ul-Arab/Kobanê”, *sns.sy/sns*

-*avestaarabic.com*

-*dilane.ahlamontada.com*

-Ala Velid, “Aynu'l-Arab...Kobanê...Aynu'l-İslam..Selasetu Esmā Li Medineti Sûriye el-Muhasara”, *masralarabia.com*

-Şirwan Muhammed Xan, “Medinetu Kobanê”, *syriakurds.com*

-“Medinetu Kobanê”, *kobanisat.com*

sonra Hafız Esad zamanında bu ismin Arapça çevirisi olan “Aynu’l-Arab”ı Kobanê’ye resmi olarak vermiştir. Dolayısıyla Kürtler tarafından bu çeşmeye verilen bu isme bakılarak Kobanê’nin bir Arap kenti olduğu şeklinde bir izlenim oluşmamalıdır. Peter Lerx, Kobanê Bölgesi’ni “Saf Kürt Bölgesi” olarak tanıtmaktadır. Zaten öteden beri Kobanê’nin bir Kürt yerleşim birimi olduğu Araplar tarafından da kabul edilmektedir. Kobanê’ye giden Suriyeli şair Dr. Muhammed Mağût bu çeşmelerin kurduğunu görünce ve orada Araplara rastlamayınca Arapça şu cümleyi kullanmıştır: “*Zehebtu ila Aynu’l-Arab fe lem ecid la aynen ve la Ereben*” (Aynu’l-Araba gittim fakat orada ne bir pınar gördüm ne de bir Arap). Çeşmelerin kurumaya yüz tutması 1988 yılında olmuştur.

Bir başka görüşe göre “Kobanê” ismi “Koma Banê”den gelmektedir. Şöyle ki: Serê Kaniyê’de kalan Kürt Millan Aşireti ile bugünkü Kobanê mıntkasında bulunan başka bir Kürt aşireti kendi aralarında bir barış sözleşmesi yapmışlardır. Bu bağlamda Serê Kaniyê’deki aşirete “Koma Xwarê” (Aşağı Topluluk) denilirken, diğerine “Koma Banê” (Yukarı Topluluk) denilmiştir. Bu isim daha sonra “Kobanê” şeklinde kısaltılmıştır.

1. 2. Kobanê’nin XIX. ve XX. Yüzyıllardaki İnşası⁶⁶⁹

Merkez olarak Kobanê’nin inşasına 1892 yılında bazı Kürt ve Ermeni aileler tarafından ortak yapılan 3 ev ve 2 değirmenle başlanmıştır. İlerde bahsedeceğimiz gibi Ermeniler 1915 olayları üzerine Urfa üzerinden Kobanê’ye göç etmişlerdir. Fakat ilk Ermeni ailelerinin Kobanê’ye göçleri 1892 yılında gerçekleşmiştir. Osmanlılar bu sırada buraya Mürşitpınar adını vermişlerdir ki daha önce değindiğimiz gibi Mürşitpınar Kürtçedeki “Kaniya Mürşid”in Türkçe çevirisidir.

1912 yılında Kobanê’de Bağdat-Berlin Demiryolu’nun yapılması ve bunu yapan Alman şirketi tarafından şantiyelerin de kurulması ile beraber Kürtler buraya akın etmeye başlamışlardır.

Kobanê caddelerinin satranç tarzındaki mühendisliği manda döneminde Fransızlar tarafından düzenlenmiş, buradaki ilk resmi daireler de Fransızlar tarafından inşa edilmiştir.

1. 3. Kobanê: Celadet Bedirxan ve Osman Sebrî’yi Tanıştıran ve Osman Sebrî Aracılığıyla Seyid Rıza’ya Mektup Ulaştıran Şehir

Kobanê’nin en büyük ve etkin aşireti olan ve hem Suriye hem de Suriye dışındaki Kürdistan parçalarında 7.000.000 kadar mensubu bulunan Kürt Berazî Aşireti ile ilgili “*el-Beraziye*” adında Arapça müstakil bir kitap yazan ve bu kitabı 2010 yılında Rakka’da basılan Alî Şêxo’nun yaptığı tespitlere göre Kobanê’de Osman Sebrî, Celadet Bedirxan ve Berazî Aşireti’nden bazı şahsiyetler ile başlayıp Dersim’de Seyid

Rıza'ya kadar uzanan bir mektup hikâyesini aşağıda sunuyoruz (sayfa 97-98). Bu bilgiler kısmen Osman Sebrî'nin Dilawer Zengî tarafından hazırlanan anıları içinde de yer almaktadır.

1925 Şeyh Sait Ayaklanması'na verdiği destek nedeniyle hayatı bir çileye dönmüş ve bir yerde karar kılamayan Osman Sebrî 1930 yılında Suriye'ye göç ettiğinde ona burada kucak açan ilk Kürt yerleşim alanı Kobanê oldu. Osman Sebrî anılan tarihte Kobanê'ye gittiğinde orası Fransız mandası yönetimindeydi ve Kürt Berazî Aşireti'nden Bozan Beg ile kardeşi Mustafa Beg (Hırço) burada söz sahibi idiler. Bu iki Kürt şahsiyet tarafından misafir edilen ve çok iyi bir şekilde karşılanan Osman Sebrî burada Fransızları temsil eden müsteşar ile tanıştırılır. Fransız müsteşar Osman Sebrî'ye Kürdistan için verdikleri mücadeleyi anladıklarını ve Kürtlerin meşru haklarına kavuşmaları için Fransızların destek sunacaklarını ifade ettikten sonra kendisinden habersiz herhangi bir faaliyette bulunmaması yönünde de onu uyarma gereğini duydu.

Osman Sebrî Kobanê'de Bozan Beg ve Mustafa Beg'in evlerinde misafir iken Celadet Bedirxan da bu iki şahsiyetin misafiri idi. Burada tanışan Osman Sebrî ve Celadet Bedirxan defalarca bir araya gelip Kürtler ve Kürdistan'ın durumunu müzakere ederlerdi. Bu müzakerelerden birinde Osman Sebrî *Xoybûn Cemiyeti*'ne üye olmak istediğini söyleyince Celadet Bedirxan buna çok sevindi ve kendisine “sen bu saatten itibaren kendini Xoybûn üyesi olarak kabul edebilirsin” dedi. Bozan Beg ve Mustafa Beg'in de üye oldukları Xoybûn Cemiyeti yetkilileri Celadet Bedirxan aracılığıyla Osman Sebrî'ye haber gönderip ondan Dersim'e, Seyid Rıza'nın yanına gitmesini istediler. Teklifi memnuniyetle kabul eden Osman Sebrî'ye Dersim halkına iletme üzere bu cemiyetin bazı yayınları, bazı aşiret reislerine vermek üzere bazı mektuplar ve Seyid Rıza'ya verilmek üzere hususi bir mektup teslim edildi. Bu emanetleri yerlerine ulaştıran Osman Sebrî'den kendinse yazılan özel mektubu teslim alan Seyid Rıza bundan son derece memnun oldu ve Osman Sebrî'yi çok sıcak bir şekilde karşıladı.

Emanetleri Dersim'deki yerlerine teslim eden Osman Sebrî “Kobanê'ye döndüğünde Fransız Müsteşar tarafından Rakka şehrine sürgün edilir. Çünkü Osman Sebrî kendisinden habersiz bir şey yapmayacağına dair anlaştığı bu müsteşara Türkiye'ye gideceğini söyleyerek onun onayını almış, fakat Dersim'e gideceğini ve orada başta Seyid Rıza olmak üzere bazı ünlü Kürt şahsiyetleri ile görüşüp onlara mektup ve yayınlar vereceğini söylememişti. Fransız Müsteşar bunu anlamaya uymama olarak değerlendirdi ve 1930 yılında onu Rakka'ya sürgün etti.

2. KOBANÊ'NİN SINIRLARI, YÜZÖLÇÜMÜ VE NÜFUSU⁶⁷⁰

Suriye'nin en küçük Kürt bölgesi olan Kobanê, Suruç Ovası'nın bir uzantısı sayılmaktadır. İdari açıdan daha önce Urfa'ya bağlı iken 1921 yılında Türkiye-Suriye sınırı belirlendikten sonra Halep'e bağlanan Kobanê, Fırat Nehri'nin 30 km. batısında yer almakta ve Halep'in yaklaşık 150 km. kuzeydoğusuna düşmektedir. Kobanê ile Cizîr bölgeleri arasında Cerablus bulunmaktadır. Yarısı kadar Kürtlerden, öbür yarısı da Çerkez, Arap ve Türkmenlerden oluşan Cerablus bugün IŞİD'in kontrolünde bulunmaktadır.

Merkez ve nahiyelerine bağlı yaklaşık 350 köyü bulunan Kobanê'nin yüzölçümü 2730 kilometre karedir. Yaklaşık nüfusu 200.000 olan, nüfusun 70.000 kadarı merkezde yaşayan Kobanê'ye yapılan göçler bu nüfusu nerdeyse iki katına çıkarmıştır. Kobanê Bölgesi'ndeki köylerin 200 kadarı merkeze, geriye kalanları da nahiyelerine bağlıdır ki bu nahiyeler şunlardır:

-Şêxler -Serrîn -Celebe

3. KOBANÊ'NİN NAHİYELERİ VE KÖYLERİ

3. 1. Şêxler Nahiyesi⁶⁷¹

Kobanê'ye 25 km. uzaklıkta bulunan ve Halep'in 135 km. doğusuna düşen bu nahiyenin yüzölçümü 35 bin dönümdür. Nahie kırsal bir özellik taşımakta ve ahalisinin büyük çoğunluğu tarımla uğraşmaktadır. Batısından geçen Fırat'ın etkisiyle yeşilliği bol olan bir nahiyedir. Nahiyenin Türkiye sınırına mesafesi 3 kilometredir.

Nahiyeye bu ismin verilmiş tarihi 350 yıl öncesine dayanır ve Fırat Nehri'nin mecrasına göre "Yukarı Şêxler" ve "Aşağı Şêxler" olmak üzere ikiye ayrılır. Bu her ikisinde de çok eski dönemlere dayanan tarihî höyükler bulunmaktadır. Örneğin Fransa-Danimarka-Norveç ortak ekiplerinin arkeolojik çalışmalar yaptığı "Yukarı Şêxler Höyüğü"nün geçmişi MÖ IV. Binyıla dayanırken, İtalya ve Fransa ekipleri tarafından arkeolojik kazıların yapıldığı "Aşağı Şêxler Höyüğü" de Eski Bronz Dönemine dayanmaktadır. Nahiyeye bağlı 95 köy vardır.

Yaklaşık nüfusu 60000 kadar olan bu nahiyede 1983 yılında bir belediye de yapılmış; belediye tarafından şimdiye kadar altyapının % 70 kadarı tamamlanmıştır.

Topraklarının 2000 hektarında sulu, 800 hektar kadarında da susuz tarım yapılan bu nahiyede özellikle kadınların uğraştıkları bir geçim sahası daha vardır ki o da inek yetiştiriciliği ve sütçülüktür. Süt tüccarları bağlı köylere de giderek satın aldıkları sütü birleştirip Bae yolunu kullanmak suretiyle satış için Halep'e götürürler.

670 Bkz. Müslim Abd Talas, "Kobanê: el-Hasairu'l-İktisadiyye Li Gazvi DAIŞ, medaratkurd.com; Hesen Şêx, *Mintakatu Aynu'l-Arab*, s. 27-30 "Kobanê/Aynu'l-Arab Dahiyetu't-Tesmiye", mojez.com; wikipedia.org; dilane.ahlamontada.com

671 Nizar Berî, "Nahiyetu Şuyûx", shababkobani.com; Muhammed 'Elo, "Nahiyetu Şuyûx", kobanikurd.com (12. 11. 2014); ebrahim_mula, "Tarikuş-Şumûh İla Karyetiş-Şuyûh", jleeb-alshyoo5.yoo7.com/t6-topic (23. 12. 2014)

Nahiye arazisinin dönüm üzerinden gerçekleşen tarımsal ürünlerinin kapladığı alanların oranı şöyledir:

Buğday	1500 dönüm
Arpa	300 dönüm
Pamuk	1000 dönüm
Mercimek	100 dönüm
Kimon	200 dönüm

Nahiyenin hayvansal serveti de şöyledir:

Koyun	1000
Tavuk	15000
İnek	2000

3. 2. Serrîn Nahiyesi⁶⁷²

Halep'in kuzeydoğusuna düşen ve Türkiye sınırına yakın olan bu nahiyenin yüzölçümü 2,003.57 kilometre karedir ve 2004 yılındaki nüfusu 70522 olarak belirlenmiştir.

3. 3. Kobanê Bölgesi'nin Köyleri

3. 3. 1. Kobanê Çevre Köyleri (100 Tane)

<u>Köyün Kürtçe İsmi</u>	<u>Arapçalaştırılmış İsmi</u>
1 Barlî	Salihyye
2 Bêreqdar	Liwa
3 Bêreş	Sûde
4 Berkel	Wadî
5 Bêrmil	Hukme
6 Bêserî	Qentere Beytserî
7 Bîlo Wêran	Zehîre
8 Bîra Kûr	'Umiq
9 Boban	Baban
10 Cemê Heran	Heran
11 Coret	Cûre
12 Cûma 'Elî	Cûm
13 Cûra Mele	Dcûvet eş-Şeyx
14 Çêlek	Cîl
15 Çop	Cûba
16 Dehbik	Dubiyye
17 Dendik	Dendin
18 Dêrika Kitikan	Hebîse
19 Donê Dax	Amiriye

672 el-Merktebu'l-Merkezi Li'l-Ihsa, Nahiyetu Serrîn, 9 Nisan 2013; wikipedia.org; ittihadhalap.com (13. 11. 2014)

20	Dongiza Biçûk	Selame Sexîra
21	Dongiza Mezin	Selame Kebîra
22	Eliyê Jar	Elîşe
23	Encîrlî	Tîne
24	Êroj	'Erûşe
25	Garûz	Eyyûbiyye
26	Gerbelik	Kerb
27	Gir Binav	Menaf
28	Gir Xezal	Tel Xezal
29	Girik	Atebe
30	Girkê Bêşaltî	Teyy
31	Golan	Qûlan
32	Gundê Osê	Kendî
33	Gurman	Basîre
34	Hêçê	Hîca
35	Hemamik	Hemame
36	Hulatî	Şurûq
37	Îtobirana Jêr	Beyt Lahim Tehtanî
38	Îtobirana Jor	Beyt Lahim Fewqanî
39	Kasikan	Ke's
40	Kaspik	Kesb
41	Kelek	Werdiye
42	Koçek	'Eden
43	Koçek	Neamiyye
44	Kopek Kofk	Satan
45	Kor 'Elî	Urûbe
46	Kor Mixar	Mexare
47	Kor Pinar	Neb'a
48	Koran	Naziriyye
49	Koriba	Îstîqame
50	Korikê Jêr	Meydan
51	Korikê Jor	Se'diye
52	Kortika Sirûc	Zîne
53	Kozik	Kûse
54	Mawcek	Mawiye
55	Mestê	Muxtariyye
56	Momanê Xezo	'Ezîziyye
57	Murşidpinar	Murşid
58	Neqşik	Resme
59	Nûrdan	Nûr
60	Oxan	Qesr

61	Poz Tepe	Tel Meşriq
62	Pozhiyoka Jêr	Tel Ebyad Tehtanî
63	Pozhiyoka Jor	Tel Ebyad Fewqanî
64	Qebaciqa Biçûk	Dewha Sexîra
65	Qebaciqa Mezin	Dewha Kebîra
66	Qeçik	Wîlade
67	Qentera Kîkan	Qentera
68	Qere Hilinc	Xessaniye
69	Qere Qoyê Jêr	Cebeliye Tehtanî
70	Qere Qoyê Jor	Cebeliye Fewqanî
71	Qerof	Qrûf
72	Qişle	Sekene
73	Qlînc Wêran	Seyyaf
74	Rext	Eşrefiyye
75	Siftika Jêr	Seft Tehtanî
76	Siftika Jor	Seft Fewqanî
77	Siftika Orte	Seft Westanî
78	Sitiyê	Sitiye
79	Solan	Saqiyye
80	Sûsan	Sûs
81	Şahînçek	Şahîn
82	Şeran	Şeran
83	Şêran/Ferexdeq	Ferezdeq
84	Şêx Çoban	Cûban
85	Taşhiyoka Jêr	Tel Hecer Tehtanî
86	Taşhiyoka Jor	Tel Hecer Fewqanî
87	Tefşo	Tefş
88	Tehtika Jêr	Xalidiyye Tehtanî
89	Tehtika Jor	Xalidiyye Fewqanî
90	Telk	Tikêle
91	Tirî	Zerqa
92	Tirmikê Bêcan	Bîcan
93	Werdek	Werdiye
94	Xerab Orşîn	Xerbe
95	Xidre Beg	Xidir
96	Xirxirê	Xerxera
97	Yedî Qoyê	Hebab
98	Zerafîk	Zerafa
99	Zinar	Sexra
100	Zûbar	Zûbar

3. 3. 2. Serrîn Nahiyesi Köyleri (109 Tane)

<u>Köyün Kürtçe İsim</u>	<u>Köyün Arapçalaştırılmış İsmi</u>
Abilceq	Mu'tedile
Alsakê	Elsek
Aslan Koyê	Esediye
Baba Roj	Selaheddîn
Başîdenga Biçûk	Adliye Sedir
Başîdengî Biçûk	Adliye
Begê Yaban	Cedîde
Belika Jor	Zahiye Fewqanî
Belika Jor	Zahiye Fewqanî
Berdax	Cebeliye
Berxê Bitâl	Xerûfiye
Beşîk	Serîr
Bîr Bekir	Bi'r Bekir
Bîr Reş Kêtikan	Bîr Reş
Bîra Cirûnê	Bi'r Celûd
Bîra Memo	Bi'r Muhammed
Bocaq	Heql
Boxa	Beqere
Candwêran	Cundiye
Çortalik	Cûrat
Çoxreş Rojava	Şelal Xerbî
Çoxreş Rojhilat	Şelal Şerqî
Dakiyê	Dafiye
Daliya Hesên	Hesên
Damirçik	Hedîde
Dandelî	Dawî
Darbazina Horî	Darbaz
Darbazina Jêr	Darbaz Tehtanî
Darbazina Jor	Darbaz Fewqanî
Darbazina Ortê	Darbaz Westanî
Dekimdaş	Dek
Derb Xidir	Bi'r Xıdır
Derfilêt	Daru Felat
Dubêrika Şêxan	Bereke
Dukirman	Carûşa
Girikê Menla	Kerek

Hecî Kewê	Tebûk
Hecîk	Hecac
Heknê Kiraf	Hukne
Hemik	Merc
Hemo Xwoce	Xerab Sehrûc
Henkûş	Tel'a
Heqil Webiran	Sefwaniye
Hewîca 'Elo	Hewîcetu 'Elî
Hewîca Dalî	Hewîcetu Ehmed
Horik	Hûr
Karoxerab	Kafir
Kebereb	Rewabiye
Keça Qirana Jêr	Qesriye
Keça Qirana Jor	Mexare
Kêk Dîde	Cedîde
Kewkeba Jêr	Tel Exder
Kin Eftar	'Eştar
Kirana Xerbî	Demam
Kiranê Şerqî	A'zemiye
Koçê Kumêt	Kumeyt
Kodoşan	Ba'siye
Kopelik	Fetayr
Kor Hemdûn	Mezre'etu Hemdûn
Kor Qazanî	Hile
Kor Qemer	Qemeriye
Kortika Şêxan	Sefwaniye
Koşkar	Iskîf
Kur Wadîn	Wadî Nûr
Kurda Jêr	Bedriye
Kurda Jor	Kewkebe
Kurda Ortê	Helale
Lenden	Xirneta
Mexmer Bocaq	Mexmer Heql
Mişko	Şakiriye
Naqût Dendoşan	Mezra' Dendûşan
Nasiro	Nasır
Omirk	'Umeriye
Oxlî	Dehîr
Piling	Fehdiye

Qazanî	Nuhasiye
Qentera Şêxan	Qentere
Qere Qozaq	Cewlan
Qîroşan	Elqana
Qoçela Jêr	Taciye
Qoçela Jor	Zeytûne
Qoçela Ortê	Recebiye
Qolana Kirad	Qûlan
Qomiş	Fissa
Qor Dinya	Dunya
Qor	Memdûhe
Saykûl	Siyahe
Saykûlê	Me'rûfe
Serket	Rasiye
Şehrebatî	Meşhûre
Şikrîko	Sukeriye
Şîş	Sehm
Termek Şêxan	Termek
Tobîran	Qîs
Toqilê	Tewq
Torman	Tûr
Totanîk	Kemaşe
Ûçkardaşa Jor	Uxuwwe
Ûçqardaşa Jêr	Rifaq
Xanîka Jêr	Mawa Tehtanî
Xanîka Jor	Mawa Fewqanî
Xanoxlî	Xel
Xatûniyê	Seyyide
Xelo Mir	Xelîl
Xerab Işq	Xirbetu Eşq
Xeyacîk	Xelîl
Xirbê Keftara	Xirbetu Debi'
Zerik	Zır
Zinarê Qol	Zinar

2. 3. Kobanê'nin Nüfus Göstergeleri

2. 3. 1. Genel Bilgiler

Tüm yerleşim birimleri itibariyle Kobanê'nin toplam nüfusu 400.000 kadardır. Bugün nüfusunun tamamına yakını Kürtlerden oluşan Kobanê'nin kuruluş ve ge-

İşim yıllarında Kürtlerle birlikte bazı Ermeni aileler de yer almıştır. Daha çok 1915 olaylarından kaçıp buraya gelen Ermeniler daha sonra özellikle 1960'lı yıllarda buradan Halep, Avrupa, Ermenistan ve Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmişlerdir. XX. yüzyılın ortalarında şehirde 3 Ermeni kilisesi vardı. Bugün Kürtlerle birlikte az sayıda Arap ve Türkmen de bulunur. Türkmenler Türkçe ile birlikte Kürtçeyi de güzel konuştukları gibi, Araplar da Arapça gibi Kürtçe de konuşurlar. Suriye'de iç ayaklanmalar başladıktan sonra ülkenin doğu ve kuzey mntıkalarından Kobanê'ye yaklaşık 200 bin kişi göç etmiştir. Fransız Mandası sürecinde stratejik bir konuma sahip olan Kobanê bundan dolayı Fransızlar tarafından önemsenmiştir. Şehrin sokaklarını belirli bir plan ve proje dahilinde tanzim eden Fransızlar burada başta resmi daireler olmak üzere çok sayıda bina yapmışlardır. Ancak bu şehirde bulunan birçok tarihî eser bu dönemde Suriye'nin dışına çıkarılmış; bir kısmı da başta Halep ve Rakka olmak üzere Suriye içindeki müzelere nakledilmiştir. Normal Lise, Kız Teknik Lisesi ve Ziraat Lisesi olmak üzere üç lisenin kurulduğu Kobanê'de biri erkeklere öbürü de kızlara mahsus olmak üzere iki tane de İslami İlimler Enstitüsü kurulmuştur.

2. 3. 2. Kobanê Bölgesi'nde Nüfus Göçleri

1) İç Göç: İç göçten maksat kırsal kesimden Kobanê'ye ya da Kobanê'den Suriye'nin bazı kentlerine yapılan göçtür. Tarım alanları ve tarım ürünleri üzerinde olumsuz etkiler bırakan kuraklık ve kıtlık ile yeni bir iş bulma arayışı bu göçü doğuran temel sebeplerdir. Kobanê'den yapılan göç genellikle Halep ve Bağdat'a yönelik gerçekleşmektedir.

2) Dış Göç: Bu göçten, Suriye'nin dışına yapılan göçler kast edilmektedir. İş ve eğitimin etkili olduğu bu göçün yönü genellikle Arap ve Avrupa ülkelerine dönüktür. Buralara göç eden Kobanêliler ya hiç geri dönmezler ya da geçici ve izinli olarak dönerler. Sürekli dönüş yapanların sayısı son derece azdır.

3) Mevsimsel Göç: Bu göçten kast edilen şey, Kobanê sakinlerinin bireysel veya ailesel olarak mevsimlik ürün toplamak için bazı mntıklara göç etmeleridir. Başta pamuk olmak üzere özellikle sulak mntıklarda ekilen ürünlerin toplanması göç eden bu insanlar tarafından yapılmaktadır.

4) Tersine Göç: Şehirlerden kırsal kesimlere yapılan göç tersine göç olarak bilinmektedir. Kırsal kesimin sakinliği, şehir gürültüsünden uzaklığı, sağlıklı havası ve tarım ürünlerinin bakımı ve hasadı bu göçü doğuran başlıca nedenlerdir.

2. 3. 3. Kobanê Nüfusunun 2004 Yılı Yaş ve Cinsiyet İstatistikleri

2004 yılında yapılan nüfus sayımına göre Kobanê nüfusunun yaş ve cinsiyet açısından dökümü aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Yaş	Erkek		Kadın		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
0-1	2286	203	2156	203	4442	203
1-4	12933	1302	12393	1301	25326	1302
5-9	16157	1605	15112	16	31269	1602
10-14	14360	1406	13319	1401	27679	1404
15-19	12811	1301	12016	1207	24827	1209
20-24	9497	907	9675	1002	19172	10
25-29	6518	606	6771	702	13289	609
30-34	5567	507	5528	509	11095	508
35-39	4640	407	4618	409	9258	408
40-44	3433	305	3765	4	7198	307
45-49	2034	201	2168	203	4202	202
50-54	2264	203	2581	207	4845	205
55-59	1418	104	1252	103	2670	104
60-64	1589	106	1370	105	2959	105
65-69	868	009	612	006	1480	008
70-74	845	009	630	007	1475	008
75-79	419	004	195	002	614	003
80 ve üstü	422	004	223	002	645	003
Belirsiz	36	000	32	000	68	000
Toplam	98097	10000	94416	10000	192513	10000

2. 3. 4. Kobanê Bölgesi Nüfus Hareketlerinde Doğum ve Ölüm Oranı

1) Kobanê Bölgesi'nde 2004 yılında 15-49 yaş arası kadınların doğurdukları çocuk sayısı 503'tür.

2) 2011 yılında toplam 203578 kişilik nüfustan yaşları 15-49 arası olan 46701 kadın toplam nüfusun %23'ünü oluşturmaktadır.

3) Bölgede 15 yaşın altında olanların toplam nüfus içindeki sayıları 93035 olup bu da toplam nüfusun %45.7 kadarını oluşturmaktadır.

4) 2011 yılında bölgedeki nüfus artışı binde 31 olarak gerçekleşmiştir.

5) Yaşları 60'ın üstünde olanların sayısı 9160 olup toplam nüfus içindeki oranları %40.5'tir.

- 6) Küçük ve büyük yaştan dolayı tüketici konumunda olanların oranı %50 kadardır.
7) 2011 yılında bölgede doğan çocuk sayısı 4510'dur.

8) Bugün özellikle şehir merkezinde ve büyük beldelerde etkin bir şekilde doğum kontrolüne riayet edilmektedir. Bunda geçim sıkıntısı, gelir düzeyinin düşmesi ve bu bağlamda gelecek endişesi etkili olmaktadır.

3. KOBANÊ'YE BAĞLI TARİHÎ YERLER: ARSLANTAŞ NAHİYESİ VE HELİNC KÖYÜ⁶⁷³

Kobanê'ye bağlı bazı köy ve beldelerde önemli tarihî eserler keşfedilmiştir ki bu eserler Kobanê Bölgesi'nin kadim zamanlardan beri önemli bir yerleşim alanı olduğunu göstermektedir. Kobanê Bölgesi'nde Aramî ve Asurî medeniyetlerine ev sahipliği yapmış bu belde ve köylerden bazıları şunlardır:

3. 1. Şêran (Arslantaş)

Kobanê bugün kendisine bağlı olan tarihî Arslantaş Nahiyesinin 7-8 kilometre yakınında kurulmuştur. Kürtçe adı "Şêran" (Aslanlar) olan bu nahiye Osmanlı kayıt ve kaynaklarında "Arslantaş" olarak geçmektedir. Nahiye bu ismin verilmiş nedeni, zamanında burada bazalttan yapılmış çok sayıda aslan heykelinin bulunmasıdır.

Arslantaş MÖ IX.-X. yüzyılda Asur İmparatorluğu'na bir şehir olan Hedatu'nun enkazı üzerinde kurulmuştur. Bu şehri askerleri için bir kışla ve karargah olarak kullanan III.Tiglat Plasser burada çok sağlam bir kale yaptırmıştır. İstanbul Müzesi Müdürü Hamdi Bey'in 1883 yılında bu beldeye yaptığı ziyaret sırasında tespit ettiği tarihî eserler dikkatleri tekrar buraya çekmiştir.

1928 yılında Arslantaş'a bir ziyaret düzenleyen Fransız arkeolog François Thureau Dangin ve ekibi ilk kazı çalışmalarına sonbahar mevsiminde, ikincisi de ilkbaharda başlamışlardır. Kazı çalışmalarına Kudüs Tevrat ve Tarihi Eserler Mektebi'nden Fransız arkeolog Augustin Barrois, Lübnan'daki Fransız Tarihi Eserler Komisyonu'nun eski başkanı Maurice Daunand ve eski kitabeler uzmanı Maurice Dunand da katılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde Arslantaş beldesinde fildişinin yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmüş ve bu bağlamda 100'den fazla levha bulunmuştur. Burada ayrıca iki aslan heykeli de bulunmuş ve bu heykeller buradan Halep Müzesi'ne götürülmüştür.

Osmanlı arşivinde Arslantaş'taki tarihî eserlerin nakledilmesinden bahseden belgeler bulunmaktadır. Örneğin 37. ciltte yer alan 404 sayılı ve hicri 17 Safer 1316

673 Ahmed Hasan, "Nemazicu Min Aciyati Arslantaş-Şêran", medaratkurd.com; Muhammed Ali Ahmed, "Surûc ve Arslantaş Fî Erşivi'd-Devleti'l-Osmaniyye Beyne 'Amey 1113-1319/1701-1901", medaratkurd.com (yayınlanma tarihi: 16.03.2013); yayımlanma tarihi 16.03.2013; mojez.com; "Aynu'l-Arab...Kobanê...Aynu'l-İslam...Selasetu Esmâ Li Medineti Süriye Muhasara", masralarabia.com

(1888) tarihli belgede tarihî değeri yüksek bir resimli taşın Arslantaş'tan İstanbul'a nakledilmesinden bahsetmekte ve bu nakil sırasında İskenderun'da gemi temin etmede karşılaşılan güçlükler dikkat çekmektedir. 15. ciltte yer alan 450 sayılı ve 15 Muharrem 1317 (1899) tarihli belgede de Arslantaş'tan Sultanî Müzeye nakledilen tarihi eser üzerinde durulmaktadır.

3. 2. Helinc Köyü Miştênûr Tepesi

Bu yörede çok sayıda eski mağara bulunmaktadır. Bunların en ünlüsü "Şikefta Qizikan" (Kızlar Mağarası)'dır. Bunun yanında Xan Mamed Ziyareti ile Kurrek Ziyareti gibi kutsal ziyaret yerleri ve Ermenilere ait bir kilise de mevcudiyetini korumuştur.

4. KOBANÊ'NİN EKONOMİSİ⁶⁷⁴

4. 1. Tarım

Temel gıdaların esasını teşkil eden tarım bu açıdan Kobanê halkı için büyük önem taşımaktadır. Kırsal kesimden şehirlere yönelik iç göçün önünde bir set teşkil esen tarım traktör ve biçerdöver gibi modern alet ve araçların kullanım alanına girmesiyle beraber daha çok gelişme göstermiştir.

Toplam 17300 hektarı bulan Kobanê Bölgesi'ndeki arazi tarıma elverişlilik ve sulak olup olmama açısından aşağıdaki üç kategoriye ayrılmaktadır:

1) *Tarım elverişli olmayan oran:* Tarıma elverişli olmayan ve yüzölçümü 67025 hektar olan toprakların oranı %25'tir. Bunun %59 kadarı taşlık ve kumluk; %14 kadarı bataklık; %11 kadarı bozkır ve bataklık; %9 kadarı binalar ve müstemilatları; %8 kadarı da mera ve yasak alanlardır.

2) *Sulak olmayan tarım elverişli oran:* Bölge yüzölçümünün %65 kadarını oluşturan bu toprakların geleceği yağışa bağlıdır. Deniz etmeninden uzak olma ve iç bölgede bulunma gibi nedenlerden dolayı yarı kulak bir iklimin etkisinde olan bu topraklarda yağış oranı az olup 325 mm dolayındadır. Eylül ayının sonundan başlayıp Nisan ayının sonuna kadar devam eden yağmur oranı yıldan yıla farklılık göstermektedir.

3) *Sulak oran:* %10 kadar olan ve 27388 hektarlık bir alan oluşturan bu topraklardaki sulama sistemi kuyulara, gölcüklere ve Fırat Nehri'ne yakın olanlarda bu nehre dayanmaktadır. Göletlere dayanan sulu topraklar 2735 hektarlık bir alandan meydana gelirken, 24653 hektarlık da kuyularla sulanmaktadır.

674 Bkz.

-Müslim Abd Talas, "Kobanê: el-Hasairu'l-İktisadiyye Li Gazvi DAİŞ, medaratkurd.com.

-Suriye Tarım Bakanlığı İstatistik Bülteni

-Suriye İstatistik Merkezi Bürosu Bülteni

4. 1. 1. Kışlık Ürünler

Kobanê mıntıkası gelirinin yaklaşık dörtte birini tarım oluşturmaktadır. Kışlık Tarım ürünlerinin yıllık geliri yaklaşık 77 milyon dolardır. Bu ürünler içerisinde buğdayın yıllık üretimi yaklaşık 57 milyon dolar, arpanınki de 15.5 milyon dolardır. Kışlık tarım ürünlerinin ayrıntılı tablosu aşağıda görülmektedir:

<u>Kışlık Ürün</u>	<u>Üretim/Ton</u>	<u>Fiyat/Dolar</u>	<u>Toplam Eder/Dolar</u>
Buğday	124156	456.99	56737956.99
Arpa	45250	365.59	16543010.75
Nohut	849	537.63	456451.61
Bakla	559	410.26	229333.33
Culbane	122	350.00	42700.00
Kimyon	342	1000.00	342000.00
Mercimek	1516	494.62	749849.46
Yeşil Kimyon	620	250.00	155000.00
Lahana	658	1000.00	658000.00
Karnabakar	531	1250.00	663750.00
Pazı	147	153.85	22615.38
Yeşil Soğan	1095	250.00	273750.00

Buğday: Kobanê Bölgesi'nde halkın birinci derecede gıda maddesi buğdaydır. Buğdayın ekildiği alan tarıma elverişli toplam alanın %39 kadarını oluşturmaktadır ki bu da 78585 hektara tekabül etmektedir. Bunun 21925 hektarı sulu, 56660 hektarı da sulu olmayan topraklar oluşturmaktadır. Buğday üretimi iklim, sıcaklık ve yağış durumuna göre yıldan yıla farklılık göstermektedir. Örneğin 2000 yılındaki asgari üretim miktarı 200 kg./hektar iken, bir yıl sonra yani 2001 yılında bu miktar 3500 kg./hektarı bulmuştur. Ortalama miktar 1585 kg./hektar olan buğdayın sulu alanlardaki üretimi 4-6 ton/hektar arasında değişmektedir.

Arpa: Buğdaya göre arpa nispeten daha az yağmurun yağdığı alanlarda ekilmektedir. Hasat edilen arpanın bir miktarı hayvan yemi olarak kaldırılırken, geriye kalan miktar komşu bölgelere ihraç edilmektedir. Tarıma elverişli toprakların %42'si arpa ekimine elverişlidir ki bu da 85108 hektara tekabül etmektedir.

4. 1. 2. Yazlık Ürünler

Kobanê mıntıkasındaki yaz ürünlerinin yıllık yaklaşık üretimi 30.5 milyon dolardır. Ana ürün sayılan pamuğun üretimi yaklaşık 9 milyon doları bulmaktadır. Kobanê'nin ayrıntılı yaz ürünleri tablosu aşağıdaki gibidir:

<u>Yazlık Ürün</u>	<u>Üretim/Ton</u>	<u>Fiyat/Dolar</u>	<u>Toplam Eder/Dolar</u>
Sarı dara	2712	365.59	991483.87
Pamuk	9648	903.23	8714322.58
Susam	100	1000.00	100000.00
Şeker Pazısı	10842	96.77	1049225.81
Günebakan	185	2000.00	370000.00
Domates	9373	473.12	4434537.63
Karpuz	11093	375.00	4159875.00
Kavun	1576	375.00	591000.00
Patates	10440	537.63	5612903.23
Yeşil Fasulye	481	688.17	331010.75
Kabak	163	250.00	40750.00
Patlıcan	2176	516.13	1123096.77
Salatalık	1967	250.00	491750.00
Kuru Sarımsak	418	1500.00	627000.00
Sakız Kabağı	1640	559.14	916989.25
Bamya	204	1000.00	204000.00
Kuru Soğan	1210	408.60	494408.60
Biber	718	500.00	359000.00
Toplam			30611353.49

4. 1. 3. Tıbbî Ürünler

Kobanê Bölgesi'nde üretilen üçü önemli ürünler tıbbî ürünlerdir. Tarıma el-verişli toprakların %10'nun oluşturan ve 19674 hektara tekabül eden bir alanda ekilebilen bu ürünlerin başında şunlar gelmektedir:

- 1) Anason-Kimyon
- 2) Kuzbere-Kişniş otu
- 3) Çörek otu

4. 2. Meyve Ağaçları

Başta zeytin ve Halep fıstığı ağaçları olmak üzere Kobanê mıntıkasının meyve ağaçlarının yıllık gelirleri yaklaşık 21 milyon dolardır ki, bunların ayrıntılı tablosu aşağıda verilmiştir:

Meyve Ağacı	Adet/ Bin	Fiyat	Dolar	Üretim/Ton	Fiyat	Dolar
Zeytin	1434	100	143400000	13109	500	6554500
Üzüm	625	50	31250000	5297	1250	6621250
İncir	39	50	1950000	795	1250	993750
Kayısı	46	75	3450000	1464	1300	1903200
Ceviz	12	75	900000	200	7500	1500000
Halep Fıstığı	139	126	17514000	910	4000	3640000
Toplam			198464000			21212700

Zeytin: Kobanê Bölgesi'nde meyve ağaçları içerisinde en çok önem taşıyan zeytin ağaçlarıdır. Tarıma elverişli toprakların %4'ünü oluşturan zeytinlikler 7895 hektarı kapsamaktadır. Sayıları 839520'yi bulan zeytin ağaçlarından elde edilen üretim yıllık 15 kg./ağaç olup, bu miktar yıllık 12592/tona karşılık gelmektedir.

Halep Fıstığı: Yaklaşık 295210 tane Halep fıstığı ağacı bulunmaktadır. Bu ağaçlardan yıllık yaklaşık 10 kg./ağaç üretim elde edilmektedir ki bu da yıllık 2952/ton demektir.

Aşağıdaki tablo bazı ürünlerin sulu olan ve olmayan topraklarda hektar bağlamındaki oranlarını göstermektedir:

	buğday	Arpa	pazı	pamuk	bakla	tıbbî ürün	meyve ağacı	boş
sulu	21925	0	114	684	154			
susuz	56660	85158	0	0	5150	19674	7895	4000
toplam	78585	85158	114	684	5304	19674	7895	4000
Oran%	39	42	1-	1-	3	10	4	2

4. 3. Hayvancılık ve Hayvan Ürünleri

Kobanê Bölgesi'nde yetiştirilen hayvanların başında koyun, keçi ve inek gelmektedir. Ayrıntıları aşağıdaki tabloda verilen hayvanlardan elde edilen yıllık ürünler yaklaşık 18 milyon doları bulmaktadır:

Hayvan/Ürün	Adet	Fiyat	Toplam	Ton	Fiyat	Toplam
Koyun	271309	150	40696350	10446	500	5223000
Keçi	22314	140	3123960	1435	500	717500
İnek	16047	1500	24870500	23678	500	11839000
Tavuk/Bin	242	9	2176			
Yumurta/Bin	48068	0.125	6009			
Kuzu Eti / Ton	2717	10000	27169481			
Güvercin	21399	5	106993			
Horoz	2394	25	84843			
Kaz	820	15	12297			
Ördek	730	10	7298			
Tavşan	2188	25	54701			
Toplam			95334608			17779500

Koyun: Kobanê Bölgesi'nde yetiştirilen hayvanlar arasında nitelik ve nicelik olarak en önemli yeri koyun işgal etmektedir. Toplam sayıları yaklaşık 151401 olan koyunlardan her birinden elde edilen ürünlerin yıllık oranı aşağıdaki gibidir:

Ürün	Oran
Süt	60 kg.
Et	1005 kg.
Yün	102

Koyunlardan elde edilen sütün yıllık bölgesel üretimi 9084/ton, etinki de 15897/ton kadardır.

Keçi: Kobanê Bölgesi'nde önem açısından koyundan sonra ikinci sırayı keçi almaktadır. Sayıları 15812 kadar olan keçilerden elde edilen yıllık süt miktarı 1581/ton; yıllık et miktarı da 142/tondur.

İnek: Kobanê Bölgesinde üç tür inek bulunmaktadır. Birincisi süt ve etleri düşük seviyede olan yerli inekler; ikincisi süt ve etleri orta seviyede olan kaliteli yerli inekler; üçüncüsü de süt ve etleri yüksek seviyede olan yabancı inekler. Aşağıdaki tabloda koyun, keçi ve ineklerin sayıları ve ton bağlamında süt ile et miktarları görülmektedir:

	Yabancı inek	Kaliteli yerli inek	Kalitesiz yerli inek	Koyun	Keçi
Sayı	373	7828	855	151401	15812
Süt	1566	20350	641	9084	1581
Et	27	391	25	15897	142

Tavuk ve Güvercin: Kobanê Bölgesi'ndeki tavuk sayısı yaklaşık 94200'dür. Tavuk başına düşen yıllık yumurta üretimi 100 tane, yıllık et üretimi de 1 kilogramdır. Bölgedeki güvercin sayısı 28050 kadardır.

Bal Arısı: Kobanê Bölgesi'nde balarısı kovan sayısı 1358 olup, elde edilen yıllık bal miktarı 807/ton kadardır.

4. 4. Tarım Aletleri

Kobanê Bölgesi'ndeki tarım aletleriyle ilgili tablo aşağıdaki gibidir:

Tarım Aleti	Adet	Fiyat	Toplam
Traktör	1618	10000	16183228
Bıçerdöver	84	25000	2094814.5
Sondaj Makinesi	3177	2000	6354919.2
Toplam			24632962

4. 5. Sanayi

Kobanê Bölgesi'nde sanayi yok denecek kadar az ve zayıftır. Bu kapsamda değerlendirilebilecek bazı örnekler şunlardır:

4. 5. 1. Çimento Sanayi

Kobanê'de bir adet çimento atölyesi bulunmaktadır. Sermayesi 680 milyon dolar olan bu atölyede yıllık 3 milyon ton üretim yapılmakta ve yıllık satış oranı yaklaşık 24 milyon doları bulmaktadır. Fransız Lafarc Şirketi tarafından kurulan bir çimento fabrikası Kobanê'nin merkezinde inşa edilmiştir. Bu fabrikanın burada kurulmasının etkili olan bazı faktörler şunlardır:

- 1) Çimento hammaddesi olan bazalt taşlarının yakınlığı,
- 2) Ulaşım yollarına yakınlık,
- 3) Ucuz işgücü.

Önem açısından bu fabrikadan sonra bir Türk şirketi tarafından yapılan çimento fabrikası gelmektedir.

Çimento sanayi için ihtiyaç duyulan hammaddenin bulunduğu toprakları satın alan bu iki şirket hem yerli hem de yabancı işgücünden yararlanmakta ve bu bağlamda bölgenin kalkınmasına katkıda bulunmaktadır.

4. 5. 2. Ekmek ve Gıda Maddeleri Sanayii

Kobanê halkının temel besin kaynağını oluşturan ekmek için modern değirmenler ve fırınlar yapılmıştır. Bazı özel fırınlar da yapılmıştır ki bunlarda ekmeğin yanı sıra diğer hamur ürünleri de üretilmektedir. Bu fırınlar daha çok nüfusun yoğun olduğu Kobanê merkez ile Şêxler ve Serrîn beldelerinde yapılmıştır. Daha çok kırsal kesimde yapılan değirmenlerin sayısı gittikçe azalmaktadır.

Kobanê Bölgesi'nde göze çarpan bazı ilgili mekânlar şunlardır:

- 1) Boza atölyeleri,
- 2) Dondurma atölyeleri,
- 3) Kek fırınları,
- 4) Susamlı ekmek fırınları,
- 5) Et pişirme mekânları.

4. 5. 3. Mekanik Tamirhaneler

Kobanê Bölgesi'nde çeşitli zirai ve ulaşım alet ve araçlarının tamir edildiği bazı tamirhaneler bulunmaktadır. Bölgenin ekonomik hayatında tarım önemli bir yer tuttuğu için çiftçiler değişik tarım aletleri ve araç gereçlerine sahiptirler ve tamire ihtiyaç duyan traktör, biçerdöver, mibzer ve sondaj aletlerini bu tamirhanelere götürürler. Taksi ve diğer ulaşım araçlarının tamiri de tamirhanelerde yapılmakta ve ihtiyaç duyulan parçalar için yedek parça servisleri bulunmaktadır.

4. 5. 4. Demircilik Atölyeleri

Demircilik Kobanê'nin geleneksel sanat-meslek dallarından biridir. Kobanê demircilik atölyelerinde hem tamir hem de üretim ve bölgesel ihracat yapılmaktadır. Bu bağlamda tamir, üretim ve ihracatı yapılan başlıca araç gereçler şunlardır:

1) Saban	2) Mibzer
3) Kazı aletleri	4) Sondaj aletleri
5) Kaldıraçlar	

Her birisi 2 milyon dolar olmak üzere toplam sermayeleri 12 milyon dolar olan 6 kaldıraçtan her birisinden elde edilen yıllık satış 4.8 milyon dolar olup, yıllık bazında toplam 800,000 dolar eder.

4. 5. 5. Terzihaneler

Kobanê Bölgesi'ndeki terzihanelerin temeli bölgedeki şehirlerden ve komşu ülkelerden getirilen kumaşlara dayanmaktadır. Halkın gelir durumuna ve kişisel zevklere göre hazırlanan elbiselerin bir kısmı içerde alıcı bulurken, başta maharetle hazırlanan kadın giysileri olmak üzere bir kısmı da dışarıya ihraç edilmektedir. Bu tür giysilerin ihracatından elde edilen gelir iç satış gelirinden kat kat fazla olduğu için bunların ihracatı büyük önem taşımaktadır.

4. 5. 6. Geleneksel El Sanatları

Bölge insanının ilgi duyduğu mefruşat, halı, kilim, seccade, başörtüsü ve çorap gibi mamuller özellikle kadınlar tarafından yapılmaktadır. Abaların ve folklorik malzemelerin de önem taşıdığı el sanatları da vardır ki bu mamuller belirli kutlama, düğün, bayram ve tören günlerinde giyilmektedir.

4. 5. 7. Ticaret

Kobanê Bölgesinde iç ticaret ve dış ticaret olmak üzere iki türlü ticaret görülmektedir. Şimdi bunlar üzerinde kısaca duralım.

1) İç Ticaret: Aynı bölgenin kırsal kesimi ile şehir ve kasabaları arasında gerçekleşen ticaret iç ticaret olarak bilinir. Kobanê iç ticaretinde tarımsal ve hayvansal ürünler için kurulan Pazar yerleri önem taşımaktadır ki Kobanê Pazarı ve Serrîn Pazarı bunların başında gelmektedir. Haftalık bir Pazar olan Kobanê Pazarı her hafta Pazar günü kurulmaktadır. Hayvansal ve bitkisel ürünlerin yanında elektrik aletleri, ev araç gereçleri de çeşitli giysiler de bu pazarlarda sergilenip satışa sunulmaktadır. İç ticarete malların taşınmasında kullanılan ulaşım araçlarının başında arkaları kapalı nakliye araçları gelmektedir.

2) Dış Ticaet: Bu ticaretten maksat Kobanê Bölgesi ile Suriye'nin öbür kentleri ve dış ülkeler arasında yapılan ticarettir. Kobanê Bölgesi ile başta Halep, Humus ve Rakka olmak üzere Suriye şehirleri arasında yapılan ticarete bazen aracı kurumlar da devreye girmektedir. Kobanê Bölgesi ile dış ticareti bulunan yabancı ülkelerin başında Türkiye, Irak, Cezayir, Fas ve Sudan gelmektedir.

4. 5. 8. Akar/Gayr-ı Menkul

Akar Türü	Metrekare	Tekellüf	Toplam/Dolar
Meskun Akar	6099250	191	1165153589
Ticari Akar	3659550	191	698974104
Toplam			1864127693

4. 5. 9. IŞİD Saldırıları ve Mültecilerin Geriye Dönüş Takvimine Göre

Kobanê Ekonomisinin Tahmini Kaybı

Bu kayıpları aşağıda gösterilen üç aşamada ele alınmaktadır.

4. 5. 10. Saldırlara Bağlı Gerçekleşen Yaklaşık Ekonomik Kayıp

Kalem	Değer	Kayıp Oranı	Miktar/Dolar
Yazlık Ürünler	30600000	0.9	27540000
Meyve Ağaçları	198464000	0.3	59539200
Meyveler	21212700	0.7	14848890
Hayvanlar	95334500	0.9	85801050
Hayvan Ürünleri	17779500	0.4	7111800
Tarım Aletleri	24632900	0.7	17243030
Tarımsal Tohum	25000000	0.85	21250000
Kaldıraçlar	12000000	0.7	8400000
Atölye	680000000	0.6	408000000
Sanat-Meslek	1000000000	0.9	900000000
Ulaşım Araçları	304975300	0.8	243980240
Akarlar	1864127600	0.85	1584508460
Mesken ve İçindekiler	1500000000	0.7	1050000000
Ticari Alanlar	400000000	0.85	340000000
Toplam			4768222670

4. 5. 11. Kobanêli Mültecilerin 2015 Yılıının Ocak Ayında Geri Dönmeleri

Takdirde Gerçekleşmesi Beklenen Ekonomik Kayıp

IŞİD saldırıları sonucu Kobanê'yi terk eden halk 2015 yılının ilk ayı olan Ocak'ta geri döndükleri takdirde, Kobanê o zamana kadar mahalli üretiminin yaklaşık yarısını kaybetmiş olacaktır ki bu da yaklaşık 445 milyon dolara tekabül etmektedir. Bu bağlamda Kobanê'nin toplam kayıp olarak şöyle bir rakam ortaya çıkacaktır:

$$4768222670 + 445000000 = 5,213,222.670 \text{ Dolar}$$

4. 5. 12. Kobanêli Mültecilerin 2015 Yılıının Sonunda Geri Dönmeleri

Takdirde Gerçekleşmesi Beklenen Ekonomik Kayıp

Şayet Kobanêli mültecilerin geri dönmeleri 2015 ayının sonuna sarkarsa Kobanê mahalli üretiminin tamamını yitirecektir ki bu da 890 milyon dolar demektir ve toplam kayıp miktarı şöyle olacaktır:

$$4768222670 + 890000000 = 5,658,222,670 \text{ Dolar}$$

5. KOBANÊ BÖLGESİ'NDE İKLİM, SICAKLIK, YAĞIŞ, SU, TOPRAK, BİTKİ VE HAYVANLARI⁶⁷⁵

5. 1. İklim

Kobanê karasal ve yarı kurak bir iklimin etkisindedir. Dolayısıyla yazları çok sıcak, kışları da soğuk bir iklim hâkimdir. Kobanê'nin bir iç bölge olması hasebiyle sıcaklık dereceleri gece-gündüz ve yaz-kış durumuna göre değişmektedir. Aynı değişiklik bölgenin ikinci yerleşim mıntıkası olan kuzey ile üçüncü yerleşim mıntıkası olan güney arasındaki farkta da kendini göstermektedir. Aşağıdaki tabloda 2011 yılında Kanun-i Sani ile Şubat aylarında ikinci yerleşim mıntıkasındaki sıcaklık dereceleri gösterilmiştir:

Kanûn-i Sanî			Şubat		
Gün	Minimum	Maksimum	Gün	Minimum	Maksimum
1	1	8	1	1	8
2	2	7	2	2	7
3	0	7	3	0	7
4	0	8	4	0	8
5	1	8	5	1	8
6	2	8	6	2	8
7	2	8	7	2	8
8	3	10	8	3	10
9	3	9	9	3	9
10	3	10	10	3	10
11	3	13	11	3	13
12	4	13	12	4	13
13	4	13	13	4	13
14	3	13	14	3	13
15	4	14	15	4	14
16	4	14	16	4	14
17	5	15	17	5	15
18	3	14	18	3	14
19	4	13	19	4	13
20	3	13	20	3	13
21	7	13	21	4	14
22	7	13	22	5	16
23	6	12	23	4	16
24	6	11	24	4	15
25	6	11	25	5	16
26	5	10	26	4	17
27	5	11	27	5	17
28	6	13	28	4	16
29	6	11			
30	6	13			

5. 2. Yağış

Kobanê Bölgesi'nde ilkbahar ve kış mevsimlerinde yoğunlaşan ve çoğu kez yağmur, bazen de kar ve dolu olarak görülen yağış aydan aya farklılık göstermektedir. Aylara göre yağış günleri, yağış miktarı ve aylık yağış miktarı ile mevsimlere göre yıllık ortalama yağış aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir:

Aylar	Yağış Günleri	Miktar	Aylık
Eylül 2009	9/20 9/21	5 5.0	5.5
Ekim	10/27 10/28 10/30 10/31	2 5.1 7 14	24.5
Kasım	11/1 11/2 11/3 11/4 11/5 11/14 11/17	4 5 2 1 1 1 13	28
Aralık	12/11 12/12 12/13 12/14 12/16 12/17 12/18 12/19 12/20 12/22 12/25 12/30 12/31	1 3 7 6.5 1 5.5 6 16 3 4 1 7 15	87

Aylar	Yağış Günleri	Miktar	Aylık
Ocak 2010	1/15 1/16 1/19 1/20 1/21 1/23 1/24 1/25 1/29 1/30	1 0.5 17 9 9 3 3 11 2 1	55.5

Şubat	2/4	3	22
	2/10	7	
	2/11	1	
	2/12	1	
	2/16	1	
	2/20	1	
	2/22	2	
	2/24	3	
	2/26	1	
	2/28	2	
Mart	3/1	13	27
	3/4	7	
	3/19	1	
	3/29	4	
	3/31	2	
Nisan	4/12	3	9
	4/22	1	
	4/29	1	
	4/30	4	
Mayıs	5/1	1	3
	5/2	1	
	5/29	1	
Haziran	6/25	3	3

Mevsim	Yıllık Ortalama
2005-2006	334
2006-2007	286
2007-2008	174
2008-2009	255
2009-2010	264

5. 3. Sular ve Yeri Bugün Bir Futbol Sahası Olarak Kullanılan Kurumuş Kobanê Gölcüğü

Kobanê şehri 1892 yılında çok sayıda pınar ve gölcüğün bulunduğu bir alanda kurulmuştur. Bu pınar ve gölcüklerin suları 1992 yılına kadar az çok kendilerini koruyarak gelmiş; ancak bu tarihten sonra kurumaya yüz tutmuş ve günümüzde artık suları büyük ölçüde çekilip kurumuşlardır. Örneğin 1992 yılında yazılan “Suriye Bölgesel Coğrafya Ansiklopedisi”nde Kobanê Gölcüğü ile ilgili şöyle bir paragraf bulunmaktadır: “Aynu’l-Arab Gölcüğü bir kilometre şehrin batısına düşmektedir. 100 metre çapında dairesel bir şekle sahip bu gölcük başta Mürşitpınar olmak üzere bir çok pınardan beslenmekte ve hem hayvanların su ihtiyaçlarını karşılamada hem de Suruç’un doğusuna düşen düzlüklerdeki tarım alanlarının sulanmasında kullanılmaktadır. Yazları ara sıra kuruyan bu gölcüğün yanında kazılan bir kuyuyla bağ-

lantılı içme suyu şebekesi kurulmuştur”. Yine aynı ansiklopediye göre Kobanê'nin bir kilometre doğusuna düşen tarihî bir tepede 10 tane pınar bulunmaktadır. Bu kaynakların küçük bir kanalda akan suları Kobanê'nin bağ-bahçe ve tarlalarını sulamada kullanılmaktadır”. Dediğimiz gibi adı geçen gölcük kurumuş ve bugün futbol sahasına dönüşmüş; anılan pınarlar da kurumuşlardır.

5. 4. Toprak, Bitki Örtüsü ve Hayvanlar⁶⁷⁶

Kobanê Bölgesi'nin toprakları aşağıdaki üç kategoriye ayrılmaktadır:

1) *Koyu kırmızı topraklar* (bölgenin kuzeyinde): Bu topraklar başta düzlük alanlarda buğday olmak üzere hububat için elverişlidir. Mitenûr Tepesi'nde olduğu gibi bu topraklar bazaltik bir özellik taşırlar. Karasal iç dağlık ikliminin etkisinde olan bu toprak kategorisine düşen yağış 350-400 mm. arasındadır.

2) *Sarı topraklar* (bölgenin orta ve güney kısımlarında): Birinci kategoriye göre daha fakir olup daha çok arpa üretimi için ekilmeye müsaittir. Yarı kurak orta iklimin etkisinde olan bu toprak kategorisine düşen yağış 200-350 mm. arasındadır.

3) *Aşınıntı topraklar; alüvyon* (bölgenin batısında)

Hâkim iklim türüne göre Kobanê Bölgesi'nin bitki örtüsü aşağıdaki türlerden oluşmaktadır:

- 1) Zahter,
- 2) Sarı papatya/Öküzgözü,
- 3) Mantar,
- 4) Yer mantarı.

Hayvan olarak Kobanê Bölgesi'nde görülen türler şunlardır:

- 1) Tavşan,
- 2) Tilki,
- 3) Keklik,
- 4) Bildırcın,
- 5) Kırlangıç,
- 6) Serçe,
- 7) Kirpi,
- 8) Tospaha,
- 9) Çekirge
- 10) Tarla faresi,
- 11) Kertenkele,
- 12) Fırat kenarlarında balık.

⁶⁷⁶ Bkz. Abdusselam, *Coğrafiyetu Sûriye el-Amme*, Dimaşk Üniversitesi 1990, s. 198-199; Hamide, İlmu't-Turbe, Halep 1997, s. 221-230

6. KOBANÊ BÖLGESİ KÜRT AŞİRETLERİ⁶⁷⁷

Kobanê Bölgesi'nin tanınmış bazı Kürt aşiretleri şunlardır:

6. 1. Berazî Aşireti

Kobanê aşiretleri arasında en tanınanı ve güçlü olanı Berazî'dir. Öbür aşiretler Berazîler'nin kolları sayılmaktadır.

6. 1. 1. Aşiretin İsmi ve Bazı Yerleşim Alanları

Bir aşiretler birliği olan Berazîler 300 yıl öncesinden beri Suruç Ovası'nda bulunurlar. Adını Kürtçede "domuz" anlamına gelen "beraz"dan alan ve Kürtçedeki çoğulu "Berazan" olan Berazîler bu isimlerini öteden beri yaşadıkları Domuzlar Vadisi anlamına gelen "Geliyê Berazan"dan almaktadır. Bu vadi Berazilerin tarihsel merkezi olan Erzurum mıntıkasında yer almaktadır. Beraziler burada miladi VII. yüzyıl gibi erken bir süreçte burayı merkez edinmişlerdir. Erzurum ile beraber Bingölde de bulunan Berazîler bu mıntikalardan Suruç Ovası ve Cerablus'a gelerek buralarda Reşwan ve Dinan aşiretleriyle ittifak kurmuştur. Berazîlerin buralardaki alt kolları şunlardır:

-Kîtikan	-Bîcan	-Musîkan
-Şêxan	-Bîsikan	-Elî Dînî
-Kîkan	-Dîdan	-Mîran
-Zirwarî		

Nüfusları yaklaşık 7 milyon olan ve bunun yaklaşık 700 bin kadarı Suruç Ovası ve onun bir uzantısı olan Kobanê'de; Cerablus ve Efrîn ile Suriye'nin Halep ve Humus gibi bazı kentlerinde yaşamaktadır. Berazîlerin Efrîn'e giden kesiminin büyük bir kısmı Suruç Ovası'nın Kobanê'nin güneyine düşen Bîr Reş Köyü'nden gitmişlerdir. Aşiretin hat üstü dediğimiz sınırın Türkiye kısmında ise Suruç'tan başka Birecik, Gaziantep ve Kilis mıntikalarında yaşarlar. Ahmed Vafî Zekerîya'ya göre Berazîlerin Halep ve Humus'taki varlıkları Eyyûbîler Döneminden öncesine dayanmaktadır. Onları ilk kez 1033 yılında Humus yöneticisi Şiblûddeve Nasr b. Mirdas bu iki şehre getirmiş ve onları Humus-Trablus yolunu korumak üzere Safeh Kalesi'ne yerleştirmiştir.⁶⁷⁸

677 Mîranî, *el-Hareketu'l-Kavmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistani Suriye*, s. 32; dilane.ahlamontada; Bkz. Gassan Selame, *el-Muctema' ve'd-Devle Fiş-Şarki'l-Arabî*, s. 162; Halid el-Azm, *Muzekkirat*, II, 188; Patrik Sil, *es-Sira'*, s. 88; Cevad Mela, *Kurdistani ve'l-Kurd*, Londra 2000, s. 78; Salahuddîn Abdulkadir, *Adva Ala Meşakile Arabiyye ve Devliyye*, Bağdat 1973, s. 84; *er-Raid* gazetesi, sayı: 679; Bkz. Mustafa Ram Hamdanî, *Şahid Ala Ahdasi Sûriye ve ve Arabiyye ve Esrari'l-İnfisal*, s. 91; Muhammed Salih İbrahim, *avestaarabic.com*

678 Zekerîya, *Aşairu's-Şam*, II, 657; Şêxo, *el-Beraziye*, s. 9-10, 79

6. 1. 2. Berazîlerin Fransızlara Karşı Direnişleri ve Fransızların Bir Kürt Beyliğini Kurma Tekliflerini Kabul Etmemeleri⁶⁷⁹

Fransızlar Urfa ve Suruç'u işgal ettiklerinde onlara karşı en ciddi direniş Berazîler göstermiştir. Bu direnmeye karşı zor durumda kalan Fransızlar Kobanê Demiryolu Hattı çevresinde 150 kişilik bir direniş grubuyla da çatışmış ve direniş grubundan iki kişi öldürülmüş, birkaç kişi de yaralanmıştır. 1922 yılında Kobanê'nin yanı başında meydana gelen ve Konak Savaşı olarak bilinen bu çatışmada öldürülen iki kişiden biri Hebeş Ebû Remo, öbürü de Husnî Nazî Berazî'dir. Bu çatışmalar neticesinde Berazîlerin önde gelen isimlerinden Şahin Beg'in sarayını ateşe veren Fransızlar, aşiretin diğer iki önemli ismi olan Bozan Beg ve Mustafa Beg (Hirço) hakkında da sürgün kararı çıkarmışlardır. Bozan Beg de Fransızlara karşı Suruç Camii'nde verdiği hutbe ve vaazlarla halkı direnmeye davet etmiştir. Bundan dolayı da Bozan Beg ve Herço Beg 1930 yılında Şam'a sürgün edilmişlerdir. Bu sıralarda Fransızlar kuzeyde demiryolu, batıda ve güneyde Fırat Nehri, doğuda da Irak toprakları ile sınırı olan bir Kürt Beyliğinin kurulmasına karşılık Berazîlerle anlaşma yoluna gittiyse de Berazîler bunu kabul etmediler.

6. 1. 3. Suriye'de 1949 Darbesinin Lideri Husnî Zaîm, Berazî Aşireti'nden Başbakan Dr. Muhsin Berazî ve "Hirço" Lakaplı Yeğeni Mutafa Berazî⁶⁸⁰

20 Mart 1949 yılında Suriye'de ilk darbeyi yapan ve Halep'in Araplaşmış bir Kürt ailesinden gelen Husnî Zaîm bundan dolayı Kürtlere sempati ile bakıyor ve onları bazı önemli görevlere getiriyordu. Bu bağlamda 26 Haziran 1949 tarihinde kabine kurma görevini Kürt Berazî Aşiretinden Dr. Muhsin Berazî'ye verdi ki bu da bazı çevreler tarafından ikisinin güç birliği yaparak bir Kürt Devletini kurmaya çalıştıkları yönünde yorumlandı. Darbe lideri Husnî Zaîm'in Celadet Bedirxan ile dostane ilişkiler içinde olması bu tür yorumların yapılmasında etkili olan başka bir faktördü. Darbe lideri Husnî ve Başbakan Dr. Muhsin Berazî'yi gizliden bir Kürt devletini kurmaya çalışmakla ve Arap kültürünü hor görmekle suçlayan Samî Hanavî 14 Ağustos 1949 yılında yaptığı bir darbeyle hem Husnî'yi hem de onun Kürt başbakanı olan Dr. Muhsin Berazî'yi öldürmeyi tercih etti. Ancak kendisine de darbe yapılan Samî altı ay tutuklu kaldıktan sonra Şam'ı terk ederek Beyrut'a gitti. Fakat idam ettiği Başbakan Dr Muhsin Berazî'nin yeğeni olan "Hirço" lakaplı Muhammed Ahmed Berazî 30 Ekim 1950 tarihinde onu öldürerek amcasının intikamını aldı.

6. 2. Diğer Aşiretler

-Şêxan	-Kîtikan	-Bîsikan	-Bîcan
-Elî Dînî	-Dîdan	-Reşwan	-Zirwarî
-Musikan	-Kîkan	-Mîran	

679 Şêxo, *el-Beraziye*, s. 79, 93

680 Miranî, *el-Hareketu'l-Kavmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistani Suriye*, s. 32

Şêxan: Bu aşiret Kobanê'den başka Şengal, Musul, Şêxan Kazası, Erzurum Bitlis, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Suruç, Serê Kaniyê (Rasulayn), Efrîn/Çiyayê Kurmênc ve Lazkiye'de de bulunurlar. Toplam nüfusları 2.000.000 kadar olan ve büyük çoğunluğu Müslüman olan bu kolun bir kısmı Sünni, bir kısmı Alevîdir. İçlerinde Êzîdîler de vardır.

Bu aşiret kolunun Suruç Ovası'ndaki varlıkları miladî XVI. yüzyılla dayanmaktadır. Aşiretin bu ovadaki dört önemli alt kolu şunlardır:

1) Sêvikan	2) Wasilan
3) Donikan	4) Caferan

Kîtikan: 1514 Çaldıran Savaşı'ndan sonra Berazîler Birliği'nin önemli bir kolu olarak sahnedeki yerini alan Kîtikan tarihsel merkezleri Suruç Ovası'dır. Birecik'in kuzeyinden Cerablus'un güneyine kadar uzanan bu aşiret Türkiye-Suriye sınırının yaklaşık 100 köyünde bulunurlar ve nüfusları 50.000 kadardır.

Bîcan/Bilîcan: Hakkari, Eleşkirt, Urfa ve Suruç Ovası'nda yaygın bir şekilde bulunan Bîcan Aşireti XVIII. yüzyılda Suruç Ovası'na gelmiştir. Aşiretin Kobanê'de yerleştiği birçok köy vardır ki bunların başında Kobanê'nin kuruluş yıllarında birer köy olan Kaniya Mürşid ve Kaniya Ereban gelmektedir. Aşiretin Kaniya Ereban'daki tanınmış ailelerinden biri Miçhan Ailesi'dir.

Elî Dînî: Bu aşiretin tarihsel merkezleri Erzurum mıntıkasıdır. Çaldıran Savaşı'ndan sonra bir kısmı Erzurum'da kalırken, bir kısmı Suruç Ovası'na gitmiştir. Yerleştikleri ilk köy Birc Hemam'dır. Bugün Kobanê'de birçok köyde yerleşiktirler ki bunların başında olukları Helinc ve Şêran/Arsantaş gelmektedir.

Dîdan: Suruç Ovası ve Fırat'ın doğusunda Birecik'te yaşayan Dîdan Aşireti'nin yaşadığı 20 kadar köy vardır.

Reşwan: Berazîler Birliği içinde en kalabalık koldur. Tarihsel merkezleri Şengal olan bu aşiretin fertleri siyah renkli elbiseler giydikleri için "Reşan" (Siyahlar) adıyla anılmışlardır. Bu ismin Reşî, Reşan, Reşvan, Reşıyan ve Reşikî gibi versiyonları da vardır. XIX. yüzyılın başlarında 12 bin aileden oluşuyordu. Bu aşiretin varlık gösterdiği belli başlı yerler şunlardır:

1) Kobanê	2) Diyarbakır	3) Adıyaman
4) Konya	5) Nizip	6) Antep
7) Kilis	8) Efrîn	9) Halep
10) Hama		

Suriye-Türkiye sınırında Türkmenlerle problemler yaşayan Reşwanîler, Milî Aşireti ile Osmanlı güçleri arasında meydana gelen Uzun Alçan Savaşı'nda Türkmenler Osmanlıların yanında savaştıkları ve Milî ordusunun meşhur komutanı Derwêşê

Evdî'nin bu savaşta öldürülmesine yol açtıkları için Türkmenlerle aralarında sık sık problem ve kavgalar yaşanmıştır.

Önemli bir kısmı XVI. Yüzyılda Müslüman olan bu aşiretin bazı aileleri ve alt kolları eski inançları olan Êzidilikte kalmaya devam etmişlerdir.

Zirwarîler: Büyük Şêxan Aşireti'nin bir koludur. Kuzeyde Suruç Ovası'ndan güneyde Rakka sınırlarına kadar uzanan geniş bir alanda yayılan bu aşiretin bazı köyleri ve bu köylerde oturan bazı aileleri şunlardır:

Kîkan	(Semî Şarî, Hesûrkan ve Semî Bozî aileleri)
Şeran	(Mûs Axza, Ebasan, Bozî Abdullah aileleri)
Sûsik	(Qol Axasî ailesi)
Xerab Kurt	(Qol Axasî, Derbazin aileleri)

7. KOBANÊLÎ BAZI KÜRT ŞAHSİYETLER

7. 1. Kobanêli Bazı Kadın Şahsiyetler⁶⁸¹

Son yıllara kadar aşiretsel geleneklere bağlı olarak daha çok ev işleriyle uğraşan ve ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda pek varlık gösterme imkânı bulamamış ve intihar olayları bu kadınlar arasında çok yayılmıştır. Kobanê Kürt kadınları arasında anılan alanlarda sivrilebilenlerin sayısı parmakla gösterilecek kadar az olmuştur. Örneğin:

7. 1. 1. Vahide Müslim

Kobanê'nin ilk kadın doktorudur. 1959 yılında doğan bu hanım ilme önem veren bir aileden gelmektedir. Ermeni Okulunda okuyup İlk ve İdadiye tahsilini tamamladıktan sonra liseyi 1977 yılında Halep'te tamamlamıştır. 1979 yılında eczacı Ali Temo ile evlenmiştir. 1980 yılında Halep Dış Hekimliği'ne kayıt yaptırmış ve 1985 yılında buradan mezun olmuştur. Mezun olduktan sonra Kobanê'de bir muayenehane açmış; daha sonra Halep'e taşınmıştır.

7. 1. 2. Aîşe Efendi

Salih Müslim'in eşidir. 1962 yılında Kobanê'de doğmuştur. Yıllardan beri etkin bir şekilde siyasetle uğraşan bu hanım 2007 yılında Suriye Emniyet Güçleri tarafından tutuklanmıştır.

7. 1. 3. Hîvaron Şerîf

1971 yılında doğmuştur. Halep Hukuk Fakültesi mezunudur. Suriye Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda 10 yıl kadar öğretmenlik yapmıştır. Uzun yıllardır Suriye Kürt Hareketi içinde çalışmaktadır. "Hîro Suriye Kürt Kadınları Birliği" adıyla kur-

681 "Kobanê/Aynu'l-Arab Dahiyetu't-Tesmiye", mojez.com

duğu birlik Kobanê kadını tarafından kurulmuş kendi türünün ilk örneğidir. Bu hanım aynı zamanda kadına yönelik şiddete ve cinsiyet ayrımına karşı uluslar arası diplomasi yürüten ve bu bağlamda İngiltere Dışişleri Bakanlığı tarafından başkent Londra'ya davet edilen ilk Suriyeli Kürt kadınıdır.

7. 2. Kobanêli Bazı Dengbêjler

Cegerxwîn dengbêjleri Kürt dilinin emekçileri olarak kabul eder ve şöyle der:

“Kürt Dengbêj ve Stranbêjlerinin emeğini unutmamak gerekir. Dengbêj ve stranbêjler sanatlarıyla Kürt dilinin eriyip yok olmasının önüne geçmişlerdir. Onlar Kürt dilinin emekçisidirler; yaptıklarıyla Kürt dili ve kültürünün yaşatılmasında büyük pay sahibidirler”.⁶⁸²

Kobanê'nin tanınmış bazı dengbêj ve ses sanatçıları şunlardır:⁶⁸³

-Mişo Bekebûr	-Xidoyê Hindawî
-Baqî Xido	-Xalid Sofî
-Reşîd Sofî	-Mihemed Dûman
-Bozan Ehmed	

7. 2. 1. Mişo Bekebûr û Xidoyê Hindawî

Mişo ve Xido Kobanê ve Suruç Ovası'nın iki ünlü dengbêji olup, Celadet Bedirxan ile önemli görüşmeleri olmuştur. Celadet'i ziyaretlerinde Xido'nun rolü Mem'i; Mişo'nunki de Zîn'i canlandırmaktı. Bu şekilde “Memê Alan” destanını canlandıran bu iki dengbêj hakkında Celadet “*Hawar*”ın 1932 tarihli 7. sayısında Herekol Azîzan müstear ismiyle şunları yazar:

“Suruç Ovası'nın iki dengbêji, Mişo Bekebûr ve Xidoyê Hindawî Hawar'ı ziyaret etmeye gelmişlerdi. Bunlardan Mişo kısa boylu bir delikanlı idi. Xido ise orta ve ince boylu biriydi. Mişo'nun yaşı 50 civarında, Xido'nunki 35 civarındaydı. Bize Memê Alan destanını söylediler. Xido Mem olmuştu, Mişo da Zîn”.

Bu iki dengbêjin söyledikleri “Memê Alan” destanı Celadet Bedirxan tarafından yazılır ve destanın bu versiyonu Celadet'in dostu olan Roger Lescot tarafından Fransızcası yazılan ve Celadet'in kirvesi olan Nûredîn Zaza tarafından çevrilip önemli bir önsözle zenginleştirilen “Memê Alan”ın temeli olur.

7. 2. 2. Baqî Xido

1918 yılında Kobanê'nin batısına düşen Şêran Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Kendisi gibi dengbêj olan Xidoyê Hindawî'nin oğludur. Fakir bir aileden gelen Baqî iki evlilik yapmış ve bu evliliklerden bir düzinenin üstünde çocuğu olmuştur. Dengbêjliğini hikâye anlatıcılığıyla pekiştiren Baqî bazen gecenin başlangıcın-

682 Cegerxwîn, *Hayat Hikâyem*, s. 106

683 Bkz. Celadet Bedirxan, *Hawar*, yıl: 1931, sayı: 7; Mahmut Beyig Arşivi

dan sabaha kadar durmadan stran söylerdi. Suruç Ovası dengbêjlerinden olan bu dengbêjimiz 1944 yılında Suruç ile Kobanê birbirinden ayrıldıktan sonra aşlesiyle birlikte Kobanê tarafında kalmıştır. Onun tarafından onlarca yıl söylenen ve halk tarafından çok sevilen bazı parçalar şunlardır:

1) Derwêşê Evdî	2) Memê Alan	3) Delal
4) Bêmal	5) Cembelî	6) Seyîd Ehmed
7) Delalê Qîzikan	8) Hesên Elî Beg	9) Salih Nêrsî
10) Mem û Zîn	11) Teyar	12) Lo Dilo

Bu emektar dengbêjimiz de birçok meslektaş gibi yoksulluk içinde yaşamını sürdürmüş ve 2009 yılında vefat etmiştir.

Baqî'nin dengbêjliğinde kendisine keman ile eşlik eden Mihemed Dûman ve tanbur ile eşlik eden Mihemed Gulî'nin emekleri çoktur. Geçirdiği rahatsızlıktan dolayı 1995 yılından itibaren dengbêjliğe ara veren Baqî'ye ait yaklaşık 100 kasetlik repertuarı hem Rojava hem de Bakur'da zevkle dinlenmektedir.

7. 2. 3. Sofî ve Reşîd Sofî

Kobanê sanatçılarından olup kardeşirler. Xalid müzik eğitimini Almanya'da görmüştür. Bu iki kardeş bazı şairlerin şiirlerini besteleme çalışmalarını da yürütmektedirler. Besteledikleri şiirlerin başında Melayê Cizîrî'nin şiirleri gelir. Mela'nın "Xelkno li min kin şîretê" ve "Sebahu'l-Xeyri" şiirleri bunlardan sadece iki tanesidir. Çok sayıda klip ve kasetleri olan bu iki kardeşten özellikle Xalid Sofî güçlü bir nota bilgisine de sahiptir. Örneğin "Narîne" parçasını Kürdîli Hicazkâr makamında başarılı bir şekilde icra etmektedir.

7. 3. Kobanêli Bazı Siyasiler⁶⁸⁴

7. 3. 1. Findî Efendî

1935 yılında Kobanê'de doğmuştur. Yurtsever bir ailede yetişen Findî 1970 yılında Lübnan Üniversitesi'nde Arap Dili Bölümünde okumaya başladıysa da sağlık sorunlarından dolayı eğitimini tamamlayamadı. 1970'li yıllarda Kobanê, Efrîn ve Cizîr bölgelerinin bazı köylerinde 13 yıl öğretmenlik yapıp çeşitli dersler verdi.

Siyasi faaliyetlerinden dolayı öğretmenlikten ayrılan Findî 1957 yılında SKDP'ye katıldı ve bu partinin Kobanê'deki ilk hücrecini oluşturdu. Yaklaşık 20 kez tutuklandı ve ağır işkencelere maruz kaldı.

Bir eğitim ve kültür aşığı olarak Kobanê'de bir kitabevi açtı ve çocukların eğitimine büyük önem verdi. Aynı zamanda ressamlık yönü de olan Findî'nin dükkanı sanatçıların uğrak yeri idi.

Bir kadın hakları savunucusu olan Findî, kadına yönelik şiddete ve başlık parasına karşı büyük mücadeleler verdi.

Çok sigara içen bu ünlü şahsiyet doktorların sigarayı bırakması gerektiği yönündeki tavsiyelerine uymadı ve bundan dolayı da şiddetli bir hastalık geçirdi. İyileştiği takdirde sigarayı bırakacağına dair söz verdi. İyileştikten sonra bu sözünü tuttu fakat rejim bazı Kürt aydınlarını Türkiye'ye sürgün edince sinirinden tekrar sigaraya başladı ve bu da onun 1991 yılında vefat etmesine neden oldu.

7. 3. 2. Abdulkadir Qatwan

1940 yılında Kobanê'de doğdu. Yurtsever bir ailede yetişmiştir. 1970 yılında Ulusal Kürt Hareketi içinde siyasete başlamış ve SKDP saflarında mücadele etmiştir.

Sadece Kobanê şehrinde değil, tüm bölgede tanınan ve sevilen biri olarak Abdulkadir her zaman yurtseverliği ön planda tutan biri olarak meşhur olmuştur. Rejim tarafından onlarca kez tutuklanmış ve işkence görmüştür.

Abdulkadir Kobanê'ye kaset ve video getiren ilk kişi olarak bilinmektedir. Kasetçi dükkanında Mihemed Şêxo, Şivan, Mehmûd Ezîz, Ciwan, Hikmet Cemîl ve diğer sanatçıların kasetlerinin satar ve dağıtırdı. Çoğu kez tutuklanmasının nedeni de bu olurdu. Evi Kürt siyasetçileri, sanatçı ve edebiyatçıları için bir toplantı yeri idi.

Son tutuklanması sırasında işkence gören Abdulkadir boynuna aldığı darbeden dolayı yakalandığı hastalığın ardından 1992 yılında hayatını kaybetmiştir.

7. 3. 3. Hesên Xelo (Heso)

1950 yılında Kobanê'nin Meqtele Köyü'nde doğmuştur. Saq, Bîrmil ve Hîcî köylerinden sonra Gundê Osê Köyü'ne yerleşmiştir. Babasının adı Halil Heso, annesinin adı Aîşe'dir. Acı kahve (murre) ustasıdır. Başta taziyeler olmak çeşitli münasebetlerle yapılan toplantı ve törenlerde katılımcılara "murre" ikram etmekle meşhur olmuştur. Dördü erkek, dördü kız olmak üzere sekiz çocuk babasıdır. Suriye rejimine olan muhalefetiyle bilinmektedir.

7. 3. 4. Hecî Bilal (Xalo)

Kobanê'nin tanınmış yurtsever siyasetçilerindendir. 1945 yılında Kobanê'nin Tel Şe'îr Köyü'nde doğmuştur. Eğitimini 1964 yılında yarıda bıraktığı 9. sınıfa kadar sürdürmüştür. 1971 yılında Suriye Sol Kürt Partisi'ne katılmış, ardından Suriye Ulusal Kürt Birliği Partisi'nde siyasi hayatına devam etmiştir. Siyasi faaliyetlerinden dolayı Suriye rejimi tarafından defalarca göz altına alınmış, tutuklanmış ve işkencelere maruz kalmıştır. Halen Kobanê'de ikamet etmektedir.

7. 3. 5. Osman Mustafa (Ebû Xebat)

Kobanê'nin tanınmış yurtsever siyasetçilerinden biridir. 1949 yılında Şêran Köyü'nde doğmuştur. 1968 yılında Suriye İlerici Kürt Demokrat Partisi'nde başladı.

1971 yılında Suriye ordusunda zorunlu askerlik görevinde bulundu. 1975 yılında askerlik görevi bitti ve 1977 yılında tekrar siyasete döndü. 1983 yılında SKDP Kobanê Şubesi üyesi oldu.

8. KOBANÊ BASINI (GAZETELER)⁶⁸⁵

Suriye’de Mart 2011’de başlayan ayaklanmalardan itibaren Kobanê’de basın alanında hızlı gelişmeler olmuş ve kısmen normal, kısmen de elektronik olmak üzere aşağıdaki gazeteler kamuoyuyla buluşmuştur:

-Siba	-Ferat
-Zelal Dengê Kobanê	-Guhertin
-Berçav	-Sinbil
-Hîro	

Bu gazetelerden “*Ferat*” haftalık olup Kobanê’nin ilk siyasî gazetesi olma özelliği taşımaktadır. İlk sayısı Nisan 2012’de çıkan bu gazete mali imkansızlıklar yüzünden normal baskıdan elektronik baskıya geçmek zorunda kalmıştır. Gazete yayın hayatına “Adem-i merkezîyetçi demokratik ve çoğulcu laik bir Suriye” şiarıyla başlamıştır.

“*Guhertin*” Kürtçe-İngilizce-Arapça olmak üzere üç dille çıkma özelliğini taşımaktadır. Suriye-Kobanê ayaklanmasına katılan bir grup genç tarafından çıkarılan ve ayda bir yayımlanan bu gazete siyasal, düşünsel ve kültürel ağırlıklı konulara yer vermekle bilinmektedir.

Mart 2011’de yayın hayatına başlayan “*Siba*” da kültürel makaleler, sosyal kritik, kültür ve folklor yazıları ağırlık kazanmıştır.

22 Nisan 2012 tarihinde okurlarıyla buluşan “*Zelal Dengê Kobanê*”, aylık yayımlanan kültürel bir gazetedir.

Yazı işleri müdürlüğünü Xalid Berazî’nin yaptığı “*Sinbil*” gazetesi Kobanê Sinbil Derneği tarafından çıkarılmakta ve ağırlıklı olarak sosyal, sağlık ve kültürel konulara yer vermekle bilinmektedir.

9. KOBANÊ BÖLGESİ’NDE DİN VE İNANÇ

Bugün Kobanê nüfusunun hemen hemen hepsi Müslüman’dır. 915 yılından itibaren buraya Ermeniler de göç etmelerine ve üç Ermeni kilisesi bulunmasına rağmen Ermeniler özellikle 1960’lı yıllardan itibaren Suriye’nin Halep ve Şam kentleri ile Amerika Birleşik Devletleri, bazı Avrupa ülkeleri ve Ermenistan’a göç etmişlerdir. Evleri diğer evler gibi taş ve topraktan yapılan, çatıları düz ahşaptan oluşan veya kubbe şeklinde olan Ermeni evleri bugün harap bir vaziyettedir.

685 Yusuf Ramazan, “Kobanê: el-Ceraidu’s-Sadire Fi Kobanê”, ciwanekurd.net

10. KOBANÊ BÖLGESİ'NDE GELENEK VE GÖRENEKLER⁶⁸⁶

10. 1. Evlilik

Kobanê Bölgesi'nde evlilik çoğunlukla ailelerin uygun görecekları bir şekilde gerçekleşir; özellikle kızların özgür irade ve kararları fazla göz önünde bulundurulmaz. Bölgede berdel evlilikleri de yapılmakta ve bu durumda kızın izni veya iradesi daha da önemsiz kalmaktadır.

Hiro tarafından kaleme alınan ve 26.02.2011 tarihinde kobani.org sitesinde yayımlanan “*Adat ve Takalîdu'z-Zevaci Fî Kobanî*” (Kobani'de Evlilik Gelenek ve Görenekları) başlıklı Arapça makalede şu adetlere yer verilmektedir:

1) *Aplixî ve Xallixî (Amcalık ve Dayılık)*: Mehîr ve diğêr masrafların belirlendiğî gündend sonraki gün damat tarafından bazı kimseler gelinin amcasını ve dayısını razı etmek için onları ziyarete giderler. Bu ziyarette onları razı etme parası 5000-10000 arasında değışmektedir. Bu tutarlara Aplixî ve Xallixî denir.

2) *Biralixî Xwişklixî (Kardeşlik Kız Kardeşlik)*: Gelin almaya giden damat tarafı gelinin erkek veya kız kardeşinin engeline takılır. Bu kardeşler kendilerine razı olacakları bir bahşîş verilmediğî sürece gelinin götürölmesine engel olurlar. Bu şekilde kendilerine verilen mal veya para Biralixî ve Xwişklixî olarak adlandırılır.

3) *Gelin Evinden Bir Şey Çalma*: Gelin almaya giden damat tarafı için gelin evinden bir şey çalma adettendir ve bu çalma işini yapanlar başarıları ölçüsünde bununla iftihar ederler.

4) *Gelinin Ayakkabısına Bir Miktar Para Koyma*: Gelin yeni evine götürölldüğünde eve girmeden önce davul zurna çalanlardan biri daha evvel gelinin ayakkabısına konulan parayı alır.

5) *Gelinin Kucağına Küçük Bir Erkek Çocuğû Koyma*: Gelin ile damat birer kürsü veya sandalye üzerinde yan yana oturduktan sonra genellikle damat tarafından kucağına küçük bir erkek çocuğû konulur. Bundan, gelinin erkek çocuk doğurması umulur.

6) *Zirtembozî*: Gittikçe kalkmaya doğru giden bu geleneğê göre gelin eveden çıkarılmak istendiğî zaman bir grup genç halka oluşturur ve kendilerine razı olacakları bir miktar bahşîş verilmeyinceye kadar gelinin götürölmesine engel olurlar.

7) *Bardak Kırma*: Gelin yeni evine götürölldüğû zaman kırmak üzere ayaklarının altına bir bardak atılır.

8) *Hazır Olanların Üstüne Şeker Veya Pirinç Saçma*: Bu gelenek hemen hemen her yerde uygulanmaktadır.

9) *Kına*: Evlilikten önce ilgili yerlerde düzenlenen kına gecesinde müzikal etkinlikler düzenlenir ve özellikle kadınlar tarafından söylenen ilgili parçalar eşliğinde eşlerin etrafında mumlu kına tepsisi dolaştırılır ve ellerine veya parmaklarına kına sürölür.

686 Hiro, *Adat ve Takalîdu'z-Zevaci Fî Kobanî*”, kobani.org, yayımlanma tarihi: 26.02.2011

10) *Hediye*: Düğünden birkaç gün sonra sıra hediyeleşmelere gelir. Gelini ziyarete gidenler ona hediyeler götürdükleri gibi, gelin de onlara çorap, seccade, mendil, başörtüsü gibi hediyeler takdim eder.

11) *Şabaş*: Düğün esnasında davul ve zurna çalanlar düğünde oynayanlardan gözüne kestirdiklerinin önünde oturup çalmaya devam ederler ve kendisine bir miktar para takılmayınca ya da verilmeyinceye kadar kalkmazlar. Verilen bu paraya Kürtçede “şabaş” denir.

12) *Geline Para Verilmeden Attan Veya Arabadan İnmemesi*: Çok eski olan bu adete göre damat evine götürülen gelin bindirildiği attan veya arabadan inmez ve kendisiyle konuşanlara cevap vermez. Bu durumda meseleyi anlayan damat tarafı geline razı olacağı bir miktar para veya altın verdikten sonra gelin iner.

Kobanê Bölgesi’nde erkeklerin evlenme yaşı 22’den sonra başlar ve 33 yaşına kadar çıkar. Kızların evlenme yaşı da 18’den sonra başlamaktadır. 2004 yılında yapılan istatistiklere göre evlilik çağına olup da evlenemeyen kadın sayısı 19696 olup bu oran % 38.4 eder. Evlenme çağına olup da evlenemeyen erkek sayısı 24550 olup bu sayı % 46.8’e tekabül etmektedir.

Serrîn Beldesi’nde ve ona bağlı köylerde diğer yerlere göre erken evlilik yaygındır. Bunda mehir miktarının azlığı ve aşiretsel geleneklerin etkisi bulunmaktadır. Özellikle kızlarda evlilik yaşının 15 yaşın altına kadar düşmesi bunların liseyi bitirememesi gibi eğitim açısından olumsuz bir duruma yol açmaktadır.

Çoğu kez söz kesilse bile eşlerin geçimi için bir iş alanı bulunmayınca ya da düğün yapılmaz. Ayrıca Maddî imkânlar her evli çiftin mülkiyetleri kendilerine ait bir ev sahibi olmalarına müsait değildir. Bundan dolayı çiftlerin çoğu kendilerine ait bir eve kavuşuncaya kadar ya kirada ya da ailelerinin yanında kalırlar.

Yeni evlenen erkeklerin çoğu geçimlerini temin etmek için başka şehirlere giderler. Böyle bir durumda eşleri genellikle onların aileleri yanında kalırlar. Bazıları da kocaları dönünceye kadar kendi ailelerinin yanına giderler.

10. 2. Boşanma

Kobanê Bölgesi’nde aşiretsel değerlerden dolayı boşanma oranı son derece düşüktür. Bölgede toplam evliliklerin % 1’i ancak evlilikle sonuçlanmaktadır. Boşanmanın ayıp karşılandığı bölgede boşanma aile ve aşiretlerin değerini öbür aile ve aşiretlere karşı düşüren bir faktör olarak görülmektedir. Bundan dolayıdır ki eşler arasında meydana gelen anlaşmazlıklar üzerine kadın ailesinin yanına gider ve boşanmanın dışında bir çözüm bulmak ümidiyle aylarca hatta bazen yıllarca ailesinin yanında kalır.

Boşanmanın hoş karşılanmadığı bölgede görülen dul kadınların büyük bir kısmı boşanmadan dolayı değil, kocaları vefat ettikleri için dul kalmışlardır. Sebep hangisi olursa olsun, dul kadınlarda ikinci kez evlenme oran son derece düşüktür.

Örneğin 2004 yılında yaşları 15 ve yukarı olan toplam kadın nüfusu içerisinde dul kalmaya devam edenlerin oranı % 209 iken, bu oran erkeklerde %003'tür. Bu oranlar erkeğin ikinci kez evlenmesinin normal sayılmasına karşılık kadınların ikinci kez evlenmelerinin pek normal karşılanmadığını göstermektedir. Dul kadınlar çocuklarını büyütmeyi ileri sürerek kendilerine yapılan evlilik tekliflerini genellikle reddetmektedir.

10. 3. Misafirlere, Yaşlılara ve Aşiret Reislerine Saygı

Kobanê Bölgesi'nde misafirperverlik ve misafire saygı önemli erdemlerin başında gelmektedir. Bölgede herhangi bir eve misafir giden kişi kendini evindeymiş gibi rahat hisseder. Ağırladıkları misafirlerin sayısıyla övünen bölge insanı maddi durumu iyi olmasa bile sahip olduğu yiyecek ve içeceğin en iyisini misafirine ikram eder. Otel yapmanın misafir ağırlama geleneğini ortadan kaldıracağı veya en azından zayıflatacağı endişesiyle uzun zamandan beridir otel yapımına karşı çıkmaktadır.

Kobanê Bölgesi'nde küçüklerin büyüklere, özellikle yaşlılara ve aşiret reislerine saygıları üst seviyededir. Bundan dolayıdır ki gençler kendilerine hakaret etseler bile yaşlılara ve aşiret reislerine karşı gelmezler ve onların kalbini kırmazlar.

10. 4. Kan Davaları ve İntikam

Kürt bölgelerinde yüzyıllardan beridir devam eden kan davaları ve intikam olgusu maalesef son bulmuş değildir. Aynı şey Kobanê Bölgesi için de geçerlidir. Kürt halkının birlik ve beraberlik içinde ortak bir gelecek kurmanın önündeki büyük engellerden biri olan kan davaları ve intikam olgularında son yıllarda özellikle yeni nesil arasında azalmaya doğru bir seyir görülmekteyse de henüz ortadan kalkmış değildir. Kan davalarında toplumsal etkisi son derce olumsuz olan geleneklerden biri de karşı taraftan intikam almaya karar verildiğinde kurban olarak doktor, mühendis, avukat, öğretmen gibi eğitilmiş kesimin hedef seçilmesidir. Bu durum bin bir güçlülük yetişen Kürt aydınlarının bir çırpıda kan davalarına kurban giderek Kürt toplumunun bünyesinde derin yaraların açılmasına neden olmaktadır.

10. 5. Misafir Köy Odaları ve Şevbêrk⁶⁸⁷

Kobanê Bölgesi'nin özellikle köylerinde misafir köy odaları vardır. Hem dışarıdan gelen misafirlerin hem de ilgili köyün içinden gelenler bu ortak köy odalarında toplanırlar ve özellikle yörenin dengbêjlerinin davet edilmesiyle stranlar eşliğinde hoş bir gece geçirirler. Geceyi bu şekilde geçirmeye "şevbêrk" denir. Hikâyelerle de süslenen bu gecelerde Mişo Bekebûr, Hindawî, Bozan Ehmed, Baqî Xido, Mihemedê Dûman ve Kanun çalan Qedri'nin davet edildiği bazı Kobanê Misafir Odaları şunlardır:

687 Nizar Berî, "Min Ehemmi'l-Medafat Aynu'l-Arab Kobani Qedimen", kobani.hooxs.com

1) Bozan Ezîz Mişe Odası	(Tirmîk Bêcan Köyü)
2) Mihemed Elî Soreklî Odası	(Soreklî Mezrası)
3) Şako Odası	(Kobanê)
4) Mistefa Şahîn Beg	(Meqtele Köyü)
5) Hac Daban Mûsikî Odası	
6) Şêx Şekiro Odası	(Kobanê)
7) Misê Eyo Odası	(Kaniya Murşid)
8) Şêx Mistefa Mihemed Bedir Od.	(Şêxan Köyü)
9) Muxtar Mihemed Salih Odası	(Kobanê'nin batısı)

Adı geçen ve benzeri odalarda hikâyeciler tarafından anlatılan ve büyük bir zevkle dinlenen halk hikâyelerinden bazıları şunlardır:

- 1) Derwêşê Evdî û Edûle Xanim
- 2) Teyar Zor Elî Axa Tîmarî
- 3) Ehmed Axa Mendî
- 4) Huseyin Beg Zîlî
- 5) Hesên Elî Beg
- 6) Delal Edûl
- 7) Bêrîban Cindî
- 8) Cembeliyê Mîre Hekarî

11. KOBANÊ BÖLGESİ'NDE HİZMET ALANLARI: EĞİTİM, SAĞLIK, ULAŞIM, SU, ELEKTRİK

11. 1. Eğitim Öğretim

Resmi eğitim dilinin Arapça olduğu, Kanton statüsüne kavuştuktan sonra Kürtçe eğitimin başladığı Kobanê Bölgesi'nde açılmış olan çeşitli kademelerdeki okullara paralel olarak eğitim öğretim seviyesi resmi eğitim bağlamında yüksek sayılmaktadır. Kadınların çoğunun Arapça bilmediği Kobanê Bölgesi'ndeki eğitim düzeyi şöyledir:

- 1) 2004 yılına göre yaşları 6-12 arası olan çocuklardan eğitim görenlerin oranı %89.7'dir.
- 2) Yaşları 12-14 arası olan çocuklardan eğitim görenlerin oranı %89.7 kadardır.
- 3) Yaşları 15-17 arası olan çocuklardan eğitim görenlerin oranı %79.6 kadardır.
- 4) Başta Serrîn beldesi olmak üzere eğitim gören kızların oranı erkeklerinkine göre çok düşüktür. Bu nahiyede yaşları 15-17 arası olan kızlardan eğitim görenlerin oranı % 65 kadardır. Gerek bu beldede gerekse diğer yerleşim alanlarında bu oranın düşük olmasında kızların erken yaşlarda evlenmesi ve okumalarının ayıp karşılanması geleneği önemli bir yer tutmaktadır.

- 5) 2004 yılında yapılan istatistiklere göre yaşları 15'in üstünde olan nüfusun % 48.9 kadarı okuma yazma bilmiyor; % 33.9 kadarı okur yazardır; % 80.9 kadarı il-

köğretim mezunudur. Aşağıdaki tabloda yaş, cinsiyet ve derece bakımından eğitimin ayrıntılı göstergeleri verilmiştir.

Derece	Erkek		Kadın		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Cahil	20,502	39.2	30,258	58.8	50,760	48.9
Okur-yazar	20,810	39.7	14,344	27.9	35,157	33.9
İlköğretim	5,549	10.6	3,723	7.2	9,272	8.9
Ortaokul	3,166	6.0	2,049	4.0	5,215	5.0
Lise	1,406	2.7	659	1.3	2.065	2.0
Ünv. ön lisans	296	0.6	116	0.2	412	0.4
Ünv. lisana ve üstü	403	0.8	37	0.1	440	0.4
Belirsiz	229	0.4	247	0.5	476	0.5
Toplam	52,361	100.0	51,436	100.0	103,797	100.0

11. 2. Sağlık

Sağlık açısından geri kalan Kobanê Bölgesi'nde bu bağlamda göze çarpan bazı göstergeler şöyledir:

1) Toplam 19 pratisyen ve uzman doktorun bulunduğu Kobanê'de her 10714 kişiye bir doktor düşmektedir. Nahiyeler de dâhil olmak üzere Kobanê Bölgesi'ndeki toplam doktor sayısı 46'dır.

2) Kobanê şehrinin özel bir hastanesi vardır. Bölgesel genel hastane ise 1995 yılında Menbic şehrinde yapılan ve 160 yatak kapasitesine sahip olan Basil Hastanesi'dir. Tabi ki bir tek bu hastane ihtiyaçlara cevap veremiyor. Bundan dolayı Kobanêli hastaların çoğu tedavi için Halep'e gitmek zorunda kalıyorlar.

3) Normal tedavinin dışında çocuklara yönelik yaygın sağlık taraması aşı yapmaktır. 0-12 yaş arası çocuklara yönelik bu aşilar parasız yapılmaktadır. Bu aşilar aşağıdaki hastalıklara karşı önlem olarak yapılmaktadır:

- Tüberküloz
- Akciğer hastalıkları
- Öksürük
- Difteri
- Tetanoz
- Çocuk felci
- Kızamık

4) Kobanê Bölgesi'ndeki yerleşim alanlarına göre doktor sayısı ve ihtisas alanları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Yerleşim Alanı	Doktor Sayısı	Doktorların İhtisas Alanları
Kobanê	3	Pratisyen + Dış + Bölgesel Başkan
Xessaniye	2	Pratisyen + Dış
Arslantaş	1	Pratisyen
Xerabnaz	1	Pratisyen
Tel Xezal	1	Pratisyen
Serrîn	2	Pratisyen + Dış
Ce'de	2	Pratisyen + Kadın Doğum
Celebiye	0	-
Xanik	1	Pratisyen
Qadiriye	1	Pratisyen
Şêxana Jêrîn	3	Pratisyen + Dış
Derbazîn	1	Çocuk
Şêxana Jorîn	1	Pratisyen
Toplam	19	

11. 3 Ulaşım

Kobanê Bölgesi'nde yerleşim alanlarını birbirine bağlayan geniş bir ulaşım ağı bulunmaktadır. Ancak birçoğu henüz asfalt olmayan bu yollarda hem trafiğin yoğunluğunun hem de yolların darlığından dolayı çok sayıda trafik kazası meydana gelmektedir. Bölgede yararlanılan başlıca ulaşım araçları ve değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Araç	Adet	Fiyat	Toplam/Dolar
Seyyahiye ¹	9434	5000	47171538
Midibüs	98	15000	1467294.9
Minibüs	753	10000	7525499.9
Kargo Taksi	3815	50000	190754998
Tanker	87	25000	2180634.2
Pikap	5408	10000	54084315
Motorsiklet	3582	500	1791042.3
Toplam			304975322

Bölgede mevcut ulaşım yollarının başlıcaları şunlardır:

- 1) Kobanê-Halep I (Qirqûzaq Köprüsü'nden geçer).
- 2) Kobanê-Halep II (Cerablus Savaş Köprüsü'nden geçer).
- 3) Kobanê-Rakka (Celebiye'den geçer).
- 4) Kobanê-Tel Ebyad.

Bu ana ulaşım yollarından başka belde ve köylerle de irtibatlı daha birçok yol bulunmaktadır.

11. 4. Elektrik ve İçme Suyu

Kobanê Bölgesinde yaygınlaşan elektrik ağı köylerin çoğunu da içine alacak şekilde geniş bir alana yayılmış; yayılma oranı % 95'i bulmuştur. Sanayinin yanında bölge tarımında da kendisinden yararlanan elektrik ayrıca elektrikli ev aletlerinin kullanımında da büyük önem taşımaktadır.

Trafo patlamaları, elektrik direklerinin devrilmesi ve şiddetli rüzgardan dolayı tellerin kopması gibi nedenlerle bazen saatlerce hatta günlerce süren bir elektrik kesintisi yaşanmakta, bu da gündelik hayatı olukça olumsuz etkilemektedir.

Aslında zengin su pınarları ve kuyularının bulunduğu mıntıkada kurulan Kobanê'de zamanla bu pınar ve kuyuların kuruması nedeniyle su problemi ortaya çıkmıştır. Bugün beldeler ve şehirler ilaçlı su şebekesinden yararlanırken, köylerde içme suyu ihtiyacı genellikle kuyulardan karşılanmaktadır.

Kobanê merkezi ile Serrîn ve Şêxan beldelerinde yararlanan şebeke suları yaz aylarında bazen saatlerce kesilmekte, kış aylarında bu kesinti daha az görülmektedir.

İlaçsız kuyu sularından yararlanan köylüler kendi içme suyu ihtiyaçlarının yanında tarımsal sulamada ve hayvanlarının su ihtiyacını temin etmede de bu kuyulardan yararlanırlar.

12. KOBANÊ'NİN İŞİD/DAİŞ SLADIRISINA UĞRAMASI VE SAVAŞIN 4 AYLIK BİLANÇOSU

Bilindiği gibi İŞİD 15 Eylül 2014 yılında ağır silahlarla Kobanê'ye saldırmaya başladı. Birçok kimsenin “düştü düşecek” dediği Kobanê'ye yönelik bu saldırı YPK/YPJ'nin destansı direnişiyle karşılaştı. Daha sonra Pêşmergenin karadan, ABD öncülüğündeki Koalisyon Güçlerinin de havadan destek verdiği bu direniş 4 ay sonra zaferle sonuçlandı ve İŞİD Kobanê'den kovuldu.

30 Ocak 2015 tarihli Özgür Gündem gazetesi 9. sayfasında “Savaşın 4 Aylık Bilançosu” başlığı altında verdiği bilgiler ve istatistiksel rakamlar aşağıdaki gibidir:

YPG/YPJ, Pêşmerge ve Burkan el Fırat güçleri Kobanê'de düzenledikleri ortak basın toplantısı ile Kobanê savaşının dört aylık bilançosunu açıkladı. Açıklamada YPG Kobanê Komutanı Mahmut Berxwedan, Kobanê'deki Pêşmerge gücünün resmi sözcüsü Kawa Miray, Burkan el Fırat çatısı altında bir araya gelen Suwar el Rakka Tugay Komutanı Ebu İsa, Fecr el Hürriye tugayına bağlı Şems el Şemal temsilcileri hazır bulundu. Çok sayıda basın mensubunun takip ettiği basın açıklamasında konuşan YPG Komutanı Mahmut Berxwedan DAİŞ saldırılarına karşı destek sunan her kese teşekkür ederek, Kobanê'de süregelen direnişin insanlık ve özgür toplumu savunan evrensel bir direniş olduğunu söyledi. Pêşmerge ve Burkan el Fırat komutanlarının da konuşmalarından sonra YPG Kobanê Sözcüsü Şoreş Hesên 4 aylık savaş bilançosunu açıkladı.

4 aylık bilanço

Yapılan eylem sayısı	220
Sonuçları net olmayan eylemler sayısı	98
Saldırı yapan bomba yüklü araç sayısı	37
DAİŞ'in yaptığı intihar saldırısı	19
Çetelerin savaşta verdiği ölü sayısı	3710
YPG elinde kalan çete cenaze sayısı	316
YPG tarafından tahrip edilen araç sayısı	87
Patlatılan tank sayısı	16
Tahrip edilen dokça sayısı	8
Tahrip edilen Hummer sayısı	5
Tahrip edilen panzer sayısı	2

Ele geçen silahlar:

1 adet 57'lik top
 1 adet 23'lük doçka
 2 adet 14 buçukluk doçka
 2 adet 12 buçukluk doçka
 9 adet farklı havan tipleri
 1 adet espicinay silahı
 2 adet katyuşa silahı
 1 adet Hummer aracı
 1 adet panzer
 3 adet askeri araç
 496 adet kaleşnikof
 69 adet BKC silahı
 76 adet RPG silahı
 6 adet M-16 silahı
 Ayrıca çok sayıda farklı çap ve ebatta silah
 Tonlarca mühimmat

Dört aylık savaşta verilen şehit sayısı:

YPG/YPJ savaşçısı	408
Suwar el Rakka savaşçısı	13
Pêşmerge	1
Türkiye sol örgütleri üyesi	2
Şems el Şimal savaşçısı	2

KOBANÊ/ANHA

BEŞİNCİ BÖLÜM

ROJAVA'NIN KÜLTÜREL, ÖRGÜTSEL VE DİNSEL YAPISI

1. ROJAVA'NIN KÜLTÜREL YAPISI

1. 1. Rojava'da Kürt Dili

1. 1. 1. Anahatlarıyla Kürt Dili

Genel kabul görmüş araştırmalara göre Kürt dili Hint-Avrupa dil ailesinin Hint-İranî dalının İranî kolundandır.⁶⁸⁸ Derk Kinnane “*The Kurds and Kurdistan*” adlı kitabında buna işaret etmiş ve şöyle demiştir: “Kürt dili İranî diller grubunun Hint-Avrupa koluna dayanmaktadır”.⁶⁸⁹

Avrupa'nın çoğunluğu ile Küçük Asya, İran ve Hindistan'ı kapsayan geniş bir bölgede konuşulan dillere Hint-Avrupa Dilleri denir. Tüm bu diller konvansiyonel olarak “Hint-Avrupa” adı verilen tarih öncesindeki tek bir dilde meydana gelen değişimlerin sonucudur. Hint Avrupa dil ailesinin Hint İranî grubu kendi içinde şu üç alt gruba ayrılır:

- 1)Kuzeybatı İranî Diller Grubu
- 2)Güneybatı İranî Diller Grubu
- 3)Doğu İranî Diller Grubu

Bu sınıflandırmaya göre Kürt Dili birinci gruba, Fars dili ikinci gruba girer. Dolayısıyla aileleri bir olsa da ve aralarında benzer yanlar bulunsa da grupları farklı olan Kürtçe asla Farsçanın bir lehçesi değildir.⁶⁹⁰ Nitekim işin uzmanı olan Kürdologlar ve bilim adamları bu konuda şöyle derler:

688 Abdulla, *İmparatorluk, Sınır ve Aşiret*, s. 62

689 Kinane, *The Kurds and Kurdistan*, s. 3

690 Abdulla, *İmparatorluk, Sınır ve Aşiret*, s. 62-63

-Albert Socin: “Kürtçe ne Pehlevî dilinin ne de Farsçanın bir lehçesidir”.⁶⁹¹

-Edmonds: “Kürtçe Farsçanın bir lehçesi olmayıp, kendine özgü bir yapısı olan saf bir Arî dildir ve kelime açısından olduğu kadar sentaks bakımından da Kürtçe ve Farsça birçok noktada birbirinden farklıdır.”⁶⁹²

-E.B. Soane: “İlkçağdan beri saf ve eksiksiz bir şekilde Kürdistan dağlarında konuşulan Kürtçe mükemmel bir Arî dildir”.⁶⁹³

-S. Smith: “Kürtçe Farsçadan türemiş bir dil değildir. Tersine kendine özgü tarihsel bir gelişimi vardır ve tamamen bağımsız bir dil olup Eski Farsçadan daha eskidir”.⁶⁹⁴

Lehçe herhangi bir dil içerisinde ses ve yapı açısından bağımsız bir birim olarak ortaya çıkan, ancak o dilden tamamen o dilden ayrılmayan özel bir koldur. Örneğin “Kurmancî” Kürtçenin bir lehçesidir.

Bazı yörelerde bir lehçe içerisinde bazı farklı ses ve telaffuzlarla ortaya çıkan şiveler ağız olarak adlandırılır. Örneğin “Botî” Kurmancî lehçesinin bir ağızıdır. Kürt dili birçok yerli ve yabancı dilbilimci tarafından birkaç şekilde sınıflandırılmıştır. Aşağıdaki sınıflandırma nispeten genel kabul görmüştür:

1. Kurmanciya Jorîn (Yukarı Kurmancî)

1. 1. botanî
1. 2. hekarî
1. 3. badînanî
1. 4. aşteyî
1. 5. bayezîdî

2. Kurmanciya Naverast (Orta/Merkez Kurmancî)

2. 1. soranî
2. 2. silêmanî
2. 3. sineyî
2. 4. erdelanî
2. 5. germiyanî
2. 6. hewlêrî
2. 7. kerkûkî
2. 8. mukrî
2. 9. şarbajêrî
2. 10. pişderî

3. Kurmanciya Jêrîn (Aşağı Kurmancî)

3. 1. feylî
3. 2. kirmaşahî

691 Xurşid, “et-Tewciûc-Cuğrafi Li Lehcati'l-Luxeti'l-Kurdiyye”, *Korî Zanyarî Kurd*, III, 614

692 Abdulla, *İmparatorluk, Sınır ve Aşiret*, s. 62

693 Abdulla, *İmparatorluk, Sınır ve Aşiret*, s. 62

694 Zeki Bey, *Tarihu'l-Kurd ve Kurdistan*, s. 296

- 3. 3. lekî
- 3. 4. kelhorî
- 3. 5. xaneqînî
- 3. 6. lorî

4. Goranî ve Zazakî

- 4. 1. goranî
- 4. 2. hewramî
- 4. 3. zazakî (kirdkî, kirmanckî, dimilkî)

Kürt dilinin lehçelere ayrılmasında Kürdistan'ın coğrafî durumu önemli bir rol oynamıştır. Kürdistan'ın topografik özellikleri bağlamında Kürdistan'daki dağlar birbirinden ya da Kürt merkezinden kopuk bölgeler oluşturmuş ve böylece Kürtlerin izole kalmasına neden olan bir faktör olmuştur. İşte böyle bir ortamda Kürt dili birçok lehçe ve şiveye ayrılmıştır. Abbasiler Döneminin ünlü tarihçilerinden Mesûdî daha 10. yüzyılda *Murûcu'z-Zeheb* adlı eserinde “Her Kürt aşiretinin bir lehçesi vardır” diyerek bu gerçeğe dikkat çekmiştir. Kürdistan'ın dağlık bir rölyef olması Kürt aşiret ve boyları arasında sağlıklı iletişim yollarının kurulmasını engellemiştir. Bugün de idarî bir Kürt merkezinin yokluğu ve Kürtleri Ortadoğuda'ki birçok devlet arasında bölen jeopolitik durum Kürtçenin standart bir yapıya kavuşmasının önünde bir engel sayılmaktadır.⁶⁹⁵

1. 1. 2. Rojava'da Kürt Dili (Efrîn Bölgesi Örneği)⁶⁹⁶

Efrîn Bölgesi Kürtleri Kürtçenin Kurmancî lehçesiyle konuşur ve yazarlar. Efrîn Bölgesi'nde konuşulan “Kurmancî”nin kendine mahsus bazı özellikleri vardır ki herhangi biri bu Kurmancîyi konuştuğunda onun Efrîn Bölgesi Kürtlerinden olduğu rahatlıkla anlaşılır. Efrîn Kurmancîsini konuşanlarda göze çarpan belli başlı bazı özellikler şunlardır:

1)Kürtçede “*tewang*” denilen bükümlülük (bazı durumlarda eril isimlerde “a” harfinin “ê” ve “e” şeklinde bükülmesi) çok belirgin bir şekilde uygulanmaktadır. Örnek:

Hennan ismi *Henên* ve *Hênên* olur.

Mennan ismi *Menên* ve *Mênên* olur.

2)Konuşucular bazı harfleri atlatacak kadar çok çabuk konuşurlar.

3)Bölgenin güney kesimlerindeki Arapçaya yakın bir aksan konuşurlar ve konuşmalarında Arapça kelimeler nispeten fazladır.

695 Abdulla, *İmparatorluk, Sınır ve Aşiret*, s. 63

696 Ali, *Cebeli'l-Kurd “Efrîn”*, s. 219-221

4)Başta Dêrsiwan ve Biyan yöreleri olmak üzere dağlık kuzey mıntıkalarında oturanlar Türkçeye yakın bir aksanla konuşurlar ve konuşmalarında Türkçe kelimelere sıkça rastlanmaktadır.

5)Tebale ve Şêxler taifeleri “j” harfi yerine Zazalarda olduğu gibi “z” kullanırlar. Örneğin “*Em jî*” (Biz de) yerine “*Em zî*” derler.

6)Kürtçe orijinal kelimeleri kullanma oranı bakımından Baûtê yöresi birinci sırada yer almaktadır.

1. 1. 2. 1. Kuzey Sınırı Mıntıkları

1)Şêzan, Biyan ve Amikan aşiretlerinin oturdukları bu mıntıklarda Soranî lehçesinde olduğu gibi “**ji**” edatı yerine “**li**” edatı kullanılır. Osmanlı Devleti’nden kalma bir etkiyle bu mıntikalardaki Kurmancîde Türkçe kelimelere sıkça rastlanır. Amikan yöresinde şu değişiklikler görülmektedir:

a) İkinci şahıs eki olan “**î**” yerine “**ê**” kullanılır. Örnek:

Tu dixwazî yerine

Tu dixwazê denilir.

b) Üçüncü şahıs eki olan “**e**” yerine “**ê**” kullanılır. Örnek:

Ew dixwaze yerine

Ew dixwazê kullanılır.

c) Olma fiili “**bû**” yerine “**bî**” kullanılır.

d) Gelme fiilinde “**tê**” yerine eski form olan “**ditê**” kullanılır.

e) İkinci şahıs çoğul zamiri olarak “**win**” yerine “**hûn**” kullanılır.

f)Şêxan köylerinde “u” harfi yerine “i” kullanılır. Örnek:

Gund ve *Dikuxê* yerine

Gînd ve *Dikîxê* kullanılır.

1. 1. 2. 2. Êzidî Mıntıkları

Êzidîler konuşmalarında şu değişiklikler dikkat çekmektedir:

1) Mülkiyet zamiri olan “**ê**” yerine “**e**” kullanılır. Örnek:

Ê te ye yerine

E te ye denilir.

2)İkinci şahıs zamiri olan “tu” (sen)den sonra gelen “**dê**” gelecek zaman eki yerine “**yê**” veya “**wê**” kullanılır. Örnek:

Tu dê bimirî (Sen öleceksin) yerine

Tuyê bimirî veya *tiwê bimirî* kullanılır.

Efrîn Bölgesi konuşma dilinde “tuyê” ve “tiwê” formları çoğu kez “tê” olarak kısaltılır ve yukarıdaki örnekler “Tê bimir” şeklinde kullanılır.

3) Eril isim tamlaması eki olan “ê” yerine “e” kullanılır. Örnek:

Bavê te (Baban) yerine

Bave te denilir.

1. 1. 2. 3. Cûmê Ovası Güney Mıntıkaları

Dillerine çok sayıda Arapça kelimenin karıştığı bu mıntika sakinlerinin genç kuşağı yazı ve konuşmalarında bu kelimeleri yaşlı kuşaktan daha çok kullanırlar. Bu mıntika sakinleri arasında eril isim tamlaması olan “ê” yerine “î” kullanılır. Örnek:

Apê min (Amcam) yerine

Apî min denilir.

1. 1. 2. 4. Robarî Yöresi

Bu yörede oturan Kürtlerin en belirgin dilsel özellikleri şunlardır:

1) Kelimelerin son harflerini uzatırlar.

2) Kendilerine mahsus yumuşak “ke” soru edatı vardır. Örnek:

Ke tu kê herî? (Sen ne zaman gideceksin?)

3) Konuşmalarında “x” harfini “h” olarak telaffuz ederler. Örnek:

Kuxîk (öksürük) kelimesini *Kuhîk* şeklinde söylerler.

1. 1. 2. 5. Şêrewa Dağı Sakinleri

Şêrewa Dağı sakinleri arasında şu dilsel özellikler dikkat çekmektedir:

1) Güneyde ve doğuda Araplarla komşu olmalarına rağmen Arapça kelimelerin girmedığı orijinal bir Kurmancî lehçesini kullanırlar.

2) Çoğul işaret zamiri olan “ev” (bunlar) yerine “evene” kullanılır.

3) Bazı kelimelerin kendilerine mahsus formları vardır. Örnek:

- *Bira* (Kardeş) yerine *Birako* derler.

- *Weled* (evlat) yerine ‘*Ecî* derler.

1. 2. Eğitim-Öğretim

1. 2. 1. Küttab (Dinî İlkokul) Eğitimi

Ana Hatlanyla Küttab Eğitimi.⁶⁹⁷ Mekteb kelimesiyle eşanlamlı olan “küttab” Osmanlılar zamanında “mektebhane”, “mekteb-i sıbyan”, ibtidaî mekteb” ve “ilk mek-

⁶⁹⁷ Landau, “Küttab”, *DÎA* (Diyanet İslam Ansiklopedisi), XXVII, 3-4; Ali, *Cebelu'l-Kurd “Efrin”*, s. 287-288

teb” gibi adlarla da anılmıştır. Eşanlamlı bu ilköğretim kurumlarında Kur’an okuma, temel aritmetik, temel okuma yazma ve temel dinî bilgiler öğretilirdi. Müfredatta Arapça, gramer, hat ve şiir eğitimi de yer alıyordu. Küttabı bitirenler medrese eğitime geçmeyi hak kazanırlardı. 5-7 yaşlarında eğitime başlayan ve 4-6 yıl eğitim gören küttab öğrencileri Cuma günü hariç haftanın altı gününde güneşin doğuşundan batışına kadar eğitim görürlerdi. Eğitim usulü “hoca”, “muallim” veya “müeddib” olarak adlandırılan öğretmenlerin sözlerini defalarca tekrar etme temeline dayanan ezberleme şeklindeydi. Müfredat daha çok Kur’an üzerine şekilleniyordu. Önce ilk sure olan “Fatiha, daha sonra 114. Sure olan “Nas” ezberleniyordu. Ardından en uzun sure olan “Bakara”ya gelinceye kadar sureler ezberleniyor ve eğitim devam ediyordu. XX. yüzyılda İslam dünyasında küttablar genellikle dönemin yaygın ve resmî ideolojilerine göre eğitim veren kurumlar haline geldi; sömürge durumundaki Müslüman toplumlarda da ya kapatıldı ya da müfredatları değiştirildi. Yeni kurulan milli devletlerde küttablar büyük oranda örgün eğitim sistemine dâhil edildi. Çok az yerde geleneksel varlığını korumaya devam eden bu küttablar Suriye ve Irak gibi ülkelerde zamanla önemsiz hale geldi.

*Efrîn Bölgesi’nde Küttab Eğitimi:*⁶⁹⁸ Rojava’nın Efrîn Bölgesi’nde XIX. yüzyılın ilk yarısında yaygınlaşmaya başlayan küttablarda öğretmenlik yapanlara “xwoce” (hoca) denirdi. Genellikle Kürt veya Türk olan bu hocalar tarafından okutulduğu bilinen kitaplardan bazıları şunlardır:

Guldeste	(Mektup yazmayı öğreten bir kitaptır.)
Înşa	(Gramer öğreten bir kitaptır.)
İlmihal	(Temel dinî bilgileri içeren bir kitaptır.)

Osmanlı ve Fransız dönemlerinde küttablarda öğretmenlik yapan ve bir kısmı henüz hayatta olan “xoce”ler şunlardır:

<u>Xoce</u>	<u>Köyü/Nahiyesi</u>
Xoce ‘Evdo ‘Eşê	Şîtka Köyü
Mela Raxib	Cilbil Köyü
Mihemed ‘Elî Xwoce	Mabeta Nahiyesi
Xelîl Efendî	Qucuman Köyü
Osman Hedo	Şiketka Köyü
Bekir Hedo	Şiketka Köyü
‘Evdilkerîm Qaso	Şiketka Köyü
Reşîd Hemo	Hopka Köyü
Îbrahîm Qadir	Hopka Köyü
Xoce Reş	Sinarê Köyü

Cemîl Kune	Kurdan Köyü
Xoce Mehmûd	Kurzêl Cûmê
Cemîl Mecîd Axa	Gazê
Şewket Ne'san	Til Lif Köyü
Xoce Reşîd	Turindê Köyü
Xoce Mûsê	Bilbil Nahiyesi
Mihemed Dedî Mamedê	Bilbil Nahiyesi
Îbrahîm Ne'so	Mîrkan Köyü
Xoce 'Îşê	Ba'denlî Köyü
Xoce Lingo	Kumrûk Köyü
Xoce Femdîn	Kumrûk Köyü
Mihemed Îbiş	Qenterê Köyü
Xoce Şitlo	Cwîq Köyü

*Cizîr Bölgesi'nde Küttab Eğitimi*⁶⁹⁹: Küttab eğitim öğretim süresinin iki yıl olduğu Cizîr Bölgesi'nde bir erkek veya kız çocuğu 6-7 yaşlarına geldiğinde babası onu “mela” unvanıyla anılan hocaya gönderirdi. Özel küttab binasının olmadığı yerlerde cami bu eğitim için kullanılırdı. Küttab öğrencisi yerde ve genellikle diz üstü oturur, mela okuma yazma ya da herhangi bir işlem sırası gelen öğrenciyi elindeki uzun sopa ile işaret ederdi.

Qamişlo şehrinin inşası ve gelişmesiyle birlikte küttab sayısında da artış meydana gelmiştir. İsimleri hocalarının isimleriyle birlikte anılan bu küttablardan bazıları şunlardır:

- Mela Ensarî Küttabı
- Mela Îbrahîmê Zizvingî Küttabı
- Mela Hesên Küttabı
- Mela Mihemed Küttabı
- Mela Şêxmûs Küttabı
- Hemê Erebo Küttabı

1. 2. 2. Medrese Eğitimi ve Xeznewîler Medresesi Örneği

Ana Hatlarıyla Medrese Eğitimi:⁷⁰⁰ Sözlük anlamı “ders yeri” olan medrese İslam tarihinde eğitim ve öğretim kurumlarının genel adı olarak kullanılır. Klasik medreselerde okutulan ilimler şunlardır:

699 Konê Reş, *Tarihu'l-Qamişli*, s. 156-157

700 İspirli, “Medrese”, *DİA*, XXVIII , 323 ve devamı

Cüziyat İlimleri

Aritmetik Geometri
Astronomi Felsefe

Aliye (Alet) İlimleri

Belagat (Retorik) Mantık
Kelam Gramer Edebiyat

Âliye (Yüce) İlimler

Hadis Tefsir Fıkıh

Seçmeli Dersler

Tarih Coğrafya
Tıp Müzik

*Rojava'da Medrese Eğitimi (Xeznewîler Medresesi Örneği):*⁷⁰¹ Kürdistan'ım öbür parçalarında olduğu gibi Rojava'daki medreseleri de iki kategoriye ayırmak mümkündür. Biri resmî medreseler; öbürü de eğitim dilinin Kürtçe olduğu fahrî Kürt medreseleri. Rojava'da Xeznewîler Medresesi bu her iki kategorinin özelliklerine birden sahip olduğu ve bölgenin en meşhur medresesi olarak bilindiği için burada örnek olarak bu medrese üzerinde durmak istiyoruz.

Şêx Ehmed Xeznewî (ö. 1950) tarafından 1920 yılında Haseke'ye bağlı Xezna Köyü'nde kurulan bu medrese eskiden resmî değildi. Eğitimin sabah saat 7'de başlayıp akşama kadar devam ettiği bu medrese daha sonra kendine mahsus eğitim öğretim yılı olan bir akademiye dönüştürüldü ve mezunları resmen Ezher Üniversitesi'ne kabul edildi.

Önce "Xeznewî İslamî İlimler Akademisi " adıyla anılan medrese Tel Me'rûf Köyü'ne nakledildikten sonra adı "Haznevî İslamî ve Arapça İlimler Akademisi" oldu. Şêx Ehmed'in torunlarından Şêx Mihemed Xeznewî'nin vefatından ve şeyhlik makamının oğlu Şêx Mihemed Muta'a geçmesinden sonra bu medrese-akademi Tel İrfan'a nakledildi.

Xeznewî Medresesi'nin idaresi Şêx Ehmed Xeznewî'nin vefatından sonra oğlu Şêx Mihemed Masûm'a geçti. Bu zat da babasından 8 yıl sonra yani 1958 yılında

701 Kürt yazar ve akademisyen İslam Cangîr Arşivi. Cangîr benim talebim üzerine bu malumatı konumuz olan medresenin mezunlarından 1969 doğumlu Mela Mihemed Keyr'den alıp 5 sayfalık bir Arapça metin olarak Aralık 2014 tarihinde bana teslim etti; ben de bunu özet olarak Türkçeye çevirdim. Her ikisine de teşekkür ederim.

vefat edince yerine oğlu Şêx Mihemed 'Elaeddîn geçti. Onun da 1969 yılında vefat etmesi üzerine yerine oğlu Şêx İzzeddîn geçti. Bu zat da Temmuz 1992 yılında vefat etti ve yerine torunu Şêx Mihemed geçti. Bu şeyhin de 2005 yılında vefat etmesinden sonra yerine geçen oğlu Şêx Mihemed Muta' zamanında medrese Haseke'nin yaklaşık 25 kilometre kuzeybatısına düşen Tel İrfan'a nakledildi.

Başlangıç yıllarında medresenin 100 kadar olan talebe sayısı gittikçe artmaya başladı ve Şêx İzzeddîn zamanında 150'yi buldu. Talebe sayısının zirve yaptığı dönem Şêx İzzeddîn'in oğlu Şêx Mihemed zamanıdır ki onun zamanında bu medresenin talebe sayısı 2500'e yükseldi. Fakat Suriye'de ve bölgede baş gösteren siyasî ve ekonomik koşullar nedeniyle talebe sayısı gittikçe azalmaya başladı.

Xeznewîler Medresesi'nde okuyan talebelerin konaklama, yiyecek ve giyim ihtiyaçları Xeznewîler Ailesi tarafından karşılanırdı. Bu ihtiyaçlara cevap vermek üzere yapılan ve geliştirilen bu medresenin klasik yapısı her biri 18 metrekareden oluşan 10 odadan oluşurdu. Şêx Mihemed Ma'sûm zamanında medresenin oda sayısı iki katına çıkarıldı ve etrafı bir duvar ile çevrildi. Çamur ve kerpiçten yapılan medrese Şêx İzzeddîn zamanında kırmızı tuğlalarla 3,5 dönümlük bir alanı kapladığı şekilde geliştirildi. Şêx İzzeddîn'in oğlu Şêx Mihemed zamanında odalara dörtgen bir şekil verildi ve talebelerin oturdukları odalar ile ders odaları birbirinden ayrılıp ders odalarının sayısı 80'e çıkarıldı. Tel Marûf'ta henüz ayakta olan bu medrese IŞİD tarafından büyük zarar görmüştür.

Medresenin "Akademi"ye dönüştürülüp Vakıflar Müdürlüğü'ne bağlandığı modern yapısına gelince: Bazalt taşından yapılan medrese 12 salondan meydana gelmektedir. Her salonun uzunluğu 9 metre, eni 6 metredir. Medresenin bitişiğinde talebelerin kaldığı 35 oda bulunmaktadır. Her birinde 10 talebenin kaldığı odalar 24 metrekareliktir.

Diğer Kürt medreselerinde olduğu gibi bu medresede de eğitim şu aşamalar çerçevesinde yapılırdı.

1) *Yüz yüze Ders*: Talebenin hocadan yüz yüze aldığı derse denir.

2) *Müzakere*: Talebenin hocadan aldığı dersi arkadaş(lar)ı ile tekrar etmesine denir.

3) *Mütalaa*: Talebenin bir gün sonra okuyacağı dersi kendi kendine çalışmasıdır.

4) *Ezber*: Talebenin okuduğu dersin metnini ezberlemesidir.

Tarikat olarak Nakşibendî/Halidî, mezhep olarak da Şafî olan Xeznewîler Ailesi'nin bu medresesine Türkiye, Suriye, Irak, Lübnan ve hatta Avrupa'dan gelen talebeler burada 5-6 yıl eğitim gördükten sonra bugünkü diploma mesabesinde olan "icazetname" alırlar.

1. 2. 3. Modern Eğitim Kurumları

Efrîn Bölgesi'nde Modern Eğitim Kurumları⁷⁰²

Fransız Mandası Dönemi: Osmanlı Devleti'nin yıkılışıyla birlikte Rojava'da "küt-tab" eğitiminde gerileme meydana geldi. Kendi mandaları zamanında Rojava'da eğitim dilinin Arapça ve Fransızca olduğu resmî okulların açılmasını teşvik eden Fransızlar bu bağlamda Efrîn Bölgesi'nde kronolojik olarak şu okulları açtılar:

- 1923 yılında ilk resmî okulu Meydankê Köyü'nde açtılar.
- 1926 yılında Mabeta Köyü'nde bir okul açtılar. Binası günümüzde de vardır.
- 1927 yılında 'Erş Qîbar Köyü'nde Êzidîler için bir okul inşa ettiler.
- 1927 yılında Efrîn'de bir erkek ilköğretim okulunu açtılar.
- 1930 yılında Bilbil Köyü'nde bir okul açtılar.
- 1933 yılında Reco Köyü'nde bir okul inşa ettiler.

İlköğretim 5. sınıfı bitiren öğrenciler ya bu eğitimle yetinirlerdi, ya da aileleri varlıklı ise Halep ve Şam gibi büyük şehirlere gidip buralarda liseyi okurlardı. Kürd Dağı Bölgesi'nden lise diploması alan ilk kişiler şunlardır:

- Cemîl Kune:* Kurdanlıdır. Efrîn İlköğretim Okulu'nun ilk müdürüdür (1928)
- Heyder Hemdî:* Keferdelê Köyü'ndendir.
- Mihemed 'Ebdo:* Hemam Köyü'ndendir.
- Ehmed Ca'fer:* Baxçe Qonaq Köyü'ndendir.
- Xelîl Edîb:* Qujûma Köyü'ndendir. Uzun yıllar Efrîn İlköğretim Okulu'nda müdürlük yaptıktan sonra 1998 yılında vefat etmiştir.

Efrîn Bölgesi'nden üniversite eğitimi için Şam'a gidenler en çok Hukuk Fakültesi'ni tercih ederlerdi. Bu fakültenin Efrînli ilk mezunları şunlardır:

- Qadî Osman Mihemed
- Mihemed Menan Şêx İsmâîl
- Hesen İsmâîl

Bağımsızlık Dönemi: Bu dönemde Efrîn Bögesi'nde kurulan bazı okullar şunlardır: -1958 yılında Efrîn Lisesi adıyla Efrîn'de ilk resmî lise.

- 2000-2001 eğitim öğretim yılında Efrîn Bölgesi köylerinde 249 ilköğretim okulu.
- Aynı eğitim öğretim yılında 50 tane "idadiye"
- Efrîn şehrinde 7 tane lise. İki tanesinden biri erkek diğeri kızlar için olan bu liselerden dört tanesi fen ve sanat lisesi iken (ticaret, sanayi, ziraat ve kadın sanatları); biri de yapımı 1962 yılına dayanan "Şeriat Lisesi"dir.
- 2001-2002 eğitim ve öğretim yılında eğitime açılan Öğretmen Yetiştirme Enstitüsü.

Cizîr Bölgesi'nde Modern Eğitim Kurumları⁷⁰³

1928 yılında tüm Cizîr Bölgesi'nde aşağıdaki dört şehirde birer ilköğretim okulu vardı ve bunlar Maarif Müfettişi Muhammed Kurd Alî'nin idare ve denetimi altında hizmet veriyorlardı:

1) Haseke	2) Amûdê
3) Rasulayn (Serê Kaniyê)	4) Qamişlo

1928 yılından 1936 yılına kadar adı geçen dört okula aşağıdaki dört ilköğretim okulu daha eklendi:

1) Ayn Dîwer	2) Haseke
3) Dirbasiyê	4) Qamişlo

1948 yılına kadar Cizîr Bölgesi'nde daha sonra liseye dönüştürülen Haseke Ortaokulu'ndan başka ortaokul yoktu.

Qamişlo'da kurulan ilk resmi ilköğretim okulu Numûzeciye adıyla kurulmuştu ve okulun öğrenci kapasitesi 25 kişilikti. Ardından Seyyid Qureyş adını alan bu okul daha sonraları Qamişlo Ortaokulu olarak hizmet vermeye başladı.

Qamişlo'nun ikinci resmi ilköğretim okulu Qudûr Beg Mahallesi'nde Cebrail Hayik idaresinde açılan Mansûr İlköğretim Okulu'dur. Şehirde açılan üçüncü resmi ilköğretim okulu Şukrî Kuvvetli Caddesi üzerinde kurulan Hatem Taî İlköğretim Okulu'dur. Ardından Selahaddîn İlköğretim Okulu ile Hamdaniye İlköğretim Okulu açılmıştır.

Qamişlo'da kurulan ilk lise Techîz Lisesi'dir. Daha sonra Qamişlo Lisesi adını alan bu lise 1950'li yıllarda Haseke Yolu üzerinde Arabistan Lisesi mevkiinde kurulmuştur.

Qamişlo'da ilk özel lise 1956 yılında Şêx Ehmed Xeznewî tarafından Qudûr Beg Mahallesi'nde Eski İstasyon Caddesi üzerinde kurulan Ömer b. Hattab Lisesi'dir. İkinci özel lise 1957 yılında Hanna Mûrî idaresinde kurulan Nahda Lisesi'dir. Hanna Zafaro ve Suleyman Aho bu lisenin ünlü hocalarından ikisidir.

1. 2. 4. Kürtçe Eğitim-Öğretim ve Kurslar

1946 yılında Fransızların Suriye'yi terk etmesinin ardından Kürtler Kürtçenin eğitim öğretimde kullanılmasını yasadışı kılan bir dizi ayrımcı uygulamaya maruz kalmışlardır. Bugün Kürtçe Suriye'de resmen tanınmayan bir dil olup eğitimde kullanılması yasaktır.⁷⁰⁴ Bir İnsan Hakları İzleme Raporu'nda Kürt dili üzerindeki baskılara şu örnekler verilmektedir:⁷⁰⁵

703 Muheymîd, "Tatavvuru't-Talim Fi Haseke", *Umran Dergisi*, Haseke 1972, sayı:5, 41-42, s. 245; Ukîn Buls Menûfer, *es-Suryan Fi'l-Qamişli*, s. 34; Konê Reş, *Tarihu'l-Qamişli*, s. 157-158

704 Montgomery, *Suriye Kürtleri*, s. 31

705 Malmisanij, *Türkiye ve Suriye'de Kürtçe Kitap Yayıncılığının Dünü ve Bugünü*, s. 103

- 1) Kürt dilinin yasaklanması,
- 2) Özel Kürt okullarının açılmasına izin verilmemesi,
- 3) Kürtçe kitap ve yazılı materyalin yasaklanması.

Suriye Kürtleri arasında 1980'li ve 90'lı yıllarda yasal olmayan birçok Kürtçe dil kursu düzenlenmiş ve bu kurslara genellikle çocuklar ve gençler katılmıştır. Bazı Kürt yazarları bu kurslara katılan kursiyerlere yüzlerce kitap hediye etmiş ve bu yazarlardan bir kısmı bizzat kendileri Kürtçe dil kurslarında öğretmenlik yapmıştır.⁷⁰⁶

Rojava/Suriye Kürtleri ulusal mücadeleleriyle birlikte kültürel faaliyetlerini de kendi kuracakları cemiyetler aracılığıyla yürütmeye karar vermiş ve yapabildikleri kadar bunu yapmışlardır.⁷⁰⁷ Örneğin:

1932 yılında Haseke'de Haco Ağa başkanlığında kurulan “*Civata Arîkariyê Ji Bona Kurdên Belengaz*” (Kürt Fakirlere Yardım Cemiyeti) programına Kürt bölgelerinde hastanelerle birlikte okullar açmayı da koymuştur.⁷⁰⁸

1938 yazının başlarında Cegerxwîn ve birkaç genç öğrenci tarafından kurulan Nadiyê Ciwanên Kurd (Kürt Gençlik Kulübü) kendisine üye olacak kimselere Kürt edebiyatını öğrenmeleri şart koşmuştur. Cegerxwîn başkanlığı Muhammed Ali Şawîş'e bıraktıktan sonra bu kulübün mensuplarına Kürt şiiriyle ilgili dersler vermiş; bazı müderrisler de burada öğrencilere Kürt edebiyatıyla birlikte tarih ve coğrafya derslerini de vermişlerdir.⁷⁰⁹

1953 baharında kurulan “*Komela Yekîtiya Xortên Dîmokratên Kurd*” (Demokrat Kürt Gençleri Cemiyeti)'e özellikle kurucu üyeler olan Muhammed Mela Ahmed ve Qamişlo doğumlu Ali Yusuf'un gayret ve teşvikleriyle çok sayıda Kürt genci katılmış ve cemiyet ilk iş olarak kuruluş nedenlerini anlatan yurtsever içerikli bildiriler dağıtırken Kürtçe eğitim verecek okulların açılmasını da talep etmişlerdir.⁷¹⁰ Cemiyet hemen hemen tüm neşriyatında Kürt dili ve edebiyatı, Kürt tarihi, Kürt kıyıamları ve Kürt büyükleri hakkında tanıtıcı bilgiler vermede duyarlılık göstermiştir.⁷¹¹

1957 yılında “Benda Azadî” (Özgürlük Fraksiyonu)'nin kuruluşuyla ilgili şunlar söylenmektedir: Komünist Partisi gazetelerini Arapça ve Ermenice çıkarıyordu. Partideki bazı Kürt aydınları parti gazetelerinin Kürt mntıkalarında Kürtçe çıkmasını istediler. Ancak parti yöneticileri kadro ve makine gibi teknik mazeretler ileri sürerek bu teklifi reddettiler. Teklifi yapanlar bu teknik problemleri kendileri giderecek

706 Malmisanij, a. g. e., s. 144

707 Bkz. Miranî, *el-Hareketu'l-Qawmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistani Sûriye*, s. 98

708 Miranî, a. g. e., aynı yer

709 Hüseyinî, *Kitabu Amûda*, s. 26

710 Bkz. Miranî, *el-Hareketu'l-Qawmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistani Sûriye*, s. 98-99; Mela Ahmed, *Safahatun Min Tarihi Hareketi't-Taharrurii el-Vatani el-Kurdi Fi Sûriya*, s. 33

711 Mela Ahmed, *Safahatun Min Tarihi Hareketi't-Taharruri el-Vatani el-Kurdi Fi Sûriya*, s. 33

güçte olduklarını söyledilerse de parti yöneticileri yine kabul etmediler. Bunun üzerine partiden ayrılan bu Kürt aydınları 1957 yılında “Benda Azadî”yi kurdular.⁷¹²

1. 3. Rojava Basını (Gazete ve Dergiler)⁷¹³

Kürt basın araştırmacıları iç ve dış gelişmelerin Rojava’daki yansımalarına göre genellikle aşağıda özetlediğimiz dört merhaleye ayırırlar:⁷¹⁴

1. 3. 1. Birinci Merhale: “Hawar”, “Ronahî” ve 1950’li Yıllar

Celadet Alî Bedirxan’ın (1893-1951) 15. 05. 1932 tarihinde İlk kez Latin Kürt Alfa-besiyle Şam’da çıkarmaya başladığı Hawar ve 1942 yılında çıkardığı Ronahî dergileri bu merhalenin en verimli iki ürünüdür.

Hawar: Kürt dili, edebiyatı, tarihi ve folkloru açısından bir hazine niteliğinde olan Hawar’ın çıktığı 15 Mayıs artık 2006 yılından beri Kürtler arasında Kürt Dil Bayramı olarak kutlanmaktadır. Celadet Bedirxan 15 Nisan 1941 yılında HAWAR’ın 27. sayısında “Hawar’ın Sahibi” başlığı altında 15 Mayıs’a şöyle dikkat çekmektedir:

“15 Gulan 1932. Di vê tarîxê de gazî û hawara kurdan ji dil û devên wan ketine nav xêz û xêzikên çend çend rûpelan û kovareke kurdî anîne pê. Ji kurdan re Hawar, Hawareke nû, Hawara zanîn û danzanînê za. Ev roj di jiyîna kurdmanca a civakî û edebî de rojeke tarîxî ye. Di vê rojê de kurdmanc bûn xwedîyê alfabeyeke biserxwe, alfabeyeke kurdî û ji nîrên alfabeyên milletên din, milletên biyanî xelas bûne. Ev alfabe alayek e, alaya biserxwebûna heyîna me ya edebî ye... Belê, alfabe ko ji sala hezar û nehsed û nozdehan ve ez lê dixebitim, mine w di wê rojê de di rûpelên Hawarê de belav kir... Kuro eyb e, şerm e, fehîr e. An hînî zimanê xwe bibin , an mebêjin em kurd in, bê ziman kurdîti ji we re ne tu rûmet e; ji me re rûşeyîyeke giran e. Pesn û şabaş û hezar pîroz ji wan kesan re ku hînî xwendin û nivîsandina zimanê xwe bûne û bi vî awayî mifta heyîna xwe xistine bêrîka xwe û ji bin bandora milletên biyanî bi der ketine. Heyf û xebînet û hezar mixabin, nemaze ji wan kesan re ko bi zimanên din dizanin bixwînin binvîsînin û alfabe zimanê xwe hêj nas nekin!”⁷¹⁵

712 Bkz. Abdulhamid Derwiş, *Edva*, s. 20; Mela Ahmed, *Safahatun Min Tarihi Hareketi’t-Taharruri el-Vatani el-Kurdi Fi Sûriye*, s. 35, 37

713 Krş. Konê Reş, *Diroka Rojnamegeriya Kurdi Li Sûriyê û Libnanê*, Duhok 2013; Bedreddin, *Panoramek Li Ser Rêveçûna Rojnamegeriya Kurdi Li Parçê Rojava-Sûri*, Hewlêr; Malmisaniy, *a. g. e.*, s. 127-128

714 Örneğin bkz. Konê Reş, *a. g. e.*, s. 169-173

715 “15 Mayıs 1932: Bu tarihte Kürtler imdat ve çılgınlıklarını birkaç sayfadan oluşan kâğıt ve satırlara dökerek yeni bir Kürtçe dergiyi, Hawar’ı çıkarmışlardır. Hawar Kürtler için yeni bir imdat, kendini tanıma ve tanıtmaya çılgınlığıdır. Bu gün, Kürtlerin toplumsal ve edebi hayatlarında tarihi bir gündür. Kürtler bu günde bağımsız bir alfabe kavuşmuş; yabancı milletlerin alfabesinden kurtulmuşlardır. Bu alfabe bir sancaktır; bağımsız edebi varlığımızın sancağıdır. Evet, bu benim 1919 yılından beri üzerinde çalıştığım bir alfabedir ve ben onu ilk kez 15 Mayıs

Hawar'ın 1932 yılının 15 Mayıs'ında çıkan ilk sayısından birkaç örnek vermek istiyoruz ki bu örnekler Kürt dili ile Kürt kimliği arasındaki ilişkileri açıkça göstermektedir. Yani kimliksiz dil, dilsiz kimlik düşünülemez:

HAWAR dengê zanînê ye; zanîn xwenasîn e; xwenasîn ji me re rêya felat û xweşîyê vedike.

Her kesê ku xwe nas dike, dikare xwe bide naskirin.

HAWARa me berî her tiştî heyîna zimanê me dê bide naskirin; lew ra ziman şerta heyînê a pîşîn e.

HAWAR zarokeke nûza ye; zarowa me ye; zarowa kurdan e; wek her zaro bi xweyîtiya dê û bav, bira û pismamên xwe dikare bijî. ⁷¹⁶

1932 yılında Şam'da Latin alfabesiyle yayımlanan Hawar'ın yayımı 1935 yılında kesintiye uğramışsa da İkinci Dünya Savaşı sırasında, 1941'de yeniden yayıma başlamış ve 1943 yılında yayımı son bulmuştur.

Dengê Kurd: 1957 yılında Suriye'de illegal olarak kurulan Suriye Kürdistan Demokrat Partisi (PDK-S) illegal olarak ve Latin alfabesiyle "Dengê Kurd" adında bir gazete yayımladı. Bu adım hem politik açıdan hem de süreli yayın açısından çok önemli bir adımdır. Fakat bu gazete adı geçen partinin ikiye bölündüğü 1965 yılında aynı isimle ancak bu kez Arapça olarak yayımlanmıştır.

Şimdi de kronolojik sıraya göre bu dönemin basın yayın organlarının isimlerini, çıkmaya başladıkları tarihleri, türlerini, dillerini ve sahip ya da yayımcılarını bir liste üzerinde görelim.

İsim	Türkçesi	Tarih	Tür	Dil	Sahip
Hawar	Çılgılık, İmdat	1932	Dergi	Kürtçe	X ²
Ronahî	Aydınlık	1942	Dergi	Kürtçe	X ³
Xabûr	Habur	1951	Dergi	Arapça	X ⁴
Sawtu'l-Cezîre	Cizîr'in Sesi	1954	Gazete	Arapça	X ⁵
Kewakib	Yıldızlar	1956	Dergi	Arapça	X ⁶
Şerq el-Arabî	Arap Doğu	1957	Gazete	Arapça	X ⁷
Dengê Kurd	Kürdün Sesi	1959	Gazete	Kürtçe	X ⁸

gününde Hawar'ın sayfalarında yayımlamaya başladım. Yiğitler, ayıptır ve utanç vericidir! Ya dilinizi öğrenin ya da "biz Kürt değiliz" deyin. Dil olmadan Kürtlüğünüzün bir değeri yoktur, dilsiz Kürtlük bizim için ağır bir yüz karasıdır. Kendi dilleriyle okuma yazmayı öğrenerek var oluşlarının anahtarını ceplerine koyup kendilerini yabancı milletlerin boyunduruğundan kurtaranları bin kez tebrik ediyorum; ne mutlu onlara. Başka dillerle okuyup yazabildiği halde kendi dillerinin alfabesini bile tanımayanlara üzüliyorum, yazıklar olsun onlara!"

716 -HAWAR bilginin sesidir; bilgi kendini tanımadır; kendini tanımamız bize kurtuluş yolunu açar.

-Kendini tanıyan her kes, kendini tanıta da bilir.

-HAWAR her şeyden önce dilimizi tanıtacaktır; zira dil var olmanı ilk şartıdır.

-HAWAR yeni doğmuş bir çocuktur; bizim çocuğumuzdur; Kürtlerin çocuğudur; her çocuk gibi o da anne, baba, kardeş ve amcazadelerinin sahip çıkmasıyla ancak yaşayabilir.

1. 3. 2. İkinci Merhale: 1960-1980 Arası Yıllar

Suriye Kürt Demokrat Partisi'nin 1965 yılında çıkardığı “*Dengê Kurd*” (Kürdün Sesi) gazetesiyle dikkatleri çeken bu merhalede Hawar ekibinden Nûredîn Zaza, Osman Sebrî, Hesên Hîşyar Serdî ve Cegerxwîn gibi usta kalemlerinin büyük etkisi olmuştur. Örneğin Hesên Hîşyar Serdî 1966 yılında “*Agahî*” gazetesini Kürtçe çıkarmıştır. Bu derginin son sayısı (18. veya 19. sayısı) 1983 yılında yayımlanmıştır. Cegerxwîn de İlerici Kürt Partisi adına “*Gulistan*” dergisini Kürtçe çıkarmıştır. *Dengê Kurd* politik bir gazete iken *Gulistan* dergisi edebi ve kültürel konuları işlemiştir. Suriye Kürt Demokrat Partisi'nin çıkardığı “*Gelawêj*” dergisinin yayım sorumlusu yine Hawar'ın ekibinden Osman Sebrî idi ve bu dergi de edebi ve kültürel konuları işlemiştir.

Bu merhalenin yayın organlarıyla ilgili genel listeyi aşağıda veriyoruz.

İsim	Türkçesi	Tarih	Tür	Dil	Sahip
Dengê Kurd	Kürdün Sesi	1965	Gazete	Arapça	X ⁹
Dengê Kurd	Kürdün Sesi	1965	Gazete	Arapça	X ¹⁰
Ed-Dîmokratî	Demokrasi	1966	Gazete	Arapça	X ¹¹
Agahî	Bilgi	1966	Dergi	Kürtçe	X ¹²
Gulistan	Gül Bahçesi	1968	Dergi	Kürtçe	X ¹³
Dengê Kurd	Kürdün Sesi	1970	Gazete	Arapça	X ¹⁴
Xelat	Ödül	1970	Bülten	?	?
Bang	Çağrı	1970	Bülten	?	?
el-Museqqefu't-Teqeddumi	Kültürel Gelişim	1971	Dergi	Arapça	X ¹⁵
Çiya	Dağ	1971	Bülten	Arapça	X ¹⁶
Dengê Kurd	Kürdün Sesi	1975	Gazete	Arapça	X ¹⁷
Dengê Kurd	Kürdün Sesi	1975	Gazete	Arapça	X ¹⁸
Azadî	Özgürlük	1975	Gazete	Arapça	X ¹⁹
Îttîhadu's-Şa'b	Halkın Birliği	1975	Gazete	Arapça	X ²⁰
Pêşeng	Öncü	1976	Dergi	Arapça	X ²¹
Tariqu's-Şa'b	Halkın Yolu	1977	Dergi	Arapça	X ²²
Rêk (Tarîq)	Yol	1977	Dergi	K & A	X ²³
Eş-Şexîle	İş	1977	Gazete	Arapça	X ²⁴
Rêya Rast	Doğru Yol	1977	Gazete	Arapça	X ²⁵
el-Îştirakî	Sosyalist	1978	Gazete	Arapça	X ²⁶
Newroz	Nevruz	1979	Bülten	?	X ²⁷
Teqaddum	İlerleme	1979	Bülten	?	X ²⁸
Agirî	Ağrı	1979	Gazete	?	X ²⁹
et-Tedamunu't-Teqeddumi	İlerici Dayanışma	1979	Bülten	Arapça	X ³⁰
Gelawêj	Venüs	1979	Dergi	Kürtçe	X ³¹
Gelawêj	Venüs	1979	Dergi	Kürtçe	X ³²

1. 3. 3 Üçüncü Merhale:1980-1990 Arası Yıllar

Bu merhalede Kuzey ve Güney Kürdistanlardan Rojava'ya giden Kürt aydınları'nın büyük rolü olmuştur. Üç yıl kadar Arapça çıkan bazı gazete, dergi ve bültenlerden sonra çoğunluğu bu yeni gelenlerden oluşan bazı Kürt aydınları 1983 yılında Partiya Hevgirtina Gel (Halkın Birlik Partisi) adına "Stêr" (Yıldız) dergisini çıkarmış (1983-1993) ve birçok Kürt yazarının dil ve edebiyatla ilgili yazılarına rehberlik etmişlerdir. Bu merhalede çıkan başlıca gazete ve dergiler şunlardır:

İsim	Türkçesi	Tarih	Tür	Dil	Sahip
Birûsk	Şimşek	1980	Gazete	Arapça	X ³³
Edebu'l-Qadiye	Dava Edebiyatı	1981	Dergi	Arapça	X ³⁴
Dengê Kurd	Kürdün Sesi	1981	Gazete	Arapça	X ³⁵
et-Teharrur	Kurtuluş	1982	Gazete	Arapça	X ³⁶
Eş-Şa'b	Halk	1982	Gazete	Arapça	X ³⁷
Pêşeng	Öncü	?	Dergi	Kürtçe	X ³⁸
Kurdistan	Kürdistan	1982	Gazete	Arapça	X ³⁹
Kurdayetî	Kürtlük	1982	Bülten	Arapça	X ⁴⁰
et-Tedamun	Dayanışma	1982	Gazete	Arapça	X ⁴¹
Birayetî	Kardeşlik	1982	Dergi	Kürtçe	X ⁴²
Çande	Ekin	1982	Dergi	Kürtçe	X ⁴³
Roj	Güneş	1982	Bülten	Arapça	X ⁴⁴
Sawtu's-Şexîle	İşçinin Sesi	1983	Gazete	Arapça	X ⁴⁵
Stêr	Yıldız	1983	Dergi	Kürtçe	X ⁴⁶
Berbang	Tanyeri	1983	Gazete	K & A	X ⁴⁷
Azadî	Özgürlük	?	Bülten	Arapça	X ⁴⁸
el-Partî	Parti	?	?	Arapça	X ⁴⁹
Jîn	Hayat	1984	Gazete/Dergi	K & A	X ⁵⁰
Dem	Zaman	1985	Dergi	Arapça	X ⁵¹
Dengê Kurdistan	Kürdistan'ın Sesi	1986	Dergi	Arapça	X ⁵²
Xunav	Çiğ	1986	Dergi	Kürtçe	X ⁵³
Serkeftin	Başarı, Zafer	1988	Dergi	Kürtçe	X ⁵⁴
el-Fikru't-Taqaddumî	İleri Görüş	1988	Dergi	Arapça	X ⁵⁵
Dengê Kurd	Kürdün Sesi	1988	Dergi	Arapça	X ⁵⁶
Fikr el-Cedîd-	Yeni Görüş	1989	Dergi	Arapça	X ⁵⁷
el-Mer'atu'l-Kurdiyye	Kürt Kadını	1989	Bülten	Arapça	X ⁵⁸
Tariqu'l-Yesar	Sol Yol	1989	Dergi	Arapça	X ⁵⁹
Gurzek Gul	Bir Deste Gül	1989	Dergi	Kürtçe	X ⁶⁰
Hevgirtin	Birlik	1989	Dergi	Kürtçe	X ⁶¹
Tariqul Wahde	Birlik Yolu	1989	Bğlten	Arapça	X ⁶²

1. 3. 4. Dördüncü Merhale: 1990'lı ve-2000'li Yıllar

Bu merhaleye damgasını vuran önemli gelişmelerin başında 1991 yılında Güney Kürdistan'da meydana gelen ayaklanmadır. Bu ayaklanma siyasi alanda olduğu gibi kültürel alanda da Batı Kürdistan'ı etkilemiş, bu bağlamda SKDP'ye bağlı birçok yayın organı çıkmıştır. Bunun yanında bağımsız Kürt aydınlarının ve öbür partilerin çıkardıkları yayınlar da önemli bir yer tutmaktadır. Suriye'de politik örgütlerin dışında çıkarılan ilk Kürtçe dergi olan “*Gurzek Gul*” (1989-1992) dergisini kendisi gibi politik olmayıp edebi ve kültürel dergiler olan “*Zanîn*” (1991-1997); “*Aso*” (1992); “*Pirs*” (1993); “*Hêvî*” (1993); “*Delav*” (1995) ve “*Xwendevan*” (1995) gibi dergiler izlemiştir ki bugün bunların bir çoğu artık çıkmamaktadır. 2006 yılında Suriye'de Kürtçe yayımlanan gazete ve dergilerden Gulistan, Pirs ve Newroz Kürtçe iken; Jîn, Roj ve Azadî Arapça'dır ve bu isimlerle iki ayrı yayın çıkmıştır. Aşağıda bu merhalede çıkan gazete ve dergilerin genel bir listesi görülmektedir.

İsim	Türkçesi	Tarih	Tür	Dil	Sahip
Rêya Nû	Yeni Yol	1990	Gazete	Arapça	X ⁶³
Yekbûn	Birlik	1990	Gazete	Arapça	X ⁶⁴
Ararat	Ağrı Dağı	1990	Bülten	?	X ⁶⁵
Stêr	Yıldız	1990	Dergi	K & A	X ⁶⁶
Dengê Xwendevan	Öğrenci Sesi	1990	Bülten	K & A	X ⁶⁷
Dengê Xwendevan	Öğrenci Sesi	1990	Bülten	K & A	X ⁶⁸
Zanîn	Bigi	1991	Dergi	Kürtçe	X ⁶⁹
Roj	Güneş	1991	Dergi	Kürtçe	X ⁷⁰
Aso	Ufuk	1992	Dergi	Kürtçe	X ⁷¹
et-Tahaluf	Sözleşme	1992	Gazete	Arapça	X ⁷²
Şoreş	Devrim	1992	Gazete	Arapça	X ⁷³
Hêvî	Ümit	1993	Gazete	K & A	X ⁷⁴
Pirs	Soru	1993	Dergi	Kürtçe	X ⁷⁵
el-Hîwar	Diyalog	1993	Dergi	Arapça	X ⁷⁶
el-Wahde	Birlik	1993	Gazete	Arapça	X ⁷⁷
Mewasim	Mevsimler	1993	Dergi	Arapça	X ⁷⁸
Bihar	Bahar	1994	Dergi	Kürtçe	X ⁷⁹
Babîsok	Fırtına	1994	Bülten	K & A	X ⁸⁰
Deng	Ses	1995	Gazete	Kürtçe	X ⁸¹
Rewşenbîr	Aydın	1995	Gazete	Kürtçe	X ⁸²
Eş-Şurûq	Doğuşlar	?	Bülten	Arapça	X ⁸³
Newroz	Nevruz	1996	Gazete	Kürçe	X ⁸⁴
Delav	Gölet	1996	Gazete	Kürtçe	X ⁸⁵
Ecras (Zengil)	Zil	1996	Dergi	K % A	X ⁸⁶
Xwendevan	Öğrenci	1997	Gazete/Dergi	K & A	X ⁸⁷
Yekîti	Birlik	1997	Gazete	Kürtçe	X ⁸⁸
el-Cedel	Mücadele	1998	Dergi	Arapça	X ⁸⁹
Qedaya ve Hiwarat	Problemler ve Diyaloglar	1998	Dergi	Arapça	X ⁹⁰

Dengê Kurd	Kürt Sesi	1998	Gazete	Arapça	X ⁹¹
Dengê Kurd	Kürt Sesi	1998	Gazete	Arapça	X ⁹²
Teaxî el-Arabî el-Kurdî	Arap Kürt Kardeşliği	1998	Gazete	Arapça	X ⁹³
el-Minber	Minber	1998	Dergi	Arapça	X ⁹⁴
Xabûr	Habur	1998	Dergi	Arapça	X ⁹⁵
el-Xetwe	Adım		Dergi	Arapça	X ⁹⁶
el-Cebhe	Cephe		Gazete	Arapça	X ⁹⁷
Bîner	İzleyici		Bülten	Arapça	X ⁹⁸
el-Mu'temer	Kongre		Gazete	Arapça	X ⁹⁹
Pênûs	Kalem		Dergi	K & A	X ¹⁰⁰
Sawtu'l-Hayat	Hayatın Sesi	1999	Dergi	Arapça	X ¹⁰¹
Siba	Yarın	2000	Gazete	K & A	X ¹⁰²
Şefeq	Şafak	2000	Dergi	Arapça	X ¹⁰³
Gulîzar	Gül Bahçesi	2000	Çocuk Dergisi	Kürtçe	X ¹⁰⁴
Zevî	Tarla	2001	Dergi	Kürtçe	X ¹⁰⁵
Perwan	Kelebek	2001	Bülten	K % S	X ¹⁰⁶
Er-Re'yu'l-Hur	Hür Düşünce	2002	Dergi	Arapça	X ¹⁰⁷
Helwest	Tavır	2000	Dergi	K & A	X ¹⁰⁸
Ar	Ateş	2002	Dergi	K & A	X ¹⁰⁹
Xwendvanê Nû	Yeni Öğrenci	2002	Dergi	K & A	X ¹¹⁰
Tariqu'ş-Şa'b	Halkın Yolu			Arapça	X ¹¹¹
Kawayê Rewşenbîr	Yurtsever Kawa		Dergi	K & A	X ¹¹²
Hevind	Özel isim	2004	Dergi	Kürtçe	X ¹¹³
Ziman	Dil	2004	Bülten	Kürtçe	X ¹¹⁴
Rêkeftin	Anlaşma	2004	Gazete	K & A	X ¹¹⁵
Dicle	Dicle	2005	Dergi	Kürtçe	X ¹¹⁶
Re'yHuriyye	Hür Görüş	2005	Gazete	Arapça	X ¹¹⁷
Hewara Nû	Yeni Hawar	2005	Dergi	Kürtçe	X
el-Mustaqbel	Gelecek	2005	Gazete	Arapça	X
Hêvî	Ümit	2005	Gazete	Arapça	X ¹¹⁸
Azadî	Özgürlük	2005	Gazete	Arapça	X ¹¹⁹
Hogir	Dost	2005	Dergi	K & A	X ¹²⁰
Leylan	Serap	2006	Dergi	Arapça	X ¹²¹
Jîn	Hayat	2006	Dergi	K & A	X ¹²²
Azar	Sancı				X ¹²³
Wekhevî	Eşitlik	2006	Gazete	Arapça	X ¹²⁴
el-İttihadu'd-Dîmokratî	Demokratik Birlik	2006	Gazete	Arapça	X ¹²⁵
Vîn	İrade	2006	Dergi	Kürtçe	X ¹²⁶
el-Edale (Dad)	Adalet	2006	Gazete	Arapça	X ¹²⁷
Nercis	Nergis	2006	Dergi	Arapça	X ¹²⁸
Ronak	Aydın	2006	Kovar	?	?

Berbang	Tanyeri	2006	Bülten	Arapça	X ¹²⁹
el-Bîe	Çevre	2007	Bülten	Arapça	X ¹³⁰
Helez	Yabani bir ot	2007	Dergi	K & A	X ¹³¹
Armanc	Hedef, Amaç	2007	Bülten	K & A	X ¹³²
Nûdem	Yeni Dönem		Dergi	K & A	X ¹³³
Ed-Dîmoratî	Demokrasi		Gazete	Arapça	X ¹³⁴
el-Musawat	Eşitlik	2008	Gazete	Arapça	X ¹³⁵
12 Avdarê	12 Mart		Gazete	K & A	X ¹³⁶
Şanidar	Bir mağara adı	2008	Gazete	K & A	X ¹³⁷
Kurdax	Kürd Dağı	2008	Gazete	K & A	X ¹³⁸
Zar	Dil	2008	Dergi	Kürtçe	X ¹³⁹
Qendîl	Kandil (Dağı)	2008	Dergi	Kürtçe	X ¹⁴⁰
Maf	Hak(lar)	2008	Bülten	Arapça	X ¹⁴¹
Dîmokratî	Demokrasi	2008	Gazete	Kürtçe	X ¹⁴²
Şîlan	Kuş burnu	2009	Dergi	K & A	X ¹⁴³
Banga Welat	Vatan Çağrısı	2009	Dergi	K & A	X ¹⁴⁴
Zemîn	Zemin	2009	Dergi	Arapça	X ¹⁴⁵
Dengê Dîmokratî	Demokrasinin Sesi	2009	Gazete	Arapça	X ¹⁴⁶
Kurds Voice	Kürtlerin Sesi	2009	Gazete	İngilizce	X ¹⁴⁷
Raman	Fikir	2011	Dergi	K & A	X ¹⁴⁸

2. ROJAVA'NIN ÖRGÜTSEL YAPISI

2. 1. Kürt Cemiyetleri, Kulüp ve Örgütleri

Rojava'da dikkat çekici ilk cemiyet Osmanlıların sonlarına doğru Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'nde kurulmuş olan "Qilûmpe"(Kulüp)'dir. Dini fazla önemsememe, toplumsal geleneklere karşı çıkma ve faaliyetlerini gizli yürütme gibi nedenlerden dolayı Masonik bir kulüp olduğu söylenen bu kulübün bazı üyeleri şunlardır:

Henanê Jinebiyê	(Qûta Köyü'nden)
Hedo	(Miğarcik/Şikefta Köyü'nden)
Xelîl Reşîd	(Gabelek Köyü'nden)

1913 yılında ölen Xelîl Reşîd'in Qere Curnê Köyü'nde gömüldüğü mezarın kenarlarına konulmuş olan altıgen yıldızlar dikkat çekmektedir.⁷¹⁷

1949-1954 arası askeri darbeler sürecinden sonra Suriye hem içerde hem dışarıda bir dizi yeni gelişmelere sahne oldu. Ortaya çıkan yeni durum Kürtler arasında bazı cemiyet ve kulüplerin ortaya çıkmasına zemin hazırladı ve yeni ortaya çıkan bu cemiyet ve kulüpler yukarıda listesini verdiğimiz emsallerinden daha etkin ve özgür faaliyetlerde bulundular. Zira bu süreçte nispeten özgür bir ortam oluşturulmuş, 1954 yılında demokratik seçimler yapılmış, seçilen bazı Kürt temsilcileri Suriye

Parlamentosu'nda Kürt haklarıyla ilgili bazı önerilerde bulunmuş, Parlamentonun 11 Kanûn-i Evvel 1954 tarihli oturumunda Kürd Dağı temsilcisi Ahmed İsmâil Cafer şunları söylemiştir: “Memlekette Arapça bilmeyen 200. 000 vatandaşıımız vardır. Bunun için Suriye Radyosunda birkaç saat Kürtçe yayın yapılmasını talep ediyorum”. Her ne kadar bu talep kabul edilmediyse de Parlamentoda böyle bir talebin gündeme gelmesi nispeten demokratik ve özgür bir ortamın oluştuğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.⁷¹⁸

Bunun yanında, Xoybûn'un dağılmasından sonra önemli bir boşluk doğmuş, Kürtler kendi cemiyetlerini kurarak bu boşluğu doldurmaya başlamadan önce başta Xoybûn mensupları olmak üzere çok sayıda Kürt “Komünist Parti”, “Müslüman Kardeşler” ve “Arap Baas Sosyalist Partisi” gibi partiler arasında tercihlerde bulunmuşlardır. Bunlar içerisinde Kürt öğrenci ve aydınlarına en çok cazip gelen ise “Komünist Parti” idi. Zira bu parti hem programında hem de yayımladığı bülten ve bildirilerinde farklı uluslara her türlü haklarının verilmesi gerektiğini ilan ediyordu. Yönetimi ele aldığı takdirde Kürtlere haklarını vereceğine inandıkları bu partiye katılan veya destekleyen birçok Kürt aydını olmuştur ki bunların başında Cegerxwîn, Mihemed Seîd Osê, Ebdî Yûsuf, Zubeyir Mela Xelîl, Osman Sekfan, Derwêşê Se'do, Ebdulmecîd Derwêş, Mihemed Salih Derwêş ve Xidir Ferhan gelmektedir.⁷¹⁹

Bu arada belirli bir arayıştan sonra 1951 yılında gizli bir cemiyet kuran, ancak cemiyetleri kapatılan ve kendileri de tutuklanan Reşîd Hemo, Mihemmed Elî Xoce, Şewket Hennan ve Qadir İbrahîm gibi Kürt şahsiyetleri de Komünist Partisi'ne iltihak etmişlerdir.⁷²⁰

Ancak Komünist Partisi veya başka bir Suriye partisi etrafında bir araya gelmenin ve Kürtlerin haklarının verilmesi ümidini bu partilere bağlamanın sağlıklı bir gidişat olduğuna inanmayan birçok Kürt şahsiyeti Qamişlo'da bir araya gelerek kendi kuracakları cemiyet ve partiler aracılığıyla ulusal mücadelelerini vermeleri gerektiğini savunmuşlardır. Bu bağlamda Suriye KDP'si kuruluncaya kadar önemli bazı cemiyet ve kulüpler kurulmuş ve Kürtler faaliyetlerini bunların çatısı altında yürütmüşlerdir.⁷²¹

2. 1. 1. Xoybûn

Politik olarak Fransız mandası altındaki Suriye bir bakıma Türkiye resmi ideolojisi tarafından dışlanan grup ve kişilerin sığınma yeri olmuştur. Bu bağlamda Xoybûn da büyük ölçüde Türkiye'den Suriye'ye göç eden Kürtler arasında etkili olmuştur.⁷²²

718 Bkz. Miranî, *el-Hareketu'l-Qawmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistanî Sûriye*, s. 54; Yekiti gazetesi, Haziran 1996, sayı: 37

719 Bkz. Mela Ahmed, *Safahatun Min Tarihi Hareketi't-Taharrurii el-Vatani el-Kurdi Fi Sûriya*, s. 27-29; Ebdulmecîd Derwêş, *Edva*, s. 10-11;

720 Bkz. Miranî, *el-Hareketu'l-Qawmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistanî Sûriye*, s. 97

721 Bkz. Miranî, *el-Hareketu'l-Qawmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistanî Sûriye*, s. 98

722 Altuğ, “Dünden Yarına Suriye Kürdistanı”, *Kürt Tarihi*, Ekim-Kasım 2012, sayı: 3, s. 30

1927 yılında Qamişlo'da düzenlenen Xoybûn örgütünün Birinci Kuruluş Kongresine katılan 32 kişinin isimleri şunlardır:⁷²³

- 1) Celadet Bedirxan
- 2) Kamuran Bedirxan
- 3) Haco Ağa
- 4) Emîn Ahmed
- 5) Yado Ağa
- 6) Saîd Ağa
- 7) Şeyh Abdurrahîm
- 8) Muhammed Mehdî
- 9) Tahir
- 10) Palolu Şeyh Alî'nin 3 oğlu
- 11) Qedrî Cemîl Paşa
- 12) Ekrem Cemîl Paşa
- 13) Şeyh Abdurrahman Garisî
- 14) Dr. Ahmed Nafiz
- 15) Şevket Zulfî
- 16) Dr. Nurî Dêrsimî
- 17) Arif Abbas
- 18) Sarûxan Ağa
- 19) Osman Sebrî
- 20) Cegerxwîn
- 21) Qedrî Can
- 22) Reşîd Kurd
- 23) Ahmed Namî
- 24) Avdî Têlo
- 25) Hasan Hişyar (Serdî)
- 26) Mela Ahmed Şewzî
- 27) Mustafa Botî
- 28) Hamza Muksî
- 29) Muhammed Alî Şewêş
- 30) Qudûr Beg

Fransız mandası döneminde çok sayıda Kürt 1927 yılında Türk Devleti'ne karşı Bağımsız bir Kürdistan mücadelesini veren Xoybûn örgütüne katılmıştır. Bu örgüt Fransa'ya Suriye'de etnik ayrılıkçılığı teşvik etmeyeceğine dair söz vermiş, böylece Fransız otoritelerinden bir ölçüde destek görmüştür. Ancak Suriye'deki Kürtlerin Xoybûn'a katılmaları Suriye ve Türkiye'deki milliyetçi Kürt hareketlerinin bu örgüt

723 Salah Bedruddin, *el-Hareketu'l-Kavmiyyeti'l-Kurdiyye Fi Sûriye*, s. 169

üzerinden bir birliğe gitmeleri anlamına geldiği için Arap milliyetçileri ve Türkiye bu durumdan rahatsız olmuşlardır. Bu bağlamda Fransız ve İngilizler Xoybûn'a katılanlara ağır yaptırımlar uygulamanın yanı sıra Sünni-Arap çoğunluğu rahatlatmak için Kürtlerin Suriye'deki kültürel faaliyetlerine kısıtlamalar getirmişlerdir. Bunun yanında Halep'teki Xoybûn bürosu kapatılmış, liderlerinden ve üyelerinden birçok kimse tutuklanmıştır. Osman Sabrî bu çerçevede Madagaskar'a sürgün edilmiş, diğer lider ve üyelerden bir kısmı da Suriye içinde sürgünlere tabi tutulmuş ya da tutuklanmışlardır. Xoybûn örgütünün Suriye'deki faaliyetleri kısa ömürlü olmasına rağmen Kürt milli meselesi, öz yönetim ve entelektüel birikim açısından yerli bir Suriye-Kürt kültürel ve siyasal birlikteliğin sağlanmasında etkili olmuştur.⁷²⁴

2. 1. 2. Civata Arîkariyê Ji Bona Kurdên Belengaz (Kürt Fakirlere Yardım Cemiyeti)

1932 yılında Haseke'de Haco Ağa başkanlığında kurulan bu cemiyet Rojava'da kurulan ilk cemiyetlerden biridir. Programında belirtildiği gibi cemiyetin amacı Kürt bölgelerinde okul ve hastaneler kurarak Kürt fakirlerin durumunu iyileştirmekti. Merkezinin Haseke şehri olduğunu ilan eden cemiyet Cizîr Bölgesi'nin birçok belde ve köylerinde de şube açmış şu slogan etrafında Kürt kitlelerine dayanışma çağrısında bulunmuştur: "Mali durumumuzu iyileştirebilmemiz için tek ses, tek gönül ve tek irade olarak birbirimizle yardımlaşma ve dayanışma içinde olmalıyız".⁷²⁵ Bu ilke temelinde hareket eden cemiyet birçok fakir Kürt ailesine yardımlarda bulunmuş ve Şam'da açtığı şube yoluyla Cizîr'in dışındaki çok sayıda Kürde de sahip çıkmıştır.⁷²⁶

Adı geçen cemiyetin kuruluşunun arkasında "Xoybûn" bulunmaktadır. Kurucu ve üyelerinin çoğunun Xoybûn mensupları oluşu ve başkanının Haco Ağa oluşu bunu göstermektedir.

2. 1. 3. Komela "Hêvî" (Ümit Cemiyeti)

Bu cemiyet 1937 yılında Nuredîn Zaza tarafından kurulmuş, kuruluş amacını Suriye'deki Kürt gençlerini uyarak ortak bir siyasi organizasyon etrafında bir araya gelmelerini sağlamak olarak açıklamıştır. Bu çağrının ardından başta Şam Fransız Lisesi'nde okuyan Kürt talebeler olmak üzere çok sayıda çok sayıda Kürt öğrenci bu cemiyete üye olmuştur. Cemiyetin yoğun olarak başvurduğu yollardan bir tanesi de Suriye Kürtlerinin maruz kaldığı baskıları raporlar halinde yabancı elçiliklere göndermek olmuştur.⁷²⁷

724 Montgomery, *Suriye Kürtleri*, s. 43-44

725 Hawar dergisi, Şam 1932, sayı: 2, s. 1-2

726 a. g. e., aynı yer

727 Mirani, *el-Hareketu'l-Qawmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistanî Sûriye*, s. 54

2. 1. 4. Nadiyê Ciwanên Kurd (Kürt Gençlik Kulübü)

Kuruluşunda ünlü Kürt şairi Cegerxwîn'in büyük rol oynadığı bu kulüp Amûdê'de kurulmuştur. Cegerxwîn hatıralarında birkaç genç öğrenci ile birlikte bu cemiyeti 1938 yazının başlarında kurduklarını belirtmektedir. Aynı zamanda bir şiir, edebiyat ve spor kulübü olan bu cemiyet kendisine üye olacak kimselere Kürt edebiyatını öğrenmeleri şart koşturmuştur. Cegerxwîn başkanlığı Muhammed Ali Şawîş'e bıraktıktan sonra bu kulübün mensuplarına Kürt şiiriyle ilgili dersler vermiş; bazı müderrisler de burada öğrencilere Kürt edebiyatıyla birlikte tarih ve coğrafya derslerini de vermişlerdir.⁷²⁸

Kulübün bulunduğu mahalde bir saha da vardı. Öğrenciler bu sahada sportif faaliyetlerde bulunurlardı. Teşkil edilen gruplar Amûdê'de çeşitli münasebetlerle yapılan merasim ve etkinliklerde yüksek sesle teması kahramanlık olan Kürt şiirinden örnekler sunarlardı.⁷²⁹ Cegerxwîn hatıralarında bu konuda şöyle diyor: "Bu ilk kezdi ki Kürtler bir Kürt şehrinde omuzlarında Kürdistan bayrağını taşıyarak yüksek sesle Kürt şiirini okuyor ve Kürtçe kلام söylüyorlardı".

Ancak bu kulübün etkinliklerinden rahatsız olan bazı güçlerin kulübün faaliyetlerinin sportif etkinliklerle sınırlı olmayıp siyasal etkinliklerde de bulunduğunu ve geniş bir Kürt kitlesinin dikkatini çektiğini Fransız makamlarına iletince bu makamlar kulübü kapatmış ve mallarını müsadere etmişlerdir.

Muhammed Abdo Alî'nin tespitlerine göre Kürt yurtseverliği duygularıyla kurulan bu kulübün bazı üyeleri şunlardır:⁷³⁰

Ehmed Cafer İsmâîl Zade	(Bêxçe Köyü'nden)
Xelîl Behcet	(Bircikê Köyü'nden)
Xelîl Edîb	(Qujûma Köyü'nden)
Öğretmen Mihemed Tirko	(Hemamê Köyü'nden)
'Evdilmennan Xoce	(Birîmce Köyü'nden)
Îbrahîm Xelîl Mistefa	(Mîrkan Köyü'nden)
Îbrahîm Xelîl Mihemed	(Birîmce Köyü'nden)
Şêxo Mihemed	(Birîmce Köyü'nden)
Heyder Hemdî	(Yukarı Keferdelê Köyü'nden)

2. 1. 5. Nadî Kurdistan (Kürdistan Kulübü)

1938 yılında Şam'da kurulan bu kulüp merkezini Beşar Alûsiye Sokağı'nda açmıştır.⁷³¹ etkinliklerini sportif faaliyetler üzerinde yoğunlaştıran kulüp, dönemin

728 Huseynî, *Kitabu Amûda*, s. 26

729 Huseynî, *Kitabu Amûda*, s. 26

730 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrîn"*, s. 362

731 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 155

Suriye Futbol kulüplerince düzenlenen futbol müsabakalarında üstün başarılar göstermiş ve Şam'da şampiyonluk elde etmiştir. Kulübün oynadığı futbol maçlarını izlemek ve kulübü desteklemek için Cizîr ve diğer Kürt bölgelerinden gelen Kürt gençleri kulüp lehine yoğun tezahüratta bulunarak hep moral verirdi. Bu maçları izleyen dönemin spor muhabirleri de gazetelerinin spor sayfalarında “*Şampiyon Kürdistan*”, “*Muzaffer Kürdistan*” şeklinde başlıklar atıyorlardı.⁷³²

Kulübün özellikle isminin “Kürdistan” oluşundan, yapılan tezahürlerden ve medyada geniş bir yer tutmasından rahatsız olan Türk yetkililer bu konudaki rahatsızlık ve şikayetlerini Fransız ve Suriye yetkililerine iletip baskı kurunca Ankara'yı küstürmek istemeyen bu yetkili makamlar kulübün bütün faaliyetlerini durdurdular.⁷³³

2. 1. 6. Yekîtiya Xortan (Gençler Birliği)

1939 yılında Osman Sebrî tarafından kurulmuştur. Ankara'nın şikayeti üzerine Fransız ve Suriye makamları tarafından Kürdistan Kulübü'nün faaliyetlerine son verince Kulübün birçok mensubu Osman Sebrî'nin kurduğu kulübe geçmiş ve kulüp üye sayısı 400'ü bulmuştur.⁷³⁴

2. 1. 7. Civata Azadî û Yekîtiya Kurd (Kürt Özgürlük ve Birlik Cemiyeti)

Cegerxwîn bu cemiyet hakkında şunları yazmaktadır:⁷³⁵ “1946 yılında Cizîr'de kurduk. Dr. Ahmed Nafiz Bey başkan, ben de sekreterlik görevini üstlendim. Mali sekreter Arif Abbas'tı. Abdurrahman Ağa, Müftü Mele Ahmed, Hacı Yusuf ve diğer bazı ağa ve beyler de üye veya taraftar oldular. Kürtler bundan böyle ne Bedirxanlara ne de Cemil Paşalara çalışacaktı, onları dışlayacaklardı. Onlara yeni kurulmuş olan oluşumu anlatmak için Abdurrahman Ağa'yı Şam'a gönderdik. Bu haliyle kabul ederlerse birlikte çalışılacak, eğer ille de önderlik ve mevki isteyeceklerse bunu vermeyecektik. Abdurrahman Ağa'nın dediğine göre iki taraf da buna razı olmuştu. Ama tahminime göre onlar buna razı değildi. Alttan alta bunun dağılmasını veya onların eline geçmesini istiyorlardı.

Bu gelişmeler üzerine Abdurrahman yanıma gelip benim de Xoybûn'da yer almasını istedi. Ben de dedim ki: “Sizin için gelirim ama Xoybûn'un adını değiştirin”. Bu nedenle bir toplantı oldu ve Xoybûn'un adı “Azadî û Yekîtiya Kurd” oldu. Bu olmak zorundaydı. Çünkü Suriye Kürtleri Xoybûn'ü Batı'nın ve Taşnaklar'ın işbirlikçisi olarak görüyor ve onlardan para aldıklarını söylüyorlardı. Bu iki ailenin bu birliğe katılmasını istemiyorduk. Çünkü bunların gelmesi durumunda Kürtler yeniden ikiye

732 Zaza, *Heyatî el-Kurdiyye*, s. 68

733 Zaza, *Heyatî el-Kurdiyye*, s. 68

734 Mela Ahmed, *Safahatun Min Tarihi Hareketi't-Taharrurii el-Vatani el-Kurdi Fi Sûriya*, s. 40

735 Cegerxwîn, *Hayat Hikâyem*, s. 281

bölünecekti. Ama bazı arkadaşlar bu ailelerin Kürdistan için her şeyi yaptıklarına inanıyorlardı. Bunlar da birkaç defa kongreye katılmalarına rağmen gerekli yardımı bizden esirgediler. Ancak bu cemiyet her şeye rağmen birkaç güzel iş yaptı:

-Kırk maddelik isteklerimizi San Fransisko'ya gönderdik.

-Amerika ve İngilizlerle görüşmeler sağlandı.

-Birkaç defa aydın ve yazarlarımızı inceleme ve dayanışma için Mehabad'a gönderdik”.

2. 1. 8. Selaheddîn Eyyûbî Kulübü

Devletin resmi onayı ve mali desteği ile açılan bu kulüp bu onay ve destek sayesinde birçok öğrencinin istifade ettiği büyük bir kütüphane açmayı başarmıştır. Ancak iç çekişmeler ve görüş ayrılıkları yüzünden kulüp parçalanmış ve “Agirî Takımı”, “Zagros Takımı”, “Cemşid Takımı” gibi Kürtçe isimler taşıyan bazı takımlar ortaya çıkmıştır.⁷³⁶

2. 1. 9. Henano Kulübü

Selaheddîn Eyyûbî Kulübü bölünüp adı geçen takımlara ayrıldıktan sonra güçlerinin zayıfladığını gören bu takımlar tekrar bir araya gelip güçlü bir birlik kurmak için görüşmeler yapmış ve neticede Kürt devrimci İbrahim Henano'nun isminden esinlenerek 1949 yılında Henano Kulübü adıyla kurdukları yeni bir kulüp etrafında bir araya gelmişlerdir.⁷³⁷

2. 1. 10. Komela Yekîtiya Xortên Dîmokratên Kurd (Demokrat Kürt Gençleri Cemiyeti)

1953 baharında kurulmuştur. 1952 yılında bir araya gelen bazı Kürt talebeler böyle bir cemiyet kurmak için kendi aralarında görüşürlerken başta Komünist Partisi'ndekiler olmak üzere öbür partiler içerisinde yer alan bazı Kürtler onlar üzerinde kurdukları etkiyle bu fikirden vazgeçmeleri gerektiği yönünde telkinlerde bulunmuşlarsa da bu etki sınırlı kaldı. Özellikle kurucu üyeler olan Muhammed Mela Ahmed ve Qamişlo doğumlu Ali Yusuf'un gayret ve teşvikleriyle çok sayıda Kürt genci bu cemiyet altında bir araya geldi. Cemiyet ilk iş olarak kuruluş nedenlerini anlatan yurtsever içerikli bildiriler dağıtmaya başladı ve hedeflerini şu şekilde açıkladı:⁷³⁸

-Kürdistan'ın özgürlüğü ve birliği için mücadele etmek

-Sömürgecilik ve gericiilik boyunduruğundan kurtulmak

-Ulusal hakları elde etmenin yolu olarak demokrasiyi benimsemek

736 Mela, *Hayyu'l-Ekrad*, s. 65, 156

737 Miranî, *el-Hareketu'l-Qawmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistani Sûriye*, s. 58

738 Bkz. Miranî, *el-Hareketu'l-Qawmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistani Sûriye*, s. 98-99; Mela Ahmed, *Safahatun Min Tarihi Hareketi't-Taharruri el-Vatani el-Kurdi Fi Sûriya*, s. 33

- Kürtçe eğitim verecek okulların açılmasını talep etmek
- Sosyal, kültürel ve hayır cemiyetlerini ve kulüplerini açmak
- Kürt toplumunda kadını destekleme ve kadın haklarını korumak

Adı geçen iki kurucu üye cemiyete daha çok üye ve taraftar kazandırmak ve halk arasında taban bulmak için Irak KDP'siyle irtibat ve dostluk içerisinde olduklarını ve Parti neşriyatının kendilerine gönderildiğini özellikle vurgulama gereği duyuyorlardı. Zira Irak KDP'sinin Suriye Kürtleri arasında ciddi bir prestiji vardı.⁷³⁹

Bu cemiyeti Kürt kitleleri arasında ünlü ve merak konusu yapan ve Kürt gençlerinin dikkatini çeken faktörlerden bir tanesi de Komünist Partisi'nin cemiyete yönelik saldırılar ve ithamlardı. Komünist Parti bu saldırıları esnasında cemiyeti sömürgeci güçlerle ve Suriye Muhaberatı ile ilişkileri olan şovenist bir oluşum olmakla itham ediyordu. O sıralarda Komünist Partisi'yle ilişkisi olan Cegerxwîn de bu cemiyeti "Qewmiyên Sûrî" (Suriye Kavmiyetçileri) olarak eleştiriyordu. Fakat Cegerxwîn Eylül 1954 yılında İbrahîm Bekrî ile beraber Suriye Temsilciler Meclisi için adaylığını koyunca cemiyet her ikisini de desteklemeye karar verdi ve böylece aralarında bir yakınlaşma meydana geldi.⁷⁴⁰

Cemiyet üyelerinin sayısı yüzlerce kişiyi bulacak şekilde artış gösterdikten sonra birçok ünlü şahsiyet de cemiyete üye olup çeşitli kademelerde görev almaya başladılar. Örneğin 1953 yılının sonbaharında cemiyete katılan ve ikisi de Qamişlo doğumlu Samî Mela Ahmed Namî ve Derwêş Mela Süleyman kurucu başkanlık üst kuruluna getirilmiştir. 1956 yılında Abdurrahman Şirnexî, Ahmed Seyyid Hemo ve Ekrem Muhammed gibi şahsiyetler de üst kurul içerisinde yerlerini almış ve böylece gittikçe güçlenen cemiyet Cizîr Bölgesi'nin dört bir yanında, Ayn Dîwer ve Dêrik'te ciddi çalışmalar yapmıştır.⁷⁴¹

Cemiyetin duyarlı olduğu etkinliklerden biri de Newroz kutlamaları idi ve bu bağlamda 1954 ve 1955 Newrozlarını Mehabad Kürt Cumhuriyeti anısına kutlamıştır. Cemiyetin bir diğer hassasiyeti de neşriyatında Kürt dili ve edebiyatı, Kürt tarihi, Kürt kıyımları ve Kürt büyükleri hakkında tanıtıcı bilgiler vermesiydi.⁷⁴²

SKDP Haziran 1957 yılında kurulunca cemiyet üyeleri yavaş yavaş bu partiye geçmeye başladılar ve neticede Şubat 1958 yılına kadar faaliyetlerine devam eden cemiyet bu yılda artık faaliyetlerine büyük ölçüde son verdi.⁷⁴³

739 Miranî, *el-Hareketu'l-Qawmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistanî Sûriye*, s. 98-99

740 Mela Ahmed, *Safahatun Min Tarihi Hareketi't-Taharrurii el-Vatanî el-Kurdi Fi Sûriya*, s. 30-33

741 Mela Ahmed, *Safahatun Min Tarihi Hareketi't-Taharrurii el-Vatanî el-Kurdi Fi Sûriya*, s. 99; Miranî, *el-Hareketu'l-Qawmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistanî Sûriye*, s. 58

742 Mela Ahmed, *Safahatun Min Tarihi Hareketi't-Taharruri el-Vatanî el-Kurdi Fi Sûriya*, s. 33

743 Miranî, *el-Hareketu'l-Qawmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistanî Sûriye*, s. 100

2. 1. 11. Encumenê Vejîna Rewşenbîriya Kurdî (Kürt Kültürünü Yaşatma Cemiyeti)

1955 yılının başlarında temeli atılan bu cemiyetin kurucu üyeleri sorumlu Osman Sebrî olmak üzere Hamza Nwîran, Abdulhamîd Derwêş, Muhammed Salih Derwêş, Xidir Ferhan ve Sadullah İbrahîm'dir. Cemiyet ayrıca Rewşen Bedirxan tarafından da destekleniyordu ki o sıralarda şair Hejar (Abdurrahman Şerefkendî) ve siyasilerden Abdurrahman Zebîhî de Rewşen ile birlikte hareket ediyorlardı. Kültürel ağırlıklı çalışan bu cemiyet bu bağlamda şu eserleri basmayı başarmıştır:

- 1) Osman Sebrî'nin "Bahoz" (Kasırga) adlı şiir divanını
- 2) "Derdên Me" (Problemlerimiz) adlı kitabı
- 3) Kürtçe Alfabeyi
- 4) Rewşen Bedirxan'ın "Kürt Edebiyatından Birkaç Sayfa" adlı kitabı
- 5) "Kürt Edipleri Tarihi" adlı kitabı
- 6) Cemal Nebez'in Samid el-Kurdistanî takma adıyla yazdığı "Kürtler" adlı kitabı
- 7) Irak Komünist Partisi'nin Kürt sorununu ele aldığı 1954 tarihli II. Konferans Raporları.

Cemiyetin gösterdiği kültürel başarılar cemiyet içindeki bazı şahsiyetleri Suriye Kürtlerinin ulusal haklarının verilmesi için mücadele edecek bir siyasi parti kurmaya sevk etmiş, bu doğrultuda Osman Sebrî ve Hamza Niwîran 1956 yılında "*Suriye Demokrat Kürtler Partisi*" adıyla yeni bir parti kurmuşlardır.⁷⁴⁴

2. 1. 12. Komela Zanistî û Arîkariya Kurdî (Kürt Bilim ve Yardımlaşma Cemiyeti)

Halep, klasik dönemlerden beri Kürtlerin çeşitli nedenlerle kümelenedikleri bir şehirdir. Konumuz olan cemiyet 1956 yılında bu şehirde Dr. Nurî Dersimî (ö. 1973) tarafından kurulmuş; başta Rewşen Bedirxan ve Hesên Hîşyar Serdî olmak üzere çok sayıda ünlü Kürt aydını da bu cemiyete katılmışlardır.

Bu cemiyeti öbür Kürt cemiyetlerinden ayıran önemli bir özellik, onun Kıbrıs'ta faaliyet gösteren bir Yunan partisi ile sıkı ilişkiler içerisinde olmasıdır. Türkiye'nin ırkçı siyasetine karşı ortak ilişkiler geliştiren bu cemiyet ile ilgili parti arasında söz konusu ilişkiler daha çok tanınmış Lübnan gazeteci Yusuf Melek tarafından yürütülüyordu. Bu gazetecinin sorumlu müdürleri olduğu "Vicdan" ve "Hürriyet" adlı dergiler başta Amûdê olmak üzere Rojava'da dağıtılır, Kürt aydınları hem bu iki dergiyi okuyup dünya olaylarını takip ediyorlar hem de kendi yazılarını bu iki dergide yayımlıyorlardı.⁷⁴⁵

Cemiyetin siyasal faaliyetlerinden önemli bir tanesi 1957 yılında Kahire'de yapılan Afrika-Asya Dayanışma Kongresi'ne gönderdiği rapordur. Cemiyet bu raporunda

744 Abdulhamid Derwêş, *Edva...*, s. 15.

745 Dilawer Zengî, *Bidayat*, s. 31

Kürtlerin kendi geleceklerini tayin etme hakkının desteklenmesini talep etmiştir. Sosyal alanda ortaya koyduğu önemli etkinliklerin başında ise cemiyetin mührünü taşıyan bağış makbuzlarıyla Kürt zenginlerinden bağışlar toplayıp bunları Cizîr Bölgesi'ndeki fakir öğrencilere dağıtmaları gelmektedir. SKDP kurucularının teklifi üzerine kendini fesheden bu cemiyetin üyeleri büyük ölçüde bu partiye katılmışlardır.⁷⁴⁶

2. 1. 13. Benda Azadî (Özgürlük Fraksiyonu)

1957 yılında kurulan bu fraksiyonu doğuran nedenlerin başında Komünist Partisi'ndeki Kürt aydınları ile parti yöneticileri arasında öteden beri yaşanan ve işi kopma noktasına getiren sorunlardır. Bu konuda gösterilen nedenlerden biri şudur: Komünist Partisi gazetelerini Arapça ve Ermenice çıkarıyordu. Partideki bazı Kürt aydınları parti gazetelerinin Kürt mıntıklarında Kürtçe çıkmasını istiyorlardı. Ancak parti yöneticileri kadro ve makine gibi teknik mazeretler ileri sürerek bu teklifi reddettiler. Teklifi yapanlar bu teknik problemleri kendileri giderecek güçte olduklarını söyledilerse de parti yöneticileri yine kabul etmediler. Bunun üzerine partiden ayrılan bu Kürt aydınları 1957 yılında "Benda Azadî" adını verdikleri yeni bir fraksiyon kurdular.⁷⁴⁷

Fraksiyonun kurucu üyelerinden Cegerxwîn şunları söylemektedir:

"Komünist Partisi ağaları beni uzaklaştırdılar. Bununla da kalmayıp arkadaşlarımı benden koparmak için ellerinden geleni yaptılar. Beni parti düşmanı ve "bö-lücü" ilan ettiler. Ama buna kimseyi inandıramadılar. Üstelik pek çoğu sadece bu nedenle onlardan koptu. Sonunda yanımda toplanan bazı arkadaşlar bir Kürt Komünist Partisi kurmayı teklif ettiler. Ben de bir ülkede iki komünist partinin doğru olmadığını, demokratik bir parti kurup onlarla işbirliği yapmayı teklif ettim. Öyle de yaptık. Ancak bazı arkadaşlar benden cesaret alarak Komünistlere savaş açmak istediler. Ben bu gerginliğin farkına vardım ve bu nedenle "Benda Azadî"yi dağıtıp "Kürdistan Demokrat Partisi'ne katıldım".⁷⁴⁸

2. 1. 14. Komeley Xwîndkaranî Kurd Li Zanistgay Şam (Şam Üniversitesi Kürt Talebe Cemiyeti)

Başta Qedrî Cemîl Paşa olmak üzere olmak üzere bazı Kürt aydınları bir Kürt talebe birliğini kurmak için görüşmelerde bulunuyordu. Nihayet bunlar 1957 yılının başlarında Qedrî Cemîl Paşa'nın evinde toplanarak bu cemiyetin temelini attılar. Başkanlığına Güney Kürdistan Kürt yazar ve aydını İzzeddîn Mustafa Resûl'un getirildiği bu cemiyete Rojava'dan katılan Kürt öğrencilerinden bazıları şunlardır:

746 Dilawer Zengî, *Bidayat*, s. 31

747 Bkz. Abdulhamid Derwîş, *Edva*, s. 20; Mela Ahmed, *Safahatun Min Tarihi Hareketi't-Taharruri el-Vatani el-Kurdi Fi Sûriye*, s. 35, 37

748 Cegerxwîn, *Hayat Hikâyem*, s. 345

Xelîl Muhammed, Abdulhamîd Derwêş, Subhî Reşo, İsmâil Abdulhannan, Kasım Miqdad. Irak Kürdistanı öğrencilerinden de cemiyete katılanlar olmuştur ki Fet-tah Alî Dezî, Ömer Muhyiddîn Şerîf, Nueyyed Abdulgaffar Nakşibendî ve İzzeddîn Mustafa Resûl.⁷⁴⁹

Düzenli bir iç tüzüğü olmayan ve amacı tanınmış Kürt şahsiyetlerle irtibat ku-rup Kürt öğrencilere eğitimlerinde destek olmayı sağlamak olan bu cemiyet bazı etkinlikler de düzenlemiştir. Bunların başında 21 Mart 1958 yılında Şam yakınların-da Rabwe kahvehanelerinden birinde düzenlenen ve birçok siyasi Kürt şahsiyetin katılımıyla gerçekleşen Newroz törenidir. Kürdistan Demokrat Partisi'nin kuruluşu nedeniyle bu partiye yapılan katılımlar ve 14 Temmuz 1958 yılındaki meydana gelen ayaklanma üzerine Güney Kürdistan öğrencilerinden çoğunun Güney'e gitmeleri nedeniyle bu cemiyetin varlığı sona ermiştir.⁷⁵⁰

2. 1. 15. Cıvata Xeyrî (Hayır Cemiyeti)

Tam tarihini tespit edemediğimiz bu cemiyetin Cegerxîn'in çabaları ile kurulmuş olduğunu onun anlattıklarından anlıyoruz:

“Amûdê'de bir hayır cemiyeti kurmak için çalışmaları hızlandırdık. “Hayır Cemi-yeti” kurulduktan sonra gönüllerinden ayda bir kuruşla bir meciדיye arasında bağış almaya karar verdik. Bu parayla yoksullara, yetimlere, hastalara, yolda kalmışla-ra ve cezaevindeki insanlara yardım edecektik. Bir süre öğrencisi olduğum Şeyh Kemal'in Ahmed adındaki oğlu benim arkadaşım. Baba oğul Ehmedî Köyü'nden Cizîr'e gelmişler. Şeyh'in oğlu Ahmed cemiyetimize dört meciדיye bağışladı, ce-miyetimize üye oldu ve ağlayarak şöyle dedi: “Şükürler olsun ki ölmenden önce sizin gibi milleti ve toplumu için çalışanlar olduğunu gördüm. Belki şu dört meciדיye fazla bir şey değil ama yine de katkım olsun”.⁷⁵¹

2. 1. 16. Cıvata Xeyrî ya Mezin (Büyük Hayır Cemiyeti)

Bir öneki gibi bu cemiyetin tarihini de net olarak tespit edemedik. Cegerxwîn bunun kuruluşu ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

Amûdê'de kurduğumuz küçük çaplı gayr-ı resmi cemiyet düşüncesi giderek ge-lişti. Daha büyük bir cemiyet kurma düşüncemizi Haco Ağa'ya açtığımızda, aklına yattı. Resmi izinli olarak Cizîr'de açacaktık. Arkadaşlara müjdeyi verdik. Ama cemi-yet elimizden çıktı. Haco Ağa'nın oğlu Hasan başkan, Şewket Zulfî Bey de sayman oldu. Qedrî Bey, Haco Ağa ve Arif Bey cemiyetin yönetimini üstlendiler. Amûdê'deki cemiyet şube oldu. Burada biriktirdiğimiz paraları Haseke'ye gönderiyorduk. Ancak çok geçmeden anlaşmazlık çıktı ve cemiyet bu nedenle bir süre sonra kapandı.

749 Abdulhamid Derwêş, *Edva*, s. 19.

750 Mîranî, *el-Hareketu'l-Qawmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistanî Sûriye*, s. 106

751 Cegerxwîn, *Hayat Hikâyem*, s. 218-219

Cemiyetin kapanmasından bir müddet sonra Celadet Bedirxan cemiyetin yeniden kurulması için bizi Haco Ağa'nın evinde topladı. Bu toplantıda Haco Ağa ile Qedrî Bey arasında bazı tartışmalar yaşandı. Neticede Haco Ağa cemiyeti yeniden kurdu. Haco Ağa başkan oldu. Yeğenim Mele Elî, Resul Ağa, Sadık Mardînî ve Tewfîk Cemîl Mardînî ile birlikte yönetimde ben de görev aldım.

Bir kampanya başlattık ve kısa sürede 1270 Suriye lirası topladık. Ağa bu paradan kendine yeni bir köşk yaptırdı, kayınbiraderi Faysal Ebenî'ye Tîrbê Spiyê'de bir dükkan açtı. Paralar gitti. Bu gelişmelerden sonra cemiyetten ayrılmak zorunda kaldık.

Bize bu cemiyetten bir şey kaldı ki o da cemiyet parasıyla Celadet Bey'in Latin harfli ilk Kürt Alfabetesini bastık ve bu Botan Beyi'nin diğer yayın çalışmalarına madde destek sunduk.⁷⁵²

2. 2. Kürt Partileri⁷⁵³

2. 2. 1. Suriye Kürt Demokrat Partisi (SKDP = PARTÎ)

Parti'nin Kuruluşu, Bazı Kongreleri ve İsim Değişiklikleri

Kürtler arasında kısaca "Parti" olarak da geçen SKDP 05. 08. 1957 yılında kurulmuştur. 1960 yılında tutuklanan Nurettin Zaza mahkemede verdiği ifadede "Suriye Kürt Demokrat Partisi'ni Kurmamızın Nedeni" başlığı altında şunları dile getirmiştir: "1949 yılında ard arda gelen askeri darbeler Suriye'de yalnızca demokrasiyi ayaklar altına almakla kalmayıp, Kürtlerin yararlandıkları hakları da adım adım ortadan kaldırmıştır. 1955 yılından itibaren Baasçı şovenizmin egemen olduğu ya da etkilediği yöneticiler Kürt bölgelerindeki kahve ve lokantalarda çalınan müzik plaklarını kırmaya ve kendi dilleriyle yazılı kitapları bulunduran Kürtleri hapis cezasına çarptırmaya kadar işi ilerlettiler. Bu kültürel kıyım siyasetinin yolunu kapamaktan uzak olan Suriye ve Mısır'ın birleşmesi daha ırkçı, daha faşist ve daha zorbacı bir siyaset ortamı yaratmıştır. Bugün orduda Kürt subay, devlet dairelerinin üst kademelerinde Kürt memur, Kürt bölgelerinde Kürt polis ve öğretmen bulunmamaktadır. Dilimizi serbestçe konuşmaya cesaret edemiyoruz artık. Gelecek bize karanlık görünmekte ve bizi birleşmeye zorlamaktadır. İşte bunun için SKDP'yi kurduk".⁷⁵⁴

Parti 1992 yılına kadar sekiz kez kongreye giderek her seferinde önemli bazı kararlar almıştır. Bu sekiz kongrenin kronolojisi şöyledir:

05. 08. 1957: Kuruluş kongresidir. Kongre neticesinde Dr. Nuredîn Zaza başkan, Osman Sebrî de sekreter olarak seçilmiştir.

752 Cegerxwîn, *Hayat Hikâyem*, s. 221-222

753 Bkz. Mîranî, *el-Vesaiku'l-Fikriye ve't-Tanzîmiye Li'l-Hareketi's-Siyasiyeti'l-Kurdiye Fi Sûriye*, Duhok 2010; *Suriyede Kürt Hareketleri*, ORSAM Rapor No: 127, Hazırlayan: Yrd. Doç.Dr. Serhat Erkmen, Ağustos 2012

754 Zaza, *Bir Kürt Olarak Hayatım*, s. 206-207

Ağustos 1965: Bu kongreyle Parti'nin ilk siyasi programı ortaya konulmuştur

20. 07. 1966: Parti'ni siyasi programı bu kongrede karara bağlanmış ve Osman Sebrî tekrar sekreter olarak seçilmiştir.

15. 10. 1969: Bu kongre neticesinde Salah Bedrüddîn sekreter olarak seçilmiştir.

20. 12. 1973: Bu kongrede Suriye Ulusal Kürt Cephesi'nin kurulmasıyla ilgili yeni bir program ortaya çıkmış ve Salah Bedrüddîn genel sekreter olarak seçilmiştir.

10. 01. 1975: Bu kongrede Kürt sorunu karşısında takınılacak bütüncül bir tavrın nasıl olacağı üzerinde durulmuştur.

05. 08. 1980: Bu kongrede Parti'nin Suriye ve dış dünya ile kuracağı ilişkiler ve Lübnan'da genişleteceği faaliyetler ile ilgili yeni bir program ortaya konmuş ve karara bağlanmıştır.

20. 09. 1987: Bu kongrede düşünsel, örgütsel ve siyasal problemlerle ilgili bazı program ve tavırlar ortaya konulmuştur.

15. 09. 1992: Bu kongrede Suriye rejiminin Kürtlere karşı geliştirdiği şovenist projelere karşı izlenecek yol ortaya konmuştur.

Taktisel nedenler, rejimin yasaklamaları ve kısmen de olsa dahili muhalefet çerçevesinde Parti'nin ismi zaman içerisinde değişmiştir. Kuruluştan 1980 yılına kadarki bu isimler ve tarihleri şunlardır:

<u>Tarih</u>	<u>İsim</u>
05. 08. 1957	Suriye Demokrat Partisi
1958	Suriye Kürt Demokrat Partisi
05. 08. 1965	Suriye Sol Kürt Demokrat Partisi
05. 08. 1980	Suriye Ulusal Kürt Birlik Partisi

SKDP'nin Programı, İlkeleri ve Talepleri

Parti'nin benimsediği genel program şu ilke ve talepleri içermektedir:

1) Suriye Hükümeti'nin Kürtlerin kendi geleceklerini tayin etme hakkını prensip olarak kabul etmesi

2) Suriye Kürtlerine demokratik siyasal, kültürel ve sosyal haklarının verilmesi ve onlar hakkında uygulanan olağanüstü hal ve kimliksel baskıların kaldırılması.

3) Çoğulculuk ve insan haklarına saygı temelinde parti kurma özgürlüğü, siyasi faaliyetler özgürlüğü, düşünsel ve kültürel çalışmalar özgürlüğü çerçevesinde Suriye'de demokrasinin geliştirilmesi ve içlerinde siyasi Kürt tutuklular da olmak üzere Suriye'deki bütün siyasi tutukluların serbest bırakılması.

4) Özgürlüklerini elde etme ve geleceklerini belirleme mücadelesinde Türkiye, İran ve Irak'taki Kürtlerin desteklenmesi; demokratik bir çerçevede ortak Kürdistanî bir hareket ve ortak bir program geliştirmek; Birleşmiş Milletler gözetiminde düzenlenecek bölgesel bir kongre yoluyla Ortadoğu'daki Kürt sorununa barışçıl bir çözüm bulmaya çalışmak.

5) Hedeflere ulaşmada demokratik siyasi mücadeleyi esas alıp şiddete başvur-maktan uzak durmak; Kürt sorununu çözmede diyalog ve hoşgörüyü öne çıkarmak.

6) Başta Arami, Asuri, Keldani ve Süryani olmak üzere öbür dinsel ve kimlikse azınlıklarla dayanışma içerisinde hareket ederek onların da dini, siyasi ve kültürel haklarını elde etmeye yardımcı olmak.

SKDP'ye Yönelik Baskılar, Tutuklamalar ve Bunun Resmi Belgeleri

Suriye rejimi tarafından yasadışı ilan edilen Parti yetkilileri ve üyelerine yönelik baskı, gözaltı, sorgu, işkence ve tutuklamalar had safhaya çıkmıştır. 1957-1992 yılları arasında 52. 000 kişi sorgulanmış ve işkence görmüş; 11. 000 kişi tutuklanmış; bazı parti yöneticileri doğru dürüst mahkeme edilmeden yıllarca zindanlarda tutulmuştur. Örneğin Parti'nin sekreterliğini yapan Osman Sebrî 12 yıl; merkez komite üyesi Ebû Cengo Şam Askeri Güvenlik Hapishanesi'nde 3 yıl kalmışlardır. Bu tür tutuklama ve cezalara ilişkin çok sayıda resmi belge ve karar metninden bir tanesi "*Olağanüstü Askeri Mahkeme Savcısının 27. 07. 1968 Tarihli İddianamesi*"dir. Şöyle ki:

1) Bu iddianameye göre Osman Sebrî, Salah Bedrüddin, Muhammed Hasan Halil, Muhammed Hito ve Abdülhadi Abdüllatif'e karşı gizli örgüte üye olmak, yasadışı örgüt faaliyetlerine katılmak ve halkı kin ve nefrete sevk etmek suçlamasıyla dava açılmıştır.

2) 18. 07. 1967 tarih ve 121 sayılı Örfî İdare kararıyla davalılar Olağanüstü Askeri Mahkeme'ye sevk edilmişlerdir.

3) Yüksek Askeri Güvenlik Mahkemesini ihdas etmeyi ve onun ihtisas alanlarını tespit etmeyi içeren 1968 tarih ve 47 sayılı kanun doğrultusunda iddianamede yer alan "**Olaylar**" başlığı altında şunlar yazılmaktadır:

"İddianamede adı geçen davalılar Suriye Kürtlerine ulusal haklarının verilmesi ve onlar üzerindeki sözde baskıların kaldırılması için faaliyetlerde bulunup bu yönde propaganda yapmaktadırlar. Onlar bu yalan iddialarla geçek hedefleri olan Suriye Kürtleri ile Türkiye, İran ve Irak Kürt hareketleri arasında bir birlik kurup onları ortak bir çatı altında toplama amaçlarını gizlemektedirler. Davalılar bu amaçla merkez komitesi, mahalli komiteler ve üyeler şeklinde örgütlenen Parti'yi kurmuşlardır. Parti Merkez Komitesi Osman Sebrî, Salah Bedrüddîn ve diğer bazı şahıslardan oluşmaktadır. Bunlar Salah Bedrüddîn'in daktilo ile yazdığı Parti Programı'nı ilgili bölgelere, kişi ve üyelere ulaştırmaktadırlar. Davalılar kendilerine yöneltilen şu iddialarda geçenleri itiraf etmişlerdir:

- Parti'nin kurucuları ve yöneticilerinden olmaları
- Parti'nin hedefi olarak Kürtlere siyasi özgürlük tanınmasını sağlamak.
- Kürtçe gazete ve dergiler çıkarmak.
- Okullarda Arapça ile birlikte Kürtçeyi eğitimde kullanmak.
- Kürtlere mahsus hayır cemiyetleri ile kültürel ve sosyal kulüpler kurmak."

"Kararlar" başlığı altında ise şunlar yazılmaktadır:

“Bundan dolayı Ceza Muhakemeleri Kanunu’nun 197. maddesi; Devlet Yüksek Güvenlik Mahkemesi’nin kuruluş ve yetkileriyle ilgili 1968 tarih ve 47 sayılı kanunun 1, 5, 8 ve 9. maddeleri ile savcının talebi doğrultusunda Osman Sebrî ve Salah Bedruddîn’in ikişer yıl hapis cezasına çarptırılmasına ve her birine 200 Suriye Lirası para cezasının verilmesine oybirliği ile karar verilmiştir”.

Başkan

Müsteşar Adil Mînî

İmza

Üye

Üye

Askeri Hakim Üsteğmen Nadir Kuşimci

Sivil Hakim Muhammed Hamd

İmza

2. 2. 2. SKDP’nin Doğrudan ve Dolaylı Türevleri

PYD dışındaki geleneksel Kürt partilerinin hemen hepsi köken olarak 1957 yılında kurulmuş olan Suriye Kürdistan Demokratik Partisi (SKDP)’nin doğrudan veya dolaylı türevleri olarak kabul edilmektedir. Bu bölünmede rejimin baskıları ve sızmaları ile kişisel perspektifler rol oynamıştır. 2013 Şubatında sayıları 25’i bulan partiler içerisinde etkili olanlar şunlardır:⁷⁵⁵

2. 2. 2. 1. Partiya Paşverû a Demokrat a Kurdên Li Sûriyê (Suriye Kürtleri İlerici Demokratik Partisi = SKİDP)

SKDP’den ayrılıp 1965 yılında kurulan bu partinin liderliğini Suriye Kürtleri arasında en deneyimli siyasetçilerden biri olan Abdulhamid Hacı Derwêş yapmaktadır. Parti Irak’taki KDP-KYB farklılaşması bağlamında kendini KYB’ye daha yakın görmek ve federasyonu savunmaktadır. Partinin kurulmasından bu yana 50 yıldır genel sekreterlik görevini yürüten Derwêş’in dışında partide öne çıkan bazı isimler şunlardır.

1)SKİDP’nin Süleymaniye temsilcisi ve Kürt Ulusal Konseyi’nin (KUK) Kuzey Irak sorumlusu Alî Şemdîn.

2)Parti adına ara sıra basına demeç veren Faysal Yusuf.

3)Ahmed Bereket

Kürt Vatansever Hareketi ve KUK üyesi olan SKİDP’nin temel görüşleri şunlardır:

- Yeni Suriye Yönetimi tüm grupları kapsamalıdır.

- Suriye’de ademi merkeziyetçi ve yerinden yetime dayalı bir yapı kurulmalıdır.

- Kurtlerin siyasi ve kültürel hakları anayasada tanınmalıdır.

- Parti, Suriye’ye dışarıdan yapılacak bir müdahaleye karşıdır.

⁷⁵⁵ Karabat, *Suriye Savaşları*, s. 257-259; Erkmen, *Suriye’de Kürt Hareketleri*, ORSAM Rapor No 127, Ağustos 2012

2. 2. 2. 2. Partiya Wekhevî ya Demokrat a Kurd Li Sûriyê (Suriye Kürt Demokrat Eşitlik Partisi = SKDEP)

1992 yılında SKİDP'den ayrılarak kurulan bu partinin lideri SKİDP'nin eski üst düzey yetkililerinden biri olan Azîz Dawe olarak geçmektedir. Bu parti Kürt Vatansever Hareketi ve KUK üyesi olmuştur.

2. 2. 2. 3. Partiya Demokrat a Welatparêz a Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Demokratik Vatansever Partisi = SKDVP)

1998 yılında SKİDP'den ayrılarak kurulan bu partinin lideri Tahir Sadun Sifûk'tur. SKİDP'nin eski üst düzey yetkililerinden biri olan Sifûk'un kurduğu bu parti de Kürt Vatansever Hareketi ve KUK üyesi olmuştur.

2. 2. 2. 4. Partiya Azadî ya Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Özgürlük Partisi = SKÖP)

SKDP'den ayrılan bazı kişiler tarafından kurulan bu parti kısaca "Azadî" olarak bilinmektedir. Bu adı taşıyan iki partiden daha soldakini Mustafa Oso, öbürünü de Mustafa Cuma yönetmektedir.

SKDP içindeki liderlik mücadelesi sonucunda parti içinde sol kanat olarak adlandırılan grup partinin kurucularından olan Salah Bedruddin'in liderliğinde "Yekitiya Gel"i (Halkın Birliği) kurdu. Bedruddin 1980 yılında partisinin ismini Kürt Halkın Birliği Partisi olarak değiştirdi. Bu parti 1991'de tekrar bölündü Bölünen partiden bir grup partinin ismini korumuş, diğeri ise "Yekîti" ile birleşti. 1994 yılında kendisini Kurt Demokratik Birleşik Parti olarak adlandıran grup Yekîti'den ayrıldı.

Neticede 2005 yılında Hayrettin Murat liderliğindeki Kürt Sol Partisi'nin bazı uyeleri ile Mustafa Cuma liderliğindeki Kurt Halkın Birliği Partisi bir araya gelerek Azadî'yi kurdular. Böylece Salah Bedruddin'in kurduğu Yekîtiya Gel'den 5 parti türemiş oldu. 2005'te Hayrettin Murat Azadî'nin Genel Sekreteri seçildi. Partinin diğer kanadını oluşturan Mustafa Cuma ise 2008'de tutuklandı. 2011 yılında partinin diğer önde gelenlerinden Muhammed Saîd Huseyin ve Sadun Mahmûd ile birlikte serbest bırakıldı. Partinin 2011 yılını ekim ayında yapılan son kongresinde Mustafa Cuma Genel Sekreter secildi, Beşşar Emîn de yardımcısı oldu.

Azadî Suriye'deki Kürt partileri arasında en etkililerinden biridir. Bu özelliğini 2004 yılındaki Kamışlı Olayları'nda gösteren parti diğer iki önemli parti olan Kürt Birlik Partisi ve Kürt Gelecek Hareketi ile 6 Haziran 2011'de taraftarlarına gösterilere katılma çağrısında bulunarak Suriye Kürtleri arasında Beşşar Esad karşıtı gösterileri tetikleyen partilerden olmuştur. Azadî hem Kürt Vatansever Hareketi'nin hem de Suriye Kürt Ulusal Konseyi'nin (KUK) üyesi olmuştur.

2. 2. 2. 5. Partiya Çep a Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Sol Partisi = SKSP)

Bu parti, SKDP içindeki KYB karşıtların kurduğu Yekîtiya Gel'den ayrılan bir partidir. Salah Bedruddîn partisinin ismini değiştirdiği sırada bazı kimseler bu partide kalmayı tercih ettiler ve 1997 yılında kendilerini SKSP olarak adlandırdılar. Muhammed Musa SKSP'nin kurucusu ve lideri olarak kabul edilmektedir. Parti 2012 yılında kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Parti lideri Muhammed Musa ile Kuzey Irak temsilcisi Şelal Geddo arasındaki liderlik mücadelesi neticesinde iki tane Kürt Sol Partisi ortaya çıktı. Bu iki sol partiden "Kongre" adını alanın başkanlığı Muhammed Musa'ya; "Merkezi Komite" adını alanın başkanlığı da Şelal Geddo'ya geçti. Suriye Kürt Sol Partisi hem Kürt Vatansever Hareketi'nin hem de Suriye Kürt Ulusal Konseyi'nin (KUK) üyesi olmuştur.

2. 2. 2. 6. Partiya Yekîti ya Demokrat a Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Demokratik Birlik Partisi = SKDBP)

Yekîti Partisi'nden ayrılan ve Suriye'de birçok eyleme katılan bu parti eylem alanları için Halep, Kobanê ve Efrîn'i seçmiştir. Bu parti en etkili lideri olan İsmail Ömer 2010 yılında öldükten sonra önemli güç kaybına uğramış ve liderliğe 1993 yılından beri parti sekreteri olarak görev yapan Muhyiddîn Şeyh Ali getirildi. Suriye Kürt Demokratik Birlik Partisi de hem Kürt Vatansever Hareketi'nin hem de Suriye Kürt Ulusal Konseyi'nin (KUK) üyesi olmuştur.

2. 2. 2. 7. Partiya Yekîtiya Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Birlik Partisi = SKBP)

Kaynaklarda daha çok kısaca "Yekîti" olarak geçen bu parti 1999 yılında kuruldu ve lideri İsmail Hamî'dir. Suriye'de gösteriler başladıktan sonra bu gösterileri destekledi ve aktif bir şekilde örgütledi. Geçmişte Şam Deklarasyonu'na destek veren parti Suriye'de olaylar başladıktan sonra Suriye Ulusal Konseyi'ne rakip olan Demokratik Değişim İçin Güçlerin Ulusal Birliği adlı koalisyonu katıldı. Ağustos 2011 yılında bu oluşumdan çekilen partinin İsmail Hamî'den başka etkili bazı temsilcileri şunlardır:

- 1)Eski başkan ve Kuzey Irak Sorumlusu Abdulkaki Yusuf.
- 2)Politbüro üyesi Sadeddîn Mele.
- 3)Hasan Salih.
- 4)Fuad Aliko.
- 5)İbrahim Biro.

Hem Kürt Vatansever Hareketi'nin hem de Suriye Kürt Ulusal Konseyi'nin (KUK) üyesi olan bu partinin temel görüşleri şöyledir:

-Suriye'de sistemin değişmesi gerekliliğine vurgu yapmakta, ancak rejimin devrilmesi çağrısında bulunmamaktadır. Fakat mevcut rejimin bir meşruiyeti kalmadığını da savunmaktadır.

-Kürt Sorunu'nun demokratik bir cercevede çözülmesi gerekliliğini düşünmektedir.

-Kürtlerin hakları konusunda anayasal garantiler istemektedir.

-Anayasada Kürtçenin ikinci resmi dil olarak kabul edilmesini ve anayasada Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde kendi kendilerini yönetmelerini talep etmektedir.

2. 2. 2. 8. Partiya Yekîtiya Kurdî Li Sûriyê

(Suriye Kürt Demokrat Partisi = SKDP)

Bugün bu isimle faaliyet gösteren ve 1957'de kurulan KDP'nin mirasçıları olan üç parti bulunmaktadır. Bunlar içerisinde gerçek mirasçı ve en güçlü olarak kabul edileni Abdulhekim Beşar'ın liderlik ettiği SKDP el Partî'dir. Irak KDP'si ile yakın ilişkilir içerisinde olan bu parti silahla bir yere varılamayacağına, varılsa bile uzun ömürlü olamayacağına inanmakta ve federasyonu savunmaktadır. Hem Kürt Vatansever Hareketi'nin hem de Suriye Kürt Ulusal Konseyi'nin (KUK) üyesi olan bu partinin temel görüşleri şöyledir:

-Qamişo ve Efrîn vilayet olmalıdır.

-Herhangi bir kimlik belgesi olmayan Kürtler dâhil olmak üzere tüm Kürtlere ulusal kimlik kartları verilmelidir.

-Kürtçe Suriye'de resmi dil olmalıdır.

-Dış müdahale bir iç savaşa neden olabilir.

-Gençlerin demokrasi ve özgürlük için sokaklara dokulmesine yardımcı olunmalıdır.

-Kürt bölgesi silahlı direniş ile kurtarılamaz, kurtarılsa bile bu silahlı güçler bölgeyi

savunamaz.

-Suriye için tek çözüm Federalizm'dir.

2. 2. 2. 9. Partiya Demokrat a Kurdî ya Sûriyê

(Suriye Kürt Demokrat Partisi = SKDP)

Partinin lideri kurulduğu tarih olan 1997'den beri Cemal Baki Molla Mahmut'tur. Bu parti de hem Vatansever Hareketi'nin (KVH) ve Suriye Kürt Ulusal Konseyi'nin (KUK) üyesi olmuştur.

2. 2. 2. 10. Partiya Demokrat a Kurdî Li Sûriyê

(Suriye Kürt Demokrat Partisi/Nasreddîm İbrahîm Grubu)

Bu parti, SKDP'den ayrılarak oluşan bir kanattır. Parti hem Vatansever Hareketi'nin (KVH) ve Suriye Kürt Ulusal Konseyi'nin (KUK) üyesi olmuştur.

2. 2. 2. 11. Partiya Demokrat a Kurdî Li Sûriyê

(Suriye Kürt Demokrat Partisi/Abdurrahman Alucî Grubu)

Bu parti 2004 yılında SKDP'den ayrılarak kurulmuştur. Partinin lideri Abdurrahman Alucî'dir. Alucî SKDP'nin eski liderlerindendir. Şubat 2012 yılında KUK'a katılan bu partinin lideri Mayıs 2012'de ölünce parti önemli güç kaybına uğramıştır.

2. 2. 2. 12. Şepela Pêşerojê ya Kurdî Li Sûriyê

(Suriye Kürt Gelecek Hareketi)

Partinin kurucusu ve en önemli lideri 7 Ekim 2011'de öldürülen Meşal Temo'ydu. Salah Bedruddîn tarafından kurulan Kürt Halkın Birliği Partisi'nde 20 yıldan fazla görev yapan ve lider kadrosuna yükselen Temo 1999'da bu partiden ayrıldı ve diğer bazı eylemcilerle birlikte Suriye'de Sivil Toplumun Canlanması için Komiteler adlı bir STK kurdu. Bunun yanında Qamişlo'da Bedirhan Kültür Forumu'nu örgütledi. Bu iki yapıya binaen 29 Mayıs 2005'te Suriye Kürt Gelecek Hareketi'ni kurdu.

2009'da 3,5 yıllığına hapis cezasına çarptırılan Temo, Suriye'de olayların büyü-yünce rejim tarafından tedbir olarak Haziran 2011 yılında serbest bırakıldı. Serbest kaldıktan 2 ay sonra ilk kez suikast girişimine uğradı. Onun kurduğu Gelecek Partisi, diğer partilerin çoğundan önce Suriyeli Arap muhaliflerle ilişkiye geçti. 16 Temmuz 2011'de İstanbul'da yapılan muhalefet toplantısına katılarak Ulusal Kurtuluş Konferansı'nın bir parçası oldu.

Temo'dan sonra bazı parti uyeleri liderlik iddiasında bulundular ve böylece parti içinde güç mücadelesi yaşandı. Bu bağlamda ön plana çıkan Rezan Bahri Şehmuz'a parti içinde muhalefet yükseldi. Sonunda Temmuz 2012'nin başında partide bir genel kurul düzenlendi ve Şehmuz'un ihrac edildiği ilan edildi. Şehmuz bu seçimi tanımadı. Bunun üzerine Suriye Kürt Gelecek Hareketi adı altında birisine Jandigar Muhammed'in, diğerine Rezan Bahri Şehmuz'un liderlik ettiği iki parti ortaya çıktı. KUK uyesi olmayan bu partinin temel görüşleri şöyledir:

-Rejim devrilmelidir.

-Bir anayasa hazırlanmalıdır.

-Farklı etnik grupların haklarını alabilecekleri sivil ve demokratik bir Suriye inşa edilmelidir.

-Avrupa ve Amerikalılar ekonomik ambargolar ya da siyasi baskı aracılığıyla rejimin devrilmesi için çok şey başarabilir.

-Rejimin dışarıdan bir askeri müdahaleyle devrilmesine karşıdır. Fakat, Batı ülkeleri Esad Rejimi'nin insanları ayırım gözetmeden öldürülmesinin durdurulmasına yardımcı olabilir.

2. 2. 3. PKK (Partiya Karkerên Kurdistanê = Kürdistan İşçi Partisi)

Abdullah Öcalan ve arkadaşları Türkiye Kürdistanı'nda devrimi hedefleyen bir örgütlenmenin temellerini atmak için 1973 yılından itibaren 1978 yılına kadarki ilk yıllarda "Kürdistan Devrimcileri" adını taşıyan bir hareket olarak şu toplantıları yaptılar:

- 1) 1973 yılında Çubuk Barajı Toplantısı
- 2) 1974 yılında Tuzluca'yır Toplantısı
- 3) 1975 yılında Dikmen Toplantısı

Bu üç önemli toplantıdan sonra 26-27 Kasım 1978 tarihinde Diyarbakır'ın Lice ilçesine bağlı Fis Köyü'nde Abdullah Öcalan ve arkadaşları tarafından yapılan kongrede PKK kuruldu. Nisan 1979 yılında toplanan Merkez Komite kurulan örgütün adını PKK (Partiya Karkerên Kurdistanê = Kürdistan İşçi Partisi) olarak belirledi.⁷⁵⁶

1980 askeri darbenin ardından Abdullah Öcalan ve beraberindekiler yerel Kürtlerin yardımı ile Suriye'ye göç ettiler ve 1998 yılına kadar bu ülke topraklarında kalmaya devam ederek faaliyetlerini burada sürdürdüler. Bu süreç içerisinde Şam'da ve Lübnan'ın Beka Vadisi'nde PKK büroları ve eğitim kampları kuruldu. PKK 1984 yılında başlattığı silahlı mücadeleden sonra Rojava'nın özellikle Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'nde önemli bir taban buldu. Bu bağlamda halk arasında hızlı bir şekilde teşkilatlandı ve önemli ilklerden biri olarak gerilla saflarına kadın savaşçıları da kattı. 1990 yılında bölgenin ilk siyasi partisi haline gelen PKK bu yılda yapılan parlamento seçimlerinde kendi tabanı tarafından seçilen 6 üyeyi parlamentoya gönderme başarısı gösterdi ki bu olgu onun Rojava'da ne kadar güçlü bir tabana sahip olduğunu göstermektedir. Bu üyelerden Said Abdullah ve Abdurrahman İbo Efrîn Bölgesi'nin temsilcileri olarak parlamentoya girdiler.⁷⁵⁷

Bu şekilde genişleyen ve profesyonelleşen PKK 1984 ve devam eden yıllarda Suriye ve Lübnan'daki avantajlı durumlarından yararlanarak Türkiye'de silahlı eylemler gerçekleştirmeye başladı ve böylece Ankara'nın iç ve dış politikalarını ciddi bir şekilde etkiledi. Bu çerçevede Türkiye ve Suriye su ve toprak konusunda ellerini güçlendirmek için PKK üzerinden birbirlerini köşeye sıkıştırma politikasını izlediler. Derken Suriye ile Türkiye arasında PKK bağlamında ortaya çıkan gerginlik 1998 yılında her iki ülke askerlerinin sınırda kendi toprakları üzerinde konuşlandırılması ve Türk ordusunun Suriye'ye gireceği yönündeki tehdidiyle doruğa ulaştı. Suriye Hükümeti ABD'nin baskısı altında Abdullah Öcalan'ı sınır dışı etmeyi ve bir Suriye-Türkiye Güvenlik Antlaşmasını imzalamayı kabul etmesi üzerine krizin daha da derinleşmesi önlenmiş oldu. 1998 yılından sonra Suriye'nin PKK'ye destek vermeyeceğine ve faaliyetlerini kolaylaştırmayacağına ilişkin kabul ettiği Adana

756 Bkz. Jongerden ve Akaya, *PKK Üzerine Yazılar*, s. 11-18; Aydınoglu, *Fis Köyü'nden Kobanê'ye Kürt Özgürlük Hareketi*, s. 27

757 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrîn"*, s. 372-373

Antlaşması'nın ardından sular biraz daha duruldu ve Kürt sorunu karşısında iki ülke arasında işbirliği arttı. 2004 yılında Beşşar Esed Türkiye'yi ilk defa ziyaret etti ve iki ülke istenen kişileri topraklarından çıkarma da dâhil olmak üzere bazı anlaşmalara vardılar. Varılan bu anlaşmalar neticesinde Bir çok Kürt Suriye'den geri döndü. Bunun yanında Türkiye Mart 2004'te meydana gelen Kürt ayaklanmasını yalıtmak amacıyla Qamişlo'nun Türkiye'ye olan sınırına Tanklar yerleştirdi ve Türkiye'deki Kürtlerin buradaki Kürt direnişine destek verip vermediklerinden emin olmak için orduyu Güneydoğu'da harekete geçirdi.

Suriye'de yaklaşık yirmi yıl faaliyet göstermiş olan PKK, Esed rejimi ile oluşturduğu anlaşma çerçevesinde bu ülkede bağımsız bir Kürt örgütlenmesine girişmediyse de bu anlaşma PKK'nin Suriye Kürtleri arasında örgütlenme çalışması yapmasını engelleyemedi. Bu bağlamda uzun yıllar boyunca çok sayıda Suriye kökenli militan PKK saflarında mücadeleye katıldı.⁷⁵⁸ 1999 yılında Türkiye Suriye'yi PKK'ye verdiği destek gerekçesiyle savaşa tehdit ettikten sonra Hafız Esed durumu gözden geçirdi ve Abdullah Öcalan'ı Suriye'den çıkararak Türkiye ile güvenlik işbirliği temelinde Adana Mutabakatı'nı imzaladı.⁷⁵⁹

Tarihsel süreçlere bakıldığında Suriye-Türkiye ilişkilerini belirlemede rol oynayan temel faktörlerin toprak, su, İsrail meselesi ve Kürt sorunu olduğu görülmektedir. Şöyle ki: Suriye Hükümeti 1939'da Fransızlar tarafından Türkiye'ye verilen Hatay'ı kendi toprakları saymakta ve Suriye haritasında kendi toprakları olarak göstermektedir. GAP projesi Suriye ve Irak'tan geçen Fırat Nehri üzerinde Türkiye'ye önemli bir kontrol imkânı sağlamış ve bu da Suriye'yi ciddi endişelere sevk etmiştir. Suriye aynı endişeyi Türkiye ile İsrail arasında yapılan bazı antlaşmalar dolayısıyla da hep taşımıştır. Önceleri iki taraflı ticaret, tarım ve turizm merkezli olan ve ilk ikili antlaşmaları 1993'te imzalanan Turizm Antlaşması olan Türkiye-İsrail ilişkileri daha sonra güçlenmiş ve 1996 yılında geniş kapsamlı bir ekonomik ve askeri antlaşmaya dönüşmüştür. Tüm bu endişeleri taşıyan Suriye kendi Kürtlerine karşı en acımasız baskı, inkar ve asimilasyon politikalarını pratiğe geçiren bir ülke olmasına rağmen Türkiye'ye karşı koz olmak üzere PKK'ye sığınma hakkını tanımış; uygun gördüğü durumlarda lojistik destek sağlamış; PKK de bundan yararlanmasını bilmiştir.

2. 2. 4. PYD (Partiya Yekîtiya Demokrat = Demokratik Birlik Partisi)

PKK'nin Suriye örgütlenmesi olarak kabul edilen ve 2000'lerin başlarında bağımsız bir örgütlenme olarak ortaya çıkan PYD Eylül 2003 yılında kuruldu ve Suriye iç savaşıyla birlikte çok önemli bir yükselişe geçti. Bugünkü eşbaşkanları Salih Müslim ve Asya Abdullah olan PYD'nin askeri kolu binlerce gerilladan oluşan ve Türkçede Halk Savunma Birlikleri anlamına gelen Yekîneyên Parastina Gel (YPG)'dir.

758 Aydınöğlu, *Fis Köyü'nden Kobanê'ye Kürt Özgürlük Hareketi*, s. 2001

759 Karabat, *Suriye Savaşları*, s. 255

Suriye’de iç savaş patlak verince PYD Efrîn, Cizîr ve Kobanê Bölgelerinde birçok yeri kendi siyasi ve askeri kontrolü altına almayı başardı.

PKK gibi PYD de Kürt sorunu için taban örgütlenmesine dayalı, piramit şeklindeki yükselen, her konuda komiteler kurulmasını benimseyen, güçlendirilmiş yerel yönetimlere dayanan ama kendi savunma birliklerini de kurmayı benimseyen demokratik özerklik modelini savunmaktadır. Bugün Asya Abdullah ile birlikte PYD eşbaşkanlığı yapan Salih Müslim yasadışı siyasi etkinliklerde bulunduğu gerekçeyle idama mahkum edilince Kuzey Irak’a kaçmak zorunda kaldı ve 2011 yılında Suriye’de başlayan iç ayaklanmadan sırasında çıkan af neticesinde Suriye’ye geri döndü. Örgütlenmesini hızla geliştiren PYD, diğer Kürt partilerinin zayıflığı ve kendi aralarındaki anlaşmazlıklarının da etkisiyle kısa sürede en güçlü Kürt partisi olmayı başardı. Şüphesiz onun bu başarısındaki en önemli faktör örgütlenme modelidir. Zira PYD daha ayaklanmalar başlamadan önce kadın hakları, gençlik ve özellikle Kürtçe üzerine çalışan kültür merkezleri gibi işlerden sorumlu yerel halk komitelerini kurmuştu. Ayaklanma başlayınca bu komitelere YPG (Yekîneyên Parastina Gel = Halk Savunma Birlikleri) de katıldı. YPG çeşitli kontrol noktaları kurarak polis gibi çalışmak suretiyle kamu düzenini sağlamaya çalıştı.⁷⁶⁰

Beşşar Esed rejimi iç savaşın ikinci yılında askerlerini Rojava’dan çekme kararı alıp bunu uygulamaya koyunca PYD askeri güçleri Temmuz 2012’de bölgenin belli başlı şehirlerinin kontrolünü ele geçirdiler.⁷⁶¹ Bu bağlamda 19 Temmuzda Kobanê’nin yönetimi Kürtlere geçti. Bunu 20 Temmuz’da Efrîn, 23 Temmuzda da Dirbêsiyê ve Haseke’ye bağlı bazı kasabalar izledi. Yaz bitmeden Qamişlo kenti hariç birçok yer Kürtlerin eline geçti.⁷⁶²

2. 2. 5. Rêkeftina Demokrat a Kurd a Sûriyê (Suriye Kürt Demokratik Uzlaşısı Partisi)

2004 yılının Mayıs ayında PKK’den kopan bir grup tarafından kurulan bu partinin kurucusu ve ilk lideri Kemal Şahin 2005 yılının Şubat ayında Kuzey Irak’ta öldürüldü. Ondan sonra partinin liderliğine gerçek adı Fevzi Aziz İbrahim olan Fevzi Şingar ve Nezhet Muhammed getirildi. Kürtler üzerinde önemli bir etkisi olmayan bu parti diğer bazı Kürt partileriyle birlikte Esad Rejimine karşı olan Şam Deklarasyonu’na destek verdi. Ayrıca hem Kürt Vatansever Hareketi’nin (KVH) hem de Suriye Kürt Ulusal Konseyi’nin (KUK) üyesi olmuştur. Partinin belli başlı görüşleri şunlardır:⁷⁶³

760 Karabat, *Suriye Savaşları*, s. 256-257

761 Aydınöğlu, *Fis Köyü’nden Kobanê’ye Kürt Özgürlük Hareketi*, s. 2002

762 Karabat, *Suriye Savaşları*, s. 264

763 Mirani, *el-Vesaik*, s. 111 ve devamı; Erkmen, *Suriye’de Kürt Hareketleri*, ORSAM Rapor No: 127, Ağustos 2012

-Suriye'de eninde sonunda uluslararası bir müdahale gerçekleşecektir.

-Eğer bu tür bir müdahale olursa Kürtler Haseke'yi kontrol etmeli ve ele geçirmelidir.

-Rejimle müzakereler ancak Suriye rejiminin kendi halkından özür dilemesi ile mümkün olabilir

-Suriye'deki çözümün tek yolu vardır: O da federalizmdir.

-Suriye 4 bölgeye ayrılmalıdır. Merkezi kısım (ülkenin merkezi ve doğusu); Batı kısmı (batı vilayetleri ve ülkenin kuzey batısı); Kuzey Kısım ve Güney Kısım (çoğunlukla Dürzilerin yerleştiği ve Lübnan ile İsrail'e yakın bölge).

2. 3. Rojava'lı Bazı Siyasi Şahsiyetler (20. Yüzyıl)

2. 3. 1. Abdurrahman Osman⁷⁶⁴

1943 yılında Kürd Dağı'nda doğdu. Hayatının çoğunu Kürt siyasetine adadı ve 1961 yılında Parti'ye katıldı. Aynı yıl Newroz'da ateş yaktığı gerekçesiyle bir süre tutuklandıktan sonra serbest bırakıldı. 1984 yılında siyasi faaliyetlerinden dolayı tekrar tutuklandı ve bir ay tutuklu kaldı.

1973 yılında Kürt hareketi temsilcisi olarak parlamento seçimlerine girdi fakat az bir oyla kaybettti. Mahalli idareler seçiminde 1972 ve 1976 olmak üzere iki dönem Halep İl Meclisi'ne Efrîn temsilcisi olarak seçilmeyi başardı. Cesareti ve samimiliğiyle bilinen bu Kürt siyasetçisi 1996 yılında vefat etti.

2. 3. 2. Abdulhamîd Derwêş⁷⁶⁵

1936 yılında Cizîr Bölgesi'nde Qeremaniyê Köyü'nde doğdu. Temel eğitimini burada tamamladıktan sonra Bağdat Üniversitesi'ne gittiyse de siyasi nedenlerden dolayı eğitimini tamamlayamadı. SKDP'nin kurucularından sayılan Derwêş daha önce Suriye Komünist Partisi'nin aktif elemanlarından biriydi. Zira o da kendisi gibi düşünenler gibi bu parti iktidara geldiği takdirde Kürtlerin ulusal haklarını vereceğine inanıyordu. Ancak bu inancı git gide zayıfladı ve SKDP'yi kuran kadro içerisinde yer aldı. Halen kendi köyünde ikamet etmektedir.

2. 3. 3. Derwêş Mela Suleyman⁷⁶⁶

Qamîlşo doğumludur. 1953 yılında kurulan Demokrat Kürt Gençler Birliği Cemiyeti'ne üye oldu. SKDP içinde siyasete atıldı ve bu parti çok sevilen ve sayılan bir şahsiyetti. Siyaseti bıraktıktan sonra Almanya'ya gitti ve orada 2002 yılında Neo Naziler tarafından öldürüldü.

764 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrîn"*, s. 383

765 Miranî, *el-Hareketu'l-Kavmiyyetu'l-Kurdistanî Suriye*, s. 96

766 *Ber* (Cephe) gazetesi, Mart 2002, sayı: 10

2. 3. 4. Ehmed Cafer Şeyh İsmail Zade⁷⁶⁷

Meşhur Şeyh İsmail Zade Ailesi'nden Hac Cafer'in oğludur. Annesi Mihemed Axa Seydo'nun kızı Ferîde'dir. 1918 yılında Efrîn'in Bilbil Nahiyesi'ne bağlı Baxçe Köyü'nde doğdu. İlköğretimi Efrîn'de okudu ve lisansa kadar Halep'te eğitimini sürdürdü. Babası Mürit Hareketi tarafından suikasta uğrayınca eğitimini yarıda bırakmak zorunda kaldı ve 1940-1942 yılları arasında Efrîn'de nüfus memuru olarak çalıştı.

1954 yılında Suriye Parlamentosuna giren Ehmed Cafer, Suriye'nin Mısır ile birleştiği süreçte 1950-1960 yılları arasında Kahire Millet Meclisi'ne üye olarak seçildi. 1963 yılında tekrar Suriye Parlamentosuna girdi ve parlamentoda Kırsal Kesimden Sorumlu Sekreter olarak da görev yaptı.

1961 darbesinden sonra Barzanî yanlısı olmakla suçlanıp hapse atılan Ehmed Cafer'in bu cezaya maruz kalması onun Barzanî aleyhine düzenlenen bir telgraf belgesine imza atmamasıdır.

Mürit Hareketinin önde gelen isimlerinden Şeyh Hanîf'in öldürülmesinin azmettiricisi olmakla suçlanan Ehmed Cafer 14 yıl hapis yattıktan sonra siyasetten uzaklaştı. 1939 yılında Efrîn'de kurulan Kürt Gençliği Kulübü'nün kuruluşuna katkıda bulundu. 1949 yılında bazı arkadaşlarıyla birlikte Efrîn Kaymakamlığına bir dilekçe verip bölgede bir ıslah cemiyetinin kurulmasını talep etti fakat bu talep reddedildi ve tutuklanmakla tehdit edildi.

2. 3. 5. Faik Ağa⁷⁶⁸

Babası Menan Ağa'dır. 1913 yılında Kürd Dağı'nın Bê Ubasî beldesinde doğdu. Suriye Parlamentosu'nda milletvekili, Halep Vilayeti Meclis Üyesi ve Efrîn Belediye Başkanı olarak görev yaptı. Amcası Hacı Reşîd Ağa'dan sonra Kürd Dağı delegesi oldu. Reco ve Bilbil nahiyelerinde etkili bir aile olan Şeyh İsmail Zade Ailesi'nden gelmektedir. Geniş arazi sahibi olup Fransızca okuma yazması olan biridir.

2. 3. 6. Halîl Muhammed⁷⁶⁹

Kürd Dağı doğumludur. Liseyi Halep'te bitirdi. 1957 yılında Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Suriye Komünist Partisi kadrosu içinde yer alırken partinin Kürd Dağı teşkilatında medyama gelen görüş ayrılığı ve çözümler sonucunda bu partiden ayrıldı ve SKDP'ye katıldı. 1959 yılında Irak'a iltica ederek "Xebat" dergisinde çalıştı. 1961 yılında Irak'tan Moskova'ya gitti ve Hukuk üzerine doktora yaptı.

767 Ali, *Cebelu'l-Kurd/Efrîn*, s. 421-422

768 Siwêrekî, *el-Mevsûa*, VI, 205

769 Mirani, *el-Hareketu'l-Kavmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistani Suriye*, s. 112

2. 3. 7. Hamid Bedirxan⁷⁷⁰

Şair olup tam adı Hemîd Murad Hesen Xidir'dır. 1924 yılında Efrîn civarında yer alan Siyê köyünde doğdu. Bu köydeki bazı ağalar tarafından ailesi rahatsız edilince ailesiyle beraber Türkiye'ye göç etti. Türkiye'de Hemîd Ergun adıyla bilinmektedir. Türkiye'de tutuklandı ve cezaevine konuldu. Cezaevinden kaçıp Rojava'daki köyüne döndükten sonra yakalanma endişesiyle adını değiştirip Hamid Bedirxan yaptı. Bedirxan lakabını kendisine Xoybûn cemiyeti içinde beraber bulunduğu sırada Celadet Bedirxan vermiştir.

Dört dil bilen Hamid Bedirxan Türkiye'deyken şiirlerini Türkçe ve Fransızca; Rojava'ya döndükten sonra Arapça ve Kürtçe yazmıştır.

2. 3. 8. Horîk Ehmed Osman⁷⁷¹

1932 yılında Hawar Dağı'nda Gundê Çiyê'de doğdu. 14 yaşındayken köyün muhtarı olan babasını kaybetti. Küçük yaşlarda kendi köyünün imamı yanında ve civar köylerde Kur'an-ı Kerîm'i ezberleyip yazı sanatını öğrendi. İlköğretimi Efrîn'de okuyup 1948 yılında burada diploma alan ilk kişi oldu. İdadiyeyi İdlib şehrinde okudu ve pekiyi derecesiyle bitirdi.

1953-1955 yılları arasında Halep İç Transport Şirketinde çalışan Horîk bu sıralarda ünlü komünistlerden Reşîd Hemo ve Ömer Sibaî ile tanıştı ve Suriye Komünist Partisi'ne katıldı. 1955-1962 yılları arasında emniyette çalıştı fakat siyasi nedenlerden ötürü bu görevinden ayrılmak zorunda kaldı.

Horîk 1952 yılında "Barışseverler Hareketi"ne, 1957 yılında da SKDP'ye katıldı ve 1960 yılında siyasi nedenlerle tutuklanıp vatandaşlık haklarından mahrum bırakıldı. Partî bünyesinde siyasi faaliyetlerini sürdürdü ve 1972 yılında Parti Merkez Komitesi'ne seçildi. 1973 yılında Parti Komitesi tutuklanmaya maruz kalınca komite üyelerinden Mustafa İbrahim ve Zekeriya Mustafa ile birlikte çalışmalarını gizlice yürüttü. Parti Komitesi ve Siyasi Bürosu'nda 1981 yılına kadar çalıştı. 1984 yılında iki ay tutuklandı ve 1992 yılında vefat etti.

2. 3. 9. İsmail b. Muhammed Hassaf⁷⁷²

1953 yılında Amûdê'ye bağlı Girsor köyünde doğdu. Kürt sorunu üzerine yoğunlaşan bir yazar ve araştırmacıdır. KDP ile iç içe olan bir aileden geldiği için daha küçük yaşlarda Kürt sorunu ve Kürt yurtseverliği ile tanıştı. İlköğretimi kendi köyünde okuduktan sonra 1965 yılında eğitim için Qamişlo'ya gitti ve orada Partî'nin bu yılda düzenlenen kongresinin etkisinde kaldı. Daha sonra evini Suriye Kürt Demokrat Partisi-Sol için merkez haline getirdi. Bu partinin içinde hızla yükselerek

770 Siwêrekî, *el-Mevsûa*, VI, 79

771 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrîn"*, s. 382-383

772 Siwêrekî, *el-Mevsûa*, VI, 50-51

1975 yılında daimi konsey üyesi oldu. Aynı yıl içinde Tel Temir'e bağlı Ümmü Zirkan köyünde öğretmen olarak göreve başladı ve yirmi gün sonra devlet güvenliği için sakıncalı görüldüğü için bu görevinden ayrıldı.

1975 yılında öğretmenlik görevinden ayrıldıktan sonra aynı yıl Sovyetler Birliği'nin başkenti Moskova'ya gitti ve 1975-1986 yılları arasında yüksek öğretim tahsilini tamamladı. Lazarov'un danışmanlığında Sovyet Bilimler Akademisi'ne bağlı Doğu Bilimleri Enstitüsü Kürt Dili Bölümünde *"II. Dünya Savaşı'ndan Sonraki Süreçte Uluslar Arası İlişkilerde Kürt Sorunu"* başlıklı doktora tezini sunarak mezun oldu.

1982 yılında Avrupa'da Kürt Sol Partisi Teşkilatı'nı kurdu. 1983 yılında Avrupa Kürt Öğrenci ve Gençlik Cemiyeti'nin Kürdistan'la İlişkiler Sorumlusu olarak seçildi.

Moskova'da "Rastî" gazetesinin 11 sayısını çıkardı. 12 yıl boyunca Libya'nın çeşitli okullarında öğretmenlik yaptı. Yayımlanmış bazı çalışma ve eserleri şunlardır.

- 1) Hacı Cindî'nin *"Bahar Geldi"* romanının Rusçadan çevirisi, Dimaşk 1993
- 2) Rusça'dan çevirdiği *"Kürtçe İlmî Araştırmalar"* , 1993
- 3) "Sovyet Kürdolojisinden Bazı Konular, Erbil 2008

2. 3. 10. Kenan Ağî⁷⁷³

1938 yılında Dêrik ilçesinin Mezrî Köyü'nde doğdu. Yurtsever bir Kürt ailesinden gelmektedir. 1957 kuruluş aşamasında SKPD'ye katıldı. Parti'de giderek yükseldi ve 1970-1972 yılları arasında Parti'nin danışma kurulu üyesi olarak görev yaptı. Daha sonra merkez komite vesiyasi büro üyeliğine seçildi. 1960 yılında tutuklanıp altı ay hapis yattı. 1966 yılında tekrar tutuklandı ve bu kez bir yıl hapis cezasına çarptırıldı. Ardından 1973-1981 yılları arasında keyfi bir tutuklamayla içerde kaldı. Hapisten çıktıktan sonra siyasetten çekildi ve 1996 yılında vefat etti.

2. 3. 11. Mihemed Mela Ehmed⁷⁷⁴

1935 yılında Dêrik'te doğdu. 1968 yılında Şam Üniversitesi'nde tarih bölümünü bitirdi. SKDP kurulmadan önce değişik mahfillerde Kürt siyaseti ile alakadar oldu ve bu parti kurulduktan sonra onun çatısı altında siyasi faaliyetlerini sürdürdü. Suriye'de kalması zorlaşınca Avrupa'ya gitti. Suriye Kürt Tarihi ile ilgili çalışmaları vardır ki "Safahatun Min Tarîhi Hareketi't-Taharruri'Vatenî el-Kurdî Fî Sûriye" (Suriye Kürt Ulusal Özgürlük Hareketinden Sayfalar) onun bu konudaki önemli çalışmalarındandır (Erbil 2001)

773 Yekiti gazetesi, yıl: Mart 1996, sayı: 36

774 Mirani, *el-Hareketu'l-Kavmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistanî Suriye*, s. 96

2. 3. 12. Mihemed Elî Xoce⁷⁷⁵

1927 yılında Mabeta'da doğdu. Küçük yaşlarda annesi ve babasını kaybedince Halep Yetimler Okulu'na gönderildi. Lisans diplomasını aldıktan sonra çeşitli devlet dairelerinde memur olarak görev yaptı. Fransızların ayrılmasından sonra Qamişlo'da öğretmen olarak çalıştı. İki yıl sonra Qamişlo'dan ayrılıp Halep, Efrîn ve Reco'da öğretmenlik yaptı.

1952 yılında bazı arkadaşlarıyla birlikte Efrîn'de "Kürt Kültürü Cemiyeti"ni kurdu ve bundan dolayı tutuklanıp Şam'da hapse atıldı. 1953 yılında önce Suriye Komünist Partisi'ne bağlı "Barışseverler Teşkilatı"na, ardından da Komünist Partisi'ne katıldı. Ancak Kürt yurtseverliğine olan bağlılığı nedeniyle Komünist Partisi'nden uzaklaştırılınca SKDP'nin kuruluşuna katıldı ve bu partinin Siyasi Büro üyeliğine getirildi.

1959 yılında tutuklanmasına karşı bir önlem olarak "Parti" tarafından Cegerxwîn ve Xelîl Mihemed ile birlikte Irak'a gönderildi. Bağdat Radyosu Kürtçe Yayın Sevsi'nde çalıştı. Eylül 1961 Ayaklanması başlayınca peşmerge güçlerine katıldı ve Zaxo Peşmerge Güçleri'nin komutanlığına getirildi. Burada komuta ettiği peşmerge güçleri ile birlikte Zaxo'yu işgal etmeyi başardı. Ancak Irak rejimi güçlerinin şiddetli saldırıları karşısında tutunamayan peşmerge güçleri şehirden çekilince kendisi de Türkiye topraklarına geçti.

Zaxo olaylarının yukarıda anlatıldığı şekilde cereyan ettiği sırada Suriye'de siyasi tutuklular için r af kanunu çıkınca Suriye'ye geri dönüp Rakka'daki öğretmelik görevine tekrar başladı.

Anadili Kürtçe ile birlikte Arapça, Türkçe ve Fransızca da bilen bu Kürt aydını 1965 yılında tekrar tutuklandı. Hapisteyken tüberküloza yakalanınca Şam İbn Nefis Hastanesi'ne nakledildi. Bu hastanede dört ay kaldıktan sonra vefat etti ve Şam'da toprağa verildi.

2. 3. 13. Mihemed Mennan Şeyh İsmail Zade⁷⁷⁶

Şeyh İsmail Zade Ailesi'nden olan Mihemed Mennan 1926 yılında Bêk Obesî "Gundê Bêkê"de doğdu. 1953 yılında Şam Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Genel Hukuk diploması aldı ve aynı yıl Halep Avukatlar Sendikası'na üye oldu. 1955 yılında hukuk profesörü oldu.

1959 yılının sonlarında Osman Sebrî, Nuredîn Zaza ve bazı arkadaşlarının yargılandıkları Şam Devlet Güvenlik Yüksek Mahkemesi'nde bu Kürt aydınlarını savunma görevini üstlendi. Onun mahkeme reisine hitaben söylediği şu sözleri meşhur olmuştur: "Sayın Başkan! Siz bugün bu müvekkillerimi yargılarken şunu biliniz ki Selaheddîn Eyyûbî'yi yargılıyorsunuz. Çünkü bu insanlar o sultanın torunlarıdır".

775 Mirani, *el-Hareketu'l-Kavmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistanî Suriye*, s. 97

776 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrîn"*, s. 423-424

Suriye-Mısır birleşmesinin gerçekleştiği süreçte 1961 yılında yapılan ulusal birlik seçimlerinde Efrîn temsilcisi olarak seçilen Mihemed Mennan 1969-1972 yılları arasında Halep Avukatlar Sendikası Genel Sekreteri, 1978 yılında da Halk Meclisi'ne Efrîn temsilcisi olarak seçildi. Kürt sorunuyla ilgili elyazması bir çalışması bulunmaktadır.

2. 3. 14. Osman Mihemed Osman⁷⁷⁷

Dêrsiwan Köyü'nden Mihemed Çawîş'in oğludur. Qurt Qulak Köyü'nde ikamet eden Osman bu köyde demiryolu kontrolcüsü olarak görev yaptı. Temel eğitimi bu köyün hocasından Türkçe aldı. Sonra Efrîn İlköğretim Okulu'nda dört yıl okudu ve 'Ezaz İlköğretim Okulu'na naklen giderek 1936 yılında ilköğretim diplomasını burada aldı. Ardından Halep Husreviye Şeriat Medresesi'ne gitti ve 1942 yılında genel ve şer'î lise diplomasını aldı.

Lise tahsilinden sonra Halep'te Türkçe tercümanı olarak görev yapan Osman Mihemed bu arada Şam Hukuk Fakültesi'ni okudu ve 1946 yılında diploma aldı.. Hukuk diploması aldıktan sonra iki yıl avukatlık yaptı. Ancak avukatlığın kendi karakteriyle uyuşmadığını söyleyerek bu mesleği bıraktı, 1949 yılında Efrîn Sulh Kadısı olarak görev aldı ve 1970'li yılların başında Temyiz Mahkemesi Kadısı oldu.

Anadili Kürtçe ile birlikte Türkçe, Fransızca, İngilizce ve Farsça bilen ve Kürt sorununa ilgi duyan bu Kürt aydını 1954 yılında Suriye'de yapılan parlamento seçimlerinde aday oldu ve ilk turda büyük bir oy oranı elde etti fakat ikinci turda çekildi. 1950'li yıllarda Kürd Dağı'nda kurulan Kürt Kültür Derneği'nin kurulmasına katıldı. 1983 yılında vefat etti ve Meşale Köyü yakınlarındaki Hannan Ziyareti Mezarlığı'nda toprağa verildi.

2. 3. 15. Remo Şêxo⁷⁷⁸

1925 yılında Qamişlo'nun bir köyünde doğdu. Genç yaşlarda Suriye Komünist Partisi'ne katıldı ve bir süre bu partide çalıştıktan sonra 1962 yılında merkez komitesi üyeliğine getirildi. 1974 yılında siyasi büro üyesi oldu. Daha sonra Komünist Partisi'nden ayrılıp Suriye Komünist Partisi Leninst Kadro adıyla yeni bir fraksiyon kurdu. 1990'lı yılların sonunda parti çalışmalarını ve siyaseti bıraktı ve Qamişlo'da sade bir hayat geçirmeyi tercih etti.

2. 3. 16. Reşîd Kudro⁷⁷⁹

1887 yılında Abîn Köyü'nde doğdu. 1909 yılında Halep Öğretmen Okulu'ndan mezun oldu. Önce Maarretu Numan'da, ardından kendi köyünde eğitim vermeye

777 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrîn"*, s. 422-423

778 Miranî, *el-Hareketu'l-Kavmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistani Suriye*, s. 127

779 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrîn"*, s. 417

başladı. 65 yıl boyunca ilköğretim öğretmenliği yaptı. Bölgenin ilk aydın ve öğretmenlerinden olup Kürd Dağı Bölgesi'nin tanınmış simalarından biridir.

2. 3. 17. Reşîd Hemo⁷⁸⁰

1925 yılında Reco Nahiyesi'ne bağlı Hopka Köyü'nde doğdu. İlköğretim 3. sınıfa kadar Reco'da okudu. Daha sonra 'Ezaz'a gitti ve burada 4. sınıfa kaydoldu. Fakat maddi imkânsızlıklar yüzünden bu sınıfları tamamlayamadan doğduğu köye döndü. Husreviye Medresesi'nde dinî eğitim görmek için 1939 yılında Halep'e gitti. Ancak patlak veren İkinci Dünya Savaşı onun Halep'te kalmasını zorlaştırdı ve eğitimi tamamlamayacağını anlayınca buradan ayrılarak "Küttab" denilen okul öncesi temel eğitim kurumlarında çocuklara ders vermeye karar verdi.

Çocukları eğitmeye Xilalka Köyü'ndeki "Küttab"ta başlayan Reşîd Hemo bu sırada kültürel eserleri inceledi. Daha önce öğrendiği Türkçenin yanında İngilizce ve Fransızca'yı öğrenmeye çalıştı ve ağaların zulmüne karşı mücadele vermeye başladı.

Kürtçeyi bilimsel bir şekilde kullanmaya karar veren Reşîd Hemo 1943 yılında Bilbil Nahiyesi'nde bir Kürt polisten Şam'da Celadet Bedirxan yönetiminde Latin alfabesiyle "Ronahî" (Aydınlık) adıyla Kürtçe bir derginin yayımlandığını duyunca Celadet Bedirxan'a bir mektup gönderip bu dergiye abone olmak istediğini söyledi. Bunun üzerine Celadet kendisine Ronahî'nin üç sayısını gönderdi ve Reşîd Hemo bu sayede Kürtçe okuma ve yazmayı Latin alfabesiyle kavradı.

1947 yılında daha önce Reco Medresesi'ndeyken tanıştığı Cemîl Kune ile birlikte Dr. Nurî Dêrsimî'yi ziyaret etmek üzere Halep'e gitti. Bu sıralarda Şeyh İbrahim Halil liderliğinde başlatılan Mürît Hareketi yetkilileri ile irtibata geçti ve onlara katılmak istedi. Ancak Şeyh İbrahim Halil'in Türk asıllı olması ve dolayısıyla bu hareket içerisinde Kürt davasına sıcak bakılmaması nedeniyle bundan vazgeçti.

1950 yılında Mihemed 'Elî Xoce ile birlikte "Xoybûn"a üye olmak için Cizîr Bölgesi'ne gittiler ve Abdurrahman Ağa Alî Ünîs'e misafir oldular. Fakat ondan bu cemiyetin sadece isminin kaldığını ve faaliyetlerinin durduğunu duyunca geri döndü.

1951 yılında Efrîn'de özel bir okul açtı ve içlerinde Efrîn müftüsü İbrahim Na'so, Efrîn Şeriat Kadısı Ehmed Mehdî Xidir ve İbrahim Kadir'in de bulunduğu bazı Kürt ve Arap aydınlarına Kürtçe eğitim verdi.

Yine 1951 yılında Efrîn'de etkili olan Türk İstihbaratına karşı mücadele edip önlem almak ve kültürel etkinlikler düzenlemek amacıyla bazı arkadaşlarıyla birlikte bir cemiyet kurdu. Fakat birkaç ay sonra cemiyetin üyeleri tutuklanmalara maruz kaldıkları sırada bazı arkadaşlarıyla birlikte o da zindana atıldı. Bunlar zindanda birkaç ay kaldıktan sonra serbest bırakıldılar fakat bu arada cemiyetleri de resmen kapatıldı.

780 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrin"*, s. 375-378

Bu olaydan sonra Cegerxwîn'in teşvikiyle önce "Barışseverler Cemiyeti"ne, ardından da Komünist Partisi'ne üye oldu ve 1952 yılında Efrîn'de ilk Komünist Partisi Teşkilatı'nı kurdu.

1953 yılında bazı arkadaşlarıyla birlikte Komünist Partisi'ne bağlı olmak üzere "Çiftçiler Federasyonu"nu kurdu ve 1954 yılında yapılan seçimlerde bölge çiftçilerinin de büyük desteğiyle parlamentoya gönderildi.

Komünist Partisi içindeki kadronun Kürt davasına fazla sıcak bakmaması nedeniyle bu partiden ayrılan Reşîd Hemo 1957 yılında içlerinde Efrîn Bölgesi'nden Mihemed 'Elî Xoce, Şewket Na'san ve Halil Muhammed; Şam'dan da iki kişi ile birlikte Kürt Demokrat Partisi'nin kuruluşuna katkıda bulundu ve bu partinin Siyasi Bürosu'na üye oldu.

1959 yılında tutuklanan ve serbest bırakıldıktan sonra birkaç ay mecburî ikamete tabi tutulan Reşîd Hemo bir ara gittiği Halep'te de tutuklandı ve tutuklanma işlemi 1960 ve 1964 yılında da tekrarlandı.

1967 yılında "Partî" tarafından Türkiye'ye gönderildi ve burada yeni kurulan KDP'ye yardımcı olması istendi. Türkiye'de dört ay kaldı ve bu sırada birçok yer dolaşıp siyasî faaliyetlerde bulundu. Sonra Türkiye üzerinden Irak Kürdistanı'na geçti ve bir süre sonra yine Türkiye'ye döndü.

Türkiye'den Efrîn'e döndükten sonra Parti tarafından bazı arkadaşlarıyla beraber Lübnan'a gönderilen Reşîd Hemo burada bazı önemli gazete ve dergilerde Kürt sorunu ile ilgili bazı makaleler yayımladıktan sonra Irak'a geçip Bağdat'ta Celal Talabani ile görüştü. 1973 parlamento seçimlerinde aday oldu ancak seçilemedi ve ardından 1993 yılına kadar İlerici Demokrat Parti içinde faaliyet göstermeyi tercih etti.

Efrîn Bölgesi'nin ilk Kürtçe öğrenci ve öğretmenlerinden biri olan Reşîd Hemo hanımı Sebûre ile birlikte Reco Nahiyesi'nin batısında kalan dağlık köyleri Hopka'da yaşamlarını sürdürmektedirler.

2. 3. 18. Said Ağa Daqorî (doğumu 1899)⁷⁸¹

Kürt Daqorî aşireti reisi olup 1899 yılında Amûdê'de doğdu. Fransız Mandası Döneminde Amûdê Belediye Başkanı ve Suriye Parlamentosu Qamişlo Temsilcisi olarak görev yaptı. Amûdê'ye'ye bağlı Terzî köyünde ikamet etti. Türkçe ve Kürtçe biliyordu.

2. 3. 19. Samî Mela Ehmed Namî⁷⁸²

Ünlü yurtsever Kürt şairi Mela Ehmed Namî'nin oğludur. Qamişlo'da doğdu ve lise'yi burada okudu. 1953 yılında Kürt Demokrat Gençler Birliği Cemiyeti'ne katıldı.

781 Siwêrekî, *el-Mevsûa*, VI, 119

782 Miranî, *el-Hareketu'l-Kavmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistani Suriye*, s. 99

1957 yılında SKDP kurulunca bu partinin çatısı altında siyaset yapmaya başladı ve uzun yıllar çalıştıktan sonra siyaseti bıraktı.

2. 3. 20. Şewket Hannan⁷⁸³

1929 yılında Kürd Dağı Bölgesi'nde Şîtika Köyü'nde dünyaya geldi. 1947 yılında Halep'te eğitim gördü ve 1951 yılına kadar öğretmenlik yaptı. 1960 yılında evlendiği günün zıfaf gecesinde tutuklandı. Suriye Kürt siyasi hareketine aktif katılan şahsiyetlerden biriydi. 1968 yılında siyasette uzak durduktan sonra Halep'te avukatlık yapmaya başladı ve 20 Eylül 1993 yılında burada vefat etti.

2. 3. 21. Şewket Ne'san

1929 yılında Mabeta Nahiyesi'ne bağlı Şîtika Köyü'nde doğdu. Babasının adı Xoce Evdî (Abdi Hoca)'dır. Öğretmenlik yapan babası Kürtçe ile birlikte Arapça ve Türkçe de biliyordu.

İlk eğitimini Çolaqaan Köyü'nde babasından alan Şewket daha sonra Efrîn'e giderek ilköğretimi burada okudu. 1943-1944 yıllarında Halep'te eğitimini sürdürdü ve bu sırada tanıştığı bazı arkadaşlarıyla birlikte Kürt sorununa ilgi duydu. Ardından arkadaşlarıyla birlikte Kürt devrimci ve yurtseverlerinden Nurî Dêrsimî ve Cigerxwîn ile tanıştı ve beraber Halep'te 1945-1946 tarihinde "*Halep Kürt Talebe Birliği*"ni kurdular.

Halep Öğretmen Enstitüsü'nü bitirdikten sonra Reşîd Hemo ve diğer bazı öğretmenlerle birlikte Efrîn'de özel bir okul açtılar ve 1952 yılında "*Kürt Aydınları Birliği*"nin kurdular. Bir süre sonra Reşîd Hemo ve diğer bazı arkadaşlarıyla birlikte tutuklandı ve Şam'da hapse atıldı.

Rejim tarafından okulları kapatıldıktan ve kendisi de Şam'da tutuklu bulunduğu haptiden çıktıktan sonra İdlib ınntıkasında öğretmen olarak çalıştı. Daha sonra askerlik için gittiği Şam'da Osman Sebrî ile tanıştı.

1956 yılında askerdeyken Türkiye tehditlerine karşı gösterilen halk hareketlerini kontrol etmek üzere Efrîn Bölgesi'ne gönderildi. 1957 yılında SKDP'nin kuruluşu

İlan edilince bu partinin Merkez Komitesi üyeliğine getirildi fakat daha sonraları merkez komitesi üyeleriyle yaşadığı görüş ayrılığından dolayı bu partiden ayrıldı.

Şam Hukuk Fakültesi'ni de bitiren ve bir süre Halep'te avukatlık yapan Şewket aynı zamanda bir şair olarak da bilinmektedir. Başta Suriye'de çıkan "*Gelawêj*" ve Avrupa'da çıkan "*Çiya*" olmak üzere çeşitli gazete ve dergilerde Kürtçe şiirler yayımladı. Aşağıdaki örnekler onun "AGIRÊ NEWROZ" (Newroz Ateşi) adlı şiirinden alınmıştır:

Dibêjin:
Li çiyê mêr û jin
Bî sedan hatin girtin
Li Reco, Heleb û Efrîn
Mexfer û zindan dagirti

Diyorlar ki:
 Dağda erkek ve kadınlar
 Yüzlercesi tutuklandılar
 Reco, Helep ve Efrin'de
 Dolmuştur karakol ve zindanlar

Min dipirsî:
Gelo çi bûye?
Çiye ev mizgîn?

Soruyordum:
 Acaba olup biten nedir?
 Bu müjde nedir?

Gotin:
Çiya hemî bûne agir
Stêr daketîn erdê
Li Meydana, Keferdelê û Basilê
Li Reco, Gazê û Bilbilê
Girêdan govend û dîlan
Li roja Newroza ciwan

Dediler ki:
 Ateş olmuş bütün dağlar
 Yere inmiştir yıldızlar
 Meydan, Keferdel ve Basil'de
 Reco, Gazê ve Bilbil'de
 Düğün ve halaya durdular
 Güzel Newroz gününde

1993 yılında vefat eden ve Tillif Köyü'nde toprağa verilen Şewket'in cenaze törenine onlarca siyasi ve aydınla birlikte geniş bir halk kitlesi katılmıştır.

2. 3. 22. Şêx Mihemed Îsa Mela Mehmûd⁷⁸⁴

Cizîr Bölgesi'nin tanınmış bir yurtsever din âlimidir. Kürt yurtseverliğinden dolayı Rojava Kürtleri tarafından çok sayılıp sevilen bir zattı. Suriye Kürt siyasi hareketinde uzun yıllar hizmet verdikten sonra 1970'li yıllarda vefat etti.

2. 3. 23. Vahîd Mahmûd⁷⁸⁵

Efrîn Bölgesi'nin en meşhur komünistlerinden biridir. 1953 yılında Komünist Partisi'ne katıldı ve XX. yüzyılın son on yılına kadar bu partide daimi kadro olarak çalıştı. 1955 yılında Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de düzenlenen "Halklar Arası Dostluk ve Barış Kongresi"ne Komünist Partisi Heyeti içerisinde katıldı. Komünist Partisi tarafından İleri Cephe adına 1973 ve 1981 olmak üzere iki devre üst üste Suriye Halk Meclisi'ne seçilip gönderdi.

Baas Partisi yönetimindeki Suriye'de parlamenter olarak seçilen Vahîd parlamento çatısı altında "Suriye Kürtleri" ifadesini kullanma ve vatandaşlıktan çıkarılan Kürtlerin bu mazlumiyetini dile getirme cesaretini gösteren ilk kişi olarak bilinmektedir.

784 Mirani, *el-Hareketu'l-Kavmiyyetu'l-Kurdiyye Fi Kurdistani Suriye*, s. 111

785 Ali, *Cebelu'l-Kurd/Efrin*, s. 382-384

3. ROJAVA'NIN DİNSEL YAPISI

Arkeolojik kazı ve araştırmalar Mezopotamya Havzası'nda binlerce yıl öncesinden beri insanların yaşadığını ve bunların kendilerine özgü din ve inançları olduğunu ortaya koymuştur. Rojava bağlamında konuya baktığımızda özellikle Efrîn Bölgesi'nde dikkat çeken bazı örnekleri aşağıda veriyoruz:⁷⁸⁶

1)Tel Êndarê'nin yanı başında Yeni Taş Dönemine (MÖ 8000-5000) ait bir tarım köyü keşfedilmiş ve bu köyde MÖ II. Binyıl'da Yeni Hititler Döneminde inşa edilmiş bir mabet tespit edilmiştir. Mabedin kapısında insanların normalin çok üstünde olan ayak izleri ve içinde de bir namazgah bulunmuştur. Mabedin kapısında koruyuculuk görevi yapan bazalttan aslan ve kutsal kabul edilen öküz heykellerine rastlanmıştır. Yine Tel Êndarê'de Ahameniler dönemine ait olan ve üzerinde Zerdüştlükte Allah için kullanılan "Ahuramazda" figürüyle süslenmiş billur taşından bir muska keşfedilmiştir.

2)Duderiye Mağarası'nda gömülmüş iki yaşlarında bir neandertal çocuğun iskeletine rastlanmıştır. Bu durum bölgedeki sakinlerin 40 bin yıl önce ölümlerini gömdüklerini göstermektedir. Gömülen çocuğun göğsü üzerinde granitten bir mızrağa rastlanmış; başka bir çocuğun başı altına konulmuş pürüzsüz bir taş tespit edilmiştir ki bunlar bu dönemlerdeki insanların ilkel de olsa kendilerine göre bazı inanç yapı ve ritüellerinin bulunduğuna işaret etmektedir.

3)Leylûn Dağı'nın Şêrwan adı verilen kısmında yer alan Xerab Şems Köyü'nde bir öküz başı ve Güneş ile Ay diskleri bulunmuştur. Aynı dağda Mezopotamya'nın eski tanrılarından olan Nabu'ya tapılmıştır.

4)Efrîn Nehri sahillerinde yaşayanlar balıkları kutsal kabul etmiştir.

5)Satyan Köyü yakınlarında eski bir mezar tespit edilmiş; mezarın ortasında normalin üstünde kırmızı bir horoz heykeli bulunmuştur ki bu da putperestliğin bir türünü göstermektedir.

6)'Ezaz Ovası'na bakan Parse Dağı üzerinde bulunan Parse Xatûn Ziyareti'nin Hz. Davud'un ayak bastığı ve mabedinin bulunduğu yer olduğuna inanıldığı gibi, Hannan Ziyareti'nin de bu peygamberin defnedildiği yer olduğuna inanılmaktadır.

7)Hz. Davud'u ve Yahudiliği temsil eden altıgen yıldız başta Maratê, Çobana ve Gazê köylerindeki evler olmak üzere Miladi XIX. yüzyıla ait birçok binada görülmüştür.

3. 1. İslam

Efrîn Bölgesi'nde İslam:⁷⁸⁷ İslam ordusu miladi 637 yılında İyad bi Ğanm komutasında Efrîn/Kürd Dağı Bölgesine girmiş ve burada Cûme Köyü ile Sîrus şehrini

786 Bkz. Hicaz, *Kenîsetu Mar Semân*, s. 139; *Ebhasu'n-Nedve el-İlmiyye*, s. 179; Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrîn"*, s. 308-312

787 Bkz. Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrîn"*, s.319

kontrol altına almıştır. Cizye vermek şartıyla dinleri olan Hristiyanlıkta serbest kalmaları üzerinde anlaşılan buradaki halk aşağı yukarı üç asır boyunca dinlerini serbest bir şekilde yaşamıştır.

Miladi X. yüzyıldan itibaren önemli siyasi ve askeri gelişmelerin görüldüğü bölgede Zengîler, Eyyûbîler ve Memluklar hüküm sürmüş; bu bağlamda bölge Hristiyanlarının bir kısmı Müslüman olmuş, bir kısmı da başka yerlere göç etmiştir. XIII. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'nde Hristiyanlığı sürdüren kimse hemen hemen kalmamış; bölgede İslam hâkim din olmuştur. Bölge Müslümanlarının büyük çoğunluğu Sünnî olup Hanefidirler.

Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'nde isimleri aşağıda belirtilen üç tane İslamî tarikat bulunmaktadır:

- 1) Nakşibendilik
- 2) Rûfailik
- 3) Kadirilik

Bu tarikatlara öncülük eden şahsiyetlere “şeyh” denir. Her birinin binlerce müridi olan bu tarikatlar hem bölge içinde hem de bölge dışında yayılma alanları bulmuştur.

Bölgede adı geçen tarikatların dışında dinî nüfuzlarıyla tanınan etkili bazı aileler de vardır ki belli başlıları şunlardır:

- 1) Şêx Ne'san Ailesi (Xilnîr Köyü)
- 2) Şêx Zeynel Ailesi (Racû ve Hebo Köyü)
- 3) Şêx Bozan Ailesi (Sinare Köyü)

XIII. ve XIV. yüzyıllarda Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'ne Êzidîler gelmeye başlamıştır. Merkezleri Irak Kürdistanı'ndaki Şêxan mıntıkası olan bu Êzidîlerin Efrîn Bölgesi'ne gelmeleriyle birlikte Êzidîlik inancı bu bölgede yayılmaya başlamıştır.

Cizîr Bölgesi'nde İslam:⁷⁸⁸ Belazurî'nin “*Fütûhu'l-Buldan*” adlı eserinde belirttiğine göre “Cizîr Bölgesi'nin tümü Ebû Ubeyde b. Cerrah'ın vefatından sonra Hz. Ömer tarafından komutan olarak atanan İyad b. Ğanm zamanında 18/639 yılında fethedilmiştir. Dicle ile Fırat arasında kalan bu bölgede Hz. Ömer zamanında fethe dilmeyen bir yer kalmadı”. Belazurî'nin bu bağlamda fethedildiğini söylediği bazı şehir ve mevkiller şunlardır:

-Menbic	-Serê Kaniyê	-Qirqîsiya
-Rakka	-Balis	-Bacedda
-Nisêbîn'in Qamişlo karşılığı		

3. 1. 1. Nakşibendilik

Adını Buharalı Bahaüddîn Nakşibend'den (1317-1389) alan bu tarikat şeriatı her şeyin üzerinde tutar; hurafelerden nispeten uzak bir sünnet anlayışını benimser ve

gizli zikir anlayışını savunur. Nakşibendiliğin dikkat çekici özelliklerinden biri de medrese ve tekkeleri dengeli bir şekilde beraber yürütmeye önem vermesidir. Yani bu tarikatta ilim ve zikir birbirini tamamlayan iki unsur olarak kabul edilir.

Nakşibendiliğin özellikle Mevlana Halid'den (1778-1826) adını alan "Halidilik" kolu devrimci bir karaktere sahiptir. Başta Şeyh Ubeydullah ve Şeyh Said olmak üzere önemli Kürt ayaklanmalarına öncülük eden şahsiyetlerin çoğu "Halidî"dirler. Özellikle II. Mahmut ile beraber hızlanan Kürt beyliklerinin ve beylerinin ortadan kaldırılması ve bu bağlamda Kürdistan'ın doğrudan merkeze bağlanması beraberinde ciddi bir boşluk doğurdu. Kürt beylikleri ile Kürtler arasında meydana gelen bu boşluğu doldurma misyonu Halidî şeyhler tarafından üstlenilmiştir. Tabi ki bu şeyhlerin öncülük ettiği kıyamlarda onların karşısında devletin yanında yer alan şeyhler de olmuştur.

3. 1. 1. Rojava/Suriye Nakşibendiliğinde Mevlana Halid'in Yeri

Nakşibendilik tarikatını Kürdistan'ın tüm parçalarında yayılmasının asıl mimarı Mevlana Halid'dir. "Şehrezûrî" ve "Kurdî" lakaplarıyla anılan Mevlana Halid gittiği Hindistan'da mürşit olarak bağlandığı Şah Abdullah Dehlevî'den hilafetname almıştır. Mevlana Halid hem Suriye'ye gönderdiği mürit ve halifeleri aracılığıyla, hem de daha sonra kendisinin bizzat Şam'a gidip orada vefat edinceye kadar yaptığı irşat faaliyetleriyle başta Şam olmak üzere Suriye Kürtleri üzerinde çok etkili olmuş; zamanla bu etki Kürt olmayan kesimler üzerinde de kendini göstermiştir.⁷⁸⁹

Mevlana Halid'in Şam'a Yerleşmesi ve Orada Vefat Etmesi

Mevlana Halid, Urfa'lı halifesi Muhammed Hâfız Ruhavî ile birlikte Şam'da bulunduğu ve burada ikamet etmeye niyetlendiği sırada ailesini de yanına çağırarak aile gelirken Urfa'da adı geçen halifenin evinde misafir edilmiştir. Şehabeddîn adındaki oğlu bu misafirlikte hastalanmış ve vefat etmiştir. Muhammed Hafız er-Ruhavî bu konuda şunları söylemektedir: "Mevlana Halid Şam'a geldiği vakit hanımları ve oğlu Şehabeddîn Bağdat'ta kalmışlardı. Mevlana Halid daha sonra mektup göndererek onları Şam'a davet etti. Bunun üzerine yola çıkan aile fertleri Urfa'ya geldiklerinde benim evimde misafir kaldılar ve Şehabeddîn benim evimde vefat etti".⁷⁹⁰

Mevlana Halid'in Bahaeddîn adındaki oğlu Şam'da taûn (veba) hastalığına yakalanmış ve bu hastalıktan vefat etmiştir. Bahaeddîn'in vefatı üzerine Mevlana Halid şunları söylemiştir: "Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun. Bu çocuk bizim mık-natımız oldu. Hepimiz onun peşinden gideceğiz".⁷⁹¹ Yaşı 5 yıl birkaç ay iken vefat eden ve Şam'da Kasiyûn Dağı'nın eteğinde bir mezara defnedilen Bahaeddîn bu

789 Bkz. Lescot, *Çiyayê Kurmênc*, s. 20

790 H. Şükrü, *Şemsu's-Şumûs*, s. 48

791 Gazzî, *Husûlu'l-Uns*, s. 3

küçük yaşına rağmen Farsça, Arapça ve Kürtçeyi çok iyi derecede bilmiş ve Kur'an-ı Kerim'in çoğunu da ezberlemiştir.⁷⁹²

Kardeşi Bahaeddîn'den bir yıl ve birkaç ay büyük olan Abdurrahman da ondan kısa bir süre sonra Zilkade ayının 9'unda Pazartesi günü yine veba hastalığına yakalanarak vefat etmiş ve onun yanına defnedilmiştir. Bu çocuğunun namazını bizzat kendisi kıldırır. Mevlana Halid onun defin işleminden sonra kendi mezarının yeri ile haremının mezar yerlerini de tespit etmiş ve mezarının etrafı normal bir duvarla çevrilip bina edilmesini isteyerek şöyle demiştir: "Öyle zannediyorum ki burada fakir fukara için bir tekke inşa edilecektir".

Necmeddîn'e gelince, Mevlana Halid vefat ettiği sırada henüz annesinin karında bir cenin idi ve birkaç ay sonra dünyaya geldi. Annesi onu Şeyh Ahmed el-Erbîlî'nin refakatinde Şam'dan Irak'a yaptığı yolculuk sırasında yolda doğurdu ve adını Necmeddîn koydu. Şeyh Abdulfettâh el-Akravî ve amcası Şeyh Mahmûd Sahib'in yanında yetişip onlardan eğitim alan Necmeddîn hicrî 1270 yılında Şam'da vefat etmiş ve babasının yanına defnedilmiştir. Necmeddîn'in de birkaç çocuğu olmuş, bunlardan Muhammed adındaki oğlu dedesinin yolunu takip eden büyük bir mürşit olmuştur.

Şimdi de Mevlana Halid'in kendi vefatından bahsedelim:

Mevlana Halid Şam'a yerleşmek için buraya gittiğinde şöyle demiştir: "Ben Şam'a ölmeye geldim". Vefat etmesine yakın bir sırada yanına gelen halifesi İbn Abidîn kendisine gördüğü bir rüyayı şöyle anlatır: "Ben rüyamda Hz. Osman'ın vefat ettiğini ve cenaze namazını kıldırıldığını gördüm". Bunun üzerine Mevlana Halid "ben onun neslindenim" diyerek kendisinin yakında vefat edeceğine ve namazının İbn Abidîn tarafından kılınacağına işaret eder. Derken Mevlana Halid akşam namazını kıldıktan sonra halifelerine döner ve kendisinden sonra yerine halife olarak Şeyh İsmail Enaranî'yi bıraktığını söyler ve ona muhalefet edenin tarikattan kovulmuş sayılacağını vurgular. Yatsı namazından sonra ailesiyle vedalaşan Mevlana Halid veba hastalığına yakalandığını ve dolayısıyla kimsenin bir defadan fazla kendisini ziyaret etmemesi gerektiğini söyler. Kısa bir süre sonra bu hastalıktan vefat eden Mevlana Halid'in cenazesi medresesine nakledilir ve burada İbn Abidîn tarafından namazı kılındıktan sonra adı geçen evlatlarının da defnedildikleri Kasiyûn Dağı'nda defnedilir.

3. 1. 1. 2. Cizîr Bölgesi Nakşibendiliğinde Xeznewî ve İbrahîm Heqî Aileleri

3. 1. 1. 2. 1. Xeznewî Ailesi⁷⁹³

Bu aile adını Qamişlo'ya bağlı Xezne Köyünde doğduğu için Xeznewî lakabıyla anılan Şêx Ehmed Xeznewî'den almaktadır. Heznewî ailesinin takip ettiği Nakşî-

792 Xanî, *el-Hadâîku'l-Verdiyye*, s. 330

793 Hilal, *Dirase*, s. 156-157; <http://ar.wikipedia.org> (04. 02. 2015)

bendilikte Kur'an ve sünnet ön planda olup, mümkün olduğu kadar hurafelerden kaçınılmaktadır. Medrese ve tekkeyi, başka bir ifadeyle ilimle zikri birleştirmeyi başaran bu aileye mensup şeyhlerin sadece Suriye'de değil, Kürdistan'ın her parçasında ve yurt dışında binlerce müritleri bulunmaktadır.

Genellikle Kürt yurtseverliğiyle de tanınan Xeznewîler hakkında Haseke istihbarat ve siyasi büro şefi Muhammed Taleb Hilal özetle şöyle der:

“Xeznewîler Nakşibendî tarikatının şeyhlerinden biri olan Şêx Ehmed el-Kurdî el-Xeznewî'ye (1887-1950) nispetle bu isimle anılırlar. Cizîr Bölgesi'nde sahip olduğu mürit ve taraftar kitlesi açısından tehlike arz eden Şêx Ehmed'in yerini tutan oğlu Şêx 'Elaeddîn ve kardeşi Şêx İzzeddîn Qamişlo mıntıkasında yer alan “Xezne” köyünde tarikat faaliyetlerini sürdürüyorlar. Xeznewîler bir tarikat görüntüsü altında faaliyet gösteriyorlarsa da onların meclisleri birer Kürtçülük ve “Partî” merkezi haline gelmiştir. Bunun kanıtlarından biri şudur: Barzanî ayaklandığı zaman biz Kürt din adamlarını çağırıp Barzanî'nin komünist ve Partici olduğu, Müslüman olmadığı yönünde görüş belirtmelerini istediğimiz zaman bunların çoğu bunu kabul etti fakat Şêx İzzeddîn teklifimizi reddetti. Topladığı zekat ve bağışları isyancı Barzanicilere gönderen bu şahıs artık tehlike arz etmekte ve onu Cizîr Bölgesi'nden sürgün edip başka bir yerde mecburi ikamete tabi tutmak gerekmektedir”.

Şêx Ehmed Xeznewî (1887-1950)⁷⁹⁴

Türkiye Kürdistanı'ndan Suriye'ye göç eden bir aileden gelmektedir. Babası Mele Murad Efendî olup Mardin'in İdil (Hezex) ilçesine bağlı Baniha Köyündendir. Annesi ise Seyyid Osman'ın kızı Amine'dir. Qamişlo'ya bağlı Xezna Köyünde doğduğu için Xeznewî lakabıyla anılmaktadır.

Şêx Ehmed Kürtçe yaptığı bir sohbetinde şöyle demiştir: “Bizim aile Reşikanlı Alî adlı Kürt ailesinden gelmektedir. Reşik Kürtçede siyah anlamına gelir. Ailemizin bilinen en eski atası olan Ali çok esmer olduğu için ‘Eliyê Reşik (Siyah Ali) olarak tanınmıştır. Ailemiz Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'ın soyundan geldiği söyleniyorsa da bu konuda elimizde bir belge yoktur”.

Medrese tahsilinden sonra tasavvufa ilgi duyan Şêx Ehmed bu bağlamda Norşin'e gidip Şeyh Abdurrahman Taxî'nin oğlu olan ve Hazret lakabıyla anılan Şeyh Muhammed Diyaüddîn'in ders ve sohbetlerine devam edip ona intisap etti. On beş yıl boyunca bazen yaya bazen de binekli olarak Norşin'e gidip şeyhini ziyaret eden Şêx Ehmed ondan hilafet aldı.

Suriye'de Fransız mandasına karşı bağımsızlık mücadelesi verilirken Fransızlar Şêx Ehmed'i kendi yanlarına çekip onun nüfuzundan yararlanmak istediler. Bu bağlamda Şeyh'i çağıran bir Fransız komutan ile Şeyh arasında şu diyalog geçer:

794 *Evliyalar Ansiklopedisi*, II, 192-199; Hilal, *Dirase*, s. 156-157; Cegerxwin, *Hayat Hikayem*, muhtelif yerler; Çağlayan, *Şark Uleması*, s. 90-94; Korkusuz, *Nehriden Hazne'ye*, s. 309-337

Komutan: Seni çağırmamın nedeni bizimle savaşan Suriye vatanseverlerine karşı bize destek vermenizdir. Eğer bize destek verirsiniz ne isterseniz size veririm.

Şêx Ehmed: Dini inançlarım sizi Müslüman kardeşlerime karşı desteklememe engeldir.

Komutan: Öyleyse sana daha önce verilen Haseviye Köyü'nün geri alırız.

Şêx Ehmed: Siz bilirsiniz, köyü geri alsanız da sizi desteklemem.

Şeyh'in kararlılığını gören Fransızlar onu önce Tel Marûf'un güneyine sürgün ettiler. Ancak burada kısa süre içinde gelişen halkın teveccühü ve etrafında oluşan kalabalık Fransızları endişelendirince oradan Deyrezûr'a sürüldü. Aynı teveccüh ve kalabalık burada da oluşunca ona memleketine dönme izni verildi.

Şêx Ehmed Tel Marûf'ta eğitim ve irşat hizmetleri ile meşgul iken Irak rejimi Şengal Bölgesi'ndeki Êzîdîleri yok etmek için bölgeye bombardıman uçakları göndermişti. Bu bombardımandan kaçan Êzîdîlerin aşağı yukarı hepsi Tel Marûf'a gidip Şêx Ehmed'e iltica ettiler. Şêx Ehmed oradaki müritlerine verdiği talimatta şunları söylemiştir: "Bu Êzîdîlere sahip çıkıp iyilikte bulunun ve memleketlerine dönünceye kadar maddi ihtiyaçlarını karşılayın!". Şeyh'in bu talimatı aynen yerine getirilir ve Êzîdîlere sahip çıkılır.

Şêx Ehmed uzun bir ilim ve irşat hizmetlerinden sonra 1950 yılında 63 yaşındayken Tel Marûf'ta vefat etmiş ve burada defnedilmiştir. Geride 13 halife bırakmıştır ki bu halifeler şunlardır:

- 1) Şeyh İbrahim Gresuver
- 2) Şeyh Ahmed el-Huseynî
- 3) Şeyh Cüneyd Motkî
- 4) Şeyh Muhammed Mela Reşîd
- 5) Şeyh Salih Kermî
- 6) Seyyid Musa Bêcirmanî
- 7) Şeyh Muhammed Abdullatif Aynkafî
- 8) Şeyh Huseyn Kınîkî
- 9) Seyyid Abdulkhakim Bilvanîsî
- 10) Şeyh Abdurrezzak Halîlî
- 11) Şeyh Muhammed Maşûk Norşînî
- 12) Şeyh Muhammed Masum Xeznewî
- 13) Şeyh Sıddık Subaşı Tatvanî

Şêx Masûm Xeznewî (1915-1958)⁷⁹⁵

Şêx Ehmed'in en büyük oğludur. 1915 yılında Xezne'de doğdu. Babasının yanında ilim öğrenmeye başladı ve babasının halifeleri yanında medrese eğitimini

bitirdi. Babasının tekke işleriyle kendisi ilgilendi ve onun yanında amel ederek 24 yaşındayken hilafet aldı. Yaşlı, fakir, dul ve kimsesizlerin sığınağı olan Şêx Masûm henüz 43 gibi genç bir yaşta vefat etti ve geride şu halifeleri bıraktı:

- 1) Şeyh Ahmed Mela Remezan Urî
- 2) Seyyid Şeyh Abdülcilil b. Mela Abdülmecid
- 3) Şeyh Muhammed Arabkendî
- 4) Mela Muhammed Hasan
- 5) Mela Yûsuf Seyfî
- 6) Kardeşi Şeyh Alaeddîn Xeznewî

Şêx ‘Elaeddîn Xeznewî⁹⁶

Xeznewî mürşitlerin üçüncüsü olan Şêx ‘Elaeddîn 1919 yılında doğdu. 1959’da irşad makamına oturdu ve on yıllık irşad hayatı boyunca birçok köy ve beldeye irşad seferlerinde bulundu. Devlet erkânının bile çözemediği birçok husumet ve kan davalarını sonlandırdı ve tarafları barıştırdı. Hatta bir seferinde Suriye’den Mardin’e ve Türkiye’nin doğu illerine irşad için gittiği bir aylık gibi kısa bir zamanda altmışın üzerinde sulh gerçekleştirdi.

Şêx ‘Elaeddîn köy ağasının hayli büyük olan odasında bir gün ulema ile birlikte oturup köy cemaatine şöyle hitap etti: ”Ey Araplar! Kürtler, Türkler ve Farslar bu değerli dini sizden alıp yükseldiler, manen ve maddeten güçlendiler. Siz ise bu değerli dine sahip çıkmayıp cehalete dayanan gelenek ve göreneklerinize, örf ve âdetlerinize uyduğunuzdan bu aşağılık hayatta kıvranıp durmaktasınız”

Şêx ‘Elaeddîn 1966 yılında Mekke’yi ziyarette gitti. Onun Mekke’ye geldiğini duyan ve tasavvufa karşı olan bazı üniversite hocaları aralarında toplanarak en zor sorulardan üç tanesini hazırlayıp ona sormayı ve sevenlerinin huzurunda onu küçük düşürmeyi kararlaştırdılar. Fakat Şeyh’in bu sorulara verdiği cevaplar karşısında kendileri mahcup oldular. Bu üç soru ve cevapları şunlardır:

• **Soru 1:** Çölde namaz kılındığında saffın uzunluğu ne kadar olabilir?

Cevap: Namazı kıldıran imamlarının sesini duyabilecekleri kadar.

• **Soru 2:** Kişi dul eşinin kız kardeşiyle evlenebilir mi?

Cevap: Evlenemez; çünkü eşi dul kaldığına göre kendisi ölmüş demektir.

• **Soru 3:** Allah bir benzerini yaratabilir mi?

Cevap: “Benzer” sözü yanlıştır. Çünkü böyle bir durumda Allah yaratan, yarattığı da yaratılan olur ki yaratan ile yaratılan benzer olamaz.

Şêx ‘Elaeddîn geride birçok talebe, âlim ve kardeşi Şêx İzzeddîn de dâhil olmak üzere çok sayıda halife bırakarak 1969 senesinde İrşad için gittiği Şam’da hastanede vefat etti. Cenazesi Şam’dan Tel Marûf’a getirildi.

Aynı zamanda şair olan ve Kürtçe kasideler nazmeden Şêx ‘Elaeddîn’in dört tane Kürtçe kasidesi “Dîwana Cami” adlı eserde kaydedilmiştir.⁷⁹⁷

Şêx İzzeddîn Xeznewî (ö. 2005)⁷⁹⁸

1923 yılında Xezne Köyü’nde doğdu. Temel medrese eğitimini Tel Marûf Köyü’nde babası Şêx Ehmed’den aldı. İlimle ilgili hep şöyle derdi: “Dünyayı isteyen ilim okusun; ahreti isteyen ilim okusun; her ikisini isteyen yine ilim okusun”.

Suriye rejimi 1962 yılında ayaklanan Mustafa Barzanî’ye karşı Irak Baasçılarının yanında yer almak üzere Yermuk Tugayı’nı Kuzey Irak’a gönderdiği zaman Şêx İzzeddîn’den Mustafa Barzanî’nin kâfir ve asi olduğu yönünde fetva vermesini istediye de Şêx İzzeddîn bunu reddetti. Bundan dolayı da soruşturma için Şam’a götürüldü ve kırk gün hapiste kaldı.

Şêx Maşûq Xeznewî (1958-2005)⁷⁹⁹

Şêx İzzeddîn’in oğlu, Şêx Ehmed’in torunudur. Fıkıh uzmanı, müderris ve yurt-sever bir şahsiyet olarak bilinmektedir. 1957 yılında Qamişlo’ya bağlı Tel Marûf Köyü’nde doğdu. Temel medrese ve fıkıh derslerini babasından aldıktan sonra dedesi tarafından kurulmuş olan Şer’î İlimler Medresesi’nde okudu. Resmi okullar olarak da 1974 yılında İdadiye, Genel lisenin edebiyat kolunu da 1977 yılında bitirdi. Daha sonra Şam’da Emîniye Şer’î İlimler Akademisi’ne kaydoldu ve 1978 yılında “pekiyi” dereceyle buradan mezun oldu. Bu okulun idaresi tarafından Şeriat Fakültesi’ni okumak üzere Medine’ye gönderildi ve 1984 yılında lisans derecesinde buradan mezun oldu. Mezun olduktan sonra Suriye’nin birçok mıntıkasında müderris ve hatip olarak görev yaptı.

Araştırmacı bir kimliğe sahip olan Şêx Maşûq elinden geldiği kadar İslam dinini hurafelerden temizlemeye, İslam akaidini sadeleştirmeye, Hz. Peygamber’in sünnetini ihya etmeye ve İslam’ı güncel problemlere cevap verecek şekilde yeni yorum ve içtihatlarla ileri taşımaya gayret etti. Dinler ve medeniyetler arası savaş yerine bunlar arasında barış ve diyalogun esas alınmasına inandı ve bu yöndeki görüşlerini hem Suriye içerisinde hem de dışarıda katıldığı çok sayıda konferans ve televizyon programlarında kamuoyu ile paylaştı.

Katıldığı her programda Kürt halkının Arap, Fars ve Türk rejimleri tarafından mağdur edildiğini, ulusal haklarından mahrum bırakıldığını, bunun İslam’la bağdaşmadığını, zira İslam’ın her ulusun haklarına eşit yaklaştığını ısrarla vurguladı.

Kısa adı “MAF” (Hak) olan Kürt İnsan Hakları Komisyonu’na üye olan Şêx Maşûq’un “Yekîti” ile ilişkileri nispeten fazla idiyse de, bütün Kürt partilerine eşit

797 Qoxî, *Dîwana Cami*, s. 414-421

798 Siwêrekî, *Mevsûa*, V, 256;

799 Dilovan *el-İntifadetu’s-Saniye*, s. 8 ve devamı; Siwêrekî, *Mevsûa*, V, 255-258

mesafede durdu ve herhangi birisine organik olarak bağlanmadı. Daima Kürtlerin birliğini savundu ve şöyle derdi: “Bir halkın kurtuluşu ancak o halk için çalışmakla mümkündür. Ben Kürt davası için radikal biriyim ve Kürt halkının kurtuluşu için kim çalışırsa beni yanında görecektir”. 2002 yılında Riyad’da düzenlenen IV. Uluslararası İslamî Gençlik Kongresi’nde Halepçe katliamına dikkat çekerek şöyle demişti: “Selahaddîn Eyyûbî’nin çocukları Müslüman kardeşleri tarafından kendilerine uygulanan bu katliamı hak etmiyorlar”.

Şeyh’in Kürt davasına sahip çıkması Suriye rejimini endişelendiriyordu. Bu bakımdan rejim tarafından şehit edilinceye kadar hep takibat altına alındı. Şöyle ki:

1) “Wemedat Fî Zilali’t-Tewhîd” adlı dinî kitabının girişinde yazdığı şu cümleden dolayı sorgulandı: “Arap, Türk ve İranlılar arasında taksim edilen Kürdistan”. Bu cümle onun Büyük Kürdistan’ı kurmaya çalışmak suçuyla gözaltına alınması ve sorgulanması için yeterli görüldü.

2) 2004 yılının Eylülünde oğlu Bedreddîn’in düğünü için düzenlediği ve “Qamişlo” ile “Medya” folklor ekiplerinin de katıldığı törene davet ettiği Kürt, Arap ve İsevî topluluklarının temsilcilerine hitaben yaptığı konuşmada kullandığı şu cümle rejimin tepkisini çekmişti: “Bizim Kürt sanatı ve folklorunu ihya etmeye çalışmamız İslam’ın ilkeleriyle çelişmemektedir”. Şeyh’in bu cümleyi kullanmasının önemli bir nedeni onun başta “Şêxanî” olmak üzere Kürt folklorik oyunlarına ilgi duyması, çoğu kez bu oyunu oynayanlara eşlik etmesi ve bunun bazı âlimler tarafından yadırganmasıydı.

3) Mart olayları üzerine rejim tarafından yüzlerce Kürt gencinin tutuklanmasından sonra girişimlerde bulunarak birçok Kürt gencinin serbest bırakılmasını sağladı.

4) Şeyh’in faaliyetlerinden rahatsız olan rejim güçleri 17. 05. 2005 tarihinde onu alıkoymaya ve şehit ettiler.

5) Şêx Maşûq’un oğlu Şêx Murşid babasının cenazesini bulduklarında üzerinde ağır işkence izlerini gördüklerini ifade etmektedir.

6) Kürt sorununa yoğun ilgi duyan ve bu yönüyle Xeznewîler ailesinin aktif siyasetten uzak durma eğilimlerini tamamen kıran Şêx Maşûq’un hedefinde Kürtlerin tüm haklarını savunan dinî bir parti kurmak da vardı.

Şêx Muhammed Xeznewî (ö. 2005)⁸⁰⁰

Şêx İzzeddîn’in oğlu ve halifesidir. Hocaları arasında Mustafa Buğa ve Vehbe Zuhaylî gibi tanınmış âlimler bulunmaktadır. Babası sağ iken kendisinden övücü sözlerle bahsetmiş ve böylece kendisinden sonra halifelğe layık biri olduğuna işaret etmişti. Şeyh Muhammed hilafet aldıktan sonra irşat faaliyetlerine başladı ve

Suriye, Türkiye, Lübnan, Mısır, Kuveyt, Sudan ve dünyanın birçok yerinden yüzlerce mürit edildi.

Şêx Muhammed annesi, eşi, kızı, oğlu ve şoförü ile birlikte Medine'ye giderken bu şehre 150 kilometre kala geçirdiği şüpheli bir trafik kazasında arabadakilerle birlikte vefat etti. Cenazesi Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esed'in gönderdiği özel bir uçakla getirildi ve yüz binin üzerinde bir kitlenin katıldığı bir törenle Tel Marûf'ta babasının yanına defnedildi.

Şêx Muhammed Muta' Xeznewî⁸⁰¹

Şêx Muhammed Xeznewî'nin oğludur. Hem medrese icazetnamesini hem tarikat hilafetnamesini babasından aldı. Xeznewîlerin günümüzdeki tarikat temsilcisi sayılır ve ailenin öbür şeyhlerinin aksine siyasetten uzak biri olarak bilinir.

Şêx Muhammed Muta' 2007 yılında Haseke'ye 26 kilometre mesafede "Tel İrfan Arapça ve İslamî İlimler Akademisi"ni kurdu. Masrafları bu şeyh tarafından karşılanan yüzlerce talebe bu akademide tahsil görmektedir.

Şêx 'Ebdulxenî Xeznewî⁸⁰²

Şêx Ehmed Xeznewî'nin hayatta olan tek oğludur. Şêx Ehmed'in vefatından altı ay sonra doğdu. Babası vefat etmeden önce sarığını onun başına koyarak "İnşallah bu oğlum gavs olacaktır" diyerek hayırlı bir temennide bulunmuştu. Medrese eğitimi ve icazetnamesini babasının halifelerinden Şêx Ehmed Huseynî'den aldı.

Babasının ilim ve irşada başladığı Xezna'daki medrese ve tekkeyi restore eden Şêx 'Ebdulxenî burada yaklaşık 27 yıl ilim ve irşatla meşgul oldu.

Şêx Mürşid Xeznewî⁸⁰³

Şêx Maşûq'un oğlu olup onun sünnet anlayışı ve Kürt yurtseverliği geleneğini günümüzde sürdüren şahsiyet olarak bilinmektedir. Ümmü Derdan Üniversitesi Din Usulü Bölümünden mezun olan Şeyh Mürşid bu bağlamda Şeyh Fewzan, Dr. Abdurrahman Mahmud, Şeyh Abdurrahman Hacı ve Şeyh b. Cibrîn gibi hocalardan ders almıştır.

Babası Şêx Maşûq gibi Kürt sorununa yoğun ilgi duyan Şeyh Mürşid'in birikimi ve üstün hitabet yeteneği birçok televizyon kanalında katıldığı programlarda açıkça görülmektedir.

801 <http://library.kiwix.org/wikipedia> (04.02.2015)

802 Kasım Kaplan'dan: nedir.antoloji.com/ahmed-el-haznevi (05. 02. 2015)

803 <http://www.assakina.com/center/parties/757.html> (04.02.2015)

3. 1. 1. 2. Şêx İbrahim Heqî Ailesi

Bu ailenin merkezi Qamişlo'nun 20 kilometre doğusuna düşen ve Hilweya Şêx olarak meşhur olan Hilwe Köyü'dür. Botan Bölgesi'nde Nakşibendiliği yayan I. Şeyh Halid'e dayanan bu aile 1937 yılında Hilwe Köyü'ne taşınmıştır. Burada inşa ettiği bir tekke ve medreseye yüzlerce mürit ve talebe çeken bu ailenin ünlü bazı temsilcileri şunlardır:

Şêx İbrahim Heqî

Babası Şêx Huseyn, dedesi Şêx Xalid Zêbarî'dir. 1893 yılında Basret Köyü'nde doğmuştur. Hurafelerden uzak bir tasavvuf anlayışını benimseyen bu şeyh. 1963 yılında vefat etmiş ve ölümünden sonra mezarı başında türbe yapılmamasını vasiyet edip şöyle demiştir: “Türbe yaparsanız bu sizin için dünyalık bir övgü olacaktır. Benim ise cesedim toprakta çürüyecek ve bu türbenin bana bir faydası olmayacaktır. Bana iyilik yapmak istiyorsanız ve benden sonra salih olmaya çalışınız ki ben de öbür dünyada sizin salihliğinizden istifade edeyim”.

Şêx Mihemed Zekî

Şêx İbrahim Heqî kendisinden sonra kimin halife olacağını belirlememiş ve bunun istişare yoluyla olmasını istemişti. Vefatından sonra yapılan istişareler neticesinde yerine büyük oğlu Şêx Mihemed Zekî (1916-1971) halife olarak seçildi. Aralarında kan davası ve husumet bulunan aileleri barıştırma yönünde sarf ettiği çabalarla tanınan Şêx Mihemed Zekî anadili Kürtçe ile birlikte Fransızca, İngilizce ve Arapça da biliyordu. Ömrünün sonlarına doğru Hilwe Köyü'nde yaptırdığı camide bir Cuma namazını kıldıktan sonra vefat etti.

Şêx Ulwan

Şêx Mihemed Zekî'nin kardeşi ve halifesi olan Şêx Ulwan (1927-1991) Şam Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra birkaç yıl Suudi Arabistan'da öğretmenlik yaptı. Suudi'den döndükten sonra bir yıl da Suriye'de öğretmenlik yaptı ve ardından tarikat ve irşat faaliyetlerine başladı. 1991 yılında vefat eden Şêx Ulwan geride iki eser bırakmıştır. Biri, babasının hayatı ile ilgili dir; öbürü de Şêx Mihemed Nûrî Dêrşewî ile birlikte hazırladığı “*Nizamu'l-Halat Fî Ahvali't-Terikat*”tır.

Şêx 'Ednan

Şêx Ulwan'ın kardeşi ve halifesidir. 1932 yılında doğdu. 1960-1965 yılları arasında Kahire Ezher Üniversitesi'nde okudu. Suriye-Mısır Arap Birliği döneminde Kahire Radyosu Kürtçe Yayın Servisi'nde çalıştı. Sonra Suudi Arabistan'da Din Eğitimi öğretmeni olarak görev yaptı. Ardından Qamişlo'ya dönerek öğretmenlik görevine burada devam etti. Abisi Şêx Ulwan'ın vefatından sonra onun yerine halife oldu ve 2001 yılında Qamişlo'da İslami ilimlerin okutulduğu bir lise yaptırdı ve idaresini

kendisi üstlendi. 2013 yılındaki ayaklanmalar neticesinde Qamişlo'dan ayrılmak zorunda kaldı.

Kürt diline olan tutkusundan dolayı derslerini Kürtçe veren Şêx 'Ednan bu bağlamda Ehmedê Xanî'nin (1650-1707) "Nûbehara Biçûkan" adlı Kürtçe-Arapça Sözlüğü'ne bir şerh yazdı. Bunun yanında birçok eser kaleme aldı ki bazıları şunlardır:

- 1)el-Ahvalu'd-Durriye ve'l-Ahbaru'l-Miskiyy Fi's-Silsileti'l-Ulvaniye ez-Zêbariye-1999
- 2)el-Muhtasar Fi İlmi't-Tecvîd
- 3)Nebzetün An Ahvali'l-Mürşid el-Allame Şeyh İbrahim Heqî ve Eserühü'l-İlmî ve'r-Rûhî-2009
- 4)Teracimu Ba'di Ecdadî
- 5)Munaqaşetu Umûrin Ahlakiye
- 6)et-Tasavvuf ve's-Sufiye
- 7)el-Mufasssal Fi'l-Arûd
- 8)Mevlidü'l-Hadî

Şêx Xaşi' Heqî, Dr. Suheyl Saban Heqî ve Dr.Mihemed Safa Heqî

Şêx Xaşi' ailenin bugünkü tarikat temsilcisidir. Şêx Ednan onun lehine çekilip halifelîği onun sürdürmesini sağlamıştır. 1970 yılında Şam Üniversitesi Şeriat Fakültesi'ni bitiren Şêx Xaşi' 1996 yılında Qamişlo'da müderrisliğe başladı. Şimdiye kadar akaid, tasavvuf, hac, evlilik ve boşanma ile ilgili çok sayıda çalışması bulunmaktadır.

Suudi Arabistan'da Riyad Üniversitesi'nde çalışan Dr. Suheyl Saban Heqî daha çok Osmanlı Arşivi ve elyazması belgeler üzerindeki araştırmalarıyla tanınan bir ilim adamıdır.

Dr. Mihemed Safa da İmam Muhammed b. Suud Üniversitesi'nde hoca olarak çalışmakta ve daha çok Kur'an ilimleri üzerine ihtisas yapmaktadır.

3. 1. 1. 3. Efrîn Bölgesi Nakşibendiliği ve Temsilcileri⁸⁰⁴

Şêx Huseyn

Babasının adı Alî, dedesinin adı Dawûd olan bu şeyh 1918 yılında Kurkê Jorîn Köyü'nde doğdu. Şêxan Aşireti'ndendir. Kur'an ve temel fıkıh derslerini Sünnî-Hanefî bir âlim olan Şeyh Kazım Antakî'den aldı ve Nakşibendilik tarikatıyla ilk kez 1933 yılında Şam'da tanıştı. Bu tarikattaki ilk mürşidi İzmit'ten Türk asıllı Şêx Ehmed (Ahmet Namî)'dir. Şêx Ehmed 1940 yılında Şam'da vefat ettikten sonra tarikat eğitimini Şêx Abdullah Dağıstanî'den aldı ve Şêx Abdullah 1973 yılında vefat edince halifesi olarak onun yerine geçti.

Kısa sürede mürit sayısı birkaç bine ulaşan Şêx Huseyn'in yaptığı ilk işlerden biri olarak köyünde bir medrese açtı ve burada talebelere dini ilimlerle birlikte okuma yazma da öğretti. Daha önce Sarı Uşağı Köyü'ndeki camide hatip olarak görev yaptı. Kendi köyünde bir cami yaptırdıktan sonra hatiplik görevini 20 yıl kadar bu yeni camide sürdürdü.

Şêx Huseyn 1985 yılından beri Efrîn şehrinde müritleriyle birlikte her haftanın Pazartesi ve Perşembe günlerinde evinin yakınındaki Ali b. Ebû Talib Camii'nde zikir geceleri düzenlerdi.

1998 yılında Halep Vakıflar Müdürlüğü'nden aldığı onayla dinî zaviyesine resmi bir hüviyet kazandıran Şêx Huseyn 1970'li ve 80'li yıllarda Efrîn Vakıflar Komisyonu Başkanı olarak da görev yaptı.

1930'lu yıllarda baş gösteren Mürit Hareketinin Şêx Hanîf ve Xoce Qurta gibi liderleriyle iyi ilişkiler içerisinde olan Şêx Huseyn başta Şêx Alî Berekat olmak üzere Êzîdîlerin şeyhleriyle de çok olumlu ilişkiler geliştiren bir şahsiyet olarak bilinmektedir.

Şêx Huseyn'in dört oğlundan en büyüğü olan ve babasının yerine halife olarak geçecek en güçlü aday olan Şêx Alî'nin Nakşibendilik tarikatı ile ilgili çalışma ve araştırmaları da bulunmaktadır ki bunların başında "Dağıstan Nakşebendî Halidî Tarikatı" gelmektedir.

Şêx Nûreddîn Diyarbekrî

1925 Şeyh Sait ayaklanması ile 1937 Dersim ayaklanmasına katılan bir şahsiyet olan Şêx Nûreddîn bu ayaklanmaların bastırılmasından sonra Suriye'ye göç edip adı geçen Şeyh Huseyn ile tanıştı. Şêx Huseyn'in önerisi üzerine Mîrkan Köyü'nde imamlik yaptı. Aynı zamanda iyi bir şair olan ve 1960'lı yıllarda vefat edip Şam'da defnedilen Şêx Nûreddîn Kürtçeden başka Arapça ve Türkçe de biliyordu.

Şêx Abdullatif el-Kurdî

Aslen "Cilbil-Rûbay" köyünden olan bu şeyh Menbic şehrinde oturmaktadır. Çok sayıda Kürt müridi olan bu şahsiyetin bu müritleri daha çok Kobanê Bölgesi'nin köylerinde ve Urfa yöresinde bulunmaktadır.

3. 1. 1. 4. Şeyh İbrahim Halil Soğukoğlu ve Kürd Dağı Mürit Hareketi⁸⁰⁵

İlk olarak Roger Lescot'un "LE KURD DAGH ET LE MOUVEMENT MOUROUD" başlığıyla yazdığı ve Amed'in "Çiyayê Kurmênc û Tevergera Murûdan" (Kürd Dağı ve Müritler Hareketi) şeklinde çevirdiği, Sever Işık'ın da bu konuda "Kürd Dağı'nda

805 Bkz. Lescot, *Çiyayê Kurmênc*, s. 19-33; Işık, "Kürd Dağı'nda Esrarengiz Bir Nakşi Şeyhi: İbrahim Halil Soğukoğlu ve Mürit Hareketi" *Kürt Tarihi*, Ekim-Kasım 2012, sayı: 3, s. 42-47; Bois ve diğerleri, *Kürtler ve Kürdistan*, çeviren: Kamuran Fıratlı, Doz Yayınları, İstanbul 2004

Esrarengiz Bir Nakşi Şeyhi: İbrahim Halil Soğukoğlu ve Mürit Hareketi" başlığıyla Kürt Tarihi'nin 3. sayısında makale yayımladığı ve Thomas Bois, V. F. Minorsky ile D.N. MacKenzie tarafından kaleme alınan "Kürtler ve Kürdistan" adlı çalışmada söz konusu edilen bu hareketi aşağıda özetliyoruz:

1930'lu yıllarda Kürd Dağı'nda İbrahim Halil Soğukoğlu adında bir Nakşibendi Şeyh etrafında toplanan yüzlerce mürit, kısa bir süre içerisinde normal bir tarikat seyir çizgisini aşarak anti feodal ve anti Fransa bir görüş etrafında örgütlenerek hem geniş toprak sahibi ağa ve aşiret reislerine, hem de Fransızlara karşı mücadele etmiş ve yer yer çatışmalara girmişlerdir. Lescot'a göre Türk olan ve müritlerinin çoğu dindar Köylü Kürtler olan, Sever Işık'ın belirttiğine göre de zamanla şiir yazacak kadar Kürtçe öğrenen ve "Ken-z-i Şümûs" adlı şiir divanının dışında Kürtçe şiirleri bulunan Şeyh İbrahim Halil'in mobilize ettiği Kürt müritler önce yörede Fransız manda yönetiminin desteklediği ağalarla, ardından da 1935-36 sonrasında Fransızlarla silahlı mücadeleye girişmişlerdir.

Hareketin lideri olan Şeyh İbrahim 1901 yılında İzmit'in Gölcük ilçesine bağlı Hamidiye Köyü'nde doğmuştur. 13-14 yaşına kadar babasının yanında klasik medrese eğitimini almış; gençliği tasavvufi iç içe geçmiş ve katıldığı I. Dünya Savaşı'nda yaralanmıştır. Şeyh Sait ayaklanmasından sonra ihtiyat askeri olarak askere alınmış ve 1928 yılında askeri bir talimatla istihbarat takibi için Suriye'ye gönderilmiştir. Birliğine dönmeyip Suriye'de kalan Şeyh 1929 yılında ağırlıklı olarak Kürtlerin yaşadığı Efrîn'in Şêx Oroz (Şeyh Horoz) Köyü'ne yerleşerek Urya Nebi (Hûrî Nebî) Camii'ni tamir etmiş ve burada vaaz ve irşat faaliyetlerinde bulunmuştur.

Bölgedeki bazı ağalar kısa sürede büyük şöhrete ulaşan Şeyh'in etrafında toplanan ve ona nüfuz kazandıran yüzlerce müritten rahatsızlık duymaya başladılar. Başlangıçta Şeyh'e sahip çıkan İsmailzade Ailesi de ondan uzak durmayı tercih etti. Şeyh ise kısa bir süre sonra Fransızların desteklediği ağalarla karşı karşıya geldi, fakir halkı ağalara karşı bilinçlendirip yönlendirdi ve onlara karşı direnmeye daver etti. Bölgedeki bu gelişmelerden rahatsız olan mıntika ağaları bir yandan Şeyh'in Türkiye tarafından özel olarak gönderildiğine ilişkin görüşlerini Fransızlara iletirken, bir yandan da Türkiye'de yasak olan şeyhlik ve tarikat faaliyetlerinin Şeyh İbrahim tarafından yürütüldüğüne ilişkin onu Türkiye'ye şikâyet ettiler. Bunun üzerine Fransızlar tarafından tutuklanan Şeyh Temmuz 1930 yılında Kilis üzerinden Türkiye'ye teslim edilip Gaziantep'e sevk edildi ve Suriye'den gelen raporlar doğrultusunda halkı şapka aleyhine tahrik etme suçundan cezaevine konuldu. On altı ay sonra 1931 yılında tahliye edildikten sonra Suriye'deki faaliyetlerini Gaziantep'ten yürüten Şeyh Türkiye'de bulunduğu süre içerisinde Suriye'de yerine halife olarak Hanif Arabo ve eski bir kömürücü olan Ali Galib'i vekil bıraktı.

1935 yılından sonra Şeyh'in Türkiye'de, Ali Galib'in de Suriye'deki Ulusal Kitle ile yürüttükleri faaliyetler neticesinde Mürit Hareketi çok güçlendi ve 1937 yılında neredeyse tüm bölgeyi kontrol edebilecek bir güce ulaştı. Müritlerin her şeyi kendi

kontrolleri altına almalarına paralel olarak Efrîn Bölgesi hem adlî ve malî açıdan, hem de askerî organlar açısından İslamî ilkelere bağlı bir yönetim halini aldı.

Mürit Hareketi güçlenince, daha önceleri torakları zorla ellerinden alınanların toprakları geri alınmaya ve zorbalık görenlerin intikamları alınmaya başlandı. Bazen Şeyh'in de katıldığı silahlı eylemlerin çoğu Reşid İbo tarafından gerçekleştirilmiş ve bu bağlamda adalet zorla icra edilerek vergi tahsili ve arazi zaptı günlük faaliyetler haline gelmişti.

Mürit Hareketinin gittikçe güçlenmesi ve arazilerinin ellerinden alınmaya başlanması karşısında iyice tedirgin olan ağalar 1936 yılının sonundan itibaren kendi aralarında birçok toplantı yaparak önlem almanın yollarını aradılar. Bu çerçevede Şeyh'in Türkiye'nin ajanı olduğuna ilişkin geniş kapsalı bir propaganda yürüttüler ve bunda bir ölçüde başarılı da oldular. Özellikle Hatay'ın Türkiye'de kalması gerektiğine dair Şeyh'in daha önceki açıklamaları Hatay'ın Türkiye'ye verilmesiyle birlikte düşünülen Ulusal Kitle'nin bazı üyelerinde Şeyh'in bir Türkiye ajanı olduğuna dair kuvvetli şüpheler uyandırdı ve bu şüpheler Şeyh ile aralarına mesafe koymalarına neden oldu.

1939 Martında Kürd Dağı'na bir tabur asker gönderen Fransızlar ayrıca Mürit Hareketinin güçlü olduğu köylerin sakinlerine bildiriler dağıttıktan sonra söz konusu köyleri uçaklarla bombaladılar. Cezalandırılmaktan korkan çok sayıda köylü ve mürit sınırı geçerek Türkiye'ye iltica ettiler. Cumhuriyet tarihinde Türkiye'ye yapılmış ilk iltica olan 3759 kişilik bu iltica grubundan 1206 kişinin Türkiye'ye yerleşme talebi kabul edildi ve bunlar Kilis, İslahiye ve Kırıkhan çevresine yerleştirildiler. Lescot'a göre Türkiye'nin bu mültecileri barındırmadaki amacı bunları bahane ederek Kürd Dağı'nı Türkiye topraklarına katmaktır.

Olaylar bir süre yatıştıktan sonra Bakanlar Kurulu kararı ile Bilecik'te zorunlu ikamete tabi tutulan Şeyh İbrahim 1940 Haziranında zorunlu iskan mahallinden kaçarak Halep'e gitti ve Müritlerinin de Suriye'ye dönmelerini istedi ki bu dönüşün görünürdeki amacı Kürt Bölgesinin özerkliğini temin etmek için çalışmalar yapmaktır. Ancak onun Atatürk tarafından Türkiye'den Suriye'ye özel amaçlarla gönderildiğine ilişkin kuşku ve görüşler nedeniyle bu çalışmalar beklenen randımanı vermedi. Derken bir dizi gelişmeden sonra bu esrareniz Şeyh 24 Nisan 1952 yılında Manisa'da öldürüldü ve Kuşuklar aralarında husumet bulunan dönemin İçişleri Bakanı Manisalı Feyzi Lütfü Karaosmanoğlu üzerinde yoğunlaştı.

Esrareniz bir şekilde Suriye'ye gidip buraya kadar yer verdiğimiz faaliyetlere katılan ve esrareniz bir şekilde öldürülen Şeyh İbrahim ile ilgili ortaya atılan görüş ve yorumlardan öne çıkan iki tanesi şunlardır:

2) Lescot'a göre Şeyh İbrahim ve Mürit Hareketinin başarısı dinî fanatizminden değil, bölgenin sosyal yapısından kaynaklanmıştır. Güçlü ağaların sıradan halk ve köylüler üzerindeki egemen konumu ve yöneticilerle ilişkileri; köylüleri borçlandırmaları ve topraklarına el koymaları; o sıralarda bölgede güçlü bir Kürt milliyetçiliği-

nin olmaması nedeniyle bölgenin dışarıdan gelen siyasi faaliyetlere müsait olması ve Thomas Bois'e göre Kürt köylülerin kötü yaşam koşulları bu hareketin başarılı olmasında etkili olmuştur.

2) Şeyh İbrahim Türkiye tarafından, özellikle Atatürk tarafından Suriye'ye gönderilen bir ajandır ve amacı bir takım karışıklıklar çıkararak hem Kürd Dağı hem de Hatay'ın Türkiye topraklarına katılması için Türkiye'nin elini güçlendirmektir.

3. 1. 2. Kadirlik ve Rufailik Tarikatları

Nakşibendilikte hâkim olan “gizli zikir” yerine “sesli/açık zikir” anlayışının benimsendiği Kadirlik tarikatının kurucusu 1076 yılında Kazvin Denizi'nin güneyine düşen Geylan/Gilan'da doğan ve 1165-66 yılında vefat eden Şeyh Abdulkadir Geylanî'dir. Şeyh Abdulkadir “ben Geylan'dan Arap olmayan bir çocuğum” diyerek Arap olmadığını açıkça ifade etmiştir.⁸⁰⁶ Basil Nikitin onun Kürt olduğunu yazmaktadır.⁸⁰⁷

Kadirlik tarikatının bir hattı sayılan Rufailik tarikatının kurucusu 1118-1182 yılları arasında Irak'ın kuzeyinde yaşayan Şeyh Ahmed Rufai'dir. Bu tarikatın dikkat çekici özelliklerinden bir tanesi de şiş batırmak ve ateşle oynamaktır.

1930 yılına kadar fazla etkili olmayan Kadiriliğin Şêx Îsê adında bir şeyhi Kürd Dağı'nın Meydankê Köyü'nde bulunuyordu ki bu şeyhin bir oğlu 1938 yılında meydana gelen Mürîr Hareketi sırasında öldürülmüştür. Rufailerin de Bablîte Köyü'nde Şêx Evdîrehman adında bir şeyhleri vardı. Kürd Dağı'nda Rufailik tarikatının bulunması buranın Rufailiğin merkezlerinden biri olan Halep'e yakın olmasından dolayıdır.⁸⁰⁸

Bu iki tarikatın Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'ndeki bazı şeyhleri şunlardır.⁸⁰⁹

Şêx Êhmo Köyü Şeyhleri

Rufai-Kadiri olan bu köydeki şeyhlerin atası bu köye ilk yerleşen kişi olan ve köye adını veren Şeyh Ehmed'dir. Şeyh Ehmed bu köyden önce Dîkê Köyü'nde oturuyordu. Bu ailenin şeceresi kronolojik olarak eskiden günümüze doğru şöyledir:

- Şêx Êhmo -Şêx Seydî
- Şêx Evdî -Şêx Seydî
- Mihemed Kulîn (Yaşı 90'a yaklaşmıştır).

Şêxan Aşireti'nden olan Şêx Êhmo şeyhlerinden bazıları kendi köylerinde, bazıları da Avraz Köyü ile Efrîn ve Halep şehirlerinde yaşamaktadır. Suriye Kürt siyasetinin önde gelen isimlerinden biri olan ve siyasi faaliyetlerinden dolayı dokuz yıl hapiste kalan Emîn Şeyh Kulîn de bu şeyh ailesindendir.

806 Abdurrezzak Geylanî, *Şeyh Abdulkadir Geylanî*, s. 115-118

807 Bkz. Nikitin, *Kürtler*, s. 363

808 Lescot, *Çiyayê Kurmênc*, s. 15

809 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrîn"*, s. 326-330

Hastaları tedavi etmek ve sosyal problemleri çözmekle tanınan Şêx Êhmo, oğlu Şêx Seydî ve torunları bu hizmetlerinden dolayı maddi çıkar elde etmenin peşinde olmadıkları için yöre halkı tarafından büyük saygı görmüş ve görmektedirler. Bunlar Rufaîlikte sıkça başvurulmuş şiş batırma, ateşle oynama gibi hareketlere de çok az baş vururlar.

Meydankê Şeyhleri (Şeyh İsa ve Kardeşleri)

Kadirî olan bu şeyhlerin bilinen ilk atası Şeyh İsa'dır. Bugünkü Tel Rifat belde-sinin doğusuna düşen Şeyh İsa köyü adını bu şeyhten almaktadır. Keramet sahibi olan ve halk tarafından çok hürmet gören Şeyh İsa geride İsa ve Salih isimlerinde iki erkek çocuk bırakmıştır.

Babalarının vefatından sonra bölge ağaları tarafından zulme maruz kalan çocukları köylerini terk etmek zorunda kalmış ve Kürd Dağı yöresine göç etmişlerdir. Başlangıçta Rubarîler mıntıkasında yer alan Aqîbê Köyü'ne yerleşen bu çocukları daha sonra buradan Bilbil Köyü'ne gitmişlerdir. Bu köyde bir süre kaldıktan sonra sırayla Bêk (Bêk Obası) ve Naza (Naz Uşağı) köylerine göç etmişlerdir. Naza Köyü'ne adını veren ve köyün sahibi olan Naz An adlı kadın onlara Meydankê mevkiinde kalmalarını önermiş, böylece oğul Şeyh İsa ve kardeşleri buraya yerleşmişlerdir.

Meydankê'ye yerleştikten sonra XX. yüzyılın ortalarına kadar bölgede saygın bir yer edinen Şeyh İsa ve kardeşleri halkın büyük teveccühüne mazhar oldular. Kendilerine baş vuran dertlilerin dertlerine göre beden ve akıl hastalarını tedavi etmeye ve yılan-akrep gibi zehirli taraflardan ısırılan kimselerin zehirli yerlerindeki zehri emerek iyileştirme yoluna baş vurmuşlardır. Ancak Şeyh İsa'nın 1997 yılında 90'ı aşan bir yaşta vefat etmesinden sonra ailenin şeyhlik misyonu da sönmeye yüz tutmuştur.

Êzidî asıllı Şikakan Aşireti ağaları ile araları iyi olan ve XX. yüzyılın ikinci yarısında Kürt hakları için mücadele eden Meydankê şeyhleri arasından çıkan şahsiyetlerden biri Avukat İbrahim Ahmed'dir.

Babilî Şeyhleri (Şeyh Abdulhannan)

Kadirî-Rufaî olan bu şeyhlerin 1998 yılında Halep Vakıflar Müdürlüğünden onayı alınan bir tekkeleri vardır. Her Cuma akşamı zikir yapılan bu tekkeyi idare eden Şeyh Abdulhannan'a büyük saygı duyan yöre halkı bazı sinir hastalıklarının tedavisi için hastalarını ona getirirdi.

Yaklaşık 30 aileden meydana gelen Babilîlilerin çoğu Efrîn şehrinde yaşarlar. Ailenin büyüğü olan Şeyh Abdulhannan, 1824 yılında doğan Şeyh Muhammed'in oğludur. Şeyh Abdulhannan XIX. yüzyılın sonlarına dayanan ve bölgedeki Şêxan Aşireti liderleri tarafından imzalanan bir belgeye göre bu aşiretin hem dünyevî hem de dinî liderliğine getirilmiştir. Bu belge 1926 yılında bölgenin Fransız Müsteşarı tarafından da mühürlenip Şeyh Abdulhannan'ın liderliği pekiştirilmiştir.

1920'li yıllarda köyleri "Mezra"dan ayrılan bu aile önce Kurzêl Köyü'ne, oradan da sırayla Maratê ve Babilît'e gitmişlerdir. Bugün daha çok Efrîn şehrinde yaşayan ailenin XX. yüzyıldaki en etkili ismi olan Şeyh Abdulkahhar 2000 yılında vefat etmiş, yerine halife olarak oğlu Şeyh Abdulkadir geçmiştir.

3. 1. 4. Vehabilik⁸¹⁰

Cizîr Bölgesi'nde ortaya çıkışları Tahrîr-i İslamî gibi yeni olan ve onun gibi toplumsal tabanı fazla bulunmayan Vehabiler daha çok Suud Ailesi Krallarına besledikleri sempati ile bilinirler. Bazı Arap kabileleri arasında kendine yer bulan bu Vehabilerin bir özelliği de melîkleri yani kralları kutsamasıdır. O denli ki, Vehabilere olan düşmanlığıyla tanınan Hüseyin b. Tellal bile bu kutsiyete dâhil edilmiştir.

3. 2. Êzidîlik

3. 2. 1. Genel Bilgiler

Değişik kaynaklarda Êzdî, Ezdî, Îzedî, Yezdî, ve Yezîdî gibi isimlerle anılan bu inanç grubunun ontolojik felsefelerinde "Varlığı Kendinden Olan" anlamına gelen (Xweda) ve "Beni Yaratan" anlamında "Ezda" önemli bir yer tutar. Bunlardan birincisinde Mutlak Varlık olan Allah, ikincisinde de bu Mutlak Varlığın yarattığı kul ön plana çıkmaktadır. "Ezda"nın normal nispet formu "Ezdayî"dir. Fakat zamanla bu form "Êzidî" olarak hafifletilmiştir. Biz de bu kullanımı tercih ediyoruz.

Êzidîlerin kutsal kitaplarından "Cîlwe" tecelli etme ve ortaya çıkma; "Mishefa Reş" de kitap anlamına gelen "mishef" ile siyah anlamına gelen "reş" kelimelerinden oluşmak üzere "Siyah Kitap" anlamına gelmektedir. Kitabın isminde geçen "reş" sıfatı ile Kürtler arasında hızıyla meşhur olan ve "bayê reş" olarak anılan rüzgâr türü arasında ilişki kuran bazı araştırmacılara göre Êzidîler hiç itiraz etmeksizin ve tereddüt göstermeksizin anılan rüzgârın hızıyla bu kitaba inanmak gerektiğini savundukları için kitaba bu isim verilmiştir.⁸¹¹

Bu iki kitap ilk kez 1895 yılında İngiliz oryantalist Edward Braun tarafından İngilizceye; 1909 yılında İsa Yusuf tarafından İngilizce ve Arapçaya; 1911 yılında Anestase Marie Kermely tarafından Fransızcaya tercüme edilmiştir. Daha sonra bazen tam bazen bölümler hâlinde çeşitli dünya dillerine çevrilip yayımlanan bu iki kitap 1935 yılında Garawî tarafından Arapçaya çevrilerek "Êzidîlerin Tarihi ve İnançlarının Temeli" adlı çalışması kapsamında yayımlanmıştır. Necatî Abdullah bu iki kitabın Kermely tarafından yapılan Fransızca tercümelerini ve Êzidîlerin "Sır Alfabeti" ile yazılmış olan orijinal metinlerini Soranîceye çevirerek 38 sayfalık bir önsözle birlikte 2006 yılında Süleymaniye'de yayımlamıştır.⁸¹²

810 Hilal, *Dirase*, s.113

811 Tabani, *Wehdeti Qewmi yê Kurd û Med*, s. 357.

812 Bu çalışma "Kitêbi Êzidiyekan Cilwe û Meshefa Reş û Bibliyografyay Êzidiyatî" adını

Êzîdîler bugün çoğunlukla eski Asur devletinin hakimiyet alanları olan Irak'ın kuzeyindeki Musul ve Şêxan mıntıkaları ile Musul'un batısındaki Sincar (Şengal) mıntıkasında yaşarlar. Bunun yanında Diyarbakır, Halep, Kars, Erivan ve Tiflis şehirleri de tarih boyunca Êzîdîlerin bulunduğu yerler olarak gösterilmektedir. Martin Van Bruinessen bu bağlamda şunları söylemektedir: "Êzîdîler özellikle Musul'un güneybatısında Irak-Suriye sınırına doğru olan dağlarda ve Musul'un doğusundaki Şeyhan bölgesinde yoğunlaşmışlardır. Şeyhan bölgesinde Êzîdîlerin en önemli kutsal yeri olan Şeyh Adi'nin mezarı da bulunmaktadır. 1830'lar ve 1840'larda pek çok Êzîdî gördükleri zulüm nedeniyle Şeyhan bölgesini terk etmiş ve Rusya sınırları içindeki Kafkasya'ya yerleşmiştir. Sincar, Şeyhan ve Kafkasya halen Êzîdîlerin en önemli merkezlerindendir. Türkiye'nin güneydoğusundaki Tur Abdin Dağları'nda ve Batman yakınlarında da Êzîdî köyleri vardır. Bu bölgeden pek çok Êzîdî, Müslümanların baskısından kaçabilmek için göçmen işçi olarak Almanya'ya gitmektedirler. Bu din sadece Kürtler arasında mevcuttur. Êzîdîler Kürtçenin Kurmancî lehçesini konuşurlar ve her zaman Müslüman komşularının zulmüne maruz kalmışlardır. Bundan dolayı birçoğu doğdukları toprakları terk etmiş, bir haylisi de Müslüman ya da Hristiyan olmuştur. Yerel Hristiyanlarla ilişkileri Müslümanlarla olduğundan daha iyidir ve mecbur kaldıklarında Hristiyan olmayı tercih ederler. Ya kendileri veya aileleri önceden Hristiyanlığa geçip sonradan Müslüman olmuş bazı Êzîdîlere de rastladım"⁸¹³

Êzîdîliğin başlangıç tarihi hakkında araştırmacılar farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Doğubilimci Layar'a göre Êzîdîler dinlerinin tarihini miladî 290 yılına kadar geri götürmektedirler. Yazara göre bu tarih Manî'nin öldürüldüğü 276 yılından 14 yıl sonraya denk gelmektedir ki Êzîdîlerin bu süreç içerisinde oluşturdukları dinsel prensiplerde Maneizmin etkisi görülmektedir. Bir başka doğubilimci olan Spiro, Maneizmle birlikte Zerdüştlük, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi dinlerin de Êzîdîliğin şekillenmesinde rol oynadıklarını belirtmekte ve İranî unsurların asıl belirleyici olduğunu ifade etmektedir.⁸¹⁴ Bunun yanında Yunan felsefesi ve Kur'an'ın bazı ayetlerini farklı yorumlayan radikal mistisizm de zamanla Êzîdîliği etkilemiştir.⁸¹⁵

Bazil Nikitin'e göre çağdaş Êzîdîlik inancında Tanrı'nın dünya işlerini yardımcıları olan yedi meleğe devretmesiyle ilgili isim listesinde Hallac-ı Mansûr'un da adının geçmesi radikal Müslüman mistiklerle Êzîdîler arasındaki temasın bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Hallac-ı Mansûr ve Ahmed Gazzalî gibi radikal mistikler Tanrı'nın emrine rağmen Şeytan'ın Adem'e secde etmemesini onun kibir ve isyanından dolayı değil, Allah'tan başka kimseye secde edilmemesi gerektiğine ilişkin tevhid inancının bir gereği olduğunu belirtir ve bu hassasiyetinden dolayı Şeytan'ı lanetlenmiş bir varlık olarak görüp yermek yerine onu tevhidin bir sembolü olarak

taşımaktadır.

813 Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 45.

814 Reşid Yasemî, *Kurd û Piwestegî Nijadî û Tarîxî O*, s. 128.

815 Tabanî, *Wehdetî Qewmî yê Kurd û Med*, s. 355.

görüp övmek gerektiğini savunurlar. Bu bağlamda Şeytan faktörünün XII. yüzyılda Êzidîleri konu edinen ilk yazılı belgelerde değil de XVII. yüzyıla ait belgelerde yer alması Şeytan meselesinin radikal Müslüman mistiklerle temas sonucu Êzidîliğe sonradan girdiği ihtimalini güçlendirmektedir.⁸¹⁶

Uzun bir geçmişe sahip olan Êzidîliğe Kürtler tarafından “Hadî” olarak nitelenen Adiy b. Musafir tarafından İslamî çerçevede yeni bir şekil verilmiştir. Bundan dolayıdır ki Êzidîliğe “Adewî Mezhebi” adı da verilmektedir.⁸¹⁷ Bazil Nikitin’e göre 1073-1078 yılları arasında Suriye’de doğan ve doksan yaşlarında ölen Şeyh Adiy ömrünün ilk yarısını geçirdiği Bağdat’a içlerinde Şeyh Abdulkadir Geylanî’nin de bulunduğu birçok ünlü kişi ile tanışıp görüşmüş ve inanç olarak İslamî öğretilerin dışına hiç çıkmamıştır. Bağdat’tan Hakkari’ye giden Şeyh Adiy Laleş’te bir Hıristiyan manastırının yıkıntılarına yerleşmiş, gösterdiği kerametler ve yaşadığı mistik hayatla mıntika üzerinde büyük etkiler bırakmıştır. Şeyh’in ölümünden sonra müritleri Aykırı Azınlıklar ve Ortodoks Müslümanlar olmak üzere iki gruba ayrılmış, uzun bir mücadeleden sonra birinci grup Kürdistan’da, ikinci grup ise Mısır ve Suriye’de üstünlük sağlamıştır.⁸¹⁸

Êzidîlik kimi kaynaklarda Şeytana, Güneşe, Muaviye’nin oğlu Yezîd’e ve Putlara tapanların dini olarak lanse ediliyorsa da bu dinin temeli Yazdan (Allah)’a tapmaya dayanmaktadır. Êzidîlerin Muaviye’nin oğlu Yezîd üzerinden Arap asıllı olduklarını söylemek tamamen gerçek dışı iddialardır.⁸¹⁹

3. 2. 2. Êzidîlikte Dinsel Sınıflar⁸²⁰

Mîr ve Pismam (Mîr ve Amcaoğulları)

Êzidîlikte mîrler II. Şeyh Adî zürriyetinden olurlar. Emir ve yasaklarına uyulması gereken mîrler aynı zamanda atama ve azletme yetkilerine de sahip olan ruhanî liderler olup isimleri dualarda okunur. 1831 yılında Şêxan Emîri Ali Bey Soran yetkilileri tarafından esir alınıp öldürüldükten sonra Êzidîler onun Hasan Bey, Abdî Bey ve Selîm Bey adlı üç oğlunu dağa kaldırıp kurtardılar. Böylece babalarının akıbetine uğramalarından ve mîrlik geleneğini sürdüren son aile olarak yok olmaktan kurtardılar. Bunlar şartlar uygun hale geldikten sonra kavimlerinin içine dönerek mîrliğin temsilcileri olarak faaliyetlerini sürdürdüler. Mîrin amaca oğulları olan pismamlar Êzidîleri yönetmede onun vezirleri konumundadırlar. Mîrler sınıfı ile pismamlar arasında evlilik caizdir.

816 Tabanî, *Wehdetî Qewmî yê Kurd û Med*, s. 355.

Bkz. Nikitin, *Kürtler*, s. 388.

817 Tabanî, *Wehdetî Qewmî yê Kurd û Med*, s. 355, 359.

818 Nikitin, *Kürtler*, s. 386-387.

819 Tabanî, *Wehdetî Qewmî yê Kurd û Med*, s. 355-356.

820 Doskî, *Etbau Şeyh Adî*, s. 374-377; Ali, *Cebelu’l-Kurd “Efrin”*, s. 342-343; Sino, *el-Ekradu’l-Êzidiyûn*, s. 264-271

Şêx (Şeyh)

En önemli misyonu Êzidîlere yaratılış teorisini izah etmek olan Şeyh, ayrıca kafasına takılan sorulara cevap bulmak isteyenler için bir danışman konumuna da sahiptir. Her Êzidînin mutlaka bir şeyhi olmalıdır. Şeyh sınıfı ile başka sınıflar arasında evlilik caiz değildir. Birçok aileye mahsus kılınan Şeyhlik için aşağıda isimleri verilen aileler en tanınmışlarıdır:

-Şeyh Hasan Ailesi	-Şeyh Şerafeddîn Ailesi
-Şeyh Amidîn Ailesi	-Şeyh Şemsa Ailesi
-Şeyh Fahreddîn Ailesi	-Şeyh Ebûbekir Ailesi
-Şeyh Nasiruddîn Ailesi	-Şeyh Mend Ailesi

Bu ailelerin dayandığı üç kök aile şunlardır:

Adanîler	Şemsanîler	Qatanîler

Pîr

Mertebesi şeyhten sonra gelen pîrin en önemli görevi matem merasimlerini düzenlemek ve dinî ayinleri idare etmektir. Pîrler kendi sınıflarının dışında kalan sınıfların kadınlarıyla evlenemezler.

Murîd (Mürît)

Êzidîlerin avam tabakasının tümü mürît sayılır. Kendilerinden üstün olan sınıfların temsilcilerine saygı göstermekle mükellef olan ve bazen gelirlerinin yarısını bile bağışlayacak kadar cömert olmakla yükümlü olan mürîtlerin ilgili mercilere vermeleri gereken mal miktarı gelirlerinin üçte birinden aşağı olamaz.

Qewwal (İlahi Okuyan)

Temel görevleri ilahileri ve dinî kasideleri okumak olan qewwallar aynı zamanda köylerde dinî merasimleri de düzenler ve para toplarlar. Mîrin uzak yerlere gönderilen elçileri hükmünde olan bu kimseler gittikleri yerlerde mîrin talimatlarını halka duyururlar. Qewwallar da kendilerinin dışında kalan herhangi bir sınıftan evlenemezlerdi. Fakat sayıları gittikçe azalınca en büyük fetva makamı olan Baba Şêx bu sınıf ile mürît sınıfı arasında evliliğe fetva vermiştir.

Feqîr (Fakir)

Êzidîlikte dünyayla ilişkisini kesen ve kendini ahret için hazırlayan zahitlere fakir denir. Tüm hayatını bu yola adanmak şartıyla her Êzidî "fakir" olabilir. Êzidîlik öğretilerine muhalefet eden ya da emîrin talimatına uymayan fakir ve mürîdin hırkası kendisinden alınır; sakalı tıraş edilir ve cemaatten kovulur.

Koçe

Êzidîlikte “fakir” gibi verasete tabi olmayan “koçek” kendi memleketlerinden hicret ederek başta Laleş olmak üzere Êzidî ermişlerinin yattıkları türbelerde kalan kişilere denir. Bunlar beyaz elbise giyerler ve bellerine yünden yapılmış siyah veya kırmızı kuşak bağlarlar.

Baba Şêx

En yüksek dinsel merteye olan bu makam da verasete bağlı değildir. Baba Şêx izin vermeden hiçbir dinî merasim yapılamaz. Mîr sınıfına girenler önemli kararları almada ona danışmak zorundadırlar. Baba Şêx makam olarak sürekli Laleş'te kalır. Onun sakalını veya bıyığını traş etmesi, içki içmesi ve evlenmesi haramdır.

3. 2. 3. Êzidîlikte İbadetler⁸²¹

Namaz

Êzidîler bir gün bir gece içerisinde dört vakit namaz kılarlar. Belirli bir yerde kılmanın şart olmadığı ve dolayısıyla her yerde kılmanın mümkün olduğu bu vakit namazları şunlardır:

1)Tan yeri namazı	2)Sabah namazı
3)Öğle namazı	4)Yatsı namazı

Öğle namazında Laleş'e yönelen Êzidîler diğer namazlarında Güneş'e yönelirler. Namaz kılarırken ayakta durulur; göğüs altında sağ el sol elin üzerine konulur ve her namaz için kendine mahsus Kürtçe dualar okunur. Örneğin bir Êzidî tan yeri namazı kılarırken okuyabileceği alternatif 3-4 duadan biri şöyledir:

<i>Mêr û melekan den medeha</i>	Melekler ve erler övülmeye layıktır
<i>We xasê nava qubeha</i>	Kubbelerde yatanlar da buna layıktır
<i>Ronahiyê dabû berê subeha</i>	Şafağın aydınlığı ortaya çıkmıştır

Hec (Hac)

Müslümanların hac için ziyaret ve tavaf ettikleri Kabe iken, Êzidîlerin hacı olmak için ziyaret ve tavaf ettikleri yer Laleş'tir. Erkek veya kadın her Êzidî'nin Laleş'i tavaf ederek hacı olması farzdır. Engelleyici sebepler olmadığı sürece Laleş'i bir kez de olsa tavaf edip hacı olmadan ölen bir Êzidî kâfir olarak ölür. Laleş'i ziyaret etmeye engel durumlar olduğu takdirde sancağa belirli bir mal bağışında bulunularak hac telafi edilir.

Hacı olmak için Müslümanların Mekke ve Kabe ziyaretlerinde yaptıklarının bir benzerini Êzidîler Laleş ve Şeyh Adî türbesini ziyaret ederek yerine getirirler. Hatta

821 Haseni, *el-Yezidiyyûn*, s. 76-77; Doskî, *Etbau Adi b. Musafir*, s. 367-367; Sino, *el-Ekradu'l-Êzidiyyûn*, s. 255-263

isim ve semboller de birbirinin tekabülleri gibidir. Şöyle ki: Êzidîlikte hac Şeyh Adî Türbesi'nin yedi kez tavaf edilerek başlar. Sonra Laleş'in güneyinde yer alan Ara-fat Dağı'na çıkılır. Bu dağda bir gün kaldıktan sonra Şeyh Adî Türbesi'ne gidilip oradaki Zemzem suyu teberrüken içilir.

Rojî (Oruç)

Êzidîlikte önemli bir yer tutan orucun bazı çeşitleri vardır. Bunların başlıcaları şunlardır:

1)Êzîd Orucu: Her yıl Kanûn-i Evvel ayında üç gün tutulan bu oruç ayın ilk Salı günü başlar; Çarşamba ve Perşembe günleri devam eder ve Cuma günü bu orucun bayramı yapılır.

2)Merbeaniye (Kırklık) Orucu: Daha çok zahitlerin tuttıkları bu oruç yaz mevsiminin en sıcak kırk günü ile kış mevsiminin en soğuk kırk günü tutulur. Bu kırklık oruçların ilk üç günü Laleş'te; geriye kalan otuz yedi günü evde tutulur.

3)Hıdır-İlyas Orucu: Şubat ayının ilk Pazartesi, Salı ve Çarşamba günleri tutulan bir oruçtur. Perşembe ve Cuma ise bu orucun bayram günleridir. Bu oruç bütün Êzidîler için farzdır.

Zekat-Sadaka

Êzidîlerde zekat terimi yerine sadaka terimi kullanılır. İster zengin olsun ister fakir, her Êzidî kendi durumuna göre mal, ekin ve hayvanlardan belirlenmiş olan bir miktarı sadaka olarak vermek zorundadır. Aksi takdirde günahkar olur. Bu sadaka miktarlarının ödendiği makamlar şunlardır:

1)Şeyh ve Pîrler	2)Melek Tawus Sancağı
3)Laleş	4)Fakirler

3. 2. 4. Êzidîlikte Haramlar/Yasaklar⁸²²

Her inançta yapılması yasak olan şeyler olduğu gibi, Êzidîlikte de yapılması haram olan şeyler vardır ki bunları yapanlar günahkar olurlar. Bunlardan bazıları şunlardır:

1)Din Değiştirmek: Êzidîlikte en büyük haram ve günah din değiştirmektir. Êzidîlik inancını bırakıp başka bir dine geçenin cezası yakılmaktır. Bu konudaki hüküm şöyledir:

<i>Hincî li gel terîqeta xwo dijmin bî</i>	Kim düşman olursa mezhebine
<i>Cezayê wî dê agîr bî</i>	Yakma cezası verilir kendisine

⁸²² Hasenî, *el-Yezidiyyûn*, s. 93-96; Sino, *el-Ekradu'l-Êzidiyûn*, s. 263-264; Doski, *Etbau Adi b. Musafir*, s. 367-372

2)*Kutsallara Hakaret*: Allah, peygamber, veli, mabet ve ziyaret gibi kutsallara hakaret etmek Êzidîlikte büyük bir günah sayılır.

3)*Melek Tawus'a "Şeytan" demek*: Bu da büyük bir günah sayılır.

4)*Zina*: Êzidîlik inancında zina yasaktır. Zina yapanların cezası ölümdür.

5)*Sınıflar Arası Evlilik*: Daha önce değindiğimiz gibi Êzidîler bazı toplumsal sınıflara ayrılmıştır. Evlilikler bu sınıfların kendi içerisinde gerçekleşir. Bir sınıfa mensup olan bir Êzidî kendisinden alt veya üst başka bir sınıfın mensubu ile evlenemez. Bu kurala uymayanlar ölümle cezalandırılır ve buna razı olan aileleri de Êzidî yerleşim alanının dışına çıkarılıp toplumdan soyutlanır.

6)*Mahremler Arası Evlilik*: İslam'da nikah düşmeyen mahremler Êzidîlikte de aynıdır. Fakat Êzidîlikte bunlara ölen kardeşin, dayı ve amcanın ve bunların oğullarının hanımları da eklenmiştir.

7)*Yalan ve dedikodu*.

8)*Faiz yemek*

9)*Şunları yemek*: Marul, domuz eti, balık, ceylan eti, şeyhler için horoz eti

3. 2. 5. Rojava Êzidîleri

Sûriye'deki Êzidîler Efrîn ve Cizîr olmak üzere iki bölgede yaşıyorlar. Bu bölgeler hem birbirinden, hem de Irak'taki ana topluluktan ayrı ve izoledirler. Rojava Êzidîlerinin diasporada oluşturdukları toplulukların çoğu önceki Alman kanunları zulüm gören gruplara siyasi sığınma hakkını verdiği için Almanya'ya göç etmişlerdir. Bugün yaklaşık 10 bin Rojava'lı Êzidî Almanya'da yaşıyor. Êzidîlerin Rojava'daki sayılarıyla ilgili tahminler 10 bin ile 25 bin arasında değişmektedir.⁸²³

3. 2. 5. 1. Efrîn Bölgesi'nde Êzidîler⁸²⁴

Suriye Êzidîlerinin aşağı yukarı yarısı **Efrîn Bölgesi'**nde yaşıyorlar. Şeyh Adi'den sonra iki gruba bölünen Êzidîlerden bir grup Musul Bölgesi'nde kalırken, diğer bir grup Efrîn Bölgesi'ne giderek XVII. yüzyıla kadar bu bölgede sufi geleneklerini sürdürmüşlerdir. Bu bölgede Erş Qîbar veya Basûfan gibi sadece Êzidîlerin oturdukları birkaç köy hâlâ mevcuttur ve Êzidîler bu bölgede şu aşiretler tarafından temsil edilmektedir:

-Dinadî	-Reşikî	-Dawudî
-Şerqî	-Xalidî	-Qopanî

823 Maisel, "Bir Topluluk, İki Kimlik: Suriye'nin Yezidileri ve Azınlık Bir Grubun Uyum İçin Verdiği Mücadele", *Kürdistan'da Dini Azınlıklar*, Hazırlayan: Khanna Omarkhali, çeviren İbrahim Bingöl, İstanbul 2014, s. 144-145

824 Bkz. Maisel, "Bir Topluluk, İki Kimlik: Suriye'nin Yezidileri ve Azınlık Bir Grubun Uyum İçin Verdiği Mücadele", *Kürdistan'da Dini Azınlıklar*, Hazırlayan: Khanna Omarkhali, çeviren İbrahim Bingöl, İstanbul 2014, s. 144, 148, 153; Mervan Berekat, *Efrîn Abre'l-Usûr*, s. 266-303

Son yirmi yılda toprağa otuzdan fazla el koyma durumunun yaşandığı Cizîr Bölgesi'ndeki Êzidîlerin sadece % 20'si toprağa sahipken, % 10'u toprağı kiralyor. Diğer Êzidîler küçük işletme ve işyerlerinde çalışıyorlar.

Fransız Mandası döneminde Suriye Êzidîlerine hoşgörü ile yaklaşan Fransızlar bu bağlamda Efrîn yakınlarındaki Qîbar Köyü'nde Êzidîler için bir okul açmış, Êzidîler dil, din ve kültür derslerini bu okulda çocuklarına öğretmişlerdir.

Qîbar Köyü'nden olan ve Suriye Êzidî toplumunun önde gelen şahsiyetlerinden biri sayılan Derwêşê Şemo ile Fransız yetkililer arasında dostane ilişkiler vardı. Hatta Fransızlar bu şahsiyetin kardeşi olan Ömer Şemo komutasında Kürd Dağı'nda “Kürt Atlı Fırkası” adıyla özel bir askeri fırkanın kurulmasına onay vermiştir.

Êzidîlerin Efrîn Bölgesi'nde bulundukları başlıca yerler şunlardır:

1) Efrîn şehir merkezi	2) Basûfanê Köyü
3) Gundê Mezin	4) Bihiyê Köyü
5) Kîmarê Köyü	6) Xezawiyê Köyü
7) Îska Köyü	8) Şadirê Köyü
9) Bircê Köyü	10) Keferzîtê Köyü
11) 'Endarê Köyü	12) Tirindê Köyü
13) Qîbarê Köyü	14) Qitmê Köyü
15) Bafilûnê Köyü	16) Qestelê Cindo Köyü
17) Sînka Köyü	18) Metîna Köyü
19) Feqîra Köyü	20) Aşka Köyü
21) Çeqelê Cûmê Köyü	22) Miskê Köyü
23) Halep şehri	

XX. yüzyılın ikinci yarısında önemli bir Êzidî nüfus Efrîn mıntıkasından Halep'e göç etmiştir. Anılan yüzyılın son çeyreğinde bunların önemli bir kısmı Avrupa ülkelerine geçmişlerdir. Halep'e göç edenlerle birlikte Efrîn mıntıkasında yaklaşık 15.000 Êzidî bulunmaktadır.⁸²⁵

Efrîn Bölgesi'nde Êzidî Ziyaretleri: Bu ziyaretler ve yerleri şunlardır:

1) Şeyh Berekat Dağı Ziyareti	:Kurd Dağı'nın güney ucundadır.
2) Barse Xatun Dağı Ziyareti	:Anılan dağın zirvesindedir.
3) Şeyh Hemîd Ziyareti	:Cindo köyü yakınındadır.
4) Şeyh Şerafedîn Ziyatreti	:Bafilûn köyündedir.
5) Şeyh Rikab Ziyareti	:Şeyh Dêr köyündedir
6) Şeyh Alî Ziyareti	:Basofan köyündedir
7) Şeyh Kasab Ziyareti	:Birc Kaz yakınındadır.
8) Pîr Cafer Ziyareti	:Hanan Ziyareti yakınındadır.

9) Ebû Kabe Ziyareti	:Ebû Kabe köyündedir.
10) Şeyh Seydî Ziyareti	:Feqîra köyündedir.
11) Cîl Xane Ziyareti	:Qîbar köyü yakınındadır.
12) Diğer ziyaretler	:Cûme Ovası, Leylûn Dağı, Şikakan köyleri.

Halep Sancağı: Melek-i Tavus şeklinde bronzdan yapılan Sancak Êzidî toplu-
munda önemli bir yere sahiptir. Sancağı odalarının ortasına koyan Êzidîler, onun
etrafında oturarak “qewwal”lar eşliğinde Kürtçe dualarını yaparlar. Êzidîlerin 7
tane sancağı vardır ve bunlardan biri Halep Sancağıdır. Mıntıkalara göre bu yedi
sancak şunlardır:

1) Şeyhan Sancağı/Tawusu	2) Şengal Sancağı/Tawusu
3) Halep Sancağı/Tawusu	4) Xalitan Sancağı/Tawusu
5) Hakkari Dağı Sancağı/Tawusu	6) Ermenistan Sancağı/Tawusu
7) Tebriz Sancağı/Tawusu	

3. 2. 5. 2. Cizîr Bölgesi'nde Êzidîler⁸²⁶

Cizîr Bölgesi Êzidîlerin ikamet ettiği ikinci ana bölgedir. Bu bölgenin Êzidîleri şu
yerleşim birimlerinde bulunurlar:

- Cerrah Vadisi (Qamişlo'nun kuzeydoğusunda)
- Amûdê civarı
- Serê Kaniyê'nin bazı köyleri
- Haseke çevresi

Bunlar sınırın öte yakasında Irak'ta Sincar (Şengal) Dağları'nda ve Türkiye'de Tur
Abdin'de bulunan fakat Efrîn Bölgesi'nde bulunmayan Çêlikan, Dasinî, Behçolan,
Kiwxî, Hevêrkan, Sêmoqa, Mihirkan ve Êfşenî aşiretlerine mensuptur. Muhammed
Taleb Hilal şunları yazmaktadır:

“Başlangıçta İslam dairesinde bir dini fırka olan Êzidîlik zamanla İslam'dan
gittikçe uzaklaşmış ve hiçbir şekilde İslam'la uyuşması mümkün olmayan kendine
mahsus bir din haline gelmiştir. Büyük bir kısmı Irak'ın Sincar (Şengal) Dağı mıntı-
kasında yaşayan Êzidîlerin bir kısmı Suriye'nin bu dağa yakın yerleşim birimlerinde,
bir kısmı da Haseke şehrinin doğusunda dağınık bir şekilde yaşarlar ve Araplara
şiddetle bir düşmanlık beslerler. Dinsel fetva mercileri olan ve Şengal Dağı'nda
yaşayan Şeyh Reşîd'in torunlarından oluşan aile büyükleri her yıl tüm Cizîr Bölgesi
Êzidîlerini ziyaret etmeye gelirler ve bağış toplarlar. Cizîr Bölgesi Êzidîleri ibadet ve
ayinlerini kendi evlerinde Melek-i Tavus heykelciğinin bulundurulduğu ortamda

826 Maisel, “Bir Topluluk, İki Kimlik: Suriye'nin Yezidileri ve Azınlık Bir Grubun Uyum İçin
Verdiği Mücadele”, *Kürdistan'da Dini Azınlıklar*, Hazırlayan: Khanna Omarkhali, çeviren
İbrahim Bingöl, İstanbul 2014, s. 144-145; Hilal, *Dirase*, s. 154-156

gizli yaparlar. Ortaya sunulan Melek-i Tavis'un heykelciği genellikle yeşil bir kumaş ile örtülmüş bir bakır veya bronztan yapılır. Dinsel ayinler bu heykelciği öpmekle başlar. Cizîr Bölgesi'nde devlet için tehlike oluşturacak kadar çok olmayan Êzidîler tek başlarına tehlike oluşturmuyorsa da, öbür Kürtlerle birlikte hareket etmeleri bir risk teşkil ederler. Zira Êzidîlerin sayısı giderek azalsa da ve aralarında bilgisizlik yaygınlık gösterse de Kürt siyasî hareketlerinden ayrı düşünmezler ve Araplara düşmanlık beslerler”.

3. 2. 5. 3. Efrîn Ve Cizîr Êzidîlerinin Karşılaştırılması⁸²⁷

1)Cizîr Êzidîlerinde aşiret bağlılığı Efrîn Êzidîlerine göre daha güçlüdür.

2)Efrîn'deki Êzidîler diğer dinler karşısında kendi dinî farklılıklarını Cizîr'deki Êzidîlere göre daha iyi vurgulamaktadırlar.

3)Bu iki bölgedeki Êzidîler tarih boyunca nerdeyse hiçbir resmi temasta bulunmamışlardır. Bazen tek tek din adamları arasında kurulan küçük ölçekli resmi olmayan ilişkiler olmuşa da bu ilişkiler evlenme düzeyine çıkmamıştır.

4)Cizîr Bölgesi Êzidîleri Efrînli dindaşlarını meşru olmayan evlilik yaptıkları gerekçesiyle Ortodoks Êzidî doktrininden sapmakla itham ederler. Bundan dolayı da bu iki bölgedeki Êzidîler arasında evlilik ilişkisi kurulmamıştır.

5)Êzidîler Efrîn Bölgesi'ne göre Cizîr Bölgesi'ne daha geç bir zamanda yerleşmiş ve bu bölgeden başka yerlere yapılan Êzidî göçleri Efrîn Bölgesi'ne göre daha fazla olmuştur.

3. 2. 5. 4. Bazı Êzidî Kürt Şeyhleri

Şeyh Alî b. Şeyh Berekat

Şemsanî Şeyhlerden olan ve ilk sıralarda Efrîn'in güneyinde yer alan Leylûn Dağı'nda oturan Şeyh Alî, daha sonra Şengal'e gitmiş ve 1955 yılında dönmüştür. Şengal'den döndükten sonra Qîbar köyünde ikamet etmiş ve 1994 yılında vefat etmiştir.

Şeyh His ve Oğlu Şeyh Haydar

Bunlar Şemsanî Şeyhler tabakasındadırlar. XX. Yüzyılın başlarında Qatme Köyü'nde oturan Şeyh His iki yıl sonra Cilme Köyü'ne, oradan Ayn Dara Köyü'ne, bu köyden de Tirindê Köyü'ne gitmiştir. Êzidîler gibi Müslüman toplum nezdinde de büyük bir saygınlığı olan Şeyh Hatun adlı hanının amcası oğlu olan Şeyh His de tıpkı bu hanım gibi her iki toplum nezdinde saygın bir yere sahipti. Efrîn civarında yılanların ısırıldığı kimseler bu şeyhin yanına gelir, o da ısırılan yeri keskin bir aletle

827 Maisel, “Bir Topluluk, İki Kimlik: Suriye'nin Yezidileri ve Azınlık Bir Grubun Uyum İçin Verdiği Mücadele”, *Kürdistan'da Dini Azınlıklar*, Hazırlayan: Khanna Omarkhali, çeviren İbrahim Bingöl, İstanbul 2014, s. 144-146

açtıktan sonra oradaki zehiri emerek dışarı atardı. 1993 yılında vefat eden Şeyh His, Tirindê Köyü mezarlığında defnedilmiştir.

Şeyh Haydar babasından sonra şeyhliği devralmış ve halen Tirindê Köyü'nde yaşamaktadır. Diğer akrabalarından bir kısmı ise Ayn Dara Köyü'nde otururlar.

Şeyh Berekat Musa Nebo

XX. yüzyılın başlarındaki etkili şeyhlerden biridir. Basûfan Köyü'nde oturan bu şeyh Êzidî akidesine hâkim biriydi. Şeyh His gibi kendisi de yılanların ısırıldığı kimselerin ısırılan yerindeki zehri emerek onları iyileştirirdi.

Şeyh Muhammed Kalo ve Şeyh Huseyn b. Şeyh Birîm

Şeyh Muhammed Kalo Şeyh Hasan şeyhlerindendir. Yaklaşık yetmiş yaşlarında olup halen Birc Abdalo Köyü'nde ikamet etmektedir.

Şeyh Huseyn b. Şeyh Birîm Adanî Şeyhler tabakasındandır. Şeyh Berekat'ın oğlu Şeyh Alî ve amcası Şeyh Heso Birîm'in yanında yetişmiştir. Xezawiye Köyü'nde oturmakta ve bugün Efrîn mıntıkasının en önde gelen mercii olarak kabul edilmektedir. Êzidî toplumunun çeşitli tören ve kutlamalarında verdiği etkili vaazları meşhurdur. Son derece mütevazî olan bu şeyh Müslümanlar da dahil olmak üzere her kesim tarafından sevilip sayılmaktadır.

3. 3. Hristiyanlık

3. 3. 1. Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'nde Hristiyanlık⁸²⁸

Hristiyanlığın miladi III. yüzyılda gelişip yayıldığı bu bölgede onlarca kilise ve ibadet yeri yapılmıştır. Erken Hristiyanlık döneminde bugünkü Cindîrê Nahiyesi rahiplerin beşiği olduğu gibi, Sîrûs "Nebî Hûrî" de 800 kiliseyi içeren "Piskoposluk Ruhani Dairesi" idi. Buralardaki kilise ve mabetlere özel bir piskopos nezaret ederdi. Hristiyanlığın zirvede olduğu bu erken dönemlerde bölgede inşa edilen kilise ve dinsel mekanlardan bazılarının kalıntılarına bugün de rastlanmaktadır.

Haçlı savaşları sırasında Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'nden geçmek üzere İdlîb'den Antep'e kadar uzanan sınır mıntıkaları Müslümanlar ile Frenkler arasında şiddetle- nen Haçlı savaşlarına alan teşkil etmiş; bu da bölge sakinlerinin önemli bir kısmının buradan göç etmesine yol açmıştır.

Efrîn Bölgesi'nde Müslüman olanlarda Hristiyanlığın etkileri devam etmiştir. Örneğin Müslüman olmuş bazı kimseler nazardan korunmak için "haç"ı koruyucu bir unsur olarak kullanmışlardır.

Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi bir çok tanınmış Hristiyan büyüğünü yetiştirmiştir ki bunlardan bazıları şunlardır:

Mar Yakûb Ruhavî (Miladî 633-708)

Efrîn'e dört kilometre mesafede bulunan Ayndaba'da dünyaya gelmiştir. Eskiden mamur bir köy olan Ayndaba'da bazı eski mozaik parçalarına rastlanmıştır ki bu parçaların Mar Yakûb'un içinde ibadet ettiği kiliseye ait olduğuna inanılmaktadır. Genç bir yaşta Ayndaba'dan çıkan Mar Yakûb oradan Şêx Berekat Dağı'nın güney eteklerinde bulunan Tel Ada Köyü'ne gitmiş; buradaki kilisede yıllarca hizmet vermiş ve Ruha (Urfa) şehrine piskopos olarak atanıncaya kadar bu kilisedeki hizmetlerine devam etmiştir. Ruha'da dört ay kaldıktan sonra Tel Ada'ya dönen Mar Yakûb miladi 708 yılında burada vefat etmiş ve buradaki kiliseye defnedilmiştir.

Patrik IV. Yuhanna

Efrîn şehrinin güneyinde yer alan Kurzêlê Kilisesi'nde rahiplik yapan bu patrik burada kısa süre içerisinde meşhur olmuş ve piskoposlar tarafından Ruha Patriği olarak atanmıştır. Yaklaşık 13 yıl patriklik yaptıktan sonra miladi 922 yılında vefat etmiş ve Cizîr Bölgesi'nde yer alan Serê Kaniyê Kilisesi'ne defnedilmiştir.

Tawdor (Miladi 393-466)

Efrîn Kürtleri arasında ismi bu şekilde telaffuz edilen Tawdor miladi 393 yılında Antakya'da doğmuştur. Yedi yaşından itibaren rahiplik eğitimi almış, bir süre rahiplik yaptıktan sonra 423 yılında Efrîn Bölgesi'nde Sirus "Nebî Hurî" şehrine patrik olarak atanmış ve yaklaşık 30 yıl bu görevini sürdürmüştür.

Döneminin en ünlü bilginlerinden biri olan Tawdor çok sayıda eser yazmıştır ki bunların başında 444 yılında kaleme aldığı "Dinsel Tarih" gelmektedir. Patriklik yaptığı mıntıkanın dinsel yapısını bu kitabında ayrıntılı bir şekilde anlatmış, bunun yanında Sîrus şehri ve bu mıntıkada yaşayan 75 ünlü şahsiyet hakkında bilgiler vermiştir.

Mar Marun (Miladi 347-410)

Maruniye taifesinin kurcusudur. Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'nde Kilis ile 'Ezaz arasında kalan Kuruş mıntıkasında yaşamış ve bugün Leylûn Dağı'nda bir köy olan Kifirnabu'da vefat etmiştir.

Tawdor'un "Dinsel Hayat" adlı kitabında kendisinden bahsettiği Mar Marun'u şöhrete kavuşturan yanlarının başında Leylûn Dağı çevresinde yaşayan insanları Asurluların tanrısı "Nabu"ya tapmaktan vazgeçirip onları Hıristiyanlaştırması gelmektedir.

Mar Sem'an Amûdî (Miladi 389-459)

Tawdor'un "Dinsel Hayat" adlı eserinde kendisinden bahsettiği başka bir şahsiyet olan ve Tawdor bu eseri yazarken henüz hayatta olan Mar Sem'an miladi 389 yılında Meydan Ekbis Köyü'ne 25 kilometre mesafedeki Sîsa Köyü'nde doğmuştur.

Küçüklüğünde çobanlık yapan Mar Sem'an gençlik yaşlarında Sîsa Köyü yakınlarındaki Hristiyan din adamlarının yanında eğitim görmüş ve daha sonra Şêx Berekat Dağı'nın güneyinde yer alan Tel Ada Ruhbanlığına iltihak ederek burada on yıl kaldıktan sonra ibadetlerinde bedenine işkenceye varacak kadar eziyet etmesi üzerine kilise tarafından buradan uzaklaştırılmış; o da 413 yılında Telanîsus Köyü'ne gitmiştir ki bu köy günümüzde "Dêra Sem'an" (Sem'an Kilisesi) adıyla tanınmaktadır. Bu köyde üç yıl kalan ve bu süre zarfında hiçbir şey yemeden 40 gün oruç tutmayı gelenek haline getiren Mar Sem'an daha sonra bu köyden çıkıp dağın zirvesinde yer alan Sem'an Kalesi'ne taşınmış ve 459 yılında vefat etmiştir.

3. 3. 2. Cizîr Bölgesi'nde Hristiyanlık⁸²⁹

Muhammed Taleb Hilal, Cizîr Bölgesi'ndeki Hristiyanları aşağıdaki gruplara ayırır:

1. Doğu Hristiyanlığı: Ortodoks Süryani, Rum, Ermeni ve Nasturiler

Cizîr Bölgesi'nde en çok yaygın olan ve mensupları Süryanilerden oluşan mezhep Ortodoksluktur ve bu mezhebin oranı öbür mezheplere göre % 60 kadardır. Bu mezhepten olanların çoğu Atatürk'ün Türkleştirme politikası ve dinsel baskılar nedeniyle Mardin, Midyat ve Diyarbakır'dan kaçan Süryanilerden oluşmaktadır. Mali durumları çok iyi olan bu taife içerisinde fakir olanların sayısı çok azdır. Yoğun olarak Qamişlo, Amûdê, Dirbasiyê, Serê Kaniyê ve Cizîr Bölgesi'nin bazı büyük köylerinde bulunan Ortodoks Süryanilerinin kendilerine mahsus, okul, kilise, matran ve vaizleri bulunmaktadır.

Cizîr Bölgesi'deki Ortodoks Rumların sayısı çok az olup bunlar dinsel ayinleri açısından benzerlikler gösterdikleri Süryani Ortodoksluğuna büyük ölçüde katılım sağlamışlardır. Fakat Ortodoks Süryanilere göre bunlarda milliyetçilik duyguları daha güçlüdür. Bunda onların aydınlarının etkisi açıkça görülmektedir. Fakat öbür Süryanilere dayandığı ölçüde bir varlık gösterebilen bu taife tek başına bir güç olmaktan uzaktır.

Ortodoks Ermeniler Cizîr Bölgesi'nde mezhepsel özleri açısından uyuştukları Ortodoks Süryani ve Rumlardan sadece ayinlerin dili bakımından ayrılık gösterirler ki bunlar ayinlerini Ermenice yaparlar.

Nasturiler Nasturi mezhebinin benimseyen Asurilere denir. Ruha Ekolü'ne dayanan Nasturiler kendi mezheplerinin en eski Hristiyanlık mezhebi olduğuna inanırlar. Cizîr Bölgesi'nde varlıkları 10-12 bin arasında değişen bir Nasturi nüfus bulunmaktadır.

2. Batı Hıristiyanlığı: Katolik Süryani, Rum, Ermeni, Keldani ve Protestanlar

Katolik Süryaniler Cizîr Bölgesi'nde Ortodoks Süryanilerden sonra ikinci büyük Hıristiyan grubunu teşkil ederler. Roma Papalığına bağlı olan bu taifenin merkezi Haseke şehridir. İlim ve kültür açısından Ortodoks Süryanilerden daha önde olan Katolik Süryaniler din adamları kadrosu açısından da Ortodoks Süryanilerden daha organizelidirler. Bunlar hem Türkleri hem de Kürtleri sevmezler; Komünistlere karşı nefret duyarlar ve Suriye rejimi için bir tehlike oluşturmazlar.

Suriye'nin iç kısımlarından Cizîr Bölgesi'ne göç eden Katolik Rumlar da Ortodoks Rumlar gibi dinsel ayinlerdeki benzerlikten dolayı Katolik Süryanilere iltihak etmiş, fakat kendileri gibi Suriye'nin iç kısımlarından Cizîr Bölgesi'ne göç eden Ortodoks Rumlara göre milliyetçilik duyguları daha zayıftır.

Matranlık olarak Qamişlo merkezine bağlı olan Katolik Ermenilerin dinsel ayinleri Katolik Süryaniler ile uyuşmakta, tek önemli fark ayinlerin dili bağlamında kendini göstermektedir. Zira Katolik Ermenilerin ayin dili Ermenicedir.

Cizîr Bölgesi'nin değişik yerlerine dağılan Keldaniler daha çok Habur Nehri kıyılarında, Tel Arbuş mıntıkasında ve bazı köylerde yaşarlar. Matranlık olarak Halep'e bağlı olan bu taife diğer taifelere göre küçük bir oran teşkil ederler ve Katolik Süryanilere iltihakları söz konusudur.

Protestanlara gelince: İncilciler olarak da adlandırılan bu taife sadece Mesîh'in İnciline inanırlar ve İslam'daki Vehabilere benzerler. Cizîr Bölgesi'nde az sayıda Protestan bulunur. Bunlar kendilerine mahsus kiliseler inşa etmişler ve misyonerlerinin çoğu Arap'tır. Kiliselerinin çoğu Qamişlo ve Haseke şehirlerinde bulunan Protestanların kırsal alandaki sayıları çok azdır ve diğer Hıristiyanlık mezhepleri arasında bunların oranı % 5 gibi çok düşük bir sayıda kalmaktadır. Okullarında Arapça eğitim gören Protestanların ayin dili de Arapçadır.

3. 4. Yahudilik⁸³⁰

Cizîr Bölgesi'nde sadece Qamişlo'da bir grup Yahudi bulunmaktadır ve bunlar da hep İsrail'e göç etmenin fırsatını ararlar. Aralarında Yahova Şahitleri mezhebinin yayıldığı bu Yahudilerin maddi durumları düşüktür. Cizîr Bölgesi'ndeki Yahudilerin aslı 500 sene önce Musul, Zaho ve Botan Cizresi'nden ticaret amacıyla Nusaybin'e gelen Yahudilere dayanmaktadır. Bunlar daha sonra geç bir dönemde Nusaybin'den Qamişlo'ya göç ederek burada Çeqçeq Nehri yakınında konutlar inşa etmiş ve ticari mekânlar açmışlardır. Ticari hayatta etkin bir rol oynayan bu Yahudiler yaklaşık 300 aileden oluşmaktadır ve bir kısmı İsrail'e göç etmiştir.

830 Bkz. Konê Reş, *Tarihu'l-Qamişli*, s.182-184; Hilal, *Dirase*, s.163-164

3. 5. Alevilik⁸³¹

Alevilik Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'nin batısında varlık göstermekte ve buralarda birçoğu "Dede", bir kısmı da "Baba" unvanıyla anılan çok sayıda Alevi ziyaretleri dikkat çekmektedir ki bu ziyaretlerden bazıları şunlardır:

Yağmur Dede	(Bîkê Köyü yakınlarında)
Aslan Dede	(Berkaşê Köyü yakınlarında)
İbrahim Dede	(Hopka Köyü yakınlarında)
Yarım Dede	(Ba'dîna Köyü'nün yukarısında)
Ali Dede	(Anqeale Köyü yakınlarında)
Bizilme Dede	(Şiyê Nahiyesi'nde)
Sari Baba	(Şiyê Nahiyesi'nde)
Xidir Baba	(Şiyê Nahiyesi'nde)
Meryem Dede	(Gundê Xelîl yakınlarında)
Xelîl Dede	(Gundê Xelîl yakınlarında)
Seferî Dede	(Tirmûşa Köyü'nün batısında)

Fransızların 1924-1925 yılları arasında Kürd Dağı'nın idare merkezi olarak kabul ettikleri bugünkü Mabeta Nahiyesi, Efrîn Bölgesi Alevilerinin merkezi sayılır. Bunun yanında Alevilik başta aşağıdakiler olmak üzere yörenin bazı köylerinde de görülmektedir:

Şîtkâ	Xirabê Silug	Şingêl

Mabeta Nahiyesi sakinlerinin önemli bir kısmı Biya Aşireti'ne mensup ailelerdir. Caferî Alevileri olan bu aileler şunlardır:

1)Ala (Rêber)	2)Kapizî
3)Gozelek	4)Ziravkî
5)Qerpûz	

Bakur Alevileri ile ilişki içerisinde olan Efrîn Bölgesi Alevilerini Dêrsim'den giden Alevi dedeler her yıl ziyaret eder ve Şuhûrê Köyü'nde aylarca kalırlardı. Ancak bu ilişki 1970'li yılların sonlarından ve 1980'li yılların başlarında siyasî koşullardan dolayı kesilme noktasına gelmiştir.

Mabeta Nahiyesi'nin bu yüzyıldaki en ünlü Alevi büyüğü Şêx Şe'boyê Fatecemê'dir. Baba Şe'bo olarak da bilinen ve "Xudan Dest" kerameti sahibi olan bu zat 1980'li yıllarda vefat etmiş ve kimseyi yerine bırakmamıştır.

Siyasî alana gelince: Mabeta Nahiyesi'nde bu alanda etkin olmuş Alevi büyüklerinin başında 1965 yılında vefat eden Muhammed Ali Xoce gelmektedir. Suriye'de

831 Ali, *Cebelu'l-Kurd "Efrîn"*, s. 320-322

ulusal Kürt mücadelesini yürüten bu şahsiyet 1961 yılında meydana gelen Irak Kürdistanı ayaklanmasına katılmıştır.

Osmanlılar zamanında Efrîn/Kürd Dağı Bölgesi'ndeki yerlerinde baskı altında tutulan ve kestikleri yenmeyen Aleviler 1920 yılında Mabeta Nahiyesi'nde civar Sünnî köylerin silahlı saldırısına uğramış, bu da daha sonra bazı Alevilerin Fransız Milis Güçlerine katılarak kendilerini güvenceye almalarına yol açmıştır. Aleviler 1930'lu yıllarda Mürîr Hareketi'nin saldırılarına da uğramış ve bu hareket tarafından teşhir ve kötü muamelelere maruz kalmışlardır.

Mabeta Nahiyesi'ndeki Alevilerin şu üç önemli mezhepsel geleneği bulunmaktadır:

- 1) Kendi taifesinden olmayanlarla evlenmezler.
- 2) Ölülerini defnederken yanlarına bir zeytin dalını koyarlar.
- 3) Kendilerine tam güvenilen şahsiyetlere "sır" verilir. Bugün Mabeta'da 50 kadar "sır sahibi" şahsiyet vardır.

DÖRDÜNCÜ VE BEŞİNCİ BÖLÜM

TABLO DİPNOTLARI

- 1 Şehirlerarası büyük otobüs
- 2 Celadet Bedirxan
- 3 Celadet Bedirxan
- 4 Bazı Qamişlo aydınları: Yaqûb Şelîmê, Seîd Ebû Hesen, Hina Selman
- 5 Evdilhemîd Teyare-Qamişlo
- 6 Bazı Qamişlo Aydınları
- 7 Welîd Cabî-Qamişlo
- 8 Partî Demoratî Kurd Li Sûriyê (PDKS) = Suriye Kürt Demokrat Partisi (SKDP)
- 9 PDKS-Çep (SKDP-Sol)
- 10 PDKS-Rast (SKDP-Sağ)
- 11 Partî Dîmoqratî Pêşverû a Kurdî Li Sûriyê (PDPKS) = Suriye İleri Kürt Demokrat Partisi
- 12 Hesen Hîşyar (Mele Hesen)
- 13 Cegerxwîn-PDPKS
- 14 PDKS
- 15 PDPKS
- 16 Partiya Hevgirtina Gel-Efrîn (Halkın Birlik Partisi-Efrîn)
- 17 SKDP (Mihemed Şêx Baqî)
- 18 SKDP (Hemîd Sîno ve Kemal Ehmed Axa)
- 19 Hemîd Sîno, Kemal Ehmed Axa, Şêx Elî. Partiya Sosyalist a Kurdî Li Sûriyê (Suriye Sosyalist Kürt Partisi)'nin yayın organı olan bir gazetedir. 1978 yılından itibaren Arapça çıkan bu gazete yaklaşık on iki yıldır yayın hayatına son verilmiştir.
- 20 PDKS-Çep (SKDP-Sol): 1965 yılından 1975 yılına kadar "Dengê Kurd" adıyla çıkarılan gazete 1975 yılındaki ilk sayısından itibaren "Îttîhadu's-Şa'b" adıyla çıkmaktadır.
- 21 Marksist Kürtler
- 22 Partiya Çep a Kurdî Li Sûriyê (Suriye Sol Kürt Partisi)
- 23 Suriye Sosyalist Kürt Partisi
- 24 Partiya Çepê Kurd (Sol Kürt Partisi)
- 25 Marksist Kürtler
- 26 Partiya Sosyalist a Kurd Li Sûriyê (Suriye Sosyalist Kürt Partisi)
- 27 Koma Hunerê Çiya (Çiya Sanat Grubu)
- 28 Koma Hunerê Çiya (Çiya Sanat Grubu)
- 29 Bir grup Kürt genci
- 30 Tevgera Rizgarîxwazî Niştimanî Kurdên Sûriyê Li Ewrûpayê (Avrupa Suriye Kürtleri Özgürlükçü

Yurtsever Hareketi)

31 PDKS (SKDP) : Kemal Ehmed Axa

32 Önce Partiya Kar a Demokratî Kurd Li Sûriyê (Suriye Demokrat Kürt İşçi Partisi); sonra Partiya Yekbûn (Birlik Partisi)

33 Tevgera Birûsk a Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Birûsk Hareketi)

34 PDKS (SKDP): Kemal Ehmed Axa

35 PDKS (SKDP): Mihyedîn Şêx Elî

36 Tevgera Rizgarî Bo Rizgarkirina Kurdistanê (Kürdistan'ın Kurtuluşu İçin Özgürlük Hareketi)

37 Partiya Gel a Demoqratî Kurdistanî (PGDG) = Kürdistan Demokrat Halk Partisi

38 PGDG: Samî A. Rahman

39 Tevgera Agirî (Ağrı Hareketi)

40 Tevgera Agirî (Ağrı Hareketi)

41 Partiya Hevgirtina Gel-Cizîr (Halkın Birlik Partisi-Cizîr)

42 Partiya Hevgirtina Gel(Halkın Birlik Partisi)

43 Partiya Hevgirtina Gel(Halkın Birlik Partisi)

44 PDKS (SKDP): Kemal Ehmed

45 Partiya Kar'ın yayın organı

46 Partiya Hevgirtina Gel(Halkın Birlik Partisi)

47 Partiya Kar a Demokrat'ın yayın organı

48 Partiya Kar a Demokrat A Efrînê'nin yayın organı

49 PDKS (SKDP): Kemal Ehmed

50 PDKS (SKDP): Kemal Ehmed, Nezîr Paşê, Nesredîn Îbrahîm

51 Komela Xortên Ewropa (Avrupa Gençler Birliği)

52 PKK Suriye Şam Hareketi

53 PDKS (SKDP): Mihemed Şêx Baqî

54 PKK-Efrîn Hareketi

55 Partiya Hevgirtina Gel(Halkın Birlik Partisi)

56 PDKS (SKDP)

57 Partî ve Partiya Kar a Demokrat a Sûriyê (Suriye Demokrat Kürt İşçi Partisi)

58 Partiya Demoqratiî Kurdî ya Hevgirtî Li Sûriyê (Suriye Birleşik Demokrat Kürt Partisi)

59 Partiya Çep a Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Sol Partisi): İsmet Seyda

60 Konê Reş, A.Baqî Huseynî

61 Partiya Hevgirtina Gel(Halkın Birlik Partisi)

62 PDKS (SKDP) eki

63 Partiya Komünist a Kürdistanê (Kürdistan Komünist Partisi)

64 Partiya Demokratî Kurdî Yekbûyî Li Sûriyê (Suriye Kürt Demokratik Birlik Partisi)

65 Partiya Demokratî Kurdî Yekbûyî Li Sûriyê (Suriye Birleşik Kürt Demokrat Partisi)

66 Yekbûn (Birlik) Partisi.

67 Yekîtiya Zwendevanên Welatparêz Li Bergariya (Bulgaristan Yurtsever Öğrenciler Birliği)

68 Yekîtiya Zwendevanên Welatparêz Li Yugoslaviya (Yugoslavya Yurtsever Öğrenciler Birliği)

69 Bağımsız kültürel bir dergidir. İlk sayısı 1991 yılında, son sayısı olan 12. sayısı 1997 yılında çıkmıştır. Sahipleri Ferhadê Çelebî ve Abdülbaqî Huseynî'dir. 1997 yılında "Bahar" dergisine katılarak yayın hayatına son vermiştir.

70 Partiya Sosyalist a Kurd Li Sûriyê (Suriye Sosyalist Kürt Partisi)

71 Bağımsız folklorik bir dergidir. İlk sayısı 01. 08. 1992 yılında çıkmıştır. 1-4 arası sayılar Sahipleri Siyamedî İbrahîm, A. Selam Darî ve Hefîz A Rahman'ın sorumluluklarında; 5. sayıdan itibaren sadece Siyamedî İbrahîm tarafından çıkarılmıştır.

72 Hevbendiya Demokratî Kurd Li Sûriyê (Suriye Demokrat Kürtler Birliği)

- 73 Partiya Komunîst a Kurdistanê (Kürdistan Komünist Partisi)
- 74 Behzad Resûl
- 75 Yekîti (Birlik) Partisi
- 76 Yekîti (Birlik) Partisi
- 77 Yekîti (Birlik) Partisi
- 78 Cizîr Komünist Partisi kûltür ek yayını
- 79 Hevbendiya Demokratî Kurd Li Sûriyê (Suriye Demokrat Kürtler Birliğı)
- 80 Komela Rewange
- 81 Önce “Partiya Hêvgirtina Gel” (Halk Birlik Partisi), sonra “Partiya Azadî” (Özgürlük Partisi)
- 82 Partiya Demokratî Pêşverû Kurdî Li Sûriyê (SDPKS) = Suriye İleri Kürt Demokrat Partisi
- 83 Partiya Komünist (Komünist Parisi)
- 84 Yekîti (Birlik) Partisi
- 85 Bir grup aydın
- 86 Partiya Çep (Sol Parti). 2005'ten sonra Partiya Azadî (Özgürlük Partisi)
- 87 Şam ve Halep Üniversitelerinden bir grup öğrenci: Rustem, Hamza... Önce gazete olarak yayın hayatına başlamış, sonra dergiye dönüştürülmüştür.
- 88 Partiya Yekîti Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Birlik Partisi)
- 89 Partiya Yekîti Demokratî Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Demokrat Birlik Partisi)
- 90 Partiya Yekîti Demokratî Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Demokrat Birlik Partisi)
- 91 PDKS (SKDP): Nezîr Mustafa
- 92 PDKS (SKDP): Nesredîn İbrahim
- 93 Partî Demokratî Nîştîanî Kurdî Li Sûriyê (Suriye Demokrat Kürt Yurtseverler Birliğı)
- 94 Hevbendiya Demokratî Kurd Li Sûriyê (Suriye Demokrat Kürtler Birliğı)
- 95 Partiya Yekîti Demokratî Kurd (Kürt Demokrat Birlik Partisi)
- 96 Partiya Hêvgirtina Gel Li Nêmsa (Nêmsa Halk Birlik Partisi)
- 97 Eniya Demokrat a Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Demokrat Partisi Cephesi)
- 98 Têvgera Rewşenbîrî Li Sûriyeyê (Suriye Kültür Hareketi)
- 99 Kongra Nîştîmanî Kurdistanê Rojava (Batî Kürdistan Yurtseverlik Kîngresi)
- 100 Partiya Yekîti Demokratî Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Demokrat Birlik Partisi)
- 101 Koma Jinên Rojava (Rojava Kadınlar Topluluğı)
- 102 Bir grup Rojava öğrencileri
- 103 Bir grup Rojava Aydını
- 104 Lawikê Hacı
- 105 Aşevê Oskan
- 106 Komîta Ciwanên Kurd Li Sûriyê (Suriye Kürt Gençleri Komitesi)
- 107 Partiya Hêvgirtina Gel (Halk Birlik Partisi)
- 108 Rojava'da bir grup aydın
- 109 Halep Üniversitesi Öğrencileri
- 110 Suriye Üniversitelerinden bir grup Kürt öğrenci
- 111 Partiya Çep a Kurdî Li Sûriyê (Suriye Sol Partisi)
- 112 Kawa Kültür Oluşumu
- 113 Qamişlo'da bir grup Kürt Aydını: Berzo Mehmûd
- 114 Komîta Fêrbûna Zimanê Kurdî (Kürt Dili Öğrenim Komitesi): Derwêşê Xalib
- 115 Rêkeftina Demokrat a Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Demokratik Anlaşması)
- 116 Bir grup bağımsız Kürt aydın
- 117 Teyarê Azadî Li Silêmaniyê (Süleymaniye Özgürlük Akımı)
- 118 Şelal Gêdo

- 119 Partiya Azadî Kurdî Li Sûriyê (Suriye Kürt Özgürlük Partisi)
- 120 Bir grup Kürt aydını: Emced Osman
- 121 Bir grup bağımsız Kürt aydını
- 122 PDKS (SKDP)
- 123 PKK Rojava Hareketi
- 124 PDKS (SKDP) Halep Hareketi: Şêx Baqî
- 125 Partiya Yekîtiya Demokrat (PYD) = Demokratik Birlik Partisi
- 126 Bir grup bağımsız aydın
- 127 Komela Kurdî bo Parastina Maf û Azadiya Mirovan (Kürt İnsan Hak ve Özgürlüklerini Savunma Derneği)
- 128 Bir grup bağımsız Kürt aydını: Ehmed Heyder
- 129 Rêkxirawa Rêkeftina Ciwanên Kurd Li Sûriyê (Suriye Kürt Gençleri Birlik Hareketi)
- 130 Komela Parastina Jîngehê (Çevreyi Koruma Derneği)
- 131 Bir grup bağımsız Kürt aydını
- 132 Tevgera Rewşenbîrên Kurd (Kürt Aydınları Hareketi)
- 133 Bir grup Kürt aydını
- 134 Partiya Demokratî Pêşverû Kurdî Li Sûriyê (SDPKS) = Suriye İleri Kürt Demokrat Partisi: Ezîzê Dawê
- 135 Organa Partiya Wekhevî Kurd Li Sûriyê: Ezîz Dawê (Suriye Kürt Eşitlik Partisi Yayın Organı: Ezîz Dawê)
- 136 Bir grup aydın
- 137 Rêkxistina Xwendekarên Kurd: A. Rehman Alûcî (Kürt Öğrencileri Hareketi: A. Rehman Alûcî)
- 138 Kurdax Bo Çand û Diyalogê-Elmanya (Kürt Dağı Kültür ve Diyalog-Almanya)
- 139 Komîta Fêrbûna Zimanê Kurdî: Derwêşê Xalib (Kürt Dilini Öğrenme Komitesi: Derwêşê Xalib)
- 140 Tevgera Ciwanên Demokrat Li Rojavayê Kurdistanê: KCK (Batı Kürdistan Demokrat Gençlik Hareketi: KCK)
- 141 Rêkxistina Mafê Mirov(an) Li Sûriyê (Suriye İnsan Hakları Hareketi)
- 142 Partiya Demokratî Pêşverû Kurdî Li Sûriyê (SDPKS): Hemîd Derwêş (Suriye İleri Kürt Demokrat Partisi: Hemîd Derwêş)
- 143 Koma Civaka Kurdistanê Rojava (Rojava Kurdistanı Topluluklar Birliği)
- 144 Bir grup Kürt aydını
- 145 Rêkxistina Kurd Bo Parastina Mafê Mirov û Azadiya Giştî Li Sûriyê (Suriye Kürt İnsan Hakları ve Genel Özgürlükleri Savunma Hareketi)
- 146 Partiya Demokratî Pêşverû Kurdî Li Silêmaniyê: Elî Şemdîn (Suleymaniye İleri Kürt Demokrat Partisi: Elî Şemdîn)
- 147 PDKS (SKDP): Dr. A. Hekîm Bîşar
- 148 Bizava Qutabiyên Kurd (Kürt Öğrencileri Hareketi)

BİBLİYOGRAFYA

- Abdulkadir, Salahuddîn; *Adva Ala Meşakile Arabiyye ve Devliyye*, Bağdat 1973
- Abdulla, Nejat; *İmparatorluk, Sınır ve Aşiret*, Avesta Yayınları, İstanbul 2009
- Abdurrahman, Subhî; *Kaliforniya eş-Şark*, Lübnan 1954
- Abdusselam, Adil; *Coğrafiyetu Sûriye el-Amme*, Dimaşk Üniversitesi 1990
- Adûl, Casım Muhammed Hasan ve diğerleri; *Tarîhu'l-Vatani'l-Arabî el-Muasır*, Musul 1988
- Ahmed, Muhammed Ahmed; *Ekradu Lubnan*, Beyrut 1995
- Alî, Muhammed Abdo; *Cebelu'l-Kurd"Efrîn"*, Efrîn 2009
- Alîmî, Abdurrahman b. Muhammed (ö. 928/1520); *el-Unsu'l-Celîl Bi Tarîhi'l-Kudüs Ve'l-Halîl*, Necef 1968
- Altuğ, Seda; "Dünden Yarına Suriye Kürdistanı", *Kürt Tarihi*, Ekim-Kasım 2012, sayı: 3
- Amman, Birgit; "Kürt Yahudi Toplulukları-Sonsuza Dek Kaybolmuş", *Kürdistan'da Dini Azınlıklar*, İstanbul 2014
- Arnûs, Mahmûd Muhammed; *Tarîhu'l-kadâ fi'l-İslâm*, Kahire 1352
- Antakî, Yahya b. Saîd (ö. 458/1068); *Tarîhu'l-Antakî*, Trablus 1990
- Aşûr, Saîd Abdulfettah; *Mısır ve Şam Fî Asrî'l-Eyyûbiyyîn Ve'l-Memalîk*, Beyrut 1972
- Adiyatu Haleb: el-Kitaban er-Rabî' ve'l-Hamis 1978-1979, Camiatu Helb 1992
- Avnî, Duriye; *Arab ve Ekrad*, Kahire 1993
- Aydionoğlu, Ergün; *Fis Köyü'nden Kobanê'ye Kürt Özgürlük Hareketi*, İstanbul 2014
- Aynî, Bedrudîn Mahmûd (ö. 855/1451); *İkdu'l-Cuman Fî Tarîhi Ehli'z-Zeman* içinde), Kahire 1989; *es-Sultan Barkûk (İkdu'l-Cuman Fî Tarîhi Ehli'z-Zeman* içinde), Kahire 2002
- Azîmî, Muhammed b. Alî (ö. 556/1160); *Tarîhu Haleb*, Dimaşk 1984
- Tarîhu Azîmî*, Ankara 1988
- Azm, Halid; *Muzekkirat*, Beyrut 1973
- Baklî, Muhammed Kandîl; *et-Tarîf bi mustalehâti Subhu'l-a'şâ*, Kahire, 1983
- Barzanî, Eyyûb; el-Mukavemetu'l-Kurdiyye Li'l-İhtilal 1914-1958, İsviçre 2002
- Basrî, Mîr; *A'lamu'l-Kurd*, London 1991
- Bedreddîn, Evdilkadir; *Panoramek Li Ser Rêveçûna Rojnamegeriye Kurdî Li Parçê Rojava-Sûrî*, Hewlêr ts.
- Beksaç, A. Engin; "Eyyübîler", *DİA*, XII
- Belazurî, Ahmed b. Muhammed (ö. 279/892); *Futûhu'l-Buldan*, Beyrut 1978
- Bedlîsî, Şerfhan (1010/1601); *Şerefname*, çeviren: Muhammed Alî Avnî, Dimaşk 2006; *Şerefname* (Rojbeyanî nüshası), Erbil 2001; *Ber* gazetesi, Mart 2002, sayı: 10
- Berekat, Mervan; *Efrîn Abre'l-Usûr*, Halep 2007
- Berzâlî, Alemuddîn (ö. 739/1337); *el-Muktafî Ala Kitabi'r-Ravdeteyn*, Beyrut 2006
- Berzencî, Tarîfe Ahmed Osman; *İşhamatu'l-Ulemai'l-Ekrad Fî Binai'l-Hadareti'l-İslamiye*, Beyrut 2010

- Bêcirmanî, Nîşîn; Ma'reketu Beyandur Beyne'l-Cehli ve't-Tecahul, *Hivar* dergisi, Dimaşk 1997, sayı: 15
- Bêrîvana Cindî; Çend Dastan û Serhatiyên Devera Efrînê, Duhok 2012
- Bingöl, Nevzat; *Suriye'nin Kimliksizleri-Kürtler*, İstanbul 2005
- Bois, Thomas ve diğerleri; *Kürtler ve Kürdistan*, çeviren: Kamuran Fıratlı, Doz Yayınları, İstanbul 2004
- Bizî, Nacî Abdünnebî; *Sûriye Sirau'l-İstiqtâb*, Dimaşk 1996
- Buzpınar, Şit Tufan; "Suriye", *DÎA*
- Cemîl, Seyar; *el-Osmaniyyûn ve Tekvînu'l-Arab el-Hadîs*, Beyrut 1989
- Cevad Mela; *Kurdistan ve'l-Kurd*, Londra 2000
- Cevdet, Sadık; *el-Kuddatu's-Şehrezûriyyûn*, Amman 1986
- Cimo, Mamed; *el-Lehecat Fî Cebeli'l-Ekrad*, Paris 1999
- Cundî, Edhem Al; *Tarîhu's-Sevratî's-Sûriye Fî Ahdi'l-İntidabi'l-Frensî*, Dimaşk 1960
- "Suvarun Min Hayatî'l-Cezîre", *Umran Dergisi* Haseke Özel Sayısı 1972
- Dağ, Mustafa ve Arslan, Fecri; "1920'den 2012'ye Suriye Kürtleri", *Bingöl Üniversitesi Uluslararası Kürtler Sempozyumu Kitabı* 2013
- Dairetu'l-Mearifî'l-İslamiyye*, Kahire ts
- Damîn, Muhammed; *Îmaretu Heleb Fî Zillî'l-Hukmî's-Selçukî*, Dimaşk 1988
- Davudî, Şemseddîn b. Alî (ö. 945/1539); *Tabakatu'l-Mufessirîn*, Kahire 1972
- Dîmokrati: Suriye İlerici Demokrat Partisi Yayın Organı, yıl: 1997, sayı: 315
- Dîmokrati* gazetesi, Nisan 1994, sayı: 245
- Dirasatun Tarihîye Dergisi*; Sayı: 49, 50, Dimaşk Üniversitesi 1994
- Doskî, Enes Muhammed Şerîf; *Etbau Şeyh Adî b. Musafir el-Hakkârî*, Duhok 2006
- Ebû Asaf, Alî; *Mabedu Ayndara el-Eserî*, Halep
- Ebûbekir, Ahmed Osman; *Ekradu Milî ve İbrahim Paşa*, Bağdat 1973
- Ebû Fida, İmaduddîn İsmâîl b. Alî (ö. 732/1331); *Tarîhu Ebû Fida (el-Muhtasar Fî Ahbarî'l-Beşer)*, Beyrut 1997; *Takvîmu'l-Buldan*, Beyrut 1850
- Ebû Şame, Abdurrahman b. İsmâîl (ö. 665/1266); *er-Ravdeteyn Fî Ahbarî'd-Devleteyn*, Kahire 1998; *Zeyl Ale'r-Ravdeteyn*, Beyrut 1974
- Erkmen, Serhat; *Suriye'de Kürt Hareketleri*, ORSAM Rapor No: 127, Ağustos 2012
- Etrûşî, Hedar Selîm Salih; *el-Kurd Fî Kitabi el-A'laku'l-Hafîre Li Ibn Şeddad*, Erbil 2013
- Eymen, Fuad Seyyid, "Fatimîler", *DÎA*, XII
- Farikî, Ahmed b. Yûsuf Alî el-Ezrak (ö. 572/1176); *Tarîhu Meyyafarikîn Ve Amid*, Kahire 1959
- Fasî, Muhammed b. Ahmed (ö. 832/1428); *Zeylu't-Takyîd Fî Ruvvatî's-Sunen Ve'l-Mesanîd*, Beyrut 1990
- Ferzat, Muhammed Harb; *Mûcez Fî Tarihî Sûriye el-Kadîm*, Dimaşk 1993
- Fettah, Şakir; *el-Yezîdiyyûn ve'd-Diyanetu'l-Yezîdiye*, Beyrut 1997
- Fettâh, Fevziye Yûnus; *Kemâliuddîn eş-Şehrezûrî*, Duhok Üniversitesi Dergisi, yıl: 2000, sayı: 1
- Feyrûzabadî; *el-Kâmûsu'l-muhîl*, Beyrut 1983
- Gassanî, Melik Eşref İsmâîl b. Abbas (ö. 803/1400); *el-Ascedu'l-Mesbûk...*, Bağdad 1975
- Gazzî, Takiyyuddîn b. Abdulkadir (ö. 1010/1601); *el-Kevakibu's-Saire Bi A'yanî'l-Mietî'l-Aşîre*, Beyrut 1979
- Gazzî el-Amirî, Radiyyuddîn Muhammed b. Ahmed; *Behcetun'n-Nazîrîn...*, Beyrut 2002
- Gazzî, Şeyh Kamil; *Nehru'z-Zeheb Fî Tarihî Haleb*, Halep ts.
- Geylanî, Abdurrezzak; *Kitabu Abdulkadir Geylanî*, Dimaşk 1994
- Hacı Halîfe, Mustafa b. Abdullah (1067/1656); *Keşfu'z-Zunûn An Esami'l-Kutub ve'l-Funûn*, Bağdat ts., Beyrut 1994
- Halîl, Ahmed Mahmûd; *Siyaha Fî Zakireti Cebeli'l-Kurd "Kurd Dağ"*, Dimaşk 2010
- Tarîhu Eslafî'l-Kurd*, Erbil 2013
- Hamdanî, Mustafa Ram; *Şahid Ala Ahdasi Sûriye ve ve Arabiyye ve Esrari'l-İnfisal*, Dimaşk 2001

- Hamdullah, Mustevfî; *Tarih-i Guzîde*, Tahran 1339
- Hamilton; *Selahaddîn Eyyûbî*, Beyrut 1996
- Hamîde, Abdurrahman; *İlmu't-Turbe*, Halep 1997
- Hana, Abdullah; *Mine'l-İtticahatî'l-Fikriyye Fî Sûriye ve Lubnan en-Nisfu'l-Evvel Mine'l-Karnî'l-İşrîn*, Beyrut ts
- Harizmî, Muhammed b. Ahmed (ö. 387/997); *Mefatihu'l-Ulûm*, Beyrut 2008
- Hasan, Alî İbrahîm; *Tarihü'l-Memalik el-Bahriyye* Beyrut ts.
- Hasan, Bilal; *Ji Wêjeya Gel Pend û Peng*, 2008
- Hasan, Kadir Muhammed; *İshamâtu'l-Kurd fî'l-hadâreti'l-İslâmiyye*, Duhok 2009
- Hasenî, Abdurrezzak; *el-Yezîdiyûn Fî Hadirihim ve Madîhim*, Beyrut 1951
- Haşimî (Tağrîd Cafer) ve Akla (Hasan Huseyn); *el-İnsan Teceliyatü'l-Ezmine: Tarih ve Hadare Biladî'r-Rafideyn el-Ceziretu es-Sûriye*, Dimaşk 2001
- Hazimî, Nasır Muhammed Alî; *el-Hayatu'l-İlmiyye Fî Dimaşk Fî'l-Asri'l-Eyyûbî*, Mekke, 2009
- Hicaz, Abdullah; *Kenîsetu'l-Kiddîs Mar Sem'an el-Amûdî ve Asaru Cebeli Sem'an*, Halep 1995
- Hilal (Fuad) ve Naqş (Nedîm); *Delîlu Haleb es-Siyahî*, Halep 1997
- Hiwar Dergisi*, sayı: 64, yıl: 2011 (Suriye)
- Huseyn, İzzet Süleyman; *el-Kurd Fî Ceysi'd-Devleti'l-Memlûkiyye el-Bahriyye*, Erbil 2011
- Huseyn, Muhsin Muhammed; "el-Maştûb el-Hakkârî", Kürt heyeti tarafından çıkarılan *Irak Bilim Akademisi Dergisi*, Bağdat 1981
- Huseynî, Abdullatif; *Musveddatu Medînetin: Nusûs 'An Amûda*, Amûdê 2002
- Huseynî, Abdurrezzak; *el-Yezîdiyûn Fî Hadirihim ve Madîhim*, 1980
- Huseynî, Abdullatif; *Kitabu Amûda*, Suriye 2001
- Hûrî, Buls Kareli; *Alî Başa Canbolad Valî Haleb 1605-1611*, Beyrut 1973
- İşık, Sever; "Kürd Dağı'nda Esrarengiz Bir Nakşi Şeyhi: İbrahim Halil Soğukoğlu ve Mürit Hareketi" *Kürt Tarihi*, Ekim-Kasım 2012, sayı: 3
- İbadî, Ahmed Muhtar; *Kıyamu Devleti'l-Memalik el-Ôla fî Mısır ve Şam*, İskenderiye 1982
- İbn Adîm, Kemaluddîn Ömer b. Ahmed (ö. 660/1261); *Buğyetu'l-Taleb Fî Tarihi Haleb*, Ankara 1976; *Zubdetu'l-Haleb Min Tarihi Haleb*, Beyrut 1968
- İbn Asakir, Ebû Kasım Alî b. Hasan (ö. 571/1175); *Tehzîbu Tarihi Dimaşk*, Beyrut 1979
- İbn Amîd, Mekîn (ö. 671/1272); *Ahbaru'l-Eyyûbiyyîn*, Bor Saîd ts.; *Buxyetu'l-Taleb Fî Tarihi Haleb*, Dimaşk ts.
- İbn Batûta, Muhammed b. Abdullah (ö.779/1377); *Rihletu İbn Batûta*, Rabat 1997
- İbn Bessam, Muhammed b. Ahmed (ö. 844/1440'tan önce); *Nihayetu'r-Rutbe Fî Talebi'l-Hisbe*, Bağdat 1968
- İbn Cevzî, Ebû Ferec Abdurrahman b. Alî (ö. 597/1200); *el-Muntazam Fî Tarihi'l-Mulûk ve'l-Umem*, Beyrut ts
- İbn Cubeyr, Muhammed b. Ahmed (ö. 614/1217); *Rihletu İbn Cubeyr*, Beyrut 2003
- İbn Ebû Dem, İbrahîm b. Abdullah (ö. 642/1244); *Edebu'l-Kuddat*, Bağdat 1977
- İbn Esîr, İzzeddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî (ö. 630/1232); *el-Kamil Fî't-Tarih*, Beyrut 1978; *ed-Dureru'l-Kamine Fi A'yanî'l-Mietî's-Samine*, Kahire 1966; *el-Mecmau'l-Muessis Li'l-Mu'cemi'l-Mufehris*, Beyrut 1994
- İbn Fakîh, Ahmed b. Muhammed (310/922); *el-Buldan*, Beyrut 1996
- İbn Gazzî, Şemseddîn Muhammed b. Abdurrahman (ö. 1167/1753); *Dîvanu'l-İslam*, Beyrut 1990
- İbn Hacer Askalanî, Şihabuddîn Ahmed b. Alî (ö. 852/1448); *İnbau'l-Ğumur Bi Ebnai'l-Umur*, Kahire 1994
- İbn Hacı, Şihabuddîn Ahmed b. Hacı (ö. 816/1413); *Tarihü İbn Hacı*, Beyrut 2003

- İbn Halebî, Radiyuddîn Muhammed b. İbrahîm (ö. 971/1563); *Durru'l-Habeb Fî Tarihî A'yanî Haleb*, Dimaşk 1972
- İbn Hallikan, Ebû Abbas Ahmed (ö. 681/1282); *Vefeyatu'l-A'yan ve Enbau'z-Zeman*, Beyrut 1977
- İbn Hanbelî, Radiyyuddîn Muhammed b. İbrahîm (ö. 971/1573); *Durru'l-Habeb Fî A'yanî Haleb*, Dimaşk 1973
- İbn Hewqal, Ebû Kasım; *Sûretu'l-Ard*, Kahire ts.
- İbn İbrî, Ebû Ferec Cemaluddîn (ö. 685/1286); *Tarihü'z-zaman*, Beyrut 1991; *Tarihü Muhtasari'd-Duvel*, Beyrut 1997
- İbn İmad, Abdulhay (ö. 1079/1678); *Şezeratu'z-Zehen Fî Ahbarî Men Zeheb*, Beyrut ts.
- İbn Kadî Şehbe, Muhammed b. Ebûbekir (ö. 851/1447); *Tarihü İbn Kadî Şehbe*, Dimaşk 1977
- Tabakatu's-Şafiiyye*, Beyrut 1987
- İbn Kenan; *Hadâiku'l-yasmîn fi zikri kavânîni'l-hulefâi ve's-selâtîn*, Beyrut 1991
- İbn Kesîr, İsmâil b. Ömer (ö. 774/1372); *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Beyrut 2004
- İbn Mematî; *Kitabu Kavanîni'd-Devanîn*, Beyrut 1943
- İbn Munkiz, Usame b. Murşid (ö. 584/1188); *Kitabu'l-İ'tibar*, Beyrut 2008
- İbn Tağrıberdî, Cemaluddîn Yûsuf el-Atabegî (ö. 874/1469); *Havâdisu'd-Duhûr Fî Meda'l-Eyyami Ve's-Şuhûr*, Kahire 1990; *en-Nucûmu'z-Zahire Fî Mulûki Mısır ve Kahire*, Kahire 1956; *el-Menhelu's-Safî ve'l-Mustevfî Ba'de'l-Vafî*, Kahire 2008
- İbn Sa'î; *el-Câmiu'l-Muhtasar*, nşr: Mustafa Cevâd, Bağdat 1934
- İbn Şahne, Ebû Fadl Muhammed b. Mahmûd (ö. 815/1412); *ed-Dururu'l-Muntehab Fî Tarihî Memleketi Haleb*, Beyrut 1909
- İbn Şeddâd, Ebu'l-Mehasin Bahaiddîn Yûsuf (ö. 632/1232); *en-Nevadiru's-Sultaniyye Ve'l-Mehasinu'l-Yûsufiyye*, Kahire 1964
- İbn Şeddâd İzzeddîn, Muhammed b. Alî (ö. 684/1285); *el-A'laku'l-Hatîre Fî Zikri Umerai's-Şam Ve'l-Cezîre*, Dimaşk 2006
- İbn Hallikan, Ahmed b. Muhammed (ö. 681/1282); *Vefeyatu'l-A'yan Ve Enbau Ebnai'z-Zeman*, Beyrut 1998
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed (ö. 808/1406); *Tarihü İbn Haldûn*, Beyrut 1996; *Mukaddimetu İbn Haldûn*, Beyrut 1982
- İbn Cezerî, Şemseddîn Muhammed b. Muhammed (ö. 833/1492); *Gayetu'n-Nihaye Fî Tabakati'l-Kurra*, Beyrut 2006
- İbn Cubeyr, Muhammed b. Ahmed (ö. 614/1217); *Rihletu İbn Cubeyr*, Beyrut 1981
- İbn Ebû Usaybi'a, Ahmed b. Kasım (ö. 668/1229); *Uyûnu'l-Enba Fî Tabakt'l-Etibba*, Beyrut ts.
- İbn Hallikân; *Vefeyâtü'l-a'yan*, nşr: İhsân Abbâs, Beyrut 1969
- İbn İmad, Ebû Felah Abdulhay (ö. 1089/1678); *Şezeratu'z-Zehab Fî Ahbarî Men Zeheb*, Beyrut ts.
- İbn Kalanîsî, Ebû Ya'î Hamza (ö. 555/1160)
- Zeylu Tarihî Dimaşk, Beyrut 1908
- İbn Salâh eş-Şehrezûrî; *Tabakâtü'l-Fukahâi's-Şafiiyye*, nşr: Muhyiddîn Alî Necîb, Beyrut 1992
- İbrahîm, Dilovan M.; *el-İntifadetu's-Saniye*, Suriye 2007
- İbrahîm Abbas, İbrahim; *el-Cezîre ve'l-Fırat Fî Usûri Ma qable't-Tarih*, 2011, (baskıya hazır çalışma)
- İbn Vâsıl; *Muferricu'l-Kurûb*
- İbn Zufer Erbilî; *Medarisu Dimaşk*, Dimaşk 1947
- İdrîsî, Ebû Abdullah Muhammed (ö. 560/1160); *Medarisu Dimaşk ve Rubutuha ve Cevami'uha*, Dikaşk 1947
- İsa Beg, Ahmed; *Mu'cemu'l-Etibba*, Beyrut 1982
- İsfahanî; *el-Fethu'l-Kussî Fî'l-Fethi'l-Kudsî*, Kahire 2004
- İshak, Said; *Suverun Mine'n-Nidali'l-Vatanî Fî Sûriye*, Dimaşk 1978
- İsmâil Paşa el-Bağdadî; *Hediyetu'l-Arifîn İla Esmâ'i'l-Muellifîn Ve Asari'l-Musannifîn*, Bağdat 1955
- İsmâil, Osman Abdurrahman; *Kurd Le Sûrya 1920-1946*, Duhok 2009

- İsfahani, İmadeddîn el-Katib (ö. 597/1200); *el-Barku's-Şamî*, Amman 1987; *Harîdetu'l-Kasr ve Cerîdetu'l-Asr*, Dimaşk 1959
- İstahrî, Ebû İshak İbrahîm b. Muhammed (ö. 340/951); *el-Mesalik ve'l-Memalik*, Mısır 1961
- İşpirli, Mehmet; "Medrese", *DİA*, XXVIII
- İştirakî* gazetesii, Nisan 1994, sayı: 95
- Jongerden, Joost ve Akaya, Ahmet Hamdi PKK Üzerine Yazılar, Vate Yayınevi, İstanbul 2012
- Kadir, Kamil Esved; *Devru'l-Kurd el-Hadârî Fî Mısır ve Biladî's-Şam Hilale Ahdi Devleti'l-Memalik el-Cerakise*, Erbil 2014
- Kadûre, Zahiye; *Tarihü'l-Arab el-Hadîs*, Beyrut 1975
- Kalkaşendî, Ahmed b. Alî (ö. 821/1418); *Subhu'l-A'sa Fî Sinaeti'l-İnşa*, Kahire 1987
- Karabat, Ayşe; *Suriye Savaşları*, İstanbul 2013
- Kasımiye, Hayriye; *el-Hukûmetu'l-Arabiyye Fî Dimaşk Beyne 1918-1920*, Kahire 1970
- Katib Çelebi; *Fezleke*, İstanbul 1286
- Kazvîni, Zekerîya b. Muhammed (ö. 682/1283); *Asaru'l-Bilad ve Ahbaru'l-İbad*, Beyrut 1960; *Fevatu'l-Vefeyat Ve'z-Zeyl Aleyha*, Beyrut 1973, 1998
- Kehhale, Ömer Rıza; *Mu'cemu'l-Muellifin*, Beyrut 1993
- Kemal Xelîl; *İlmu Ciyolociya-Efrîn* (Basılmamış Doktora Tezi), Efrîn
- Ketbî, Muhammed b. Şakir (ö. 764/1363); *Uyûnu't-Tevârîh*, Bağdat 1984
- Kemal, Ahmed Efendi; *el-İkdu's-Semîn Fî Mehasini Ahbari ve Bedai'i Asari'l-Ekdamîn Fî Mısır*, Mısır 1300
- Kinane, Derk; *The Kurds anda Kurdistan*, London 1964
- Konê Reş; *Tarihü'l-Qamişlî*, Dimaşk 2012; *Dîroka Rojnamegeriya Kurdî Li Sûriyê û Libnanê*, Duhok 2013
- Korkusuz, Şefik; *Nehri'den Hazne'ye Meşayih-i Naqşibendî*, İstanbul 2010
- Kune, Cemil; *Nebzetun Ani'l-Mezalimi'l-Fransiye*, Halep 1967
- Kurd Alî, Muhammed; *Hitatu's-Şam*, Beyrut 1971
- Kürt Teavun ve Terakki Gazetesi*, İstanbul 1908, sayı: 1
- Landau, Jacob M.; "Küttab", *DİA* (Diyanet İslam Ansiklopedisi)
- Lazarev, M.S. ve diğerleri; *Kürdistan Tarihi*, Rusçadan çeviren: İbrahim Kale, İstanbul 2001
- Lerx, Peter; Dirasat Havle'l-Ekrad ve Eslafihim el-Haldiyine eş-Şimaliyyîn, çeviren: Abdî Hacı, Halep 1992
- Lescot, Roger; *Çiyayê Kurmênc û Teverga Murûdan*, çeviren: Amed, Paris 1990
- Mahmûd, Lokman; *el-Behcetü's-Sirriye: Antolociya eş-Şî'rî'l-Kurdî Fî Ğarbi Kurdistan*, Suleymaniye 2013
- Mackenzie, Neil D.; *el-Kahiretu'l-Eyyûbiyye*, Arapçaya çeviren: Osman Mustafa Osman, Kahire 2007
- Mahcûb, Fatıma; *el-Mevsûatu'z-Zeh İbrahîm Marûf, Mu'cemu Etibbai Muhafezeti Erbil*, Erbil 2004, s. 61; *ebiye Li'l-Ulûmi'l-İslamiye*, Kahire ts.
- Maisel, Sebastian; "Bir Topluluk, İki Kimlik: Suriye'nin Yezidileri ve Azınlık Bir Grubun Uyum İçin Verdiği Mücadele", *Kürdistan'da Dini Azınlıklar*, Hazırlayan: Khanna Omarkhali, çeviren İbrahim Bingöl, İstanbul 2014
- Makdisî, Muhammed b. Ahmed (ö. 387/997); *Ahsenu't-Tekasîm Fî Ma'rifeti'l-Akalîm*, Beyrut 1987
- Makrîzî, Takiyyuddîn Ahmed b. Alî (ö. 845/1441); *İttiazu'l-Hunefa Bi Ahbari'l-Eimmeti'l-Fatimiyyîn el-Hulefa*, Kahire 1973; *Dureru'l-Ukûd el-Ferîde Fî Teracimi'l-A'yanî'l-Mufîde*, Beyrut 2002; *es-Sulûk Lî Ma'rifeti'd-Duveli Ve'l-Mulûk*, Beyrut 1997; *Kitabu'l-Mukaffa el-Kebîr*, Beyrut 2006
- Malmîsanij; *"Türkiye ve Suriye'de Kürtçe Kitap Yayıncılığının Dünü ve Bugünü"*, Vate Yayınları, İstanbul 2006, s. 103
- Ma'lûf, İsa İskender; *Tarihü'l-Emîr Fahreddîn el-Ma'anî*, Maabda 1908
- Marûf, İbrahîm; *Mu'cemu Etibbai Muhafezeti Erbil*, Erbil 2004
- Mavsilî, Munzir; *Arab ve Ekrad*, Dimaşk 1986
- Mecîdo, Berzan; *el-Hizamu'l-Arabî Fî'l-Cezîre*, Suriye 2003

- Medenî, Süleyman; *Haulai Hekemû Sûriye*, Beyrut 1998
- Mehmûdê Sebrî; *Nasnameya Kurdî Li Sûriya*, Beyrut 2011
- Mela, İzzeddîn Alî; *Hayyû'l-Ekrah Fî Medîneti Dimaşk*, Beyrut 1998; *el-Merktebu'l-Merkezî Li'l-İhsa, Nahiyetu Serrîn*, 9 Nisan 2013
- Mela Ahmed, Muhammed; *Safahatun Min Tarîhi Hareketi't-Tahrîrî el-Vatanî el-Kurdî Fî Sûriye*, Erbil 2001
- Mes'ûdî, Ebû Hasan b. Alî el-Huseyn (ö. 346/956); *Murûcu'z-Zeheb Ve Meadinu'l-Cevher*, Beyrut 2004; *et-Tenbîh Ve'l-İşraf*, Beyrut 1981
- Mîranî, Alî Salih; *el-Hareketu'l-Kavmiyyetu'l-Kurdiyye Fî Kurdistanî Suriye 1946-1970*
Duhok 2004; *el-Vesaike'l-Fikriye ve't-Tanzîmiye Li'l-Hareketi's-Siyasiyyeti'l-Kurdiyye Fî Sûriye*, Duhok 2010
- Muhaysin, Sultan; *Usûru Ma Kable't-Tarih*, Dimaşk Üniversitesi 1990-1991
- Muheyimîd, Abdulkadir; "Tatavvuru'l-Talîm Fî Haseke", *Ummân Dergisi*, Haseke 1972, sayı:5
- Muhibbî, Muhammed; *Hulâsetu'l-Eser fî Ayânî'l-Karnî'l-Hâdî Aşer*, Mısır 1284
- Mustafa, Fuad Heme Hurşid; *el-Kadiyyetu'l-Kurdiyye Fî'l-Mutemeratî'd-Devliyye*, Erbil 2001
- Mustewfî, Hamdullah; *Tarih-i guzîde*, Tahran 1387
- Muzekkirat; *Müzekkiratu Devleti'r-Reîs Husnî Beg el-Berazî Reîsu'l-Vuzera es-Sûrî el-Esbak 1895-1975* Ya-yıma hazırlayan: Abdülfettah Alî Botanî, Erbil 2011
- Nakşibendî, Azad; *Rêkewtnamey Sykes-Picot ve Kurdistan, Govarî Senterî Birayetî*, Erbil 1998, sayı: 7
- Namî, Mela Ahmed; *Kissetu Harîki Sînema Amûda*, Amûdê 2003
- Nassar, Lutfî Ahmed; *Vesailu't-Terfîh Fî Asri Selatîni'l-Memalik*, Kahire 1999
- Nesvî; *Sîretu Sultan Celaeddîn*, nşr: Hafız Hamdî, Kahire 1953
- Nikitin, Bazil; *Kürtler: Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, İstanbul 2002
- Nuaymî, Abdulkadir b. Muhammed (ö. 927/1520); *ed-Daris Fî Tarihi'l-Medaris*, Beyrut 1990
- Dûru'l-Kur'an Bi Dimaşk*, Beyrut 1973
- Nûrî, Dureyd Abdulkadir; *Siyâsetu Selahaddîn el-Eyyûbî fî Mısır ve Bilâdî's-Şâm*, Bağdat 1976
- Nuveyrî, Şihabuddîn Ahmed b. Abdulvehhab (ö.733/1332); *Nihayetu'l-Ereb Fî Funûni'l-Edeb*, Beyrut 2004
- Obenheim; "Djanbulat", *Encyclopedia of İslam*, London
- Omarkhalî, Khanna (Hazırlayan); *Kürdistan'da Dinî Azınlıklar*, çeviren: İbrahim Bingöl, İstanbul 2014
- Ömerî, Şihabuddîn Ahmed b. Yahya b. Fadlullah (ö. 749/1448); *et-Tarif Bi'l-Mustalahi's-Şerîf*, Beyrut 1988; *Mesaliku'l-Ebsar Fî Memaliki'l-Emsar*, Ebû Dabî 2003; Beyrut 2010
- Qoxî, Ahmed Hilmî; *Dîwana Camî*, Diyarbakır 2004
- Qûsee, Faiz; *Min İla ila İdlîb*, Halep 2004
- Qûşaqçî (Eb Yûsuf) ve Yetîm (Eb Buls); *Ebtalullah: el-Amûdiyyûn Fî Civarî Haleb*, Halep ts.
- Raid* gazetesî, Beyrut 1949;
- Rapor: *ANTHROPOI. SCI*, Japonya 1993
- Ravendî; *Rahetu's-Sudûr ve Ayetu's-Surûr Fî Tarihi'd-Devleti's-Selcûkiye*, Kahire 1960
- Ravî, Muhammed Reşîd Abûd; *et-Tetevvuratu's-Siyasiyye Fî Sûriye 1958-1963*, Bağdat 1995
- Rîmavî, Abdulkadir; *Lemhatun 'An Hadaretî'l-Cezîreti'l-Furatiye*
- Rojbeyanî, Cemîl; *Cwarde Wletê Kurd*, Hewlêr 2000
- Rûzaravî; *Zeylu Tecaribi'l-Umem*, Mısır 1914
- Sadîr, Kayser; "Hadaretu'l-Hisiye el-Akliyye ve'l-İctimaiyye Kema Tebdu ve Testahlisu Min Asariha", *el-Muktataf* dergisi, 1 Şubat 1937 sayısı;
- Safahat Min İbdai'n-Nisevî el-Kurdî: Garbu Kurdistan*; Kawa Kürt Kültürü Yayınları, Dimaşk 2007
- Safedî, Selahuddîn Halîl (ö. 764/1362); *el-Vafî Bi'l-Vefeyat*, Beyrut 2010; *Umerâu Dimaşk Fî'l-İslâm*, nşr: Selahaddîn el-Muneccid, Dimaşk 1955
- Saîd, Emîn; *es-Sevretu'l-Arabiyyetu'l-Kubra*, Kahire ts.
- Sayrefî, Ebû Kasım Alî (ö. 542/1147); *el-İşare İla Men Nale'l-Vizare*, Kahire 1932

- Seccadî, Seyyid Cafer; *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2007
- Sefercelanî, Muhyiddîn; *Faciatu Meyselûn*, Suriye 1966
- Sehavî, Muhammed b. Abdurrahman; *ed-Davu'l-Lami' Li Ehli'l-Karni't-Tasi'*, Beyrut ts
- Sekâî; *Talî Vefeyatu'l-A'yan*, Dimaşk 1974
- Selame, Gassan; *el-Muctema' ve'd-Devle Fi's-Şarki'l-Arabî*, Beyrut 1999
- Seyda, Abdulbasit; *el-Meseletu'l-Kurdiyye Fî Sûriye*
- Sibt İbn Cevzî (Şemseddîn Yûsuf (ö. 654/1256); *Miratu'z-Zeman Fî Tarihi'l-A'yan*, Dakkan 1951
- Siwêrekî, Muhammed Ali; *Mu'cemu A'lami'l-Kurd*, Suleymaniye 2006; *el-Mevsûatu'l-Kubra Li Meşahiri'l-Kurd Abre't-Tarih*, Beyrut 2010; *el-Ekrâdu'l-Urduniyyûn* (Ürdün Kürtleri), çeviren: Kadri YILDIRIM, Avesta Yayınları, İstanbul 2006
- Sil, Patrik; *es-Sira' Ale's-Şarki'l-Ewsat*, Beyrut 1992
- Sîno, Ahmed; *el-Ekradu'l-Êzidiyyûn Fî'l-Ahdi'l-Osmanî*, Dimaşk 2012
- Son, Micer; *ihletu Mutenekkirin Îla Biladi Mabeyne Nehreyne ve Kurdistan*, çeviren: Fuad Cemil, Bağdat 1970
- Subhî Savvaf; *Tarihu Haleb Kable'l-İslam*, Haleb 1972
- Subkî, Tacuddîn Abdulvehhab (ö. 771/1369); *Muîdu'n-Niam ve Mubîdu'n-Nikam*, Beyrut 2007; *Tabakâtu's-Şâfiyye el-Kubrâ*, Kahire 1968
- Suriye Tarım Bakanlığı İstatistik Bülteni; Suriye İstatistik Merkezi Bürosu Bülteni
- Suyûtî, Celaluddîn Abdurrahman b. Alî (ö. 911/1505); *Buğyetu'l-Vuat Fî Tabakat'i'l-Lugaviyyi Ve'n-Nuhât*, Kahire 2005; *İtmamu'dıDiraye Li Kurai'Nikaye*, Kahire 1891; *Tabakatu'l-Mufessirîn*, Kahire 1972
- Şaban, Eymen Ahmed; *Elvan Min Tarihi Benî Hamdan*, Dimaşk 1996
- Şabistî, Ebû Hasan Ali b. Muhammed (ö. 388/998); *ed-Deyarat*, Beyrut 1986
- Şalyar, Pîrî; *Kurdistan el-Ğarbiye Beyne Mitrakati'l-İrhabi's-Siyasîve Sindani's-Şovîniye*, Kürt İnsan Hakları Komisyonu Yayınları, London 1992
- Şa's, Şewqî; *Haleb: Tarihuha ve Ma'alimuha el-Eseriye*, Halep 1991
- Şedyâk; *Ahbârî'l-A'yân fî Cebeli Lubnan*, Beyrut 1859,
- Şemmerî, Enver Abdülhamid; Ma'reketu Beyandur, *Hivar* dergisi, Dimaşk 1966, sayı: 11-12
- Şêx, Hasan; *Aynu'l-Arab Kobanê Dirase Coğrafiye*: (Halep Üniversitesi, Basılmamış Y. Lisans Tezi)
- Şêxo, Mihemed; *Helbestname: Antolojiya Helbesta Kurdî Li Sûrya*, Erbil 2003
- Şumeysanî, Hasan Kamil; *Medarisu Dimaşk Fî'l-Asri'l-Eyyûbî*, Beyrut 1983
- Tabanî, Habîbullah; *Wehdeti Qewmî yê Kurd û Med*, Tahran 1308
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/922); *Tarihu'r-Rüsül Ve'l-Mulûk*, Beyrut ts.
- Takkûş, Muhammed Suheyli; *Tarihu'l-Eyyûbiyyîn Fî Mısır ve Biladi'i-Şam ve İklimi'l-Cezîre*, Beyrut 2008; *Tarihu'z-Zengiyyîn*, Beyrut 1999
- Tarîbe, İlyas; *el-Ba'su'l-İslahî Fî'l-Cezîre*, Halep 1947
- Teqaddumi Gazetesi*, Suriye 1994, sayı: 24
- Tekindağ, M. C. Şahâbeddîn; "Canbulat", *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, III
- Tewfik, Zerrar Sıddîq; *en-Nufûzu'l-Fâtımı fî biladi'l-Kurd*, 1999 yılında Duhok Üniversitesi Dergisinde yayımlanmış bir araştırma, sayı: 3, cilt: 2
- Ukîn Buls Menûfer; *es-Suryan Fî'l-Qamişlî*, ABD 1982
- Vakıdî, Muhammed b. Ömer (ö. 207); *Fütûhu's-Şam*, Kahire ts.
- Vanlı, İsmet Şerif; *el-Meseletu'l-Kurdiyye Fî Sûriye*, 1968, baskı yeri yok
- Yahya, Celal; *el-Alemu'l-Arabî el-Hadis el-Vakia Beyne'l-Harbeyn*, İskenderiye 1966
- Yakûbî, Ahmed b. İshak (ö.292/905); *Tarihu Yakûbî*, Beyrut 2002
- Yakûbî Hamevî, Şihabuddîn (ö. 626/1228); *Mu'cemu'l-Buldan*, Beyrut 1995
- Yekîti (Suriye Demokrat Kürt Birlik Partisi); *Ahdasu'l-Qamişlî Azar 2004*; *Yekîti*, Mart 1996, sayı: 36; *Yekîti*, yıl: 1993, sayı: 5

- Yetim, Eb Buls; *Makalat Fi'l-Asrai's-Sûriye*, Haleb 1977
- Yiğit, İsmail; "Memlûkler", *DÎA*, XXIX
- Yûninî, Musa b. Muhammed (ö.726/1326); *Zeylu Mir'ati'z-Zeman*, Kahire 1992
- Xelîl, Ehmed Mehmûd; *Siyahetub Fî Zakireti Cebeli'l-Kurd "Kurd Dağ"*, Dimaşk 2010
- Zaza, Nûredîn; *Heyatî el-Kurdiyye*, çeviren: Ronî Muhammed Dumilî, Erbil 2001
- Zebidî, Muhammed Huseyn; *Melamihu Mine'n-Nahdati'l-İlmiyye Fi'l-Irak*, Bağdat 1980
- Zehebî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed (ö. 748/1347); *Tarihu'l-İslam ve Vefeyatu'l-Meşahiri ve'l-A'lam*, Beyrut 2003; *el-İşare İla Vefeyati'l-A'yan*, Beyrut 1991; *el-İ'lam Bi Vefeyati'l-A'yan*, Beyrut 1993; *Tarihu'l-İslam*, Beyrut 2003; *Siyeru A'lami'n-Nubela*, Beyrut 1997; *el-İber Fî Haberi Men Ğaber*, Beyrut 1985
- Zekeriya, Ahmed Vafî (1884-1964); *Aşairu Şam*, Dimaşk 1997; *Cevletun Eseriyye Fi Ba'di'l-Biladi's-Şamiyye*, Dimaşk 1934
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah (ö. 794/1391); *El-Burhan Fî Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut 2001
- Ziriklî, Hayreddîn; *el-A'lam*, Beyrut 1969
- Zubeydî, Muhammed b. Muhammed (ö. 1205/1790); *Tervihu'l-Kulûb Fî Zikri Mulûki Benî Eyyûb*, Dimaşk 1969
- Xidir, Sair Hamid Muhammed Sufî; *Alu Muhammed el-Cerba ve Dewru Şemmere Fi't-Tarihi's-Siyasiyyi'l-Hadis Li İqlimi'l-Cezire el-Furatiyye* 1880-1921, Musul 1996
- Xsenefon (MÖ 401); *Anabasis Ew Rihletu'l-Aşereti Alaf*, İngilizceden çeviren: Yakûb Efram Mansûr, Musul ts.
- Xurşîd, Fuad Heme; "et-Tewci'u-Cuğrafi Li Lehcati'l-Luxeti'l-Kurdiyye", *Korî Zanyari Kurd*, Bağdat 1975

INTERNET

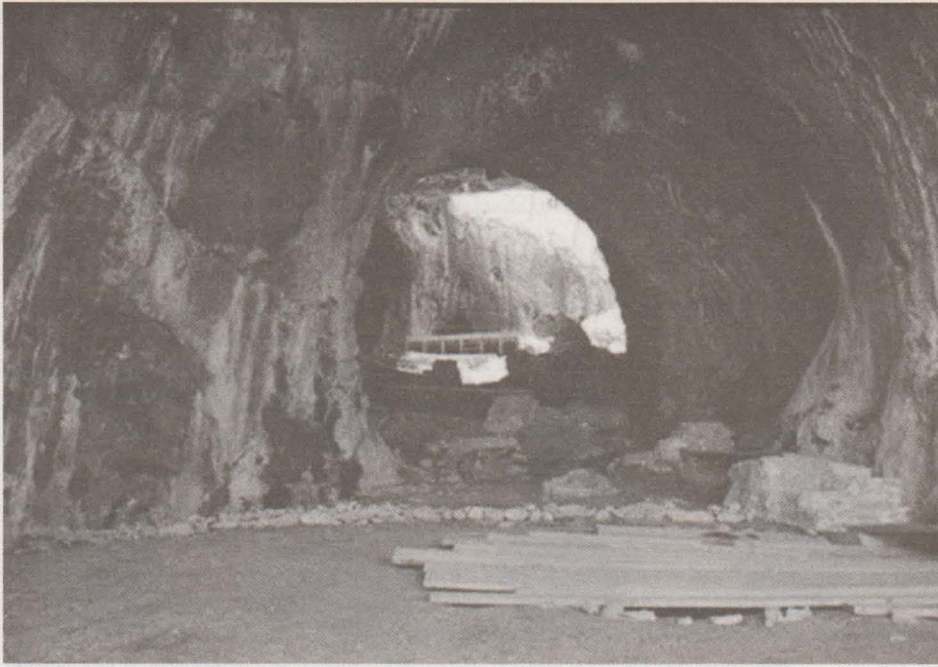
- http://www.gilgamish.org/viewarticle.php?id=kurdish_persons.
- <http://civiroglu.net/rojawa-toplumsal-sözleşmesi>
- Nidal Yusuf, "el-Ma'betli: el-Medinetu'lleti Tedfinu'z-Zeytûn", esryia.sy (22.12. 2014)
- Bavê Siyamend, "Mabetli: el-Beldetu'l-Kurdiye es-Sûriye el-Aleviye el-Vahide", kurdname.org (22. 12. 2014)
- lokmanafarin.com (22. 12. 2014)
- "Beldetu Ma'betli Rifu Haleb", ittihadhalap.com (22. 12. 2014)
- "Nahiyetu Şêx Hedîd/Devera Şiyê", [ciyaye-kurmenc](http://ciyaye-kurmenc.com) (22. 12. 2014)
- Tirejafarin.com/site/xx1.htm (23. 12. 2014); lokmanafarin.com/sharan.htm (23.12.2014)
- el-Merktebu'l-Merkezî Li'l-İhsa*, 2011; Tirejafarin.com/site/xx5.htm (23. 12. 2014)
- Tirejafarin.com/site/xx3.htm (23. 12. 2014); lokmanafarin.com/blbol.htm (23. 12. 2014)
- ciyayê-kurmenc.com/doc?p=61 (23. 12. 2014)
- tirejafarin.com (25. 12. 2014); discover-syria.com (25. 12. 2014)
- "Muhafezetu Haseke Ew el-Ceziretu's-Sûriye", jazerclub.com (Kasım 2014)
- jazerclub.com (Kasım2014)
- Gul Nar, el-Qamişlî: Arûsu's-Şimal", kobanisat.net (01. 12. 2014)
- "Amûda: Aqdemu Muduni ve Manatiqi'l-Cezireti's-Sûriye", adarpres.net (01.12.2014)
- "Muhafezetu Heseke", laeraclub.com (Kasım 2014)
- "Dêrik", kamishli.com (Kasım 2014)
- "el-Cewadiye" (Heseke), wikipedia.org
- "Taaruf Ala Tarihi Beldeti'l-Ya'rubiye (Tel Koçer)", almuhallamia.com (Kasım 2014)
- Eyhem el-Yusuf, "Kobanê Teşrebu Min Aynu'l-Arab ve Tehlumu Bi'l-İntisar Ale't-Tanzîm", Orient-news.net

- “Kobanê/Aynu’l-Arab Dahiyetu’t-Tesmiye”, mojez.com
- Maksîm Mansûr, “Tarîhu Ayn’ul-Arab/Kobanê”, sns.sy/sns
- Muhammed Salih İbrahim, avestaarabic.com
- dilane.ahlamontada.com
- Ala Velîd, “Aynu’l-Arab...Kobanê...Aynu’l-İslam..Selasetu Esmâ Li Medîneti Sûriye el-Muhasara”, masralarabia.com
- Şîrwan Muhammed Xan, “Medînetu Kobanê”, syriakurds.com
- “Medînetu Kobanê”, kobanisat.com
- Maksîm Mansûr, “Tarîhu Ayn’ul-Arab/Kobanê”, sns.sy/sns
- Bkz. Müslim Abd Talas, “Kobanê: el-Hasairu’l-İktisadiyye Li Gazvi DAİŞ, medaratkurd.com
- wikipedia.org; dilane.ahlamontada.com
- Nizar Berî, “Nahiyetu Şuyûx”, shababkobani.com
- Muhammed ‘Elo, “Nahiyetu Şuyûx”, kobanikurd.com (12. 11. 2014)
- brahim_mula, “Tarîku’ş-Şumûh Îla Karyeti’ş-Şuyûh”, jleeb
- alshy005.yoo7.com/t6-topic (23. 12. 2014)
- wikipedia.org; ittihdhalap.com (13. 11. 2014)
- Ahmed Hasan, “Nemazicu Min Aciyati Arslantaş-Şêran”, medaratkurd.com
- Muhammed Alî Ahmed, “Surûc ve Arslantaş Fî Erşîvî’d-Devleti’l-Osmaniyye Beyne ‘Amey 1113-1319/1701-1901”, medaratkurd.com (yayımlanma tarihi: 16.03.2013); yayımlanma tarihi 16.03.2013; mojez.com
- “Aynu’l-Arab...Kobanê...Aynu’l-İslam..Selasetu Esmâ Li Medîneti Sûriye Muhasara”, masralarabia.com
- Müslim Abd Talas, “Kobanê: el-Hasairu’l-İktisadiyye Li Gazvi DAİŞ, medaratkurd.com.
- dilane.ahlamontada;
- “Kobanê/Aynu’l-Arab Dahiyetu’t-Tesmiye”, mojez.com
- “Şexsiyatun Min Zakireti Kobanê”, shababkobani.com
- Yusuf Ramazan, “Kobanê: el-Ceraidu’s-Sadire Fî Kobanê”, ciwanekurd.net
- Hiro, *Adat ve Takalîdû’Z-Zevaci Fî Kobanî*, kobani.org, yayımlanma tarihi: 26.02.2011
- Nizar Berî, “Min Ehemmi’l-Medafat Aynu’l-Arab Kobanî Qedîmen”, kobani.hooxs.com
- <http://ar.wikipedia.org> (04. 02. 2015)
- <http://www.aleftoday.info/article.php?id=3367> (04.02.2015)
- <http://library.kiwix.org/wikipedia> (04.02.2015)
- <http://www.assakina.com/center/parties/757.html> (04.02.2015)

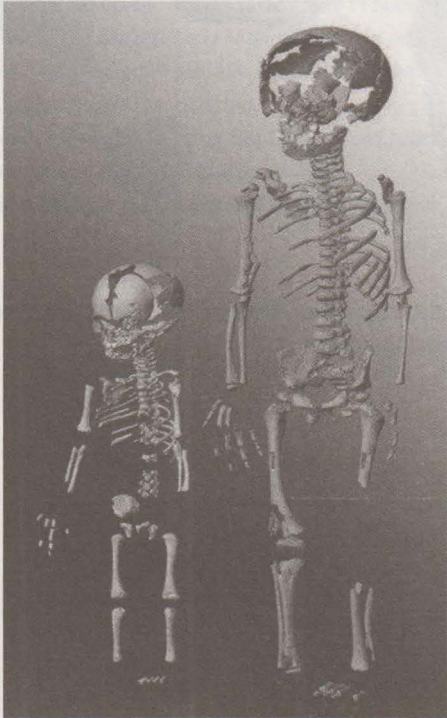
EK
ROJAVA'NIN BAZI ARKEOLOJİK
VE TARİHÎ GÖRSELLERİ

TAŞTAN YAPILMIŞ BAZI ARAÇ GEREÇLER: Yukarı Suriye Cizresi'nin değişik mevkilerinde keşfedilen bu araç gereçler Eski Taş Dönemi'nden kalmıştır.

EFRÎN DUDERİYÊ MAĞARASI: Bu mağarada bazı araç gereçler ve 100 bin yıl öncesine dayanan neandertal bir çocuğun heykeli bulunmuştur.

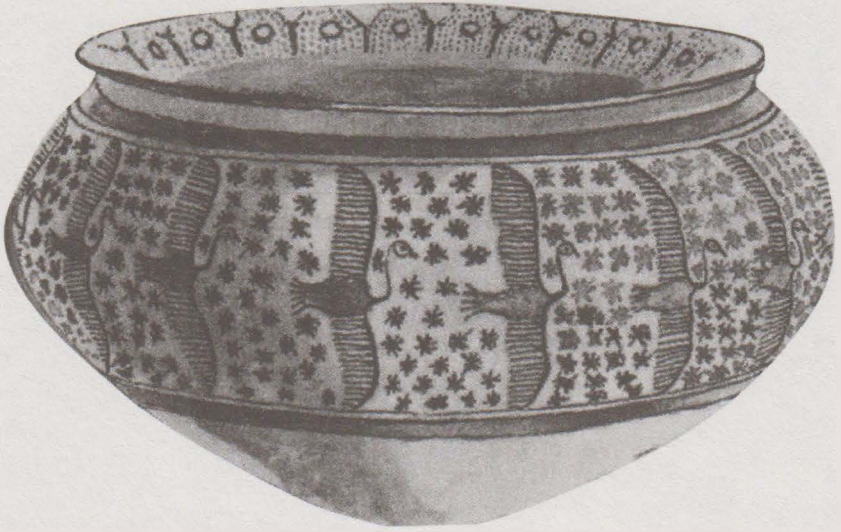
100 BİN YIL ÖCESİNE DAYANAN NEANDERTAL BİR ÇOCUK İSKELETİ: Bu iskelet Efrîn Bölgesi'ndeki Duderiyê Mağarası'nda keşfedilmiştir.

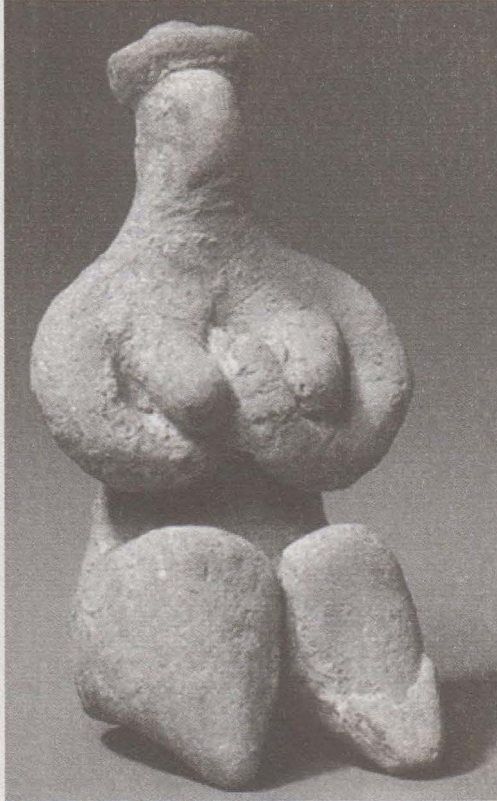
MÖ X. YÜZYILDAN KALMA EN ESKİ İNSANIMSİ YÜZ ŞEKLİ: Bu yüz, Menbic'in 17 kilometre kuzeyinde Curuf Ehmer mevkiinde bulunmuştur.

MÖ X. YÜZYILDAN KALMA GEOMETRİK ÇİZİMLİ TAŞ PARÇALARI: Bunlar Menbic'in 17 kilometre kuzeyinde Curuf Ehmer mevkiinde bulunmuştur.

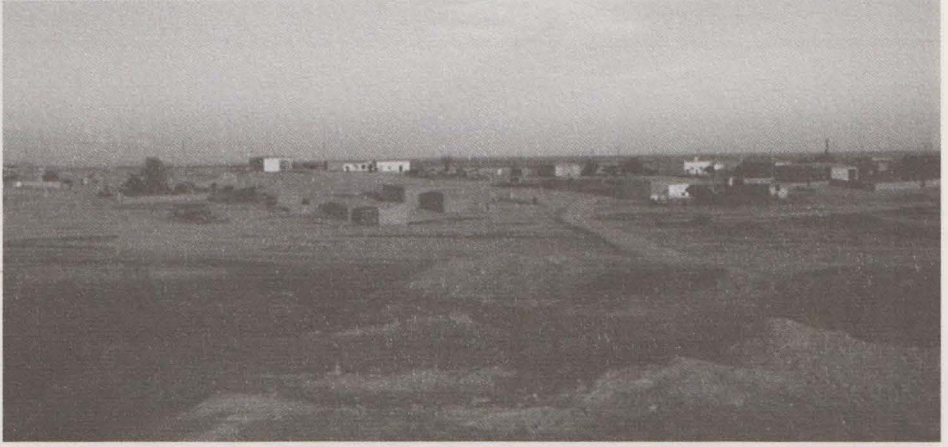
Halef döneminden kalma süslü bir çömlek.

ANA TANRIÇA'YA AİT BİR HEYKELCİK: Halef dönemine ait bu heykelcik Haseke yakınlarındaki Tel Kişkişok'ta bulunmuştur.

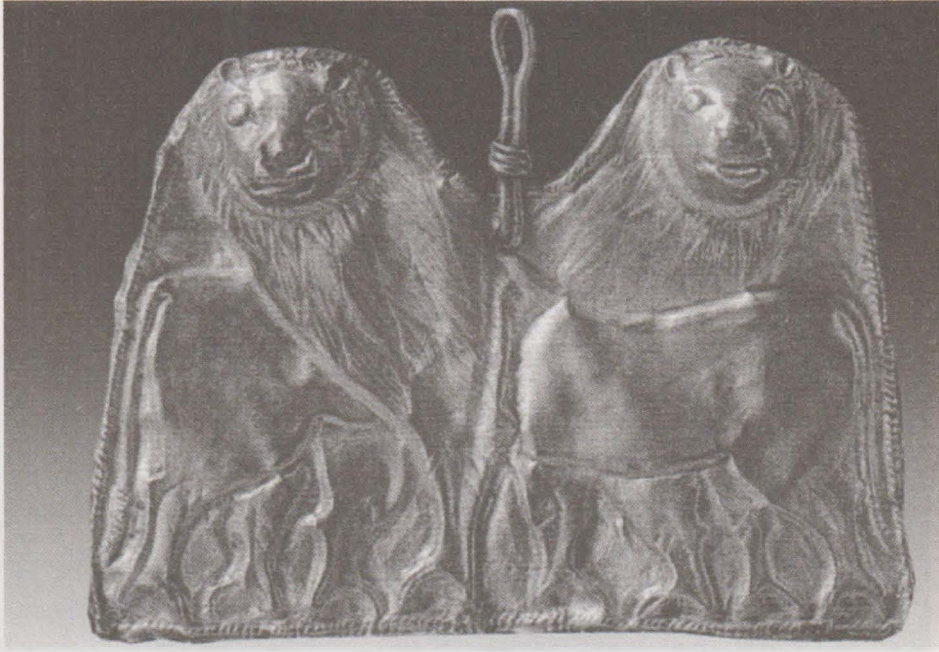
Halef döneminden kalma süslü çanak çömlekler.

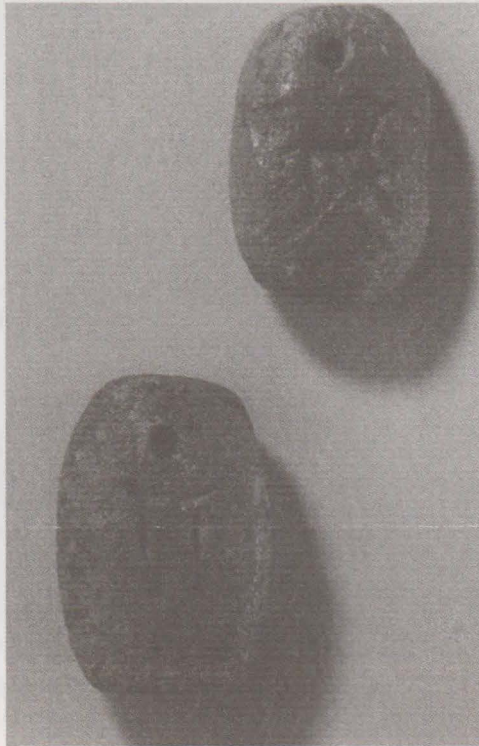
TEL HEMOKAR: Suriye-Irak sınırına yakın Tel Koçer civarındaki bu höyükte MÖ IV. Binyıla ait eski bir şehrin kalıntıları keşfedilmiştir.

TEL BERAK'TA KEŞFEDİLMİŞ BİR HEYKEL: Qamişlo'nun 40 kilometre güneyine düşen Tel Berak MÖ III. Binyılda Nagar adıyla bilinmekteydi.

İKİ PARÇALI İKİ ASLANI TEMSİL EDEN ALTIN BİR LEVHA:
Bu levha MÖ XXIII. Yüzyıla ait olup Tel Berak'ta bulunmuştur.

URUK
DÖNEMİNDEN
KALMA TASVİRİ
KİTABELER:
Bunlar
Qamişlo'nun
40 kilometre
güneyinde yer
alan Tel Berak'ta
keşfedilmiştir.

TEL MOZAN (ESKİ URKİŞ): Burada yapılan arkeolojik kazılarda Urkiş Krallığı'na ait bir sarayın kalıntıları bulunmuştur.

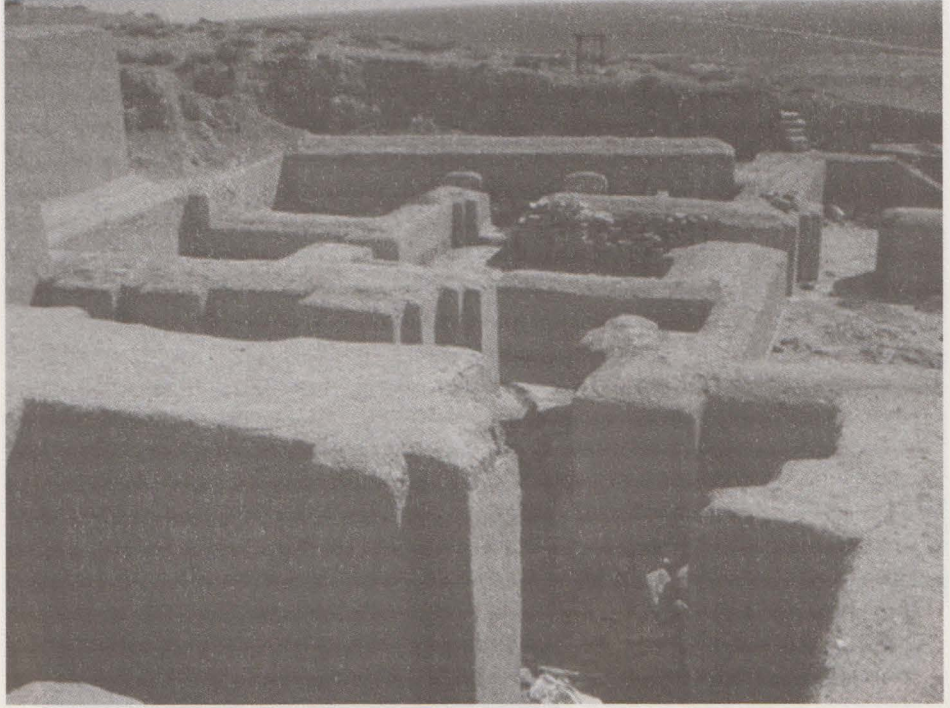
TEL MOZAN (ESKİ URKİŞ): Burada yapılan arkeolojik kazılarda Urkiş Krallığı'na ait bir sarayın kalıntıları bulunmuştur.

Tel Mozan (Urkiş) mevkiinde keşfedilmiş bir mabedin girişi.

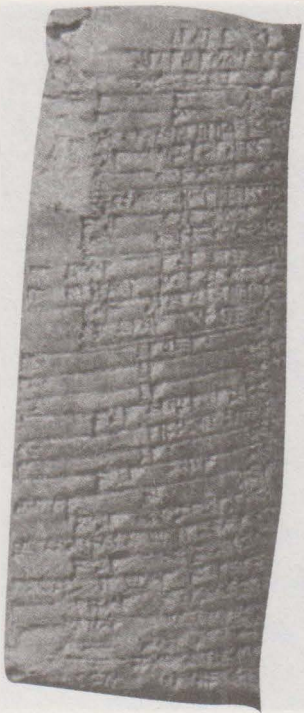
MÜHÜR BASKISI: Tel Mozan (Urkiş) mevkiinde bulunmuştur.

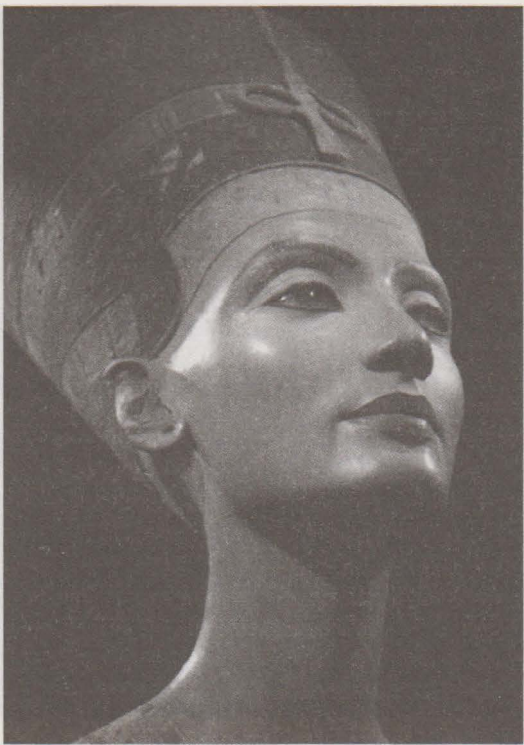
TEL BEYDER ESERLERİ: Haseke-Dirbasiyê arasındaki bu höyük MÖ III. Binyılda Nabada adıyla bilinmekteydi.

ÇANAK ÇÖMLEKLER: Tel Beyder (eski Nabada)

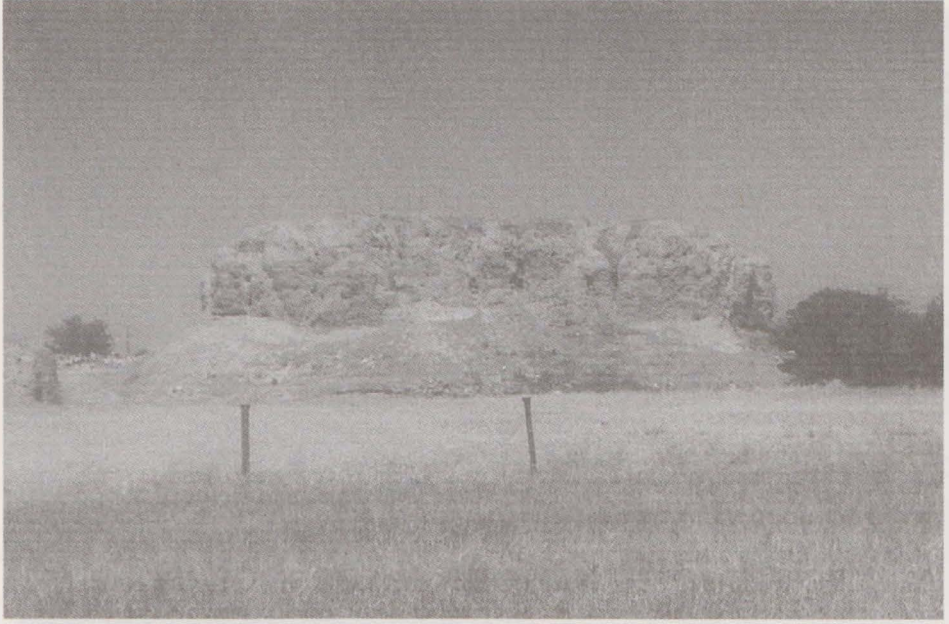
MÖ 18. YÜZYILA AİT BİR KİTÂBE: Bu kitabe Haseke'nin 45 km. Kuzeyine düşen Tel Çağır Bazar'da keşfedilmiştir.

MİTANİ KRALİÇESİ TUXİBA: Kral Tuşrata'nın kızı olan bu Kraliçenin Mısır dilindeki adı Nefertî'ti'dir.

TEL FUXEYRE: Mitanilerin başkenti olan Waşukanî'nin kalıntılarına Serêkaniyê'deki bu mevkide keşfedilmiştir.

Tel Şermola-Amûdê

MÖ I. BİNYILA AİT BAZALT TAŞINDAN BÜYÜK BİR KUŞ HEYKELİ: Tel Halef

Tel Halef'te MÖ I. Binyıldan kalma taş işlemleri.

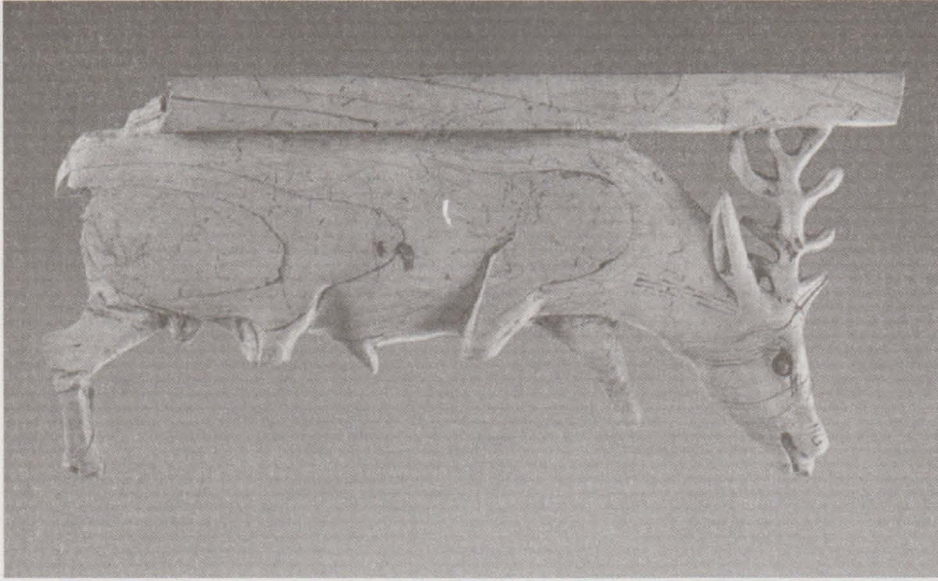
Tel Halef'te MÖ I. Binyıldan kalma taş işlemleri.

MÖ İ. BİNYILA AİT HEYKELLER: Tel Halef'te bulunan bu heykeller bugün Halep Müzesi'nin girişini süslemektedir.

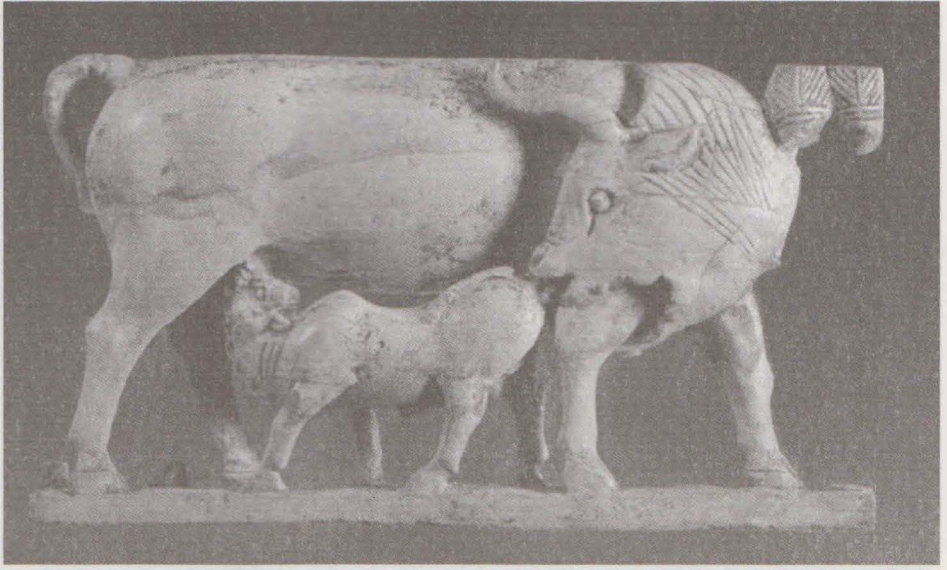

MÖ İ. BİNYILDA BAZALT TAŞINDAN HEYKELLER: Bunlar Kobanê yakınında yer alan Aslantaş/Şêran (Hedatu)'da bulunmuştur.

MÖ İ. BİNYILA AİT FİLDİŞİNDEN KABARTMALAR: Bunlar Kobanê yakınında
Yer alan Aslantaş/Şêran (Hedatu)'da bulunmuştur.

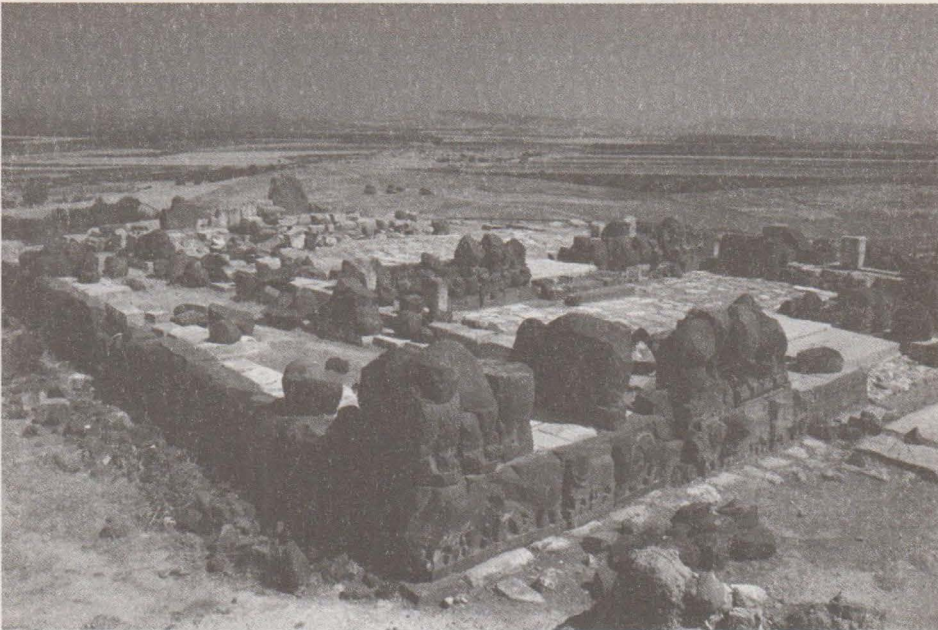
MÖ I. BİNYILA AİT FİLDİŞİNDEN KABARTMALAR: Bunlar Kobanê yakınında Yer alan Aslantaş/Şêran (Hedatu)'da bulunmuştur.

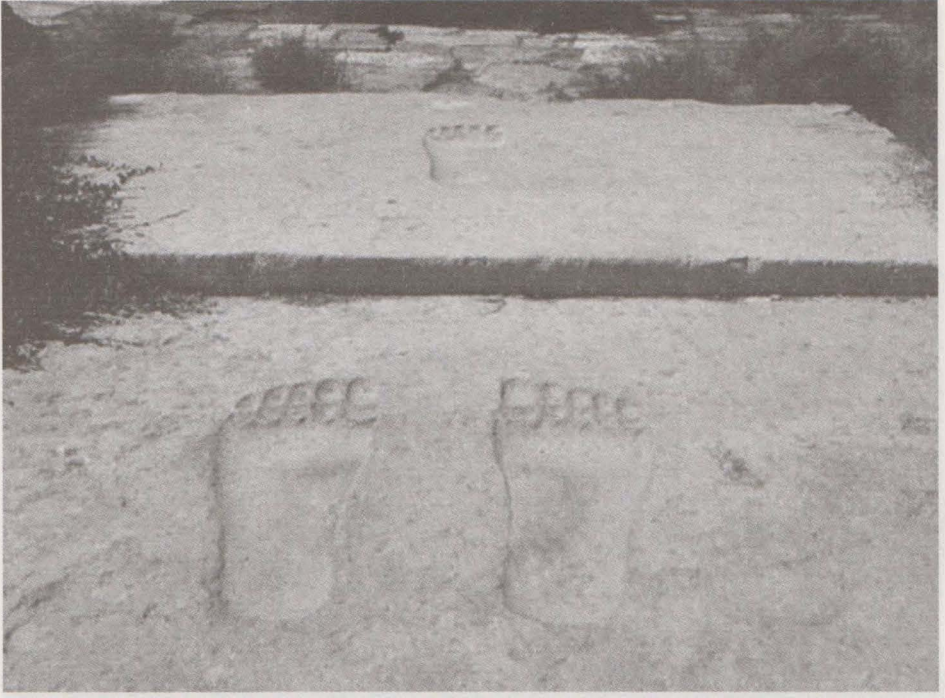
MÖ I. BİNYILA AİT FİLDİŞİNDEN KABARTMALAR: Bunlar Kobanê yakınında Yer alan Aslantaş/Şêran (Hedatu)'da bulunmuştur.

BAZALT TAŞINDAN HEYKELLER: Ayn Dara (Efrîn'in 5 km. doğusunda)

TARİHÎ AYN DARA MABEDİ: MÖ I. Binyıl

TARİHÎ AYN DARA MABEDİ'NİN GİRİŞİ: MÖ I. Binyıl

MÖ VIII. YÜZYILDAN KALMA DUVAR RESİMLERİ: Bunlar Cerablus'un 20 kilometre doğusuna düşen Tel Ehmer'de bulunmuştur.

NEBÎ HURÎ: Efrîn Bölgesi'nde tarihî ve turistik bir yer.

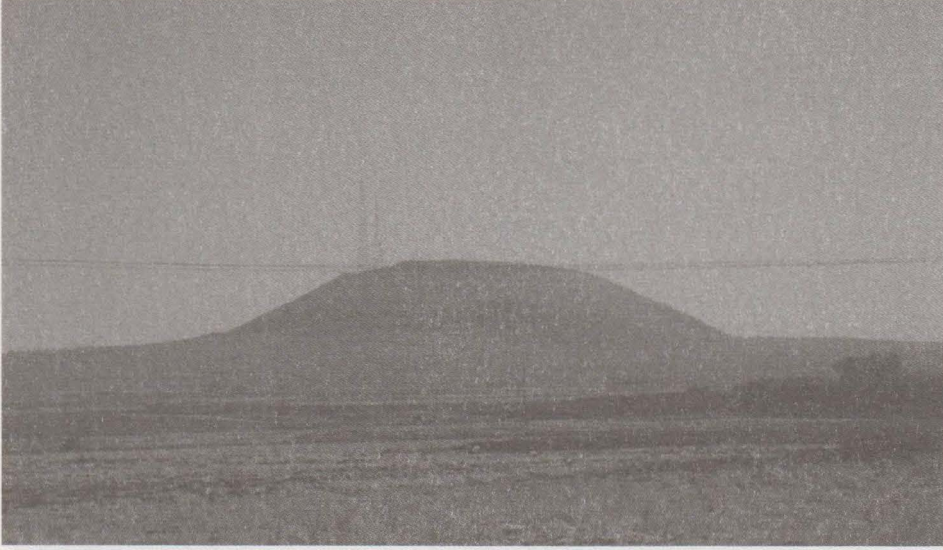
Çocuk kukla ve oyuncakları: Çamurdan yapılan bu kukla ve oyuncaklar Tel Tuneynir'de bulunmuştur ki burada Eyyûbîler döneminde Müslüman ve Hıristiyanların birlikte yaşadıkları bir şehrin kalıntıları da bulunmuştur.

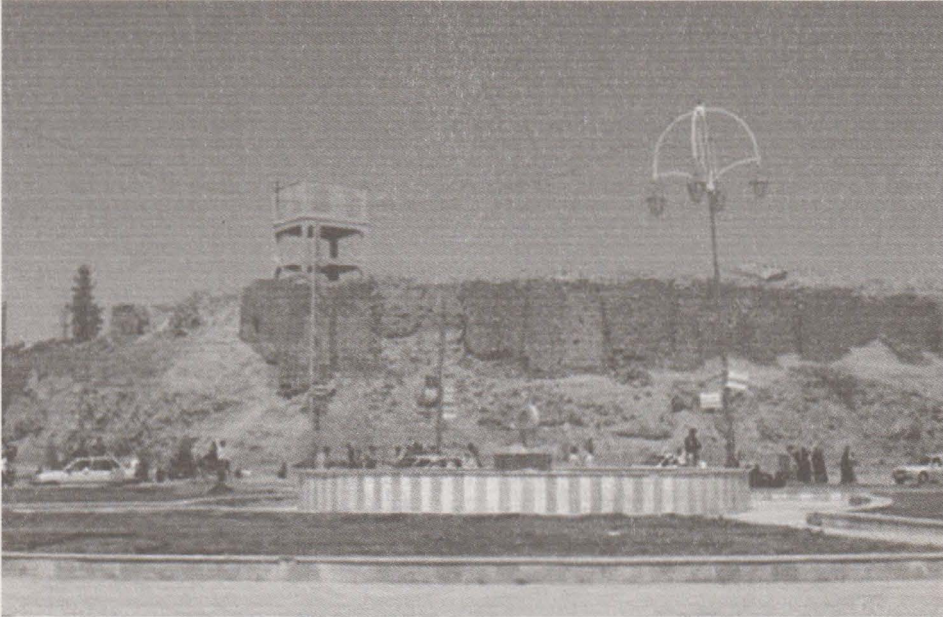
SUKKERE KALESİ: Abdulazîz Dağı-Haseke

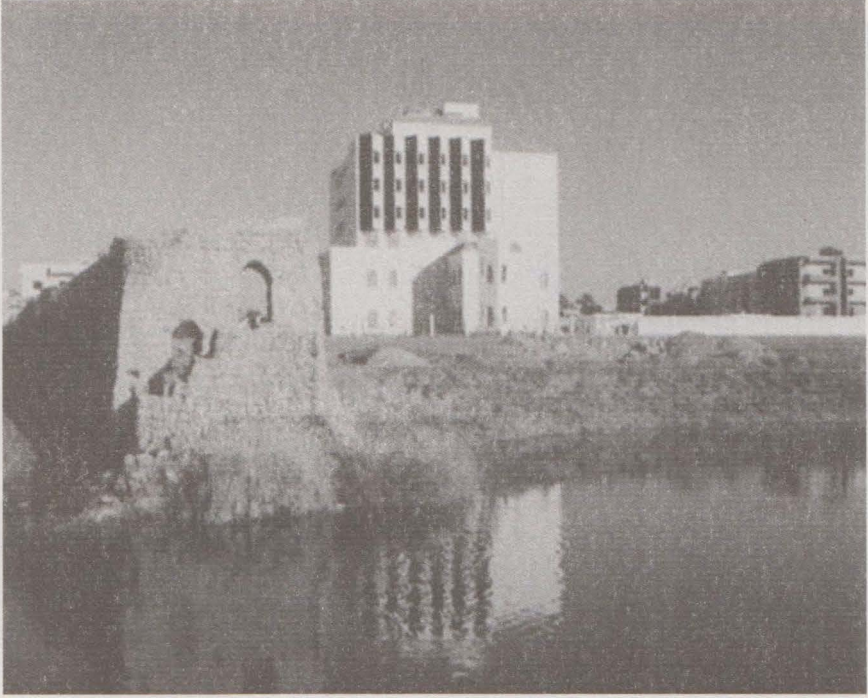
AYN DÎWER KÖPRÜSÜ: Pira Bafit olarak da bilinen bu köprü 1164 yılında Eyyübîler döneminde yapılmıştır.

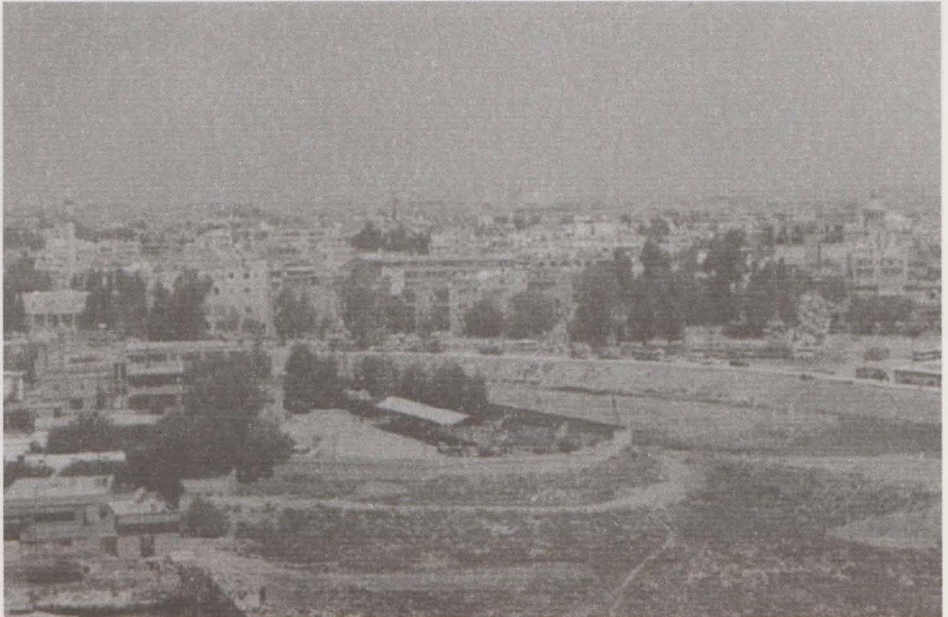
KEWKEB DAĞI: Haseke'nin doğusuna düşen bu volkanik dağın yanında Newroz kutlamaları yapılmaktadır.

Tarihî Tel Haseke üzerinde Fransızlar döneminde kurulmuş bir sur.

Habur Nehri üzerinde bir su dolabının kalıntıları-Haseke

Haseke'den bir görünüm.

Dêrik'te Fransızlardan kalma yapılar.

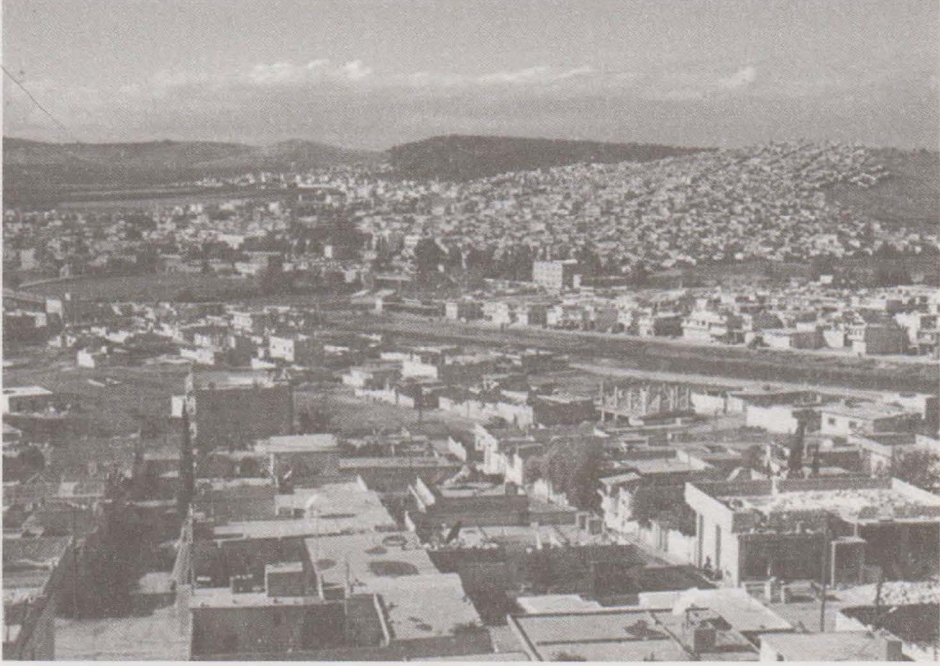
Amûdê'den bir görünüm.

Dirbasiyê'den bir görünüm.

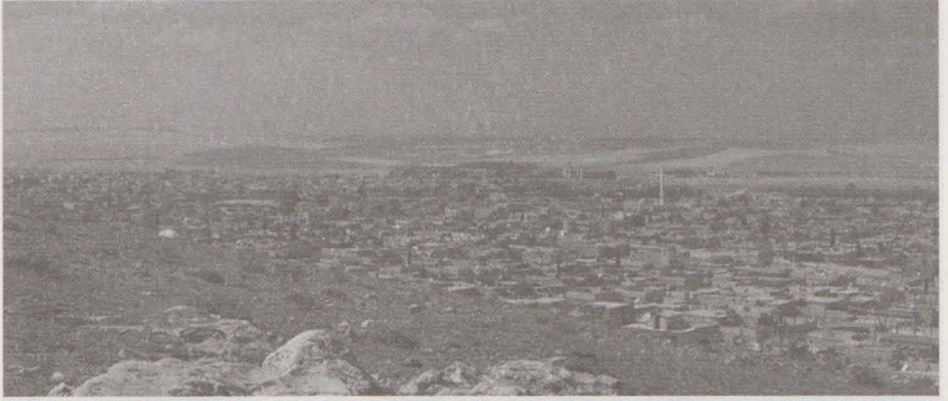
XX. yüzyılın başlarından kalma bir toprak ev.

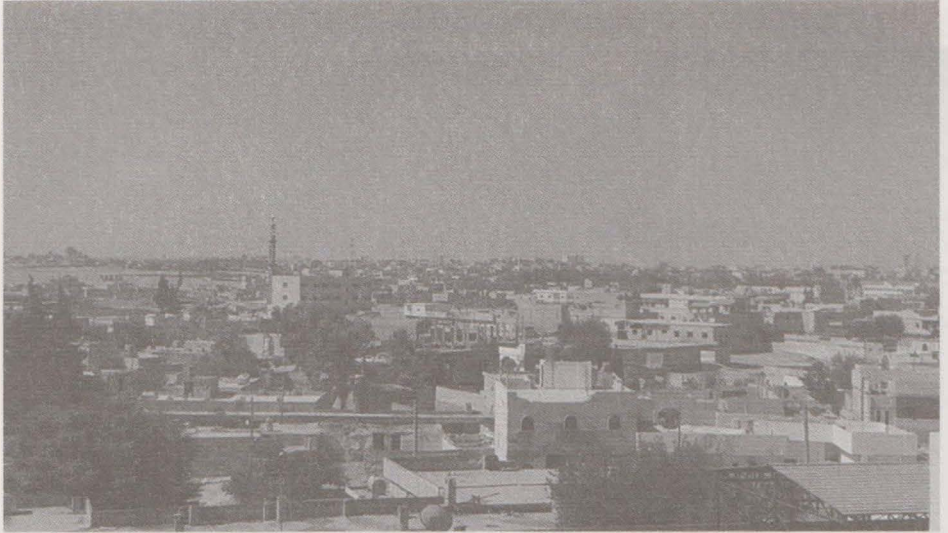
Efrîn şehrinden bir görünüm.

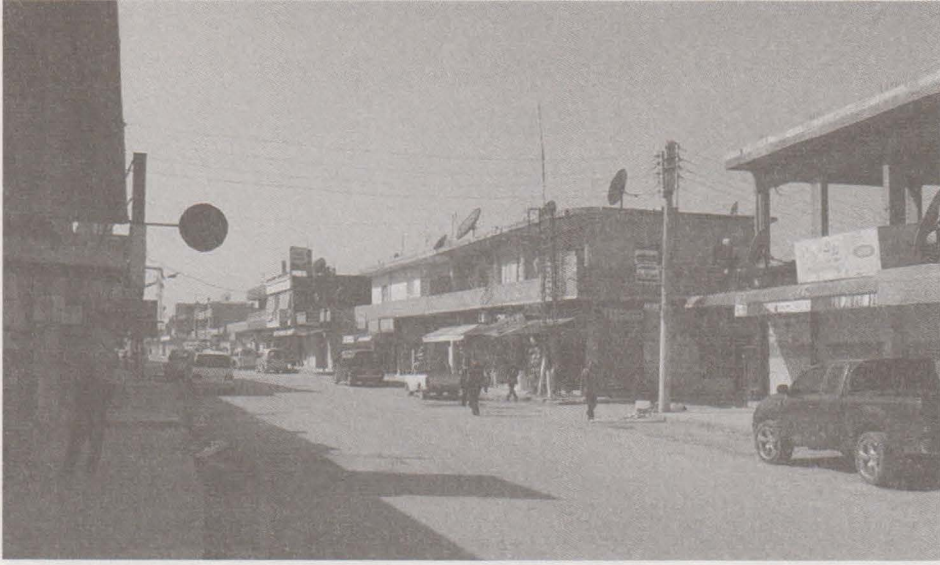
Efrîn'in Cindîrês Nahiyesi'nden bir görünüm.

Kobanê'den bir görünüm.

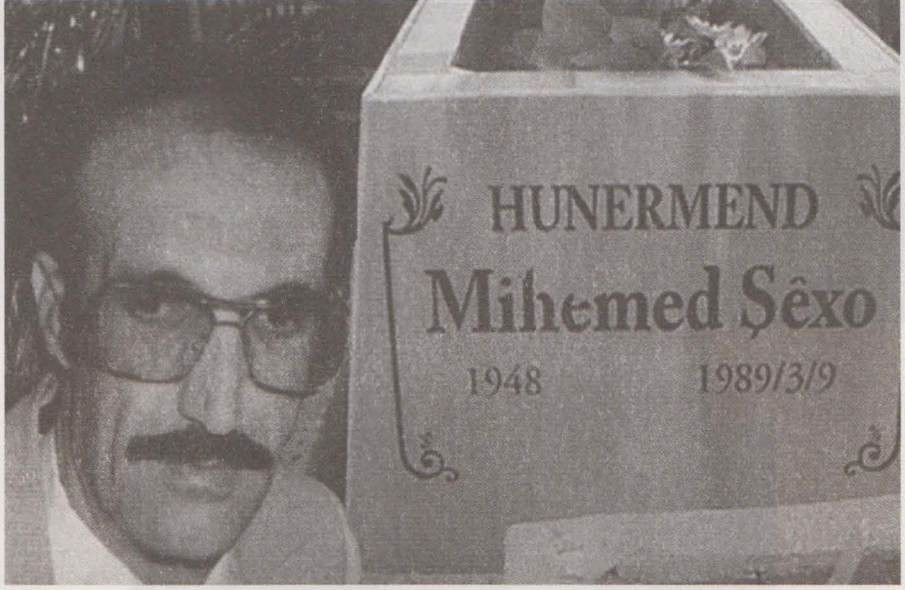
Tel Ebyad'dan bir görünüm.

Tirbê Sipiyê (Qahtaniye.)

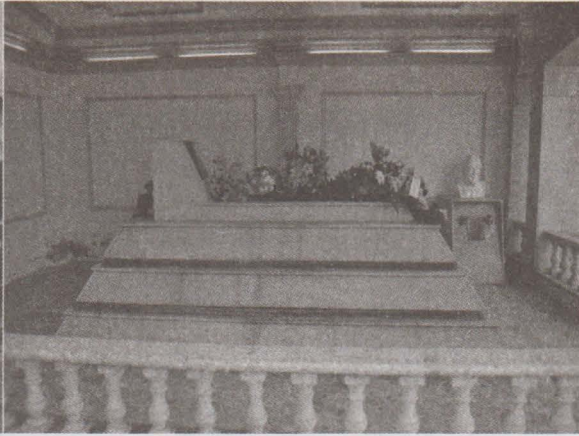
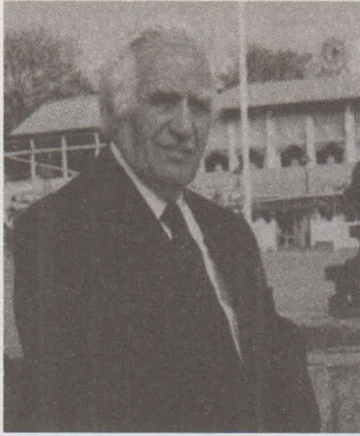
Qamişlo'dan bir görünüm.

Ünlü Kürt sanatçısı Mihemed Şêxo ve mezarı.

Şehit Şeyh Maşûq Xeznewî ve mezarı.

Ulusal Kürt şairi Cegerxwîn ve mezarı.

Ünlü Kürt Şairi Seydayê Tîrêj

MİHEMED SEÎD AXAYÊ DAQORÎ: Amûdê Sineması yangınında Birkaç Kürt çocuğunu kurtardıktan sonra son kurtarıшта dumandan ölmüştür.

Elinizdeki araştırma Arapça klasik kaynaklara göre varlıkları en az bin yıl öncesine dayanan Suriye Kürtleri ile Rojava'nın genel tarih ve coğrafyasını inceleme konusu yapmaktadır. Araştırma bir giriş, beş bölüm ve bir "ek"ten meydana gelmektedir.

Giriş'te klasik ve modern Arapça kaynaklardan ön plana çıkan bazılarına değinilmiştir. Bu kaynaklar Kürtlerin Suriye'deki ailesel ve kitlesel varlıklarının en az bin yıl öncesine dayandığını kanıtlaması açısından son derece önem taşımaktadır.

Birinci Bölümde "Dönemlere Göre Suriye ve Rojava Kürtleri" araştırma konusu yapılmıştır. Burada kronolojik metoda göre genel Kürt tarihi ve coğrafyası açısından Fatimilerden önceki dönemler, Fatimiler Dönemi, Eyyûbîler Dönemi, Memluklar Dönemleri, Osmanlılar Dönemi, Fransız Mandası Dönemi, Bağımsızlık Dönemi, Suriye-Mısır Birleşik Arap Cumhuriyeti Dönemi, Suriye Arap Cumhuriyeti Dönemi, Baas Partisi Dönemi ve Kantonlar Dönemi ele alınmıştır.

Rojava'nın Efrîn, Cizîr, Kobanê, Bölgelerine ayrılan İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Bölümlerde soz konusu bölgelerin etnik yapısı ve Kürt Aşiretleri, kronolojik ve arkeolojik tarihçesi, tarihî mevkileri ve eserleri, bölgelerin genel coğrafyası, ekonomisi ve "Arap Kuşağı" hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Rojava'nın Kobanê Bölgesi'ne tahsis edilen Dördüncü Bölüm Kobanê'nin adı ve ilk inşası, sınırları ve yüzölçümü, nahiyeleri ve köyleri, ekonomisi, iklimi ve bitki örtüsü ile hayvanları, bölgedeki Kürt aşiretleri ve bazı şahsiyetler, Kobanê basını, Kobanê'de din ve inanç ile gelenek ve görenekler, bölgede hizmet alanları, IŞİD saldırılarının ekonomik ve can kaybının bilançosu inceleme konusu edilmiştir.

Beşinci Bölüm Rojava'nın kültürel, örgütsel ve dinsel yapısına ayrılmıştır. Bu bağlamda Rojava'da kültürel yapı olarak Kürt dili ve eğitim-öğretim; örgütsel yapı olarak Kürt cemiyetleri, kulüpleri, Kürt örgütleri ve partileri; dinsel yapı olarak da İslam ve tarikatlar, Êzîdîlik, Hıristiyanlık, Yahudilik ve Alevilik hakkında detaylı bilgiler verilmiştir.

Ek ise ağırlıklı olarak Rojava'nın tarih öncesi ve sonrası bazı mevkileri ve bu mevkilerde keşfedilen bazı tarihî eserleri içeren görsel bir koleksiyondan oluşmaktadır.

ISBN: 978-605-84782-4-4

